

ιστόρηση

Επιθεώρηση Δήμου Λίμνης Πλαστήρα Καρδίτσας με θέματα Τοπικής Ιστορίας - Έτος 4ο, τεύχος 7, Δεκέμβριος 2024

ΑΓΡΑΦΑ - ΤΟΠΟΣ ΜΕΤΟΙΚΕΣΙΩΝ

από την αυτονομία της επιβίωσης ως τη «Γη της Επαγγελίας»:
αναζητώντας αιτίες, ίχνη και περάσματα για δικά μας διαβατάρικα πουλιά

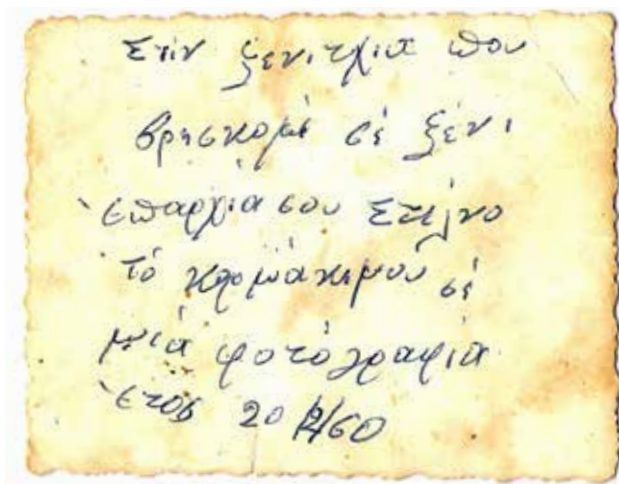
Ιστορία

Θεματικό Τεύχος 7

Πρόασιο Καρδίτσας, 1960, μητέρα με την ντόπια φορεσιά ξεπροβοδίζει το παιδί της για την ξενιτιά, στο μεταίχμιο δύο κόσμων.

"Στην ξενιτιά που
βρήκομε σε ξένη
επαρχία σου Στέλιο
το κορμάκιμου σε
μιά φωτογραφία.
έτος 20/2/60"

Οπισθόφυλλο φωτογραφίας με αφιέρωση Βουνεσιώτη μετανάστη. 20/2/1960

Τα γλυπτά σε εξώφυλλο και οπισθόφυλλο είναι του Γάλλου καλλιτέχνη Bruno Catalano, από το Μαρόκο, αναπαριστούν μετανάστες των οποίων λείπουν ολόκληρα κομμάτια από το σώμα τους, ωστόσο συνεχίζουν να «προχωρούν».

ιστόρηση ISSN: 2944-9561

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΘΕΜΑΤΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Έκδοση του Δημοτικού Μουσείου Ιστορίας «Νικόλαος Πλαστήρας» Δήμου Λίμνης Πλαστήρα,
Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο, Επιμέλεια Παναγιώτης Νάννος

Θεματικό τεύχος 7, Δεκέμβριος 2024.

Διατίθεται ελεύθερα σε ηλεκτρονική μορφή από την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα
www.plastiras-ota.gr

Προμήθεια σε έντυπη μορφή κατόπιν επικοινωνίας με τις εκδόσεις «Φάος», κ. Ηλίας Καρκαλέτσος
email: graphicart2005@gmail.com τηλ. 24410 77663

Στο 7ο τεύχος γράφουν οι:

✗ Αγγελής Δημήτρης	✗ Κατσιγιάννη Ευαγγελία	✗ Μπρέντας Αθανάσιος
✗ Αποστολίκας Ορέστης	✗ Κρανιάς Γιώργος	✗ Νάννος Παναγιώτης
✗ Γριβέλλας Λάμπρος	✗ Λιαπής Χρήστος	✗ Πάισης Κώστας
✗ Ζυγογιάννης Γιώργος	✗ Μόσχος Αθανάσιος	✗ Σπανός Κώστας
✗ Ζυγογιάννης Νικόλαος	✗ Μπακόλας Δημήτρης	✗ Τσιμαντάς Αθανάσιος
✗ Καλαντζής Δημήτρης	✗ Μπουκάλας Παντελής	✗ Τσιτσιάς Δημήτρης

Σημείωμα του εκδότη

Μετοικεσίες Αγραφιωτών

Ο Γάλλος ιστορικός και ακαδημαϊκός Pierre Gaxotte, έγραψε πως «σήμερα θα έπρεπε να γράφει κανείς την Ιστορία με το μολύβι, επειδή έτσι μπορεί να σβηστεί και να ξαναγραφεί ευκολότερα». Στις μέρες μας η μελάνη και το μολύβι είναι πια ξεπερασμένα. Την θέση τους κατέλαβε ψηφιακή σκόνη, η οποία σαρώνει με απίστευτες ταχύτητες τα σύμ-παντα. Άπειρος όγκος εικόνων και πληροφοριών διακινείται χωρίς έλεγχο αξιοπιστίας και ανακυκλώνονται με την μορφή νέων πληροφοριών, αναλύσεων και συμπερασμάτων. Ελάχιστες οι ουσιαστικές εγγραφές, περισσότερες οι αντιγραφές, ταχύτερες οι διαγραφές. Η Τεχνητή Νοημοσύνη ήδη «γράφει» και «σβήνει», ξαναγράφει την Ιστορία, δημιουργώντας παράλληλες «αλήθειες» με τον συνομιλητή που δίνει τις εντολές.

Εμείς, εδώ στο περιθώριο και τις εσχατιές ενδιαφέροντος των πολλών, προσπαθούμε να διασώσουμε την Τοπική μας Ιστορία, ένα ταπεινό είδος που ενδιαφέρει ολοένα και λιγότερους. Στόχος μας η συλλογή τεκμηρίων, ακριβώς διότι στις μέρες μας στερεύουν οι πηγές. Προσπαθούμε να συλλέξουμε ίχνη και μαρτυρίες έτσι ώστε σε τοπικό επίπεδο να ξαναδιαβάσουμε βαθύτερα τα γεγονότα, αναζητώντας αιτίες και αποτελέσματα. Να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα και να τα αξιοποιήσουμε ώστε να ωφεληθούμε από την Γνώση, εμείς αλλά και οι επόμενες γενιές.

Στο παρόν τεύχος ασχολούμαστε με την Μετανάστευση, ένα διαχρονικό κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο στις μέρες μας απόκτησε άλλα χαρακτηριστικά και έγινε «παγκόσμιο πρόβλημα». Η υπογεννητικότητα των γερασμένων δυτικών κοινωνιών, η άφιξη μεγάλου αριθμού μεταναστών και η μίξη των εθνοτήτων αυτών, ήδη δημιουργούν μια νέα κοινωνική πραγματικότητα. Η άνοδος κομμάτων με αντιμεταναστευτικά χαρακτηριστικά, ρατσιστικά φαινόμενα, βία φανερή ή συγκαλυμμένη, απαξίωση, οικονομικοί και άλλοι αποκλεισμοί, είναι ίσως οι αντιδράσεις σε μεταβολές που διαισθάνονται και σε ένα ρευστό τοπίο για ένα νέο κόσμο που δημιουργείται και ίσως δεν μπορούμε να προβλέψουμε πώς θα εξελιχθεί. Ενδεχόμενα να μας εκπλήξει θετικά, ίσως και αρνητικά, ανάλογα την ιδεολογική αφετηρία ενός εκάστου, τις κοινωνικές αντιλήψεις και τον αξιακό κόσμο, αλλά και την ίδια την πολυπολιτισμική κοινωνική πραγματικότητα όπως ήδη διαμορφώνεται. Το βέβαιο είναι ότι στη θέση τους υπήρξαμε κάποτε κι εμείς.

Εξετάζουμε τα Άγραφα ως τόπο μετοικεσιών με την προσδοκία η γνώση να γίνει χρήσιμο εργαλείο για τις επόμενες γενιές που ενδεχόμενα ήθελαν να ζήσουν εδώ. Βε-

βαίως τίποτα δεν είναι ίδιο με το Παρελθόν, ωστόσο κάτι πρέπει να γίνει και η Ιστορία σε κάθε περίπτωση είναι χρήσιμη. Τα χωριά μας δεν έχουν σχέση με αυτά που ήταν κάποτε, ούτε κοινότητες υπάρχουν μετά την αστικοποίηση του αγροτικού πληθυσμού. Κάποτε η οικονομία και η απασχόληση, ήταν η κυρίαρχη αιτία μετανάστευσης. Σήμερα δεν είναι μόνο η απασχόληση ή το εισόδημα, διότι ακόμα και αυτοί που έχουν οικονομική δυνατότητα, δεν μένουν στα χωριά. Παράλληλες προτεραιότητες η ποιότητα ζωής, η ασφάλεια (υγεία /ασθένεια), η Εκπαίδευση (όπου υπάρχουν παιδιά), τη χαμηλή ικανοποίηση αστικών συνηθειών, η ικανοποίηση του φανερού δικαιωματοσμού, είναι μέρος αιτιών.

Οι μετοικεσίες και η μετανάστευση στα Άγραφα ήταν συνάρτηση των δυνατοτήτων που έδινε ο τόπος, η τροφή οι συνθήκες διαβίωσης, σε συνδυασμό με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, τα πολεμικά γεγονότα, η παρουσία ή απουσία της βίας, κ.α.

Από τα χρόνια της παλαιολιθικής και νεολιθικής περιόδου, τα αρχαία Ελληνικά χρόνια, την Ρωμαϊκή κυριαρχία και την δημιουργία και κατάλυση του Βυζαντίου, ως την εποχή της Τουρκοκρατίας, η κατοίκηση των Αγράφων είναι συνεχής και αδιάλειπτη. Αυτό μαρτυρούν αρχαιολογικά ευρήματα, κατάλοιπα αρχαίων κάστρων, παληοχώρια και άλλα απομεινάρια οικισμών που έφτασαν στις μέρες μας ως τοπωνύμια. Τα Άγραφα γνώρισαν σημαντικές πληθυσμιακές διακυμάνσεις, ανάλογα με το ιστορικό πλαίσιο της εποχής και τα γεγονότα της εποχής. Κάποτε αφανίστηκαν σχεδόν από την πανώλη στα χρόνια του Μεσαίωνα, άλλοτε γνώρισαν πρωτόγνωρη πληθυσμιακή έκρηξη.

Ειδικότερα, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας τα Άγραφα υπήρξαν ισχυρό σημείο αναφοράς για υποδοχή μεταναστών, ακριβώς διότι λόγω της γεωμορφολογίας του εδάφους και του δυσπρόσιτου των βουνών, πρόσφεραν ασφάλεια και ελευθερία σε κάθε κυνηγημένο, φυγά, διωκόμενο για κάθε αιτία και αφορμή, σε κάθε κατατρεγμένο. Τα Άγραφα παρείχαν Ελευθερία και αυτονομία, κανέναν έλεγχο από την Οθωμανική εξουσία που δεν παρενέβαινε στο άβατο των Αγράφων, αυτό που ενδιαφέρονταν ήταν ο φόρος σε χρήματα ή είδος και η ασφάλεια.

Έτσι οι Αγραφιώτες για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της ζωής, οργάνωσαν ένα θαυμαστό δίκτυο κοινωνικής και αλληλέγγυας Οικονομίας. Καλλιέργησαν τον συνεργατισμό με πρώτο παράδειγμα συνεταιρισμού τα τσελιγκάτα των Σαρακατσάνων.

Δημιούργησαν ένα επιβιωτικό μοντέλο, το οποίο διασφάλιζε την αυτόνομη διαβίωση των οικογενειών, χωρίς να έχουν ανάγκη την κεντρική διοίκηση και το Κράτος, ακριβώς διότι ήθελαν να είναι ελεύθεροι. Όλα τα ζητήματα λύνονταν εντός της κοινότητας, συναινετικά ή και με την βία, στο πλαίσιο άγραφων νόμων και ενός εθιμικού δικαίου που ενίοτε αναγνώριζε την αυτοδικία ως μέσο νόμιμο επίλυσης διαφορών.

Ωστόσο, τότε, σήμερα και πάντα, οι άνθρωποι ονειρεύονται ένα καλύτερο αύριο, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που έφευγαν για τα ξένα αναζητώντας το δικό τους όνειρο για μια άλλη, πιο εύκολη ζωή και άνετη ζωή.

Με την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων (τανζιμάτ) και την αναγνώριση δικαιωμάτων των εθνοτήτων στην Οθωμανική αυτοκρατορία ειδικότερα από το 1854 και εντεύθεν, τα Άγραφα γίνονται τόπος αποστολής μεταναστών στα αστικά κέντρα της εποχής, κυρίως σε πόλεις της Θεσσαλίας, έπειτα αλλού.

Η απελευθέρωση της Θεσσαλίας (1881) και η ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό, επιταχύνει τις μετακινήσεις πληθυσμών, αρχικά στην Καρδίτσα και μετά στην Αθήνα, η οποία δείχνει να είναι η πόλη των ευκαιριών. Η κρίση της σταφίδας επηρεάζει έμμεσα και τις δικές μας περιοχές, όπως και η φυλλοξήρα. Ομοίως και το Αγροτικό Ζήτημα, αν και δεν είχαμε στα Άγραφα κολίγους, ενώ τα όποια τσιφλίκια ήταν κυρίως εκκλησιαστικά κτήματα, τα οποία πωλήθηκαν στους καλλιεργητές.

Ο 20ός αιώνας ξεκινά με μετανάστευση στην Αμερική, η οποία από τις αρχές του 1910 και μετά, αυξάνεται διαρκώς. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, η Μικρασιατική εκστρατεία και Καταστροφή, επηρέασαν σημαντικά την πορεία του τόπου μας και τροφοδότησαν την μετανάστευση, κυρίως στις ΗΠΑ. Από το 1820 ως το 1880, μόλις 398 Έλληνες μετανάστευσαν στις Η.Π.Α., ανάμεσά τους και 40 περίπου ορφανά του Αγώνα 1821 για την ανεξαρτησία της χώρας. Τα παιδιά υιοθετήθηκαν από φιλέλληνες. Υπολογίζεται ότι από το 1881 ως το 1946, εγκαταστάθηκαν στις Η.Π.Α πλέον των 650.000 Ελλήνων από την Ελλάδα και Έλληνες που διαβιούσαν στην Τουρκία, Μικρασιάτες, ανατολικο-Θρακιώτες, Πόντιοι, κ.α.

Στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου (1940 – 1949) η περιοχή των Αγράφων γίνεται θέατρο πολεμικών συγκρούσεων, με αποτέλεσμα την φυγή στα αστικά κέντρα. Ειδικά, ο παραλογισμός του Εμφυλίου πολέμου συνοδεύτηκε από την μαζική μετεγκατάσταση του πληθυσμού ολόκληρων χωριών στα χωριά του κάμπου (1947 – 1949), κάτω από άθλιες συνθήκες που οδήγησαν πολλούς στα αστικά κέντρα της εποχής, ενώ η λήξη του Εμφυλίου βρίσκει πολλούς ένοπλους αντάρτες και μέλη οικογενειών αυτών να περνάνε τα σύνορα και να διασκορπίζονται στις κομμουνιστικές χώρες. Εκατοντάδες Αγραφιώτες από τα ψηλά βουνά βρίσκονται στις πεδιάδες του Ουζμπεκιστάν και των άλλων χωρών του υπαρκτού Σοσιαλισμού.

Την δεκαετία του 1960 και εντεύθεν κορυφώνεται η μετανάστευση κυρίως στο εσωτερικό, η Αθήνα αποτελεί την πρώτη επιλογή, δευτερευόντως άλλα αστικά κέντρα. Κάποιοι επιλέγουν την κεντρική Ευρώπη, με πρώτη την κατεστραμμένη Γερμανία η οποία προσπαθεί να ορθοποδήσει η ίδια μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο που η ίδια προκάλεσε. Σε τοπικό επίπεδο κατασκευάζεται η Λίμνη Πλαστήρα, το 1959 κλείνει το θυρόφραγμα και ανοίγει η πόρτα για την μαζική μετανάστευση. Τα χωριά αδειάζουν την δεκαετία του 1970 και η κατάσταση δείχνει μη αναστρέψιμη. Την δεκαετία του 1980 με την Αλλαγή, η μετανάστευση περιορίζεται στα πλησιέστερα αστικά κέντρα, με παράλληλη επαγγελματική δράση στα χωριά, οι κάτοικοι μένουν μόνιμα στην Καρδίτσα και περιστασιακά στα χωριά όπου καλλιεργούν τα χωράφια.

Διαχρονικά η συνεισφορά των μεταναστών στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των χωριών είναι μεγάλη. Τόσο σε προσωπικό επίπεδο ο καθένας, όσο και σε συλλογικό, φέρνουν οικονομικούς πόρους στις ορεινές κοινότητες. Οι μετανάστες κάνουν δωρεές, συντηρούν εκκλησίες, σχολεία, βρύσες, ανακαινίζουν τα παλαιά σπίτια, περνούνε τις διακοπές τους εδώ, κρατάνε ζωντανά ήθη και έθιμα, κυρίως πανηγύρια. Σε συλλογικό επίπεδο δημιουργούν σωματεία και ενώσεις, εκδίδουν εφημερίδες, κινούν ερανικές πρωτοβουλίες, ενδιαφέρονται για τοπικά ζητήματα και ιδιαίτερα μετά την κατάργηση των Κοινοτήτων, οι Σύλλογοι αναλαμβάνουν τις πολιτιστικές και άλλες εκδηλώσεις. Παρεμβαίνουν για έργα, διεκδικούν, ασκούν κριτική, γενικά κινούν τα συλλογικά αντανακλαστικά

Την δεκαετία του 1990 – 2000 τα Άγραφα γίνονται τόπος υποδοχής κυρίως Αλβανών μεταναστών, η αλήθεια είναι μικρού αριθμού, οι οποίοι αρχικά μπαίνουν ως εργάτες γης στα χωριά και ασχολούνται με οικοδομικές και τεχνικές εργασίες. Είναι οι δεκαετίες εφαρμογής των προγραμμάτων Leader, τα οποία επιχειρούν την τουριστική αξιοποίηση της Λίμνης Πλαστήρα. Οι Αλβανοί έμειναν μόνιμα ή περιστασιακά στα χωριά μας, κάποιοι δημιούργησαν τις δικές τους οικογένειες, έγιναν ντόπιοι, άλλοι μετακινήθηκαν στην Καρδίτσα ή έφυγαν στην Αθήνα.

Ολοκληρώνουμε με μία αδρή αναφορά στη δεκαετία του 2010 -2020, όπου η ουσιαστική χρεωκοπία της χώρας, η τρόικα με μνημόνια, η παρ' ολίγον έξοδος της χώρας από το Ευρώ. Αυτή η κατάσταση οδήγησε στην παρακμή της λίμνης Πλαστήρα, η οποία απώλεσε αυτή την δεκαετία το 60% των τουριστικών κλινών, ενώ μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις έκλεισαν. Την ίδια εποχή πολλοί νέοι επιστήμονες με μεταπτυχιακά και διδακτορικά παίρνουν το δρόμο της ξενιτιάς, αναζητώντας το Μέλλον τους, κάτι που οι στρεβλώσεις της νεοελληνικής πραγματικότητας δεν εξασφαλίζει.

Την δεκαετία του 2020, η περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα από την ύφεση περνά σε δημιουργική ανασυγκρότηση. Στο πλαίσιο του εορτασμού του εθνικού Ιωβηλαίου για τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση, ο Δήμος ανακοινώνει το Πρόγραμμα «**Επιστροφή στην Πατρίδα**», μία φιλόδοξη προσπάθεια επανακατοίκησης των χωριών, η οποία αποτέλεσε την βάση του Ειδικού Αναπτυξιακού Προγράμματος Αγράφων. Παράλληλα ξεκινούν καινοτόμες πρωτοβουλίες όπως το Υπαίθριο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, τα Σχολεία Δάσους, το θεματικό πάρκο Αναπηρίας, εκδηλώσεις προσέλκυσης πολιτιστικού τουρισμού στην περιοχή της Λίμνης, άνοιγμα στη διεθνή τουριστική αγορά, σημαντικές επενδύσεις υποδομές άρδευτικά, δρόμοι, κ.α. στον πρωτογενή τομέα, νέο πρόγραμμα Leader, και άλλα πολλά.

Θα αποδώσει αυτή η προσπάθεια; Θα μας το πει... η Ιστορία!

**Παναγιώτης Νάνος
Δήμαρχος Λίμνης Πλαστήρα**

Το οροπέδιο της Λίμνης Πλαστήρα ως τόπος προϊστορικής μετοικεσίας

Ορέστης Αποστολίκας, Δρ. προϊστορικής αρχαιολογίας

*«Δεν θα σταματήσουμε να εξερευνούμε.
Και το τέλος της εξερεύνησής μας θα είναι
όταν θα φτάσουμε εκεί από όπου ξεκινήσαμε
και θα ανακαλύψουμε το μέρος για πρώτη φορά.»
T. S. Eliot*

Παρόλο που γνωρίζουμε ότι το σύγχρονο τοπίο του οροπεδίου της Λίμνης Πλαστήρα ξεκίνησε να σχηματίζεται μόλις 65 χρόνια πριν, είναι πολύ δύσκολο να διανοηθεί κανείς ευρισκόμενος εκεί πώς θα έμοιαζε χωρίς την παρουσία της λίμνης. Από τις μαρτυρίες των πρεσβύτερων που πρόλαβαν την κατασκευή του φράγματος, αλλά και από μια σειρά (αερο)φωτογραφιών (π.χ. εικ. 1) που τραβήχτηκαν στην περιοχή τις δεκαετίες του '40 και του '50, έχουμε τις εικόνες ενός εύφορου οροπεδίου, καλυμμένου εξ ολοκλήρου από καλλιεργημένες εκτάσεις, διατρεχόμενου από τον ποταμό Μέγδοβα και εποχικά από τους χειμάρρους που κατέρχονταν τις πλαγιές της Πίνδου στα δυτικά. Στην πραγματικότητα, όμως, ακόμη κι αυτό το -φαινομενικά- πρωιμότερο τοπίο ήταν πολύ νέο και σαφώς διαφορετικό συγκριτικά με αυτό που βίωσαν οι πρώτοι μέτοικοι του οροπεδίου.

Εικόνα 1: το οροπέδιο ως τόπος καλλιέργειας πριν τη δημιουργία της λίμνης

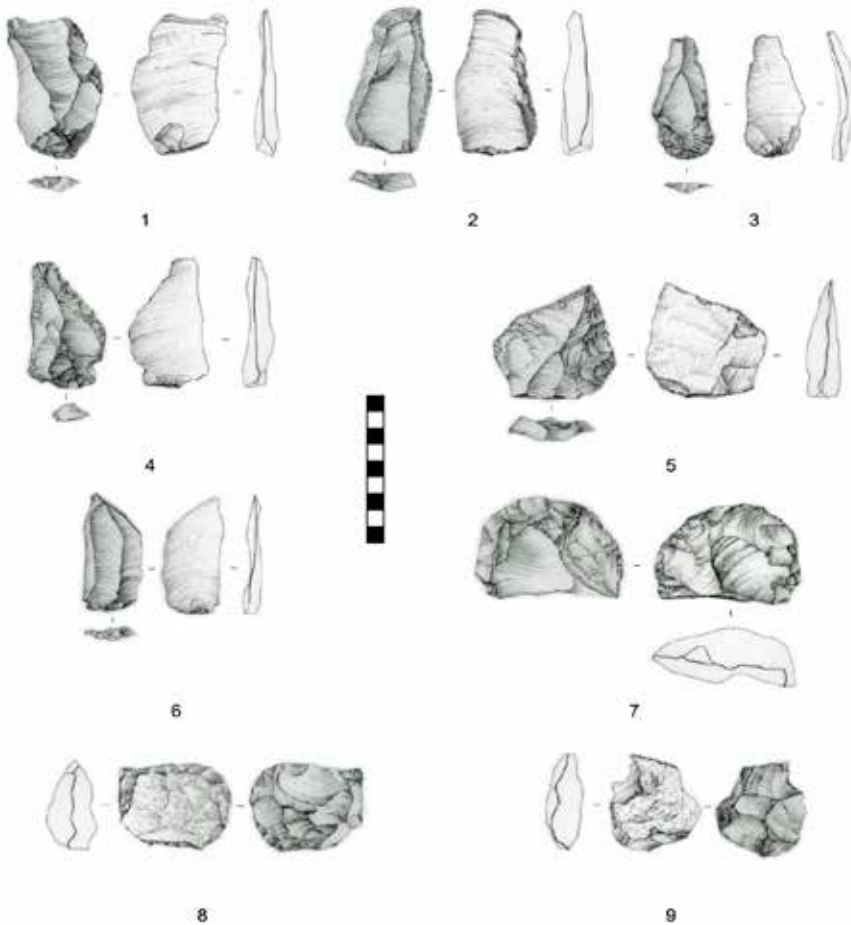
Οι πρώτοι μέτοικοι

Οι πρώτες ομάδες ανθρώπων (ή πιο σωστά *ανθρωπινών*), για τους οποίους έχουμε ενδείξεις παρουσίας στο οροπέδιο, ανήκουν στο είδος *Homo sapiens neanderthalensis* ή αλλιώς στους Νεάντερταλς, όπως είναι ευρύτερα γνωστοί. Οι Νεάντερταλς ήταν ένα πολύ πετυχημένο είδος ανθρώπου που έζησε στον ελλαδικό χώρο περίπου 130.000 έως 35.000 χρόνια πριν (Μέση Παλαιολιθική περίοδος) και χαρακτηρίζονταν από τις εξαιρετικές ικανότητές τους στο κυνήγι και την κατασκευή τεχνολογικά σύνθετων εργαλείων, αλλά και από τις πολύ εξελιγμένες στρατηγικές διαβίωσής τους στο τοπίο. Παρόλο που κατά το παρελθόν είχε παγιωθεί επιστημονικά η άποψη ότι επρόκειτο για ένα είδος «υποδεέστερο» και σαφώς λιγότερο εξελιγμένο από το σύγχρονο άνθρωπο (*Homo sapiens sapiens*), σήμερα γνωρίζουμε ότι όχι μόνο δεν ισχύει κάτι τέτοιο, αλλά αποτελεί πιθανότατα και ένα σημαντικό τμήμα της γενετικής μας αλυσίδας μέσω των προσμίξεων που έλαβαν χώρα κατά το παρελθόν μεταξύ των δύο ειδών (*sapiens* και *neanderthalensis*).

Το κλίμα την εποχή που έζησαν οι Νεάντερταλς στον ελλαδικό χώρο ήταν κατά βάση αρκετά πιο ψυχρό από το σημερινό, καθώς συμπίπτει χρονικά με τον τελευταίο παγετώνα, που ξεκίνησε περίπου 120.000 χρόνια πριν και ολοκληρώθηκε περίπου 12.000 χρόνια πριν. Παρόλα αυτά, υπήρξαν κάποια θερμά μεσοδιαστήματα (π.χ. 132.000-115.000 χρόνια πριν, 43.000-41.000 χρόνια πριν και 39.000-36.000 χρόνια πριν) κατά τα οποία το οροπέδιο θα είχε αρκετά παρόμοιο κλίμα με το σημερινό. Κατά τις θερμές περιόδους το οροπέδιο θα πρέπει να καλυπτόταν από μικτό φυλλοβόλο δρυοδάσος, ενώ κατά τις ψυχρές περιόδους η δασική βλάστηση θα περιοριζόταν σε μικρούς τοπικούς θύλακες σε περιοχές με ευνοϊκότερες τοπικές κλιματικές συνθήκες, ενώ θα επικρατούσε η ανοικτή βλάστηση τύπου στέπας (Αποστολίκας 2014). Παρόλο που δεν μπορούμε με βεβαιότητα να προσδιορίσουμε το ακριβές χρονολογικό πλαίσιο της παρουσίας των Νεάντερταλς στο οροπέδιο, είναι πιθανόν αυτοί να έδρασαν σε περιόδους της Μέσης Παλαιολιθικής που το κλίμα ήταν πιο κοντά στο σημερινό.

Οι Νεάντερταλς ήταν κυνηγοί και συλλέκτες άγριων καρπών και φρούτων, καθώς η γεωργία και η κτηνοτροφία δεν είχαν ακόμη ανακαλυφθεί από τον άνθρωπο. Ήταν νομάδες που εκμεταλλεύονταν διάφορες περιβαλλοντικές κόγχες ανάλογα με τις ανάγκες τους και τις εποχικές μετακινήσεις των κοπαδιών άγριων ζώων, ενώ το πεδίο δράσης των συγκεκριμένων ομάδων θα περιελάμβανε ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της θεσσαλικής πεδιάδας, αλλά και των ορεινών όγκων της Πίνδου.

Τα λίθινα εργαλεία των Νεάντερταλς που εντοπίσαμε επιφανειακά στη δυτική όχθη της λίμνης (π.χ. εικ. 2) είναι στη μεγάλη τους πλειονότητα φτιαγμένα από εξαιρετικής ποιότητας καφέ και σοκολατί πυριτόλιθο, ένα πέτρωμα του οποίου η πλησιέστερη γνωστή πηγή εντοπίζεται στους ορεινούς όγκους της Αργιθέας, σε απόσταση περίπου 20χλμ βόρεια του οροπεδίου.

Τέχνηρα της Μέσης Παλαιολιθικής: 1: φολίδα χωρίς επεξεργασία, 2: μαχαίρι με φυσική ράχη/ οδοντωτό, 3: αιχμή Levallois, 4-5: Μουστεριές αιχμές, 6: λεπίδα χωρίς επεξεργασία, 7-8: πυρήνες Levallois, 9: δισκοειδής πυρήνας.

Εικόνα 2: Τέχνηρα της Μέσης Παλαιολιθικής από το οροπέδιο (Αποστολίκας 2014).

Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τη μεγάλη ακτίνα δράσης των ομάδων αυτών και την εξαιρετική γνώση του τοπίου στο οποίο διαβιούσαν, αλλά κυρίως τη στρατηγική τους απόφαση να κατασκευάσουν λίθινα εργαλεία από πολύ καλής ποιότητας πρώτη ύλη, παρόλο που έπρεπε να διανύσουν μια σχετικά μεγάλη απόσταση για να την προμηθευτούν. Η τελευταία παρατήρηση αποκτά ακόμη μεγαλύτερο σημειολογικό βάρος αν σκεφτεί κανείς ότι επέλεξαν να μη χρησιμοποιήσουν συστηματικά τις ποιοτικά κατώτερες ποικιλίες πυριτόλιθου, που ήταν διαθέσιμες σε πολύ κοντινή απόσταση στο ποτάμι και στους διάφορους χειμάρρους που καταλή-

γανε στο οροπέδιο από τους ορεινούς όγκους της Πίνδου. Το οροπέδιο παρείχε άφθονους φυσικούς πόρους (π.χ. τρεχούμενο νερό, άγρια φρούτα και καρπούς για συλλογή, κοπάδια άγριων ζώων για κυνήγι), ενώ η γεωμορφολογία του ήταν ιδανική για την επόπτευση του τοπίου και την οργάνωση του κυνηγιού. Από τα μέχρις στιγμής δεδομένα εικάζουμε ότι οι ομάδες των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών που έδρασαν την περίοδο εκείνη εγκαθίσταντο στο οροπέδιο για κάποιους μήνες το χρόνο σε εποχική βάση.

Η πλησιέστερη γνωστή μεσοπαλαιολιθική θέση στην ευρύτερη περιοχή είναι το σπήλαιο της Θεόπετρας στην Καλαμπάκα (Κυπαρίσση-Αποστολικά 2000), το οποίο βρίσκεται σε απόσταση περίπου 40χλμ (σε ευθεία) από το οροπέδιο. Πρόκειται για απόσταση η οποία θα ήταν σαφώς εντός της ευρύτερης γεωγραφικής ακτίνας δράσης μιας ομάδας Νεάντερταλς, που πιθανόν να καλύπτονταν ακόμη και με περπάτημα μιας ημέρας από τους κυνηγούς-τροφοσυλλέκτες. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι συγκρίνοντας τα τυπο-τεχνολογικά δεδομένα, αλλά και τις πρώτες ύλες που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή εργαλείων στις δύο θέσεις, προκύπτουν δεδομένα που συνηγορούν στην υπόθεση ότι θα μπορούσαν να κατοικούνται από τις ίδιες ομάδες σε εποχική βάση (Αποστολικάς 2014).

Σε μια τέτοια συνθήκη, το οροπέδιο δε θα αποτελούσε απλώς ένα κυνηγετικό «καταφύγιο» για τις ομάδες της Παλαιολιθικής, όπου δρούσαν περιστασιακά στα πλαίσια ενός ευρύτερου γεωγραφικού δικτύου γύρω από τη βασική τους εγκατάσταση (π.χ. τη Θεόπετρα), αλλά ως ένα «τοπόσημο», όπου περνούσαν αρκετούς μήνες το χρόνο και το οποίο θα αποτέλεσε και συναισθηματικό σημείο αναφοράς για τις ομάδες των κυνηγών τροφοσυλλεκτών. Η επαναλαμβανόμενη εποχική μετοίκηση θα μετέτρεψε σταδιακά το οροπέδιο από ένα απλό «μέρος» σε «τόπο», καθώς το τοπίο θα γινόταν συστηματικά φορέας εικόνων, εμπειριών, αναμνήσεων και κοινωνικής πραγματικότητας για τα μέλη της ομάδας. Υπ' αυτήν την έννοια, το τοπίο δε θα έφερε απλώς τις φυσικές ποιότητες και ιδιότητες που το καθιστούσαν ελκυστικό για τις ομάδες των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών (αφθονία φυσικών πόρων, ιδανική γεωμορφολογία, σχετικά κοντινή απόσταση), αλλά θα επιφορτιζόταν οντολογικά και σημειολογικά με αξίες που πιθανώς να ενσαρκώνονταν σε εξιστορήσεις, μύθους και παραδόσεις απορρεόντων από και συνδεδεμένων με τις εμπειρίες των μεσοπαλαιολιθικών ομάδων στο τοπίο του οροπεδίου.

Συνεπώς, είναι σημαντικό η αρχαιολογική αυτή μαρτυρία στο οροπέδιο να ιδωθεί και να γίνει αντιληπτή από εμάς σήμερα, όχι ως ένα αδρανές αποτύπωμα μιας μακρινής και απύσασ παρελθοντικής δράσης, αλλά ως ενεργή εστία μιας δυναμικής παρουσίας που διαδρά με τον τόπο και το χρόνο και φέρνει τον άνθρωπο που ζούσε, ζει και θα ζει στο οροπέδιο πιο κοντά στην κατανόηση των εννοιών του *ανήκειν* και του *προέρχεσθαι* και στη συναισθηματική πρόσληψη της παράδοσης.

Η νεολιθική μετοικεσία στο οροπέδιο ως συνέχεια της παράδοσης

Η νεολιθική εγκατάσταση που ανασκάπτουμε τα τελευταία χρόνια στην περιοχή του βοτανικού κήπου Νεοχωρίου έχει χρονολογηθεί με τη μέθοδο του ραδιοάνθρακα περίπου στα 7.900 χρόνια πριν από σήμερα, δηλαδή στη μετάβαση από την Αρχαιότερη στη Μέση Νεολιθική περίοδο. Οι τροφοπαραγωγικές μέθοδοι (γεωργία και κτηνοτροφία), που επέτρεψαν και το πέρασμα από τη νομαδική ζωή στη μόνιμη εγκατάσταση, είχαν εμφανιστεί στον ελλαδικό χώρο μόλις μερικούς αιώνες πριν. Την περίοδο εκείνη στην πεδιάδα της Θεσσαλίας εντοπίζεται αρχαιολογικά ένα πολύ σημαντικό πολιτισμικό κέντρο σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Εκατοντάδες θέσεις της νεολιθικής - οι γνωστές μας «μαγούλες», αλλά και επίπεδες θέσεις σαν αυτή του οροπεδίου - είχαν εγκαθιδρυθεί από γεωργούς και κτηνοτρόφους σε όλη την έκταση της θεσσαλικής πεδιάδας, δημιουργώντας ένα εκτεταμένο πολιτισμικό δίκτυο διακίνησης προϊόντων, υλικών, τεχνολογιών, ιδεών και ταυτοτήτων.

Από κάποιες - μικρές σε έκταση και εφήμερες - νεολιθικές θέσεις γνωρίζουμε ότι οι κτηνοτρόφοι της πεδιάδας μετακινούνταν κατά τους θερινούς μήνες στα εύφορα βοσκοτόπια των ορεινών όγκων γύρω από τη θεσσαλική πεδιάδα, με σκοπό να εξασφαλίσουν τροφή για τα ζώα τους - μια πρακτική που συναντάται (σπανίως πια) μέχρι και στις μέρες μας. Αυτή ακριβώς ήταν και η αρχική μας υπόθεση όταν ξεκινήσαμε να ανασκάπτουμε τη θέση στην περιοχή του βοτανικού κήπου. Καθώς, όμως, προχωρούσε η αρχαιολογική έρευνα, προέκυψαν σημαντικά ευρήματα που καταδείκνυαν ότι, όχι απλώς δεν επρόκειτο για κάποια μικρής έκτασης εφήμερη εγκατάσταση στα πλαίσια εποχικών μετακινήσεων από τη Θεσσαλία, αλλά ότι έχουμε πιθανότητα να κάνουμε με μια πολύ σπάνια (ή πιο σωστά μοναδική) εκτεταμένη εγκατάσταση, οντολογικά ξεχωριστή από αυτές της νεολιθικής Θεσσαλίας.

Από ένα μικρό σχετικά τμήμα που έχει ανασκαφεί επί του συνόλου της εγκατάστασης, έχουν προκύψει ήδη σπάνιοι κλίβανοι κεραμικών σκευών (εικ. 3), τα ίχνη ενός κτιρίου με πασσάλους, διάφορες «ιδιοκατασκευές» από πηλό και πέτρα, ενώ συλλέχθηκε ήδη μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων. Αυτά περιλαμβάνουν όστρακα κεραμικών σκευών, λίθινα εργαλεία (πελεκητά και τριπτά), πήλινα ανθρωπόμορφα (εικ. 4) και ζωόμορφα ειδώλια, κάποιες λίθινες διακοσμητικές χάντρες, καθώς και ένα σπάνιο ομοίωμα σπιτιού από πηλό (εικ. 5).

Ακόμη πιο αξιοσημείωτο, είναι το γεγονός ότι τα δεδομένα που προκύπτουν καταδεικνύουν ότι οι νεολιθικοί κάτοικοι της εγκατάστασης είναι πολύ πιθανόν να διαβιούσαν στο οροπέδιο καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Καθώς, όμως, το κλίμα την περίοδο εκείνη ήταν παρόμοιο με το σημερινό και κατά τη διάρκεια του χειμώνα το οροπέδιο πιθανώς να καλυπτόταν συχνά από χιόνι, ενώ τα κοπάδια άγριων ζώων θα μετακινούνταν σε χαμηλότερα υψόμετρα, πώς κατάφερναν οι νεολιθικοί κάτοικοι της θέσης να διαβιώσουν στην περιοχή; Η απάντηση έρχεται από τη μελέτη της κεραμικής, που αναδεικνύει ότι μεγάλο μέρος της παραγωγής

Εικόνα 3: Ο ένας από τους δύο κλιβάνους κεραμικής της νεολιθικής εγκατάστασης

Εικόνα 4: Ανθρωπόμορφο ειδώλιο από την ανασκαφή

Εικόνα 5: Σπάνιο ομοίωμα σπιτιού από πηλό

είχε προσανατολιστεί στην κατασκευή αποθηκευτικών σκευών, γεγονός αρκετά ασυνήθιστο για την περίοδο εκείνη στη Θεσσαλία. Πιθανότατα, λοιπόν, οι κάτοικοι της εγκατάστασης παρήγαγαν τον συγκεκριμένο τύπο σκευών για να μπορούν να αποθηκεύουν τροφή (π.χ. καλλιεργημένο σιτάρι) και να επιβιώνουν κατά τη διάρκεια του χειμώνα.

Ο σχετικά απομονωμένος (ή αποκομμένος) χαρακτήρας της θέσης αυτής από τις σύγχρονες θέσεις της θεσσαλικής πεδιάδας μαρτυράται και από το γεγονός ότι το ποσοστό διακοσμημένης κεραμικής σε αυτήν είναι μέχρις στιγμής υπο-δεκαπλάσιο από αυτό που συναντάται σε μια τυπική θεσσαλική εγκατάσταση της περιόδου (0,5% και 5% αντίστοιχα). Καθώς η διακοσμημένη κεραμική είναι ένα προϊόν που διακινούνταν πολύ συχνά στη Θεσσαλία μεταξύ των διάφορων νεολιθικών θέσεων, φαίνεται ότι οι κάτοικοι του οροπεδίου δεν έρχονταν τόσο συχνά σε επαφή με άλλες ομάδες από την πεδιάδα. Πιθανώς οι επαφές τους να λάμβαναν χώρα κατά τη διάρκεια σύντομων επισκέψεων στην πεδιάδα ή ακόμη και όταν οι κτηνοτρόφοι της πεδιάδας μετακινούσαν τα κοπάδια τους στα ορεινά κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Στην προκειμένη περίπτωση, όμως, γεννάται ένα σημαντικό ερώτημα: γιατί οι νεολιθικοί κάτοικοι του οροπεδίου αποφάσισαν να απέχουν από ένα τόσο σημαντικό πολιτισμικό κέντρο, όπως η νεολιθική θεσσαλική πεδιάδα, από τη στιγμή, μάλιστα, που είχαν άμεση οπτική επαφή με αυτήν από τους ανατολικούς λόφους του οροπεδίου; Η απάντηση δεν είναι καθόλου προφανής και πιθανότατα να μη βρίσκεται στα αρχαιολογικά δεδομένα, αλλά στην έννοια της παράδοσης - του *ανήκειν* και του *προέρχεσθαι* - που συζητήσαμε νωρίτερα για τις παλαιολιθικές ομάδες του οροπεδίου. Για να γίνει η υπόθεση αυτή πιο εύληπτη, θα πρέπει να αντιληφθεί κανείς την προϊστορία, όχι ως ένα σύνολο απομονωμένων και αποκομμένων χρονικά αρχαιολογικών φάσεων, αλλά ως μια αδιατάρακτη χρονική συνέχεια που πολύ συχνά έλαβε χώρα μακριά από τα διερευνητικά μάτια της αρχαιολογίας. Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι δεν έχουμε (ακόμη;) ανακαλύψει ενδείξεις παρουσίας κατά την Ανώτερη Παλαιολιθική ή τη Μεσολιθική περίοδο στο οροπέδιο (που μεσολαβούν ως αρχαιολογικές περιόδους μεταξύ της Μέσης Παλαιολιθικής και της Νεολιθικής), δε σημαίνει ότι αυτό δεν κατοικούνταν από ομάδες ανθρώπων την περίοδο εκείνη, ούτε ότι ο χρόνος στο οροπέδιο σταμάτησε κατά Μέση Παλαιολιθική και επανεκκίνησε κατά τη Νεολιθική περίοδο.

Συνεπώς, είναι πολύ πιθανόν η απόφαση των νεολιθικών ομάδων του οροπεδίου να μείνουν στον ορεινό όγκο της Πίνδου, αποκομμένοι σχετικά από τις ομάδες της θεσσαλικής πεδιάδας, να έχει τις ρίζες της στις προγονικές παραδόσεις, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί και μεταλαμπαδευτεί από τις πρακτικές διαβίωσης των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών, πριν την εξάπλωση και εγκαθίδρυση των τροφοπαγωγικών μεθόδων. Παρόλο, λοιπόν, που οι ομάδες του οροπεδίου επέλεξαν να υιοθετήσουν το νεολιθικό τρόπο ζωής (κεραμική τεχνολογία, γεωργία, κτηνοτρο-

φία), η συνέχιση των προγονικών παραδόσεων, ως σημαντικού παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής πραγματικότητας, κράτησε τους νεολιθικούς κατοίκους του οροπέδιου στον τόπο των προγόνων τους, διατηρώντας, ενδεχομένως, παράλληλα σε μεγάλο βαθμό στοιχεία του «παλαιότερου» τρόπου ζωής, όπως το κυνήγι και η τροφосуλλογή. Η τελευταία παρατήρηση, μάλιστα, υποστηρίζεται έμμεσα και από την παρουσία αρκετών κυνηγετικών αιχμών στη θέση, στοιχείο που δε συναντάται συχνά στις τυπικές θέσεις της νεολιθικής Θεσσαλίας.

Επίλογος

Το οροπέδιο της Λίμνης Πλαστήρα αποτέλεσε τόπο μετοικεσίας από τα προϊστορικά κιόλας χρόνια, όταν οι άνθρωποι ζούσαν ακόμη νομαδικά και δεν είχαν διαμορφώσει την έννοια του «οίκου», όπως αυτή έγινε αντιληπτή αρκετά αργότερα στην εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας. Παρόλα αυτά, είδαμε ότι «οίκος» μπορεί να είναι και ο «τόπος», όπως αυτός έχει διαμορφωθεί μέσα από την ενσωμάτωση του τοπίου και την *εξ-οικείωση* με αυτό, στα πλαίσια μιας πρακτικής συνέχειας που τελικά γίνεται τρόπος ζωής, παράδοση και *παραλαβή*. Η μετοικεσία στο οροπέδιο κατά τους προϊστορικούς χρόνους δεν ήταν προϊόν εξαναγκασμού, όπως συχνά συνέβη κατά τους ιστορικούς χρόνους στον ελλαδικό χώρο. Ήταν προϊόν μιας πρακτικής που εννοιολογικά και σημειολογικά προσομοιάζει περισσότερο με την έννοια του *νόστου* και της επιστροφής στον τόπο που μας αρμόζει εμπειρικά και συναισθηματικά. Οι νεολιθικοί κάτοικοι του οροπέδιου διάλεξαν αυτόν τον τόπο, όχι γιατί έτσι «επέβαλαν» οι συνθήκες της εποχής τους – το αντίθετο. Ίσως η ζωή στον κάμπο να ήταν «ξένη» και παράξενη γι' αυτούς. Ίσως ένιωθαν ότι δεν ανήκουν στο μεγάλο και πολυπληθές «κέντρο», αλλά σε έναν τόπο προγονικό, σε έναν τόπο πιο ασφαλή· *στα δάση που κυνηγούσαν οι άνθρωποι παλιά και στα βουνά που ξάπλωνε η «όμορφη γυναίκα»*.

*Η ανασκαφή της νεολιθικής εγκατάστασης πραγματοποιείται τα τελευταία τρία χρόνια με την υποστήριξη του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα και προσωπικά του Δημάρχου κ. Παναγιώτη Νάνου, τον οποίο ευχαριστούμε θερμά.

Βιβλιογραφία

- Αποστολίκας Ο., 2014. «Η προϊστορική εκμετάλλευση του οροπέδιου της Λίμνης Πλαστήρα.» Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- DOI: 10.12681/eadd/35233, <http://hdl.handle.net/10442/hedi/35233>
- Κυπαρίσση-Αποστολικά Ν., (επιμελ.) 2000. Σπήλαιο Θεόπετρας, Δώδεκα χρόνια ανασκαφών και έρευνας 1987-1998, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Τρίκαλα 6-7 Νοεμβρίου 1998, Αθήνα.

Από τον Τούρκικο εποικισμό, στις μετακινήσεις πληθυσμών Ελλήνων στ' Άγραφα και άλλα ορεινά, μέχρι την μετανάστευση σε ξένες χώρες

Δημήτρης Κ. Αγγελής, συγγραφέας – αντιστράτηγος (ε.α.) ΕΛ.ΑΣ.

Τακτική των Τούρκων ήταν να μετακινούν¹ πληθυσμούς από μία περιοχή σε άλλη, με σκοπό:

- Τη φυλετική, εθνική και θρησκευτική εξόντωση- γενοκτονία².
- Την αφομοίωσή τους από τουρκογενείς μουσουλμανικούς συμπαγείς πληθυσμούς³.
- Τη διάσπαση της ενότητας, συνοχής και του ενιαίου χώρου ελληνικών χριστιανικών ομογενοποιημένων περιοχών⁴.
- Τον εποικισμό και πύκνωση αραιοκατοικημένων περιοχών⁵ και
- Την ανασύσταση πόλεων⁶.

Έτσι π.χ. διατάσσονται μαζικές μετακινήσεις νομαδικών, ανυπότακτων, πολεμικών μουσουλμανικών φύλων απ' την Ασία, σ' επίκαιρα και εύφορα σημεία κατά κύριο λόγο της ελληνικής χερσονήσου, αλλά και της ελληνικής ασιατικής ενδοχώρας, ως ακολούθως:

-Τούρκων πολεμάρχων και πλήθος στρατιωτικών πεζών «yaga» και ιππέων «musellem»,⁷ στον κάτω ρού του ποταμού «Μαρίτσα» Έβρου, περί το 1350⁸,

1. -**Βρυώνης Σπύρος**. *Η παρακμή του μεσαιωνικού Ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία εξισλαμισμού (Πορ-15ος αιώνας)*. Μετάφραση Κ. Γαλαταριώτου Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996, σ. 397.

2. -Μελέτησε τις δύο μεγάλες τούρκικες γενοκτονίες της σύγχρονης εποχής: Ποντίων και Αρμενίων.

3. -**Λάμπρος Σ.** *Ιστορικά σημειώματα περί του ηπειρωτικού ζητήματος*. Νέος Ελληνομνήμων, τ. 10, τχ. Δ' (31-12-1913), 391-392.

4. -**Γιαννακάκης Γεώργιος**. *Ο Ελληνισμός της Θράκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας*. Θρακικά, τ. 29 (Αθήνα 1958), 105-106.

5. -**Λαδάς Γεώργιος**. *Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτης Νεόφυτος Μαυρομμάτης. Και η συμβολή αυτού εις την διάσωση της θρησκείας και του εθνισμού των Ελλήνων της Μικράς Ασίας*. Συλλέκτης, Αθήναι 1952, τ. Α' (1947-1951), 40. -**Faroqhi Suraiya**. *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich*. Munchen 1995. *Κουλτούρα και καθημερινή ζωή στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Από τον Μεσαίωνα ως τις αρχές του 20ου αιώνα*. Μετάφραση Κατερίνα Παπακωνσταντίνου. Εξάντας. Αθήνα 2000, σ. 49, 51, 60.

6. -**Βακαλόπουλου Ε. Αποστόλου**. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη 1961, ιδιωτική έκδοση, τ. Α', σ. 202, 217 κ.έ.

7. -**Mutafciava Vera**. *Kam vaproza za ciflicite v osmanskata imperija prez XIV-XVII v. Istoriceski pregled*. Τομ.1 (1958), 34-57. *Περί του ζητήματος των τοιφλικών εις την Οθωμανικήν Αυτοκρατορίαν κατά τον ΙΔ' -ΙΖ' αιώνα*. Μετάφραση Ι. Θ. Λαμψίδη. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου. Τμήμα Σλαβικών Σπουδών. Δελτίον Σλαβικής Βιβλιογραφίας. Θεσσαλονίκη, έτ. Ζ', τχ. 29 (Δεκέμβριος 1970), 86.

8. -**Βακαλόπουλου Ε. Αποστόλου**. *Η Θέση των Ελλήνων και οι δοκιμασίες τους υπό τους Τούρκους*. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα, τ. Ι' (1974), 68, 70.

όταν σουλτάνος ήταν ο Ορχάν Γαζή (1324-1360).

-Τουρκικών και αραβικών νομαδικών πληθυσμών, συνολικά 10.000⁹ άτομα, απ' το Καρασί¹⁰, τη Μπίγα και το Αϊδίι της Ασίας, στην «Jebboule» Καλλίπολι, περί το 1350 απ' τον Σουλεϊμάν πασά, γιο του σουλτάνου Ορχάν.

-Εμπειροπόλεμων Γιουρούκων¹¹ «*Tartares*» Τατάρων του Γενί - Σεχίρ¹², στη βόρεια Θεσσαλία και τη «Larissa» Λάρισα, στις αρχές του 14^{ου} αι.¹³, επί Βαγιαζήτ Α' (1389-1402) και Μουράτ Β' (1421-1451).

-Τουρκογενών πληθυσμών, των Γιουρούκων¹⁴ του Οθωμανού Εβρενός, στη «Macedoine» Μακεδονία (Θεσσαλονίκη, Σέρρες, «Βαρδάρη» Αξιό, Κοζάνη, Καϊλάρια, Λαγκαδά, Δράμα, «Γεντισέ Βαρδάρ» Γιανιτσά)¹⁵, μετά το 1350 και περίπου μέχρι το 1385-1390, επί σουλτάνου Μουράτ Α' (1360-1389) και το 1390 επί Βαγιζήτ Α'¹⁶.

-Μουσουλμάνων απ' το «Κονγα» Ικόνιο¹⁷, των Κονιάριδων¹⁸, στη Μακεδονία (Κοζάνη, Καϊλάρια - Πτολεμαΐδα, Σαρή Γκιολ) και «Thesalie» Θεσσαλία, την ονομαζόμενη Μεγάλη Βλαχία, περί το 1390.

Ο αγωνιστής του 21^{ου} Λάμπρος Κουτσονίκας¹⁹ σ' απομνημονεύματά του υπολογίζει σε 400.000 τους συνολικά μεταφερθέντες στις προαναφερόμενες περιοχές Κονιάρους ή «*Ιβλιάτι Φατιχάν*» παιδιά των κατακτητών. Ο Παναγιώτης Αραβαντινός²⁰ προσθέτει ότι αυτοί «[...] πληθύσαντες επλημμύρησαν εις ικανάς Θεσσαλικάς επαρχίας, αλλ' εκ λοιμού μεγάλου ενσκήψαντος προ μιάς εκατονταετηρίδος (1750) εις Θεσσαλίαν εξωντώθησαν οι πλείστοι, ώστε ηρημώθησαν εις το παντελές

9. -Βακαλόπουλου Ε. Αποστόλου. *Η πορεία του γένους*. Οι εκδόσεις των Φίλων. Αθήνα 1966, σ. 50.

10. -Βακαλόπουλου Α. *Ι. Ν. Ε.*, ό.π., σ. 220-221.

11. -Βακαλόπουλου Ε. Αποστόλου. *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*. Θεσσαλονίκη 1969, ιδιωτική έκδοση, σ. 49 κ.έ., οι Γιουρούκοι ανταλλάχθηκαν μ' ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας.

12. -Βακαλόπουλου Α. *Η πορεία του γένους*, ό.π., σ. 53-54.

13. -Βακαλόπουλου Α. *Η Θέση των Ελλήνων*, ό.π., σ. 68, 70.

14. -Άμαντος Κων/νος. *Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων από του ενδεκάτου αιώνας μέχρι του 1821*. Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων. Αθήνα 1955, τ. Α', σ. 78. -Βακαλόπουλου Α. *Η πορεία*, ό.π., σ. 51-52.

15. -Hammer - Purgstall Joseph Freiherr von. *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Εξελληνισθείσα υπό Κων/νου Κροκιδά. Τυπογραφείο Χ. Ν. Φιλαδελφέως. Αθήνα 1870, τ. Β', σ. 96.

16. -Βακαλόπουλου Α. *Η Θέση*, ό.π., σ. 68, 70.

17. -Βακαλόπουλου Α. *Ι. Ν. Ε.*, ό.π., τ. Γ', σ. 220-221.

18. -Αραβαντινός Σταμ. Παναγιώτης. *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε ομόρων Ελληνικών και Ιλλυρικών χωρών, διατρέχουσα κατά σειράν τα εν αυταίς συμβάντα από το σωτηρίου έτους μέχρι του 1854... συντεταγμένη υπό Παναγιώτου Αραβαντινού Παργίου*. Εκ του τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστού. Αθήνα 1857, τ. Β', σ. 85.

19. -Κουτσονίκας Λάμπρος. *Γενική ιστορία της ελληνικής επανάστασεως*. Τύποις 'Ευαγγελισμού' Δ. Καρακατζάνη, τ. Β'. Αθήνα 1864, σ. η'.

20. -Αραβαντινός Σταμ. Παναγιώτης. *Χρονογραφία*, ό.π., τ. Β', σ. 85.

υπέρ τα 200 χωρία και κύμμαι ενοικούμενα υπό Κονιάριδων, και εν τη θέσει των εξω-ντοθέντων ενωκίσθησαν ακολούθως αυτόχθονες χριστιανοί». Ενώ την πρώτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα (1810), που επισκεφθηκε την περιοχή του κάμπου της Λάρισας ο Άγγλος πράκτορας William Martin Lake, βρήκε περίπου είκοσι κονιάρικα χωρία με συνολικό πληθυσμό 10.000 ψυχές²¹.

-Τατάρων²² των ονομαζόμενων «Γιουρέπικουλλού» στη Φιλιπούπολη, περί το 1400 απ' τον Βαγιαζίτ Α'.

-Τούρκων στη Θεσσαλονίκη περί το 1433.

-Μουσουλμάνων της «Amasya» Αμάσειας, Τσορούμπλου, Τοκάτης, «Sam-sun» Σαμφούντας (Αμισός), Μπάφρας²³ κ.ά., μέσα στην ελληνική χριστιανική πόλη της Τραπεζούντας το 1461²⁴, απ' τον Μωάμεθ Β' Φατήχ (Πορθητή) (1451-1481).

-Τουρκομάνων²⁵ της Ασίας στον Αξιό, Ζαγορά και Φιλιπούπολη το 1480—1481 και μέχρι το 1530, απ' τον Βαγιαζίτ Β' Βελή (Άγιο) (1481-1512).

-Τουρκομάνων «Κιζιλπάσηδων» στη «Modon» Μεθώνη και «Corona» Κορώνη το 1502—1503²⁶.

-Αλβανών και αιχμαλώτων στη Θράκη και την «Bilad - I Selase» (αραβικά: τόπος των τριών άστεων) Κωνσταντινούπολη, απ' τους σουλτάνους Σουλεϊμάν Α' Κανουνί (Νομοθέτη) ή Μεγαλοπρεπή (1520-1566) και Σελίμ Β' (1566-1574)²⁷.

-Αδιευκρίνιστο αριθμό Τούρκων της Μικράς Ασίας²⁸, μαζί με «[...] da Saloni-chii 3.500 case»²⁹ 3.500 οικογένειες μωαμεθανών απ' την «Nyke» Θεσσαλονίκη, και άλλες «[...] 300 fameie (οικογένειες) di Negroponte (απ' την Εύβοια, συνολικά 21.000 Οθωμανοί τουλάχιστον) ad habitar a Rodi»³⁰, στη Ρόδο το 1522-1525.

-Μουσουλμάνων απ' το Ικόνιο, Λάρανδα, Καισάρεια και Νίγδη στην Κύπρο,

21. -Σιμόπουλου Κυριάκου. *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333 μ. Χ. - 1700*. Ιδιωτική έκδοση. Αθήνα 1994, τ. Γ1', σ. 415.

22. -Hammer-Purgstall J. *Ιστορία*, ό.π., τ. Α', σ. 299, 381.

23. -Παπάζογλου Α. *Μωάμεθ Β'. Ο Πορθητής. Κατά τον Τούρκον ιστορικόν Ασίκ - Πασά Ζάντε*. Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, αρ. 16 (1940), 234.

24. -Βακαλόπουλου Α. *I. N. E.*, ό.π., τ. Β', σ. 75.

25. -Hammer-Purgstall J. *Ιστορία*, ό.π., τ. Α', τ. Α', σ. 299, 381.

26. -Βακαλόπουλου Α. *Η Θέση*, ό.π., σ. 68, 70.

27. -Βακαλόπουλου Α. *Η Θέση*, ό.π., σ. 68, 70.

28. -Τσιρπανλής Ζαχαρίας. *Στη Ρόδο του 16ου—17ου αιώνα. Από τους Ιωαννίτες Ιππότες στους Οθωμανούς Τούρκους*. Αρχαιολογικό και Ιστορικό Ίδρυμα Ρόδου. Ρόδος 2002, σ. 24-27.

29. -Sanuto Marino. *I diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII, 1496-1533) dall' autografo Marciano ital. cl. VII codd. CDXIX-CDLXXVII*; pubblicati per cura di Rinaldo Fulin, Federico Stefani κ.λ.π. Έκδ. R. Fulin...κ.λ.π. Fratelli Visentini Tipografi Editori - Venezia, a spese degli editori MDCCCXCIV. Φωτοαναστατική επανέκδοση Bologna (Forni Editore) 1969-1970, volume τ. 40, σ. 84.

30. -Sanuto Marino. *I diarii di Marino Sanuto*, ό.π., volume τ. 40, σ. 199.

αμέσως μετά το 1571³¹.

-Μουσουλμάνων «Χαλικούτηδων» απ' τη Βεγγάζη και την «Missir» Αίγυπτο στην Κρήτη, απ' το 1869 κ.έ.

-Τέλος αναφέρεται ότι, εποικισμοί έγιναν επίσης στα ελληνικά νησιά του Αιγαίου (Εύβοια το 1470, Κως το 1522 κ.α.).

Σκοπός των προαναφερομένων μετακινήσεων ήταν σαφέστατα η ενίσχυση του τουρκο-μουσουλμανικού και η αποδυνάμωση του γηγενούς ελληνικού - χριστιανικού στοιχείου, στόχο που επιτύγχαναν με τη διάσπαση των χριστιανικών πληθυσμών, καθώς και (ορισμένες φορές) η αδρανοποίηση τουρκομανικών ομάδων, που δρούσαν ανεξάρτητα και ήταν ανέλεγκτοι απ' την κεντρική τουρκική εξουσία, ή και επικίνδυνοι γι' αυτή, και έτσι οργανώνονταν και υλοποιούνταν η αναγκαστική μεταφορά - μετακίνησή τους σ' ελληνικές περιοχές.

Τέλος, διατάσσονταν και (αντίθετες) βίαιες μετατοπίσεις³² ελληνικών χριστιανικών πληθυσμών απ' την γενέτειρά τους σ' άλλα μέρη της αχανούς οθωμανικής αυτοκρατορίας, ως ακολούθως:

-Ο Τούρκος διοικητής της Καππαδοκίας Γιακούμπ Αρσλάν το 1155-1156, ξερίζωσε τους χριστιανούς απ' το Αλβιστάν και Γαιϊχάν, συνολικά 70.000 και τους εγκατέστησε στα εδάφη της Καππαδοκίας³³.

-Ο σουλτάνος Καϊχουσράου το 1197, μετέφερε 5.000 χριστιανούς απ' την Καρία και το Τάνταλο στο «Aksehir» Φιλομήλιο³⁴.

-Απ' την πόλη Δάδυβρα τέλη του 12^{ου} αι. και απ' την Έφεσο το 1304, εκδιώχθηκαν παντελώς οι χριστιανοί και οι πόλεις εποικίστηκαν από μουσουλμάνους, όταν σουλτάνος ήταν ο Οσμάν Α' Γαζή (αγωνιστής του ιερού πολέμου) (1280-1324)³⁵.

-Εκτοπίστηκαν οι περισσότεροι χριστιανοί της Σμύρνης περί το 1340 και η πόλη εποικίστηκε από μουσουλμάνους³⁶.

-Εξέχουσες στρατιωτικές χριστιανικές οικογένειες απ' το κάστρο Τζύμπε της Καλλίπολης ή Καλλιούπολης μεταφέρθηκαν στο Καρασί της Μικράς Ασίας, περί το 1350, επί Ορχάν Γαζή³⁷.

-Απ' τη Θράκη βίαια οδηγήθηκαν στο εσωτερικό της Μ. Ασίας περί το 1350, μ'

31. -Βακαλόπουλου Α. Ι. Ν. Ε., ό.π., τ. Γ', σ. 251. -Βακαλόπουλου Α. Η Θέση, ό.π., σ. 68-70.

32. -Λάμπρου Σπυρίδων. Βραχεία Χρονικά. Η επιμέλεια του Κων/νου Αμάντου. Μνημεία της Ελληνικής ιστορίας. Ακαδημία Αθηνών. Αθήνα, τ. 1, τχ. 2, α/α 27 (1932-1933), 51· όπου και το «ο αμηνράς (σουλτάνος) εξήβαλεν πολλές φαμίλιας από τα κάστη της Ρωμανίας και υπήγε τας εις την Αίγυπτον και Τούρκους».

33. -Βρυώνης Σπύρος. Η παρακμή, ό.π., σ. 164-165, 202, 308.

34. -Βρυώνης Σπύρος. Η παρακμή, ό.π., σ. 164-165, 202, 308.

35. -Βρυώνης Σπύρος. Η παρακμή, ό.π., σ. 164-165, 202, 308.

36. -Βρυώνης Σπύρος. Η παρακμή, ό.π., σ. 164-165, 202, 308.

37. -Βακαλόπουλος Απόστολος. Η πορεία του γένους. Οι Εκδόσεις των Φίλων. Αθήνα 1966, σ. 50.

αποτελεσμα την αισθητή μείωση και αποδυνάμωση του ελληνικού θρακικού στοιχείου³⁸.

-Απ' το Άργος 30.000 χριστιανοί το 1397 αναγκαστικά οδηγήθηκαν στην Ασία, απ' τον σουλτάνο Βαγιαζήτ Α' και το στρατηγό του Γιακούπ πασά³⁹.

-Απ' την Κ/Πολη πληθυσμός «απήχθη αθρόος εις Ασίαν κι Αδριανούπολην» το 1453⁴⁰.

-Απ' τον Πόντο - Τραπεζούντα⁴¹ - «Sinop» Σινώπη⁴² βίαια διεσπάρησαν⁴³ σ' άλλα μέρη της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Κ/Πολη, Θράκη, Ασία κ.α.)⁴⁴, το 1453 και το 1461.

Ως εξής περιγράφει, το 1584, τα τραγικά αυτά γεγονότα ο Martinus Crusius στην «Ιστορία Πολιτική Κωνσταντινουπόλεως»: ⁴⁵

Ο Μωάμεθ Β' «[...] επρόσταξε και έφερον (στην Κ/Πολη) συργούνιδας λεγομένους, ήτοι μετοίκους, ή παροίκους από μηδείας, της προς τον πόντον, και των χωρίων αυτής, αγαθοπόλεως, μεσεμβρίας και από τε συλληβρίας ηρακλείας, πανάδου, ορεσιτιάδου (*queeft Adriano polis*) και άλλων τόπων πολλών [...] Εμετοίκησε, κ' από αδριανουπόλεως, άνδρας κ' γυναίκας πολλές [...] Έλαβε άνδρας και γυναίκας πολλές, κ' πλήθος παιδιών εκ των πόλεων τούτων (Μυτιλήνη, Φώκεια⁴⁶, Σμύρνη, Έφεσο, Μαϊάνδρο, Άμαστρη, Καφά) κ' μετοίκησε ταύτας εν πόλει (Κ/Πολη) [...] και ερήμους [...] εγκαταλείψας αυτάς ανθρώπων [...]»⁴⁷.

-Απ' την ευρύτερη περιοχή της Κορίνθου μεταφέρθηκαν το 1458 στην Κ/Πολη,

38. -Βακαλόπουλος Απόστολος. *Η πορεία*, ό.π., σ. 68.

39. -Hammer - Purgstall Joseph Freiherr von. *Ιστορία*, ό.π., τ. Α', σ. 299.

40. -Hammer - Purgstall Joseph Freiherr von. *Ιστορία*, ό.π., τ. Β', σ. 257.

41. -Τωμαδάκης Νικόλαος. *Περί Αλώσεως της Κ/πόλεως 1453. Συναγωγή κειμένων Δούκα - Κριτοβούλου - Σφραντζή - Χαλκοκονδύλη*. Τυπογραφείο Μηνά Μυρτίδη. Αθήνα 1953, σ. 129, Λαόνικ. Χαλκοκονδύλης. -Λάμπρου Σ. *Η άλωση της Τραπεζούντας και η Βενετία*. Νέος Ελληνομήμων, τ. 2, τχ. Γ' (30-9-1905), 327 υπ. 2, 328.

42. -Hammer - Purgstall Joseph Freiherr von. *Ιστορία*, ό.π., τ. Β', σ. 265.

43. -Schlumberger Gustave. *Βυζαντινά Ιστορήματα*. Μετάφραση Ορέστου Σχινά. Εκδόσεις Ελευθερουδάκη. Αθήνα 1922, σ. 108.

44. -Τριανταφυλλίδης Περ. *Η εν Πόντω Ελληνική φυλή, ήτοι τα Ποντικά η προσετέθησαν και λόγοι τινές εν Τραπεζούντι εκφωνηθέντες*. Τυπογραφείο Λ. Βιλλαρά. Εν Αθήνας 1866, σ. 86. -Βακαλόπουλου Α., *Ι. Ν. Ε.*, ό.π., τ. Β', σ. 75.

45. -Crusius Martinus. *Turcograeciae libri octo, ... quibus Graecorum status sub impetio Turcico in politia et ecclesia ... describitur*... Per Leonardum Ostenium Impensa. Basileae 1584. Φωτοαναστατική επανεκτύπωση. Modena 1972, liber I', σ. 13-14.

46. -Κριτόβουλος Μιχαήλ ο Ίμβριος. *Critobuli Imbriotae libri quinque de rebus gestis Mechemetis. Κριτόβουλου ξυγγραφής ιστοριών Τρίτη*. Fragmenta. Historicorum Graecorum. Εκδόσεις Carolus Muller Parisiis. Editore Abrosio Firmin Didot. MDCCCLXXIII, 1873. Volumen quintum, τ. Ε', pars prior, lib. III, 16-18, σ. 130.

47. -Λάμπρου Σ. *Η άλωση της Τραπεζούντας*, ό.π., σ. 328 υπ.

απ' τον σουλτάνο Μωάμεθ Β' ⁴⁸.

-Απ' την Πελοπόννησο⁴⁹ (Πάτρα, «Misiste» Μηζυθρά, «Leodari» Λεοντάρι - Μεγαλόπολη - Σινάνο, Σαλβάρι, Άκοβα, Αρκαδιά - Κυπαρισσία, Αβαρίνο κ.ά.)⁵⁰ και την Αθήνα⁵¹, μεταφέρθηκαν το 1460 βίαια μέτοικοι στην Κ/Πολη⁵².

-Απ' την «Midili» Μυτιλήνη⁵³, Θάσο και «Mandrachi» Σαμοθράκη⁵⁴ μεταφέρθηκαν το 1459-1462 στην Κ/Πολη, απ' τον Μωάμεθ Β' και τον Ζαγανό πασά⁵⁵.

Καταγράφει ο Κριτόβουλος Μιχαήλ ο Ίμβριος (1410;-1470;):⁵⁶

«Εκπέμπει δε (ο Μωάμεθ) και Ζαγανόν τον Καλλιουπόλεως σατράπην και ηγεμόνα του στόλου παντός μετά τεσσαράκοντα νεών (πλοίων) εν ταις νήσις· ος αφικόμενος ανίστησι Θασίους τε και Σαμοθράκας και μετοικίζει ενταύθα» στην Κ/Πολη.

-Απ' το Άργος μεταφέρθηκαν το 1463 στην Κ/Πολη απ' τον Μωάμεθ Β' ⁵⁷, «[...] εξοίκισαν αυτούς οι τούρκοι από το Άργος και εξώρισαν αυτούς συν γυναιξί και τέκνοις εις την Κωνσταντινούπολιν»⁵⁸, «[...] συνάξαντες τους Αργείτας, συν γυναιξί και τέκνοις, εξώρισαν αυτούς εις την Τουρκίαν»⁵⁹.

-Απ' την «Karaman» Καραμανία (ΙΚόνιο και Λάρανδα) οι επονομαζόμενοι Καραμανλήδες, οδηγήθηκαν το 1466 στην Κ/Πολη, επί σουλτάνου Μωάμεθ Β' ⁶⁰.

-Απ' τον Πτελεό Θεσσαλίας και το Γαρδίκι μεταφέρθηκαν το 1470 στην Κ/Πολη⁶¹.

48. -Miller William. *The Latins in The Levant. A History*, ό.π., of Frankish Greece (1204-1566). Lodon 1908. Μετάφραση - Εισαγωγή - Σημειώσεις Αγγέλου Φουριώτη. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα 1960.σ. 503, 520.

49. -Πολυζωίδου Α. *Τα νεοελληνικά. Ήτοι τα κατά την Ελλάδα κυριώτερα συμβάντα και η κατάσταση της Ελληνικής παιδείας...* Τύποις Εφημερίδος των Συζητήσεων. Εν Αθήναις 1875, τ. Β', τ. 2, σ. 18.

50. -Hammer - Purgstall Joseph Freiherr von. *Ιστορία*, ό.π., τ. Β', σ. 304.

51. -Hammer - Purgstall Joseph Freiherr von. *Ιστορία*, ό.π., τ. Β', σ. 444, 658, 347.

52. -Ζώρας Γεώργιος. *Χρονικόν περί των Τούρκων Σουλτάνων (κατά τον Βαρβερινόν ελληνικόν κώδικα 111)*. Σπουδαστήριον Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα 1958, σ. 104-105.

53. -Πολυζωίδης Αναστάσιος. *Γενική ιστορία από των αρχαιότατων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*. Υπό Γεωργίου Κρέμου. Εκδόσεις Σ. Βλαστού. Αθήνα 1889, τ. Γ', σ. 21.

54. -Βακαλόπουλος Απόστολος. *Νέα Ελληνική Ιστορία*. Βάνιας. Θεσσαλονίκη 1990, σ. 47.

55. -Βακαλόπουλου Α. Ι. Ν. Ε., ό.π., τ. Γ', σ. 15.

56. -Κριτόβουλος Μιχαήλ ο Ίμβριος. *Critobuli Imbriotae libri*, ό.π., 1873, τ. Ε', pars prior, lib. III, 16-18, σ. 130.

57. -Χασιώτης Ιωάννης. *Οι Έλληνες, το πρόβλημα της ανεξαρτησίας και τα πολεμικά γεγονότα στον Ελληνικό χώρο. Η στάση των Ελλήνων απέναντι στους ξένους κυρίαρχους*. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Εκδοτική Αθηνών. Αθήνα, τ. Ι' (1974), 275.

58. -Λάμπρου Σ. *Βραχεία Χρονικά*, ό.π., (1932-1933) ,τ. 1, τχ. 2, α/α 27, σ. 49.

59. -Λάμπρου Σπυρίδων. *Ενθιμήσεων ήτοι χρονικών σημειωμάτων, συλλογή πρώτη*. Νέος Ελληνομνήμων. Αθήνησιν, τ. 7 (1910), 161.

60. -Faroqhi Suraiya. *Kultur*, ό.π., σ. 38, 112, 335. -Βακαλόπουλου Α. *Η Θέση*, ό.π., σ. 52.

61. -Χασιώτης Ιωάννης. *Οι Έλληνες*, ό.π., σ. 275.

-Απ' τα Επιάνησα⁶² (Λευκάδα, «Jacinctum» Ζάκυνθο, «Cephaloniam» Κεφαλονιά) το 1479 μεταφέρθηκαν στην Κ/Πολη⁶³.

-Απ' τη Χίο μεταφέρθηκαν το 1566 στην Κ/Πολη, απ' τον Πιαλή πασά⁶⁴.

-Απ' τη Μονεμβασιά οδηγήθηκαν το 1715 στην Κ/Πολη, απ' τον σουλτάνο Αχμέτ Γ' (1703-1730)⁶⁵.

-Απ' τα χωριά της Χιμάρας και του Χορμόβου το 1789 στην κοιλάδα του «Luroz» Λούρου και στη Σαλαώρα, απ' τον Αλή⁶⁶ πασά των Ιωαννίνων, αντικαθιστώντας τους χριστιανούς μ' εποίκους Τουρκαλβανούς Λιάπηδες⁶⁷.

Να τι γράφει επιπλέον ο Ι. Λαμπρίδης:⁶⁸

«Πολλές οικογένειες εκ Λάκκας [...] Ελίζνης [...] Μουκοβίνας, Λίπας και Μπαγασίων κ.τ.λ. (μετώκησε) εις Αλβανίαν, Κούρεντα [...] αντικαταστήσας αυτάς δια 200 περίπου Τουρκαλβανών εκ Λιαπουρίας ιδίως [...]».

Όταν ο F. C. H. L. Rouqueville επισκέφθηκε την περιοχή της Κλεισούρας, ένας ηλικιωμένος Σουλιώτης παπάς -αναγκαστικά μεταφερθείς εκεί απ' τον Αλή, μαζί με άλλους Σουλιώτες-, είπε στο παραπάνω Γάλλο διπλωμάτη και περιηγητή:⁶⁹

«Εξόριστοι από το Σούλι, υποφέρουμε ότι ο Θεός θέλησε! Δεν μπορέσαμε να βρούμε το θάνατο στους βράχους μας και ο αγέρας της κοιλάδας αυτής μας θερίζει έναν -έναν. Ήμουν άτυχος και επέζησα τριών παιδιών μου, που πέθαναν για την πατρίδα. Ξεχνούν ότι υπάρχει για όλους τους ανθρώπους, ένας όρκος πιο παλιός και απαραβίαστος: ν' αγαπούν την ελευθερία και την πατρίδα»· τότε ο Rouqueville ζήτησε απ' τον Αλή πασά να τους βοηθήσει, και αυτός του απάντησε: «-Ας ψοφήσουνε! Δεν τους έστειλα εκεί για να ζήσουν»⁷⁰.

Όλα έγιναν με σκοπό οι χριστιανικοί πληθυσμοί να χάσουν την ακμάδα, ζωηρότητα και δυναμικότητα τους, για να ελέγχονται ευκολότερα και να είναι υποχρεωμένοι πρωτίστως όμως ν' αφομοιωθούν, οι μετακινούμενοι Χριστιανοί, γρήγορα και αποτελεσματικά.

Απώτερος στόχος των Τούρκων; Η εθνολογική και θρησκευτική αλλοίωση των ελληνικών χριστιανικών πληθυσμών και η ισχυροποίηση του τουρκογενούς ισλα-

62. -Πολυζωίδης Αναστάσιος. *Γενική*, ό.π., τ. Γ', σ. 26.

63. -Χασιώτης Ιωάννης. *Οι Έλληνες*, ό.π., σ. 275.

64. -Βλαστός Αλέξανδρος. *Χιακά. Ήτοι ιστορία της νήσου Χίου*. Τυπογραφία Γεωργίου Πολυμέρη. Ερμούπολη 1840, τ. Α', σ. 65-66.

65. -Βακαλόπουλου Α. Ι. Ν. Ε., ό.π., τ. Δ', σ. 78.

66. -Λάμπρου Σ. *Ιστορικά σημειώματα*, ό.π., σ. 391.

67. -Λαμπρίδης Ιωάννης. *Ηπειρωτικά Μελετήματα*. Τυπογραφείον Βλαστού Βαρβαρρήγου, τχ. 2 (1887), 62.

68. -Λαμπρίδης Ιωάννης. *Ηπειρωτικά*, ό.π., τχ. 3 (1887), 45.

69. -Rouqueville F. C. H. L. *Ταξίδι στην Ελλάδα. Τα Ηπειρωτικά*. Μετάφραση Κ. Βλάχος. Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών. Ιωάννινα 1994, τ. 2. σ. 34-35,

70. -Σιμόπουλου Κυριάκου. *Ξένοι ταξιδιώτες*, ό.π., τ. Γ2', σ. 338.

μικού στοιχείου· η τακτική αυτή αποτέλεσε τη σταθερή, επαναλαμβανόμενη και συστηματική μέθοδο επέκτασης της στρατιοτικοπολιτικής ισχύος του οθωμανικού κράτους, που παράλληλα εξυπηρετούσε κι έναν άλλο τουρκικό σκοπό· την εξόντωση και εξαφάνιση χριστιανικών ομάδων· τον αφανισμό της φυλής· γενοκτονία.

Επισημαίνεται ότι, όπου εγκαθίστατο οι προαναφερόμενοι τουρκογενείς πληθυσμοί, κατά βάση, απομακρύνονταν ή εκτρέπονταν σε φυγή στα ορεινά ή μετανάστευαν οι χριστιανοί ραγιάδες.

Αν τώρα σ' όλους αυτούς του τουρκομανικούς πληθυσμούς, που λειτούργησαν εποικιστικά στα ελληνικά εδάφη, προσθέσει κανείς και όσους Οθωμανούς οικειοθελώς:

-Μετανάστευαν κατά φατρίες ή οικογένειες προς αναζήτηση καλλιεργήσιμης γης, ο αριθμός των οποίων είναι τεράστιος κι ανυπολόγιστος.

-Μετακινήθηκαν για λόγους ασφαλείας, πιεζόμενοι από άλλα πολεμικότερα φύλα της Ασίας ή από επιθέσεις των Μογγόλων Τιμουριδών υπό των Τιμούρ - Λέγκ (Ταμερλάνο) ή από διάφορες εσωτερικές ανακατατάξεις και εξεγέρσεις και τέλος όσους

-Αναλάμβαναν την εκτέλεση υπηρεσίας στο πολιτικό - στρατιωτικό - θρησκευτικό τουρκικό σύστημα, ως υπάλληλοι ή στρατιωτικοί, μπορεί ν' αντιληφθεί κανείς το μέγεθος και τη διάρκεια της απειλής για τους ντόπιους πληθυσμούς, για την πατρίδα και το χριστιανισμό.

Γνωστό είναι πως ο χριστιανός ραγιάς, για να γλιτώσει τα βάσανα της τουρκικής σκλαβιάς, είχε τη δυνατότητα να εξομώσει. Μπορούσε όμως και να φύγει απ' τον τόπο του μ' όλα τα υπάρχοντα, χωρίς ν' αφήνει πίσω του «ούτε σκυλί εις την χώραν»,⁷¹ όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ενθύμηση (1769) του κώδικα της μονής Προδρόμου της Μοσχόπολης· ανέστιος και πέννης.

Πάρα πολλοί, για ν' αποφύγουν⁷² το βαρύ κατακτητικό χέρι, το παιδομάζωμα, τον κεφαλικό φόρο και το χαράτσι, αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν, να ξενι-

71. -Βακαλόπουλος Απόστολος. *Οι δυτικομακεδόνες απόδημοι επί Τουρκοκρατίας*. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου. Θεσσαλονίκη 1958, σ. 25.

72. -Σταυρινίδης Νικόλαος. *Μεταφράσεις τουρκικών ιστορικών εγγράφων της περιόδου 1657-1672 (Εγίρας 1067-1082)*. Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου. Ηράκλειο 1975, τ. Α', σ. 17.

τευτούν⁷³ σ' ασφαλέστερα μέρη με καλύτερες συνθήκες ζωής, ως ακολούθως:⁷⁴

-Στις ελεύθερες χώρες της Ευρώπης⁷⁵ ή στα ελεύθερα ελληνικά εδάφη που ήταν υπό λατινική κατοχή⁷⁶, στην Ιταλία, Ρωσία περί τον Εύξεινο Πόντο, κεντρική Ευρώπη, βόρεια Βαλκανική, παραδουνάβιες περιοχές (Σερβία, Ρουμανία, Μολδαβία, Ουγγαρία, Αυστρία, Γερμανία), Κορσική κ.α.⁷⁷

Εκεί δημιουργούν ελληνικούς πυρήνες και κοινότητες με έντονο αντιτουρκικό κλίμα⁷⁸, εξάπτουν το πνεύμα αντίστασης, ενεργούν κατασκοπεία και δολιοφθορές σε βάρος των Τούρκων, μεταφορά όπλων και εφοδίων, ναυτικές ληστοπειρατικές επιδρομές και γενικά συμμετέχουν ενεργά σ' αντιτουρκικές στρατιωτικές προετοιμασίες και προσπάθειες, ενώ παράλληλα ενισχύουν οικονομικά τις ιδιαίτερές τους πατρίδες, με την ίδρυση σχολείων, ιδρυμάτων κ.ά. καθώς και το Πατριαρχείο⁷⁹.

Να πως περιγράφει μια «ανάμνηση», που δημοσιεύθηκε απ' τον Κ. Καιροφυλά, την τραγωδία της φυγής και του ξεσπιτώματος:⁸⁰

«1405. Κόπια (αντίγραφο) από παλαιά χαρτιά οπού τα είχαμε από τους γονείς

73. -Κάλβος Ανδρέας. «Ο Φιλόπατρις», απ' τη συλλογή «Η Λύρα», στ. α' και κγ':

«Ω φιλιτάτη πατρίς
ω θαυμασία νήσος [...]
Ας μη μου δώσει η μοίρα μου
εις ξένην γην τον τάφον».

Ριζιτικό κρητικό τραγούδι:

«Παρακαλώ σε, μοίρα μου να μη με ξενιτέψεις
πάλι, κι αν ξενιτέψεις με, στα ξένα μη με θάψεις,
γιατί είδανε τα μάθια μου στα ξένα πως ται θάβου
χωρίς λιβάνι και κερί, χωρίς παπά και ψάλτη
κι αλάργο απού την εκκλησιά».

74. -**Βρυώνης Σπύρος**. *Η παρακμή του μεσαιωνικού Ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία εξισλαμισμού (11ος-15ος αι.)*. Μετάφραση Κ. Γαλαταριώτου. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996, σ. 221, 224.

75. -**Σάθας Κων/νος**. *Ελληνικά Ανέκδοτα, περισταχθέντα και εκδιδόμενα κατ' έγκρισιν της Βουλής, εθνική δαπάνη*. Τύποις του Φωτός. Αθήνησι 1867, τ. Α', σ. οδ' κ.έ. -**Χιώτης Π.** *Ιστορία της Ζακύνθου από Βενετοκρατίας μέχρι της ελεύσεως των Άγγλων 1500-1816. Μετά παραρτήματος περί των συμπράξεων των Επτανησίων κατά τον ελληνικόν αγώνα του 1821*. Σειράς ιστορικών απομνημονευμάτων. Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών 132. Εκ της τυπογραφίας της Κυβερνήσεως. Βιβλιοπωλείο Δ. Ν. Καραβία. Κέρκυρα 1863, τ. Γ', σ. 516-517.

76. -**Βακαλόπουλος Απόστολος**. *Οι δυτικομακεδόνες*, ό.π., σ. 7, 25.

77. -**Παπαρηγόπουλος Κ.** *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1930*. Προσθήκες, σημειώσεις και βελτιώσεις υπό Παύλου Καρολίδου. Έκδ. Ελευθερουδάκης. Αθήναι 1932, έκδ. στ', τ. 5-β, σ. 6-7, 18-27, 30-40.

78. -**Λάμπρου Σ.** *Μεταναστεύσεις Ελλήνων ιδίως Πελοποννησίων αποίκων εις το Βασίλειον της Νεαπόλεως*. Νέος Ελληνομήμων, τ.8, τχ. Δ' (31-12-1911), 377-380 κ.έ.

79. -**Βακαλόπουλος Απόστολος**. *Οι δυτικομακεδόνες*, ό.π, σ. 9 κ.έ.

80. -**Καιροφυλάς Κώστας**. *Ιστορία των Αθηνών υπό τους Βυζαντινούς και Φράγκους (330-1456)*. Εστία. Αθήνα 1933, σ. 214.

μας πόθεν καταγόμεθα, ήγουν (δηλαδή) από την Αθήνα ήτον. Εγώ ο παπά Κωνσταντί-νος ο Θεοδόσης βλέποντας τον Αγαρινόν (Οθωμανούς) πως ερχόμενος κουρσέβει τους ομοπίστους μας χριστιανούς, εσυνομλήσαμεν με τους αδελφούς μας Κυρ Σπύρον και Ιωάννην, πώς να κάμωμεν, και να σταθούμεν (να παραμείνουμε) και να υποτα-χθούμεν εις τον Αγαρινόν ή να αφήσωμεν και να μισέψωμεν (μεταναστεύουμε) απ' την περίφημον και ηγαπημένην μας πατρίδα (την Αθήνα). Έτσι κλαίοντας οι δυστυχι-σμένοι αφήσαμε τα περιβόλια μας και τα τίποτές μας (τη γη μας, τα υπάρχοντα) και δεν επήραμε άλλο παρά τα θρέμματά μας, ήγουν τα ζώα μας και ήλθαμε και απεράσα-μεν εις την Πελοπόννησον, όπου ο Τούρκος ακόμη δεν την είχε και ήλθαμε εις τα Αρκά-δια και ήύραμε ένα χαρτί (ανακοίνωση - πρόσκληση) σταλμένο από την Ζάκυνθον από τον Ποτέστα (Βενετό διοικητή), όπου όριζε και έλεγε πως, όποιος θέλει να έλθει να μπιτάρει εις τούτο το νησί της Ζουακύνθου, να φεουδάρει (πάρει) όσον τόπον θέ-λει και να τον γράφωμεν άρχοντα [...]».

Επίκαιρο είναι και το γεγονός ότι, οι (κατά φάρες - σόγια - ολόκληρες ομάδες) φεύγοντες τον τούρκικο ζυγό καταφεύγοντες στην Δύση, διάσημοι για την αντρει-οσύνη τους πολεμιστές, περιζήτητοι απ' τους ευρωπαϊκούς στρατούς, οι «Έλλη-νες *Stradioti* ή *Estradiots*⁸¹ στρατιώτες της Δύσης», ζήτησαν, την 4-10-1511, να τους επιτρέψουν οι Βενετοί να ανεγείρουν, στην πόλη των δόγηδων, ορθόδοξο ελληνι-κό ναό του προστάτη τους αγίου Γεωργίου, γράφοντας τ' ακόλουθα στην αίτησή τους:

«Να μας χορηγηθή η άδεια προς αγοράν δι' ιδίας ημών δαπάνης γηπέδου (έκτα-σης) εν τη πόλει ταύτη, όπως επ' αυτού οικοδομήσομεν εκκλησίαν εις δόξαν Θεού και επ' ονόματι του ημετέρου συμμάχου και οδηγού αυθέντου αγίου Γεωργίου [...] με την χάριν του ειρηνένου αγίου ζωογονούμενοι εκθέσωμεν την ημετέραν ζωήν υπέρ της υπηρεσίας, τιμής και ωφελείας [...]»⁸². Οι Βενετοί αποδέχθηκαν αμέσως το αίτημά τους.

Σημειώνεται ότι, οι εξαίρετοι αυτοί Έλληνες πολεμιστές, εγκαταλείποντας την πατρίδα τους -καταδιωκόμενοι απ' τους Τούρκους ή μετά από εξεγέρσεις (όπως π.χ. έγινε μετά την επανάσταση του μητροπολίτη Διονυσίου Β' του Φιλοσόφου το 1600 στην Καρδίτσα κ.ά.⁸³)-, διέπρεψαν στη Δύση, ιδιαίτερα ως μισθοφόροι, δη-

81. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Ελλήνων Αγώνες - Εκκλησίας Μάχες (1191-1821). Κληρικοί στους απελευθε-ρωτικούς πολέμους του Ελληνισμού. Στάση, Δράση και Αντίδραση Εκκλησίας. Λατινοκρατία (1191-1669). Τουρκοκρατία (1453-1821)*. Με εισαγωγική επιστολή του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαί-ου. Εκδόσεις Προσκήνιο. Αθήνα 2008, σ. 508-509. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Ελληνική Σημαία 480 π. Χ. - 2.000μ. Χ. Εκδόσεις Προσκήνιο. Β' έκδοση. Αθήνα 2001, σ. 63-64.*

82. -Σφυρόερας Βασίλειος. *Σώματα αντιστάσεως του Ελληνισμού. Οι στρατιώτες. Ιστορία του Ελλη-νικού Έθνους. Εκδοτική Αθηνών. Αθήναι, τ. ΙΑ' (1975), 144-151, 145.*

83. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. «Η πρώτη επανάσταση του μητροπολίτη Διονυσίου Β' Φιλοσόφου στη Δυ-τική Θεσσαλία και η συμμετοχή του αρχιεπισκόπου Φαναρίου - Νεοχωρίου Σεραφείμ (1600)». *Θεσσαλι-κό Ημερολόγιο*, τ. 81 (2022), 71-80, *Θεσσαλικά Σύμμεικτα*, τ. 1 (2024), 129-149 και εφημερίδα Νέ-

μιουργώντας τους φημισμένους και για τη γενναιότητα και αυτοθυσία περιζήτητους «*Stradioti ή Estradiots*»⁸⁴, που ήταν οργανωμένοι σε «*companias*» 50, 100, 200 ή και 300 ατόμων, με αρχηγό τον «*capitano*» διοικητή της «*capitania*»· κατά καιρούς συνεργάστηκαν και συμπολέμησαν με τους ιταλικούς στρατούς, σ' εμφυλίους ιταλικούς κ.ά. ευρωπαϊκούς πολέμους, εναντίον της Γαλλίας κ.α., φτάνοντας μάλιστα μέχρι την Αγγλία, όπου σώμα 500 Ελλήνων «*Stradioti*», με αρχηγό τον Θωμά απ' το Άργος, αγωνίσθηκε, στην υπηρεσία του βασιλιά Ερρίκου Η' (1491-1547), πολεμώντας με επιτυχία κατά των Γάλλων⁸⁵.

Για τον εθνισμό αυτών των Ελλήνων, καταγράφεται ότι ο Έλληνας αυτός Θωμάς ο Άργειος, ως εξής μίλησε στους υπ' αυτόν στρατιώτες, περί το 1545 στην Αγγλία, χρησιμοποιώντας μάλιστα τον αυτονόητο αυτοπροσδιορισμό: Έλληνες, και τονίζοντας το: «*Ελλήνων γαρ εσμέν παίδες και βαρβάρων σμήνος ου πτοούμεθα*»⁸⁶:

«Άνδρες συστρατιώται! Ημείς μεν ως οράτε εν εσχάτοις της οικουμένης τανύν οικούμεν μέρεσι στρατευόμεθα δε βασιλεί και έθνει των υπ' άρκτον τελευταίων. [...απ' την πατρίδα μας φέραμε) την εύτολμον ημίν ανδρείαν και γενναιότητα. Διό προς τους πολεμούντας ημάς γενναίως αντιπαραταξώμεθα ουδ' ει και πλείονες ημών οι υπεναντίοι φαίνονται, ουδέν προς ημάς και την ημετέραν αρετήν Έλλήνων γαρ εσμέν παίδες και βαρβάρων σμήνος ου πτοούμεθα· τοίνυν, την πρόεπουσαν ημίν αρετήν, και εν τω πολέμω καρτεριαν επιδείξωμεν, ιν' άπαντες λέγειν έχοιεν, ως οι εξ Ελλάδος εν τοις Ευρωπαϊοις μέρεσιν ευρεθέντες, έργα χειρός αρίστης επεδείξαντο. [...] ω άνδρες! Ανδρείως και συντεταγμένως τοις εχθροίς επιβάλωμεν και την ωκεάνειον ακτήν αίμασιν εναντίων φοινίξωμεν, και την πάλαι θρηλουμένην Ελλήνων ανδρείαν, έργοις αυτοίς φανεράν ποιήσωμεν».

-Στους κακοτράχαλους, απομονωμένους, δασωμένους κι απόκρημνους ορεινούς όγκους της χώρας, που με τα φυσικά τους υψίπεδα, τις χαράδρες, κοιλάδες, περάσματα και τα στενά, αποτελούσαν θαυμάσια άσυλα, αδιάβατα καταφύγια⁸⁷ και «*yatak*» κρησφύγετα των καταδιωκόμενων και κατατρεγμένων πληθυσμών, μακριά, πολύ μακριά, απ' τον εύφορο κάμπο⁸⁸, όπου το χέρι του Τούρκου ήταν

ος Αγών Καρδίτσας, 29, 30-11-2022 και 1-12-2022, σ. 6.

84. -Μουστοξίδης Α. *Ιωάννης Παλαιολόγος και άλλοι του αυτού επωνύμου*. Ελληνομηνηών ή Σύμμικτα Ελληνικά, τ. Α', αρ. 5 (Μάιος 1845), 299-302.

85. -Σάθας Κων/νος, *Έλληνες στρατιώται εν τη Δύσει και η αναγέννησις της Ελληνικής τακτικής*. Φιλόμυθος. Β' Νεοελληνική Ιστορία 1. Εισαγωγή - σχόλια Νικ. Καραπιδάκη. Αθήνα 1993, σ. 121, 123-124, 159-160, 165, 204-205, 225-226, 258-259 κ.έ. διάσπαρτα.

86. -Σάθας Κων/νος, *Έλληνες στρατιώται*, ό.π., σ. 204.

87. -Γιαννακάκης Γεώργιος. *Ο Ελληνισμός*, ό.π.. σ. 10, 52, 120.

88. -Φιλήμονας Ιωάννης. *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*. Πρώτη έκδοσις εκ της τυπογραφίας Θ. Κονταξή και Ν. Λουδάκη. Εν Ναυπλία 1834, σ. 21-25 κ.έ.

πιο «βαρύ και έπεφτε άμεσα»⁸⁹. «Ρωμηός [...] αν βαρέση Τούρκον, μπορεί να πάρη τα βουνά, κη ας παν να τον γυρεύουν!»⁹⁰ και «Όλη η πεδινή γη κατήντησεν ιδιοκτησία των Τούρκων. Ο Έλλην δεν ηδύνατο να σπείρη ίδιον σπόρον»⁹¹.

«Τα απροσιτώτερα και φαραγγδέστερα των ορεινών υπέρ την πόλιν χωρών, όπου δεν ηδύνατο να εισδύωσιν οι εις αρπαγάς και λεηλασίας διατεθειμένοι κατακτηταί αυτών, ήσαν τα ασπαστότερα και προσφιλέστερα καταφύγεια των δυστυχών εκείνων», σημειώνει ο Π. Τριανταφυλλίδης⁹².

Με τη στάση τους αυτή διακήρυτταν:

«Εμείς δε γονατίσαμε σκυφοί τα πόδια να φιλήσουμε του δυνατού σαν τα σκουλήκια που πατεί μας»⁹³.

Υμνεί σε διάφορες παραλλαγές η δημοτική μούσα του λαού μας:⁹⁴

«Εγώ ραγιάς δεν κάθομαι, χαράτσι να πληρώνω⁹⁵
μον' καρτερώ την άνοιξη, τον Μάη, το καλοκαίρι.
Να ζώσω το σπαθάκι μου να πάρω το τουφέκι,
να πολεμάω την Τουρκιά, Κονιάρους και Αρβανίτες.
Ν' αγνάντευες τον γιόκα σου,
πώς σφάζει Τούρκους σαν τραγιά και σαν παχιά κριάρια»⁹⁶.

«Μάνα σου λέω δεν μπορώ τους Τούρκους να δουλεύω,
δεν ημπορώ, δε δύναμαι, εμάλλιασ' η καρδιά μου,
θα φύγω μάνα και μη κλαις, μον' δως μου την ευχή σου.
Να κατοικήσω στα βουνά και στες ψηλές ραχούλες,
να' χω τους λόγγους συντροφιά, με τα θεριά κουβέντα,
να' χω τα χιόνια για σκεπή, τους βράχους για κρεββάτι»⁹⁷.

89. -Ζακυθινός Διονύσιος. *Η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και η Τουρκοκρατία*. Ιδιωτική έκδοση. Αθήνα 1954, σ. 11-13.

90. -Legrand Emile. *Collection de monuments. Recueil chansons populaires Grecques. Publiées et traduites pour la premiere fois*. Maisonneuve Libraires Editeurs Paris 1874. Athenes Andre Coromilas, libraire 1874, σ. 112, στίχ. 59-61 από το «Complainte de la Roumelie - Της Ρούμελης το τραγούδι».

91. -Φιλήμονας Ιωάννης. *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Φιλικής*, ό.π., σ. 25.

92. -Τριανταφυλλίδης Περ. *Η εν Πόντω*, ό.π., σ. 86.

93. -Πρωτοπόροι της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. *Κλέφτικα τραγούδια*. Επιμέλεια Κώστας Σαρδέλης. Εκδόσεις Δομική. Αθήνα, άνευ ημερομηνίας έκδοσης, σειρά 8, σ. 86, Κ. Παλαμάς, Λόγος Ζ'. «Το πανηγύρι της Κακάβας».

94. -Παπαρρηγόπουλος Κ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 1932, έκδ. σ', τ. 5-β, σ. 134-145.

95. -Κασμούλης Νικόλαος. *Ενθυμήματα στρατιωτικά της επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833*. Προτάσεται ιστορία του αρματωλισμού. Εισαγωγή και σημειώσεις Γιάννη Βλαχοχιάννη. Αρχαία της νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας. Χορηγία Παγκείου Επιτροπής. Αθήνα 1940, τ. Α', σ. 3, υπ. 3.

96. -Χρηστοβασίλης Χ. *Εθνικά Ασματα 1453-1821*. Εταιρία Ελληνισμός. Έκδοσις δευτέρα. Τυπογραφείο Ανέστη Κωνσταντινίδου. Αθήνα 1902, σ. 116, 233.

97. -Δούκας Χ. Π. *Η Σπάρτη δια μέσου των αιώνων*. Εκ του τυπογραφείου του Εθνικού Κήρυκος. Νέα

Κλέφτης Τόσκας:⁹⁸

«Παιδιά κι αν θέλετε σπαθί κι αν θέλετε παλούκι,
ελάτε να σας κόψω (σφάξω) ἴγω και να σας παλουκώσω (σουβλίσω),
για ν' ακουστεί στα Γρεβενά σ' όλα τα βιλαέτια,
ο Τόσκας πως ελύσσαξε, σκοτών' τα παλικάρια,
γιατί δεν θέλει στην Τουρκιά να καταντήσουν σκλάβοι»⁹⁹.

«Κάτσε γιέ μου Βασίλη μου, να γένεις νοικοκύρης
-εγώ μάνα μ' δεν κάθουμαι, χαράτσι δεν πληρώνω
να γένω σκλάβος στην Τουρκιά, κοπέλι στους γερόντους (κοτσαμπάσηδες)»¹⁰⁰.

«Βασίλη, κάτσε φρόνιμα, να γίνεις νοικοκύρης,
για ν' αποχτήσης πρόβατα, ζευγάρια (βόδια άρροσης) κι' αγελάδες,
χωριά κι' αμπελοχώραφα, κοπέλια να δουλεύουν.
-Μάννα μου εγώ δεν κάθουμαι να γίνω νοικοκύρης
και να μαι σκλάβος των Τουρκών [...]»¹⁰¹.

«Στις χώρες (πόλεις) σκλάβοι κάθονται, του Τούρκου εργατεύουν,
[...] να' μαι σκλάβος των Τουρκών κοπέλλι των Αγάδων».
«Στες χώρες σκλάβοι κατοικούν, στους κάμπους με τους Τούρκους¹⁰²,
χώρες, λαγκάδια κι ερημιές έχουν τα παλικάρια.
Παρά με Τούρκους, με θεριά καλύτερα να ζούμεν»¹⁰³.

Τέλος οι Κρητικοί ατίθασοι Χαϊνηδες τραγουδούσαν:

«Παρά να πάω σα ραγιάς, μουτής («άφωνος» - μουγγός) προσκυνισμένος,
καλλιιά στη χέρα τ' άρματα, το πασσαλή (μαχαίρι - σπαθί) ζωσμένος,
νάχω μπηγμένο τουτονά στού Τούρκου το στομάχι,

Υόρκη 1922, σ. 708.

98. -**Αραβαντινός Παναγιώτης**. *Συλλογή Δημοδών Ασμάτων της Ηπείρου*. Τυπογραφείο Πέτρου Περρή. Εν Αθήνας 1880, σ. 63.

99. -**Πρωτοπόροι της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας**. *Κλέφτικα τραγούδια*, ό.π., σ. 11.

100. -**Χασιώτης Ιωάννης**. *Συλλογή των κατά την Ήπειρον δημοτικών ασμάτων*. Εκδίδοντος Κ. Τεφαρίκη. Τύποις Ραδαμάνθυτος. Αθήνα 1866, σ. 91.

101. -**Πολίτου Γ. Ν.** *Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού*. Εκδότης Ι. Κολλάρος. Εστία. Αθήναι 1925, σ. 39.

102. -**Fauriel Claude-Charles**. *Chants Populaires de la Grece moderne, recueillis et publies, avec une traduction Francaise... et des notes, par C. Fauriel*. Chez Firmin Didot, Pere et Fils, A. Paris 1824, tome I', σ. 128, είναι σίχοι απ' το, εκεί, κλέφτικο τραγούδι «Του Στέργιου».

103. -**Πολίτου Γ. Ν.** *Εκλογαί*, ό.π., σ. 65. -**Βακαλόπουλος Απόστολος**. *Ν. Ε. Ι.*, ό.π., σ. 30.

όντες θα μούρθη η μπαλοθιά, κι ας λάχη όπου μου λάχη,
φτάνει νάχω στη χέρα μου πεντ' έξι οχτώ κεφάλια,
στα κουσοκέφαλα κορμιά να πέσω αγάλια αγάλια»¹⁰⁴.

Τέτοιες λοιπόν ορεινές και ασφαλείς περιοχές ήταν τα:

Άγραφα¹⁰⁵, Ασπροτόταμος, Φλάμπουρο, Βέρμιο, Πίνδος, Γράμμος, Χαλκιδική (Άγιο Όρος, Κασσάνδρα, Σιθωνία), Χολομώντας, Πιέρια, Όλυμπος, Χάσια, Όθρυς (Γκούρκα), Πήλιο, Βάλτος, Παρνασσός, Ξηρόμερο, Πάρνωνα, Ταύγετος, Μάνη, Λευκά Όρη, Σφακιά, Ψηλορείτης και τα όρη της Χαλδίας στην Τραπεζούντα.

«Τα όρη είναι άσυλον άμα και εστία εν η το ζώπυρον (η «φωτιά») υποθάλλεται της ανεξαρτησίας», γράφει χαρακτηριστικά ο Α. Μουστοξύδης¹⁰⁶.

Πώς στέριωσαν όμως εκεί, οι «νέοι» βουνίσιοι Έλληνες;

Να τι διηγείται ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, για την κοινωνία των κλεφτών:¹⁰⁷

«Τα μοναστήρια τους εβοηθούσαν. Οι γεωργοί και οι ποιμένες έδιναν είδηση εις τους κλέπτας, ζωτροφίας και πολεμοφόδια. Όταν εις τον πόλεμο ελαβώνετο κανένας βαρέως και δεν ημπορούσαν να τον πάρουν, τον εφιλούσαν και έπειτα του έκοφταν το κεφάλι. Το είχαν εις ατιμίαν οπού οι Τούρκοι να πάρουν το κεφάλι του [...] Το «κλέφτης» ήτον καύχημα. Έλεγε «είμαι κλέφτης» και η ευχή των πατέρων ενός παιδιού ήτον να γίνει κλέφτης. Το «κλέφτης» εβγήκε από την εξουσία. Εις του πατρός μου τον καιρό, ήτον ιερό πράγμα να πειράζουν Έλληνα. Και όταν οι κλέπται ήρχοντο εις συμπλοκή με τους Τούρκους, όλοι οι γεωργοί άφιναν το ζευγάρι (όργωμα), και επάγαιναν να βοηθήσουν τους κλέπτας [...] Οι πρώτοι αξιωματικοί εγίνοντο δια την ανδρείαν των ή δια την φρόνησίν των [...] εδίδοντο και βραβεία εις τους αριστεύοντες. Όταν έσφαλλον, (ποινή) ήτον το κόψιμο των μαλλιών, το ξαρμάτωμα. Σέβας προς τας γυναίκας. Παγνίδια, ταμπουράδες, πηδήματα (αγωνίσματα), χορούς, τραγούδια ηρωικά, τες αμάδες (είδος παιχνιδιού με πέτρες) [...] Τα τραγούδια ήσαν ύμνοι, εφημερίδες στρατιωτικές [...]».

Να τι διηγείται ο Φίλιππος Χειμωνίδης για την κοινωνία των εδραίων ορεσίβιων χριστιανών κατοίκων της Σάντας του Πόντου, όταν περί το 1461 κατέφυγαν -για να σωθούν- στα όρη της Τραπεζούντας:¹⁰⁸

104. -Ψιλάκη Βασιλείου. *Ιστορία της Κρήτης από της απωτάτης αρχαιότητας μέχρι των καθ' ημάς χρόνων, εις τόμους 3*. Εκ του τυπογραφείου της «Νέας Ερεύνης». Εν Χανίους 1909, τ. Γ', σ. 254.

105. -Αραβαντινός Παναγιώτης. *Χρονογραφία*, ό.π., τ. Β', σ. 4. -Βακαλόπουλος Απόστολος. *Ν. Ε. Ι.*, ό.π., σ. 94.

106. -Μουστοξύδης Α. *Αποικία Μανιατών*. Ελληνομνήμων ή Σύμμικτα Ελληνικά, τ. Α', αρ. 5 (Μάιος 1845), 265.

107. -Τερτσέτης Γεώργιος. *Ο Γέρων Κολοκοτρώνης. Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως. Αθήνησιν 1846, στο έργο Τερτσέτης Άπαντα, τ. Γ'. Ανατύλωσε Γ. Βαλέτας, εισαγωγή Ν. Βέης. Εκδόσεις Πηγής. Νεοελληνική Βιβλιοθήκη. Αθήναι 1953, σ. 51.

108. -Χειμωνίδης Απ. Φίλιππος. *Ιστορία και στατιστική Σάντας*. Τυπογραφ. Δ. Γ. Ευστρατίου. Εν

«Εκεί, πρώτη φροντίς αυτών (των πρώτων οικογενειών των ορεινών συνοικισμών) υπήρξε να επισκοπήσωσι τα πέριξ [...] Αφού δε εβεβαιώθησαν ότι η χώρα ήτο παντελώς έρημος, πρώτον έκτισαν μικράς λιθίνας καλύβας, ίνα κατοικήσωσι, έπειτα δε εμερίμνησαν και περί των προς τροφήν αυτών αναγκαίων και εξεχέρωσαν μικρόν τι μέρος, όπου έσπειραν σίτον, τοιουτοτρόπως δε επήρκουν εις τας πρώτας αυτών ανάγκας. Κυρίως όμως προς τροφήν αυτών μετεχειρίζοντο φλοιούς πτελεών (φλοιός δέντρου φτελιάς), τους οποίους έφρυγον (έψηναν) πρώτον εις κλιβάνους, έπειτα τους ήλεθον και εκ του αλεύρου αυτών παρεσκευάζον τον προς χρήσιν άρτον [...] Πολλά έτη διήλθον [...] και δεν εξήρχοντο εκ της χώρας ειμή εις σπανίας περιστάσεις και μετά μεγάλης προφυλάξεως, εκ φόβου μη ανακαλυφθεί το καταφύγιον αυτών. Και ήταν ο φόβος αυτός εύλογος, διότι ταραχή μεγάλη και ακαταστασία εμάστιζον τα έξω μέρη, έβλεπε δε τις, ολόκληρα χριστιανικά χωρία εν μια ημέρα να ερημωθώσι και οι κάτοικοι αυτών να σφαγώσι ή να αποδιωχθώσι, χωρίς να υπάρχει ουδείς νόμος να εξασφαλίσει την ζωήν και την περιουσία του αδυνάτου κατά τις θηριωδίας και φιλαρπάγου επιθυμίας του ισχυροτέρου».

Ένα απ' τα αποτελέσματα της φυγής στα ορεινά και της εγκατάλειψης των εύφορων πεδινών περιοχών, περιγράφει το 1547 ο Chesneau, όταν διέρχονταν των περιοχών του Ισθμού - Μεγάρων - «Φήβας ή Στήφας» Θηβών και Χαλκίδας:¹⁰⁹

«Υπάρχουν και άλλα ερείπια πόλεων και πύργων στα μέρη που περάσαμε. Αλλά δεν τα μνημονεύω. Θα μου είναι αρκετό να πω ότι αυτή η χώρα είναι τόσο έρημη, ώστε για όποιον τη βλέπει τώρα, είναι σχεδόν απίστευτο ότι υπήρξε τόσο εύφορη και τόσο ξακουστή, όπως οι ιστορικοί την έχουν περιγράψει. Όσο για μένα, δεν είδα καθόλου πιο τραχιά και ξερή, ούτε πιο γεμάτη από δάση και πουρνάρια από ότι είναι τώρα».

Περιγράφει το 1797 τη ζωή των κτηνοτρόφων στα ορεινά της «Malvasia ή Monembasia» Μονεμβασιάς, ο Άγγλος περιηγητής Sibthorp:¹¹⁰

Το ντύσιμό τους είναι «ένα πουκάμισο που φτάνει λίγο κάτω απ' τα γόνατα, και μια χονδρή ζώνη σκοινένια ή δερμάτινη γύρω απ' την μέση. Στα βουνά φορούν αρνιοτόμαρα, κομμένα με τον ίδιο τρόπο. Το καλοκαίρι με την τρίχα της προβιάς προς τα έξω και το χειμώνα προς τα μέσα. Ένα κεφαλομάντηλο και δύο κομμάτια πετσί στα πόδια, στερεωμένα με λουριά, συμπλήρωναν την αμφίεσή τους», όσο για το νοικοκυριό τους στις σπηλιές, «[...] πλήλινα τσουκάλια στην εστία, ξύλινα δοχεία για το γάλα, καλάθια για το ψωμί, ψαθιά από χουρμαδιά και σκεπάσματα από γιδόμαλο».

Τους κατοικούντες στις μαδάρες - κορφές διωκόμενους Κρητικούς, είδε ως ακολούθως ο έμπορος Bobenham, σύμφωνα με την καταγραφή του Hakluyt το 1550:¹¹¹

Αθήναις 1902, σ. 41-43.

109. -Βακαλόπουλου Α. *I.N.E.*, ό.π., τ. Β', σ. 81.

110. -Λουκάτος Δημήτριος. *Λαϊκός Βίος. Κτηνοτροφία και ποιμενική ζωή*. *I.E.E.*, τ. ΙΑ' (1975), 274.

111. -Σιμόπουλου Κυριάκου. *Ξένοι ταξιδιώτες*, ό.π., τ. Β', σ. 396.

«Εις την νήσον αυτήν της Κρήτης υπάρχουν πολλοί εκτός νόμου οι οποίοι ζουν συνεχώς εις τα όρη. Υπολογίζονται σε τέσσερις με πέντε χιλιάδες [...] Είναι καλοί τοξότες, κάθε ένας με το τόξον και τα βέλη του, με σπάθην και εγχειρίδιον (μαχαίρι), με μακράν κόμην, με μπότες που φτάνουν έως επάνω εις τους μηρούς και με ριχτό υπομάμισον, το εν ήμισυ του οποίου κρέματα εμπρός και το άλλο ήμισυ οπίσω [...] πίνουν κρασί πέραν κάθε ορίου».

Η αρματωσιά των Κρητών, περιγράφεται το 1609 απ' τον Άγγλο περιηγητή William Lithgow:¹¹²

«Όπου κι αν πήγα, όπου κι αν έμεινα δεν είδα άνθρωπο να βγαίνει απ' το σπίτι του χωρίς άρματα. Στο κεφάλι φορούν κράνος, στο χέρι κρατούν τόξο και στο πλευρό τους κρέμεται μακρύ σπαθί. Ένα πλατύ μαχαίρι μπαίνει λοξά στη μέση κι από το ζουνάρι τους κρέμεται μια στρογγυλή ασπίδα».

Γράφει γι' αυτούς τους ορεισίβιους Έλληνες το 1782 ο Γάλλος περιηγητής Choiseul Gouffier:¹¹³

«Όχι στην πρωτεύουσα, αλλά στις επαρχίες και μακριά από την έδρα της αυτοκρατορίας, πρέπει να δει κανένας τους Έλληνες. Ο έρωτας της ελευθερίας δεν έσβησε ποτέ από τις καρδιές τους. Η χώρα αυτή μπορεί ακόμα να γεννήση πράξεις πατριωτισμού και αρετής ικανές να καταπλήξουν τα πιο πολιτισμένα έθνη της Ευρώπης [...] Σ' αυτούς τους ορεισίβιους διατηρείται το φιλελεύθερο πνεύμα, που ζωογονούσε τους αρχαίους Έλληνες. Σ' όλους τους καιρούς, σ' όλους τους τόπους τα βουνά υπήρξαν το καταφύγιο της ελευθερίας». «Σ' όλους τους αιώνας και τους τόπους, τα όρη υπήρξαν πολλάκις το άσυλον της ελευθερίας, οι προμαχώνες και τα φρούρια, τα κατασκευασθέντα υπό της φύσεως, εναντίον των δυναστών του ανθρωπίνου γένους»¹¹⁴.

Παρά τις τρομερά δύσκολες συνθήκες διαβίωσης του βουνού, τη «φτώχεια» του εδάφους, την ανέχεια της οικονομίας, τον υποσιτισμό, τον καθημερινό αγώνα επιβίωσης και την οξυτήτα των κλιματολογικών φαινομένων, σ' αυτά τα δυσπρόσιτα, πλην ασφαλή, καταφύγια, προέκυψε τούτο το μέγιστο εθνικό καλό, όπως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Νικόλαος Κασομούλης και Ιωάννης Φιλήμων το περιγράφουν:

«Αυτό το είδος της ζωής (κλέφτικης) οπού εκάμναμε μας εβοήθησε πολύ εις την επανάσταση, διότι ηξεύραμε τα κατατόπια, τους δρόμους, τες θέσεις, τους ανθρώπους. Εσυνηθίσαμε να καταφρονούμε τους Τούρκους, να υποφέρομε την πείνα, την δίψα, την κακοπάθια, την λέρα, και καθεξής».¹¹⁵

«[...] ούτοι [...] δεν έκλιναν (δεν δέχονταν) να πληρώσουν χαράτσι, αλλά και

112. -Σιμόπουλου Κυριάκου. Ξένοι ταξιδιώτες, ό.π., τ. Β', σ. 381-382, 484.

113. -Σιμόπουλου Κυριάκου. Ξένοι ταξιδιώτες, ό.π., τ. Β', σ. 359-360.

114. -Δασκαλάκη Απ. Τα αίτια και οι παράγοντες της Ελληνικής επαναστάσεως του 1821. Εκδοτικός Οίκος Αγών. Εν Παρισίοις 1927, σ. 65 υπ. 70.

115. -Τερτσέτης Γεώργιος. Ο Γέρων Κολοκοτρώνης, Διήγησις, ό.π., σ. 43.

αντισταθέντες πολλάκις με τα όπλα εις τας ορδάς των διαφόρων αρχηγών Οθωμανών [...] υπό το όνομα Κλέφται, εντός των ερημιών, και από τας υπερηφάνους και υψηλάς κορυφάς των ορεινών τόπων [...] νηστικοί, διψασμένοι, γυμνοί, ξυπόλυτοι κατατρεχόμενοι, εσυνείθισαν δια της επιμονής των να συμμαρισθούν (ανταγωνισθούν) την εξουσία των τοπαρχών Οθωμανών [...] και να λάβουν και προνόμια ανεξαρτησίας, να προφυλάξουν με αυτήν αναλλοίωτα τα έθιμα και την θρησκείαν του λαού, [...] (τους) εχαρακτήριζεν και διέκρινεν [...] το άσπονδον μίσος το οποίο έτρεφον κατά των Τούρκων [...] και το μίσος προς την απιστίαν» προδοσία - μαμπεσιά¹¹⁶.

«Αν εβιάσθη ο Έλλην να κατοικήση τα τραχύτατα βουνά και τας πέτρας των Νήσων, ωφελήθη¹¹⁷ μάλιστα, χωρίς να ζημιωθή ζημίαν ανεπανόρθωτον. Γυμναστικώτερος και επιτηδειότερος ήδη προώδευεν εις τας επιχειρήσεις του, αναπτύσσων το λογικόν του και τα έντιμα μέσα του βίου»¹¹⁸, τέλος

-Άλλοι εγκατέλειπαν τη μόνιμη εγκατάσταση, ιδία σε πεδινές περιοχές, μετατρεπόμενοι σε νομάδες, «διάγοντες πλάνητα βίο» σαν τέτοιους μπορούμε να καταγράψομε τους Σαρακατσαναίους (Καρακατσιάνους, Μαυροκατσιάνους, Κατσιάνους) κι αργότερα τους Βλάχους του Σεράκου, οι οποίοι, όπως αναφέρει ο Ι. Λαμπρίδης σύμφωνα με την παράδοση των Χουλιαροχωριών, με αφορμή το παιδομάζωμα και σκοπεύοντας να προστατεύσουν τα παιδιά τους απ' την αρπαγή, άρχισαν την διαρκή νομαδική μετακίνησή τους¹¹⁹.

Ορισμένες φορές μάλιστα έφταναν μέχρι και την ομαδική ανταρσία, ως την τελευταία και συγκλονιστικότερη απέλλιδα απόπειρα ν' αντιμετωπίσουν, αντιστεκόμενοι ένοπλα πλέον, την τουρκική στρατιωτική μηχανή και να αποφύγουν την οικογενειακή τραγωδία του παιδομαζώματος που επικρέμονταν στην κεφαλή τους.

Τόσος ήταν ο πόνος, μα και το μίσος τους, που πέρασε ακόμη και στα δημοτικά κλέφτικα τραγούδια τους:

«Βαρείτε παλληκάρια μου, λίγα κι' αντρειωμένα
να μην αφήσουμε ψυχή πο Τούρκους κι' Αρβανίτες
οπού μας παίρνουν τα παιδιά και μας τα κάνουν Τούρκους
Τούρκους, σκυλογιανίτσαρους, κακούς χριστιανομάχους»¹²⁰.

Η «μνήμη της ιστορίας» διέσωσε τέτοιες ανταρσίες, όπως π.χ. στη Χιμάρα¹²¹

116. -Κασομούλης Νικόλαος. *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α', σ. 3, 44.

117. -Παπαρρηγόπουλος Κ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 1932, έκδ. σ', τ. 5-β, σ. 118-125.

118. -Φιλήμονας Ιωάννης. *Δοκίμιον ... Φιλικής Εταιρείας*, ό.π., σ. 72-73.

119. -Λαμπρίδης Ιωάννης. *Ηπειρωτικά*, ό.π., τχ. 4 (1887), 11-13, 50-52 και υπ. 1 της σ. 50.

120. -Χρηστοβασίλης Χ. *Εθνικά Ασματα*, ό.π., σ. 113.

121. -Σάθας Κων/νος. *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικών δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821)*. Εκ της τυπογραφίας των τέκνων Ανδρέου Κορομηλά. Αθήνησι 1869, σ. 128-129.

το 1581 και στην «Agoustos» Νάουσα¹²² το 1705, για την οποία έγγραφο του Τούρκου μπεηλέρμπε Ρούμελης αναφέρει ότι:¹²³

«[...] οι άπιστοι [χριστιανοί ραγιάδες...] επαναστατήσαντες και λέγοντες «ημείς δεν παραδίδομεν τους υιούς μας εις τους μουσουλμάνους» απειτόλησαν να φονεύσουν δημοσία και εν μέσω σουλτανική οδώ, το σιλιχτάρην (Αχμέτ Τσελεμπί) μετά των δύο συνοδών του μουσουλμάνων, εν τέλει δε σχηματίσαντες συμμορίαν εξ εκατόν και πλέον κακούργων, οι άπιστοι ούτοι φονείς και έχοντες επί κεφαλής τον αρματολόν Ζήσην Καραδήμον και τους δύο αυτού υιούς, ύψωσαν την σημαίαν της ανταρσίας και διατρέχοντες ήδη τα όρη και τας πεδιάδα των καζάδων (επαρχιών) Βερούας και Ναούσης, μύρια διέπραξαν και εξακολουθούν να διαπράττουν κακουργήματα, ήτοι φόνους και ληστείας, εις βάρος των μουσουλμάνων πιστών του Ισλάμ»¹²⁴ τελικώς οι χριστιανοί επαναστάτες εξοντώθηκαν, αφού υπέστησαν «τον δι' αγχόνης θάνατον»¹²⁵.

Όσον αφορά τους Χιμαριώτες, δε δίστασαν να ξεσηκωθούν το 1581¹²⁶ ζητώντας τη βοήθεια του Πάπα Γρηγορίου ΙΓ' ¹²⁷ (1572-1585) και του Ισπανού βασιλιά Φιλίππου Β' (1556-1598), λέγοντας στον «Αγιότατο πάτερ» ότι εάν τελικά τους βοηθήσει, θα «[...] λυτρώσης ημάς και τα παιδιά μας [...] οπού καθημερινώς τα παίρνουν οι ασεβείς και τα κάνουν τουρκόπουλα»¹²⁸.

Διέσωσε ο Π. Λιούφης το παρακάτω απόσπασμα δημοτικού τραγουδιού της Κοζάνης:

«Τσαμουριά και Δέλβινο, δεν τα δίνουν τα παιδιά,
γενητσάροι να ντυθούν στο νιζάμ' (τούρκικο στρατό) του βασιλιά (σουλτάνου)·
άσπρα (χρήματα) πουγγιά δεν λόγιαζαν, την πίστι δεν την άλλαζαν [...]»¹²⁹.

Πάμπολλες σχετικές τραγικές περιπτώσεις έχει διασώσει η «μνήμη της ιστορίας»· καταγράφουμε ακόμη δύο:

Αναφέραμε ότι πολλοί εγκατέλειπαν τα χωριά τους πριν την έναρξη του παι-

122. -Βακαλόπουλος Απόστ. Προβλήματα της ιστορίας του παιδομαζώματος. Ελληνικά τ. 13, τχ. 2 (1954), 292-293.

123. -Βασδραβέλλης Ι. Ιστορικών Αρχείων Βέροιας. Εκλογάς. Μακεδονική Βιβλιοθήκη. Θεσσαλονίκη 1942, σ. 46.

124. -Βασδραβέλλης Ιωάννης. Αρματολοί και Κλέφτες εις την Μακεδονία. Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Μακεδονική Βιβλιοθήκη 8. Θεσσαλονίκη 1948, σ. 13-15, 69-71.

125. -Βασδραβέλλης Ιωάννης. Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Β' Αρχείον Βερούας - Ναούσης (1598-1886). Θεσσαλονίκη 1954, σ. 112-114.

126. -Βακαλόπουλου Α. Ι. Ν. Ε., ό.π., τ. Γ', σ. 267.

127. -Σάθας Κων/νος. Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας. Documents ineditis relatifs a l'histoire de la Grece au Moyen Age, publies sous les auspices de la Chambre des deputes de Grece. Maisonneuve et Cie. Paris 1880-1890, τ. IV', σ. LXXIV.

128. -Παπαδόπουλος Στέφανος. Επαναστατικές ζυμώσεις και ανταρσίες των Ελλήνων κατά τα τέλη του 16^{ου} αιώνα και τις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Αθήνα, τ. Ι' (1974), 324.

129. -Λιούφης Παναγιώτης. Ιστορία της Κοζάνης. Τύποις Ι. Βάρτσου. Εν Αθήναις 1924, σ. 36 υπ. 1, σ. 37.

δομαζώματος, για τα ορεινά και δυσπρόσιτα μέρη, γι' άλλες ελεύθερες περιοχές της δύσης ή κατεχόμενες ακόμη από Λατίνους¹³⁰, όπως π.χ., διά της από 20-6-1457¹³¹ επιστολής τους προς τον αφέντη των ιπποτών, διοικητή και Μέγα Μάγιστρο της Ρόδου Jacques de Milly (1454-1461), έπραξαν κάτοικοι της Μικράς Ασίας ή των νήσων του βορειοανατολικού Αιγαίου ή της Θράκης¹³².

Συγκεκριμένα:

Έχοντας «[...] αγανάκτησην από τους Τούρκους και παίρνουν τα παιδιά μας και κάμνουν τα μουσουλμάνους»¹³³, ζήτησαν απ' τους ελεύθερους ακόμα ιππότες Ιωαννίτες της Ρόδου, μ' επιστολή τους φέρουσα τον τίτλο «Ετούτω ένεν το χαρτήν το επεύσασην οι ευπρεπί άν(θρω)ποι (Τούτη την επιστολή την έπεμψαν οι ευπρεπίεις - αξιοπρεπίεις άνθρωποι)», να στείλουν, μαζί και ο «αγιώτατος πατριάρχης» (Πάπας) και ο επίτροπός του Lodovico Scarampi, «κάτεργα» καράβια, για να τους παραλάβουν και μεταφέρουν στη Ρόδο, «[...] παρακαλουμεν την αυθεντία σας, να βάλετε βουλήν [...] να μας σικόσεται απεδώ με τας γυναίκες μας και με τα παιδιά μας [...]». Συνέχιζαν με την υπόσχεση ότι εκεί στη Ρόδο θα ζήσουν «ως υποταχτικοί της αυθεντία σας εντάμα μέτα σας πάντοτε»¹³⁴, ώστε «[...] να μην χάσομεν τα παιδιά μας» και κατέληγαν λέγοντας πως, αν οι ιππότες αρνηθούν να στείλουν πλοία «[...] να δόσεται λόγον εις τον Θεόν και το κρήμαν μας να ένεν απάνο σας».

Άλλοι πάλι φρόντιζαν έγκαιρα και έδιωχναν ή έστελναν μακριά τα παιδιά τους· γράφει χαρακτηριστικά στην από 19-3-1646 επιστολή του ο καθολικός επίσκοπος Χίου, ζητώντας την προστασία και διάσωση του, εκ της Σμύρνης, νεαρού χριστιανού Παύλου Ομήρου:¹³⁵

Προς τον: «Έκλαμπρότατον πανιερώτατον και αιδεσιμώτατον Καρδινάλιον Ron-
denini προϊστάμενον του Ελληνικού γυμνασίου. Υπέρ Παύλου Ομήρου.

Πανιερώτατε και Αιδεσιμώτατε κύριε.

130. -Σάθας Κων/νος. Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, ό.π., σ. 4, 129 κ.έ.

131. -Τσιρπανλής Ζαχαρίας. Η Ρόδος και οι Νότιες Σποράδες στα χρόνια των Ιωαννιτών Ιπποτών (14ος-16ος αι.). Συλλογή Ιστορικών Μελετών. Γραφείο Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου. Ρόδος 1991, σ. 69 υπ. 2, 77 υπ. 2.

132. -Τσιρπανλής Ζαχαρίας. Οι «ευπρεπίεις άνθρωποι» το παιδομάζωμα και οι επιχειρήσεις του παπικού στόλου στο Αιγαίο (1456-1458). Δωδώνη, Ιωάννινα, τ. 15 (1986), 238. -Τσιρπανλής Ζαχαρίας. Η Ρόδος και Νότιες Σποράδες, ό.π., σ. 66-68, 82-84 υπ.1, όπου προκρίνονται οι κάτοικοι της Αίμου στη Θράκη.

133. -Miklosich Franciscus-Muller Josephus. Acta et diplomata Graeca mediae aevi sacra et profana. Vindobonae Carolus Gerold, Wienn 1860-1890, MDCCCLXV, volumen tertium, τ. III', σ. 291. -Βρυώνης Σπύρος. Η παρακμή, ό.π., σ. 211. -Τσιρπανλής Ζαχαρίας, Οι ευπρεπίεις, ό.π., σ. 221-223.

134. -Ζαχαριάδου Ελισάβετ. Συμβολή στην ιστορία του νοτιοανατολικού Αιγαίου, με αφορμή τα παμιακά φηρμάνια των ετών 1454-1522. Συμμεικτα του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών. Αθήναι, τ. Α' (1966), 193. -Κατσούλης Γεώργιος - Στρατής Αντώνιος. Η Ευρώπη απέναντι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η θέσις των Ελλήνων. Ιδιωτική έκδοση. Αθήνα 1940, τ. Α', σ. 56-57.

135. -Ζώρας Γεώργιος. Μαρτυρίαί τινές περί το παιδομάζωμα. Παρνασσός. Περίοδος Β', Αθήνα, τ. Δ' (1962), 222.

Ο επίσκοπος Χίου ευσεβάτως ικετεύει την ημετέραν αιδεσιμωτάτην πανιερότητα όπως ευαρεστηθή να δεχθή εις το Ελληνικόν γυμνάσιον (στη Ρώμη) τον Παύλον Όμηρον, υιόν του Λουκά Όμηρου και της Αρχόντισσας Χρυσικούδαινα, νομίμων συζύγων, αμφοτέρων χριστιανών Ελληνοκαθολικών, γεννηθέντων εν τη πόλει Σμύρνη. Επειδή ο περί ου ο λόγος Παύλος Όμηρος εβαπτίσθη κατά το ελληνικόν τυπικόν και είναι ηλικίας 12 ετών, οι γονείς του, φοβούμενοι μήπως τους αποσπασθή υπό του Σουλτάνου, δεδομένου ότι κατά το τρέχον έτος θα πραγματοποιηθεί εν τη πόλει εκείνη συγκέντρωσις των Χριστιανοπαίδων, οίτινες μεταφέρονται εις Κωνσταντινούπολιν ίνα γίνουν Τούρκοι Γενίτσαροι, απεφάσισαν να τον αποστείλουν εδώ δια να μη τον χάσουν, με την βαθείαν ελπίδα ότι η υμετέρα αιδεσιμωτάτη παναγιότης θα συγκινηθεί και θα το εισαγάγη εις το μνημονευθέν Ελληνικόν γυμνάσιον.

Μεγίστη θα είναι η αξία του να σωθή η ψυχή αύτη από τας χείρας των Τούρκων, οι δε γονείς του θα αισθάνωνται εις αεί την υποχρέωσιν να επικαλούνται από την Ουράνιον βασιλείαν, ευτυχή μακροζωίαν δι' υμάς, ενώ εγώ προσωπικώς μετά βαθυτάτης ευλαβείας ασπάζομαι τα ιερά ιμάτια της υμετέρας Πανιερότητος.

Ρώμη 19 Μαρτίου 1646.

Της υμετέρας αιδεσιμωτάτης παναγιότητος
ταπεινότατος και ευλαβέστατος

Ο Επίσκοπος Χίου».

Ειδικότερα με τ' Άγραφα, παραθέτουμε τ' ακόλουθα σχετικά επτά ιστορικά σημειώματα:

Πρώτο: Μεταξύ των ετών 726 και 842 μάλιστα στη βυζαντινή αυτοκρατορία η θεολογικοπολιτική διαμάχη που έμεινε στην ιστορία ως Εικονομαχία, αφορώσα τη λατρεία ή όχι των χριστιανικών εικόνων κ.ά. θεμάτων, κατά την οποία αυτοκράτορες στράφηκαν σκληρά κατά των εικονολατρών, διώκοντάς τους. Η τραγωδία αυτή διήρκεσε μέχρι το θάνατο του τελευταίου εικονομάχου αυτοκράτορα Θεόφιλου, το 842.

Αναφέρει σχετικά η «Ιεράς Διήγησις» του 1815, που εγκρίθηκε προς έκδοση απ' τον Οικουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο Ε' (1746-1821):¹³⁶

«Τον καιρόν οπού εβασίλευσεν (829-842) ο Εικονομάχος εκείνος Θεόφιλος, ή μάλλον ειπείν μισόχριστος (που μισούσε το Χριστό), εκίνησε μέγαν διωγμόν κατά των αγίων Εικόνων· κι' έστειλε κι' ορισμούς (διαταγές) βασιλικούς εις πάσαν πόλιν και χώραν, προστάσωντας τους ορθοδόξους με πολλούς φοβερισμούς βασάνων, κι' εξορίας να

136. -Ιερά Διήγησις. Συλληχθείσα μεν παράτινος Αδελφού, ησυχάζοντος εν τω Αγίω όρει. Αναθεωρηθείσα δε, επιδιορθωθείσα, και αξία τύποις εκδοθήναι κριθείσα πράτε του παναγιωτάτου πρώην Οικουμενικού πατριάρχου, κυρίου κυρίου Γρηγορίου [...]. Τύποις δε εκδοθείσα δι' εξόδων του τιμιωτάτου κυρίου Ιωάννου Τζιάτζου. Εν Τερνέστω παρά Γασπάρω Βείς Καισαροβασιλικώ Τυπογράφω, 1815, σ. 16-18 και σημ. 2 της σ. 17.

κατεβάσουν (αποκαθηλώσουν) τας αγίας Εικόνας, και να τας κατακάουσιν και όσοι μεν επέιθοντο εις το βασιλικόν κι' ασεβές τούτο πρόσταγμα, έπερναν αξίας και τιμάς από λόγου του· όσοι δε δεν ήθελον να καταφρονήσουν τας αγίας Εικόνας, ως ζηλωταί (αφοσιωμένοι) της ορθοδοξίας, ούτοι λέγω, αν είχαν και το πλέον μεγαλύτερον αξίωμα, εκατεβάζοντο υπ' αυτού από την τιμήν εκείνην κι' αξίαν, και με καταισχύνην μεγάλην εξωρίζοντο», «[...] οι παίδες της Ελλάδος [...] εστάθησαν ζηλωταί της πίστεως, κι' απειθείς εις τας αιρέσεις [...] αυτοί ήταν αρκετοί ως ανδρειωμένοι να αντισταθούν και με πόλεμον, όθεν εν ευκολία δεν επέιθοντο εις τοιαύτας ανοήτους προσαγάς των βασιλέων· διά τούτο, και κατά τον καιρόν (741-775 του αυτοκράτορα) Κωνσταντίνου του Κοπρωνύμου, Άγραφα εκλήθησαν τα ορεινά αυτών μέρη, επειδή όχι μόνον δεν υπέγραψαν τη εκείνου αιρέσει (εικονομαχία), αλλά και τους παρ' αυτού αποσταλέντας εξάρχους [αυτοκρατορικούς αξιωματούχους...] θανάτω μαχαίρας παρέδωκαν [έσφαξαν...]».

Δεύτερο: Παρουσιάζουμε τα όσα σχετικά με τα βυζαντινά Άγραφα καταγράφει ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος:¹³⁷

«[...] άλλοι όμως μικρότεροι δυνάσται κατέλαβον ουκ ολίγα της Ελλάδος μέρη κατά τα τελευταία έτη της δωδεκάτης εκατονταετηρίδος και τα πρώτα της τρισκαιδεκάτης (1195-1204¹³⁸), διατελούντες σχεδόν ανεξάρτητοι από της εν Κωνσταντινουπόλει (βυζαντινής) μοναρχίας. Εις τα όρη της αρχαίας Δολοπίας (Άγραφα) ήρχεν (εξουσίαζε - διοικούσε) Αγραφιώτης τις πολέμαρχος, περί του οποίου πλειότερα δεν γνωρίζομεν».

Τρίτο: Ο δυσπρόσιτος, ορεινός, ποιμενικός και δασόβιος τόπος των Αγράφων υπήρξε πάντα ανυπότακτος, πάνοπλος και αντάρτης για τους Οθωμανούς. Αυτοί, επέδειξαν πράγματι αδυναμία να τον ελέγξουν πλήρως και μόνιμα με στρατιωτικά μέσα και δεν κατόρθωσαν να εξοντώσουν τους εκπληκτικούς αγραφιώτες ορεισίβιους πολεμιστές και τις τοπικές κοινότητές τους.¹³⁹ απέτυχε μάλιστα να τα καταφέρει και ο ισχυρός αρχιστράτηγός τους Τουραχάν Μπέη (1423-1456), αν και προηγουμένως ο ίδιος κατέκτησε όλη την πεδινή και ορεινή Θεσσαλία. Για αυτό τόλμησαν και δημιούργησαν στ' Άγραφα, επί Σουλτάνου (1421-1451) Μουράτ Β', το πρώτο¹⁴⁰ αρματολίκι στην ελληνική επικράτεια και πιθανότατα το αρχαιότερο και μεγαλύτερο των Βαλκανίων¹⁴¹.

137. -Παπαρρηγόπουλος Κ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 1932, έκδ. στ', τ. 4-β, σ. 214.

138. -Παπαρρηγόπουλος Κ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., 1932, έκδ. στ', τ. 4-β, τέλος της σ. 215.

139. -Βακαλόπουλος Απόστολος. *Οι προνομιακές κοινότητες της Πίνδου και των παραφυάδων της*. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Εκδοτική Αθηνών. Αθήναι, τ. Ι' (1975), 152.

140. -Νταβαρίνος Ιω. Παναγιώτης. «Μπουκουβαλαίοι: Οι αρματολοί της Αργιθέας και των Αγράφων. Το αρματολίκι των Αγράφων». *Ιστορικά Αργιθέας Αγράφων*. Πρακτικά Α' συνεδρίου: «Η Αργιθέα στην Τουρκοκρατία ως τον 19ο αιώνα», 4-5/8/2006. Έκδ. Πολ. Σύλ. Λεοντίτου - Ι. Μ. Σπηλιάς. Λεοντίτο 2007, σ. 67.

141. -Πιζάνιας Πέτρος. «Ο κόσμος της «θάλασσας των βουνών». Ο αρματολισμός από του 16ου αιώνα έως το 1821. *Αφιέρωμα 1821 - Αρματολισμός*». Νέα Εστία, έτ. 87ο, τ. 173ος, τχ. 1857 (Μάρτιος 2013), 53-56.

Επισημαίνουμε ότι, αυτή την εποχή, πρώτον, αρχίζει η οργανωμένη τουρκική εγκατάσταση στη Θεσσαλία χιλιάδων Μουσουλμάνων Κονιάρων απ' το «Κοργα» Ικόνιο της Μικράς Ασίας¹⁴², και δεύτερον ότι, σ' αντίδραση, λόγω και της απώλειας της γης τους, της ιδιοκτησίας τους¹⁴³, καθώς και των αυξανόμενων τουρκικών καταπιέσεων και αυθαιρεσιών, άρχισε να παίρνει μεγάλες διαστάσεις η φυγή και η μετακίνηση Ελλήνων του κάμπου στα ορεινά των Αγράφων¹⁴⁴.

Σημειώνουν παραστατικά, το 1864 ο Λάμπρος Κουτσονίκας¹⁴⁵ και το 1857 ο Παναγιώτης Αραβαντινός:¹⁴⁶

«Οι πρώτοι [...] Σουλτάνοι [...] μετώκησαν εκ του Ικονίου της Μικράς Ασίας τετρακοσίας χιλιάδας κατοίκων οθωμανών, τους υπό μεν των Ελλήνων Κονιάρους, υπό δε των οθωμανών Ιβλιάτι φατιχάν καλουμένους, ήτοι τέκνα των κατακτητών [...] εις τας πεδινάς επαρχίας της Θράκης, Μακεδονίας και Θεσσαλίας, τους δε τα χωρία ταύτα κατοικούντας Έλληνας απεδίωξαν· ούτοι δε αναγκασθέντες απεσύρθησαν εις τα ορεινά μέρη, και απεκατεστάθησαν εις τ' άγωνα και τραχέα των χωρών τούτων μέρη. Οι ευτολμότεροι (τολμηρότεροι) τούτων δράττοντες τα όπλα και συσσωματούμενοι (αφού ενώθησαν) περιήρχοντο (τριγύριζαν από τόπο σε τόπο) κατατρέχοντες (κυνηγώντας - εξοντώνοντας) τους άρπαγας και αποξενώσαντας απ' αυτών την πατρίαν γην [που τους άρπαξαν την πατρική τους περιουσία...]».

Όταν σχεδόν εκατό χρόνια αργότερα (1525), προφανώς ύστερα από καινούργια επαναστατική δράση των Αγραφιωτών, πάλι οι Οθωμανοί με τον Βεϊλέρ βεγίπασά Αρχιστράτηγο της Θεσσαλίας δεν μπόρεσαν να τους υποτάξουν¹⁴⁷, τότε επανασυμβιβάστηκαν και επί Σουλτάνου (1520-1566) Σουλεϊμάν Α' αποφάσισαν να επαναεπιβεβαιώσουν επίσημα και εγγράφως, αυτή τη φορά, την αυτονομία τους. Έτσι, συμφώνησαν με τους προύχοντες Αγραφιώτες, παραχωρώντας τους σημαντικότερα δικαιώματα αυτονομίας και αυτοδιοίκησης μ' αντάλλαγμα την «φόρο υποτέλειά τους» και συνυπέγραψαν, την 10-5-1525, στην κωμόπολη Ταμάσι ή Τσαμάσι, σημερινή Ανάβρα της Καρδίτσας (στους πρόποδες των Αγράφων), την ακόλουθη «συνθήκη του Ταμασίου»¹⁴⁸, την οποία παρουσίασε στα

142. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Ελλήνων Αγώνες - Εκκλησίας Μάχες (1191-1821)*, ό.π., σ. 504.

143. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Ελλήνων Αγώνες - Εκκλησίας Μάχες (1191-1821)*, ό.π., σ. 322-329.

144. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Ελλήνων Αγώνες - Εκκλησίας Μάχες (1191-1821)*, ό.π., σ. 508-515.

145. -Κουτσονίκας Λάμπρος. *Γενική ιστορία*, ό.π., σ. η'.

146. -Αραβαντινός Σταμ. Παναγιώτης. *Χρονογραφία*, ό.π., τ. Β', σ. 85.

147. -Γριβέλλας Λ., Καραφύλλης Ν., Μαγόπουλος Β. *Εγχειρίδιο τοπικής ιστορίας*. Β' έκδοση. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Καρδίτσας. Καρδίτσα 2006, σ. 93-96.

148. -Βακαλόπουλος Απόστολος. *Ν. Ε. Ι.*, ό.π., σ. 94. -Συντήλας Δ. Γιάννης. «*Τα Άγραφα διά μέσου των αιώνων*». Πρακτικά Α' συνεδρίου μελετών Καρδίτσας, 12/13-10-1991, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Σύλ. Απανταχού εκ Καρδίτσας καταγομένων. Αθήνα 1991, σ. 96. -Πιζάνιας Πέτρος. *Ο κόσμος*, ό.π., σ. 41-96, σ. 55 και σημ.38. -Καταφυγιώτης Λάμπρος. *Ιστορία της Θεσσαλίας και οι Θεσσαλοί αγρόται*. Εκδόσεις Γ. Ξένου. Αθήνα 1947, σ. 42-43.

1926 ο Καρδιτσιώτης ιστορικός και εκπαιδευτικός Χρήστος Καλοκαιρινός:¹⁴⁹

«Οι παρευρισκόμενοι εν τη συνελεύσει ταύτη συμφωνούμεν και αποφασίζομεν: Άπαντα τα χωρία των Αγράφων αποτελούσιν αυτονομίαν, η οποία διοικείται υπό συμβουλίου, έχοντος έδραν την παρά το οροπέδιον Νεβροπόλεως (λίμνη Πλαστήρα Καρδίτσας) ονομαστήν κωμόπολην (κασαμπά) Νεοχώριον¹⁵⁰. Ουδεμία Τουρκική οικογένεια επιτρέπεται να κατοικήση διαρκώς εις τα χωρία των Αγράφων, εκτός του Φαναρίου. Οι κάτοικοι των πεδινών και ορεινών μερών επικοινωνήσιν ελευθέρως. Εκάστη κοινότης των Αγράφων υποχρεούται να πληρώνη εις την Υψηλήν Πύλην ετησίως 50 χιλ. γρόσια· το ποσόν δε τούτο θ' αποστέλληται παρά του ειρημένου Συμβουλίου δι εμπίστου προσώπου απ' ευθείας εις την έδραν της ευδαιμονίας (Κωνσταντινούπολην). Εγένετο 10 Μαΐου 1525. Βεϊλέρ βεγί (Αρχιστράτηγος Θεσσαλίας). Οι προύχοντες (των Αγράφων) Γαρίχι, δεβλέτι, αλιγιέ (σ.σ. ή α̇ ιγιέ). Υπό Τζιβδέτ πασά»¹⁵¹. Και κλείνοντας, ο Χρ. Καλοκαιρινός, την παράθεση του κειμένου της συνθήκης, αναγράφει, στο τέλος της, επί λέξει: «(Εκ του Τουρκικού)», εννοώντας ότι το κείμενο μεταφράστηκε απ' το τούρκικο πρωτότυπο.

Εκεί, στον «Αγράφων άγρια βουνά, Αγράφων κορφοβούνια»¹⁵², στις αγραφιώτικες βουνοκορυφές, διέπρεψε, το 1680-1695, ο, «εξ Αγράφων»¹⁵³, απ' τους πρώτους αρματολούς των Αγράφων, και πάντως ο πιο γνωστός αρχαιότερος αρματολός επί τουρκοκρατίας, Χορμόπουλος¹⁵⁴, «το Μικρό Χορμόπουλο, το χιλιοπαινεμένο, πύυναι καμάρι των Κλεφτών, καμάρι των Αγράφων»¹⁵⁵. Χρησιμοποιούσε την αναγνωρι-

149. -Καλοκαιρινός Χρ. «Ιστορικά Σημειώματα. Συνθήκη Ταμασίου του 1525». Θεσσαλική Φωνή Καρδίτσας. Έτ. 2, αρ. φ. 682 (21-7-1926), 1. -Βακαλόπουλος Απόστολος. Οι προνομιακές, ό.π., σ. 152. -Θεσσαλικά Χρονικά, τ. Β' (1931), 172-173.

150. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. Αναγνώριση του Νεοχωρίου ως ιστορική έδρα-πρωτεύουσα της αυτονομίας των ενιαίων (ιστοριογεωγραφικών) Αγράφων (Θεσσαλικών και Ευρυτανικών), με βάση την συνθήκη του Ταμασίου (1525). Ιστόρηση, ιστορικό περιοδικό δήμου Λίμνης Πλαστήρα, έτ. 2, τχ. 3 (12/2022), 31-34.

151. -Νταβαρίνος Ιω. Παναγιώτης. Μπουκουβαλαίοι, ό.π., σ. 67-81, 68-69. -Γριβέλλας Λ., Καραφύλλης Ν., Μαγόπουλος Β. Εγχειρίδιο, ό.π., σ. 93-95. -Θεολόγης Θωμάς. «Ο Αρματολισμός στα Άγραφα και το θερμοκήπιο της επαναστάσεως». Ιστορικά Αργιθέας Αγράφων. Πρακτικά Α' συνεδρίου «Η Αργιθέα στην Τουρκοκρατία ως τον 19ο αιώνα», 4-5/8/2006. Έκδ. Πολ. Σύλ. Λεοντίτου - Ι. Μ. Σπηλιάς. Λεοντίτο 2007, σ. 22-23. -Στεργιούλης Μανώλης. Τα Άγραφα κατά την Τουρκοκρατία. Καρδιτσιώτικα Χρονικά. Εταιρεία Καρδιτσιώτικων Μελετών, τ. ΧΙ' (2009), 166-169

152. -Fauriel Claude-Charles. *Chants Populaires*, ό.π., σ. 114, είναι στίχος απ' το, εκεί, τραγούδι «Του Ανδρίκου».

153. -Σάθας Κων/νος. Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, ό.π., σ. 313. -Ευαγγελίδης Ε Τρύφων. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Πυρσός, Αθήνα 1934, τ. 24, σ. 672.

154. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. Σημείες Θεσσαλών αγωνιστών - ηρώων. Άγραφα, Όλυμπος, Πήλιο, Σποράδες, Ασπροτόταμος κ.α. (1680 -1922). Έκδοση του Μουσείου Ιστορίας «Νικόλαος Πλαστήρας» - Δήμου Λίμνης Πλαστήρα Καρδίτσας. Καρδίτσα 2022, σ. 24-67.

155. -Μαζαράκης - Ανιάν Ι. Κ. Σημείες ελευθερίας. Συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος. Αθήνα 1996, σ. ΧΙΙ'.

σμένη και, ήδη, ιστορικά τεκμηριωμένη¹⁵⁶ σημαία των Αγράφων, το μπαϊράκι - φλάμπουρό του «[...] το κόκκινο το άσπρο, με τον Σταυρό στη μέση [...]»¹⁵⁷.

Διάδοχός του, λίγο μετά το 1700, ήταν ο Γιάννος Γέρο Μπουκοβάλας¹⁵⁸ και διά των απογόνων του Γιαννάκη, Κώστα και Χρήστου (οι επονομαζόμενοι «Μπουκοβαλόπαιδα»)¹⁵⁹ πέρασε το 1822 τ' αρματολίκι στον Γεώργιο Καραϊσκάκη¹⁶⁰, που κι' αυτός, ως κλέφτης μέχρι και το 1822, οπωσδήποτε βρήκε και θα χρησιμοποίησε την ίδια¹⁶¹ σημαία των Αγραφιωτών κλεφτοκαπεταναίων κι' αρματολών, την «[...] κόκκινη την άσπρη, με τον Σταυρό στη μέση [...]»¹⁶².

Εφόσον τη συνθήκη του Ταμασίου πρωτοπαρουσίασε, στα 1926, ο ιστορικός Χ. Καλοκαιρινός, αυτό σημαίνει ότι την εντόπισε, την έπιασε «ιδίαις αυτού χερσί», τη μελέτησε, την αντέγραψε και μετέφρασε απ' την «πηγή» και τη δημοσίευσε στην εφημερίδα Θεσσαλική Φωνή της Καρδίτσας, θεωρώντας την ιστορικά ακριβή, αυταπόδεικτη, πρωτότυπη, υπαρκτή και δεδομένη. Έκτοτε ωστόσο χάθηκε, αφού δεν μνημόνευσε και δεν διέσωσε την «πηγή» και το «μητρικό» κείμενο. Σημειώνουμε ότι ο ίδιος, μεταξύ των ετών 1924-1927, δημοσίευσε δεκάδες ιστορικά άρθρα στην εφημερίδα Θεσσαλική Φωνή της Καρδίτσας¹⁶³.

Η άλλη εκδοχή - θεωρία είναι ότι ο Χ. Καλοκαιρινός (ή κάποιος άλλος) μηχανεύτηκε την ιστορία, ονειρεύτηκε το σενάριο, έπλασε τον μύθο, συνέταξε το ψευδοκείμενο, ή χάλκεψε τα στοιχεία, διαστρεβλώνοντας και εξαπατώντας.

Συντάσσομαι απόλυτα με την πρώτη εξήγηση· κάποτε η συνθήκη θα «φανερωθεί».

Τέταρτο: Στην περίπου ημιαυτόνομη αρματολίτικη αγραφιώτικη περιοχή μας, θα ήταν παράληψη εάν δεν αναφέραμε, και μάλιστα με έμφαση, την, κατά την τουρκοκρατία, μεγάλη ανάπτυξη των γραμμάτων και της εκπαίδευσης, που πρό-

156. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Γεώργιος Καραϊσκάκης. Έθος και ήθος. Λόγος και αθυροστομία*. Εκδόσεις 24 γράμματα. Αθήνα 2023, σ. 225-226.

157. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. «Ο Αγραφιώτης αρματολός Μικρό Χορμόπουλο (1645 – 1695) και η σημαία των Αγράφων (1680 - 1822)». Θεσσαλικό Ημερολόγιο, τ. 84 (2023), 281-292 και εφημερίδα Νέος Αγών Καρδίτσας, 17-1-2023, σ. 6, 15-3-2023, 16-4-2023, 12 και 29-12-2023, 9 και 26-1-2024, 5 και 16-2-2024, 1, 20 και 29-3-2024. -Αγγελής Δημήτρης. *Ελληνική Σημαία (480 π. Χ. - 2000 μ. Χ.)*, ό.π. σ. 72.

158. -Νταβαρίνος Παναγιώτης. *Μπουκουβαλαίοι*, ό.π., σ. 69-72. -Κασμούλης Νικόλ. *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α, σ.13.

159. -Φουσεντζίδου Ν. *Ανέκδοτοι αυτόγραφοι επιστολαί των επισημοτέρων Ελλήνων οπλαρχηγών και διάφορα προς αυτούς έγγραφα της διοικήσεως, μεθ' ιστορικών σημειώσεων*. Εκ του τυπογραφείου του «Ταχυδρόμου». Αλεξάνδρεια 1893, σ. 207.

160. -Κασμούλης Νικόλαος. *Ενθυμήματα*, ό.π., τ. Α, σ. 28, σ. 29 και σημ.5.

161. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Γεώργιος Καραϊσκάκης. Έθος και ήθος*, ό.π., σ. 224.

162. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Γεώργιος Καραϊσκάκης. Έθος και ήθος*, ό.π. σ. 224-225.

163. -«*Ιστορικά Σημειώματα. Περί Θεσσαλίας*». Θεσσαλική Φωνή Καρδίτσας. Έτ. 2, αρ. φ. 616 (16-5-1926), 3· όπου, απ' τη σύνταξη της εφημερίδας, αναγράφονται αναλυτικά και συνολικά τα, μέχρι τότε δημοσιευθέντα, ιστορικά άρθρα και σημειώματα του Χρ. Καλοκαιρινού.

σφερε η λειτουργία φημισμένων σχολείων, όπως το Ελληνομουσείο των Αγράφων και οι σχολές των Βραγγιανών με τον Ευγένιο Γιαννούλη και τον Αναστάσιο Γόρδιο, της Ρεντίνας, Φουρνά, Προυσού, Τροβάτου και Κερασόβου, γεγονός που καταγράφει και ο Αντώνης Α. Αντωνίου¹⁶⁴.

Πέμπτο: Παρουσιάζουμε αμέσως τις περιγραφές που κάνουν για τ' Άγραφα, το 1857, ο Παναγιώτης Αραβαντινός¹⁶⁵ και, το 1928, ο Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων Ιεζεκιήλ:¹⁶⁶

«Άγραφα. -Μέρος της χώρας της πάλαι καλουμένης Αγραίας, περιέχον άλλοτε περί τα 300 χωρία [...]. Εκλήθησαν (ονομάστηκαν) ίσως Άγραφα, διότι οι κατοικήσαντες την Θεσσαλίαν Οθωμανοί ουκ ηδυνήθησαν, ίνα εγγράψωσι (καταγράψουν) και την χώραν εκείνην μεταξύ των λοιπών της Θεσσαλίας χωρών, ως ανεξάρτητον μένουσαν, και τοιαύτης ήσαν φύσεως τα λεγόμενα κλεπτοχώρια της Θεσσαλίας. [...] ποιμιάται η περιοχή αυτή υπό του Φαναρίου και Φερσάλων»¹⁶⁷.

«Ονομάσθησαν Άγραφα, κατά την άρχουσαν γνώμην, 200 περίπου χωριά της Πίνδου αρχόμενα από τας υπωρείας (από τα ριζά, τους πρόποδες) επί της πεδιάδος της Καρδίτσας, διότι επί Αλή Πασά δεν κατεγράφησαν εις τους φορολογικούς καταλόγους μείναντα ασύδοτα, διότι εξ' αυτών ο Πασάς εστρατολόγει άνδρας».

Έκτο: Άγραφα: Η πιο αυτόνομη, άπαρτη και απελεύθερη χρονικά περιοχή της Ελλάδος (μαζί με τα Σφακιά, τη Μάνη και το Σούλι - Χιμάρα)· αδούλωτο λίκνο επαναστατικών κινημάτων κι αντρειοσύνης· υπήρξε ένα είδος ανάρτικου ελληνικού προτεκτοράτου, καταφύγιο κάθε ανυπότακτου και φιλελεύθερου πατριώτη, μήτρα γενναίων ανδρών και γυναικών, μια «λίμνη» ελευθερίας, ασφάλειας, αυτάρκειας, αξιοπρέπειας και προκοπής στο κέντρο τού οθωμανικού μεσαιωνικού τυφώνα του σκοταδισμού, της οπισθοδρόμησης και του συντηρητισμού· ακόμη και σήμερα ζούμε τα οικτρά κατάλοιπά του.

Αναφέρει ο Ιωάννης Οικονόμος- Λογιώτατος:

«[...] τα Αγραφιώτικα βουνά. είναι κατοικημένον εις όλην την ξάπλωσίν του (έκτασή τους) από χριστιανούς ξυπνητούς (με αυτογνωσία)¹⁶⁸, και άξιους, φιλελεύθερους, επιδέξιους, και σκληραγωγικούς, οπού ετραβήχθησαν εις αυτά εις τον καιρόν της σκλαβιάς, οι οποίοι όλον φυλάγουν ακόμα τον παλαιόν χαρακτήρα του γένους τους [...] ούτε ημπορέσεν ένας πολυχρόνιος ζυγός να τους σβύση το ελληνικόν εκείνο

164. -Αντωνίου Α. Αντώνης. *Η συνθήκη του Ταμασίου και τα Άγραφα στην Τουρκοκρατία*. Elliniki Gnomi στην ιστοσελίδα: <http://www.elliniki-gnomi.eu/sinthiki-tou-tamasiou-ke-ta-agrafa-stin-tourkokratia/>, με ημερομηνία «επίσκεψης» την 8-5-2024.

165. -Αραβαντινός Σταμ. Παναγιώτης. *Χρονογραφία*, ό.π., τ. Β', σ. 4.

166. -Ιεζεκιήλ μητρ. Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων. «Αι μοναί της Πίνδου (Α)». Θεολογία, τ. ΣΤ', τχ. 3 και 4 (1928), 133 σημ 1.

167. -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Ελλήνων Αγώνες - Εκκλησίας Μάχες (1191-1821)*, ό.π., σ. 512 σημ. 96.

168. -Ξυπνητούς: Με αυτογνωσία, όχι κοιμισμένους, έξυπνους.

πνεύμα, οπού εμπύχωνε τους προπάτοράς τους»¹⁶⁹.

Σημειώνει χαρακτηριστικά ο George Finlay:¹⁷⁰

«Όσοι εκατοίκουν εις Άγραφα και εις τας ορειοσειράς τας εκτεινομένας από του Πηλίου και Ολύμπου βορείως [...] έχαιρον το δικαίωμα να οπλοφορώσιν ως αρματω-
λοί. Είχον χαρακτήρα ελευθέρων ανδρών, και διέπρεπον επί γενναιότητι και ανεξαρ-
τησία μη απαντώση αλλαχού της Ελλάδος».

Τέλος, συμπληρώνει σχετικά ο Ιωάννης Φιλήμονας:¹⁷¹

Πολλοί Έλληνες αυτοβούλως «[...] σύρονται εις τα δάση και τα υπερήφανα βου-
νά, και προκρίνουσι την αγρίαν κατάστασιν της φύσεως παρά την υποδούλωσιν των
εις τους Τούρκους. [...] Εις την Ρούμελην (Στερεά Ελλάδα και Θεσσαλία) μάλιστα
υπήρξεν ορμητικωτέρα η προς τα όπλα και την ελευθερίαν κλίσις των ορεινών Ελλή-
νων [...] οι Τούρκοι, είναι ομολογούμενον, δεν εστάθησαν ικανοί να φέρωσιν εις την
υποταγήν τούτους», «[...] επί του Ολύμπου, του Πηλίου, της Πίνδου και των ορέων
των Αγράφων διετηρούντο ανυπότατοι πολεμικαί φυλαί», καταγράφει ο Αναστάσι-
ος Πολυζωίδης¹⁷², και

Έβδομο: Όσον αφορά την περιοχή των Αγράφων που είναι κοντά στο μονα-
στήρι της Παναγίας της Προυσιώτισσας, χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της
«Ιεράς Διήγησις» του 1815:¹⁷³

«[...] ήτον ο τόπος ούτος παντελώς άβατος (αδιάβατος) και ανώνυμος (άγνω-
στος), αλλ' ούτε δρόμον τινά είχε διά το δύσβατον του τόπου [...] διότι τη αληθεία εις
αυτά τα μέρη, δεν ήτον ο τόπος ούτε διά χωρία, ούτε διά ανθρώπους, αλλ' ούτε σχεδόν
διά ζώα ήμερα, όμως από τας καταδρομάς (κυνηγητά) οπού κατά καιρούς ελάμβανον
οι χριστιανοί, τόσον από τα Έθνη και τους βασιλείς, όσον κι' από τους αιρεσιάρχας της
εκκλησίας, έφευγον κι' εκρύπτοντο εις αυτά τα Όρη, και έτζη εκατοίκησαν [στ' Άγρα-
φα...]»¹⁷⁴.

Έρρωσθε.-

169. -Οικονόμος - Λογιώτατος Ιωάννης. *Ιστορική τοπογραφία της τωρινής Θεσσαλίας (1817)*. Εισαγωγή - Σχό-
λια - Επιμέλεια Κώστας Σπανός. Θεσσαλικό Ημερολόγιο, παράρτημα αρ. 2. Λάρισα 2005, σ. 34-35.

170. -Finlay George. *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*. Μετάφραση Αλέξανδρος Παπαδιαμά-
ντης. Φιλολογική επιμέλεια Άγγελος Μαντάς. Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβου-
λευτισμό και τη Δημοκρατία. Αθήνα 2008, τ. Α', σ. 63.

171. -Φιλήμονας Ιωάννης. *Δοκίμιον Φιλικής*, ό.π., σ. 34 σημ. β', 36.

172. -Πολυζωίδου Α. *Τα νεοελληνικά. Ήτοι τα κατά την Ελλάδα κυριώτερα συμβάντα και η κατάστασις
της Ελληνικής παιδείας...* Τύποις Εφημερίδος των Συζητήσεων. Εν Αθήναις 1875, τ. Β', σ. 89.

173. -*Ιερά Διήγησις. Συλληχθείσα μεν παράτινος Αδελφού, ησυχάζοντος εν τω Αγίω όρει*, ό.π., σ. 18-19.

174. -Βακαλόπουλος Απόστολος. *Ν. Ε. Ι.*, ό.π., σ. 94, -Αγγελής Κ. Δημήτρης. *Ελλήνων Αγώνες - Εκ-
κλησίας Μάχες (1191-1821)*, ό.π., σ. 512.

Αποδημίες και διασπορά Αγραφιωτών επί Τουρκοκρατίας (τέλη 16^{ου} αι.1881)

Χρήστος Λιαπής, ερευνητής Τοπικής Ιστορίας

Η οθωμανική κατάκτηση της πεδινής Θεσσαλίας είχε αρχίσει σταδιακά και κατά κύματα, με συνεχείς καταλήψεις και ανακαταλήψεις των διαφόρων περιοχών της, από το 1386-1387 και ολοκληρώθηκε το 1423-1470, μαζί με την κατάκτηση και μεγάλου μέρους της ορεινής ενδοχώρας και του υπόλοιπου ηπειρωτικού Ελλαδικού χώρου. Εξαιτίας όλων αυτών των αλληπάλληλων επιδρομών των Οθωμανών, πάμπολλοι υπόδουλοι Έλληνες των κατακτημένων πεδινών κυρίως περιοχών άρχισαν σιγά σιγά να εγκαταλείπουν τους κάμπους και να βρίσκουν ασφαλές καταφύγιο πάνω στα κακοτράχαλα ορεινά, στα τιμημένα και απάτητα βουνά των **Αγράφων** και της **Αργιθέας**. Λαός λοιπόν πολύς συνέρρευσε την εποχή εκείνη στα μέρη μας και κατέκλυσε την περιοχή μας, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πολλοί νέοι οικισμοί (όπως και Μονές και μεμονωμένοι Ναοί) στα ορεινά, αλλά και να ενισχυθεί κατά πολύ ο μικρός ντόπιος πληθυσμός των υπαρχόντων ήδη οικισμών με «νέο αίμα», από τα τέλη ήδη του 14^{ου} αι., αλλά και κατά τους πρώτους σκοτεινούς και δύσκολους αιώνες της Τουρκοκρατίας.¹

Η εποχή πάντως αυτή ήταν αρκετά σκοτεινή και οι νέοι κάτοικοι αντιμετώπισαν μεγάλες δυσχέρειες επάνω στα άγρια βουνά, ακόμη και για την επιβίωσή τους, από πλευράς στέγασης, τροφής, ένδυσης και υπόδησης, αλλά και λόγω των έντονων καιρικών φαινομένων που επικρατούν στα ορεινά. Οι συνθήκες της ζωής ήταν κυριολεκτικά πρωτόγονες και οι πρώτοι αυτοί «**φυγάδες των ορέων**» αγωνίσθηκαν σκληρά, μαχόμενοι νυχθημερόν με τα στοιχεία της φύσεως και τα άγρια θηρία. «*Ο τόπος αυτός (των Αγράφων) – γράφει πολύ μεταγενέστερη πηγή, του 18^{ου} αι. – ήτο παντελώς άβατος και ανώνυμος. Ούτε δρόμον τινά είχε, διά το δύσβατον των μερών. Τη αληθεία, ο τόπος δεν ήτο ούτε διά χωρία, ούτε δι' ανθρώπους, αλλ' ούτε σχεδόν διά ήμερα ζώα. Ομως, διά τας καταδρομάς τας οποίας κατά καιρούς ελάμβανον οι χριστιανοί, έφευγον και εκρύπτοντο εις τα μέρη αυτά και ούτως εκατοίκησαν μερικοί εκεί*». ² Ενώ μερικές δεκαετίες πιο πριν, **στα 1677**, ο εκ των μεγάλων διδασκά-

1. Βλ. αναλυτικά σε **Αλέξη Γ.Κ. Σαββίδη**, «Τα προβλήματα για την οθωμανική κατάληψη και την εξάπλωση των κατακτητών στο θεσσαλικό χώρο», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 28 (1995), σ. 33-64. **Nicoara Beldiceanu-Petre S. Nasturel**, «Le Thessalie entre 1454/55 et 1506», *Byzantion*, τόμ.53 (Βρυξέλλες 1983), σ. 104-156 = «Η Θεσσαλία στην περίοδο 1454/551506» (μτφρ. από τα γαλλικά Αλέκας Αγγελοπούλου), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 19 (1991), σ. 100-105, 123. **Machiel Kiel**, «Das türkische Thessalien: Etabliertes Geschichtsbild versus osmanische Quellen. Ein Beitrag zur Entmythologisierung der Geschichte Griechenlands», στο **Reinhard LauerPeter Schreier** (επιμ.), «Die kultur Griechendlandsim Mittelalter und Neuzeit», *Bericht über das Kolloquium der Südosteuropa Kommission 2831 October 1992*, Gottigen 1996, Vandenhoeck und Ruprecht, 114-115. Πρβλ. **Αλέξη Γ.Κ. Σαββίδη**, «Μία κάτοψη της τουρκοκρατούμενης Θεσσαλίας και τα προβλήματα της έρευνας», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 33 (1998), σ. 150-151. **Λάζαρου Αρσενίου**, *Η Θεσσαλία στην Τουρκοκρατία*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1984. **Χρήστου Τηλ. Λιαπή**, «Η ίδρυση της ΜΠεζούλας (προ του 1454/55) και η καταγραφή της στην πρώτη οθωμανική απογραφή του 1454/55», *Ιστόρηση* (επιθεώρηση Δήμου Λίμνης Πλαστήρα με θέματα Τοπικής Ιστορίας), τεύχ. 3 (Δεκ. 2022), σ. 10 επ., όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

2. **Γρηγορίου**, *Ιερά Διήγησις Μονής Προυσοσύ*, Λαμία 1869, σ. 22 = **Φ. Μιχαλοπούλου**, *Κοσμάς ο Αιτωλός*,

λων του Γένους **Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός** (τέλη 16^{ου} αι. 1682) θα εκπέμψει από την «σκοτεινή και ανήλιον» **Γούβα των Μεγάλων Βραγγιανών** τη δική του κραυγή αγωνίας και απόγνωσης: «...**εδώ εις την σκοτεινήν τούτην και ανήλιον Γούβαν ή, να ειπώ, και εις όλην εδώ την γην των Αγράφων τίποτες καλόν και φιλίας άξιον δεν ευρίσκεται, ουδέ είναι. (...) δεν έχει καμίαν χάριν (...)** πλην των υδάτων και των δένδρων και των πετρών, πραγμάτων αχρείων προς ευζώϊαν ανθρώπων. Συλλογιζόμενος γουν και φροντίζων..., **δεν ήύρα τίποτες καλόν ή αρμόδιον της φιλίας, παρά ευχήν και ευλογίαν και πλημμελημάτων συγχώρεσιν...**».³ Και όντως, οι δύο πρώτοι αιώνες μετά την Άλωση της Πόλης (15^{ος} και 16^{ος}), αποτέλεσαν τον πραγματικό **μεσαίωνα** για τον Ελληνικό χώρο. Ο λαός, που είχε χάσει τον προσανατολισμό του, προσπαθούσε **μόνο να επιβιώσει**. Είναι πραγματικά ένα θαύμα της Ελληνικής φυλής, πώς επέζησε, πώς κατόρθωσε να ξεπεράσει και ν'αποδιώξει το σκοτάδι αυτής της πρώτης περιόδου. Η κατοίκηση των Ελληνικών πληθυσμών **επάνω στα βουνά**, όπως είπαμε, ήταν αποτέλεσμα καταπίεσης και φυγής προς ασφαλέστερες περιοχές, που συνέβη αμέσως μετά την κατάκτηση των πεδιάδων από τους Τούρκους.

Από τα τέλη του 16^{ου} και τις πρώτες δεκαετίες του 17^{ου} αι., όμως, αρχίζει η **πληθυσμική αφαίμαξη του πληθυσμού των Αγράφων**, όπως προκύπτει τόσο από τα οθωμανικά αρχεία όσο και από τις προθέσεις των μοναστηριών (όπου ο αριθμός των κατοίκων που προσφέρουν τον οβολό τους «*υπέρ ευαγών σκοπών*» μειώνεται θεαματικά) και αναπτύσσεται ένα παλιρροϊκό ρεύμα **φυγής των Αγραφιωτών** προς άλλα μέρη, κυρίως ακμάζοντα εμπορικά κέντρα, τόσο του σημερινού Ελλαδικού χώρου όσο και εκτός αυτού.

1. Αίτια αποδημίας των Αγραφιωτών και ιστορική συγκυρία

Το αποδημικό φαινόμενο παρουσιάζεται αρκετά πρώιμο **στα Άγραφα** και την Ευρυτανία, αλλά και σε πολλές **ορεινές κοινότητες** του γεωγραφικού κορμού της Πίνδου. Τα αίτια της αποδημίας είναι πολλά. Πρωτίστως πάντως σ'αυτό συνετέλεσαν **επτά (7) κυρίως παράγοντες**, οι οποίοι, κατά τον Ευγένιο Γιαννούλη «*πολλούς φυγείν απιδείν ηνάγκασαν και ώδε κακείσε μετακινείσθαι, ως υπό των σφοδρών πνευμάτων τα φύλλα των δένδρων*».⁴

Α) Εν πρώτοις, ο **υπερπληθυσμός** που δημιουργήθηκε με το πέρασμα του χρόνου (και που δεν βρίσκονταν σε φυσιολογική σχέση αναλογία με τους πόρους του φυσικού περιβάλλοντος) και το **δυσπρόσοδο του εδάφους**, που άρχισαν σταδιακά να δημιουργούν πρόβλημα «*ζωτικού χώρου*» και επάρκειας των πρωτογενών πηγών βιοπορισμού. Αρκεί να αναφέρουμε ότι, όπως προκύπτει από τις πηγές (οθωμανικές και ελληνικές), **στα Άγρα-**

Αθήνα 1940, σ. 9. Πρβλ. **Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου**, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β' (Τουρκοκρατία, 1453-1669), Θεσσαλονίκη 1976, σ. 109-114.

3. **Ι.Ε. Στεφανή και Νίκης Παπατριανταφύλλου Θεοδωρίδη** (επιμ.), *Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού επιστολές*. Κριτική έκδοση, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ΕΕΦ Σχολής, Θεσσαλονίκη 1992, επιστολή αρ. 116 από Βρανιανά προς Ευστάθιο χρυσοχόο, ψάλτη των Τρικάλων και πολύ στενό του φίλο, 1 Ιουλίου 1677, στ. 329. Πρβλ. **Γεωργίου Αθ. Κλήμου**, «Το δώρο στις επιστολές του Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 82 (2022), σ. 102.

4. **Ι.Ε. Στεφανή και Νίκη Παπατριανταφύλλου Θεοδωρίδη** (επιμ.), *Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού επιστολές*, ό.π., σ. 388.

φα δεν υπήρχαν τότε μόνον όλοι σχεδόν οι σημερινοί οικισμοί, αλλά και πληθώρα άλλων τους οποίους δεν μπορούμε δυστυχώς να ταυτίσουμε σήμερα. Ενώ και οι εν γένει συνθήκες της ζωής ήσαν κυριολεκτικά **πρωτόγονες και οι ασθένειες** εμάστιζαν τους ατυχείς συντοπίτες μας. Έτσι ένα μέρος αυτού του **υπερπληθυσμού** των κατοίκων που οι εσωτερικές αναταραχές δυσκόλευαν τη ζωή τους, ενώ και η γη εκεί επάνω δεν μπορούσε να τους θρέψει όλους, βρήκαν διέξοδο με την **αποδημία, την ανάπτυξη του εμπορίου και το άνοιγμα των αγορών** σε πολλά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι λόγιοι των **Αγράφων** υπογραμμίζουν με έμφαση τα **δυσμενή φυσιογραφικά δεδομένα** για την κτήση των απαραίτητων όρων της υλικής ζωής. Επανελημμένα ο Ευγένιος Γιαννούλης αναφέρεται στην **αφορία του τόπου και το δυσπρόσοδο του εδάφους («ούτε σίτος γεωργείται ούτε οίνος ούτε έλαιον»)**,⁵ υπονοώντας πάντοτε τις απρόσφορες συνθήκες ανάπτυξης των αγροτικών καλλιεργειών. Το γεγονός αυτό καθιστά ιδιαίτερα δυσχερή την οικονομική ζωή των κατοίκων, που στην αντίληψη του Γιαννούλη είναι πρωτίστως συνυφασμένη με τη γεωργία. Πιο περιγραφικός για το αίτιο αυτό της αποδημίας των κατοίκων είναι αργότερα ο επίσκοπος Λιτζάς και Αγράφων Δοσίθεος Παναγιωτίδης (Σοφάδες Καρδίτσας 1762Καρπενήσι 1842), ο οποίος σε γράμμα του προς τον πατριάρχη Γρηγόριο Ε' στην Πόλη τονίζει μεταξύ άλλων: «**Επειδή οι καθ' ημάς ούτοι τόποι, ορεινοί όντες και δύσβατοι, πάντες υπό τραχέων ορέων και βαθυτάτων φαράγγων συσφιγμένοι, είναι εκ τούτου και εις το παντελές άκαρποι. Οι άνθρωποι λοιπόν αναγκαζόμενοι διά το προς το ζην αναγκαία, όλοι σχεδόν εις άλλοδαπήν απερχόμενοι τα προς την χρείαν αυτών προσπορίζονται. Εισί δε τινες εξ αυτών, οίτινες περιέρχονται εις πλούσια μέρη της γης, την ελεημοσύνην των αδελφών προσαιτούντες**».⁶

Β) Οι μεγάλες καταστροφές που επέφεραν στην περιοχή οι Οθωμανοί μετά την αιματηρότατη κατάπνιξη του επαναστατικού κινήματος του μητροπολίτη Λάρισας Τρίκκης **Διονυσίου του Φιλοσόφου ή Σκυλοσόφου** όπως χλευαστικά τον αποκάλεσαν οι Οθωμανοί (το οποίο κίνημα είχε ως έναν από τους πυρήνες του **το οροπέδιο της Νευρόπολης** και τις πέριξ αυτού αετοφωλιές και κρησφύγετα των κλεφταρματολών), και την μαρτυρική θανάτωση στο Φανάρι του **Αγίου Σεραφείμ** (4-12-1601), αρχιεπισκόπου τότε Φαναρίου και Νεοχωρίου. Η εξέγερση κυριολεκτικά συντρίβεται και επακολουθούν φοβεροί διωγμοί, σφαγές και λεηλασίες, ενώ πολλοί εξεγερμένοι συλλαμβάνονται και μαρτυρούν με φρικτά βασανιστήρια: «**ζωγρηθέντες εψήθησαν ζώντες**»! Τότε μάλιστα κάηκε για πρώτη φορά και «**εις ερείπια μετεβλήθη**» (θα επακολουθήσουν δύο ακόμη καταστροφές της, **το 1823 και το 1854**) και η ιστορική Μονή του **Αγίου Παντελεήμονος της Μπεζήλας** (ΜΠεζούλας), γιατί ενοχοποιήθηκε ως ένα από τα κρησφύγετα των επαναστατών. Επίσης επέδραμαν κατά των **Μετεώρων** και κατέστρεψαν τις μονές **Λυκουσάδας** (Λοξάδας) και **Τατάρνας**. Εξ αιτίας αυτών των διώξεων και καταστροφών, περί το 1612 ή 1618 κάτοικοι του **Καταφυγι-**

5. Ευγενίου Γιαννούλη *Επιστολές*, ό.π., Νο 26 (1661), σ. 112. Νο 77 (1667), σ. 205-207. Νο 203, σ. 383.

6. Δοσιθέου Λητζάς και Αγράφων, *Επιστολή προς τον πατριάρχη Γρηγόριον*, 3-5-1820 [= ΓΑΚ (Γενικά αρχεία του Κράτους), χφ. 242, σ. 12].

ου Ιτάμου Καρδίτσας μετανάστευσαν ομαδικά στη δυτική Μακεδονία και ίδρυσαν το **Καταφύγι Κοζάνης**, ενώ αργότερα πολλοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν και στην πόλη της **Κοζάνης**, στις συνοικίες «Ζούβλια» και «Αγραφιώτικα». ⁷ Μεταξύ δε άλλων τόπων τότε, πολλοί είναι οι **Αγραφιώτες** που μετακομίζουν και στη **Μ. Ασία**. Γράφει ο καθηγητής Απ. Βακαλόπουλος: ⁸ «... το **Δερδεμές της Προύσας**, κατά τη σωζόμενη ως σήμερα παράδοση, είχε συνοικιστή στα μέσα του 16^{ου} αιώνα από κατοίκους της περιοχής των **Αγράφων**, καθώς και από Πελοποννησίους, Μακεδόνες και Ηπειρώτες. ⁹ Επίσης γύρω στα 1650 συνοικίζεται στην βόρεια όχθη της Ασκανίας λίμνης (ΙσνίκΓκιολού) το **Νεοχώρι** από Έλληνες της Πελοποννήσου και της **Ηπείρου**. ¹⁰ Μήπως το ρεύμα αυτό των Ηπειροθεσσαλών εποίκων είναι δυνατόν να συσχετισθεί με την επαναστατική κίνηση του Διονυσίου του Σκυλοσόφου κατά τα τέλη του 16^{ου} και αρχές του 17^{ου} αιώνα;». Επίσης, νέο κύμα φυγής παρατηρείται μετά τα **Ορλωφικά** (1770). Ήδη από το 1769 ο **Μπουκουβάλας** είχε κηρύξει την επανάσταση στην περιοχή των **Αγράφων**, ενώ επαναστατημένο είναι και το **Ξηρόμερο**, όπως αναφέρει την 1^η Μαΐου 1769 ο ελληνικής καταγωγής Ρώσος στρατηγός **Βασ. Ταμάρα** από τη **Βενετία** προς τον πρίγκηπα Γκολίτσιν: «*Ετεροι επιστολαί επιβεβαιούσιν ότι εν Ξηρομέρω επαναστάτησαν περί τας 10.000 μέχρι 12.000 ανδρών... Ο οπλαρχηγός Βουκουβάλας εξ Αγράφων αγγέλλει, ότι αυτοί μεθ'ετέρων τινών οπλαρχηγών κέκτηνται δεκαπεντακισχιλίων περίπου ανδρών δύναμιν, και ότι εν ανάγκη δύνανται να εξεγείρωσιν εις στάσιν διπλασίαν και τριπλασίαν*». ¹¹ Η εξέγερση των **Μπουκουβαλαίων** στα **Άγραφα** είχε μεγάλη απήχηση, γιατί το αρματολίκι τους ήταν γνωστό για το κύρος του στους κύκλους των απόδημων Ελλήνων στις χώρες της Ευρώπης. Ο έμπορος **Ιωάννης Πρίγκος**, εγκατεστημένος στο **Άμστερνταμ**, γράφει τα εξής: «*Επήγαν μαζί με τους Ρούσους πολλοί Ρωμαιοί και οι Μπουκουβάληδες από τη Ρούμελη και άλλοι πολλοί*». ¹² Επαναστατούν στο **Καρπενήσι**, στα **Κράβαρα**, στο **Μεσολόγγι**, στη **Φθιώτιδα**, στην **Παρνασσίδα** και στη **Λιβαδειά**. Σύντομα όμως οι επαναστατημένοι αφήνονται στην τύχη τους, αφού ο ρωσικός στόλος υπό τον **Αλέξιο Ορλώφ** εγκαταλείπει την Ελλάδα, κάτω από την πίεση Αγγλίας και Γαλλίας που δεν ήθελαν ρωσική κυριαρχία στην περιοχή. ¹³ Οι ξεσηκωμένοι Έλληνες και ιδίως οι **Αγραφιώτες** βρίσκονται μπροστά σε μια σκληρή πραγματι-

7. **Ν.Π. Λιούφης**, *Ιστορία της Κοζάνης*, Αθήνα 1924, σ. 43. «*Το Καταφύγι Περίων και τα Άγραφα*», έκδοση του Συνδέσμου Καταφυγιωτών «*Τα Πιέρια*», Θεσσαλονίκη 1984. Και σχετικό δημοσίευμα στην εφημ. «*Νέος Αγών*» Καρδίτσας, φ. 23360/17-7-2008, σ. 6.

8. **Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος**, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β', ό.π., σ. 453.

9. **Μ. Μαραβελάκη Απ. Βακαλόπουλου**, *Αι προσφυγικά εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1953, σ.294. Πρβλ. και **Μ. Κλεώνυμου Χρ. Παπαδόπουλου**, *Βιθυνικά ή επίτομος μονογραφία της Βιθυνίας και των πόλεων αυτής*, Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 152.

10. **Μ. Κλεώνυμου Χρ. Παπαδόπουλου**, *Βιθυνικά...*, ό.π., σ.77. Πρβλ. και **Γρηγ. Σ. Ιωσηφίδη**, «*Βιθυνικά*», περιοδικό *Ξενοφάνης*, τόμ. 4 (1906-1907), σ. 541.

11. **Κ.Α. Παλαιολόγου**, «*Ρωσικά περί Ελλάδος έγγραφα νυν το πρώτον εις την Ελληνικήν μεθερμηνευόμενα*», *Παρνασσός*, τόμ. 1 (1877), σ. 915-916.

12. **Βαγγ. Σκουβαρά**, *Το παλιότερο αρματολίκι του Πηλίου και οι Αρβανίτες στη Θεσσαλομαγνησία*, Βόλος 1959, σ. 52.

13. **Ηλ. Π. Γεωργίου**, *Η γαλλική πολιτική κατά τας ελληνικάς εξεγέρσεις 1770 και 1790*, Αθήνα 1970, σ. 1, 846.

κότητα, αφού έχουν να αντιμετωπίσουν τα οργανωμένα τουρκαλβανικά στίφη που καταφθάνουν στην περιοχή της Δυτικής Ελλάδας. Σημειώνονται σκληρές μάχες και η αυτοθυσία των αρματολικών δυνάμεων αποδεικνύουν ότι είναι άξιοι για λευτεριά, στέλνοντας ξεκάθαρο μήνυμα στο «ξανθό γένος», που τους εγκατέλειψε στο έλεος του Θεού. Οι Αλβανοί, τους οποίους οι Τούρκοι έχουν εξαπολύσει κατά των Ελλήνων μέχρι την Πελοπόννησο κάτω, **επί εννέα χρόνια λεηλατούν, καίνε, σφάζουν, εξανδραποδίζουν και πουλούν τους κατοίκους ως σκλάβους**. Ο Φρ. Πουκεβίλ αναφέρει ότι 20.000 πουλήθηκαν στην Αφρική και σε Τούρκους της Ρούμελης. Όπως πληροφορούμαστε από τον Γάλλο Πρόξενο της Άρτας Julien, την περίοδο των Ορλωφικών εκδόθηκε Σουλτανικό φερμάνι, το οποίο έδινε την άδεια στους άτακτους Αλβανούς [sans frein ni discipline] να ρημάξουν τους τόπους από όπου θα περνούσαν. Πολλοί κάτοικοι των επαναστατημένων περιοχών έχασαν τότε τη ζωή τους, ενώ πολλά γυναικόπαιδα οδηγήθηκαν στη σκλαβιά.¹⁴ Απ'αυτούς που σώθηκαν, πολλοί προτίμησαν να αποδημήσουν σε άλλους τόπους. Αλλά και από μεταγενέστερες επαναστατικές διεργασίες αναγκάστηκαν οι Αγραφιώτες να εγκαταλείψουν τον τόπο τους κυνηγημένοι από τους Οσμανλήδες, όπως π.χ. το 1821 που «εχάλασαν την Πόρτα (Πύλη Τρικάλων) και τα Άγραφα και έκαψαν τα χωριά της Νεβρόπολης» [όπως προκύπτει από μικρογράμματα ενθύμηση σε Μηναίο Δεκεμβρίου (Ενετίσην αψλβ') του ναού Αγίου Αθανασίου Μεσορράχης Καρδίτσας: «μην δεκέμβριος / έτος 1821 / αφώντας εχάλασαν τον γώλον (Βόλο) η κωνάρι (οι Κονιάροι) μην ιουνίου και μετεείστερον / εχάλασαν την πόρταν κ(αι) άγραφα και έκαψαν της νηβρόπολης¹⁵ / τα χωρία. εις τον μοραία (Πελοπόννησο) σίκοσαν κυφάλα / ο κώσμος όλους κ(αι) εμαζόχθησαν / ηκατόν πενήντα χηλιιάδες τούρκυ / τόταις ήχαν και τον αλί / πασιά κλεισμένον (αποκλεισμένο στα Γιάννενα)»¹⁶], ή με την επιδρομή του Μουσταή πασά της Σκόδρας (1823) που έκαψε τα χωριά της Νεβρόπολης και τη μονή του Αγίου Παντελεήμονος (ΜΠεζούλας) μέχρι την Καρίτσα επάνω (ευτυχώς σώθηκε η μονή Πελεκητής),¹⁷ και τις επαναστάσεις του 19^{ου} αιώνα στα Άγραφα (1854, 1866-67 και 1878, από την οποία τελικά προέκυψε η απελευθέρωση της Θεσσαλίας το 1881).

Γ) Οι διάφορες ληστρικές επιδρομές. Η ληστεία ευδοκίμοιζε στα Άγραφα από τα Ομηρικά ακόμη χρόνια, είναι συνυφασμένη με τον ποιμενικό βίο και επιβίωσε ανά τους αιώνες «εθιμικώ» θα λέγαμε «δικαίω».¹⁸ Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι οι ληστές κλέφτες, με έντονη δράση κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, συμμετείχαν ενεργά στο μεγά-

14. Γεωργίου Α. Σιορόκα, *Το Γαλλικό Προξενείο της Άρτας (1702-1789)*, Ιωάννινα 1981, σ. 82.

15. Ο Δήμος της Νεβρόπολης (ΦΕΚ 126/2-4-1883) περιελάμβανε τα χωριά Μεσενικόλας, Άγιος Γεώργιος, Πορτίτσα, Σερμενίκον (Φυλακτή), Μπεζούλα, Βουνέσι (Μορφοβούνι), Μπλάσδου (Μοσχάτο), Κερασιά, Στούγκον (Κρουονέρι), Μπελάγια (ακατοίκητο) και Νεοχώριον.

16. Δημητρίου Γ. Καλούσιου, «Τρικαλινά σύμμεκτα ΚΗ'», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 54 (2008), σ. 108109, 122.

17. Κώστα Α. Παΐση, «Η καταστροφή της Καρύτσας από τον Σκόνδρα πασά στα 1823. Τρεις ενθυμήσεις από το μοναστήρι της Παναγίας της Πελεκητής», *Καρδιτσιώτικα Χρονικά*, τόμ. VIII (2005), σ. 133-141.

18. Μάρκου Α. Γκιόλια, *Ιστορία της Ευρυτανίας στους νεότερους χρόνους (1393-1821)*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1999, σ. 209 επ.

λο εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του 1821, στις επαναστάσεις των **Αγράφων** του 1854 και του 1866-67, και στην εξέγερση του 1878, από την οποία προέκυψε η απελευθέρωση της Θεσσαλίας. Έτσι, επί Τουρκοκρατίας, η φτώχεια και η αποδημία των κατοίκων επιτείνονται σε ολόκληρα τα Άγραφα και από άλλα φαινόμενα, όπως φόνοι, ληστείες, ωμότητες και κάθε είδους καταπίεσεις. Γράφει σχετικά ο Αναστάσιος Γόρδιος: «Οι πλείους γαρ των εν τούτοις υπερεχόντων, οι μεν **μαχαίρας ή πυρός έργον εγένοντο, οι δε φυγή την σωτηρίαν, όπου αν έκαστος οίος τε ήν απελθείν, ωνήσατο, και νυν ουκ ανθρώπων οικητήρια αλλά χωρία μόνον φιλά μεμενήκασι τα χωρία**».¹⁹ Με τη σειρά του, ο αδελφός του Αθανάσιος Γόρδιος, εγκατεστημένος ως σχολάρχης στο Αιτωλικό, γράφει πως η επιβίωση είναι πολύ δύσκολη «εν τοις υψηλοτάτοις και κρانيκοίς (παρομ. = τα αναφερόμενα στο κράνος) των Αγράφων όρεισιν».²⁰

Δ) Μεγάλες επίσης ήταν οι ερηνώσεις που επέφεραν οι επανειλημμένες επιδημίες που έπληξαν την περιοχή, ιδίως δε η **φοβερή μάστιγα της πανούκλας**, η οποία αφάνισε ή αποδεκάτισε οικισμούς ολόκληρους και ανάγκασε τους εναπομείναντες κατοίκους να μεταναστεύσουν.²¹ Ενδεικτικά για την περιοχή των Θεσσαλικών Αγράφων αναφέρουμε ότι

19. Αναστασίου Γορδιούερομονάχου Ιωάννη, Αναφορά προς τον Οικουμενικόν Πατριάρχη, 16-4-1706 [= ΑΕΑΣ (Αρχαία Εταιρεία Αιτωλοακαρνανικών Σπουδών), τόμ. 1 (1958), σ.17]. Πρβλ. Π.Γ. Ζερλέντη, Μακαρίου Καλογερά προς Νεόφυτον τον πρώην Ναυπάκτου και Άρτης επιστολή, Αθήνα 1921, σ.21.

20. Αθανασίου Γορδίου, Τω λογιωτάτω εν ερομονάχοις κυρίω Χριστοφόρω, 6-1-1704 [= ΜΝΕ (Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά), τόμ. 3 (1920), σ. 228].

21. Η αρχαιότερη γραπτή αναφορά για την εμφάνιση της επιδημίας στο Θεσσαλικό χώρο ανάγεται στον 15^ο αιώνα και συγκεκριμένα στη διετία 1466-1467. Κατά τον 16^ο αιώνα αναφέρεται ότι η επιδημία έπληξε τη Θεσσαλία τρεις φορές: το 1545, το 1555 και το 1565. Τον 17^ο αιώνα η επιδημία χτύπησε ανελέητα πολλές φορές τη Θεσσαλία. Το έτος 1611 έπληξε τα Τρίκαλα και τη Λάρισα, τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας. Λίγα χρόνια μετά, το 1620, η επιδημία έπληξε την Ελασσόνα και τη Λάρισα και δύο χρόνια αργότερα (1622) πάλι τη Λάρισα και το Μοσχολούρι των Σοφάδων. Εκ νέου έπληξε την περιοχή της Λάρισας και το 1648-1649 (σε ενθύμηση αναφέρεται ως «πανούκλα η τρανή... , το θανατικό το δυνατό») και επανεμφανίστηκε στη Λάρισα το 1667. Τα θύματα αυτή τη φορά ήταν πολλά. Μαρτυρία της εποχής μας πληροφορεί ότι «τω 1667 η πανώλης αφήρπασεν εκ Λαρίσης το ήμισυ των κατοίκων, των δε περίε χωρίων έπαθον πολλά ολίγα». Το επόμενο έτος (1668) η επιδημία, η οποία διαδόθηκε από πλανόδιους εμπόρους και μικροπωλητές, έπληξε τα Τρίκαλα και το Φανάρι. Το 1679 έπληξε και πάλι την περιοχή των Τρικάλων και της Καλαμπάκας με μεγάλη ένταση. Λίγα χρόνια μετά, και πάλι η επιδημία αποδεκάτισε τον πληθυσμό της Θεσσαλίας και ιδίως την Αγιά (Απρίλιος 1688). Επιδημίες της πανώλης ξαναχτύπησαν με ιδιαίτερη ένταση τη Θεσσαλία και τα επόμενα χρόνια, μέχρι και τα τέλη του 18^{ου} αιώνα: το 1719 μαρτυρία αναφέρει ότι στον Θεσσαλικό χώρο «άρχισεν το θανατικό το μεγάλο», χωρίς να προσδιορίζει την περιοχή. Από άλλες μαρτυρίες πληροφορούμαστε ότι έπληγησαν η Μονή Παλιοκαρυάς Δεσκάτης (1743), τα Τρίκαλα (1759-60, 1787, 1791), η Αγιά (1795), η Λάρισα (1709, 1759-60, 1787), ο Τύρναβος (1709, 1759-60), η Ελασσόνα, η Καρδίτσα και το Μοσχολούρι Σοφάδων (1709), τα Αμπελάκια (1714, 1745), το Πήλιο (1732, 1791), η Φαρκαδόνα (1762, 1791), ο Βόλος και τα Φάρσαλα (1778), η Σκόπελος (1784). Το 181216 η πανούκλα έπληξε ολόκληρη τη Θεσσαλία και ιδίως την Τσαριτσάνη, τον Τύρναβο και τα Αμπελάκια (βλ. Βάσου Καλογιάννη, Τσαριτσάνη, η ιστορική πατρίδα του Κ. Οικονόμου εξ Οικονόμων, Λάρισα 1965, σ. 1922). Οι περιορισμένες ιατρικές γνώσεις, η έλλειψη κατάλληλης φαρμακευτικής αγωγής, οι συνθήκες διαβίωσης της εποχής, η έλλειψη συνθηκών υγιεινής και η ανύπαρκτη πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε θέματα υγείας ευνόησαν την ταχύτατη μετάδοση των επιδημιών. Σε μια περίοδο που τα φάρμακα και τα επιτεύγματα της σύγχρονης ιατρικής ήταν άγνωστα, μοναδική απαντοχή των ανθρώπων ήταν ο Θεός. Έτσι εξηγείται και η επιμονή των κατοίκων πολλών θεσσαλικών πόλεων και χωριών να επισκεφθεί τον οικισμό τους η κάρα του Αγίου Βησσαρίωνα της Μονής Δουσικού ή η κάρα του Αγίου Σεραφείμ της Μονής Κορώνας (σε παλιά εικόνα του οποίου επιγράφεται: «Ο Σεραφείμ πατάσσει εμέ, πανώλην / την βροτολοιγόν, φεύ μοι φεύ, πώς ορώμαι, / υπτία, γυμνή, δυσειδής, κτεινομένη», πράγμα που επιβεβαιώνει και το δημοτικό τραγούδι: «Από πανούκλα ο Άγιος χώρες, χωριά γιατρεύει, / με το καμάκι τη βαρεί, και την πατεί στα πόδια», «... την τρομερή πανούκλα, / όπου την εκαμάκιζε και την κλωτσο-

η πανούκλα έπληξε το 1667 «όλην την Ρούμελην», το 1667 την **Καρίτσα** Καρδίτσας,²² το 1668 το **Φανάρι** Καρδίτσας,²³ το 1762 την **Καστανιά** Καρδίτσας,²⁴ το 1814 τη **Ρεντίνα** Καρδίτσας, το 1821 την πόλη της **Καρδίτσας**.²⁵ Επίσης επιζωοτία έπληξε το 1818 και το 1840 τη **Ρεντίνα** Καρδίτσας, το 1840 τη **Μονή Πέτρας Καταφυγίου** Καρδίτσας, το 1840 τη **Σέκλιζα** (Καλλίθηρο) Καρδίτσας, το 1865 την περιοχή νοτιοδυτικά της Καρδίτσας, το 1873 το **Χαλαμπρέζι** (Κέδρο) Καρδίτσας, το 1874 την περιοχή νοτίως της Καρδίτσας, το 1875 την **Κρανιά** Καρδίτσας.²⁶ Κοντά σ' αυτούς τους οικισμούς, επλήγησαν και ξεπαστρεύτηκαν κατά τον 17^ο αιώνα από την πανούκλα και η πάλαι ποτέ ακμάζουσα **Μπελάγια**²⁷ περιοχής Λίμνης Πλαστήρα Καρδίτσας («*Μικρή*» και «*Μεγάλη*», η οποία βρισκόταν ανάμεσα στο Νεοχώρι, τα Καλύβια Μπεζούλας και τη «*Νεράϊδα του Πλαστήρα*»), η **Μικρή Πουλιάννα** (πάνω και δεξιά από τη συνοικία «*Προσήλιο*» της Πεζούλας, όπου ακόμη σώζονται τα θεμέλια της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου, την ερήμωση της οποίας ολοκλήρωσε και επακολογήθησα μεγάλη πυρκαγιά), ο συνοικισμός «*Πετρωτό*» της **Πεζούλας** (αριστερά όπως ανεβαίνουμε και λίγο πριν φθάσουμε στο γεφύρι της «*Καμάρας*» οδεύοντας προς ΣιρμενίκουΦυλακτή) κ.ά. Λέγεται μάλιστα ότι ο γειτονικός οικισμός της **Μεγάλης Πουλιάννας** έλαβε το νέο του όνομα **Σιρμενίκου** (σημερινή **Φυλακτή**), πριν από το 1662-1678, επειδή «*νικήσι του*

πατούσε. / Γι' αυτό από τότες σ' **Άγραφα** θανατικό δε μπαίνει»), που θεωρούνταν προστάτες κατά της πανούκλας, σε μια απέλπιδα προσπάθεια να ξορκίσουν το κακό και να τύχουν της Θείας Πρόνοιας [βλ. ενδεικτικά **Κώστα Σπανού**, «Η πανούκλα στη Θεσσαλία τον 17^ο και 18^ο αιώνα», *ΔΕΛΤΟΣ*, τ. 41 (Αθήνα, Δεκέμβριος 2011), σ. 23-26. **Σαραφείμ Μυλωνά**, «“Το θανατικό το μεγάλο” : Οι επιδημίες της πανώλης στη Θεσσαλία κατά την Τουρκοκρατία», εφημ. «*Νέος Αγών*» Καρδίτσας, φ. 27100/11-12-2020, σ. 6. **Κ. Κωστή**, *Στον καιρό της πανώλης. Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14^ο-19^ο αιώνας*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1995. **Του Ιδίου**, «Χρονογραφία της πανώλης στην ελληνική χερσόνησο, 14^ο-19^ο αι.», περιοδικό «*Ιστοριώ*», τ. 6 (1993), σ. 71-120. **ΜανδύλαΚουσουνή Μ.**, «Η νοσηρότητα του ελληνικού πληθυσμού κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (1453-1821), περιοδικό «*Ιατρικά Χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδας*», τόμ. 2, Νοέμβριος 2000. **Ελένης ΑντωνιάδηΜπιμπίκου**, *Ερημωμένα χωριά στην Ελλάδα, ιε' αι' αι. Ένας προσωρινός απολογισμός*, Αθήνα 1979. **Χ.Γ. Πατρινέλη**, *Οι ελληνικοί πληθυσμοί κατά την περίοδο 1453-1821. Προβλήματα ιστορικής δημογραφίας*, Θεσσαλονίκη 1982].

22. **Κώστα Αθ. Παΐση**, «Ενθυμήσεις για φυσικά φαινόμενα και επιδημίες μέσα σε εκκλησιαστικά βιβλία της Καρδίτσας Δολόπων Καρδίτσας», *Καρδίτσιώτικα Χρονικά*, τόμ. 12 (2010), σ. 69-76.

23. **Σαραφείμ Μυλωνά**, «Η επιδημία πανώλης στο Φανάρι το έτος 1668: η μαρτυρία του Οθωμανού περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπί», εφημ. «*Νέος Αγών*» Καρδίτσας, φ. 26992/4-8-2020, σ. 6. **Ν. Γιαννόπουλου**, *Χρονικά σημειώματα Θεσσαλίας», Νεολόγου Εβδομαδιαία Επιθεώρησις*, τόμ. 13 (Κωνσταντινούπολις 1893), σ. 243. **Δ. Καλούσιου**, «Τρικαλινά Σύμμεκτα», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 20 (1991), σ.129-160. **Θ. Παλιούγκα**, *Η Θεσσαλία στο οδοπορικό του περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπί (1668)*, Λάρισα 2001.

24. **Γεωργίου Αθ. Κλήμου**, *Ιστορικά στοιχεία Καστανιάς και Μούχας Αγράφων*, Καρδίτσα 2013, σ. 55.

25. **Αποστόλη Στεφανή**, «Η πανούκλα στην Καρδίτσα το έτος 1821», εφημ. «*Νέος Αγών*» Καρδίτσας, φ. 27894/26-7-2023, σ. 6.

26. **Κώστα Σπανού**, *Θεσσαλικές ενθυμήσεις 1404-1881*, τόμ. Β' (1800-1881), σ. 41 (ενθ. 92α/26-10-1667 και 92β/1667), 4849 (ενθ. 261β/25-7-1762), 102-104 (ενθ. 620/21-5-1814, 621/21-5-1814 και 623/25-5-1814), 168 (ενθ. 818/1835), 176 (ενθ. 844/617.12.1840), 176-177 (ενθ. 846/9 Φεβρ.Μάρτ. 1840), 178 (ενθ. 850/Δεκ. 1840), 230 (ενθ. 1003/22.12.186-419.2.1865), 252 (ενθ. 1068/14.9.1873), 253 (ενθ. 1071/ Ιαν. Φεβρ. 1874), 257 (ενθ. 1083/10-4-1875).

27. **Σταυρούλας Σδρόλια**, «Αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή της Πεζούλας Καρδίτσας (=Μπελάγιας). Πρώτες διαπιστώσεις για το Βυζαντινό παρελθόν των Αγράφων», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ.35 (1999), σ. 145-152 και ιδίως σ. 148.

συρμό», κατάφερε δηλαδή να επιβιώσει από την επάρατη πανούκλα.²⁸ Έτσι άλλωστε εξηγείται και η ίδρυση περί το έτος 1530 της κοντινής στη Πεζούλα Μονής προς τιμήν «του πάσιν ιάματα παρέχοντος Αγίου Παντελεήμονος».

Αλλά και τα Ευρυτανικά Άγραφα επλήγησαν από τις επιδημίες, όπως η Βράχα κ.ά. Γράφει σχετικά ο Βασ. Μαντούζας:²⁹ Μέσα στο χωριό Βράχα βρέθηκαν παλιοί ομαδικοί τάφοι στις τοποθεσίες *Αιδημήτρης, Παναγία και Σταυρός ή Γιαννακαίικα*. Οι παραπάνω, μέσα στο χωριό, τάφοι δείχνουν πρόχειρους και με βιασύνη ενταφιασμούς. Οι θρύλοι και παραδόσεις αναφέρουν, ότι στα παλιά χρόνια πολλές φορές «λοιμικές» (επιδημίες) χτύπησαν και ρήμαξαν το χωριό. Από την ιστορία, έγγραφα, «φυλλάδες» αγίων, «θύμησης», στοματικές ιστορικές παραδόσεις εξακριβώνονται μερικές εποχές επιδημιών: **Α)**Επιδημία (θανατικό) καταστροφική χτύπησε τη Θεσσαλία και τα Άγραφα το 1667/68, περιφέρεια Καρπενησίου και Αγράφων το 1680. **Β)**Το 1687/88 η Ρούμηλη, ίσως και τα Άγραφα, πλήγηκε από την πανούκλα. **Γ)**Το 1701 η Θεσσαλία και τα Άγραφα χτυπήθηκαν από φοβερή βλογιά (και χολέρα μαζί). **Δ)**Το 1720 (1717-1720) και 1808 πάλι η Θεσσαλία και τα Άγραφα υπέφεραν από τρομακτική και θανατερή «λοιμική», πανούκλα ίσως ή χολέρα. Και σε άλλες εποχές, προγενέστερες, ενδιάμεσες, μεταγενέστερες ενέσκηψαν επιδημίες στην περιοχή, αλλά οι παραπάνω «λοιμικές» ήταν οι πιο εξοντωτικές. Στην επιδημία του 1808 εξαφανίστηκαν μερικές οικογένειες της Βράχας. Από «χολέρα» (του 1701;) σύμφωνα με πολλές παραδόσεις και ενδείξεις: «Ρημύθηκαν τα χωριουδάκια Κύφου, Μπέσια. Οι πλειότεροι πέθαναν. Οι άλλοι τρομοκρατήθηκαν κι έφυγαν. Λίγοι ξαναγύρισαν ύστερα από χρόνια»... Για τις επιδημίες που έπληξαν το χωριό στα χρόνια εκείνα, η παράδοση της Βράχας διέσωσε τις εξής φρικιαστικές πληροφορίες: «Δεν πρόφταιναν να θάφτουν. Άνοιγαν τους τάφους στις αυλές, στους κήπους, στα τρίστρατα και ρούγες, κι έριχναν μέσα τους πεθαμένους τους χωρίς παπά και ψάλτη. Κανένας δεν πήγαινε να βοηθήσει κανέναν. Πήγαιναν στο νεκροταφείο (οι λωβιασμένοι), άνοιγαν τον τάφο τους, ξάπλωναν μέσα και περίμεναν το θάνατο. Πήγαιναν στο κοιμητήρι, ξάπλωναν πάνω στους τάφους και φώναζαν: "Βγάτε σεις οι πεθαμένοι να μπούμε μεις οι ζωντανοί!". Στους διαβάτες και περαστικούς κραύγαζαν από μακριά: "Μη ζυγώνετε! Φευγάστε μακριά, στις ερημιές, στα δάσια. Κατάρα, μεγάλη κατάρα μας πλάκωσε" κ.ά.». Λέει η βραχινή παράδοση: «Το χωριό το χτύπησε πανούκλα και πέθαιναν τρεις τέσσερις την ημέρα. Την καμπάνα δεν την βαρούσαν. Ποιος και για ποιόν να την πρωτοσημάνει;». Έτσι πολλοί επιζήσαντες αναγκάστηκαν να ξενιτευτούν.

Ε) Η επιβολή σε βάρος των δύστυχων κατοίκων σωρείας υπερβολικών «τακτικών» ή «έκτακτων» φόρων, οι οποίοι τους επιβάλλονταν συνεχώς λόγω των αυξημένων ανα-

28. Η ονομασία του Σερμενίκου ενδέχεται όμως να προέρχεται από τη Σαρακατσάνικη λέξη «σελμένικο»=αχυροκαλύβα, αφού στην περιοχή του χωριού και στις πλαγιές του όρους Βουτσιάκι οι Σαρακατσάνοι έφερναν κάθε καλοκαίρι για βοσκή τα πολυάριθμα κοπάδια τους. Της ίδιας άποψης είναι και ο πολύς Max Vasmer («Die Slaven in Griechenland», Berlin 1941), ότι δηλαδή το τοπωνύμιο είναι σλάβικης προέλευσης (βλ. Αθανάσιος Χρ. Τσιμαντάς, *Η Φυλακική η πατρίδα μου, μέσα από ιστορικές πηγές, από προσωπική έρευνα και την παράδοση*, Καρδίτσα 2022, σ. 1920).

29. Β.Ν. Μαντούζα, *Η Βράχα (υστεροβυζαντινό χωριό των Αγράφων)*, Αθήνα 1981, σ. 31επ.

γκών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τη διεξαγωγή του μεγάλου Βενετοτουρκικού Πολέμου (1645-1669) και την πολιορκία του Χάνδακος (Ηρακλείου, 1667/1669), αλλά και του πολέμου στην Ουκρανία (1672-1677). Αυτή η εποχή ήταν πολύ δύσκολη, όχι μόνο για τα **Άγραφα**, αλλά και για τη Θεσσαλία και την υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα γενικότερα.³⁰ Ο σουλτάνος Μεχμέτ Δ' (1648-1687) **«έρριψε δοσίσματα τεσσαρακονταπλάσια των προτέρων!»**, γράφει αργότερα ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσίθεος Νοταράς (1669-1707), για να αντιμετωπίσει τις τεράστιες πολεμικές δαπάνες. Εξαπολύονται σμήνη φοροεισπρακτόρων, οι οποίοι επιπίπτουν στους αγροτικούς πληθυσμούς **σαν πεινασμένοι λύκοι στα πρόβατα**, ενώ **ιδιαίτερα υποφέρουν τα Άγραφα**, όπως γράφει ο Ευγένιος Γιαννούλης:³¹ **«Αν εις άλλους τόπους είναι πάθη πολλά και αρρωστήματα μεγάλα, εδώ εις τα αναμμένα τούτα Άγραφα είναι θάνατος και νέκρωσις πολλή και ανόμοιος με άλλους τόπους [...]. Η μοχθηρία και η άλογος ωμότης των αρχόντων γράφοντάς τα συχνά και έμποντας εις αυτά λυκομόρφους φορολόγους κατέφαγον τα πρόβατα σύσσωμα!»** (Επιστ. 142, βλ. και επιστ. 98, 118, 272). Μάλιστα δε, για τον καλύτερο συντονισμό και την τροφοδοσία της επιχείρησης, ο ίδιος ο σουλτάνος³² εγκαταστάθηκε για μια περίπου διετία (1667-1669) **στη Λάρισα**, κουβαλώντας μαζί του όλους τους υποτακτικούς του, αλλά και την έγγυο γυναίκα του (Κρητικής καταγωγής και **«βλογοκομμένη»**, την οποία έστειλαν τελικά να γεννήσει **στα Μπιτόλια**=Μοναστήρι) και τον μόλις 6 ετών γιο του! Τις κρατικές όμως υποθέσεις ανέθεσε στους αξιωματούχους και ο ίδιος, όντας μανιώδης κυνηγός (γι' αυτό και επονομαζόταν **«Αβτζς»**=κυνηγός), περνούσε τον περισσότερο χρόνο του κυνηγώντας άγρια θηράματα, από τα Τέμπη και τη Δεσκάτη μέχρι τα ορεινά των Τρικάλων (τα κυνήγια που διοργάνωνε μοιάζαν με εκστρατείες ολόκληρες και είχαν και ουκ ολίγα ανθρώπινα θύματα!), χωρίς βέβαια να λείπουν και οι... ερωτοδουλειές.³³ Οι επιπτώσεις όμως του πολέμου της Κρήτης, αλλά και των τουρκοπερσικών πολέμων και της γενικότερης παρακμής της οθωμανικής αυτοκρατορίας, γίνονται οδυνηρά αισθητές. Οι χριστιανοί δοκιμάζουν πολλές στερήσεις, φτωχαίνουν, αδυνατούν να συντηρήσουν σχολεία και κάποτε **εγκαταλείπουν της πατρίδες τους**.³⁴ **«Τα κοινά νυν της Θεταλίας και Ελλάδος ατυχήματα, γράφει ο Ευγένιος**

30. Κωνσταντίνου Ε. Καμπούριδη, *Η νεότερη Ελλάδα μέσα από οθωμανικές αρχειακές πηγές. Οικονομία, θεσμοί και κοινωνία στη Θεσσαλία του 17^{ου} αιώνα*, εκδ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2009, passim.

31. Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού, *Επιστολές*, Κρητική έκδοση επιμέλεια Ι.Ε. Στεφανής και Νίκη Παπατριανταφύλλου Θεοδωρίδη, Θεσσαλονίκη 1992.

32. Βλ. χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του στο D'Arvieux, *Memoires du chevalier d'Arvieux...*, Paris 1735, τόμ. 4, σ. 553-556.

33. Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, Αθήνα 1984, τόμ. Α' (33-3-1700), σ. 625-641. Edward Brown, *Relation de plusieurs voyages faits en Hongrie*, Paris 1674, σ. 73101 = «Η Λάρισα του 1669», μτφρ. Gino Polese, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τόμ. 23 (1993), σ. 177-189. Robert de Dreux, *Voyage en Turquie et Grece (1665-1669)*, Paris 1925 (α' έκδ. London 1685). Κώστα Σπανού, *Θεσσαλικές ενθυμήσεις 1404-1881*, τόμ. Α', Λάρισα 2011, σ. 64-70. Του Ιδίου, «Ένα κυνήγι του Μεχμέτ Δ' στη Δεσκάτη το 1668», *Μακεδονικό Ημερολόγιο*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 349-352. Του Ιδίου, «Ο σουλτάνος Μεχμέτ Δ' στη Λάρισα», *Ιστορία Εικονογραφημένη*, τεύχ. 47 (Αθήνα 1972), σ. 102-103. Σωκράτη Λαγουδάκη, «Θεσσαλικόν ειδύλλιον», *“Πανθεσσαλικό” Ημερολογιακό Λεύκωμα Θωμά Βινικίου*, Βόλος 1927, σ. 58-62

34. Α. Παπαδόπουλος Κεραμείς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας*, τόμ. 1, Πετρούπολις 1891, σ. 287.

Γιαννούλης, και τα σφοδρά πνεύματα και τα φονικά τα εκ του ταρτάρου κάτωθεν πεμπόμενα..., πολλούς εις φυγήν απιδείν ηνάγκασαν και ώδε κακείσε μετακινείσθαι ως υπό των σφοδρών πνευμάτων τα φύλλα των δένδρων...».³⁵ Η ιστορική αυτή είδηση είναι πολύτιμη, γιατί μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι την εποχή αυτή έχουμε ένταση του μεταναστευτικού ρεύματος των Ελλήνων (και ειδικότερα των Αγραφιωτών). Τα στίφη του οθωμανικού στρατού ξεκινούσαν από την Αδριανούπολη, και διαμέσου της Θεσσαλονίκης έφθαναν κατά κύματα στη Λάρισα, στη συνέχεια διέσχιζαν όλη την ηπειρωτική Ελλάδα και την Πελοπόννησο μέχρι τη Μεθώνη, από όπου ακτοπλοϊκώς περνούσαν στην Κρήτη, η οποία άντεχε ακόμη. Στο διάβα τους σκόρπιζαν τον όλεθρο και την καταστροφή. Για παράδειγμα αναφέρεται το έτος 1666, όταν πέρασε με τη στρατιά του ο μέγας βεζίρης Αχμέτ Κιοπρουλής και οι κάτοικοι υπέφεραν τα πάνδεινα. «**Τα όσα επέρασαν οι Χριστιανοί αδυνατώ γράψαι**», σημειώνει σύγχρονος ανώνυμος από τη Βέροια («Καραφέρια»), ο οποίος διεκτραγωδεί τις φορολογικές και άλλες καταπιέσεις των κατοίκων. Πολύ χαρακτηριστικός είναι ο κατάλογος των ποικίλων φόρων που αναφέρει ότι έδιναν εκείνα τα χρόνια οι χριστιανοί. Και προσθέτει: «**αυτά όλα τα έδωκαν οι χριστιανοί και αδυνατίσαν. Καθ' ημέραν φυλακωμένοι, υβρισμένοι, ωνειδισμένοι, δαρμένοι και καθολικά πεθαμένοι. Και ο Θεός να γένη ίλεως να μας λυπηθή να αγαθήνη τα έθνη τα κατεπάνω μας**».³⁶

ΣΤ) Η έντονη επιδείνωση των καιρικών συνθηκών, με αποτέλεσμα πολλοί κάτοικοι να αναγκασθούν να εγκαταλείψουν τον «πολύπαθον αυτόν τόπον των Αγράφων». Γράφει σχετικά ο καθηγητής Thomas N. Gallant:³⁷ «...τον αιώνα μετά τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή (1522-1566) παρατηρήθηκε ασάθεια..., επαναστάσεις και εξεγέρσεις ξέσπασαν σε διάφορες περιοχές της Αυτοκρατορίας..., η απώλεια του ελέγχου από το κέντρο οδήγησε σε αναταραχές στις επαρχίες, που έφεραν το τέλος της εποχής της ειρήνης και της ευημερίας. Η κατάσταση επιδεινώθηκε από την αναταραχή που προκλήθηκε στην κοινωνία και την οικονομία με την έλευση της λεγόμενης Μικρής Εποχής των Παγετώνων. [Μία περίοδος που συμβατικά ορίζεται από τα μέσα του 16^{ου} ως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Αν και δεν πρόκειται πράγματι για “περίοδο Παγετώνων”, γεγονός είναι ότι σημειώθηκαν αισθητά χαμηλές θερμοκρασίες]. Η δραματική πτώση της θερμοκρασίας που προκάλεσε αυτή η κλιματική αλλαγή είχε αντίκτυπο σε όλο τον πλανήτη. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία έφερε, μαζί με τους παγετούς, μεγάλης διάρκειας χειμώνες και πιο σοβαρές ξηρασίες το καλοκαίρι. “Οι παγωμένοι χειμώνες της Μικρής Εποχής των Παγετώνων εξώθησαν εκατοντάδες χιλιάδες, ίσως και εκατομμύρια Οθωμανούς στην πείνα, τη φυγή και τον θάνατο”.³⁸ Η Ελλάδα δεν γλύτωσε την καταστροφή της αγροτικής οικο-

Πρβλ. και σ. 288-291.

35. Σωφρ. Ευστρατιάδη, «Επιστολαί Ευγενίου Ιωαννουλίου του Αιτωλού», Ελληνικά 8 (1935) 287.

36. Ν.Β.Χ., «Χρονικά σημειώματα», ΔΙΕΕ (Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας), τόμ. 4 (1892-1895), σ. 694-696. Για όλα τα παραπάνω, βλ. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Γ', Θεσσαλονίκη 1968, σ. 509510. Του Ιδίου, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 198.

37. Thomas N. Gallant, *Modern Greece. From the War of Independence to the Present*, 2016 = Η Νεότερη Ελλάδα. Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2017, σ. 44-45.

38. S. White (2011), *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire*, New York: Cambridge Uni-

νομίας που προκάλεσε η κλιματική αλλαγή. Ασφαλώς χρειάζονται περισσότερες έρευνες σχετικά με το θέμα αυτό, αλλά υπάρχουν βάσιμα στοιχεία ότι η ύπαιθρος εγκαταλείφθηκε – όπως μας δείχνουν αρχαιολογικά ευρήματα –, ο πληθυσμός μειώθηκε και η αγροτική οικονομία αποδιοργανώθηκε σε μεγάλο βαθμό». Τούτ'αυτό επιβεβαιώνει και ο Βασ. Μαντούζας:³⁹ «Υστερα από τον 17^ο αιώνα η αύξηση του πληθυσμού της Βράχας ήταν πολύ αργή. Πολλά μέρη δεν ξανακατοικήθηκαν... Εγκαταλείφθηκαν και δασώθηκαν πολλά χωράφια, που είχαν δημιουργηθεί και αξιοποιηθεί με κόπους και ιδρώτα γενεών. Φύτεψαν βελανιδιές και σκλήθρα και πουρνάρες. Την ίδια εποχή 1670-1730, σημειώθηκε και πανευρωπαϊκή επιδείνωση των κλιματολογικών συνθηκών (ψύχρανση της ατμόσφαιρας), που στην Ελλάδα ήταν ελαφρότερη. Αποτέλεσμα: χιόνια, βροχές, ψύχος. Έτσι η βλάστηση αυξήθηκε αλλά η ορεινή γεωργία μειώθηκε πολύ. Οι συνθήκες ήταν αντίξοες για την καλλιέργεια, ανάπτυξη, ωρίμανση και συγκομιδή των δημητριακών. Ευνοήθηκε η κτηνοτροφία, η οποία όμως, χωρίς ακμαία γεωργία λίγο πληθυσμό μπορούσε να συντηρήσει». Έτσι πολλοί κάτοικοι μετανάστευσαν.

Ζ) Η ανάπτυξη του εμπορίου, η διεύρυνση των αγορών και η κινητικότητα που προκλήθηκε δημιούργησε επίσης έντονο μεταναστευτικό, παλιρροϊκό θα λέγαμε, ρεύμα από τα Άγραφα προς ακμάζοντα εμπορικά κέντρα του κυρίως Ελλαδικού χώρου, αλλά και έξω από αυτόν, εκεί όπου ανθούσε ο Ελληνισμός της διασποράς (για το λόγο αυτό, βλ. διεξοδικότερα πιο κάτω).

Αυτοί λοιπόν είναι οι παράγοντες που οδήγησαν πολλούς Άγραφιώτες να πάρουν τη σκληρή απόφαση και να εγκαταλείψουν τα πατρικά χώματα καταφεύγοντας «όπου γης» (*per terrae, per mare*), προς εξεύρεση καλύτερης τύχης και καλύτερων όρων ζωής έξω από την περιοχή τους σε κοντινές ή μακρινές πόλεις, προπαντός όμως για να διασώσουν την ύπαρξή τους την ίδια.⁴⁰ Λίαν ουσιώδεις είναι οι παρατηρήσεις του Ευρυτάνα συγγραφέα Μάρκου Γκόλια, βαθύ γνώστη του θέματος, τις οποίες παραθέτουμε σχεδόν αυτούσιες:⁴¹

Ο γεωφυσικός περίγυρος είναι αναμφιβόλως ένας δυσμενής παράγοντας, που ωθεί στην αποδημία. Αλλά αυτός δεν είναι επαρκής για την εξήγηση του φαινομένου. Είναι η μία μόνο παράμετρος της αποδημίας. Το *δυσπρόσδοτον* έδαφος της περιοχής αποτελούσε μια υπαρκτή και δεδομένη πραγματικότητα και σε προγενέστερες εποχές. Και όμως δεν σημειώθηκε το μαζικό φαινόμενο της αποδημίας, όπως στον 17^ο και κυρίως τον 18^ο αιώνα. Η πληθυσμιακή κινητικότητα ήταν σχεδόν ανύπαρκτη ή τουλάχιστον πολύ περιορισμένη στα προηγούμενα χρόνια.

Επομένως το μαζικό φαινόμενο της αποδημίας έχει σχέση με ιστορικές και κοινωνικές αιτίες. Συνδέεται με την ανάπτυξη του εμποροχρηματικού κεφαλαίου και τη διεύρυνση των αγορών σε ορισμένες πόλεις της οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η προσφορά εμπορευμάτων ευνοεί ή επιβάλλει τη διεύρυνση της αγοράς, που

versity Press, σ. 125.

39. Β.Ν. Μαντούζας, *Η Βράχα (υστεροβυζαντινό χωριό των Αγράφων)*, ό.π., σ. 128.

40. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β', ό.π., σ. 393.

41. Μάρκου Α. Γκόλια, *Ιστορία της Ευρυτανίας στους νεότερους χρόνους...*, ό.π., σ. 156-165.

με τη σειρά της βοηθάει στην οικονομική κινητικότητα των παραγωγών. Ο πρώιμος εκρηματισμός του κτηνοτροφικού τομέα της οικονομίας συντελεί στη δημιουργία ενός εύρωστου κοινωνικού στρώματος από εμπόρους, αγωγιάτες και βιοτέχνες. Και είναι αυτοί κυρίως που αποδημούν από την Ευρυτανία και τα **Άγραφα**. Οι κάτοικοι που μετακινούνται ήταν κυρίως εργάτες, βιοτέχνες, βοσκοί, πολυβασανισμένοι άνθρωποι που κατέβαιναν στα πεδινά και τα παράλια, για τη διάθεση των προϊόντων τους και κυρίως για την αναζήτηση εργασίας.⁴² Πολλοί ασχολούνται με το εμπόριο, άλλοι με τη μεταφορά των προϊόντων του εμπορίου (αγωγιάτες) και άλλοι σαν βιοτέχνες. Με επιμονή και υπομονή ξεπερνούσαν τα εμπόδια, αν και είχαν ν'ανταγωνιστούν πλούσιους Ευρωπαίους εμπόρους.⁴³

Το εμπόριο των αγαθών προκαλεί τη συσσώρευση του χρηματικού κεφαλαίου, που η λειτουργία του συμβάλλει στη δυναμική ανάπτυξη των πόλεων. Έτσι, σημειώνεται ένα αποδημητικό ρεύμα από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα, από το χωριό στην πόλη. Κάθε πόλη είναι πρώτα απ' όλα μια αγορά. Αν λείπει αυτή, η πόλη είναι αδιανόητη. Δεν υπάρχει πόλη ή πολίχνη χωρίς την ύπαιθρο, δίχως τα χωριά της. Η πόλη δορυφορείται από την ύπαιθρο μέσω των διαδικασιών της παραγωγής. Αλλά και η ύπαιθρος εξουσιάζεται από την πόλη μέσω της αγοράς. Και οι δυο συνυπάρχουν σ' αυτή τη διαλεκτική οικονομικοκοινωνική αλληλεξάρτηση.

Κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα δημιουργήθηκαν νέα κέντρα εμπορίου στον Ελληνικό χώρο.⁴⁴ Και ακόμα οι ανάγκες των αστικών κέντρων που μεγάλωναν, ευνοούσαν την παλινδρομική κίνηση από τα ορεινά προς τα πεδινά. Από τις άγονες και φτωχές περιοχές που δεν μπορούσαν να θρέψουν τον πληθυσμό τους ξεχύνονταν ολοένα και ζωηρότερα ένα ρεύμα πεινασμένων και απελπισμένων ανθρώπων προς τα κοντινά ή μακρινά κέντρα. Στη Δυτική Στερεά Ελλάδα μικρό κέντρο στο εσωτερικό ήταν το **Καρπενήσι**, που οι κάτοικοί του αποζούσαν και από το εμπόριο, με μακρινές πόλεις εξαγωγής τη **Ναύπακτο** και τα **Σάλωνα** (Άμφισσα), Ανάμεσα στα κέντρα που εξορμούσαν οι **Αγραφιώτες**, προς την Αιτωλοακαρνανία, ήταν το **Αιτωλικό** και το **Μεσολόγγι**, στα οποία θα αναφερθούμε πιο κάτω.

Οι αγορές διευρύνονται με την εξόρμηση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού στα κέντρα της οθωμανικής αυτοκρατορίας για την απόκτηση πρώτων υλών και φθηνής εργατικής δύναμης. Ήδη τον 18^ο αιώνα οι Γάλλοι αναλαμβάνουν την εκμετάλλευση των δασών της Δυτικής Ελλάδας και ανταγωνίζονται τους Βενετούς, Ναπολιτάνους, Μαλιέζους και Έλληνες.⁴⁵ Το ίδιο συμβαίνει και με την κτηνοτροφική παραγωγή της **Πίνδου**.⁴⁶ Ο όγκος των ετήσιων εξαγωγών σε κτηνοτροφικά προϊόντα και διάφορα ζώα από τα **Άγραφα** και την

42. Νικ. Γεωργιάδου, *Θεσσαλία*, Αθήνα 1880, σ. 131.

43. Χριστόφορου Δ. Αλεξάκη, *Άγραφα, Ιστορία, Γεωγραφία, Μνημεία*, Αθήνα 2013, σ. 175.

44. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β', ό.π., σ. 395-396, 400.

45. Ελένης Κ. Γιαννακοπούλου, *Γαλλοελληνική εκμετάλλευση δασών στη Δυτική Ελλάδα (1710-1792)*, Αθήνα 1987, σ. 60-76, 17-01-84. Γ. Σιορόκα, *Το γαλλικό προξενείο της Άρτας*, Ιωάννινα 1981, σ. 177-187.

46. F.C.H.L. Rouqueville, *Voyage de la Grece*, τόμ. 16, Paris 1826-1827 (β' έκδ.). Και μετάφραση: *Ταξίδι στην Ελλάδα: Ήπειρος*, μτφρ. Π.Γ. Κώτσου, Αθήνα 1994, σ. 370. Ιωάν. Λαμπρίδη, *Ηπειρωτικά Μελετήματα: 5) Μέτσοβον και Σεράκου*, Αθήνα 1888, σ. 49.

Ευρυτανία παρουσιάζεται αρκετά υψηλός.⁴⁷ Είναι χαρακτηριστικό ότι στις κυριότερες αναπτυσσόμενες πόλεις βρίσκονται Ευρυτάνες (και Αγραφιώτες) απόδημοι ως έμποροι και βιοτέχνες, πρώην κάτοχοι τσελιγκάτων οι περισσότεροι.

Αξιόλογο εμπορικό κέντρο κατά το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα είναι στην περιοχή του Αμβρακικού κόλπου η **Άρτα** (είχε καταληφθεί από τους Οθωμανούς την ίδια χρονιά με τα Ιωάννινα, το 1430). Την εποχή αυτή έχει 8.000 κατοίκους και διεξάγει εμπόριο καπνού, αυγοτάραχου και μαλλιών.⁴⁸ Κατά τον τελευταίο Τουρκοβενετικό πόλεμο (1684) κυριεύθηκε διαδοχικά και από τους δύο εμπολέμους και έπαθε μεγάλες καταστροφές, η μεγαλύτερη από τις οποίες έγινε το 1691 (27-8-1696) από τον Μανιάτη σύμμαχο των Τούρκων **Λυμπεράκη Γερακάρη**. Ο πληθυσμός που απέμεινε μειώθηκε ακόμη περισσότερο από τις επιδημίες. Μετά τη λήξη του πολέμου, με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699), η τουρκοκρατούμενη **Άρτα** άρχισε και πάλι να αναπτύσσεται οικονομικά διατηρώντας εμπορικές σχέσεις με τα βενετοκρατούμενα Επτάνησα.⁴⁹ Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα ο πληθυσμός της **Άρτας** ανέρχεται σε 25.000 περίπου κατοίκους.⁵⁰ Κύριος όμως σταθμός του εξαγωγικού εμπορίου είναι η **Πρέβεζα**, που χάρη στο λιμάνι της σημειώνει κι αυτή μια δημογραφική έκρηξη, φτάνοντας από 1.500 τους 15.000 κατοίκους.⁵¹ Ειδικότερα, οι πρώτες μαρτυρίες για την ιστορία της πόλης ανάγονται στον 15^ο αιώνα, την εξέλιξη της όμως μπορούμε να παρακολουθήσουμε μόνο μετά το 1718, όταν με την Συνθήκη του Πασάροβιτς περιήλθε στους Βενετούς. Η **Πρέβεζα** είχε υποστεί μεγάλες καταστροφές και είχε εγκαταληφθεί από τον πληθυσμό κατά την διάρκεια του τελευταίου Τουρκοβενετικού πολέμου (1714-1718) και οι Βενετοί κάλεσαν τους οπλαρχηγούς της Ακαρνανίας να κατοικήσουν στην πόλη. Ο πληθυσμός ενισχύθηκε και από Επτανήσιους και το λιμάνι της άρχισε να παρουσιάζει περιορισμένη αρχικά κίνηση, που στη συνέχεια αυξήθηκε. Η διοίκησή της είχε ανατεθεί από τους Βενετούς σε **προβλεπτή**,⁵² η εξουσία του όμως ήταν κυρίως εποπτική και τα ζητήματα της πόλης ρυθμιζόνταν από έξι (6) αντιπροσώπους που εκλέγονταν από τους κατοίκους. Ανάπτυξη αξιόλογη παρουσίασε κατά τον 18^ο αιώνα το εμπόριο, καθώς η **Πρέβεζα** αποτελούσε την «*πύλη της Ηπείρου*» για τις ναυτικές δυνάμεις της Μεσογείου. Από το λιμάνι της εξαγονταν κάθε χρόνο περίπου χίλια βαρέλια λάδι, καθώς και δέρματα και άλλα κτηνοτροφικά προϊόντα. Η εκμετάλλευση των δασών της Ηπείρου από τους

47. W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, τόμ. 4, σ. 272-273.

48. I. SponG. Wheler, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece et du Levant, fait aux annees 1675 et 1676*, Lyon 1678, τόμ. 1, σ. 139-140.

49. Βλ. λήμμα «Άρτα» στην εγκυκλοπ. «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 11 (1996), σ. 191-192.

50. Π. Αραβαντινού, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, Αθήνα 1856, τόμ. 1, σ. 242.

51. Ελένης Κ. Γιαννακοπούλου, *Εκμετάλλευση δασών*, ό.π., σ. 243. Πρβλ. Αθαν. Σταγειρίτη, *Ηπειρωτικά, ήτοι ιστορία και γεωγραφία της Ηπείρου παλαιά τε και νέα*, Βιέννη 1819, σ. 408-409.

52. **προβλεπτής** (ιταλ. *proveditore*). Ο τ. μαρτυρείται από το 1705 σε δημόσια έγγραφα στο Αρχείο Ζακύνθου): αξιωματούχος της Βενετικής Δημοκρατίας στις βενετοκρατούμενες ελληνικές κ.ά. περιοχές. Διοριζόταν από το «Μεγάλο Συμβούλιο» της Βενετίας και ήταν αρμόδιος για διοικητικά και στρατιωτικά θέματα, αστικές υποθέσεις και εκκλησιαστικά ζητήματα. Η σημασία του θεσμού ήταν μεγάλη, ιδιαίτερα στα νησιά του Ιονίου, στην Κρήτη και στις Δαλματικές ακτές.

Γάλλους, που είχαν δημιουργήσει υποπροξενείο στην Πρέβεζα από το 1768, αποτελούσε σημαντικό παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη της, επειδή εκεί συγκεντρώνονταν το μεγαλύτερο μέρος της ναυπηγικής, κυρίως, ξυλείας που φορτωνόταν σε γαλλικά πλοία για την Τουλόν. Την ίδια εποχή η βενετοκρατούμενη Πρέβεζα έγινε το καταφύγιο των αρματολών και των κλεφτών της Ηπείρου και της Ακαρνανίας, που διώκονταν από τις τουρκικές αρχές.⁵³ Στην πόλη κυκλοφορούν όχι μόνον έμποροι, αλλά και κλεφταρματολοί, ανάμεσά τους και ο Οδυσσεάς Ανδρούτσος με αρκετούς Καρπενησιώτες: «Στην Πρέβεζα ξεχειμάσα, μέσ' σ' αγγλικά καράβια, / είχα λεβέντες διαλεχτούς, όλο Καρπενησιώτες».⁵⁴

Οι εμπορικές συναλλαγές συνδέουν την Άρτα και την Πρέβεζα με τα Γιάννενα, τη Θεσσαλία και τη Δυτική Μακεδονία.⁵⁵ Ο περιηγητής Σρον γράφει στα 1675 ότι τα Γιάννενα έχουν 8.000 κατοίκους και «διαπρέπουν σε λαμπρότητα και εμπορικό πλούτο».⁵⁶ Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα η πόλη έχει 45.000 κατοίκους,⁵⁷ ενώ αναδεικνύεται σε ονομαστό εμπορικό, πολιτικό και πνευματικό κέντρο:⁵⁸ είναι πρώτη στα γρόσια και στα γράμματα, όπως λέει το τραγούδι. Στενές εμποροανταλλακτικές σχέσεις, αλλά και πνευματικές επαφές, συνδέουν επίσης τα Γιάννενα με το Καρπενήσι και τα Άγραφα. Ο Ευγένιος Γιαννούλης μαρτυρεί το 1679 ότι στα Μεγάλα Βραγγιανά έρχονται *πραγματευτάδες από τα Ιωάννενα* (Επ. 145). Επίσης, μερικοί Αγραφιώτες, κατά τα τέλη του 17^{ου} αιώνα εγκαταστάθηκαν στο Μέτσοβο, όπου οι Γάλλοι είχαν δημιουργήσει αποθήκες και συγκέντρωναν εμπορεύματα, όπως μέλη της οικογένειας Στάνου και Κουκουμπάνη από τα Μεγάλα Βραγγιανά. Ένα μέλος της οικογένειας Στάνου δραστηριοποιήθηκε ως μεγαλέμπορος στη Βενετία.⁵⁹

Σε όλες αυτές τις πόλεις κυριαρχεί το ελληνικό στοιχείο, αλλά έντονη είναι και η ανταγωνιστική δράση των Ευρωπαίων εμπόρων και επενδυτών: Βενετών, Άγγλων, Γάλλων, Ιταλών. Ο επταετής αγγλογαλλικός πόλεμος για την κυριαρχία στις αποικίες (1756-1763) δημιουργεί ευνοϊκά δεδομένα για το ελληνικό εμπόριο. Η Πύλη απαγορεύει στους υπηκόους της να ταξιδεύουν ή να μεταφέρουν εμπορεύματα με πλοία των εμπολέμων, πράγμα που επιτρέπει την ανάπτυξη του ελληνικού εφοπλισμού. Οι Έλληνες караβοκύρηδες

53. Βλ. Βασίλης Σφυρόερας, λήμμα «Πρέβεζα» στην εγκυκλοπ. «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 50 (1992), σ. 310-311. Πρβλ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, «Συμβολή εις την ιστορίαν της Πρεβέζης και της Πάργας», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*, 1956. Λ. Μάλαμα, *Πρέβεζα-Πάργα*, Αθήνα 1977.

54. Ακαδημίας Αθηνών, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, Αθήνα 1962, τόμ. 1, σ. 195, Γ'. Πρβλ. W. Leake, *Travels*, ό.π., τόμ. 1, σ. 183. Ελένης Κ. Γιαννακοπούλου, *Εκμετάλλευση δασών*, ό.π., σ. 77-84. Σπ. Ι. Ασδραχά, «Αρματολοί και Κλέφτες στη Λευκάδα, 14 ανέκδοτες επιστολές» *ΗΕ (Ηπειρωτική Εστία)*, τόμ. 3 (1954), σ. 934-944.

55. Π. Αραβαντινού, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, ό.π., τόμ. 1, σ. 233. Κ.Δ. Μέρτζιου, «Το εν Βενετία Κρατικόν Αρχαίον», *ΗΧ (Ηπειρωτικά Χρονικά)*, τόμ.11 (1936), σ.187-188,257-258 και τόμ.15 (1940), σ.48-49.

56. Ι. SponG. Wheler, *Voyage...*, ό.π., τόμ. 1, σ. 140.

57. Ι. Λαμπρίδη, *Ηπειρωτικά Μελετήματα: Περιγραφή της πόλεως των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1887, σ. 45.

58. Φ.Μ. Μιχαλόπουλου, *Τα Γιάννενα και η νεοελληνική αναγέννηση*, Αθήνα 1930, σ. 1113. Σπ. Λάμπρου, *Σελίδες εκ της ιστορίας των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1928, σ. 23-24.

59. Π. Αραβαντινού, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, Αθήνα 1856, σ. 108. Ι. Λαμπρίδη, *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, V2 (*Μέτσοβον και Σεράκου*), Αθήνα 1888, σ. 49-51. Κ. Κρυστάλλη, *Οι Βλάχοι της Πίνδου*, Άπαντα, έκδ. Π. Βραχιώτη, Αθήνα χ.χ., σ. 143.

επενδύουν περισσότερα κεφάλαια στη ναυπήγηση μεγαλύτερων πλοίων, ανταγωνιστικών των ευρωπαϊκών.⁶⁰ Τα ναυπηγικά κέντρα είναι η **Πρέβεζα**, το **Μεσολόγγι** και η **Ναύπακτος**.⁶¹

Ο εμπορικός στόλος του **Μεσολογγίου** αριθμεί την εποχή αυτή 50 καράβια χωρητικότητας 10.650 τόννων. Στην πόλη υπάρχουν προξενεία ευρωπαϊκών χωρών, λειτουργούν ναυτoσφαιλιστικά γραφεία, εργοστάσιο ποτάσας, καθώς και ιχθυοτροφεία που αποφέρουν έσοδα 200.000 πιάστρων⁶² τον χρόνο.⁶³ Ειδικότερα, το **Μεσολόγγι** ως τοπωνύμιο μαρτυρείται σε κείμενα από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα, πρέπει όμως να θεωρηθεί πιθανό ότι την εποχή αυτή είχε δημιουργηθεί ένας υποτυπώδης οικισμός από ψαράδες που εκμεταλλεύονταν τα ιχθυοτροφεία της λιμνοθάλασσας. Με την εγκατάσταση στον χώρο αυτό νέων οικιστών από την ενδοχώρα, το **Μεσολόγγι** άρχισε να αναπτύσσεται ραγδαία και, ενώ υπαγόταν αρχικά στον καζά (επαρχία) του **Αγγελοκάστρου**, αποτέλεσε έναν αιώνα αργότερα (μεταξύ 1670-1675) με το **Ανατολικό (Αιτωλικό)** ιδιαίτερο βοεβοδαλίκι. Το 1688, όπως μας πληροφορεί ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεμπή, το **Μεσολόγγι** είχε 300 σπίτια (περίπου 1.400-1.500 κατοίκους), που **αυξάνονταν συνεχώς** ως τις παραμονές της Ελληνικής Επανάστασης και έφθασαν στα 800. Τον Αύγουστο 1684, στην αρχή του Βενετοτουρκικού πολέμου (1684-1699), το είχαν καταλάβει οι Βενετοί με εθελοντές από την Κεφαλληνία και το είχαν υπαγάγει, με το **Αγγελόκαστρο** και το **Καρπενήσι**, στον έκτακτο προβλεπτή που είχε την έδρα του στη Λευκάδα. Στη διάρκεια του πολέμου αυτού, το 1689, ο οικισμός πυρπολήθηκε από τον Μανιάτη τυχοδιώκτη **Λιμπεράκη Γερακάρη**,⁶⁴ που την

60. Σ. Βορείου [= Σεραφείμ Μαξίμου], *Το ελληνικό εμπορικό ναυτικό κατά τον XVII αιώνα*, Αθήνα 1950, σ. 2024. Απ. Ε. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1961-1968, τόμ. 4, σ. 166.

61. Κ.Δ. Μέριτζιου, «Συμπλήρωμα εις την Ηπειρωτικήν Χρονογραφίαν», *ΗΕ (Ηπειρωτική Εστία)*, τόμ. 6 (1957), σ. 489, 493-494. Ελένης Κ. Γιαννακοπούλου, *Εκμετάλλευση δασών*, ό.π., σ. 28-31.

62. πιάστρο (το), νομισματική μονάδα της Τουρκίας και της Αιγύπτου, ισοδύναμη με το 1/100 της τουρκικής και της αιγυπτιακής λίρας, αντιστοίχως. Το τουρκικό πιάστρο ονομάζεται και **γρόσι**.

63. Δ.Κ. Δημητρακάκη, *Τα οικονομικά του Μεσολογγίου (1740-1826)*, Αθήνα 1939, σ.22-25,35-38,40-41.

64. **Γερακάρης Λιβέριος** (γνωστός ως **Λιμπεράκης**): διάσημος πειρατής και τυχοδιώκτης, η δράση του οποίου επηρέασε τις ιστορικές εξελίξεις στη Νότια Ελλάδα, κατά τους Βενετοτουρκικούς πολέμους, στο δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα, Γεννήθηκε στη Μάνη περί το 1645 και σε μικρή ηλικία υπηρέτησε ως κωπηλάτης στον βενετικό στόλο. Σύνομα, όμως, απέκτησε δικό του πλοίο, αλλά επειδή η προσωπική του ζωή μπλέχτηκε στη διαμάχη ανάμεσα στις δύο ισχυρές φατρίες της **Μάνης**, των Στεφανόπουλων και Ιατράκων, επιδόθηκε στην πειρατεία. Σε αψιμαχία με τον τουρκικό στόλο πιάστηκε αιχμάλωτος και έμεινε για 17 χρόνια σε φυλακή της Κων/πολης. Στη διάρκεια του πολέμου για την κατάληψη της Κρήτης (1645-1669), οι Τούρκοι τον απελευθέρωσαν και εκμεταλλευόμενοι τις εσωτερικές διαμάχες στη **Μάνη** τον έστειλαν εκεί για να προετοιμάσει την κατάληψη της περιοχής από τον οθωμανικό στρατό. Ο **Γερακάρης**, παρά το ότι ενήργησε εκτεταμένη σφαγή των προσωπικών του εχθρών, που ανήκαν στη φατρία των Στεφανόπουλων, δεν πέτυχε να εξουδετερώσει την επιρροή των Βενετών ανάμεσα στους συμπατριώτες του, οι οποίοι στράφηκαν εκ νέου κατά των Τούρκων. Μετά την αποτυχία του, ο **Γερακάρης** επιδόθηκε και πάλι στην πειρατεία για να συλληφθεί και δεύτερη φορά από τους Τούρκους. Το 1689, όμως, τον απελευθέρωσαν και αφού τον ονόμασαν **Μπέη της Μάνης**, τον έστειλαν με 5.000 στρατιώτες στην Πελοπόννησο, με σκοπό να προκαλέσουν αντιπερισπασμό στον βενετικό στρατό που τον διοικούσε τότε ο **Φραντσέσκο Μοροζίνι**. Στη **Θήβα**, ο **Γερακάρης** μπήκε υπό τις διαταγές του Τούρκου αρχιστρατήγου και αφού απέτυχε να καταλάβει τη Βόρεια Πελοπόννησο, επέστρεψε στη **Δυτική Στερεά Ελλάδα**, όπου και έδρασε ως το 1691 με επιτυχία. Κατέλαβε το **Καρπενήσι** και επικεφαλής 2.000 ανδρών έκαψε το **Μεσολόγγι** και λεηλάτησε μεγάλο μέρος της βενετοκρατούμενης τότε Αιτωλοακαρνανίας. Την άνοιξη του 1692 πέρασε και πάλι στην Πελοπόννησο, όπου κατέστρεψε την Κόρινθο,

περίοδο αυτή συνεργαζόταν με τους Τούρκους. Μετά την αποχώρηση των Βενετών και την επανακατάκτηση της Πελοποννήσου από τους Τούρκους το 1715 η ανάπτυξη της πόλης συνεχίστηκε με ταχύτερους ρυθμούς και την Τρίτη δεκαετία του 18^{ου} αιώνα αποτελούσε το σημαντικότερο ναυτικό και εμπορικό κέντρο της Στερεάς και ένα από τα αξιολογότερα της δυτικής Ελλάδας. Εκτός από τη μεταφορά των προϊόντων της περιοχής στα νησιά του Ιονίου και στην Πελοπόννησο, που γινόταν αρχικά με μικρά πλοία και σε περιορισμένη κλίμακα, άρχισαν οι Μεσολογγίτες να ανοίγονται σε μακρινότερα ταξίδια, να μεταφέρουν σιτάρι και σταφίδα στη Θεσσαλονίκη, στη Σμύρνη και στην Κρήτη και άλλα προϊόντα στην Ιταλία και να συναγωνίζονται το βενετικό και το γαλλικό εμπόριο. **Το Μεσολόγγι** άνοιξε τον δρόμο προς την ακμή της εμπορικής ελληνικής ναυτιλίας, πολύ πριν επιχειρήσουν τα τολμηρά ταξίδια τους οι νησιώτες του Αιγαίου. Έτσι, ενώ το 1735 οι Μεσολογγίτες διέθεταν 35 πλοία, έξι χρόνια αργότερα αυτά αυξήθηκαν σε 40, το 1758 σε 50 και το 1770 σε 80 περίπου. Χαρακτηριστικό για τη ραγδαία άνοδο του μεσολογγίτικου ναυτικού είναι έγγραφο του Γάλλου προξένου στην Άρτα, τον Μάιο του 1745, προς το υπουργείο των Ναυτικών της Γαλλίας: «Υπάρχουν στο Μεσολόγγι περισσότερα από 50 μικρά πλοία ή ταρτάνες 1, 2 ως 180 τόννων χωρητικότητας, ικανά να πάρουν τη σκάλα αυτή (της Άρτας στον Αμβρακικό) στα χέρια τους από τα πλοία μας, όταν η ειρήνη αποκατασταθεί». Την εμπορική σημασία του Μεσολογγίου μαρτυρεί και το γεγονός ότι υπήρχε στην πόλη γαλλικό και βενετικό υποπροξενείο. Η οικονομική ακμή της πόλης συνεχίστηκε ως τα Ορλωφικά (1770), οπότε το Μεσολόγγι πυρπολήθηκε από Τουρκαλβανούς και τα πλοία του καταστράφηκαν. Η ναυτιλιακή δραστηριότητα μόνο ύστερα από χρόνια ξανάρχισε, χωρίς όμως να φθάσει στο επίπεδο της προηγούμενης περιόδου.⁶⁵

Το διπλανό εξ άλλου **Αιτωλικό** σημειώνει ανάλογη εμπορική και ναυτιλιακή άνθιση. Είχε καταληφθεί από τους Τούρκους το 1499 και η θέση του ήταν καίρια για την οικονομική ζωή της Δυτ. Στερεάς. Γνωρίζουμε ότι το 1571 μια έκταση στο **Αιτωλικό** ανήκε στον ίδιο τον σουλτάνο (**Σελήμ Β΄** τον Ξανθό) και ότι το 1580 το **Αιτωλικό** με το **Μεσολόγγι** υπάγονταν σε κοινό βοεβόδα. Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα άρχισε η περίοδος ακμής του **Αιτωλικού**, που συνεχίστηκε ως την Ελληνική Επανάσταση. Το 1668, σύμφωνα με την πληροφορία του Τούρκου περιηγητή Εβλιά Τσελεμπί, είχε 500 σπίτια, ενώ το **Μεσολόγγι** 300, και οι κάτοικοί του είχαν αρχίσει να ασχολούνται με τη ναυτιλία, παράλληλα με τους Με-

ενώ απέτυχε να καταλάβει την Ακροκόρintho και το Άργος. Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου επιτέθηκε κατά της Ναυπάκτου. Νέες επιδρομές του **Γερακάρη** το 1694 και το 1695 στην Πελοπόννησο, όπου έφτασε μέχρι την Τριπολιτσά, προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές στον άμαχο πληθυσμό και υποχρέωσαν τους Βενετούς να επαναλάβουν προγενέστερες απόπειρες για τον προσεταιρισμό του. Τελικά, στις αρχές του 1696, αφού έλαβε τον τίτλο του ιππότη του Αγίου Μάρκου, ο **Γερακάρης** δέχτηκε να συμπράξει με τους Βενετούς και ανέλαβε την αρχηγία των στρατιωτικών τους δυνάμεων στη **Δυτική Στερεά**. Εκείνος, όμως, δεν σταμάτησε τις ληστρικές του επιδρομές και στα βενετοκρατούμενα εδάφη, και στις 27 Αυγούστου 1696 λεηλάτησε την **Άρτα**. Οι Βενετοί τότε τον **συνέλαβαν** και αφού τον καταδίκασαν σε **ισόβια δεσμά**, τον έκλεισαν στις φυλάκες της Μπρέσια της Ιταλίας, όπου και πέθανε λίγο αργότερα [βλ. λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 16 (1996), σ. 312-313].

65. Βλ. **Βασίλης Σφυρόρας**, λήμμα «*Μεσολόγγι*» στην εγκυκλ. «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 41 (1990), σ. 340-341. Πρβλ. **Σπ. Ζάρκου**, *Το ναυτικόν του Μεσολογγίου κατά τον 18^{ον} αιώνα*, Αθήνα 1972.

σολογγίτες. Ο βενετοτουρκικός πόλεμος του 1684-1699 ανέκοψε την πρόοδο του **Αιτωλικού**. Η επίθεση εναντίον του, το 1689, του **Λιμπεράκη Γερακάρη**, Μανιάτη τυχοδιώκτη, που συμάχησε με τους Τούρκους, αποκρούστηκε από τους κατοίκους με τη βοήθεια τριών βενετικών πλοίων, τα επόμενα όμως δύο χρόνια ο **Γερακάρης** υποχρέωσε τους Αιτωλικιώτες να καταβάλλουν σ' αυτόν φόρους, ενώ κατέβαλλαν και στους Βενετούς και στους Τούρκους. Η οικονομική αποστράγγιση της περιοχής, αλλά και τα πολεμικά γεγονότα, ανάγκασαν 74 οικογένειες του **Αιτωλικού** να μεταναστεύσουν το 1697 στην Πελοπόννησο, μαζί με άλλες από άλλα σημεία της Ρούμελης. Το 1700 μετανάστευσαν άλλες 26 από το **Αιτωλικό** και το **Μεσολόγγι**. Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά την αποχώρηση των Βενετών από την Πελοπόννησο το 1715 στο εμπόριο του Κορινθιακού συνετέλεσαν στην ανάπτυξη του **μεσολογγίτικου**, του **γαλαξειδιώτικου** και του **αιτωλικιώτικου** ναυτικού. Σύμφωνα με επίσημη βενετική έκθεση, το 1764 το **Αιτωλικό** είχε 29 πλοία χωρητικότητας 4.633 τόννων που πραγματοποιούσαν μακρινά ταξίδια,⁶⁶ ενώ ονομαστά είναι και τα παραδοσιακά υφαντουργεία της κωμόπολης.⁶⁷ Η οικονομική εξέλιξη του **Αιτωλικού** συνεχίστηκε, παρά την καταστροφή του από τους Αλβανούς, το 1771, κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών, και το 1793 η περιοχή παραχωρήθηκε στη βασιδέ σουλτάνα ως το 1804, οπότε η κωμόπολη περιήλθε στον **Αλήπασά**. Σημαντική εξέλιξη για την πνευματική ζωή της περιοχής υπήρξε η ίδρυση σχολής στο **Αιτωλικό** το 1640 από τον **Ευγένιο Γιαννούλη τον Αιτωλό**, στην οποία δίδαξαν ο **Ιωάσαφ Αρβανιτάκης**, ο **Γρηγόριος Μάνεσης** (1655-1688), ο γνωστός λόγιος της τουρκοκρατίας **Αναστάσιος Γόρδιος** (1704-1710, **εκ Μεγ. Βραγγιανών των Αγράφων**), ο **Ιωάννης Δημητρίου** (1813-1821), ο **Πέτρος Μπούας** κ.ά.⁶⁸

Τα καράβια του **Μεσολογγίου** και του **Αιτωλικού** διεξάγουν εσωτερικό και εξωτερικό εμπόριο. Μεταφέρουν στα λιμάνια της Αδριατικής και της Ανατολής ποικίλα εμπορεύματα: καπνό, ρύζι, βαμβάκι, σταφίδα, ελαιόλαδο, παστά ψάρια, σιτάρι, βελανίδια, αλάτι, τάπητες και άλλα. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους Έλληνες εμπόρους της περιοχής και τους Βενετούς είναι σκληρός. Στο **Μεσολόγγι** οι κάτοικοι ξεσηκώνονται δύο φορές εναντίον των αποικιακών προνομίων του Βενετού προξένου, που φορολογεί με το 1% της αξίας τού φορτίου του κάθε εισερχόμενο καράβι στο λιμάνι.⁶⁹ Το ίδιο συμβαίνει και στο **Δραγαμέστο** (Αστακό): «*Εφορμήσαντες εν μια Κυριακή εις το υποπροξενείον, εκρήμνισαν τον ιστόν εφ'ού εκυμάτιζεν η σημαία του Αγίου Μάρκου και έσυραν αυτήν κατά γης*».⁷⁰

66. **Κ.Α. Στασινόπουλου**, *Το Μεσολόγγι, ιστορία της πόλεως*, Αθήνα 1925, τόμ. 1, σ. 86-91. Πρβλ. **Ν.Δ. Μακρή**, *Ιστορία του Μεσολογγίου*, Αθήνα 1957, σ. 1620.

67. **Γερ. Ηρ. Παπατρέχα**, *Υφαντά Δυτικής Στερεάς*, Αργίνο 1992, σ. 923. **Κ.Σ. Κώνστα**, «Τα υφαντά του Αιτωλικού», *ΑΕΕ (Αιτωλοακαρνανική και Ευρυτανική Εγκυκλοπαίδεια)*, τόμ. 1 (1964), σ. 295-298.

68. Βλ. **Βασίλης Σφυρόερας**, λήμμα «Αιτωλικό» στην εγκυκλ. «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 5 (1997), σ. 163. Πρβλ. **Α.Σ. Δημητρίου**, *Ιστορία του Αιτωλικού από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της Ελληνικής Επανάστασως*, Πάτρα 1929. **Γ. Σώκου**, *Αιτωλικιώτικα αναμνήσεις*, Αθήνα 1958. **Ι. Γιαννοπούλου**, *Η διοικητική οργάνωσις της Στερεάς Ελλάδος κατά την τουρκοκρατίαν (1393-1821)*, Αθήνα 1971.

69. **Ed. Dodwell**, *A classical and topographical tour through Greece, during the years 1801, 1805 and 1806*, London 1819, τόμ. 1, σ. 92. **Κ.Α. Στασινόπουλου**, *Το Μεσολόγγι...*, ό.π., τόμ. 1, σ. 81, 91, 93.

70. **Κ.Ν. Σάθα**, «Ειδήσεις τινές περί εμπορίου και φορολογίας εν Ελλάδι επί τουρκοκρατίας», *Οικονομική*

Στις αγορές του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού κινούνται και οι έμποροι από τα ορεινά της Ευρυτανίας και των Αγράφων, μεταφέροντας διάφορα προϊόντα. Ο Αθανάσιος Γόρδιος είναι ο άμεσος πληροφορητής. Το 1712 και 1716 γράφει ότι καταφθάνουν στο Αιτωλικό έμποροι με караβάνια — αγώγιμοι άνδρες χάριν της πραγματείας — από το Καρπενήσι, τα χωριά των Αγράφων και την περιοχή της Άρτας. Κάποιοι μάλιστα ασκούν και ιχθυϊκήν εμπορίαν, όπως ο Διαμαντής Γεωργούσης από το χωριό Τετάγιο (Λαμπερό), σύζυγος της αδελφής των Γορδίων, της ονομαστής Φέγγως. Αρκετοί Ευρυτάνες εμπορευόμενοι επισκέπτονται την αγορά του Αιτωλικού, το Ζαπάντι, τη Λεπενού, τα χωριά του Ξηρομέρου, ιδίως τον Αστακό. Γνωστοί είναι ο Χριστόδουλος και ο Δήμος Καλαντζής από το Καρπενήσι. Περίφημοι επίσης είναι οι αγώγιμοι άνδρες εκ Νεοχωρίου αψάδελφοι Ρίζος και Πολύζος. Κάποιοι κατέρχονται εκ της κώμης της καλουμένης Μύρσι (η Μυρική ή ο Μάραθος, γενέτειρα του Κατσαντώνη), όπως οι αδελφοί Κούτροι. Μερικοί κατεβαίνουν από διάφορα άλλα χωριά: οι Στέργιος Λαϊάδης, Κωκκαλάς και Τριανταφύλλου εκ κώμης Τριβάτου (Τροβάτου), οι Βασίλειος Βλασιώτης [καταγωγή από Βλάσι;] και Ιωάννης Τομαράς, ο και Ντάσιος επικαλούμενος, από Μεγάλα Βραγγιανα, οι Γεώργιος Μπακάλης και Καράς εκ κώμης Πετρίλου.⁷¹

Όπως αναφέρει ο Ευγένιος Γιανούλης, το 1681 ο Ιωάννης Βελισδονίτης [από Βελισδόνι=Τρίδενδρο;] πουλεί την πραγματείαν του στο Αιτωλικό (Επ. 162). Ορισμένοι αναπτύσσουν σχέσεις και με Επτανησίους εμπόρους, ιδίως Ζακυνθινούς, στην αγορά του Μεσολογγίου, όπως με τον Θεόφιλο Γερακάρη, τον εντιμότατον και ευγενέστατον, και χρησιμώτατον εν άρχουσι, και εμπόροις δοκιμώτατον και πρακτικώτατον. Ευρυτάνες και Αγραφιώτες εμπορευόμενους στην Αιτωλοακαρνανία, που αργότερα αποδημούν από τα χωριά τους, κατονομάζει και ο Αναστάσιος Γόρδιος στις επιστολές του: Αλέξιο Σταματάκη, Δήμο Γρανισιώτη [από Γρανίτσα;], Στέριο Ρούμπη, αδελφούς Κώνστα και άλλους.⁷²

Οι θαλάσσιες εμπορικές αποστολές της Άρτας, των Ιωαννίνων και των Αγράφων βρίσκονται ουσιαστικά στα χέρια των караβοκύρηδων του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού. Τα αίτια της προτίμησης έχουν σχέση με το χαμηλό κόστος των μεταφορικών, όπως εξηγεί ο Γάλλος πρόξενος σε έκθεσή του το 1746: «Σκάφη μεγάλα, μισθοί ναυτών χαμηλοί, τροφή από τις πιο λιτές, ναύλα κατά συνέπεια χαμηλά, προξενικά δικαιώματα κανένα, ούτε και κοτίμιο ή βαβιρίες υπέρ της παροικίας, πληρωτέες από τους φορτωτάς, πλοία ομοεθνή εφόσον εκείνοι που έχουν στα χέρια τους το εμπόριο, εδώ και στη Μεσσήνη, είναι Έλληνες. Οι λόγοι αυτοί δεν είναι περισσότερο από επαρκείς για να δίδεται η προτίμηση και να καταστρέφεται εξ ολοκλήρου για μας η ακτοπλοία εδώ και στο Μοριά ακόμη. Οι Έλληνες πλοίαρχοι δεν φοβού-

Επιθεώρησις, τόμ. 6 (1878), σ. 499. Πρβλ. Κ.Δ. Μέρτζιου, «Αρχαιακά ανάλεκτα», ΑΣΚ (Αφιέρωμα εις Στίλπωνα Κυριακίδη), 1953, σ. 499-500.

71. Αθανάσιου Γορδίου, Επιστολές [= ΜΝΕ (Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά), τόμ. 3 (1990), σ. 143 (26), 245 (28), 252 (26), και τόμ. 4 (1992), σ. 84 ((31), 104 (57), 106 (59), 108 (61), 109 (63), 113 (68), 114 (69), 118 (74), 120 (77), 123 (81), 126 (85), 130 (90), 135 (94), 136 (95)]

72. Αναστ. Γορδίου, Επιστολές προς διαφόρους [= ΣΤΕ (Στερεά Ελλάς, περιοδικό), τόμ. 10 (1978), σ. 171, 333 και τόμ. 11 (1979), σ. 55-56].

νται, μολονότι είναι εκτεθειμένοι στις επιδρομές των κουρσάρων, που εξορμούν από τις ακτές της Ισπανίας, του Μονακό ή της Σαβοΐας. Σ' αυτούς τους ριψοκίνδυνους караβοκώρηδες κι όχι στους Γάλλους εμπιστεύονται οι έμποροι των Ιωαννίνων τα εμπορεύματά τους». ⁷³

Το σημαντικότερο εμπορικό κέντρο της Στερεάς εξακολουθεί να είναι κατά τα τέλη του 17^{ου} αιώνα η **Λιβαδιά** και στη συνέχεια τα **Σάλωνα** (‘Αμφισσα). Και οι δυο πόλεις εξελίσσονται ραγδαία. Ειδικότερα, δύο χρόνια μετά την παράδοση της Αθήνας στον Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή (1458), η **Λιβαδιά** περιήλθε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και αποτέλεσε καζά, που υπαγόταν ως το 1470 στο **σαντζάκι Τρικάλων** και αργότερα στο **σαντζάκι Ευρίπου**. Τον 16^ο αιώνα ήταν χάσι Οθωμανών αξιωματούχων και από την τρίτη ή τέταρτη δεκαετία του 17^{ου} αιώνα υπήρξε **βακούφι της Μέκκας** ή, κατ’ άλλους, **της Μεδίνας**. Τον 18^ο αιώνα η πρόσδοδος του καζά της **Λιβαδιάς** αφιερώθηκε στο Γενί Τζαμί του Σκούταρι, που το είχε ιδρύσει η σύζυγος του σουλτάνου Μεχμέτ Δ΄ (1648-1687). Παρά τις καταστροφές που είχε υποστεί από τις πολεμικές συγκρούσεις στη Βοιωτία κατά τη διάρκεια του Τουρκοβενετικού πολέμου τού 1684-1699 και συγκεκριμένα το 1694 και το 1695, από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα οι συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί βοήθησαν στην ανάπτυξη οικονομικής δραστηριότητας: μετά την αφιέρωση των προσόδων στο Γενί Τζαμί χορηγήθηκαν στους κατοίκους **προνόμια**, με συνέπεια την ενίσχυση του κοινοτικού θεσμού και τη δημιουργία μιας τάξης αρχόντων. Ο βοεβόδας δεν μπορούσε να λάβει καμιά απόφαση χωρίς τη συγκατάθεση των κοτζαμπάσηδων. Δέκα περίπου οικογένειες αποτελούσαν την αριστοκρατία της γης, και από αυτές προέρχονταν οι άρχοντες της πόλης, που τη σύμπνοιά τους δεν μπόρεσε να διασπάσει ο **Αλή πασάς**, παρά την πίεση που ασκούσε στον καζά της **Λιβαδιάς**. Προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα η **Λιβαδιά** έχει 10.000 κατοίκους μαζί με Τούρκους, μολονότι το 1785 πεθαίνουν από πανούκλα 6.000 ψυχές. ⁷⁴ Έτσι η πόλη, που στα τέλη του 18^{ου} αιώνα χαρακτηριζόταν ως «*η μεγαλύτερη της Βοιωτίας*», με πληθυσμό 10.000 κατοίκων, ⁷⁵ καθώς βρισκόταν στον εμπορικό δρόμο ΠελοποννήσουΜακεδονίας, είχε «*αξιόλογη πραγματεία εις μαλλιά, σιτάρι, ρύζι, τα οποία χορηγεί εις άλλα μέρη της Ελλάδος και ξένων τόπων*». Παρά το γεγονός ότι το ρεύμα της μετανάστευσης υπήρξε περιορισμένο, από τη **Λιβαδιά** προήλθαν άνδρες που διακρίθηκαν στις ελληνικές παροικίες της **Ρωσίας** και της **κεντρικής Ευρώπης**. Εκτός από τον **Λάμπρο Κατσώνη**, από τη **Λιβαδιά** και την περιοχή της κατόνταν κληρικοί λόγιοι και έμποροι της διασποράς. ⁷⁶

Ανάλογη ανάπτυξη σημειώνουν την ίδια εποχή και τα **Σάλωνα** (‘Αμφισσα). Ειδικότερα, κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας η πόλη αποτέλεσε έδρα βοεβόδα, διοικητή της

73. Σ. Βορείου [= Σεραφείμ Μαξίμου], *Ελληνικό εμπορικό ναυτικό...*, ό.π., σ. 26.

74. Ed. Dodwell, *A classical and topographical tour through Greece*, ό.π., σ. 213 [= Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. 3^ο, Αθήνα 1975, σ. 165-166].

75. Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. 3^ο, Αθήνα 1975, σ. 165-166.

76. Βλ. Βασίλης Σφυρόερας, λήμμα «*Λιβαδιά*» στην εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 38 (1989), σ. 285. Πρβλ. Τάκης Λάππα, *Η χώρα της Λειβαδιάς*, Αθήνα 1954. Γ. Κουτσαβδή, *Λειβαδιά, Ιστορία-Λαογραφία*, Αθήνα 1965. Ι. Γιαννοπούλου, *Η διοικητική οργάνωσις της Στερεάς Ελλάδος κατά την Τουρκοκρατίαν 1393-1821*, Αθήνα 1971.

ομώνυμης επαρχίας (καζά) που περιλάμβανε 32 κωμοπόλεις και χωριά και υπαγόταν στο σαντζάκι του Ευρίπου. Τότε εγκαταστάθηκαν **στα Σάλωνα** πολλές οικογένειες Οθωμανών και στα επόμενα χρόνια το τουρκικό στοιχείο αυξήθηκε σε σημαντικό βαθμό, όπως δείχνει ο αριθμός των επτά τζαμιών, που διασώθηκαν ως τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571, οι κάτοικοι **των Σαλώνων** και της περιοχής **Δωρίδας** οργάνωσαν **επαναστατικό κίνημα** με τη βοήθεια των Βενετών. Η αιφνιδιαστική θανάτωση των προκρίτων της πόλης από τους Τούρκους είχε ως αποτέλεσμα να επισπευθεί η **εξέγερση**. Οι επαναστάτες όμως δεν είχαν καμιά βοήθεια από τους Βενετούς και οι αρχηγοί τους, που παρασύρθηκαν με δόλο από τον μπέη των Σαλώνων, εξοντώθηκαν. Το 1580 η πόλη καταστράφηκε από ισχυρό σεισμό, καθώς και πολλές γειτονικές πόλεις. Κατά τη διάρκεια του τελευταίου Τουρκοβενετικού πολέμου **τα Σάλωνα επαναστάτησαν και πάλι** το 1687, με αρχηγούς τον οπλαρχηγό της περιοχής **Κούρμα** και τον επίσκοπο της πόλης **Φιλόθεο**. Οι Τούρκοι έστειλαν εναντίον τους **τον Λυμπεράκη Γερακάρη**, ο οποίος όμως σε μάχη που δόθηκε έξω από την πόλη νικήθηκε. Στη μάχη αυτή σκοτώθηκε ο επίσκοπος **Φιλόθεος**. Η πόλη παρέμεινε ελεύθερη ως το 1696, οπότε καταλήφθηκε και πάλι από τους Τούρκους **της Λιβαδίας**. Στα Ορλωφικά (1770) οι κάτοικοι **ξεσηκώθηκαν** με αρχηγό **τον Κομνά Τράκα**, σύντομα όμως οι Τούρκοι εξουδετέρωσαν το επαναστατικό κίνημα. Την εποχή εκείνη ο πληθυσμός **των Σαλώνων** ξεπερνούσε τις 500 οικογένειες (με 5.500 περίπου κατοίκους), από τις οποίες οι μισές ήταν τουρκικές. Η πόλη ήταν σημαντικό κέντρο παραγωγής λαδιού, ενώ παράλληλα εξήγαγε σιτηρά, βαμβάκι και δέρματα. Υπήρχαν βυρσοδεψεία, κουδουνοποιεία, εργαστήρια παραγωγής πυρίτιδας και κατεργασίας βαμβακιού. Τα χρωματιστά δέρματα και ιδίως **τα κίτρινα σαχτιάνικα** έχουν υψηλή τιμή και είναι περιζήτητα σε όλη την Ελλάδα.⁷⁷ Από τον κόλπο **των Σαλώνων** γίνονται σημαντικές εξαγωγές εμπορευμάτων. Κάθε χρόνο εξαγονται 20.000 κοιλιά σιτάρι και 80.000 κριθάρι (1 κοιλό=50 οκάδες), επίσης 5.000 βαρέλια ελαιόλαδο, 140.000 οκάδες μαλλιά, 70.000 οκάδες βαμβάκι, μέλι, κερύ και άλλα προϊόντα, που ένα μέρος από τα κτηνοτροφικά προϊόντα έφτανε από τις περιοχές **Καρπενησίου** και **Αγράφων**. Οι ετήσιες εξαγωγές από εδώ υπολογίζονται σε 800.000 γρόσια. Στον κάμπο της περιοχής υπάρχουν 100.000 ελαιόδενδρα, καθένα από τα οποία αποδίδει 12,5 οκάδες ελαιόκαρπο. Η συνολική εξαγωγή ελαιοκάρπου ανέρχεται ετησίως σε 1.250.000 οκάδες.⁷⁸ Το 1805 **τα Σάλωνα** καταλήφθηκαν από **τον Αλή πασά** και η οικονομική ζωή της πόλης πήρε εντονότερο ρυθμό. Σύμφωνα με 'Αγγλους περιηγητές, ο πληθυσμός έφθανε τον υπερβολικό αριθμό των 13.000 στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, στην πλειοψηφία του τουρκικός.⁷⁹

77. **Κ.Ν. Σάθα**, *Χρονικόν ανέκδοτον του Γαλαξειδίου*, Αθήνα 1865 και β' έκδ. 1914, σ. 103. **F.C.H.L. Pouqueville**, *Voyage de la Grece*, τόμ. 16, Paris 1826-1827 (β' έκδ.). Και μετάφραση: *Ταξίδι στην Ελλάδα: Στερεά Ελλάδα-Απική-Κόρινθος*, μτφρ. Μίρκας Σκάρα, Αθήνα 1995, σ. 94. Πρβλ. *ΕΕΣΜ (Επετηρίς Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών)*, τόμ. 3 (1974), σ. 453-355.

78. **W.M. Leake**, *Travels in Northern Greece*, London 1835, τόμ. 2, σ. 588-589. **Κ.Ν. Σάθα**, *Χρονικόν ανέκδοτον του Γαλαξειδίου*, ό.π., σ. 103-104.

79. Βλ. λήμμα «*Άμφισσα*» στην εγκυκλοπ. «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 8 (1996), σ. 138.

Με τις αγορές των Σαλώνων και της Λιβαδιάς, αλλά και της Ναυπάκτου,⁸⁰ συνδέονται και οι Ευρυτάνες εμπορευόμενοι. Διάφορα κτηνοτροφικά και βιοτεχνικά προϊόντα από τα χωριά της Ευρυτανίας και των Αγράφων μεταφέρονται προς εξαγωγή στους διαμετακομιστικούς σταθμούς των Σαλώνων και της Ναυπάκτου ήδη από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Ο Evliya Celebi γράφει στα 1668 ότι πολλοί Καρπενησιώτες ασχολούνται με το εμπόριο και «σκάλα των είναι τα Σάλωνα και η Ναύπακτος».⁸¹ Εμπορική επικοινωνία έχουν

80. Το 1407 η **Ναύπακτος** περιήλθε στους Βενετούς, οι οποίοι οχύρωσαν την πόλη κατά τρόπο τέτοιο, ώστε αυτή να μπορέσει να αντισταθεί με επιτυχία στις αλλεπάλληλες κατακτητικές επιδρομές των Τούρκων το 1463 και το 1477, και στο τέλος του 15^{ου} αιώνα η πόλη αποτελούσε έναν από τους αξιολογότερους εμπορικούς σταθμούς στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και τον μοναδικό τότε στη δυτική Στερεά Ελλάδα. Ο σουλτάνος Βαγιαζίτ Β' (1481-1512) μετά την αποτυχία των προκατόχων του, οργάνωσε εκστρατεία και επικεφαλής ισχυρού στρατού και στόλου έφθασε στη **Ναύπακτο**, αποφασισμένος να την εκπορθήσει. Ύστερα από σκληρή πολιορκία, οι Βενετοί αναγκάστηκαν να παραδώσουν την πόλη (29 Αυγ.1499) υπό όρους, ένας από τους οποίους ήταν η φορολογική ατέλεια για τρία χρόνια. Για την παράδοση της κατάρκτησής του και για να εξασφαλίσει κάθε είσοδο στον κόλπο της **Ναυπάκτου** από το Ιόνιο Πέλαγος, ο Βαγιαζίτ έδωσε εντολή να κτιστούν στα ακρωτήρια Ρίο και Αντίρριο δύο φρούρια (που σώζονται μέχρι σήμερα), και είναι χαρακτηριστικό ότι η είσοδος του κόλπου αναφέρεται τον 17^ο αιώνα ως «*Δαρδανέλλια της Ναυπάκτου*». Με την ένταξη της περιοχής στις τουρκικές κτήσεις ιδρύθηκε ξεχωριστό σαντζάκι (διοικητική περιφέρεια) με πρωτεύουσα τη **Ναύπακτο**, που αποτέλεσε τμήμα του εγιαλετίου της Ρούμελης ως το 1533, και αργότερα, λόγω της ιδιαίτερης σημασίας του για τις ναυτικές επιχειρήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, του εγιαλετίου των νησιών. Η **ναυμαχία της Ναυπάκτου** το 1571 και η συντριβή της τουρκικής ναυτικής δύναμης από τον ενωμένο χριστιανικό στόλο υπήρξε αφετηρία νέας περιόδου για την πόλη και την περιοχή, καθώς οι Βενετοί αναθάρρησαν και οι Έλληνες θεώρησαν τη νίκη απαρχή κάμψης της τουρκικής ισχύος. Η τουρκική κατοχή όμως συνεχίστηκε και στα μέσα του 17^{ου} αιώνα η **Ναύπακτος** αποτελούσε ορμητήριο και καταφύγιο πειρατών από την Βόρεια Αφρική, οι οποίοι με την βοήθεια των Τούρκων λαφυραγωγούσαν τα παράλια του Κορινθιακού κόλπου. Η εμπορική ήταν του πολυσύχναστου άλλοτε λιμανιού ήταν τώρα περιορισμένη, το 1675 όμως, σύμφωνα με τον περιηγητή Ι. Σρον εξαγόταν από τη **Ναύπακτο** δέρματα, λάδι, καπνός και δημητριακά. Στο μεταξύ οι Βενετοί, που κατά την διάρκεια του μεγάλου Κρητικού πολέμου (1645-1669) είχαν επιχειρήσει να ανακαταλάβουν τη **Ναύπακτο**, κατόρθωσαν να την ανακτήσουν τον τρίτο χρόνο του Τουρκοβενετικού πολέμου (1684/1699). Στις 25 Ιουλ. 1687, μετά την κατάληψη της Πάτρας και του Ρίου, ο Μοροζίνης έγινε κύριος του Αντιρρίου και της **Ναυπάκτου**, αποκαθιστώντας εκ νέου την κυριαρχία των Βενετών στην πόλη και την περιοχή της. Εν τούτοις, το 1699 με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς (26 Ιαν. 1699) η **Ναύπακτος** μαζί με το Αντίρριο, την Πρέβεζα και την περιοχή του Ξηρομέρου, αποδόθηκε στους Τούρκους. Η έκταση του σαντζακίου της **Ναυπάκτου** περιορίστηκε, τότε, στον αιώνα όμως που ακολούθησε σημειώθηκε οικονομική ανάπτυξη στην περιοχή, παρά το γεγονός ότι το 71% περίπου της γης ανήκε στους 38.000 Τούρκους και μόνο το 29% στους 347.000 Έλληνες. Στη **Ναύπακτο** ιδρύθηκαν βενετικό και γαλλικό υποπροξενείο, καθώς και προξενικά πρακτορεία άλλων χωρών, γεγονός που μαρτυρεί την οικονομική σημασία της περιοχής. Αναφέρεται στις πηγές εμπόριο σιταριού και μεταξιού, που μεταφέρονται με μεσολογγίτικα ή γαλαξειδιώτικα πλοία στη Ζάκυνθο και από εκεί στα λιμάνια της δυτικής Μεσογείου. Στο τέλος της Τουρκοκρατίας παρατηρήθηκε πάλι κάμψη, οικονομική και δημογραφική, που άρχισε από την περίοδο των Ορλωφικών (1770) όταν οι Έλληνες της **Ναυπάκτου** αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πόλη και να εγκατασταθούν έξω από το κάστρο, στο Μικρό και στο Μεγάλο Βαρούσι. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε και μετά το 1786, όταν η περιοχή περιήλθε στη δικαιοδοσία του **Αλή πασά** των Ιωαννίνων, και στις παραμονές της Ελληνικής Επανάστασης οι περιηγητές επισημαίνουν τις άθλιες συνθήκες υπό τις οποίες ζούσαν οι Έλληνες κάτοικοι, που δεν ξεπερνούσαν τους 800, ενώ οι Τούρκοι ήταν περίπου 2.000 [βλ. **Βασίλης Σφυρόερας**, λήμμα «*Ναύπακτος*» στην εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 44 (1990), σ. 385. Πρβλ. **Κ. Ράικου**, *Ιστορία της Ναυπακτίας από των αρχαιοτάτων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, Αθήνα 1967. **Κ. Ξαρή**, *Ναύπακτος και Ναυπακτία*, Αθήνα 1971. **Ι. Γιαννοπούλου**, *Η διοικητική οργάνωσις της Στερεάς Ελλάδος κατά την Τουρκοκρατίαν 1393-1821*, Αθήνα 1971. **Κ. Ντόκου**, *Η Στερεά Ελλάς κατά τον Ενετοτουρκικόν πόλεμον 1684-1699*, Αθήνα 1975. **Χαρ. Χαραλαμπούλου**, *Ναυπακτιακά Μελετήματα*, Αθήνα 1980. Ειδικές μελέτες δημοσιεύονται στο περιοδικό «*Ναυπακτιακά*», που εκδίδεται από το 1983, καθώς και στην «*Επετηρίδα της Εταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών*»].

81. **Evliya Celebi**, *Περιγήσεις ανά την Στερεάν Ελλάδα*, μτφρ. Ι.Γ. Γιαννόπουλου, ΕΕΣΜ (*Επετηρίς Εταιρείας*

επίσης και με την αγορά της **Λιβαδιάς**. Οι ίδιοι οι έμποροι του **Καρπενησίου**, σε υπόμνημά τους το 1801, τονίζουν τη σημασία που έχει γι'αυτούς η στράτα από και προς τη **Λιβαδιά**.

Το εξαγωγικό εμπόριο από τα **Σάλωνα** και τις ακτές του Κορινθιακού κόλπου περιέρχεται κυρίως στη γαλαξειδιώτικη ναυτιλία, που την εποχή αυτή σημειώνει μεγάλη ακμή. Οι Κεφαλλονίτες, Ζακυνθινοί και άλλοι Επτανήσιοι έμποροι πραγματοποιούν σοβαρές κεφαλαιουχικές επενδύσεις στις ναυτιλιακές επιχειρήσεις του **Μεσολογγίου** και του **Γαλαξιδίου**,⁸² επειδή η Βενετία τους απαγορεύει την άσκηση του εξωτερικού εμπορίου. Ήδη

Στερεοελλαδικών Μελετών, τόμ. 2 (1969), σ. 173.

82. Οι μόνες μαρτυρίες που έχουμε για την ιστορία της πόλης ως τον 17^ο αιώνα προέρχονται από το «Χρονικό του Γαλαξιδίου», που γράφτηκε το 1703 από τον ιερομόναχο Ευθύμιο Πενταγιώτη και έχει τον μακρόσυρτο τίτλο «Ιστορία του Γαλαξιδίου ευγαλμένη από παλαιά χειρόγραφα, μεμβράνια, σιζίλια και χρυσόβουλλα αυθεντικά, όπου ευρίσκονται και είναι και σώζονται εις το βασιλικόν μοναστήρι του Σωτήρος Χριστού, χτισμένο παρά του ποτέ αυθέντη και δεσπότη Κυρ Μιχαήλ του Κομνηνού, ού αιωνία η μνήμη». Το χειρόγραφο του «Χρονικού», που βρέθηκε στη Μονή του Σωτήρος το 1864, δημοσιεύθηκε τον επόμενο χρόνο από τον Γαλαξειδιώτη μεσαιωνοδίφη **Κωνσταντίνο Σάθα**, με εκτενή εισαγωγή και σχόλια, αναδημοσιεύθηκε το 1914 από τον «Σύνδεσμο Γαλαξειδιωτών» και το 1944 από τον Γ. Βαλέτα, και αναφέρεται στην ιστορία όχι μόνο του Γαλαξιδίου, αλλά και άλλων πόλεων της περιοχής (Άμφισσας, Ναυπάκτου, Λιδωρικίου) ως το 1690. Σύμφωνα με το «Χρονικό», στο τέλος του 14^{ου} αιώνα, και συγκεκριμένα το 1397, η περιοχή περιήλθε προσωρινά στους Τούρκους, όταν με ορμητήριο τις Σέρρες πραγματοποίησαν εκστρατεία ως τη Θεσσαλία, την Αιτωλία και τη Φωκίδα, ο δεσπότης όμως της Πελοποννήσου Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος οργάνωσε εκστρατεία εναντίον τους. Επειδή, παρά τη νίκη του, δεν μπόρεσε «να βαστάξει τες χώρες, επούλησε τα Σάλωνα, το Γαλαξίδι, το Λιδωρικό και τη Βετρενίτσα (Τολοφών Δωρίδας)» στο τάγμα των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννου. Κατά την τρίμηνη παραμονή τους στην περιοχή, οι Ιωαννίτες Ιππότες έχτισαν – κατά το «Χρονικό» – «μία εκκλησία στο Γαλαξίδι» αφιερωμένη στον άγιο Ιωάννη, που αργότερα από τους κατοίκους αφιερώθηκε στον άγιο Παντελεήμονα. Κατά τον πρώτο αιώνα της τουρκικής κατάκτησης το **Γαλαξίδι** ακολούθησε τη μοίρα της υπόλοιπης Στερεάς. Αξίολογη δράση όμως φαίνεται ότι ανέπτυξαν οι **Γαλαξειδιώτες** κατά τις παραμονές της **ναυμαχίας της Ναυπάκτου** (1571), όταν, σε συνεργασία με τους Πελοποννησίους, σχεδίασαν επανάσταση εναντίον των Τούρκων. Κατά τον συντάκτη του «Χρονικού», «ήρθασιν πολλοί Μοραίτες μέσα στο Γαλαξίδι και μέσα στην εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονος εκάμασι με τους Γαλαξειδιώτες τες συμφωνίες με όρκο για να σηκωθούν την ίδια ημέρα. Και οι Λιδωρικιώτες το επαραδεχθήκασι και οι Σαλονίτες, όσοι ήρθασιν κρυφά στο Γαλαξίδι, και εμείνασι σύμφωνοι πως άλλοι της στερεάς και άλλοι του πελάγου να βαρέσουσι τους Τούρκους λέγοντας ή να πεθάνομε ή να ξεσκαλωθούμε». Η κίνηση αυτή ναύγησε, όταν ύστερα από προδοσία οι Τούρκοι χτύπησαν την περιοχή, συνέχισαν όμως οι **Γαλαξειδιώτες** τη δράση τους και μετά την καταστροφή του τουρκικού στόλου κατά τη **ναυμαχία της Ναυπάκτου**. Το 1660 το **Γαλαξίδι** ερηνώθηκε από την επιδρομή του Ντουράτζ μπέη, που, ξεκινώντας από τη Ναύπακτο με Αλγερινούς και άλλους κουρσάρους, θέλησε να εκδικηθεί τους κατοίκους για προσβολή εναντίον πλοίων του. Τμήμα της πόλης πυρπολήθηκε και όσοι από τους **Γαλαξειδιώτες** γλύτωσαν τη σφαγή κατέφυγαν στα γύρω βουνά, όπου έμειναν ως το 1668. Μετά τον θάνατο του Ντουράτζ μπέη γύρισαν στην πατρίδα τους, «που ήτανε ένας σωρός από χαλάσματα και πέτρες,, και εξαναχίτσασι τα σπίτια», ονόμασαν όμως την πόλη Πενταγιούς. Η παλαιά ονομασία χρησιμοποιήθηκε και πάλι μετά το 1690 και ο 18^{ος} αιώνας βρήκε το **Γαλαξίδι** με 200 περίπου οικογένειες. Οι κάτοικοί του «εφκιάσασι κάμποσα μικρά πλεύόμενα» και ξανάρχισαν τη ναυτική τους δραστηριότητα, πραγματοποιώντας ταξίδια ως την Ιταλία, την Ισπανία και τα παράλια της Αφρικής. Το 1813, σύμφωνα με πίνακα που δημοσίευσε ο Ρουκβίβιλ (Rouquieville), το **Γαλαξίδι** είχε 50 μεγάλα πλοία (και άλλα μικρότερα), συνολικής χωρητικότητας 10.000 τόννων, με πλήρωμα 1.100 ναυτών και οπλισμένα με 300 κανόνια. Παράλληλα αναπτύχθηκε στο **Γαλαξίδι** επαναστατικό πνεύμα και στα μέσα του 18^{ου} αιώνα διακρίθηκαν, ανάμεσα σε άλλους, οι **Γαλαξειδιώτες** αρματολοί **Λάμπρος** και **Μήτρος Τσεκούρας**, που την ανδρεία τους ύμνησαν τα δημοτικά τραγούδια. Η συμμετοχή των **Γαλαξειδιωτών** στα Ορλωφικά (1770) και στο κίνημα του Λάμπρου Κατσώνη υπήρξε σημαντική, όπως επίσης σημαντική υπήρξε η συμβολή τους και στην Επανάσταση του 1821. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα το **Γαλαξίδι** ανήκε στη δικαιοδοσία του **Αλή πασά**, που χορήγησε ειδικά προνόμια στους κατοίκους, και η ανάπτυξη της πόλης συνεχίστηκε ως τις 23 Σεπτ. 1821, όταν ο τουρκικός στόλος κατέστρεψε το γαλαξειδιώτικο ναυτικό. Αξίζει ιδιαίτέρως να σημειωθεί ότι το **Γαλαξίδι** δεν υπέστη σε πνευματική ζωή. Το πρώτο σχολείο του ιδρύθηκε το 1780, με διευθυντή τον Ηπειρώτη **Πριμάρη**, που τον διαδέχθηκε ο **Νικ. Αλευράς**, ο οποίος δίδαξε από το 1788 ως

το 1806 το **Γαλαξίδι** διαθέτει 200 καράβια, ενώ ο χρηματικός πλούτος της πόλης υπολογίζεται σε 30.000.000 γρόσια. Τα **μεσολογγίτικα** και **γαλαξιδιώτικα** καράβια ανταγωνίζονται με μεγάλη επιτυχία τα βενετικά. Ο ανταγωνισμός μάλιστα αυτός θεωρείται ένα από τα πολλά αίτια του μαρασμού της βενετικής ναυτιλίας.⁸³

Εξίσου αποτελεσματικός είναι ο ανταγωνισμός της ελληνικής ναυτιλίας και προς τον γαλλικό εμπορικό στόλο. Αν και ο Γάλλος πρόξενος στην Αθήνα έχει προνομακικές δικαιοδοσίες στα λιμάνια του Πειραιά, της Χαλκίδας, Κορίνθου, Πάτρας, Κορώνης, Μεθώνης και του Ναυπλίου,⁸⁴ ωστόσο οι φορτώσεις γίνονται σε ελληνικά πλοία χάρη στο χαμηλό ναύλο. Οἱ Ἕλληνες καραβοκώρηδες εκμεταλλεύονται κάθε δυνατότητα. Γι'αυτό και ο Βενετός πρόξενος στη Θεσσαλονίκη γράφει τον Μάιο του 1758: «**Οἱ Μεσολογγίτες ἔχουν εἰς τὰ πλοία τῶν σημαίας διαφόρων κρατῶν και, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, υψώνουν πότε τὴν μίαν και πότε τὴν ἄλλην**».⁸⁵

Οἱ Γάλλοι πλοιοκτῆτες εφαρμόζουν μάλιστα αποικιοκρατικές μεθόδους αθέμιτου ανταγωνισμού. Συμπράττουν ἀκόμα και με πειρατές ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καραβοκώρηδων. Ο Μεσολογγίτης μεγαλοκαραβοκώρης Κωνσταντῖνος Ἐμμανουήλ προκαλεῖ τὸ σφοδρὸ μῖσος τοῦ Γάλλου προξένου. Γι'αυτό και ο τελευταῖος υποβάλλει στην κυβέρνηση του πρόταση για τὴν καταστροφή ἀπὸ κουρσάρους τοῦ πλοίου τοῦ Ἑλληνα καραβοκώρη, ἀξίας πάνω ἀπὸ 50.000 πιάστρων, κοντὰ στον φάρο τῆς Μεσσήνης.⁸⁶ Γύρω στην Πελοπόννησο και τὰ παράλια τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας δρουν πολυάριθμοι πειρατές, Ἄγγλοι, Γάλλοι, Αυστριακοὶ και ἄλλοι,⁸⁷ δυσχεραίνοντας τὴ διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου και καταστρέφοντας τὰ πλοία τῶν ἀντιπάλων.

Ανάλογη κατάσταση επικρατεῖ και στο Αἰγαίό. Η ληστοπειρατεία πλήττει δεινὰ τους κατοίκους τῶν νησιῶν και δημιουργεῖ μεγάλες δυσκολίες στο ἐμπόριο. Ο Ευγένιος Γιαννούλης ἐνημερώνει τὸ 1681 τὸν Γρηγόριο Μάνεση στο Αἰτωλικό: «**Ἐγραψε πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεσσαλονίκης Νεόφυτος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκ Χίου. Εκεί γούν ἦσαν δύο καράβια ἀπὸ τὴν Μπαρμπαρίαν, τὰ ὁποῖα πολεμώντας με ἄλλα δύο καράβια φραντσέζικα φορτωμένα σιτάριον και καφέ τὰ ἐπήρασι, και μαθαίνοντάς το οἱ Φραντσέζοι ἀρμάτωσαν οκτὼ μπερτούνια και ἤλθασι ζητώντας**

το 181 [βλ. Βασίλης Σφυρόερας, λήμμα «Γαλαξίδι» στην εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 16 (1996), σ. 37-38. Βασικό ἔργο για τὴν ἱστορία τοῦ Γαλαξιδίου ἀποτελεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ **Κ. Σάθα** που ἀναφέρθηκε προηγουμένως. Βλ. ἐπίσης **Ι.Δ. Μητροπούλου**, *Γαλαξίδι, Τὸ ἔπος μίας πολιτείας τριῶν χιλιάδων τετρακοσίων ἐτῶν*, Αθήνα 1970].

83. **Κ.Ν. Σάθα**, «Εἰδήσεις τινές περὶ ἐμπορίου και φορολογίας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τουρκοκρατίας», *Οικονομικὴ Ἐπιθεώρησις*, τόμ. 6 (1878), σ. 504-505, 513-514. *Χρονικὸν Γαλαξειδίου*, σ. 188, 192. Πρβλ. **T.S. Hughes**, *Travels in Greece and Albania*, 1830, τόμ. 1, σ. 400.

84. **Διον. Α. Ζακυθνοῦ**, «Εἰδήσεις περὶ τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῶν λιμένων τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος», *Ἑλληνικά*, τόμ. 7 (1934), σ. 253-265.

85. **Κ.Δ. Μέρτζιου**, «Συμπλήρωμα εἰς τὰ “Μνημεῖα Μακεδονικῆς ἱστορίας”», *ΜΚΑ (Μνήμη Κωνσταντῖνου Ἀμάντου, ἀφιέρωμα)*, 1960, σ. 56. Πρβλ. **Κ.Ν. Σάθα**, «Εἰδήσεις τινές περὶ ἐμπορίου...», ὁ.π., σ. 491, 508-511.

86. **Σ. Βορείου** [= Σεραφεῖμ Μαξίμου], *Ἑλληνικὸ ἐμπορικὸ ναυτικόν...*, ὁ.π., σ. 27-28.

87. **Β. Κρεμμυδά**, *Τὸ ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου στο 18^ο αἰῶνα (με βάση τὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα)*, Αθήνα 1972, σ. 97-106.

τα Μπαρμαρέσικα και ευρίσκοντάς τα εις την Χίον και κάμνοντας κρίσιν και γυρεύοντάς τους ο κριτής μάρτυρας εκείνοι σκανδαλισθέντες εβγήκαν έξω και εχάλασαν πολλά σπίτια και μετζίτια με τα τόπια» (Επ.160). Εναντίον των πειρατών στρέφεται ο Λιβαδίτης θαλασσομάχος Λάμπρος Κατσώνης, τρομοκρατώντας συγχρόνως με τη δράση του και τους κατά τόπους Τούρκους.⁸⁸

Οι επιτυχίες των Ελλήνων караβοκέρηδων στον εμπορικό ανταγωνισμό υπήρξαν εντυπωσιακές. Γι' αυτό και αργότερα αξιολογούσε ο σημαίνων Άγγλος ιστορικός και φιλόσοφος Arnold Toynbee: «Οι Νεοέλληνες δεν εισήλθαν απλώς στην οικονομική ζωή του νεότερου κόσμου. Εξασφάλισαν και κατέχουν σ' αυτήν μια εξαιρετικά υψηλή θέση. Η εμπορική αυτή δεξιότητα τους υπήρξε αξιοσημείωτη. Γιατί η οικονομία του νεότερου κόσμου είναι μια δυτική κατασκευή, στην οποία οι Έλληνες έπρεπε να προσαρμοστούν και να ανταγωνιστούν σε αυτό το πεδίο τους δυτικούς λαούς, που ξεπερνούσαν τους Έλληνες σε πληθυσμό, πλούτο και δύναμη, αλλά και τους μη δυτικούς εμπόρους της διασποράς άλλων λαών [...]. Το επίτευγμά τους μπορεί να εξισωθεί με τα πνευματικά και καλλιτεχνικά επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων».⁸⁹

Η ανάπτυξη του εμπορίου και της αγοράς δημιουργεί για τους Έλληνες και τους **Αγραφιώτες** νέα δεδομένα. Ανοίγει σ' αυτούς και τον δρόμο της **αποδημίας**, που αποκτάει μια δυναμική στην τοπική κοινωνία. Στο πλαίσιο της **ιστορικής συγκυρίας**, πολλοί εμπορευόμενοι και βιοτέχνες της περιοχής **αποδημούν προς διάφορα κέντρα του εσωτερικού και εξωτερικού**. Οι κύριες προσβάσεις του τοπικού εμπορίου προς τα θαλάσσια εξαγωγικά κέντρα παραμένουν τα λιμάνια του **Αιτωλικού, της Ναυπάκτου και των Σαλώνων**. Συγχρόνως, σημειώνεται εμπορική δραστηριότητα και σε χερσαίες πόλεις της **Κεντρικής και Βόρειας Ελλάδας**, όπου εγκαθίστανται ως **απόδημοι** αρκετοί **Ευρυτάνες και Αγραφιώτες**.

II. Τα κέντρα διασποράς των Αγραφιωτών

Ανάμεσα στους άλλους λόγους που προκάλεσαν τις αποδημίες των **Ευρυτάνων και των Αγραφιωτών**, ήταν καθώς είπαμε και ο **οικονομικός**, αυτός της επιβίωσης. Όπως γράφει ο Μάρκος Γκιόλιας,⁹⁰ ο εκχρηματισμός της οικονομίας συνεπιφέρει το στοιχείο του κέρδους, που ενεργοποιεί τις παραμέτρους της τοπικής κοινωνικής σύνθεσης και ενισχύει το αποδημικό φαινόμενο. Πρόκειται για μια πραγματικότητα, που τη σημασία της δεν παραγνωρίζει ο Ευγένιος Γιαννούλης, μιλώντας για το ρόλο του κέρδους στη δραστηριοποίηση των εμπόρων: «**Το κέρδος αφυπνίζει τον αγώγιμον άνδρα**» (Επ. 205). Η επιδίωξη του κέρδους ωθεί τους **Ευρυτάνες και Αγραφιώτες** προς οποιαδήποτε πόλη ή όπου αλλού προσδοκούν ότι θα έχουν μεγαλύτερες δυνατότητες απόκτησης οικονομικού πλούτου. Κι αυτόν δεν τον επιζητούν μόνον οι εμπορευόμενοι, οι άνθρωποι της αγοράς. Στο κέρδος προσβλέπουν ακόμα και λόγιοι: «**όπου πότε αν ή κέρδος τρέψομαι**», λέγει ο Σέργιος Μακραιός.⁹¹

88. Ηλία Π. Γεωργίου, *Ο θαλασσομάχος Λάμπρος Κατσώνης*, Αθήνα 1971, σ. 66-186, 207-241. Τάκη Λάππα, *Ο θαλασσομάχος του Αιγαίου Λάμπρος Κατσώνης*, χ.χ.

89. Arnold Toynbee, *Οι Έλληνες και οι κληρονομίες τους*, μτφρ. Ν. Γιανναδάκη, Αθήνα 1992, σ. 242.

90. Μάρκου Α. Γκιόλια, *Ιστορία της Ευρυτανίας στους νεότερους χρόνους (1393-1821)*, ό.π., σ. 165 επ.

91. Σέργιου Μακραιού, *Υπομνήματα εκκλησιαστικής ιστορίας (1750-1800)* [= Κ.Ν. Σάθα, *Μεσαιωνική Βιβλιο-*

Αν και δεν διασώζεται σχετική εμπορική αλληλογραφία για τη δράση των αποδήμων **Ευρυτάνων** και **Αγραφιωτών** στα διάφορα κέντρα της διασποράς, ωστόσο η παρουσία τους βεβαιώνεται από άλλες ιστορικές πηγές. Κι αυτές δεν είναι αόριστες ή γενικές. Αναφέρονται σε συγκεκριμένα πρόσωπα και γεγονότα και έχουν έγκυρη μαρτυρική αξία για τα δρώμενα της εποχής. Η «γεωγραφία της αποδημίας τους» καταφαίνεται σε μεγάλο βαθμό και από την επιστολογραφία όλων σχεδόν των λογίων της περιοχής. Και μολονότι οι ίδιοι δεν έχουν τέτοιο στόχο ή πρόθεση, στις επιστολές καταγράφουν ποικίλες ειδήσεις και πληροφορίες: για διακινούμενους εμπόρους και αγωγιάτες, για πόλεις όπου οι απόδημοι εγκαθίστανται ή ασκούν επαγγέλματα, για μεσολαβήσεις παραγόντων, και άλλα.

Απόδημοι **ΕυρυτάνεςΑγραφιώτες** εμφανίζονται να δρουν ως διακινούμενοι έμποροι, βιοτέχνες, εποχικοί μετανάστες ή έμμισθοι δάσκαλοι σε αρκετές πόλεις: **Άρτα, Λευκάδα, Μεσολόγγι, Ναύπακτο, Ζάκυνθο, Ναύπλιο** και βεβαίως στο **Αιτωλικό**, όπου υπάρχει από τον 17^ο αιώνα συμπαγής πυρήνας **ΕυρυτανοΑγραφιωτών**.⁹² Ένας θρύλος της **Βράχας** λέγει ότι περί το 1821 κάτοικοι της **Βράχας** κατέφυγαν στη **Λευκάδα**, κάτι που δεν διαπιστώνεται από γραπτές πηγές. Ίσως να ακολούθησαν το 1807 τον **Κατσαντώνη** σαν παλικάρια του στην Αρματολική Συνέλευση στη **Λευκάδα** (1807)⁹³ δυο τρεις **Βραχηνοί** και με τα χρόνια το γεγονός αυτό παραποιήθηκε και μεταπλάστηκε σε καταφυγή των **Βραχηνών** στη **Λευκάδα**.⁹⁴ Η εμπορική δράση, αλλά και η πνευματική παρουσία του **ευρυτανικοαγραφιώτικου στοιχείου**, είναι ιδιαίτερα έντονη στο **Αιτωλικό**, όπου την εκπαιδευτική κίνηση της κωμόπολης κατευθύνουν για πολλά χρόνια απόφοιτοι των **Σχολών Καρπενησίου και Βραγγιανών**.⁹⁵ Σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις η ιδιότητα του εμπόρου αντικαθιστά το ίδιο το επώνυμο: «**Χριστόδουλος ο έμπορος**».⁹⁶

θήκη, τόμ. 3, Βενετία 1872, σ. οβ'].

92. **Αθαν. Γορδίου**, *Επιστολές* [= *MNE (Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά)*], τόμ. 3 (1990), σ. 224, 237, 239, 246 και τόμ. 4 (1992), σ. 85, 99, 101, 115, 121, 136].

93. Η κλεφταρματολική συνέλευση στη **Λευκάδα** (Ιούλιος 1807) ήταν ένας «*θρίαμβος*» για τον ένδοξο και ξακουσμένο σ' όλη τη Ελλάδα **Κατσαντώνη**. Τον καμάρωσαν, τον θαύμασαν τον εκτίμησαν ο **Ιω. Καποδίστριας**, ο μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας **Ιγνάτιος**, ο Έλληνας στρατηγός του ρωσικού στρατού **Παπαδόπουλος**, ο λαός. Οι συγκεντρωμένοι κλεφταρματολοί αναγνώρισαν «*τα πρωτεία*» στον **Κατσαντώνη** και τον ανακήρυξαν ομόφωνα «*Πολέμαρχο*» τους. Λέγεται μάλιστα πως όταν βγήκαν τα ψητά και άρχισε το γλέντι, ο **Κατσαντώνης** πήρε ένα κομμάτι σπληνάντερο και το πρόσφερε στον **Καποδίστρια**, σε ερώτηση δε του τελευταίου «*τί είναι αυτό;*», του απάντησε προφητικά: «*όποιος, κόντε, τρώει απ' αυτό, πεθαίνει από βόλι!*». Δυστυχώς επιβεβαιώθηκε και για τους δύο... Στη Συνέλευση αυτή οι κλεφταρματολοί με κορυφαίο τον **Κατσαντώνη** ορκίστηκαν, υψώνοντας και διασταυρώνοντας γυμνά τα γιαταγάνια τους, **να πεθάνουν για τη Λευτεριά της πατρίδας**. «*Τ' Άγραφα μ' έχουν ακόμα ανάγκη*» απάντησε ο **Κατσαντώνης**, όταν του πρότειναν να μείνει στη **Λευκάδα** στην υπηρεσία των Ρώσων για την ασφάλεια του νησιού. Ξαναγύρισε στα βουνά της κλεφτουριάς...

94. **Β.Ν. Μαντούζα**, *Η Βράχα (υστεροβυζαντινό χωριό των Αγράφων)*, Αθήνα 1981, σ. 150, 161.

95. **Αθηνάγορα**, μητροπολίτου Παραμυθιάς, «*Το Αιτωλικόν ή Ανατολικόν και η Σχολή αυτού από του 12^{ου} αιώνας*», *ΔΙΕΕ (Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος)*, τόμ. 1 (1928), σ. 129-131. **Κ.Σ. Κώνστα**, «*Η Σχολή του Αιτωλικού*», *ΑΕΕ (Αιτωλοακαρνανική και Ευρυτανική Εγκυκλοπαίδεια)*, τόμ. 1 (1964), σ. 308-314.

96. **Αθαν. Γορδίου**, *Τω λογιωτάτω εν ιερομονάχους Ιωακείμ τω Καρπενησιώτη*, 5.10.1716 [= *MNE (Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά)*], τόμ. 4 (1992), σ. 126, 136].

ΤΡΙΚΑΛΑ-ΛΑΡΙΣΑ, Τύρναβος, Αγιά, Μακρινίτσα, Άγιος Λαυρέντιος Πηλίου. Άλλα κέντρα εμπορικής δραστηριότητας και εποχικής ή μόνιμης αποδημίας των **ΕυρυτανοΑγραφιωτών** είναι διάφορες πόλεις της **Θεσσαλίας**, ιδίως τα **Τρίκαλα** και η **Λάρισα**. Ο Ευγένιος Γιαννούλης μιλάει περί *αγωγίμων ανδρών από τα Βραγγιανά*, που ενεργούν εις την *πεδιάσιμον Τρίκκην πραγματείας* (Επ. 62). Τα ονομαστότερα εμπορικά πανηγύρια της Κεντρικής Ελλάδας κατά τον 17^ο αι., όπου μετέφεραν εμπορεύματα, είναι του **Ζητουνίου** (Λαμίας), του **Μοσχολουρίου**, της **Λάρισας**,⁹⁷ και βεβαίως των **Φαρσάλων**.⁹⁸ Σε όλα αυτά έντονη είναι η δράση των **Αγραφιωτών** και **Ευρυτάνων** εμπόρων. Ο Γιαννούλης αναφέρεται επανειλημμένα εις την *κοινήν πανήγυριν του Μοσχολουρίου* και τους διακινούμενους εμπόρους των **Αγράφων** (Επ. 145, 170, 229)

Ήδη το 1779, ίσως και νωρίτερα, κατασκευάζονται για το εμπόριο *εν Πόρτα των Αγράφων* βαμβακερά υφάσματα διαφόρων χρωμάτων.⁹⁹ Οι πιο δραστήριοι **Αγραφιώτες** έμποροι και βιοτέχνες αποδημούν από τα χωριά τους και εγκαθίστανται στα **Τρίκαλα** και τη **Λάρισα**, ασκώντας τα ίδια επαγγέλματα. Το 1808, όπως αναφέρεται σε έγγραφο, υπάρχουν στα **Τρίκαλα**, πόλη με 25.000 κατοίκους,¹⁰⁰ **Αγραφιώτες** βιοτέχνες που κατέχουν αργαλειούς για παραγωγή μάλλινων και βαμβακερών υφασμάτων. Σ' αυτό βοηθάει και η εξειδίκευση που έχουν στην υφαντική. Άλλοι επίσης καταγίνονται με διάφορα τεχνικά επαγγέλματα.

Αρκετοί ασχολούνται με τη ραπτική, ενώ άλλοι είναι κατασκευαστές σκηνών, *σκηνογράφοι* κατά τον Ευγένιο Γιαννούλη (Επ. 134). Ορισμένοι διαπρέπουν στην ασημουργία και τη χρυσοχοϊκή. Χαρακτηριστικά είναι όσα γράφει το 1680 ο Γιαννούλης από το **Καρπενήσι** σε φίλο του μετανάστη στα **Τρίκαλα**: «*Ουκ αγνοείς, νομίζω, τον Κυρίτην από το Καρπενήσι τον λεγόμενον της Χρυσικούς [...]. Τούτου παίς ο το παρ' ημών κομίζων γράμμα Ιωάννης ονόματι, εστί δε και ομότεχνος. Εφίεται όμως και εκτόπως επιθυμεί εις κατάληψιν ελθείν της τέχνης και εις ανάβασιν υψηλοτέραν αφικέσθαι. Διό ο ρηθείς Κυρίτης ο κοινός ημών φίλος ή μόνος αυτοθι φέρει τον οικείον αυτού παίδα ή πέμψει τυχόν αυτόν, συ δε, παρακαλώ, προσλαβού ως ικέτην και παραλαβών δίδασκε τους της τέχνης κανόνας και εργάτην χρυσοού και αργύρου γενέσθαι τίμιόν τε και δόκιμον*» (Επ. 153). Πολύ στενός φίλος του Γιαννούλη ήταν και ο χρυσοχός και ψάλτης στα **Τρίκαλα**, **Ευστάθιος**, στον οποίο γράφει στις 1 Ιουλ. 1677 από «*την σκοτεινήν και ανήλιον*» **Γούβα Βραγγιανών** ευχαριστώντας τον για τα **παξιμάδια** που του έστειλε δώρο: «*Ελάβομεν την πλουσίαν χάριν και την επαινετήν δωρεάν και ευλογίαν της αγάπης σου, τους άρτους λέγω τους διπύρους, τους κοινώς λεγομένους παξιμάδια. Τους εχαρήκαμεν και θέλομεν τους χαρή εις την υγείαν της όχι μοναχοί αλλά με πολλούς άλλους φίλους και*

97. J. Giraud, *Le consul Jean Giraud et sa relation de l'Attique au XVIIe siècle*, Paris 1913, σ.402. Δ.Κ. Τσοποτού, *Γη και γεωργοί της Θεσσαλίας*, Αθήνα 1974 (β' έκδ.), σ. 42, 172.

98. Π.Ι. Καμηλάκη, «Η εμποροπανήγυρη των Φαρσάλων, ιστορική εξέλιξηθρογραφική θεώρηση», *Θεσσαλικά Χρονικά*, τόμ. 13 (1980), σ. 95-128.

99. J.J. Bjornstaehtl, *Το οδοπορικό της Θεσσαλίας, 1779* [= Δ.Κ. Τσοποτού, *Γη και γεωργοί της Θεσσαλίας*, ό.π., σ. 176].

100. F. Pouqueville, *Ταξίδι στην Ελλάδα: ΜακεδονίαΘεσσαλία*, μτφρ. Νίκης Μολφέτα, Αθήνα 1995, σ.249.

γνησίους αδελφούς. Ηθελήσαμεν και ημεῖς τυχόν να κάμωμεν αμοιβήν της χάριτος κατά την κοινήν συνήθειαν των φίλων, χάριν τινά ἀντί χάριτος, κατά τον ἅγιον λόγον της ἐκκλησίας. Ἀλλά ἐδῶ εἰς την σκοτεινὴν τούτην και ἀνήλιον Γούβαν ἢ, να εἰπῶ, και εἰς ὅλην ἐδῶ την γην των Ἀγράφων τίποτες καλόν και φιλίας ἀξιον δεν εὐρίσκεται, ὅτι ουδέν εἶναι. (...) Δεν ἔχει καμίαν χάριν (...) πλην των υδάτων και των δένδρων και των πετρῶν, πραγμάτων ἀχρείων προς ευζωίαν ἀνθρώπων. Συλλογιζόμενος γουν και φροντίζων να εὕρω τίποτες εἰς αμοιβήν, δεν ἤυρα τίποτες ἄλλον καλόν ἢ ἀρμόδιον της φιλίας παρά **ευχήν και ευλογίαν και πλημμελημάτων συγχώρησιν** (...). Της πέμπω δε την σακκούλαν με τον γείτονά μας γεμάτην **ευχές και πνευματικές ευλογίες** και θέλουσι καρποφορήσει κατά την πίστιν και την εὐλάβειαν» (Επ. 116).¹⁰¹

Εξίσου έντονη εἶναι η ἐμπορικὴ δραστηριότητα των **Ευρυτάνων** και **Αγραφιωτῶν** και **στη Λάρισα**. Πολλοὶ μάλιστα ἀπὸ αὐτοὺς κατοικοῦν μόνιμως στην πόλη ἀπὸ τον 17^ο αἰῶνα, διευρύνοντας τις εργασίες τους. «**Ἐκτοτε το επικρατοῦν στοιχεῖον της Λαρίσης ἦσαν οἱ Αγραφιῶται και λοιποὶ ἐκ των ὁρέων προελθόντες νέοι κάτοικοι αὐτῆς**». ¹⁰² Ἀπὸ τα μέσα του 17^{ου} αἰῶνα δημιουργήθηκε ἐδῶ μεγάλη κοινότητα **Αγραφιωτῶν** ἐμπόρων, βοσκῶν και εργατῶν, ἰδιαίτερα δε μετὰ την ἀνακήρυξη σε Μητροπολίτη του **Διονυσίου Βυζάντιου ἢ Μουσελίμη** (1662-1671), μαθητῆ του Ευγένιου Γιαννούλη της Σχολῆς Ἀγράφων.¹⁰³ Μαρτυρεῖται ὅτι υπῆρξε ἐποχὴ που στην τουρκόπολη της **Λάρισας** οἱ περισσότεροὶ **χριστιανοὶ** κάτοικοι κατᾶγονταν ἀπὸ τα **Ἄγραφα** και τη **Ραψάνη**.¹⁰⁴ **Οἱ Αγραφιῶτες** και **οἱ Ασπροποταμίτες** κατέχουν τα σκήπτρα στο ἐμπόριο και τις βιοτεχνίες της πόλης, που ἀριθμεῖ 35.000 κατοίκους.¹⁰⁵ Παράλληλα, **στη Λάρισα** διεξάγεται ζωηρὸ ἐμπόριο δερμάτων, που οἱ δραστηριότεροὶ φορεῖς του εἶναι κυρίως οἱ κάτοχοι μεγάλων τσελιγκάτων.

Σε ἐπιστολὴ του Ἀναστάσιου Γόρδιου ἀναφέρονται με **μόνιμη** ἀποδημία **στη Λάρισα**, οἱ **Αρμάγος, Θεοδωρῆς, Δήμου, Θεοδόσης, Κωνσταντάκης, Γεωργάκης, Πολύζος** και **Αυγέρης**.¹⁰⁶ Μάλιστα ὁ ἐμπόρος **Αυγέρης** ἦταν και σημαντικὸ πρόσωπο της Αγραφιῶτικης κοινότητας **στη Λάρισα** και με σημαντικὴ προσφορά στην ἰδιαίτερη πατρίδα του. Στα 1716 ἔστειλε δωρεά, βιβλία στη σχολὴ Ἀγράφων.¹⁰⁷ Ἐπίσης στα 1723 στάλθηκε **στην Ουγγροβλαχία**, για να ζητήσῃ ἐνίσχυση για τους πιο δυστυχισμένους κατοίκους της περιοχῆς **Αγράφων**.¹⁰⁸

Οἱ Ευρυτάνες και **Αγραφιῶτες** ἐμπόροι ἀποτελοῦν τους συνδετικὸς κρίκους ἐπικολι-

101. Γεωργίου Αθ. Κλήμου, «Το δῶρο στις ἐπιστολές του Ευγένιου Γιαννούλη του Αιτωλοῦ», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, τόμ. 82 (2022), σ. 102.

102. Ε.Γ. Φαρμακίδη, *Ἡ Λάρισα*, Βόλος 1926, σ. 166.

103. Κ.Ν. Σάθα, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. Γ', σ. 353.

104. Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, *Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμ. 10, σ. 174.

105. Π. Αραβαντινοῦ, *Χρονογραφία της Ἠπείρου*, Ἀθήνα 1856, τόμ. 2, σ. 92.

106. Ἀναστασίου Γορδίου, *Ἐπιστολές*, Χειρ. Κώδικας 2188 Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλάδος, Φύλλο 36 κ.εξ. – Χειρ. Κώδικας 171 Γενικὰ Ἀρχεῖα του Κράτους, σ. 147 κ.εξ.

107. Ἀναστασίου Γορδίου, *Ἐπιστολές*, Χειρ. Κώδικας 2188, Φύλλο 32 κ.εξ.

108. Κ.Ν. Σάθα, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. Γ', σ. 353.

ωνίας της Αιτωλοακαρνανίας με τη Θεσσαλία. Το 1716 ο Αθανάσιος Γόρδιος σημειώνει από το Αιτωλικό προς τον αδελφό του Αναστάσιο, στα Βραγγιανά: «Οι προ ολίγου καιρού εις Λάρισσαν απ'εντεύθεν πορευθέντες χάριν εμπορίας». ¹⁰⁹ Η Λάρισα προσελκύει ακόμα και μαθητευόμενους στο εμπόριο. Γι' αυτό και ο Γιαννούλης γράφει στα 1663 από τα Βραγγιανά προς τον μητροπολίτη της πόλης (1662-1671) Διονύσιο Μουσελίμη, τον μετέπειτα πατριάρχη (1672): «Όταν ουν ήλθα εις την Λάρισσαν πρότερον, ήφερα κάποιον παιδίον, ανεψιόν εδικόν μου εξ αδελφής, το οποίον το επαρέδωκα εις τινας φίλους να παιδευθή την παλιγκαπηλίαν, διά να έχη εξ αυτής τας προς το ζην αφορμάς, επειδή εις μάθησιν γραμμάτων ευρέθη ανεπιτήδειον» (Επ.43).

Ως μέλη των διαφόρων συντεχνιών της Λάρισσας αναφέρονται αρκετοί Ευρυτάνες και Αγραφιώτες: Πολύζος, Γεωργάκης, Χατζή Αναστασίου και άλλοι που καταγράφονται με τα μικρά τους ονόματα. Ανάμεσα στους υφαντουργούς πανιών και μαντηλιών, τους πανάδες και μανδηλάδες, ίσχυε από το 1748 η ακόλουθη γραπτή και επικυρωμένη συμφωνία: «το μεν ρουφέτιον των πανάδων (να) δουλεύη όλην την άσπρην τέχνην, πανία, προσόψια, πεσκίρια και ό, τι άλλο λευκόν της τέχνης εκείνης. Το δε ρουφέτιον των μανδηλάδων (να) δουλεύη τόσον εν Λαρίσση, όσον και εν ταις χώραις αυτών μόνον την μαβίτικην τέχνην, και ουδέ τα προς ενδυμασίας αυτών πανία επετρέπη υφαίνειν». Το καθεστώς όμως αυτό παραβιαζόταν διαρκώς. Στα 1755 οι πανάδες εκίνησαν αγωγήν κατά των μανδηλάδων, εγκυλούντες αυτοίς ως παραβάταις της εγγράφου και εμμάρτύρου εκείνης συμφωνίας. Η υπόθεση οδηγήθηκε υποχρεωτικά στο εκκλησιαστικό δικαστήριο της Λάρισσας. Σ' αυτό συμμετείχε ως μέλος για την επίλυση της διαφοράς και ο επίσκοπος Λιτζάς και Αγράφων: «Ενώπιον της ταπεινότητος ημών [= μητροπολίτη της Λάρισσας], παρόντος και του πατριαρχικού εξάρχου αγίου Λητζάς κυρ Νεκταρίου [...], παρευρεθέντων δε και πολλών εντιμοτάτων πρωτομαγιστόρων, εκ διαφόρων ρουφετίων...». ¹¹⁰

Όπως και αλλού έχουμε αναφέρει, αναμφισβήτητη παράμετρος που σχετίζεται με τη διόγκωση της αποδημίας Ευρυτάνων κι Αγραφιωτών είναι επίσης η ληστεία, ενδημικό φαινόμενο της περιοχής. Σύμφωνα με τον Κούμα, «οι λησται ήσαν διττού γένους, Αλβανοί μωαμεθανοί και χριστιανοί, οίτινες εσμίγοντο με εκείνους ή ελεηλάτου χωριστά». ¹¹¹ Πολυάριθμα «σμήνη κλεπτών» και κακοποιών λεηλατούν τον τόπο και καταδυναστεύουν τον λαό, αρπάζοντας τους κόπους των ιδρώτων του. ¹¹² Στα 1756 και 1762 το Καρπενήσι γνωρί-

109. Αθαν. Γορδίου, *Επιστολή προς τον ημέτερον αδελφόν Αναστάσιον Γόρδιον*, 641-716 [= ΜΝΕ (Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά), τόμ. 4 (1992), σ. 121].

110. Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (ΕΒΕ), *Κώδιξ Μητροπόλεως Λαρίσης*, Νο 1472, φφ. 62β, 63α. Πρβλ. Γ.Β. Ντρογκούλη, «Οι συντεχνίες στη Λάρισα στα χρόνια της τουρκοκρατίας: ανέκδοτα έγγραφα για τις οικονομικές και κοινωνικές δομές στην περιοχή», *ΠΣΛ (Πρακτικά Συμποσίου Λάρισσας)*, 1985, σ. 253-254, 295-296 (και ανάτυπο, Λάρισα 1985)..

111. Κ.Μ. Κούμα, *Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων*, τόμ.12, Βιέννη 1832, σ.541-542. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Αρματολοί και κλέφτες εις την Μακεδονίαν*, Θεσσαλονίκη 1970 (β' έκδ.), σ. 99-100. Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. 2, Αθήνα 1981, σ. 427, 435-436.

112. Νεκταρίου Λητζάς και Αγράφων, «Επιστολή προς Παγκράτιον, ΕΦΑ (Εκκλησιαστικός Φάρος Αλεξανδρείας), τόμ. 6 (1910), σ. 415-416. Π. Αραβαντινού, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννι-

ζει πρωτοφανείς καταστροφές.¹¹³ Την ίδια εποχή οι λησσοσυμμορίες καίγουν αρκετά χωριά της επαρχίας **Αγράφων**. Όλα αυτά δημιουργούν συνθήκες ανασφάλειας και φόβου στους κατοίκους, με σοβαρές επιπτώσεις στην ομαλή διεξαγωγή του εμπορίου και την ανάπτυξη των βιοτεχνιών. Οι συνέπειες είναι άμεσες. Αρκετοί έμποροι και βιοτέχνες από **ευρυτανικά** και **αγραφιώτικα** χωριά αποδημούν **στη Βόνιτσα, τη Λευκάδα και την Πρέβεζα**.¹¹⁴ Άλλοι επιλέγουν ως τόπους μόνιμης εμπορικής δράσης **τα Τρίκαλα και τη Λάρισα**. Μερικοί προωθούνται βορειότερα, **όπως η Κοζάνη**.

Το 1849 εκδίδεται στην Κωνσταντινούπολη η Ακολουθία του Αγίου Σεραφείμ (γ' έκδοση), που είχε καταγωγή από **τη Πεζούλα** (Καρδίτσας) και μαρτύρησε **στο Φανάρι** (04-12-1601). Την πρωτοβουλία είχε ο πανοσιολογιώτατος κ. **«Χριστόφορος, καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Κορώνης των Αγράφων»**, με δαπάνες του ίδιου και συνδρομές **«των ευσεβών και Ορθοδόξων Συνδρομητών»**. Σ' αυτή καταγράφονται 253 συνδρομητές από **την Κωνσταντινούπολη** και διάφορες συνοικίες και προάστια της (στη συντριπτική τους προφανώς πλειοψηφία **Αγραφιώτικης** καταγωγής), όπως επίσης και συνδρομητές από διάφορα χωριά των **Αγράφων: Φανάρι, Μπλάζδο** (Μοσχάτο), **Μεσενικόλα, Βουνέσι** (Μορφοβούνι), **Πορτίτσα, Άγιο Γεώργιο, Σερμενίκου** (Φυλακλή), **Μπεζήλα** (ΜΠεζούλα), **Μέγα Νεοχώριο, Ζωγλόπη** (Ραχούλα), **Σμόκοβο** (Λουτροπηγή), **Ρεντίνα, Λεοντίτιο, Στούγκου** (Κρυονέρι), **Κερασιά, Μουζάκι, Μαυρομάτι, Γράλιστα** (Ελληνόπυργο), **Κανάλια, Μικρά Βραγγιανά, Πετρίλο, Ιερά Μονή Πετρίλου, Ιερά Μονή Σπηλιάς, Ιερά Μονή Μικρών Βραγγιανών, Βλάσι, Βασινιά, Πορτή, Μαγούλα Καρδίτσης** (Καρδισσομαγούλα), **Ιερά Μονή Κορώνης, Ιερά Μονή Δουσίκου και Ιερά Μονή Πέτρας** (Καταφυγίου). Πέραν τούτων, μεταξύ των συνδρομητών περιλαμβάνονται και **κάτοικοι της Λάρισας, των Τρικάλων, Καρδίτσας και Καμινάδων, και του Δομοκού**, οι οποίοι στη συντριπτική τους πλειοψηφία **κατάγονταν από τα Άγραφα** και επέλεξαν έτσι να τιμήσουν τον συντοπίτη τους Άγιο. Παραθέτουμε τα ονόματά τους:¹¹⁵

να 1960, σ. 140.

113. **Νεκταρίου** Λητζάς και Αγράφων, «Προς αποδήμους Ευρυτάνες, 28-2-1756», *ΕΦΑ* (Εκκλησιαστικός Φάρος Αλεξανδρείας), τόμ. 17 (1918), σ. 345-346. *ΓΑΚ* (Γενικά Αρχεία του Κράτους), χφ. 242, φ. 136α.

114. **Κ.Δ. Μέριτζιου**, «Μικρός Ελληνομνήμων», *ΗΕ* {*Ηπειρωτική Εστία*}, τόμ. 7 (1958), σ. 561 (και ανάτυπο, Ιωάννινα 1960).

115. **Παναγιώτη Νάνου**, «Συνδρομητές Επαρχίας Αγράφων για την έκδοση Ακολουθίας του Αγίου Σεραφείμ, το 1849», *Καρδίτσιώτικα Χρονικά*, τόμ. 10 (2008), σ. 93-104.

«ΟΙ ΕΝ ΛΑΡΙΣΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ. 1) Ο Πανιερ. άγιος Λαρίσης Κ.(ύριος) Ανανίας.¹¹⁶ 2) Ο αιδ. άγιος Οικονόμος του αγ. Λαρ. Κ. παπά Χρήστος. 3) Ο ιεροδ. του αγίου Λαρίσης Κ. Χαράλαμπος. 4) Ο πανοσ. Άγιος Αρχιμανδρίτης Λαρίσ. Κ. Κωνσταντίος εξ Αγράφων. 5) Ο πανοσ. Κ. Διονύσιος εξ Αγράφων. 6) Ο αιδεσ. Κ. παπά Αποστόλης εξ Αγράφων. 7) Ο πανοσ. Κ. Γρηγόριος εξ Αγράφων. 8) Ο έντιμος Κ. Στέριος Χατζή Νικολάου εξ Αγράφων. 9) Ο Κ. Δημήτριος Ιωάννου εκ Μπεζήλας (Πεζούλας Καρδίτσας) των Αγράφων. 10) Ο Κ. Δημήτριος Μπακάλης εκ Καστανίας των Αγράφων. 11) Ο Κ. Αναγνώστης Μακρή εκ Καστανίας. 12) Ο Κ. Κοντογεώργιος εξ Αγράφων. 13) Ο Κ. Γούλας εκ Μπεζήλας των Αγράφων. 14) Ο Κ. Ιωάννης Μπακάλαμσης εξ Αγράφων. 15) Ο Κ. Δημήτριος καρά Ιωάννου εκ Καστανίας των Αγράφων. 16) Η Κ. Βασιλική Αντωνίου Μαργαρίτη εκ Καστανίας. 17) Ο Κ. Γεώργιος Λιβαδίτης Χαντήης. 18) Ο Κ. Κώνστας Καταφυγιώτης εξ Αγράφων (Καταφύγι Ιτάμου Καρδίτσας) . 19) Ο Εξοχώτατος ιατρός Κ. Σέργιος εξ Αγράφων. 20) Ο ευγεν. Κ. Αλέξιος παπά Δημητρίου εξ Αγράφων».

Τα επίθετα Ιωάννου και Γούλας δεν υπάρχουν σήμερα στη ΜΠεζούλα της Καρδίτσας. Σώζεται όμως το τοπωνύμιο «**Στ' Γούλα**» ή «**Στα κονάκια τ' Γούλα**», που βρίσκεται πάνω από τη ΜΠεζούλα, κοντά στη Νεραΐδα, δεξιά και κάτω από την «**Περδικόβρυση**». Φαίνεται ότι εκεί οι Γουλαίοι είχαν ιδιοκτησία (στη θέση της Νεραΐδας παλιά οι Μπεζουλιώτες είχαν σιτοχώραφα, γι' αυτό και η τοποθεσία ονομαζόταν «**στα σταράκια**») ή φύλαγαν τα γιδοπρόβατά τους.

Ο «**εξοχώτατος ιατρός Κ. Σέργιος εξ Αγράφων**» καταγόταν και αυτός από την Καστανιά Καρδίτσας και ήταν από τις εξέχουσες προσωπικότητες στη Λάρισα («**ιατροφιλόσοφος**»), όπως προκύπτει από μία επιγραφή από 20 Σεπτ. 1852 σε εικόνα των Αγίων Αθανασίου και Κυρίλλου, πατριαρχών Αλεξανδρείας, στο παρεκκλήσιο του Αγίου Αθανασίου του Μικρού, στη Λάρισα, που βρίσκεται στην περιοχή της παλιάς συνοικίας «**Παράσχου**», σε μικρή απόσταση ΝΑ του ενοριακού ναού του Αγίου Νικολάου, στη οδό Ροΐδη 5:¹¹⁷

68/1852 Δια Δαπάνης Του νυν μακαρία Τη / λήξει, πάλαι δε ποΤε ιαΤροφιλοσόφου / εν λαρίσση, Σεργίου Τού [εκ] Κασανίας / Των Αγράφων, εΤεχνουρ[γήθ]ησαν υπό / ελαχίσου ΜαΤθαίου π[α]πά Ιωάννου [ε]κ / κωμοπόλεως Σαμαριν[ης] αι εικόνες αΰ-Ται* / Α'. η Τού ΣωΤήρος* [Β'.] η Της θεοτόκου* Γ'. [η] Του / προδρόμου* Δ'. η Των πα-Τριαρχών Αλεξα[ν]δρει / ας Αθανασίου και Κυρίλλου* Ε'. και Τελευταί, / α, η των ιε-ραρχών ΑΧΙΛΛΙΟΥ και βησ[σ]αρίωνος, / και αφιερώθησαν ενΤω νεοκτίσω ναώ Τής εν / λαρίσση Παράσχου μαχαλά λεγομενης ενοριας, εις / μνημόσουνον Του Δαπανήσαντος / κ[α] Των γονένων αυΤού / .ωνβ Σε(πτε) μ(βρίου) κ'. Σ(επτε) μ[β](ρίου) (;)

«ΟΙ ΕΝ ΤΡΙΚΚΗ. 1) Ο ευγενέστ. Κ.(ύριος) Σταμουλάκης Οικονόμου. 2) Ο ευγενέστ. Κ. Γιαννάκης Χατζή Νικολάου. 3) Ο ευγενέστ. Κ. Ζιώγας Νάσιου Καστανιώτη. 4) Ο Κ. Μιχάλης

116. Ο μητροπολίτης Λαρίσης Ανανίας γεννήθηκε το 1788 στο Πλωμάρι της Λέσβου, όπου και πέθανε το 1854. Χρημάτισε μητροπολίτης Σκοπίων και Ρασκοπρεσραίνης, απ' όπου και μετατέθηκε στη μητρόπολη της Λαρίσας. Έδειξε όλη την περίοδο της αρχιερατείας του ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της παιδείας στις μητροπόλεις και στη γενέτειρά του [βλ. λ. στην εγκυκλ. «ΠΑΛΑΒΡ», τόμ. 8, σ. 393, αρ. 8].

117. Θεόδωρου Γ. Παλιούγκα, «Συναγωγή επιγραφών και ενθυμήσεων των παλιών ναών της Λαρίσας», Θεσσαλικό Ημερολόγιο, τόμ. 25 (1994), σ. 193, 195.

έμπορος. 5) Ο Κ. Κωνσταντίνος Κουσιός. 6) Ο Κ. Χριστάκης Αποστόλ. Πλήτσας εξ Αγράφων. 7) Οι Κ.αυτάδ. Δημήτριος και Αθανάσιος Τσουκάκια εξ Αγράφων. 8) Ο Κ. Δημήτριος Κουσκολέκας εξ Αγράφων. 9) Ο Κ. Γεωργίτης Χρυσικός. 10) Ο Κ. Τόλιος Κανταρτζής. 11) Ο Κ. Στέργιος Καζαντζής εξ Αγράφων. 12) Ο Κ. Δημήτριος Ζάχου εξ Αγράφων. 13) Ο Κ. Γεώργιος Μόσκοβου εξ Αγράφων. 14) Ο Κ. Νικόλαος Κωνστογιάννη εξ Αγράφων». Ο Δημήτριος Κουσκολέκας ήταν έμπορος και χρηματιστής (δάνειζε με τόκο), απόγονος του παλαιού προύχοντα του Νεοχωρίου (Καρδίτσας) Παναγιώτη Κουσκουλά (τέλη 16^{ου} με αρχές 17^{ου} αιώνα), ο οποίος λίγο καιρό μετά το μαρτυρικό θάνατο στις 4 Δεκ. 1601 στο Φανάρι (Καρδίτσας) του Αγίου Σεραφείμ, μετέβη στη Μονή Δουσίκου με τον ηγούμενο της Μονής Κορώνας και παρέλαβαν από τον εκεί ηγούμενο την τίμια κάρα του Αγίου, καταβάλλοντας σ' αυτόν ο πάμπλουτος Κουσκουλάς και 50 γρόσια, την αμοιβή των ψαράδων που είχαν βρει την τίμια κεφαλή στο Σαλαμπριά ποταμό («έρμα γρόσια...», που θάλεγε και ο μεγάλος Γιάννης Μακρυγιάννης...).

«ΟΙ ΕΝ ΚΑΡΔΙΤΣΑ ΚΑΙ ΚΑΜΕΝΑΔΕΣ. 1) Ο άγιος Οικονόμος Κ. παπά Αρχοντής Καμενιώτης. 2) Ο άγιος Σακελλάριος Κ. παπά Κώνστας εξ Αγράφων. 3) Ο αιδεσ. Κ. παπά Κωνσταντίνος Καμενιώτης. 4) Ο Κ. Αναγνώστης Λάπα Καμενιώτης. 5) Ο Κ. Αναγνώστης Οικονόμου εξ Αγράφων. 6) Ο Κ. Θεόδωρος Αναγν. Οικονόμου. 7) Ο Κ. Σπυρίδων Γαβριήλ εξ Αγράφων. 8) Ο εσοχ. ιατρός Κ. Μάτθος Ζαγοραίος. 9) Ο Κ. Γεώργιος Σακελλαρίδης εξ Αγράφων».

«ΟΙ ΕΝ ΔΟΜΟΚΟΥ. 1) Ο Κ. Ιωάννης Οικονόμου. 2) Ο Κ. Χριστόδουλος Τόλιας. 3) Ο Κ. Αναγνώστης Τόλια. 4) Ο Κ. Δημήτριος Σακελλαρίδης. 5) Ο Κ. Κωνσταντίνος Σακελλαρίδης. 6) Ο Κ. Νικόλαος Παπάζογλος. 7) Ο Κ. Κωνσταντίνος Παναγιώτου. 8) Ο Κ. Δημήτριος Θανάση Βελεσιώτης [από Βελέσι = Δαφνοσπηλιά Καρδίτσας;]. 9) Ο Κ. Αναγνώστης παπά Αποστόλου».

Επίσης από τη ΜΠεζούλα Καρδίτσας, σύμφωνα με την προφορική παράδοση της οικογένειάς τους, μετανάστευσαν κατά το 19^ο αιώνα οι Καραφεριάδες σε Λάρισα και Νίκαια Λάρισας. Η ορχική τους καταγωγή πρέπει να ήταν από τη Βέροια, η οποία επί Τουρκοκρατίας ονομαζόταν «Καραφέρια» ή «Καρά Φέροια» (Μαύρη Βέροια). Το 1821, όλοι οι πρόκριτοι της Βέροιας σφαγιάστηκαν από τους Τούρκους, επειδή οι τελευταίοι πληροφορήθηκαν ότι οι πρόκριτοι επρόκειτο να λάβουν μέρος στην εξέγερση μαζί με τους οπλαρχηγούς της Νάουσας και του Ολύμπου. Ενώ λεηλατήθηκαν και κάηκαν και πολλά χωριά της περιοχής. Ήταν τόσο μεγάλη η καταστροφή, που τις φωτιές της τις έβλεπαν τα βράδια από ψηλά οι επαναστάτες του Ολύμπου: καίονταν όλα σχεδόν τα χωριά του κάμπου της Θεσσαλονίκης και των υψωμάτων από τη Βέροια ως την Έδεσσα.¹¹⁸ Σαν αφιονισμένοι οι Οθωμανοί, για μέρες ολόκληρες σφάζουν, λεηλατούν, εξανδραποδίζουν, ακολασταίνουν. Οι χωρικοί έντρομοί άρχισαν να φεύγουν, ζητώντας ασφάλεια, άλλοι προς την περιοχή Ολύμπου και Νάουσας, άλλοι προς Έδεσσα και προς πιο μακρινές και ειρηνικές περιοχές. Υπολογίζονται περίπου σε 50 τα χωριά της περιοχής της Βέροιας και της Νάουσας, που καταστρά-

118. Ν. Κασμούλη, *Επιθυμήματα Στρατιωτικά*, τόμ. Α', Αθήνα 1939, σ. 199. F.C.H.L. Pouqueville, *Histoire de la regeneration de la Grece*, Paris 1824, τόμ. 3, σ. 532.

φηκαν ολοσχερώς τότε. Απ'αυτά, όπως γράφει ο καθηγητής Απ. Βακαλόπουλος, «τα περισσότερα δεν ξανακατοικήθηκαν, αλλά έμειναν σωροί από πέτρες. Εκεί, όπου άλλοτε αντηχούσαν ανθρώπινες φωνές, βασιλεύει τώρα η νέκρα της καταστροφής. Μόνο η θαυμάσια φύση που τα περιέβαλλε κάποτε, με το πέρασμα του χρόνου ξαναπήρε την πρωτόγονή της όψη: τα οπωροφόρα δένδρα έγιναν άγρια και η βλάστηση, θρεμμένη από τα άφθονα και κρουσταλλένια νερά, έγινε πλούσια και οργανιστική...». Τα γεγονότα όμως αυτά δεν πτόησαν το ηθικό, ούτε εμπόδισαν το λαό της **Καραφέρειας (Βέροιας)** να συμμετάσχει και σε άλλα Επαναστατικά κινήματα εναντίον των Οθωμανών, όπως στα 1829, 1854, 1878, 1897 κλπ, μέχρι την οριστική της απελευθέρωση, το 1912.¹¹⁹ Κατά πάσα, λοιπόν, πιθανότητα, **οι Καραφεριάδες** ήρθαν **στα Άγραφα** και τη **Μπεζούλα** με αφορμή κάποιο από τα πιο πάνω κινήματα (με επικρατέστερες τις μεγάλες σφαγές του 1821), για να γλυτώσουν από τους Τούρκους. Και αργότερα μετακόμισαν **στη Λάρισα**, όπως εκθέσαμε παραπάνω.

Από τη **Πεζούλα** Καρδίτσας αποδημούν εξ άλλου και άλλοι σε διάφορα μέρη της Θεσσαλίας, όπως δείχνει το επώνυμό τους: **Καρδίτσα** (Μπεζιούλας και Μπιζούλας), **Κοσκινάς** Καρδίτσας (Μπεζιούλας και Μπιζούλας, η εγκατάστασή τους εδώ έγινε προ του 1904¹²⁰), **Παλαμάς** Καρδίτσας (Μπιζούλας), **Πορτή** Μουζακίου Καρδίτσας (Μπιζιλιώτης), **Λάρισα** (Μπεζιλιώτης, Μπεζούλας και Μπιζούλας), **Αγία Παρασκευή** Λάρισας (Μπιζούλας), **Ελευθερές** Λάρισας (Μπιζούλας), **Τρίκαλα**, **Παλαιομονάστηρο** (Μπεζιλιώτης και Μπιζιλιώτης), **Φαρκαδόνα** Τρικάλων (Μπεζιούλας), **Φάρσαλα** (Μπιζούλας) κλπ. Επίσης, από τη γειτονική **Μπελάγια** (οικισμός διαλυμένος σήμερα) αποδημούν σε: **Καρδίτσα** (Μπελάγιας), **Μητρόπολη** Καρδίτσας (Μπελάγιας), **Ξυνονέρι** Καρδίτσας (Μπελάγιας), **Πορτίτσα** Καρδίτσας (Μπελάγιας), **Λάρισα** (Μπελάγιας), **Ομορφοχώριο** Λάρισας (Μπελάγιας) κλπ.

Αλλά και άλλοι **Αγραφιώτες** αποδημούν σε διάφορα μέρη της Θεσσαλίας. Στο επαναστατικό κίνημα του **Λυμπέρη Γερακάρη** (1645-1696), για παράδειγμα, πολλοί **Αγραφιώτες**, από φόβο, έφυγαν από τα χωριά τους και πήγαν **στη Μακρυνίτσα**, και από εκεί οριστικά μετοίκησαν **στον Άγιο Λαυρέντιο** Πηλίου.¹²¹ Επίσης, **στον Τύρναβο** υπήρχε συνοικία «**Αγραφιώτικα**». Στα 1830-1831 καταστρέφεται από τους Τούρκους η **Απιδιά** Καρδίτσας και αρκετοί κάτοικοί της φεύγουν για την **Αγιά** Λάρισα, την **Κασσάνδρα** Χαλκιδικής, την **Αλεξάνδρεια** (Γιδά) Ημαθίας.¹²²

ΚΟΖΑΝΗ και ΚΑΤΑΦΥΓΙ Κοζάνης, Αλεξάνδρεια (Γιδά) Ημαθίας. Το 1612 (ή 1618), εξ αιτίας των μεγάλων διώξεων και καταστροφών που εξαπέλυσαν **στα Άγραφα** οι Οθωμα-

119. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, ό.π., σ. 586, 592, 597, με την εκεί πλούσια βιβλιογραφία. Πρβλ. Γ. Χιονίδη, *Συνοπτική Ιστορία της Βέροιας*, Θεσσαλονίκη 1981.

120. Με την αριθ. 178/1904 απόφαση του Πρωτοδικείου Καρδίτσας διατάχθηκε η εγγραφή στους Εκλογικούς Καταλόγους του Δήμου Τιτανίου, του «*Μπεζιούλα Ευθ. Ευαγγ., ετών 24, γεωργού, Κοσκινά*».

121. Σ. Βαμβακού, «Η εξέλιξη του χωριού Αγίου Λαυρέντιος Πηλίου», ανάτ. από το περιοδ. *Θεσσαλικά Χρονικά*, Αθήνα 1966, σ. 7. Για το ίδιο θέμα: Γ. Κορδάτος, *Η επανάσταση της Θεσσαλομαγνησίας*, σ. 33. Για τον **Λυμπέρη Γερακάρη** και το κίνημά του, βλ. και Γ. Ζαβίρας, *Νέα Ελλάδα ή Ελληνικό Θέατρο*, σ. 379.

122. Δημ. Β. Στάθη, *Η Απιδιά των Αγράφων. Ιστορία Λαογραφία*, Καρδίτσα 1993, σ. 49.

νοί μετά την κατάπλιξη του επαναστατικού κινήματος του Διονυσίου του Φιλοσόφου ή Σκυλοσόφου και την εκτέλεση του αγίου Σεραφείμ στο Φανάρι Καρδίτσας (4121601), κάτοικοι του Καταφυγίου Ιτάμου (Καρδίτσας) μετανάστευσαν ομαδικά στη Δυτική Μακεδονία και ίδρυσαν το Καταφύγι Κοζάνης, ενώ αργότερα, πολλοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν και στην πόλη της Κοζάνης.¹²³ Σημειώνουμε εδώ ότι ένα μέρος των κατοίκων του Καταφυγίου Καρδίτσας προέρχεται από το Καταφύ (Καταφύγι) Γούρας (Ανάβρας) της Ύθρου, που αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν εξαιτίας της ληστοκρατίας που επικρατούσε στην περιοχή τους. Γράφει σχετικά ο Αθ. Μηλιώνης:¹²⁴ «Με την επικράτηση της Οθωμανικής κυριαρχίας, η εμφάνιση των λητοσυμμοριών των Τουρκαλβανών στην περιοχή της Δυτικής Ύθρου της Γούρας και η μόνιμη παρουσία τους εκεί (τέλη 15^{ου} αι. και αρχές του 16^{ου} αι.), δημιούργησε συγχρόνως και τη βασική αιτία των συχνών τουρκικών επιδρομών, πράγμα που προκαλούσε τεράστια προβλήματα διαβίωσης στους κατοίκους των οικισμών και στους μοναχούς της Ι. Μονής των Αγίων Θεοδώρων. Εξ αιτίας λοιπόν αυτής της κατάστασης, όπως την σκιαγραφεί ο Κων/νος Ματίκας στις «Ιστορικές Αναμνήσεις από τη Γούρα», οι κάτοικοι των οικισμών αυτών επειδή δεν μπορούσαν ν'αντέξουν τις σκληρές και αιματηρές αυτές δοκιμασίες, αποφάσισαν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και τα σπίτια τους και να φύγουν σε διάφορες περιοχές: α) Ένα μέρος των κατοίκων κατέφυγε προς τον Ύλυμπο. Εκεί έκτισαν ένα δεύτερο Καταφύ¹²⁵ με άλλους καταφυγιώτες που κατέφυγαν εκεί για τον ίδιο σκοπό. β) Ένα δεύτερο μέρος των κατοίκων κατέφυγε προς τα ορεινά της Καρδίτσας, στο Καταφύ των Αγράφων, το οποίο διατηρείται ακόμα και σήμερα. Η προφορική παράδοση αφήνει να εννοηθεί ότι και οι μοναχοί της Ι.Μ. των Αγίων Θεοδώρων και της Παναγίας, αναγκαστικά εγκατέλειψαν τη Μονή και κατέφυγαν προς το Καταφύγι Αγράφων, όπου εντάχθηκαν στην εκεί Ιερά Μονή Πέτρας Καταφυγίου, η οποία διατηρείται μέχρι σήμερα. [Μία από τις οικογένειες που ήλθαν από το Καταφύγι Γούρας ήταν και αυτή των Ζαρκαδαίων: «Παλιά κλέφτικη οικογένεια των Αγράφων. Ήλθαν από Γούρα, σημερινή Ανάβρα Αλμυρού. Πρώτα εγκαταστάθηκαν στο Καροπλέσι, όπου παντρεύθηκε ο γενάρχης του Κλάδου Γεώργιος Ζαρκάδας, που ωστόσο αρχικά έφερε το επίθετο Πάλλας. Κατά άλλη άποψη, λεγόταν Χριστοδούλου ή Παπαδημήτρης. Αναφέρεται μάλιστα ότι ο πρώτος αυτός Ζαρκάδας επέλεξε το Καταφύγι Καρδίτσας, γιατί είχε συγγενικές σχέσεις με τον τότε ηγούμενο της Μ. Πέτρας. Όταν ήλθε στο Καταφύγι μπήκε στην υπηρεσία των Πολυζαίων βλαχοποιμένων»¹²⁶]. γ) Το μεγαλύτερο όμως μέρος των κατοίκων του Καταφυγίου Γούρας κατέφυγε στη γειτονική Ν.Α. Ύθρου και εγκαταστάθηκε στη Γούρα (Ανάβρα). Εκεί ενώθη-

123. Κλ. Νάστου, Καταφύγι Περίων Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1981, ιδίως σ. 73, 158 κ.α. Βλ. και «Το Καταφύγι Περίων και τα Άγραφα», έκδοση του Συνδέσμου Καταφυγιωτών «Τα Πιέρια», Θεσσαλονίκη 1984. Και σχετικό δημοσίευμα στην εφημ. «Νέος Αγών» Καρδίτσας, φ.23360/17-7-2008, σ. 6.

124. Αθανασίου Γ. Μηλιώνης, Η Ανάβρα (Γούρα) της Ύθρου, Η ιστορική Μάνα των προσφύγων όλων των αιώνων, έκδ. Κοινότητας Ανάβρας Αλμυρού Μαγνησίας, Ανάβρα Αλμυρού 2006, σ. 94επ., 125επ., 140επ., 395-396.

125. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τόμ.Β', ό.π., σ.98. Κων. Ματίκα, Ιστορικές Αναμνήσεις από τη Γούρα, Αθήνα 1978, σ. 1 και Δ.Φ.Ε.Α. (Δελτίο Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού) «ΟΘΡΥΣ», τ. 3, Αλμυρός 1999.

126. Γεωργίου Αθ. Κλήμου, Βιογραφικό Καταφυγιωτών Καρδίτσας 1820-1920, Καρδίτσα 2006, σ. 8990.

καν με τους κατοίκους της και δημιούργησαν έναν καινούριο τρόπο ζωής, κοινωνικών και επαγγελματικών σχέσεων. Έτσι ερημώθηκε και καταστράφηκε τελείως το ωραιότερο χωριό της Δυτικής Όθρυος, το **Καταφύ**, που έχει την ιστορία του βαθιά μέσα στους αιώνες, τόσο κατά την πρώιμη και μεσαιωνική περίοδο της βυζαντινής αυτοκρατορίας όσο και στην αρχαία εποχή, όπως αυτό βεβαιώνεται από την ύπαρξη των γειτονικών κάστρων της Μόριας, των Καρανδών, (Γρεντιάς), των Χαλών (Τσουρνάτης), της αρχαίας ελληνιστικής εποχής και τη Μεγάλη Σπηλιά της πρώιμης βυζαντινής εποχής». Από **Καταφύγι** σε **Καταφύγι**, λοιπόν, και από «καταφυγή» σε «καταφυγή»...

Ήδη από το 1612 ορισμένες **αγραφιώτικες** οικογένειες εγκαθίστανται στην **Κοζάνη**, όπου σχηματίζουν μικρή παροικία. Οι οικογένειες αυτές παραλαμβάνουν οικοπέδα και «κτίζουν οίκους παρά την συνοικίαν **Ζούβλια** και **Αγραφιώτικα** και αλλαχού της κώμης». Ανάμεσα στις **αγραφιώτικες** οικογένειες ήταν και εκείνες των **Σούφλια**, **Λόβα**, **Αγραφιώτη**, **Τόλιου**, **Θάνου**, **Γατή**, **Γεωργακά**, **Μάνθου**, **Κριαρά**. Οι **Αγραφιώτες** αυτοί έγιναν φορείς οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής προόδου της **Κοζάνης**. Ήταν οι πιο δραστήριοι επαγγελματίες: «Ούτοι εισήγαγον την βαφικόν, ατελώς μέχρι τούδε εξασκουμένην, και την κατασκευήν είδους οικιακών υφασμάτων και την σπαρτουργίαν». Γράφει συγκεκριμένα ο παλιός Κοζανίτης Γυμνασιάρχης Παναγ. Λιούφης, στο πολύτιμο βιβλίο του και ιδίως στο θέμα «**άποικοι εξ Αγράφων**»:¹²⁷ «**Κατά το 1612**, πολιτικής ανωμαλίας γενομένης και επαναστάσεως εκραγείσης εν τη **Θεσσαλία** και τη **Ηπειρώ**, τη ενεργεία του τότε αρχιερέως **Τρίκκης Διονυσίου του Φιλοσόφου**, του επιλεγμένου **Σκυλοσόφου**, **οικογένειαι εξ Αγράφων** και άλλων μερών της **Θεσσαλίας φεύγουσαι τας ταραχάς και την απηνή καταδίωξιν** προσήλθον εις την κώμην (εννοεί την **Κοζάνη**)..., και κατεστάθησαν προσωρινώς εν τοις **κελλίοις του ναού του Αγίου Δημητρίου**. Πόσαι ήσαν αι οικογένειαι αύται δεν είναι ιστορικώς εξηκριβωμένον. Το μόνον που διεσώθη είναι ότι **κατέφυγον εις Κοζάνην κατά Σεπτέμβριον** και μετά διαχείμασιν εν τοις ειρημένους **κελλίοις**, παραλαβούσαι οικοπέδα έκτισαν οίκους παρά την συνοικίαν **Ζούβλια** (**Ζούβλια** ή **Σούφλια** ονομάστηκε από την Αγραφιώτικη οικογένεια **Σούφλια**, που διέμενε αρχικά εκεί, βλ. σ. 43, σημ. 2) και **Αγραφιώτικα**, και αλλαχού της κώμης. Ούτοι εισήγαγον την βαφικόν, ατελώς μέχρι τότε εξασκουμένην, και την κατασκευήν είδους οικιακών υφασμάτων και την σπαρτουργίαν. Εκ δε των πρώτων οικογενειών **Λόβα**, **Σούφλια**, **Αγραφιώτου**, **Τόλιου**, **Θάνου**, **Γατή**, **Γεωργακά**, **Κριαρά**, **Μάνθου** κλπ, σώζονται σήμερον (1924) απόγονοι, διατηρήσαντες την μνήμην του γεγονότος και κοινήν τελούντες κατ'έτος αγρυπνίαν και λειτουργίαν κατά πατροπαράδοτον κληρονομικήν εξέλιξιν την 14^{ην} Σεπτεμβρίου, προς ανάμνησιν της εγκαταστάσεως...». Απόγονος της οικογένειας **Σούφλια** απαντάται αργότερα ο **Παναγιώτης Σούφλιας**, ως δάσκαλος Κοζάνης από το 1827.¹²⁸ Μετακινήσεις προς την **Κοζάνη** σημειώθηκαν και στα χρόνια του **Αλή πασά**, λίγο πριν την επανάσταση του 1821, με αποτέλεσμα ο οικισμός των **Αγραφιωτών** να γίνει ισχυρός. Η συνεχής αύξηση του πληθυσμού αυτού προσέδωσε στην

127. Παναγ. Ν. Λιούφη, *Ιστορία της Κοζάνης*, Αθήνα 1924, σ. 43-44. Πρβλ. Εκδοτικής Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. 10, σ. 174.

128. Παναγ. Ν. Λιούφη, *Ιστορία της Κοζάνης*, ό.π., σ. 217.

Κοζάνη τη μορφή κωμόπολης, με 400 και πλέον οικογένειες, διανεμημένες σε 4 ενορίες. Οι δύο από τους 4 ιερείς παρέδιδαν μαθήματα σε παιδιά ευκατάστατων οικογενειών και αυτή τους η δράση έφερε την αρχή της καλλιέργειας των Ελληνικών Γραμμάτων από την τάξη των ιερέων.

Το αποτύπωμά τους άφησαν **οι Αγραφιώτες** στην περιοχή αυτή, που δεν περιορίζεται μόνο στον οικονομικό τομέα, αλλά είναι ορατό και στα θρησκευτικά μνημεία και στον χώρο των Γραμμάτων. Η κατασκευή του ναού των Αγίων Αναργύρων Κοζάνης στις αρχές του 17^{ου} αιώνα πιθανόν συνδέεται με την έλευση των **Αγραφιωτών**. Το έτος 1815 ο ναός ανακαινίστηκε εκ βάθρων μετά από άδεια του **Αλή πασά**. Από αυτή την ανακαίνιση σώζεται φορητή εικόνα του τέμπλου, όπου παριστάνεται ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, δωρεά της **συντεχνίας των υφαντουργών Αγραφιωτών**, η οποία φέρει την εξής αφιέρωση: «*Δέησις των υφαντάδων αγραφηότων και τη δαπάνη αυτών Γεωργίου ιερέως, Κωνσταντίνου Πολήζο, Βασιλεί Κωνσταντί, Αποστόλη Δημητρίου, Δημητρίου εις μνημόσυνον αιώνιον αυτών και των γονέων των: 1815 Μαΐου 30 εν Κοζάνη*». ¹²⁹

Απόγονοι των **Αγραφιωτών στην Κοζάνη** υπήρχαν ως τα νεότερα χρόνια. Οι ίδιοι διατηρούσαν ζωντανή και τη μνήμη του γεγονότος της **αποδημίας τους**. Τελούσαν «*κατ'έτος κοινήν αγρυπνίαν και λειτουργίαν τη 14^η Σεπτεμβρίου κατά πατροπαράδοτον κληρονομικήν εξέλιξιν προς ανάμνησιν της εγκαταστάσεώς των*». Ο συνοικισμός τους «*εγένετο ισχυρός και προσέδωκεν ήδη εις την Κοζάνην μορφήν πόλεως*» (Π.Ν. Λιούφης, ό.π., σ. 43-44). Από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, χάρη και στη συμβολή των **Αγραφιωτών, στην Κοζάνη** αναπτύχθηκε σημαντικά το εμπόριο των αλατζάδων και των χρωστικών ουσιών.¹³⁰ Όπως γράφει ο καθηγητής **Βασίλης Σφυρόερας**,¹³¹ το 1534 η **Κοζάνη** ήταν ακόμη ασήμαντο χωριό, που από τις αρχές του 17^{ου} αι. άρχισε να αναπτύσσεται. Το 1662 μνημονεύονται **Κοζανίτες** έμποροι στην **Κωνσταντινούπολη** και στην **κεντρική Ευρώπη**, σύμφωνα με την πληροφορία του Κοζανίτη λόγιου **Χαρισίου Μεγδάνη** (1769-1823), στη διατριβή του «*Περί της αρχής και προόδου και της νυν καταστάσεως τής νυν της Κοζάνης Σχολής...*», ο οποίος για ένα διάστημα είχε εγκατασταθεί στην **Ουγγαρία** και δίδαξε Ελληνικά στην **Πέστη**: «*Από του 1662 ηύξησεν ο πολιτισμός της (της Κοζάνης) και επολλαπλασιάσθησαν οι πραγματευόμενοι της εις Γερμανίαν, Ουγγαρίαν, Πολωνίαν, Κωνσταντινούπολιν και αλλαχού, και επομένως η εισαγωγή του κέρδους εγένετο αδροτέρα. Συνάμα εισήχθη η όρεξις εις την πολυτέλειαν και η φιλοτιμία διά τα βελτίονα, πρώτον μεν εις το κατά μέρος και έκαστος των ευκαταστάτων συναμιλλώντων εις το να κτίζωσι και κοσμώνσι τους οίκους των μεγαλοπρεπώς και να δαιτιώνται πολυτελώς και αβροτέρωσ... Οι κάτοικοι της περιτριβόμενοι εις ξηνητείαν άλλαξαν το ήθος και επολιτεύθησαν και*

129. Ξενοφώντα Σ. Κουτή, *Από την Αθαμανία στ' Άγραφα. Η ιστορία της Αργιθέας*, τόμ. Α', Αθήνα 2020, σ. 388.

130. W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, τόμ. 3, σ. 299-302. ΗΔΜ, τόμ. 4 (1925), σ. 49-50. Μιχ. Α. Καλινδέρη, *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1958, passim.

131. Βλ. Βασίλης Σφυρόερας, λήμμα «Κοζάνη» στην εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 34 (1988), σ. 208-209.

απέκτησαν φιλοτιμικήν εις το να ζώσι πολιτικώτερα και να ορέγνυνται την καλλιμάθειαν».¹³² Ίσως απώτερης Αγραφιώτικης καταγωγής είναι και οι **Καραγιανναίοι της Κοζάνης**, ένας κλάδος των οποίων εγκαταστάθηκε το 18^ο αιώνα στη Βιέννη και διακρίθηκαν στο εμπόριο και τα γράμματα, απόγονός τους δε είναι ο μεγάλος μουσουργός του 20^{ου} αιώνα **Χέρμπερτ φον Κάραγιαν**, γενν. στο Ζάλτσμπουργκ της Αυστρίας το 1908. Παράλληλη δε προς την οικονομική ανάπτυξη της πόλης της **Κοζάνης** υπήρξε και η επίδοσή της στην παιδεία, ενώ δημιουργήθηκε εδώ και μεγάλη Βιβλιοθήκη.¹³³ Στα τέλη μάλιστα του 18^{ου} αιώνα η **Κοζάνη** αποτελούσε ιδιοκτησία της **βασιδέ σουλτάνας**, γεγονός που της εξασφάλιζε ορισμένα **προνόμια**, και ο πληθυσμός της, από 2.000 του τέλους του 17^{ου} αιώνα έφθασε τις 7.000 στις παραμονές της Επανάστασης του 1821.

Αλλά και από επακολουθήσαντες απελευθερωτικούς ξεσηκωμούς του Γένους μας, όπως τα Ορλωφικά του 1770, μέχρι τη Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση του 1821, έλαβαν χώρα και στα μέρη των **Αγράφων** αρκετές αναστατώσεις, που ανάγκασαν και άλλους **Αγραφιώτες** να εκπατριστούν. Έτσι αναφέρονται και άλλες οικογένειες της **Κοζάνης** που κατάγονται από τα **Άγραφα** και μάλιστα από συγκεκριμένα μέρη καταγωγής, όπως του **Σιώπη** σπό το χωριό **Σιάμ ή Οξιά Μουζακίου, Τ[ι]όλου από Καροπλέσι, Δελιαλή, Τιάλου, Δακή, Μαντή από Καστανιά Νευροπόλεως (Καρδίτσας), Ματιάκη από Καρύτσα, Μανδρέλα από Ζωγλόπι (Ραχούλα), Θάνου από Νεράϊδα Δολόπων (Σπινάσα Καρδίτσας), Κλήμου από Καταφύγι Αγράφων (Καρδίτσας),¹³⁴ Γαζή και Ιωαννίδη εκ Νεοχωρίου, Αγραφιώτη εξ Αγράφων, Κριαρά εκ Τροβάτου, Λάσκου, Γκουστίνου, Καραθανάση, Σιαλιέρα κ.ά.¹³⁵ Με την ευκαιρία σημειώνουμε ότι η **Κατερίνα**, κόρη του **Αγραφιώτη (εκ Καταφυγίου Καρδίτσας) Ιωάννη Κλήμου ή Χατζηκλήμου** και σύζυγος του **Ιωάννη Λά(τ)σκου**, ήταν μητέρα του Φιλικού, διακεκριμένου Ιερολοχίτη του Δραγατσανίου και πρώτου υπασπιστή του **Αλέξανδρου Υψηλάντη** (ο οποίος μάλιστα **ξεψύχησε στα χέρια του**), του **Γεωργίου Λασσάνη**,¹³⁶ ο οποίος γεννήθηκε στην **Κοζάνη** το 1793 και πέθανε στην Αθήνα το 1870.¹³⁷ Στην **Κοζάνη** αναφέρεται επίσης η σημαντική παρουσία τού επισκόπου **Βενιαμίν**,**

132. **Χαρισίου Μεγδάνη**, *Περί της αρχής και προόδου και της νυν καταστάσεως τής νυν της Κοζάνης Σχολής* [= Γεωργ. Χατζηκυριακού, *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας μετά τοπογραφικών, ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων*, τόμ. 1, εν Αθήναις 1906, σ. 70-71].

133. **Ν. Δελιαλή**, *Κατάλογος εντύπων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης. Έντυπα εκδόσεων 1494-1912*, τόμ. 12, Θεσσαλονίκη 1948, 1964.

134. Η οικογένεια **Κλήμου** υπάρχει και σήμερα στο **Καταφύγι** Καρδίτσας, εξέχων δε γόνος της είναι και ο συνταξιούχος σήμερα (2024) εκπαιδευτικός και συγγραφέας, ακριβός φίλος και δοκιμος θεράπων της τοπικής ιστορίας κ. **Γεώργιος Αθ. Κλήμος**, τακτικός δε συνεργάτης του «*Θεσσαλικού Ημερολογίου*».

135. **Γρηγόρη Γερούκη**, *Απαντα Γεωργίου Λασσάνη*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 41.

136. **Γρηγόρη Γερούκη**, ό.π., σ. 81. **Ευάγγελου Τζιάτζιου**, «*Η Φιλική Εταιρεία και ο Γεώργιος Λασσάνης*», *Μακεδονικά*, τόμ. Α' (Θεσσαλονίκη 1940), σ. 199.

137. Ο **Γεώργιος Λασσάνης** (1793/1870) ήταν αγωνιστής του '21, θεατρικός συγγραφέας και λόγιος. Γεννήθηκε στην **Κοζάνη** και το αρχικό επώνυμό του ήταν **Λάσκοκ**. Ανήκε στην αστική τάξη, καθώς ο πατέρας του **Ιωάννης** ήταν έμπορος σαπουνιού. Μητέρα του ήταν η **Αικατερίνη Κλήμου ή Χατζηκλήμου** με απώτερη καταγωγή από τα **Άγραφα**. Από τα πρώτα χρόνια της γέννησης του **Γεωργίου**, στη γενέθλια γη αιωρείτο πατρός του προεπαναστατικό πνεύμα. Τα τραγούδια και το κήρυγμα του Ρήγα Φεραίου είχαν φωλιάσει στις καρδιές των κατοίκων, αλλά και στη δική του. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στο φημισμένο σχολείο της γενέτει-

ράς του. Η δολοφονία ωστόσο του πατέρα του και η καταδίωξη της μητέρας του από τον Αλή πασά υπήρξαν ακόμη δύο γεγονότα που θέρειψαν το αγωνιστικό πνεύμα του. Καταδιωγμένος από τον Αλή πασά, κατέφυγε στην Πέστη (Βουδαπέστη), όπου για ένα διάστημα εργάστηκε με ζήλο στον εμπορικό οίκο του Κοζανιτή έμπορα Νικολάου Τακιαζή. Από τα παιδικά του χρόνια, είχε διαμορφωθεί μέσα του το πάθος της ελευθερίας, καθώς άκουγε τα κατορθώματα του θεού του (αδελφού της μητέρας του) Νικόλα Χατζηκλήμου, κλεφταρματολού του Ολύμπου και συμπολεμιστή του Νικοτσάρα, ένα πάθος που συνδυαζόταν με τη δίψα της παιδείας. Οι πνευματικές ανησυχίες του τον έκαναν να καταλάβει ότι έκλινε προς τα γράμματα. Το 1813 πηγαίνει στη Λειψία και σπουδάζει στο εκεί Πανεπιστήμιο για τέσσερα χρόνια, Ιατρική και Φιλολογία. Διδάκτωρ της φιλολογίας επιστρέφει το 1817 στην Πέστη και τον επόμενο χρόνο ταξιδεύει στο Ιάσιο, τη Μόσχα και την Οδησό. Τότε έρχεται σε επικοινωνία και συνεργασία με τους πρωτεργάτες της προσπάθειας για τη συγκρότηση της Φιλικής Εταιρείας, της οποίας γίνεται και επίσημα μέλος τον Μάρτιο του 1818. Μαζί με την πατριωτική, συνεχίζει και τη φιλολογική και εκπαιδευτική του δράση, πιστεύοντας πως στέρεη υποδομή της εξέγερσης για την απελευθέρωση της Ελλάδας είναι η παιδεία και ο φωτισμός του Γένους. Σύμφωνα με γράμμα του Θεοχάρη Κληματώτη, που δημοσιεύθηκε στον «Λόγιο Ερμή» (1111818), «ο κύριος Λασσάνης..., το περασμένον φθινόπωρον ήλθεν εδώ (στη Βιέννη) με σκοπόν να μεταβή εις την φιλην πατρίδα, αλλά διά τινας περιστάσεις έμεινε ως την Άνοιξη και διατρίβων εδώ, συνέγραψε δράμα επιγραφόμενον "Η Ελλάς και ο Ξένος" και την 15^{ην} του τρέχοντος το έδιδασεν». Το δράμα θα παιχθεί τον επόμενο χρόνο στην Οδησό, όπου οδήγησε τα βήματά του η μυσή του στη Φιλική Εταιρεία. Εκεί ο Λασσάνης διορίστηκε δάσκαλος της Ελληνοεμπορικής Σχολής της πόλης, όπου σπουδαία υπήρξε η διδασκαλική δράση του και η στενή συνεργασία του με τον Γεώργιο Γεννάδιο. Στη σχολή αυτή ανέπτυξε πλούσια δραστηριότητα, με την πλατιά μόρφωση που διέθετε και τη γλωσσομάθειά του (γνώριζε καλά γαλλικά, γερμανικά και ρωσικά), εφαρμόζοντας την αλληλοδιδασκτική μέθοδο, εφοδιάζοντας τους 150 περίπου μαθητές του με νέα σχολικά βιβλία και μεταφράζοντας από τα γερμανικά, σε συνεργασία με τον Γεώργιο Γεννάδιο, τα καλύτερα σχετικά έργα. Παράλληλα, σε συνεργασία πάντα με τον Γεννάδιο, συνέθεσαν τη Στοιχειώδη Εγκυκλοπαίδεια, που κυκλοφόρησε στη Μόσχα σε έξι τόμους στο χρονικό διάστημα 1819-1821. Εκτός όμως από τις γνώσεις που μετέδιδε, συνετέλεσε στην απόπνιση των μαθητών, όσον αφορά τη φιλοπατρία, προετοιμάζοντάς τους ιδεολογικά και ψυχικά, ώστε να αποτελέσουν μετέπειτα τα στελέχη του Ιερού Λόχου. Το ίδιο διάστημα έδραψε δάφνες ως δραματουργός και ηθοποιός, στηρίζοντας αποφασιστικά τη θεατρική κίνηση που ανέπτυξαν στα χρόνια 1814-1820 ελληνικοί ερασιτεχνικοί θίασοι στην Οδησό, που αποτελούσε τότε κέντρο του δικτύου της Φιλικής Εταιρείας. Αποτιμώντας ειδικά την συνεισφορά του, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι αυτός και ο Νικόλαος Πίκκολος συνέβαλαν στο να αποκτήσει η θεατρική κίνηση της Οδησού συνέχεια και συνέπεια. Ο λόγιος Φιλικός υπήρξε ένας αποκλειστικά στρατευμένος δραματουργός, ίσως ο πρώτος του νεοελληνικού θεάτρου. Το 1818 έγραψε όπως είπαμε το μονόπρακτο «Η Ελλάς και ο Ξένος», ενώ μέσα στο 1819 είχε ολοκληρώσει και την τρίπρακτη τραγωδία «Αρμόδιος και Αριστογείτων», που ανεβαίνει στην Οδησό στα 1820. Στην προεμίερα του έργου ένας από τους ηθοποιούς που έλαβαν μέρος ήταν και ο εννιάχρονος πρωτότοκος υιός του Κωνσταντινοπούλη Φιλικού Δημητρίου Καμπούρογλου, ο Γρηγόριος. Την πληροφορία αυτή παραδίδει ο υιός του Δημήτριος (ο γνωστός λογοτέχνης) σε χρονογράφημά του στην εφημερίδα «Εστία». Εκεί μεταξύ άλλων αναφέρει πως ο πατέρας του ήταν επίσης μαθητής του Γεωργίου Λασσάνη, στην Οδησό, και αργότερα υπήρξαν συνυπάλληλοι κατά τα πρώτα έτη της βασιλείας του Όθωνος. Συνδέθηκαν έτσι με ένα είδος φιλίας, από εκείνες που τις τερματίζει μόνον ο θάνατος. Συνδέθηκαν όμως και με δεσμούς συγγενείας, αφού μετεπαναστατικά συμφυέθηκαν δύο γηγενείς Αθηναίες που ήταν συγγενείς. [Λασσάνης και Καμπούρογλου αγάπησαν την Αθήνα και αφοσιώθηκαν ο καθείς με τον δικό του τρόπο στην πόλη. Ο μεν Γρηγόριος με τα έντυπα που εξέδωσε, το Εθνικό Θέατρο που προσπάθησε να δημιουργήσει και προ παντός με τον γιο που χάρισε στην Αθήνα, τον γνωστό Δημήτριο Γρ. Καμπούρογλου τον Αναδρομάρη. Ανάλογη ήταν και η συνεισφορά του Γ. Λασσάνη, ο οποίος με τη διαθήκη του φρόντισε για την ανάπτυξη των Τεχνών και των Γραμμάτων στην Αθήνα]. Την εποχή της Οδησού, ο Γ. Λασσάνης επιδόθηκε και στην υποκριτική. Έπαιξε σε παραστάσεις των δύο έργων που προαναφέρθηκαν και συμμετείχε σε μία τουλάχιστον παράσταση του «Φιλοκτήτη» του Σοφοκλέους, σε διασκευή του Πίκκολου. Όπως όμως έγραφε εύστοχα ο Σπύρος Μελάς στην «Εστία», οι δάφνες του θεάτρου δεν τον συγκίνησαν, ανυπομονούσε για τη μεγάλη ώρα των έργων. (Άλλωστε τα γεγονότα που ακολούθησαν, δηλαδή η συμμετοχή του στην Επανάσταση δίπλα στον Αλέξανδρο Υψηλάντη, ο επαπειτής εγκλεισμός του στις αυστριακές φυλακές μαζί με τον αρχηγό της Φιλικής Εταιρείας, αλλά και η εκ νέου συμμετοχή του στον Αγώνα το 1828, δεν ευνόησε ασφαλώς την ενασχόλησή του με τη δραματολογία). Τον ίδιο καιρό γράφει πατριωτικά ποιήματα, που θα συνεχίσει και στη διάρκεια της Επανάστασης, με στόχο να διευρύνει το πάθος της ελευθερίας και να εξυμνήσει τα κατορθώματα των Ελλήνων. Επίσης, σε συνεργασία με το Γερμανό συγγραφέα και φίλο του Harro Harring, γράφει και το δράμα «Ο αρ-

ο οποίος γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1781 εκ πατρός **Δημητρίου Καρίπογλου, Αγραφι-νησίθρησκος του Μοριάς**, που κυκλοφόρησε στα γερμανικά το 1831. Το Μάη του 1820 συνεννάζεται με τον **Νικόλαο Υψηλάντη** (τον είχε πρωτογνωρίσει το 1819) και άλλους της ομάδας των **Φιλικών** για την κάθοδό τους στην Ελλάδα και την οργάνωση της εξέγερσης. Ο **Λασσάνης**, γραμματέας και σύμβουλος πια του **Αλέξανδρου Υψηλάντη**, τον ακολουθεί στη **Βεσσαραβία**. Λίγο αργότερα, διαβλέποντας εκείνος τις οργανωτικές του ικανότητες, του αναθέτει να συνενώσει τις δυνάμεις στη **Μολδαβία**, πράγμα που το κατορθώνει με τη συνεργασία του **Μιχαήλ Σούτσου** και του **Ιακωβάκη Ρίζου Νερούλου**. Στις 16 Φεβρ. 1821 στο αρχοντικό των **Υψηλάντηδων**, αποφασίζεται η **έναρξη του επαναστατικού αγώνα** και οι επαναστάτες, περνώντας τον **Προύθο**, φθάνουν από το Κισνόβιο στο **Ιάσιο**. Εκεί ο **Γ. Λασσάνης** με λίγους άνδρες και τον **Αλέξ. Υψηλάντη** κήρυξαν την Επανάσταση, εκδίδοντας και την επαναστατική προκήρυξη (*«Μάχου υπέρ Πατρίδος...»*), που το μεγαλύτερο μέρος τής συγγραφής της αποδίδεται στον ίδιο. Στη διάρκεια του τετράμηνου αγώνα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, ο **Λασσάνης** συμμετέχει ως Χιλιάρχος και υπασπιστής του **Αλέξ. Υψηλάντη**. Πρωτοστατεί στην οργάνωση του **Ιερού Λόχου**, φοράει και ο ίδιος τη στολή του **Ιερολοχίτη** (πράγμα που τον έκανε υπερήφανο για όλη του τη ζωή) και ως **Ιερολοχίτης** αγωνίζεται μαζί του στο **Δραγατσάνι** (7 Ιουν. 1821). Μετά την καταστροφή ακολουθεί τον **Αλέξ. Υψηλάντη** και τα αδέρφια του και, παρά τις αρχικές δι-αβεβαιώσεις των αυστριακών αρχών πως θα τους αφήσουν να περάσουν τα σύνορα, συλλαμβάνονται και φυλακίζονται στο φρούριο Μούγκατς, όπου παρέμειναν μέχρι το 1827. Η επιταχτή παραμονή τους στη φυ-λακή του ενέπνευσε να γράψει το εξής σπαρακτικό ποίημά του: *«Η νύχτα μελανόπτερη, του χάους η θυγά-τηρ, / Φορεί την ασπροκέντητον χλαμύδα εις τους ώμους / Κί' από τον εβενόκτιστον εγειρομένη θρόνον / Περύ-ζει και ανίπταται στον άπειρο αιθέρα... / Εις την μικράν καμάραν μου κ' εγώ εμβάϊνω τώρα. / Χονδροί και κατα-μέλανοι πολιορκούν με θόλοι / Και ζοφεράν αντίχησιν στους στεναγμούς μου δίδουν. / Η θύρα σιδερένια με κλειδαριές μεγάλες. Ένα μικρόν παράθυρον, βαθειά στον τοίχο μέσα / Σκαμμένον, και με κάγκελα με σύρμα συμπλεγμένα, / Ως και αυτήν την είσοδον των ηλιοακτινών / Θρασύνεται με έπαρσιν να μου αμφισβητήση... / Και το μικρόν λυχνάρι μου, ο μόνος σύντροφός μου!... / Αλλά εις τί οι πόδες μου σκονιάπτουν; / Αί τί βλέπω; / Κρικέλλα σιδερένια στην γην στερωμένη... / Λοιπόν εις τα οικήματα κακούργων και φονέων / Μ'έχλωσαν οι απάνθρωποι;»*. Θα αφεθούν ελεύθεροι, έπειτα από παρέμβαση του τσάρου της Ρωσίας **Νικολάου Α'**, στις 22 Νοε. 1827. Ύστερα από την αποφυλάκισή τους περνούν από την **Πράγα** και στις 9 Δεκ. φθάνουν στη **Βιέν-νη**, όπου ο **Αλέξ. Υψηλάντης** πεθαίνει (9 Ιαν. 1828) στα χέρια του **Λασσάνη**, ο οποίος στη συνέχεια πηγαί-νει στο **Μόναχο**, γίνεται δεκτός από τον πατέρα του **Όθωνα**, το βασιλιά της Βαβαρίας **Λουδοβίκο Α'** (θερ-μό φιλέλληνα) και με γαλλική φρεγάτα φθάνει τον Ιούλ. 1828 στο ελληνικό έδαφος και τοποθετείται από τον **Καποδίστρια** στρατοπεδάρχης της Ανατολικής Ελλάδας. Με την ιδιότητα αυτή, θα πάρει μέρος στις τε-λευταίες μάχες του Αγώνα, με διοικητή τον **Δημήτριο Υψηλάντη**, αγωνιζόμενος για την εκκαθάριση της **Ρού-μελης** από τα υπολείμματα του τουρκικού στρατού. Στην τελευταία μάλιστα μάχη, στην **Πέτρα Βοιωτίας** (12 Σεπτ. 1829), διαπραγματεύθηκε ως εκπρόσωπος του **Υψηλάντη** τη συνθηκολόγηση των τουρκικών δυνάμει-ων, σε συνεργασία με τον **Ιωάννη Φιλήμονα**. Στάθηκε μέχρι τέλους πιστός στους **Υψηλάντηδες** με παράλ-ληλη με τον **Δημ. Υψηλάντη** πολιτική γραμμή. Ο Κασμούλης τον αναφέρει ως *«τον πλέον δραστηριώτερο εις την διεύθυνσιν της υπηρεσίας»* (βλ. **Νικ. Κασμούλης, Στρατιωτικά Ενθυμήματα**, τόμ. Γ', σ. 115, 197, 232, 282, 290). Μετά το τέλος του Αγώνα και την ανεξαρτησία της Ελλάδος συνέχισε να προσφέρει τις υπηρεσίες του στην πατρίδα, υπηρέτησε ως Γενικός Επιθεωρητής του Στρατού της Ανατολικής Ελλάδας (έπειτα από τη δο-λοφονία του **Καποδίστρια**), αλλά και αργότερα ως Γενικός Οικονομικός Έφορος Αττικοβοιωτίας. Από τις σπουδαιότερες θέσεις ωστόσο που κατείχε ήταν ο διορισμός του από την αντιβασιλεία του κόμητος Ιωσήφ Λουδοβίκου **Άρμανσπεργκ** ως Γραμματέα (υπουργού) επί των Οικονομικών της Επικρατείας, αλλά και ως Νομάρχου αρχικώς Ακαρνανίας Αιτωλίας και στη συνέχεια πρώτος Νομάρχης Αττικοβοιωτίας, Χρημάτισε ακόμη υπουργός των Στρατιωτικών και το 1868 πήρε το βαθμό του υποστράτηγου. Νυμφεύθηκε το 1834 την **Ευφημία Στάμουλιανοσταφίδα**, κόρη επιφανούς αρχοντικής αθηναϊκής οικογένειας. Μητέρα της ήταν η **Καρυά Ιωάννη Γέροντα**. Από την οικογένεια **Γέροντα** ήταν και η σύζυγος του **Δημ. Καμπούρογλου**. Μετά το γάμο τους έμειναν ως το τέλος της ζωής τους στο αρχοντικό της οδού Διογένους 13 στην **Πλάκα**, το οποίο ευ-τυχώς διεσώθη και στεγάζει το Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Οργάνων Φοίβου ΑνωγειανάκηΚέντρο Εθνο-μουσικολογίας. Στο σπίτι αυτό, λόγω της ευρύχωρης σάλας του, ετελέσθη και ο γάμος του **Γρηγορίου Κα-μπούρογλου** με την **Μαριάννα Αγγ. Γέροντα**, ανιψιά της συζύγου του. Πέθανε στις 7 Ιουλίου 1870, χωρίς να προλάβει να δει τη γενέτειρά του **Κοζάνη** ελεύθερη. Στην κηδεία του δεν παραβρέθηκε πλήθος κόσμου, αλ-λά μόνον η σύζυγός του, συγγενείς, φίλοι και λίγοι εναπομείναντες συναγωνιστές του. Ωστόσο, η χειρόγρα-φη διαθήκη του αποτελεί **μνημείο φιλοπατρίας**. Στη διαθήκη του (30 Αυγ. 1865) άφηνε την ακίνητη περι-οσία του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, με τον όρο, αφού ρευστοποιηθεί να δοθεί ένα ποσό στο σχολείο της **Κοζάνης**. Παρά την αποστασιοποίησή του από το θέατρο, ο **Γ. Λασσάνης** διατήρησε την αγάπη του για αυτό μέχρι το τέλος της ζωής του και με τη διαθήκη του όρισε να συσταθεί μέσω κληροδοτήματος ο *«Λασσάνειος*

ώτη την καταγωγή.¹³⁸ Το 1815 τοποθετήθηκε επίσκοπος στην Κοζάνη, όπου αρχιεράτευσε μέχρι το 1849 (επί 34 συναπτά έτη!), με εξαιρετική πατριωτική δράση, ενώ το 1818 είχε προσφέρει ως δωρεά 100 τόμους βιβλίων στην ονομαστή βιβλιοθήκη της πόλης.

Στα 1830-1831 καταστρέφεται από τους Τούρκους η Απιδιά Καρδίτσας και αρκετοί κάτοικοί της φεύγουν για την Αγιά Λάρισα, την Κασσάνδρα Χαλκιδικής, την Αλεξάνδρεια (Γιδά) Ημαθίας κ.ά.¹³⁹

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ και ΑΣΒΕΣΤΟΧΩΡΙ Θεσσαλονίκης, Λαγκαδάς, Βάβδος και Κασσάνδρα Χαλκιδικής, ΑΧΡΙΔΑ κλπ. Το ευρωστότερο όμως οικονομικό κέντρο, που προσελκύει Ευρυτάνες και Αγραφιώτες εμπορευόμενους, τεχνίτες και επαγγελματίες, είναι η Θεσσαλονίκη, η οποία την εποχή της τουρκοκρατίας ήταν περίπου όπως Αμερική προπολεμικά, όπου ο καθένας με οικονομίες μπορούσε να πλουτίσει. Στους Αγραφιώτες αυτούς της Θεσσαλονίκης οι Τούρκοι είχαν δώσει το όνομα «**Σκούρτα**» (= παρεπίδημοι, προσωρινοί κάτοικοι σε ξένο τόπο). Όπως γράφει ο Νίκος Καραφύλλης,¹⁴⁰ δεν έχει διευκρινιστεί πώς και γιατί αποκληθήκαν έτσι. Δεν έχει επιβεβαιωθεί η ετυμολογία του ονόματος από τα αλβανικά *Shkurter* (= κοντός, βραχύς) ή το *skuter* (= κτηνοτρόφος, τσέλιγκας). [Κατά το

δραματικός διαγωνισμός», ετήσιος διαγωνισμός για την απονομή δύο βραβείων σε νεοελληνικά θεατρικά έργα (κωμωδία και δράμα): Ορίζει μάλιστα «η υπόθεση των κωμωδιών τούτων να λαμβάνηται εκ του κοινωνικού και οικιακού βίου, των ηθών και εθίμων της ζωής γενεάς της Ελλάδος και ουχί κατά πιθηκιανόν εξ απομμήσεως φραγκικών κωμωδιών, ενώ η υπόθεση των δραμάτων να προέρχεται εκ της χλιτείας εποχής του βυζαντινού κράτους και εκ της εποχής των τεσσάρων αιώνων της τουρκικής δουλείας, ότε ήκμαζον τα κλέφτικα πρωϊτάτα». Ο Λασσάνειος διαγωνισμός λειτούργησε για είκοσι περίπου χρόνια (1889-1910), και ανάμεσα στους συγγραφείς που βραβεύτηκαν ήταν ο Ν. Καζαντζάκης, ο Πολ. Δημητρακόπουλος, ο Αρ. Προβελέγγιος, ο Δημ. Καμπούρογλου (ο γιος του πιστού του φίλου), ο Τιμ. Αμπελάς κ.ά. Στη λογοτεχνική και, γενικότερα, πνευματική δραστηριότητα του Λασσάνη πρέπει να αναφέρουμε και τη μετάφραση του έργου του Γερμανού κληρικού Αυγουστουλακάβου Lafontaine «Αριστομένης και Γόρφης» (Μόσχα 1820), καθώς και τις ιστορικές του εργασίες (δημοσιεύθηκαν πριν λίγα χρόνια): «Το Στρατιωτικόν της Ελλάδος», «Ιστορία της Ελλάδος», «Ιστορία του Τακτικού Στρατού», Β' μέρος. Το πρώτο αναφέρεται συνοπτικά στην ιστορία των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στη διάρκεια της Επανάστασης και ως την άφιξη του Όθωνα, το δεύτερο καλύπτει το χρονικό διάστημα 13001757 και το τρίτο αναφέρεται στην προετοιμασία της Ελληνικής Επανάστασης και τη Φιλική Εταιρεία και είναι γραμμένο στα γερμανικά. Αρκετά από τα άλλα έργα του χάθηκαν κατά τις μετακινήσεις του, ενώ άλλα βρίσκονται σε διάφορα αρχεία ανέκδοτα. Ακόμα, όπως σημειώνουν μελετητές του, πολλές από τις προκηρύξεις του Αλέξανδρου Υψηλάντη γράφτηκαν από τον Λασσάνη. Σε γενικές γραμμές, υπήρξε μία πολυσχιδής προσωπικότητα, που εξέφρασε ανιδιοτελώς τον πατριωτισμό του και συνέβαλε τα μέγιστα για να υλοποιηθεί το όραμα της εθνικής ανεξαρτησίας και της δημιουργίας σύγχρονου κράτους. Η διαδρομή του ως Φιλικού, λογοτέχνη, Ιερολοχίτη και πολιτικού υπήρξε σπουδαία. [Βλ. Δημ. Σταμέλος, λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 37 (1989), σ. 378-379. Κωνστ. Απ. Βακαλόπουλου, *Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια του Φιλικού Γεωργίου Λασσάνη*, Θεσσαλονίκη 1973. Στέφ. Ι. Παπαδόπουλου, *Γεώργιος Λασσάνης, ο Κοζανίτης αγωνιστής και λόγιος (17931870)*, Θεσσαλονίκη 1977, με την σ'αυτά βιβλιογραφία. Ελευθερίου Γ. Σκιαδά, «Ο λόγιος, ο Φιλικός, ο αγωνιστής, ο πολιτικός Γεώργιος Λασσάνης και το αρχοντικό, που σώζεται στην οδό Διογένηους στην Πλάκα», εφημ. «Εστία», φ. 42984/22102024, σ. 4].

138. Παναγ. Ν. Λιούφη, *Ιστορία της Κοζάνης*, ό.π., σ. 81.

139. Δημ. Β. Στάθη, *Η Απιδιά των Αγράφων. ΙστορίαΛαογραφία*, Καρδίτσα 1993, σ. 49.

140. Νίκος Καραφύλλης, «Οι Αγραφιώτες “Σκούρτα” στη Θεσσαλονίκη την περίοδο της Τουρκοκρατίας», *Καρδιτσιώτικα Χρονικά*, τόμ. VIII (2005), σ. 93-100. Επίσης, Ερατώ Ζέλλιου Μαστοροκόστα, «Ο Ελληνισμός κατά την Τουρκοκρατία», περιοδ. *Ελληνική Αγωγή*, τεύχ. 92/145 (Απρίλιος 2010), σ. 20 (για τους Αγραφιώτες «Σκούρτα» της Θεσσαλονίκης).

Μανόλη Τριανταφυλλίδη,¹⁴¹ το **Σκούρτης** προέρχεται από το shkurter (i,e) = *κοντός* ή από το shkurtea = *ορτύκι*. Πιθανότερη φαίνεται η εκδοχή του Γ. Συντήλα, που γράφει πως οι Τούρκοι αποκαλούσαν **τους Αγραφιώτες «Ισκούρτ» και «Σκούρτα»**, προσωνύμιο που – κατά τον ίδιο – παράγεται από την πρόθεση «εις» και το ουσιαστικοστικοποιημένο επίθετο «Κούρτης», που προέρχεται από τη λέξη «κούρτη», που στο Βυζάντιο σήμαινε *στρατιωτικό τάγμα*, και, αργότερα, λεγόταν «Κούρτης» ο υπαγόμενος σε κάποια **ανεξάρτητη** στρατιωτική ομάδα, κατ'επέκταση δε, **ο ανυπότακτος Έλληνας**.¹⁴² [Προσθέτουμε εδώ ότι τα επώνυμα Κούρτης, Κούρτας, Κουράκης, Κουρτίδης, Κούρτογλου, Κουρτόπουλος προέρχονται από το τουρκ. Kurt = **ο λύκος**¹⁴³].

Το όνομα αυτό το συναντούμε και **στα Τρίκαλα**, από τον 14^ο ήδη αιώνα, όπου υπήρχε ο ναός του Σωτήρος, «*περί τα Τρίκαλα εν των Σκούρτη αυλοτοπίω*» [η μsn. λέξη *κούρτη* σήμαινε και *την αυλή σπιτιού, τον αυλόγυρο*¹⁴⁴], επίσης δε «*περί τα αυτά Τρίκαλα αμπέλια εν διαφόροις τμήμασι, όσο και οία συν τω του Σκούρτη και του Αρχιδιάκονος*». ¹⁴⁵ Αλλά και στην ιδιαίτερη περιοχή **των Αγράφων** αναφέρεται η πιο πάνω ονομασία, όπως π.χ. «*περιοχή του Σκούρτη ή Σκόρτη, όπου υπήρχε ναός του Σωτήρος Χριστού της Λυκουσάδας* (Λοξιάδας Καρδίτσας), που έκτισε ο Ιωάννης Άγγελος Πιγκέρνης (+1348) και ναός του Αγίου Βασιλείου». ¹⁴⁶ Το «**Σκούρτης**» το συναντούμε και σήμερα ως **επώνυμο** σε διάφορα μέρη (Αγιά, Βόλο, Καλαμπάκα, Λάρισα, Τρίκαλα κ.ά.). Βλέπουμε δε και **χωριά** με το ίδιο ή παραπλήσιο όνομα, όπως: **Σκούρτα** (χωριό των Θηβών), **Σκουρτοχώρι** (χωριό στο ν. Εβρου), **Σκούρτου** (στην Αιτωλοακαρνανία), **Σκούρτας** (οροπέδιο κοντά στην Πάρνηθα) κ.ά.

Παραμένει άγνωστο λοιπόν, το πώς και γιατί οι Τούρκοι προσέδωσαν το όνομα «**Σκούρτα**» στους **Αγραφιώτες της Θεσσαλονίκης**. Ωστόσο, το βέβαιο είναι, όπως είπαμε και παραπάνω, ότι στις αρχές του 17^{ου} αι. και **πολυπληθείς ήταν εκεί**, και **σε καλή**, φαίνεται, **οικονομική κατάσταση** βρίσκονταν. Πολλοί από αυτούς διέμεναν **στη Θεσ/νίκη** επί μονίμου βάσεως, άλλοι όμως όχι. Οι τελευταίοι αυτοί απασχολούνταν εκεί εποχιακά, σε διάφορες εργασίες και πρέπει να κέρδιζαν αρκετά. **Στη Θεσσαλονίκη** – όπως και αλλαχού, φυσικά – **οι Αγραφιώτες «Σκούρτα»** εξασκούσαν πολλά και διάφορα, κατά καιρούς και κατά εποχή του έτους, επαγγέλματα.

Από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα υπάρχουν ήδη εγκατεστημένοι στην πόλη **Ευρυτάνες** και **Αγραφιώτες** απόδημοι. Το 1544 αναφέρεται ο **Μιχαήλ Μαυρουδής εκ Γρανίτσας της Ευρυ-**

141. Μ. Τριανταφυλλίδη, *Τα οικογενειακά μας ονόματα, προλεγόμενα, επεξεργασία κειμένου*, σχόλια: Ε.Σ. Στάθης, επανέκδ. εφην. «*Το Βήμα*», Αθήνα 2022, σ. 78. Πρβ. Πέτρου Α. Φουρίκη, «*Συμβολή εις το τοπωνυμικόν της Αττικής*», Αθηνά, τόμ. 41 (1929), σ. 160-161.

142. Δες: «*Το Καταφύγι Πιερών και τα Άγραφα*», έκδοση του Συνδέσμου Καταφυγιωτών «*Τα Πιέρια*», Θεσσαλονίκη 1984, σ. 5.

143. Γιάννη Τζέμου, *Τα μυστικά των ονομάτων. Τα ελληνικά επώνυμα τουρκικής προέλευσης*, Θεσσαλονίκη 2003 = επανέκδ. εφην. «*Το Βήμα*», Αθήνα 2013, σ. 131. Μ. Τριανταφυλλίδη, ό.π., σ. 70.

144. Βλ. *Λεξικό Ελληνικής Γλώσσας*, στην εγκυκλ. «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ.35 (1989) σ.473.

145. Σ. Γωνούλης, στο περιοδ. «*Τρικαλινά*», τόμ. 8^ο, σ. 313.

146. Σ. Γωνούλης, ό.π., σ. 316.

τανίας,¹⁴⁷ που ασκεί το επάγγελμα του ψωμοπώλου και έχει δικό του εργαστήριο. Πρόκειται για τον γνωστό **νεομάρτυρα** της εποχής. Ο **Μαυρουδής** επήγγαινε και πρότερον εις **Θεσσαλονίκην**, κάνοντας εμπόριο, και ασφαλώς όχι μόνος του, αλλά με άλλους συμπατριώτες του.

Οι απόδημοι **Αγραφιώτες** και **Ευρυτάνες**, στη **Θεσσαλονίκη**, αυξάνονται διαδοχικώς. Οι περισσότεροι ασχολούνται με εργασίες της αγοράς, είναι έμποροι, βιοτέχνες και τεχνίτες σε διάφορους κλάδους. Στις εμποροχρηματικές δραστηριότητες ανταγωνίζονται ακόμα και **τους Εβραίους της Πόλης**. Στα 1605 είναι τόσο πολλοί και ευκατάστατοι, ώστε πληρώνουν 70.000 άσπρα κάθε χρόνο για την άμυνα της πόλης. Καταβάλλουν δηλαδή, αυτοί μόνοι, τα μισά περίπου από τα 153.280 άσπρα, που πρέπει να πληρώνουν ετησίως οι **χριστιανοί της Θεσσαλονίκης** για τα έξοδα των 69 πυροβολητών του φρουρίου τους.¹⁴⁸ Ήδη λοιπόν, από τα 1605, λόγω του **μεγάλου αριθμού των Αγραφιωτών της Θεσσαλονίκης («Σκούρτα»)**, δημιουργούνται προβλήματα στη **φορολογική επιβάρυνση** των κατοίκων και μακροχρόνιες έριδες γύρω από τα «ποσοστά» που πρέπει να καταβάλλουν τα διάφορα μέρη (Χριστιανοί, Εβραίοι, Μουσουλμάνοι). Στα πιο πάνω φορολογικά βάρη των **Θεσσαλονικέων**, ένα σημαντικό ποσό (σχεδόν τα μισά απ'όσα έπρεπε να καταβάλλουν οι Χριστιανοί της πόλης, όπως είπαμε) ορίστηκε ήδη από τότε να πληρώνονται από **τους «Σκούρτα»**, πράγμα που μαρτυρεί την **πολυπληθή και δυναμική**, οπωσδήποτε, **παρουσία τους** εκεί τα χρόνια εκείνα. Παραθέτουμε το σχετικό φερμάνι:

Φερμάνι του 1605: «Περί προνομίων των ραγιάδων της Θεσσαλονίκης»

«... Οι εν Θεσσαλονίκη κατοικούντες Μουσουλμάνοι, την 17^{ην} Τζεμάλη Ούλ Εβέλ, του έτους 1014 [από έτους Εγείρας, τουρκική χρονολογία], παρουσία του αρχιτεφντεντάρη μου τούτου, παρέδωκαν εις το αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιον 3.000 φλωρινία, ισοδυναμούντα προς 360.000 άσπρα, επίσης δε, η φυλή των Χριστιανών παρέδωκε την 26^{ην} Τζεμάλη Ούλ Εβέλ, του έτους 1014, 200.000 άσπρα, αναλαμβάντες συνάμα όπως καταβάλλουν κατ'έτος έναντι της υπό τους άνω όρους απαλλαγής αυτών και τα ημερησία έξοδα των εν τω φρουρίου της Θεσσαλονίκης 69 πυροβολητών εκ 433 άσπρων, ήτοι τα δι'έν έτος απαιτούμενα 153.280 άσπρα, καταβαλλόμενα προηγουμένως υπό του αυτοκρατορικού θησαυροφυλακίου, από δε της πρώτης του μηνός Ρετζέπ 1014 εκ του ποσού τούτου κατέβαλε τα μεν 83.200 άσπρα η αρχαιόθεν εν Θεσσαλονίκη κατοικούσα ομάδα των Χριστιανών, τα δε υπόλοιπα 70.000 άσπρα θα δίδουν οι εν Θεσσαλονίκη εγκατεστημένοι Σκούρτα [Σημ. μτφρ.: Σκούρτα εκαλούντο οι εξ Αγράφων κυρίως μη μονίμως εγκατασταθέντες δι'εργασίας Έλληνες εν Θεσσαλονίκη], εις δε το μέλλον, ήτοι από της 1^{ης} Ρετζέπ 1014, κατ'έτος και μέχρι συντελείας του αιώνος, θα καταβάλλουν ούτοι καθ'εξαμηνίαν κατά τον αυτών λογαριασμόν τα έξοδα της ομάδας των πυροβολητών, εφ' όσον δε κατέβαλον ταύτα, εξ ολοκλήρου, να έχουν εις χείρας την απόδειξη. Την υπό τους άνω όρους απαλλαγής της Χριστιανικής φυλής έκρινεν λογικήν και ο ρηθείς αρχιτεφντεντάρης μου και

147. V. Laurent, «Encore le neomartyr Michel Mavrovides», *EO (Echos d' Orient)*, τόμ. 38 (1939), σ. 371-374. Δ.Ζ. Σοφιανού, *Ο νεομάρτυς Μιχαήλ ο εξ Αγράφων (+ 1544, Θεσσαλονίκη) και ο συντάκτης του βίου του*, Αθήνα 1973 (ανάτυπο).

148. *Μακεδονία 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1982, σ.355.

συνεπώς εγένετο αποδεκτή και υπό της Ημετέρας Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητος.

Ὅθεν διέταξα, μόλις φθάσει το υψηλόν τούτο φερμάνιόν μου, η ως άνω Χριστιανική φυλή και η ομάς των Σκούρτα, εφόσον καταβάλλουν κατ'έτος το διά τα εν λόγω έξοδα χρηματικό ποσό και τούτο συμφώνως με το φερμάνιόν μου άπαξ καθ'εξαμηνίαν, το δε υπόλοιπον ήμισυ εις το τέλος του έτους και λαμβάνουν εις χείρας απόδειξιν, διά να κανονίσουν πάσαν σχέσιν και υποχρέωσιν αυτών, να απαλλάσσονται από τους μνημονευθέντας φόρους, από τας επισκευάς των δημοσίων οχετών και του υδραγωγείου και από την φύλαξιν του τείχους.

Εις το εξής να μην επιβάλληται ουδέις φόρος εις αυτούς, τους δε θέλοντας τυχόν να επιβάλουν τοιούτους, να εμποδίζουν και απαγορεύουν οι κατά καιρούς Ιεροδίκαι...».

Εγράφη τη 29^η Τζεμάλη Ούλ Εβέλ του έτους 1014 (14 Οκτωβρίου 1605).¹⁴⁹

Θα παραθέσουμε στη συνέχεια αποσπάσματα και άλλων τουρκικών εγγράφων, στα οποία καταφαίνεται η παρουσία των «Σκούρτα» στην πόλη της Θεσσαλονίκης και οι διαφορές που προέκυψαν γύρω από την εκπλήρωση των φορολογικών υποχρεώσεων των Θεσσαλονικέων:

Έγγραφο Ιεροδίκη Θεσσαλονίκης του έτους 1715 «περί φορολογικών διαφορών Ελλήνων και Εβραίων»

«...Απ'αρχαιοτάτων χρόνων, οσάκις επεβάλλοντο εις το βιλαετίόν μας αναγκαστικοί φόροι και εισφοραί υπέρ του στρατού και του Βαλή, ούτοι διηρούντο εις τρία μερίδια, εξών το έν κατεβάλλετο υπό των Μουσουλμάνων, έν υπό των Χριστιανών και έν υπό των Εβραίων. Μετά τινά όμως χρόνον οι Μουσουλμάνοι εδήλωσαν ότι δεν έχουν οικονομικήν αντοχήν και ένεκα τούτου προεκλήθη φιλονικία, μετά την οποίαν είχεν επέλθει συνεννόησις και συμβιβασμός, όπως οι φόροι διαιρώνται εις τέσσερα μερίδια, εκ των οποίων να δίδουν το έν οι Μουσουλμάνοι, το δε έν και ήμισυ οι Χριστιανοί και το έτερον έν και ήμισυ οι Εβραίοι. Ούτω κατεβάλλοντο μέχρι του έτους 1099 [τουρκ. χρονολογία], οπότε, με την πρόφασιν ότι μεταξύ ημών (Χριστιανών) εγκατεστάθη ελθούσα εξ Αγράφων η ομάς των Σκούρτα [σε άλλα τουρκικά έγγραφα αναφέρονται Ουσκούρτα] και εγίναμεν πολλοί, οι Εβραίοι επέτυχον να επιβάλλουν αδικώς το ήμισυ μερίδιον εις τους Χριστιανούς...».

Εγράφη τη 17^η Τζεμάλ Ούλ Αχήρ 1127 (20 Ιουνίου 1715).¹⁵⁰

Έγγραφο Ιεροδίκη Θεσσαλονίκης για το ίδιο θέμα, του έτους 1718

«...Οι Εβραίοι, όμως, επέτυχον να λάβουν υψηλόν φερμάνιον, όπως εκ του ενός και ημίσεος μεριδίου, το οποίον ανέκαθεν κατέβαλλον, αφαιρεθή το ήμισυ, επιβαρυνομένων των εξ Αγράφων χάριν εμπορίας ελθόντων και μη μονίμως διαμενόντων απίστων ραγιαδών, ονομαζομένων Σκούρτα, αλλ' επειδή οι ραγιαδες εξ Αγράφων δεν διαμένουν μονίμως εν Θεσσαλονίκη και επειδή το εις αυτούς καταλογισθέν ήμισυ μερίδιον επεφορτίσθη ούτως εις τους εντοπίους Έλληνας, ούτοι δε δεν δύνανται να καταβάλλουν τα δύο τέταρτα των φόρων...».

149. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 45.

150. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 109.

Εγράφη τη 27^η Ραμαζάν 1130 (2481718).¹⁵¹

Από το παραπάνω απόσπασμα πληροφορούμαστε ότι οι **Αγραφιώτες «Σκούρτα»** ασχολούνταν με το εμπόριο (όπως και παραπάνω επισημαίνουμε) και **δεν διέμεναν μόνιμα στη Θεσσαλονίκη**. Το τελευταίο (μη μόνιμη διαμονή) προεβλήθη, πιθανόν, από τους ίδιους τους «Σκούρτα», για ν' αποφύγουν τη φορολόγησή τους και να μετατεθεί το προηγούμενο φορολογικό βάρος τους στους άλλους, εκεί, Έλληνες χριστιανούς. Δεν ξέρουμε όμως, μέχρι ποίου σημείου αυτό ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα. Το βέβαιο, πάντως, πρέπει να είναι ότι **αρκετοί εξ αυτών διέμεναν μόνιμα στη Θεσσαλονίκη**, ορισμένοι, δε, όχι.

Αλλά και μεταγενέστερα σουλτανικά φερμάνια, που ρυθμίζουν το σχετικό φορολογικό καθεστώς της Θεσσαλονίκης, αναφέρουν πάντοτε **ξεχωριστά τους Αγραφιώτες:**

Φερμάνι Σουλτάνου, για το ίδιο θέμα, του έτους 1720

«... Οι εις την πόλιν της Θεσσαλονίκης επιβαλλόμενοι φόροι από μακρού χρόνου διηρούντο εις τέσσερα μερίδια, καταβαλλομένου ενός μεριδίου υπό των Μουσουλμάνων, ενός υπό των Εβραίων, ενός υπό των εντοπίων Ελλήνων απίστων και ενός μεριδίου υπό των έξωθεν από τα Άγραφα ελθόντων και εγκατασταθέντων απίστων Σκούρτα (= παρεπίδημοι). Οί Έλληνες, όμως, άπιστοι κατόρθωσαν με μίαν αίτησίν των να λάβουν φερμάνιον, κατά το οποίον δέον να δίδουν έν μερίδιον οι Μουσουλμάνοι, έν και ήμισυ οι Εβραίοι και έν και ήμισυ οί Έλληνες άπιστοι μετά των απίστων Σκούρτα... Εκ των επιβαλλομένων φόρων να διατάξεις όπως καταβάλλουν έν μερίδιον οι Μουσουλμάνοι, έν οι εντόπιοι Έλληνες άπιστοι, έν η ομάς των Εβραίων και έν οι έξωθεν εκ των Αγράφων με το όνομα Σκούρτα ελθόντες και εγκατασταθέντες άπιστοι...». Εγράφη τη 12^η Ρέμπη Ούλ Εβέλ (31-1-1720).¹⁵²

Από τα παραπάνω βλέπουμε ότι οι «Σκούρτας» καταβάλλουν το 1/4 των όλων φόρων, όσους και όλοι οι άλλοι μαζί Έλληνες Χριστιανοί της Θεσσαλονίκης. Αυτό σημαίνει ότι και **πάρα πολλοί ήταν και κάποια μόνιμη εγκατάστασή τους στη Θεσσαλονίκη υποδηλώνεται.**

Στο μεταξύ, η φορολογική διαμάχη συνεχίζεται και εκδίδεται νέο σουλτανικό φερμάνι της 10^{ης} Φεβρ. 1722, το οποίο επικυρώνει, ως έχει, την αμέσως παραπάνω ρύθμιση καταβολής των φόρων.¹⁵³

Νέο φερμάνι του έτους 1731 και νέα ευνοϊκή ρύθμιση του φόρου

Λίγα χρόνια αργότερα, ύστερα από σχετική προς το Σουλτάνο αναφορά των Χριστιανών ραγιάδων της Θεσσαλονίκης, με την επίκληση ότι «... Μετά παρέλευση όμως χρόνου οι Σκούρτα ραγιάδες επανήλθον εις τας πατρίδας των, έμειναν δε ελάχιστοι ενταύθα...», επιτυγχάνεται **νέα φορολογική ρύθμιση, ευνοϊκή γι' αυτούς**, κατά την οποία «... το έν (μερίδιον φόρου) θα καταβάλλεται υπό των Μουσουλμάνων του Καζά τούτου, το έν υπό των απίστων (χριστιανών) και το έν και ήμισυ υπό των Εβραίων ...». Εν Κων/πόλει, 19 Σεβάλ 1143 (27-4-

151. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 133.

152. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 148-149.

153. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 156-157.

1731).¹⁵⁴

Η πιο πάνω, ευνοϊκότερη για τους Χριστιανούς της Θεσσαλονίκης, φορολογική ρύθμιση βασίστηκε στην επίκληση του γεγονότος ότι οι «Σκούρτα» «επανήλθον εις τας πατρίδας των», έμειναν δε λίγοι στην πόλη. Δεν ξέρουμε αν αυτό είναι «τέχνασμα» των χριστιανών για να μειώσουν τη φορολογία τους ή έχει πραγματική βάση. Πιθανόν, κάποιοι «Σκούρτα» να γύρισαν πίσω. Το γεγονός ωστόσο, ότι η φορολογική αυτή ρύθμιση δεν κράτησε παρά για ελάχιστο (τρεις μονάχα μήνες), αφού έχουμε, στη συνέχεια, επαναφορά του προηγούμενου φορολογικού καθεστώτος, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η αποχώρηση των «Σκούρτα» από τη Θεσσαλονίκη ήταν πολύ μικρής διάρκειας και προσωρινή.

Το β' φερμάνι του 1731, επαναφορά της φορολογίας στο προηγούμενο καθεστώς

Λίγους μόνο μήνες αργότερα, μετά την έκδοση του πιο πάνω φερμανίου της 27-4-1731, ο Σουλτάνος επανεξετάζει το ανωτέρω θέμα της επιβολής της φορολογίας και της κατατήσεως αυτής, και υιοθετεί και πάλι το προηγούμενο καθεστώς. Έτσι αναφέρεται ότι «μεταξύ των Ελλήνων ήλθον εις το φρούριον τούτο και μερικοί ραγιάδες εξ Αγράφων». Και η φορολογία υπολογίζεται και πάλι κατά μερίδιο στους κατοίκους της πόλης, το ένα δε από αυτά πληρώνουν «οι έξωθεν εξ Αγράφων ελθόντες άπιστοι ραγιάδες». Ορίζει συγκεκριμένα: «Διατάξητε όπως οι επιβαλλόμενοι κατά τους εκτεθέντας όρους φόροι καταβάλλονται κατά έν μερίδιον υπό των Μουσουλμάνων, έν υπό των Εβραίων, έν υπό των Ελλήνων άπίστων και έν μερίδιον υπό των έξωθεν ελθόντων και υπό το όνομα «Σκούρτα» εγκατασταθέντων ραγιάδων άπίστων». Εν Κων/πόλει, 10 Μουχαρέμ 1144 (15-7-1731).¹⁵⁵

Το τελευταίο φερμάνι του έτους 1775

Σουλτανικό φερμάνι, με ημερομηνία 21 Τζεμάλη Ούλ Αχέρ 1189 (19-8-1775), επικυρώνει την πιο πάνω ρύθμιση της καταβολής των φόρων και συνεχίζουν, έτσι, οι Αγραφιώτες Σκούρτα, να πληρώνουν το ένα τέταρτο της όλης φορολογίας,¹⁵⁶ ποσό εκπληκτικό, πράγματι.

Στο σημείο αυτό (έτος 1775) σταματούν τα σχετικά έγγραφα γύρω από την πιο πάνω φορολογική διένεξη Μουσουλμάνων, Εβραίων και Χριστιανών Σκούρτα», που κράτησε εκατόν εβδομήντα (170) ολόκληρα χρόνια! Ωστόσο, οι Αγραφιώτες εξακολουθούν και κατά τον 19^ο αιώνα την εγκατάστασή τους στη Θεσσαλονίκη.¹⁵⁷

Στο μεταξύ αρκετοί αποκτούν σημαντικές περιουσίες, καταστήματα και ιδιόκτητες οικίες στη Θεσσαλονίκη: Χρήστος Κούζας, Αργύρ. Ιωάννου, Μιχ. Χοϊδάς, Αργύρ. Δημητρίου, Κων. Κοντός, Γεώργ. Βλαχογιάννης και άλλοι. Ενδιαφέρον για τους συμπατριώτες

154. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 192-194.

155. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 196.

156. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 295-296.

157. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β', ό.π., σ. 361362. Β.Α. Μυστακίδη, «Τα εναόφια, ήτοι ρουφέτια της Θεσσαλονίκης, *Ημερολόγιον Θεσσαλονίκης* Μ. Τσιώμου, 1932, σ. 266-282. Πρβλ. Κωνστ. Απ. Βακαλόπουλου, *Ανέκδοτα ιστορικά στοιχεία αναφερόμενα στην Μακεδονία πριν και μετά το 1821*, Θεσσαλονίκη 1975.

του δείχνει και ο μητροπολίτης της πόλης **Ιάκωβος** (18^{ος} αι.), παλαιός μαθητής της Σχολής Καρπενησίου.

Οι Αρχές όμως απαιτούν κάποτε από τους απόδημους και φόρους μη οφειλόμενους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση **δύο Αγραφιωτών, του Ιωάννη και του Αλέξη**, σε φερμάνι του 1707: «Χωρίς να έχουν εις την περιφέρειαν του χωρίου **Βελίτσας του δήμου Αγράφων** υπό την πραγματικήν αυτών νομήν και κατοχήν κτήματα και γαίας, υποκειμένας εις φόρον **αβαρίζ¹⁵⁸** και άλλους δυνάμει υψηλής Μου διαταγής επιβαλλομένους φόρους και συνεισφοράς, εν τούτοις ενοχλούνται, και πιέζονται εις την πρόφασιν “σεις υπήρξατε κάτοικοι του ρηθέντος χωρίου, οι δε οφειλόμενοι παρ’ υμών φόροι είχαν απομείνει ανείσπρακτοι”». ¹⁵⁹

Αναφορά στους απόδημους **Ευρυτάνες και Αγραφιώτες της Θεσσαλονίκης** κάνει και ο Ευγένιος Γιαννούλης. Απαντώντας στην πρόσκληση κάποιου φίλου του **Παναγιώτη** να επισκεφθεί την πόλη ως φιλοξενούμενός του, χαιρετάει μαζί μ’ αυτόν και **τον αδελφόν του Εμμανουήλ και όλους τους συμπατριώτες**. Οι δύο αυτοί **Αγραφιώτες αδελφοί** είναι **ευκατάστατοι** και κατέχουν σημαντική θέση στη χριστιανική κοινωνία της **Θεσσαλονίκης**. Ο ένας μάλιστα, ο **Παναγιώτης**, επισκέπτεται συχνά ως εμπορευόμενος τα **Βραγγιανά**, όπως και διάφοροι άλλοι. Προς **τον κύριο Παναγιώτη** γράφει με εγκαρδιότητα ο Γιαννούλης: «Αν γουν η αγάπη σου δεν έλθη φέτο (εις **Βραγιανά**), ελπίζω εις την χάριν του Χριστού μου να ιδώ πολλούς ηλίους αισθητούς και θέλει με αναγκάσει να αστοχήσω το μισητόν γήρας και τα ακόλουθα του γήρατος κακά, να έλθω και εγώ αυτού εις την **περιφανή Θεσσαλονίκην** να συνεορτάσωμεν την ευημερίαν αντάμα με τους κοινούς φίλους, προ πάντων με του λόγου της [...]. Η αγάπη σου ας ηξεύρη όμως και τούτο, ότι, αν έλθω, πλέον δεν θέλω γυρίσει εις τα **Άγραφα**, ωσάν ο κόρακας του Νύε εις την κιβωτόν του κατακλυσμού [...]. Με τούτα όλα κάμνω τώρα τέλος, μόνον ας χαιρετήση τους ημετέρους **Αγραφιώτας άπαντας** και κατ’ όνομα και κοινά, μικρούς και μεγάλους, μεθ’ ών και **Εμμανουήλον** τον γνήσιον και φίλον της αδελφόν και άπασαν την **παυλο-**

158. ‘avariz, **αβαρίζι** ή **αβαρίτς** [*<*αραβοτουρκ. *avariz* (= εμπόδια, ατυχήματα, φόροι), πληθ. του *ariza* (= ατύχημα)]: αρχικά **έκτακτος φόρος** σε καιρό πολέμου, αργότερα ένας από **τους βασικούς φόρους** του οθωμανικού δημοσίου. Σύνολο φόρων που πλήρωναν οι πληθυσμοί των τουρκοκρατούμενων περιοχών της Βαλκανικής από τον 15^ο ως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Οι φόροι αυτοί, που το ύψος, ο χαρακτήρας και η σημασία τους ποίκιλλαν κατά περιοχές και κατά περιόδους, επιβάλλονταν από την κεντρική διοίκηση της αυτοκρατορίας, από το **Διβάνι**, και είναι γνωστότεροι με το όνομα **αβαρίζιδι βανιγιέ**. Στην πρώτη εφαρμογή της φορολογίας αυτής είναι πιθανό ότι η καταβολή του καθορισμένου για κάθε περιοχή ποσού γινόταν συχνά *σε είδος*. Είναι όμως βέβαιο ότι σε ορισμένες περιόδους, ιδίως κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα, ο όρος **αβαρίζ** σήμαινε το *αντισήκωμα για την παροχή υπηρεσίας στον τουρκικό στόλο*. Την εισπραξη του ποσού, που προερχόταν από την εξαγορά αυτή, πραγματοποιούσαν οι τοπικοί διοικητές, κυρίως οι *καδήδες*, με το διανεμητικό σύστημα, κατανέμοντας το σύνολο του ποσού με βάση τον *αριθμό των οικιών (hane=χανέδων)* και των *μελών της κάθε οικογένειας* του τόπου. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο πρωτόκολλο της Διασκέψεως του Πόρου (12 Δεκ. 1828) το **αβαρίζι** αναφέρεται ως «*φόρος επί των οικιών*». Το ποσό που συγκεντρωνόταν, η Πύλη το χρησιμοποιούσε για την κατασκευή νέων πλοίων ή την επισκευή των παλαιών, και για την τροφοδοσία και μισθοδοσία των πληρωμάτων. Όταν οι σχετικές δαπάνες ήταν κατώτερες από το εισπραττόμενο ποσό, το υπόλοιπο αποτελούσε έσοδο του σουλτανικού ταμείου [βλ. **Βασίλης Σφυρόερας**, λήμμα «**αβαρίζι**» στην εγκυκλοπαίδεια «**Πάπυρος-Larousse-Britannica**», τόμ. 1 (1997), σ. 54-55. **Κωνσταντίνος Ε. Καμπουρίδης**, *Η νεότερη Ελλάδα μέσα από οθωμανικές αρχαικές πηγές...*, ό.π., σ. 90-92].

159. **Ι.Κ. Βασδραβέλλη**, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 80, 147-148, 531, 532, 536,

δίδακτον¹⁶⁰ και **θεοφιλή πολιτείαν την εν Θεσσαλονίκη**» (Επ. 216).

Η παροικία των **Ευρυτάνων** και **Αγραφιωτών** στη **Θεσσαλονίκη** εκπροσωπείται από πολλούς **εμπόρους** και **βιοτέχνες**. Ένας από αυτούς, ο **Χατζή Χρήστος**, είναι πρόεδρος του **ρουφείου των μακάληδων** για πολλά χρόνια. Κάποιος άλλος, ο **Ζάχος**, φημίζεται ως **εντιμότητος και χρησιμότητος και δοκιμότητος και εμπειρότατος εν τοις πραγματευταίς**. Το 1711 ο Αναστάσιος Γόρδιος σε επιστολές του αναφέρει άλλον έμπορο, τον **Χατζή Αποστόλη** από τα **Βραγγιανά** (ο οποίος το 1719 διέθεσε τα κεραμίδια του σπιτιού του, για να επισκευαστεί η στέγη της εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής, έδρας τότε της σχολής Αγράφων Βραγγιανών). Στην ίδια επιστολή του προς τον **κυρ Χατζή Αποστόλη**, χαιρετάει πολλά μέλη της παροικίας [το προσωπικό **Χατζής** έπαιρναν όσοι είχαν επισκεφθεί ως προσκυνητές τους Αγίους Τόπους]: «**Ας χαιρετήση από μέρους μου με πολλάς ευχαίς τους εντιμότητους και ευγενεστάτους άρχοντες κύρ Λάμπρον μετά του εξαδέλφου του κύρ Αποστόλη και τον Αλέκον παραμερίτην** (από **Ποραμερίτα** Ευρυταν. Αγράφων) **και τον εκ Πενιανών** (Επινιανά) **Καλοκυρίτην**, ού την καλήν φιλοτιμίαν ελάβομεν διά του παπά **Κυρίτη** και τον ευχαριστούμεν και τον **Χατζή κύρ Χρήστον**, τον ποτέ μαθητήν και τον **κύρ Χρηστάκην** τον του **Χατζή Ιωάννου** και πάντες τους εκ του αυτού χωρίου [...], **ας μη απαλειφθή** ο εντιμότητος **κύρ Νικόλαος Κυπριότογλις**, ο εκ του ηφανισμένου χωρίου **Βελισδόνη** (Τρίδενδρο Ευρυταν. Αγράφων)». Επίσης τον έμπορο **Ρίζο** ανηψιό του Γορδίου στη **Θεσσαλονίκη**, το γιο του ιερέα **Κώνστα** από το **Τροβάτο** που εγκαταστάθηκε στη **Θεσσαλονίκη** γύρω στα 1720, για να μάθει τέχνη και να εργαστεί. Σε άλλες επιστολές του ο Αν. Γόρδιος αναφέρει και άλλους **Αγραφιώτες** της **Θεσσαλονίκης**, όπως τον **Χατζή Ιωάννη** με τους δύο γιους του **Χρήστο** και **Θέο**, τον **Ιωάννη Δημητρίου**, τον **Λάμπο** και τον **Κώστα Τυροκόμο**.¹⁶¹

Οι **Αγραφιώτες** της **Θεσσαλονίκης** ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο (πανιών, που οι ίδιοι έφτιαχναν – γι' αυτό και αποκαλούνταν και σε πολλά κείμενα αναφέρονται περιγελαστικά ως «**πανάδες**»¹⁶² –, **φαρμακευτικών βοτάνων**, ειδών **ξυλοτεχνίας**, **μικροπωλητές διάφοροι κλπ**). Έτσι βλέπουμε στο β' ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, ότι ένας **Γεωργάκης Κεφάλας**, από τα **Άγραφα**, εξασκεί στην πόλη της **Θεσσαλονίκης** το επάγγελμα του «**αχτάρη**».¹⁶³ **Αχτάρης** δε (ή και **ακτάρης**, από το αραβ. *atár* + *ούτρ* = άρωμα), όπως είναι γνωστό, χαρακτηριζόταν ο έμπορος αρωμάτων ή αρωματωδών ουσιών και, συνεκδοχικά, μικροπωλητής διαφόρων εμπειρικών φαρμάκων και ψιλικών.¹⁶⁴ Από την πώληση αυτών

160. Ο Ευγένιος Γιαννούλης αποκαλεί τη Θεσσαλονίκη «**παυλοδίδακτον**» επειδή ο **Απόστολος Παύλος** δίδαξε εδώ το Χριστιανισμό για πρώτη φορά κατά τη δεύτερη αποστολική περιοδεία του.

161. **Αναστ. Γορδίου**, *Επιστολές* [= ΓΑΚ (Γενικά Αρχεία του Κράτους), χφ. 171, σ. 763. *ΘΧ* (Θεσσαλικά Χρονικά), τόμ. 78 (1958), σ. 226, 233, 242, 245. *ΣΤΕ* (Στερεά Ελλάς, περιοδικό), τόμ. 10 (1978), σ. 334 και τόμ. 11 (1979), σ. 55-56.

162. **Γ.Δ. Στάθη**, *Από τ' Άγραφα*, σ. 96. Επίσης, **Ι. Οικονόμου**, *Επιστολαί διαφόρων*, σ. 457, όπου διατυπώνονται και **αβάσιμοι** και **ανοίκιοι** σε βάρος των **Αγραφιωτών** χαρακτηρισμοί.

163. **Ι.Κ. Βασδραβέλλη**, *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 546-547.

164. Ο **αχτάρης** ήταν το παλιό ισοδύναμο του **ψιλικατζή**: αρχικά ήταν ο μυροπώλης, αλλά τα μαγαζιά αυτά πέρα από μυρωδικά πουλούσαν επίσης βότανα και ματζούνια, μπαχαρικά, όπως και κάθε λογής ψιλικά. Δάνειο από το τουρκικό *aktar*, αραβικής αρχής, που σημαίνει τον (μικρο)μαγαζάτορα. Η λέξη έχει σχεδόν

αλλά και άλλων ειδών οι **Αγραφιώτες** φαίνεται ότι πήραν την προσωνυμία «**μπακάληδες**». Επαγγέλματα δε στη **Θεσσαλονίκη**, την περίοδο αυτή, τα οποία εξασκούσαν και οι **Αγραφιώτες**, αναφέρονται και τα: πετράδες, χτίστες, μάγειροι, βαρελάδες, σημιτζήδες (έμποροι ψωμιού), σχοινάδες, αμπατζήδες (κατασκευαστές ή πωλητές *αμπάδων* = χονδρών μάλλινων υφασμάτων και πανωφοριών), μπακάληδες, μπουγιατζήδες, ραπτάδες, παπουτσήδες, χασάπηδες, αχτάρηδες (έμποροι αρωμάτων ή αρωματωδών ουσιών και, συνεκδοχικά, μικροπωλητές διαφόρων εμπειρικών «πρακτικών» φαρμάκων και ψιλικών), μεϊταντζήδες (υπαίθριοι πωλητές), μπασμπατζήδες (υφασματοπώλες), κεπετζήδες (πωλητές χονδρών μάλλινων καλυμμάτων) κ.ά.

Θεοσεβείς δε μάλιστα καθώς ήσαν, τιμούσαν τους τοπικούς τους Αγίους και ιδιαίτερωσ **τὸν Άγιο Σεραφεῖμ**. Στην εκκλησία του Αγίου Μηνά **Θεσσαλονίκης** εναπόκειται περικαλλής εικόνα του Αγίου, φιλοτεχνηθείσα το 1811, διαστ. 1,30 X 0,90, με κεντρική απεικόνιση του Αγίου και πέριξ αυτής 13 εικονίδια με σκηνές από το μαρτύριο και τις εξής επιγραφές: **α)** Προσεύχεται ο άγιος αξιοθνήναι του μαρτυρίου, **β)** φέρεται ο άγιος προς τον ηγεμόνα Χαμουζάμπεη, **γ)** η αραπησία υβρίσασα τον άγιο, εξουρήθη η κεφαλή, **δ)** δέρνεται ο άγιος ανηλεώς, ρίξασι αυτόν εις φυλακήν, **ε)** ο άγιος εν φυλακή κόπτεται και η μύτη του, **στ)** σταυρώνεται κατά γης και λίθος μέγας επί της κεφαλής αυτού τίθεται, **ζ)** ο άγιος ξέωμενος τας σάρκας του ανηλεώς, **η)** σουβλιζόμενος ο άγιος παρέδωσεν το πνεύμα του, **θ)** φέρεται η τιμία αυτού κεφαλή επί τον ηγεμόνα της Τρίκκης, **ι)** κλέβεται η τιμία κάρα του παρά τινος Αλβανίτου και διωκόμενος ρίπτει αυτήν εις την Σαλαμβριαν, **ια)** ευρέθη η αγία κάρα διά της Χάριτος του Ουρανού Φωτός, **ιβ)** η κρίσις του μητροπολίτου διά την αγίαν κάραν, **ιγ)** άγεται η σεβασμία αυτού κάρα εις το μοναστήριόν του μετά λιτανίας. Τέλος, κάτω από την εικόνα του αγίου είναι η επιγραφή: «**ΔΕΗΣΗ ΤΟΥ ΔΥΟΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΗΡΣΙΟΤΟΥ / ΕΠΙ ΕΠΙΤΡΟΠΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΟΓΙΜΟΤΑΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΣΧΑΛΗ 1811**». Δεν αναγράφεται πουθενά ο αγιογράφος.¹⁶⁵ Το «Μηρσιώτης» πιθανόν δείχνει καταγωγή από **Μήρυσι** (Μάραθο), το δε «Πασχάλης» υπάρχει στη **ΜΠεζούλα** Καρδίτσας, χωρίς βέβαια να τεκμηριώνουμε την καταγωγή του απ'εκεί.

Πολλοί από αυτούς **τους Αγραφιώτες** και από άλλους που ήρθαν εξαιτίας των συνεχιζόμενων εξεγέρσεων **στα Άγραφα**, αναδείχθηκαν σημαίνουσες προσωπικότητες και προύχοντες της πόλης, με πολυσχιδή κοινωνική και πατριωτική δράση, αλλά και αρκετά θύματα. Η οικονομική τους ευρωστία εκδηλώνεται με δωρεές προς τις κοινότητες, με θερμό ενδια-

ξηχαστεί. Χαρακτηριστικό είναι πως όταν τη χρησιμοποιεί, το 1947 κιόλας, σε διήγημά του ο **Θ. Πετσάλης-Διομήδης**, αισθάνεται την ανάγκη να επεξηγήσει, σε παρένθεση, «*μυροπώλης*». Στην *Αυλή μας, της Μ. Ιορδανίδου*, «*φώνησε αμέσως τη Σουλτάνα και την έστειλε στον αχτάρη ν'αγοράσει ένα τετράδιο, ένα μολύβι, κι ένα κουτί χρωματιστά κραγιόνια*», τι δηλ. και από το σημερινό ψιλικατζίδικο. Σε ένα από τα λιγοστά πεζά του **Καβάφη**, το *Μία νύξ εις το Καλιντώρι*, γίνεται λόγος για τη «*μεγάλη (κόρη) που επήρε τον Κωστάκη τον αχτάρη*». Το **αχτάρικο** ήταν το **κατάστημα του αχτάρη**. Μέχρι το 1915 υπήρχε στο κέντρο του **Ηρακλείου**, εκεί που είναι τα **Λιοντάρια**, μια μικρή αγορά, τα «**Αχτάρικα**», που κατεδαφίστηκε αλλά η ανάμνησή της μένει στο μέγαρο «**Αχτάρικα**», που στεγάζει εν μέρει τη Βικελαία Βιβλιοθήκη. Οι νεότεροι το ξέρουν και ως «**Ακτάρικα**», από το όνομα καφετέριας που υπήρχε εκεί, που είναι βέβαια υπερδιόρθωση (βλ. **Νίκου Σαραντάκου**, *Λέξεις που χάνονται. 366 λέξεις, η ερμηνεία και η ιστορία τους*, εκδ. Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2011 = επανέκδ. εφημ. «*Το Βήμα*», Αθήνα 2013, σ. 42).

165. **Τιμολέοντος Ν. Βλάχου**, *Τα Μοναστήρια του Νομού Καρδίτσας*, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 55-56.

φέρον για τα κοινοτικά ζητήματα κλπ. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον έμπορο και πρόκριτο **Χρίστο Μενεξέ του Γεωργίου**, ο οποίος δεν αρκείται μόνο να χαρίζει εκκλησιαστικά βιβλία στη **μονή Κορώνας** (Καρδίτσας) της περιοχής **Αγράφων** (Ιερό Ευαγγέλιο όπου αναγράφεται «**Χρίστου Γεωρ. Μενεξέ, 1797**»),¹⁶⁶ αλλά δαπανά και για την ανακαίνιση των εκκλησιών της **Παναγίας της Λαοδηγητρίας** και του **Αγίου Μηνά** στη νέα του πατρίδα **Θεσσαλονίκη**. Σε ενθύμηση βιβλίου της πρώτης, της οποίας ήταν κτήτωρ, αναφέρεται: «**1802, Οκτωβρίου 27 εγκαινιάσθη ο Ναός της Κυρίας / ημών Θεοτόκου και αεί Παρθένου Μαρίας επ' ονομαζωμένης Λαγωδιανής εις μεγαλόπολιν Θεσσαλονίκην και ήτον / κτήτωρ ο Κυρ Χρήστος Γεωργίου επονομαζωμένου μνιξέ εκ της επαρχίας του Αγίου Φαναρίου και Ανοχωρίου [Νεοχωρίου], εκ κώμης Μεγάλα Βρανιανά διά μνημόσουν των γονέων του**».¹⁶⁷ Ο **Χρ. Μενεξέ** ήταν μνημένος στη **Φιλική Εταιρεία** (μαζί με τους πρόκριτους της πόλης **Γεώργιο Πάικο, Μιλτ. Χατζή Νάνου**, τον επονομαζόμενο **Αγαθόνικο** – καταγωγή από **Βουνέσι** Καρδίτσας ή **Ήπειρο** –, τον **Χατζή Αντώνιο Παπαχρίστου, τον Κωνστ. Τάττη, τον Κυδωνιάτη κ.ά.**¹⁶⁸). Τον **Χρ. Μενεξέ, τον κρέμασαν οι Τούρκοι** κατά τις παραμονές της Επανάστασης του 1821 για τη μεγάλη πατριωτική του δράση στον πλάτανο της πλατείας του Αγίου Γεωργίου, ενώ σήμερα το όνομά του φέρει ένας από τους δρόμους της κεντρικής αγοράς της **Θεσσαλονίκης**.¹⁶⁹

Ανακεφαλαιώνοντας την προσέγγισή μας αυτή στο θέμα της εγκατάστασης των **Αγραφιωτών «Σκούρτα»** στη **Θεσσαλονίκη** κατά το 17^ο-18^ο αιώνα και με βάση τις ιστορικές πηγές που αναφέραμε παραπάνω, αλλά και άλλες. Παρατηρούμε τα εξής:¹⁷⁰

1) Η εγκατάσταση **Αγραφιωτών στη Θεσσαλονίκη** άρχισε πολλά χρόνια πριν το 17^ο αιώνα, αφού ήδη στα 1605 είναι πολυπληθείς και συνεισφέρουν τα μισά, σχεδόν, του φόρου των όλων εκεί χριστιανών και στη συνέχεια το ήμισυ ακριβώς της όλης φορολογίας των ραγιάδων της **Θεσσαλονίκης**.

2) Η εγκατάσταση και παραμονή αυτή συνεχίζεται για πολλούς αιώνες (τουλάχιστον 16^ο19^ο) και δημιουργείται αληθινή **παροικία Αγραφιωτών** με καλή οργάνωση και αλληλο-ύποστήριξη και αλληλοβοήθεια των αποίκων **Αγραφιωτών**.

3) Κάποιοι, φαίνεται, **δεν διέμεναν μόνιμα** στην πόλη της **Θεσσαλονίκης**, αλλά **ορισμένους μόνο μήνες του έτους** (εποχικοί εργάτες, επαγγελματίες κλπ).

4) Οι **Αγραφιώτες** κατά κύριο λόγο επιδίδονταν στην πόλη της **Θεσσαλονίκης** στο

166. Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων **Ιεζεκιήλ**, «Αι μοναί της Πίνδου», *Θεολογία*, τόμ. 7 (1929), σ. 41 = **Του Ιδίου**, *Έργα και Ημέραι*, τόμ. Α', εν Βόλω 1947, σ. 181.

167. **Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου**, *Η Θεσσαλονίκη στα 1430, 1821 και 1912-1918*, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 32-33. **Του Ιδίου**, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Δ' (Τουρκοκρατία 1669-1812. Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του Γένους), εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 501.

168. **Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου**, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 544-545.

169. Για τους **Αγραφιώτες της Θεσ/νίκης**, βλ. και **Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου**, *Η Θεσσαλονίκη στα 1430, 1821 και 1912-1918*, ό.π., σ. 34, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. **Ι.Κ. Βασδραβέλλη**, *Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της Ανεξαρτησίας Αγώνες*, εκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 7172.

170. **Νίκου Καραφύλλη**, «Οι Αγραφιώτες “Σκούρτα” στη Θεσσαλονίκη την περίοδο της Τουρκοκρατίας», ό.π., σ. 99-100.

εμπόριο, όπως προκύπτει από τα παραπάνω τουρκικά έγγραφα, καθώς και από άλλες πηγές (εμπόριο πανιών, φαρμακευτικών βοτάνων, ειδών ξυλοτεχνίας, μικροπωλητές διάφοροι κλπ).

5) Πρέπει να απέδιδε αρκετά χρήματα η εκεί απασχόλησή τους, αφού για τετρακόσια (400) τουλάχιστον χρόνια η παρουσία τους εκεί ήταν δυναμική και πολυπληθέστατη. Έτσι, πλην των άλλων, βοηθούν να χτιστούν ωραίες εκκλησίες στα χωριά τους, να «ιστορηθούν» (ζωγραφιστούν) αυτές και να αποκτήσουν θαυμάσια τέμπλα και άλλα εκκλησιαστικά είδη και σκεύη.

Με το πέρασμα των χρόνων, λοιπόν, οι Αγραφιώτες της Θεσσαλονίκης πρόκοψαν οικονομικά και βοηθούσαν τα χωριά τους που άφησαν πίσω, έτσι μάλιστα εξηγείται και το γεγονός ότι, στα 1854, τα 64 χωριά των Αγράφων, σε αντίθεση με αυτά του άλλου θεσσαλικού χώρου, δεν όφειλαν τίποτε στους Τούρκους από «μουκαντέμ μπορτζ» (καθυστερημένα χρέη), όπως αναφέρει ο Charles Blunt.¹⁷¹

Έξω από την πόλη της Θεσσαλονίκης, στην ονομαστή για τη βιοτεχνική της παράδοση κοινότητα **Ασβεστοχώρι** (Κιρέτςκιοϊ) εγκαθίστανται επίσης πολύ πριν από το 1821 απόδημοι από χωριά των Αγράφων, στη μεσημβρινή πλευρά της εκκλησίας, κατά μήκος του ρυακιού που ονομάστηκε *Βλάχικος Λάκκος*. Μιλούν, φαίνεται, και τα βλάχικα. Ενσωματώνονται στην τοπική κοινωνία και ασκούν επαγγέλματα γνωστά από τις κοινότητες της προέλευσής τους. Είναι κυρίως βιοτέχνες, ράφτες, εξειδικευμένοι καποτάδες, βαφείς υφασμάτων και κλινοσκεπασμάτων, τεχνίτες κοσμηματοποιοί, υποδηματοποιοί, αλλά και έμποροι με σημαντικές δραστηριότητες. Πολιτιστικά υπερέχουν από τους εντόπιους και γι' αυτό τους αποκαλούν περιφρονητικά *παιζάνους*.¹⁷² [Σημειώνουμε εδώ ότι μία από τις ιστορικές οικογένειες της ΜΠεζούλας Καρδίτσας ήταν αυτή του *ΜΠαιζάνου*, η οποία το β' μισό του 19^{ου} αιώνα μετακόμισε στο Μεσενικόλα Καρδίτσας και αργότερα στην Καρδίτσα, όπου πρόκοψαν ως οινοποιοί-οινοπώλες (είχαν για πολλές δεκαετίες, μέχρι το 1970-1980 περίπου, το κατάστημά τους στη νότια πλευρά του περικαλλούς οικήματος της *Νέας Αγοράς*)].

Στα 1830-1831 καταστρέφεται από τους Τούρκους η Απιδιά Καρδίτσας και αρκετοί κάτοικοί της φεύγουν για την Αγιά Λάρισας, την Κασσάνδρα Χαλκιδικής, την Αλεξάνδρεια (Γιδά) Ημαθίας κ.ά.¹⁷³ Επίσης, σε άλλα μέρη της Μακεδονίας εγκαθίστανται Αγραφιώτες, όπως στη Βάβδο Χαλκιδικής, το Λαγκαδά, αλλά και πιο βόρεια, στη Μοσχόπολη (όπου λειτουργούσε και τυπογραφείο) και την Αχρίδα [από την Αχρίδα καταγόταν ο Μήτρος Καρκαλέξης Λιαπής, αγωνιστής του 1821 υπό τους Δυοβουνιώτη και Καραϊσκάκη, όπως και κατά την πολιορκία του Μεσολογγίου όπου κατά την Έξοδο έχασε τους δύο αδελφούς

171. Γ. ΙωαννίδουΜητσιάδου, «Απόψεις σχετικά με το αγροτικό καθεστώς στη Θεσσαλία στα μέσα του 19^{ου} αιώνα», περιοδ. *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τόμ. Β' (1983), σ. 68.

172. Χ.Γ. Τσέκου, *Ιστορία του Ασβεστοχωρίου*, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 38-41. Πρβλ. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, ό.π., σ. 143. Του ίδιου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β', ό.π., σ. 427. Ι.Κ. Βασδροβέλλη, *Η Θεσσαλονίκη κατά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας*, εκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1946, σ.7.

173. Δημ. Β. Στάθη, *Η Απιδιά των Αγράφων. ΙστορίαΛαογραφία*, Καρδίτσα 1993, σ. 49.

του, ο οποίος μετεπαναστατικά εγκαταστάθηκε αρχικά στη Βούληη Ευρυτανίας και μετά εννέα έτη, περί το 1835 ήλθε στη ΜΠεζούλα Καρδίτσας, γενόμενος εδώ ο γενάρχης της μεγάλης οικογένειας των Λιαπαίων]. Η Αχρίδα ήταν σπουδαίο κέντρο ελληνισμού και χριστιανισμού, υπήρξε δε παλαιά εποχή κατά την οποία ολόκληρη σχεδόν η δυτική Ελλάδα (μέχρι κάτω τη Ναυπάκτο) υπήγετο εκκλησιαστικώς υπό τον Αρχιεπίσκοπο Αχρίδος (μεταξύ δε των άλλων και οι επισκοπές των Αγράφων, όπως η μητρόπολη Φαναριοφερσάλων¹⁷⁴), συνεπώς υπήρχε παλαιόθεν ανοιχτός δίαυλος της Αχρίδας με τα Άγραφα και

174. Σχετικό είναι ένα περισπούδαστο όσο και σπάνιο δημοσίευμα του παλαιού μητροπολίτη Ιεζεκιήλ: «**Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΧΡΙΔΩΝ ΚΑΙ Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΦΑΝΑΡΙΟΦΕΡΣΑΛΩΝ**». Εν τω πολυτίμω έργω «*Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων της Ορθοδόξου και Ανατολικής Εκκλησίας*» υπό Γ. Ράλλη και Μ. Ποτλή, των εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω διασήμων ποτέ Καθηγητών, αναγράφεται (τόμ. 5^{ος}, Αθήναι 1855, σελ. 520), ότι η **Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων είχαν υπαχθή υπό την αυτόνομον Αρχιεπισκοπήν Αχριδών**, όπερ μάλιστα έργον φέρει την έγκρισιν τού τε Οικουμηνικού Πατριαρχείου και της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Ταύτην δε την πληροφοριαν ανεγράψαμεν και ημείς καταχωρήσαντες την πηγήν, εξ ής ηρύσθημεν (βλ. «*Η Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων*», ανατύπωσις εκ τής Θεολογίας, τόμ. Ζ', τεύχ. ΚΖ', σ. 241, Αθήναι 1929, σελ. 244). Τούτο όμως αντεκρούσθη ως αβάσιμον, ως μηδέποτε της **Μητροπόλεως Φαναριοφερσάλων υπαχθείσης υπό τον Αχριδών** (βλ. Παραμυθίας Αθηνάγορα, «*Η Ιερά Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων διά μέσου των αιώνων*», Θεολογία, τόμ. 8 (1930), σ. 79-90 = Ιεζεκιήλ του από Βελανιδιάς, Έργα και Ημέραι, τόμ. Β', Βόλος 1948, σ. 43-55. Σάρδων και Πισιδίας Γερμανού, «*Ιστορικόν σημείωμα περί της Μητροπόλεως Φαναριοφερσάλων*», Αθήναι 1930, σελ. 32 υποσ., ανατ. από την Ορθοδοξία, τόμ. 5 (1930), σ. 303315, 360374, 402410). Είναι αληθές, ότι εις τα εκ του αρχείου του Οικουμηνικού Πατριαρχείου δημοσιευθέντα έγγραφα υπό του τότε αρχιεφύλακος και ήδη Σεβ. Κυζικίου Καλλινίκου Δελικάνη (βλ. Κ. Δελικάνη, Τα εν τοις κώδιξι του Πατριαρχικού Αρχιεπισκοπικού σωζόμενα επίσημα εκκλησιαστικά έγγραφα, τόμ. Γ', εν Κων/πόλει 1905, σελ. 979, 782-902) ουδαμού μεταξύ των Μητροπόλεων και Επισκοπών των υπαγομένων υπό τον Αχριδών αναφέρεται η **Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων** και γεννάται η απορία πώς ηπατήθησαν οι σοφοί του «*Συντάγματος*» εκδόται (Ράλλης Ποτλής) και αι εγκρίνασι το έργον ιεραϊ Σύνοδοι Κων/πόλεως και Αθηνών, διότι δεν υποθέτομεν ότι εντελώς αταλαιπώρως ενεκρίθη το έργον. Υπάρχουσι όμως ενδείξεις, άς ίσως οι εκδόται εγνωρίζον και ανέγραψαν την άνω πληροφοριαν, εξ ών φαίνεται ότι η **Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων επ'αρκετόν διάστημα ετών υπήγετο αντικανονικώς** όχι κατά τους κάτω χρόνους υπό τον Αχριδών και ήτο αποκεκλεισμένη εντελώς, διακόψασα πάντα σύνδεσμον με την Μεγάλην Εκκλησίαν. Είναι γνωστόν, ότι κατά τας αρχάς του ΙΓ' αιώνος ο Δεσπότης Ηπείρου Θεόδωρος Κομνηνός (Δούκας Άγγελος) καταλύσας το Λατινικόν Βασίλειον της Θεσσαλονίκης και καταλαβών πάσαν την Μακεδονίαν και Θράκην και βραδύτερον των καταληφθέντων μερών έτι μάλλον ευρυνθέντων μέχρι Θεσσαλίας (βλ. Κ. Δελικάνη, ό.π., σ. 971, 1007), ανηγορεύθη Αυτοκράτωρ καταλύσας πάντα σύνδεσμον με την Νίκαιαν, ένθα ήδρευεν ο Αυτοκράτωρ και ο Πατριάρχης, της Κων/πόλεως Λατινοκρατουμένης. Αρχιεπίσκοπος Αχριδών και πάσης Βουλγαρίας διετέλει εξόχου παιδείας και αξίας κληρικός ο Δημήτριος Χωματινός, όστις παρά το πλευρόν του νέου Αυτοκράτορος ήτο ο ιθύντωρ των Εκκλησιαστικών πραγμάτων και μοχλός της διασπάσεως πάσης σχέσεως της Εκκλησίας των κατεχομένων μερών μετά του Οικουμ. Πατριαρχείου. Ο Χωματινός ως αρχηγός αυτοκεφάλου Εκκλησίας μετά του Ναυπάκτου προέβησαν και εις αρχιερατικάς χειροτονίας, μεταξύ των οποίων Λαρίσης και Φαρσάλων (βλ. Κ. Δελικάνη, ό.π., σ. 975-976, 981), έστειπε δε τον Θεόδωρον ως Αυτοκράτορα εν Θεσσαλονίκη. Ο Χωματινός, γράφων προς τον Οικουμ. Πατριάρχην Γερμανόν τον Β' (1222-1246), έλεγε δικαιολογούμενος διά την τελείαν διάσπασίν του: «*αθέλητόν εστι τω ημετέρω κραταιώ βασιλεί (τον Θεόδωρο) αρχιερείς εξ Ανατολών προς τας εν Δύσει χηρευούσας εκκλησίας χειροτονείσθαι και καταπέμπεσθαι*». Ανέφερε δε περί των χειροτονιών εμφανιζόμενος ως αρχηγός της εν τω Δυτικώ Κράτει Ιεραρχίας ουχι καθηκόντως, αλλ' αυτοπροαιρέτως «*γινώσκων τον έμφοτον ζήλον της Μεγάλης Εκκλησίας, ίνα μερμίνά περί πασών των Αποστολικών Εκκλησιών*» (βλ. Κ. Δελικάνη, ό.π., σ. 988). Επαίρομενος δε διά την ήν κατείχε θέσιν ως Πρόεδρος αυτόνομου Εκκλησίας του Δυτικού Κράτους, έδρευεν εν Θεσσαλονίκη, έγγραφε προς τον Οικουμ. Πατριάρχην, ότι (ο Πατριάρχης) ουδεμίαν άλλην οχέσιν έχει πλην της ορθοδοξίας με τους εν Δυτικώ Κράτει Επισκόπους, οίτινες εν τούτοις απετέλουν το ήμισυ της περιφερείας του Οικουμ. Θρόνου. Είχε λοιπόν επέλθει τέλειος χωρισμός της Εκκλησίας Κων/πόλεως με την Εκκλησίαν του Δυτικού Κράτους, ής προϊστάτο ο Αχριδών Δημήτριος, εν Θεσσαλονίκη έδρευων, η διάστασις δε αύτη διετηρήθη κατά τινος επί μακρόν διάστημα και μετά την Άλωσην του 1453 (βλ. Ιω. Μηλιαράκη,

τους Αγραφιώτες. Το έτος δε 1796 αναφάινεται και μητροπολίτης **Αχριδών, ο Δοσίθεος,**

Περί Βασιλείου της Νικαίας και του Δεσπότη της Ηπείρου, Αθήναι 1899, σ. 85. **Κ. Δελικάνη**, ό.π., σ. 1007 υποσ.). Εξ άλλου είναι βεβαιωμένον, ότι υπό το **Δυτικόν Κράτος** υπήγοντο πλην της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου και μέρος της Θεσσαλίας, αφού υπό της Συνόδου του **Δυτικού Κράτους** χειροτονήθησαν Μητροπολίται **Λαρίσης** και **Φαρσάλων** και άλλων μερών. Άλλη ένδειξις είναι και ότι το 1222 έτος **Μητροπολίτης Φαρσάλου**, ού δεν αναφέρεται το όνομα, χειροτονήθη ουχι υπό της Συνόδου **Κων/πόλεως** αλλ' υπό της Συνόδου της **Ναυπάκτου**, υπαγομένης υπό τον **Αχριδών** (βλ. **Παρθενίου Πολλάκη, Ιωάννης ο Απόκαυκος**, Αθήναι 1923, σ. 58). Ο **χωρισμός των Εκκλησιών** διήρκεσεν από του 1204 μέχρι του 1261, κατόπιν δε επί της **Σερβικής εισβολής** από του 1349 μέχρι του 1376. **[[Δημήτριος Χωματιανός ή Χωματηνός**, αρχιεπίσκοπος **Αχρίδος** (1217μετά το 1235) και κανονολόγος. Γεννήθηκε στο 2^ο μισό του 12^{ου} αι. και σπούδασε Δίκαιο στην **Κων/πολη**, όπου συνδέθηκε με τον μεγάλο κανονολόγο **Θεόδωρο Βαλασαμώνα** (πέθανε μετά το 1195). Από το 1200 (ή το 1204, μετά την κατάληψη της Κων/πολης από τους σταυροφόρους της Δ' Σταυροφορίας) χρημάτισε χαρτοφύλακας του αρχιεπισκόπου **Αχρίδος Ιωάννου του Καματηρού** (1183-1217). Το 1217, με πρόταση του μητροπολίτη **Ναυπάκτου Ιωάννη Απόκαυκου** (1200-1232), εκλέγεται μητροπολίτης **Αχρίδος**, την οποία εποίμανε μέχρι το 1235 (από τότε χάνουμε τα ίχνη του). Διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στη δημιουργία της **ελληνικής αυτοκρατορίας της Θεο/νίκης** και η τύχη του συνδέθηκε με εκείνην του δεσπότη της Ηπείρου **Θεοδώρου Δούκα Αγγέλου**, τον οποίο έστεψε αυτοκράτορα της **Θεο/νίκης**, όταν εκείνος ανακατέλαβε την πόλη (1224) από τον Φράγκο βασιλιά **Δημήτριο τον Μομφερατικό**, καθώς και **αυτοκράτορα των Ρωμαίων** (τέλη του 1227), τη στιγμή που ο **Θεόδωρος** έλπιζε να εισέλθει νικητής στην **Κων/πολη**. Εκτός από τον αναμφισβήτητο ρόλο που διαδραμάτισε στα εκκλησιαστικά και στα πολιτικά πράγματα της εποχής του, βαθύτερο και διαρκέστερο είναι το έργο του ως **κανονολόγου**. Από την εποχή ακόμη που ήταν χαρτοφύλακας στην Αρχιεπισκοπή **Αχρίδος** (1200 ή 1204-1217) ήταν γνωστός για τις συνετές κανονικές κρίσεις του. Νομοκανονικές συλλογές του περιέχονται στα έργα: 1) **J.P. Pitra, Analecta Sacra et classica**, Spicilegio Solesmensi, VI, Παρίσι-Ρώμη 1891. 2) **Μανουήλ Γεδεών, Νέα Βιβλιοθήκη εκκλησιαστικών συγγραφέων**, Α', Κων/πολις 1903 (20 ερωτήσεις προς τον **Χωματιανό** και αντίστοιχες κανονικές αποκρίσεις του) και επανέκδοσή τους από τον ίδιο: *Αρχείον της Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, Α', Κων/πολις 1911 (σ. 209-228). 3) *Βίος σύντομος του Αγίου Κλήμεντος Αχρίδος* (με πολλές εκδόσεις). 4) 8 ακρόστιχοι κανόνες [έκδ. από **Α. Παπαδόπουλο Κρεραμέα**, Byz. Zeitschrift, VIII (1899)]. 5) *Επίγραμμα* (με πολλές εκδόσεις). Ανέκδοτα έργα του σώζονται στους κώδικες: Par. gr. 1356 (Λειτουργικά αποσπάσματα), Mosq. synod. gr. 244 και Patr. Βιβλ. Ιεροσολύμων 529 (Υπομνήματα εις τον σίχον 15 του ψαλμού ργ'), Bucarest Akad. gr. 53 (*Μία εγγήνησις του Οργάνου <της φιλοσοφίας>*). Βλ. **Σ.Δ. Κοντογιάννης**, λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 20 (1996), σ. 182, αρ.12]]. Αλλά πλην της εποχής ταύτης του **χωρισμού** εις ανεξάρτητον **Ανατολικόν** και **Δυτικόν Κράτος** με **χωριστάς Αυτοκεφάλους Εκκλησίας**, και μεταγενεστέρως κατά την **Σερβικήν εισβολήν**, ότε ο βασιλεύς **Στέφανος Δουσάν** κατέλαβε την Μακεδονίαν και Θεσσαλίαν, επήλθε διάσπασις της Εκκλησιαστικής ενότητος, και εις την εν **Σέρραις** Σύνοδον υπό τον **Αχριδών Ιωαννίκιον** έτει 1352 αναφάινεται ο **Φαρσάλων μετέωρος** αυτής (βλ. **Τ. Νερούτσου**, εν *Δελτίω Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος*, τόμ. 4, σ. 201-202). Και το Χρυσόβουλλον δε του Αυτοκράτορος **Ιουστινιανού** έτει φεστ' (566), ούτινος αμφισβητείται η γνησιότης, εις την εξουσίαν των **Αχριδών** περιλαμβάνει και την **Θεσσαλίαν** (βλ. **Κ. Δελικάνη**, ό.π., σ. 1010). Η πληροφορία άρα ότι η **Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων** υπήχθη υπό τον **Αχριδών** δεν στερείται παντελώς υποστάσεως, αφού ο μεν **χωρισμός του Ανατολικού και Δυτικού Κράτους** με **χωριστάς ανεξαρτήτους Εκκλησίας** διήρκεσεν από του 1204 μέχρι του 1261 (βλ. **Ιω. Μηλιαράκη**, ό.π.), επηκολούθησε δε είτα **δεύτερος χωρισμός** η **Σερβική εισβολή** από του 1349 μέχρι του 1376, καθ'άς περιόδους αι Εκκλησίαι Μακεδονίας, Ηπείρου, **Θεσσαλίας**, είχαν **διακόψει πάντα σύνδεσμον με το Οικουμενικόν Πατρι-αρχείον**, υπαγόμενοι εις την Εκκλησίαν των **επιδρομέων**, αφού, ως είδομεν, και **χειροτονία** εγένοντο **Μητροπολιτών Λαρίσης, Φερσάλων** και άλλων επαρχιών υπό της Συνόδου της **Αυτοκεφάλου Εκκλησίας Αχριδών**, ήτις ήτο η **επίσημος του Δυτικού Κράτους Εκκλησία**. Ο **Αχριδών** έφθασε να έχη υπ'αυτόν **40 Επισκοπάς**, ως και τας Εκκλησίας **Σικελίας, Καλαβρίας και Μελίτης** (Μάλτας), έχων και εκεί **Επισκοπάς** και **Μητροπόλεις** (βλ. **Β.Α. Μυστακίδου**, *Δύο Αρχιεπίσκοποι Αχριδών*, Αθήναι 1932, σ. 74, 166-167). Κατ' ακολουθίαν, οι σοφοί εκδόται του «*Συντάγματος*» (**Γ. Ράλλης** και **Μ. Πηλής**) και η **Μεγάλη Εκκλησία** η εγκρίνασα ουχι ανεξέταστος, ορθώς ανέγραψαν την πληροφορίαν ταύτην» [βλ. **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς, «*Η Εκκλησία Αχριδών και η Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων*», περιοδ. *Νέα Σιών*, Αύγουστος 1932 εν Αθήναις = **Του Ιδίου**, *Έργα και Ημέραι*, τόμ. Α', Βόλος 1947, σ. 552-555. Πρβλ. και έτερα δημοσιεύματα **Του Ιδίου**: «*Η Ιερά Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων*», περιοδ. *Ανάπλσις*, εν Αθήναις τη 1^η και 15^η Οκτωβρίου 1930 = *Έργα και Ημέραι*, τόμ. Α', σ. 341-346. Και «*Η Εκκλησία Αχριδών και η Μητρόπολις Φαναριοφερσάλων*», *Έργα και Ημέραι*, τόμ. Β', σ. 558-559]. Δια την πληρότητα της ιστορικής έρευνας προσθέτουμε ότι ο **Τιμολέων Ν. Βλάχος** είναι επιφυλακτικός, αν όχι αρνητικός, προς τις ως άνω θέσεις του **Ιεζεκιήλ** Βελανι-

με καταγωγή από τη Ρεντίνα Μενελαΐδος, για τον οποίο βλ. πιο κάτω.

Από την Αχρίδα είλκε την καταγωγή ο επιφανής νομομαθής **Μιχαήλ Ποτλής** (Βιέννη 1812-1863). Παρακολούθησε τα εγκύκλια μαθήματα στη Βιέννη, όπου είχε εγκατασταθεί ο πατέρας του ως έμπορος. Σπούδασε στη Νομική Σχολή του Παν/μίου της Βιέννης, από την οποία αποφοίτησε ως διδάκτωρ το 1836. Επέστρεψε στην Ελλάδα και διορίστηκε πρωτοδίκης Αθηνών, εφέτης Ναυπλίου και Αθηνών, εισηγητής στο συμβούλιο της Επικρατείας όπου σπουδαία εισηγήθη νομοσχέδια. Τακτικός καθηγητής του Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Παν/μίου Αθηνών (1855), από το οποίο απολύθηκε (1862) για πολιτικούς λόγους ως *Οθωνιστής*. Διέπρεψε ως μέλος της συντάξεως του αστικού νόμου, αλλά και ως γνωμοδότης επί διαφόρων ζητημάτων αφορώντων ιδίως σε **εθνικές υποθέσεις**. Με υπουργική εντολή «*απεφήνατο γνώμην επί των περί αποζημιώσεως αξιώσεων των Άγγλων σταφιδεμπόρων, επί της αφαιρέσεως των Εκκλησιών των εν Ιταλία Ελληνικών κοινοτήτων Νεαπόλεως, Μεσσήνης, Μπαρλέτας, εις του οποίου την γνώμην η Κυβέρνησις εστήριξε τας διπλωματικάς αυτής ενεργείας*». Τη σοφία και την ευρυμάθειά του «*εθαύμαζον οι μετ'αυτού αναστρεφόμενοι και εξετίμων οι ακούντες τούτον αγορεύοντα ως δικηγόρον εν τοις δικαστηρίοις. Διότι και ως δικηγόρος εν τη πρώτη γραμμῇ ανεδείχθη ο Ποτλής. Ταύτην δε την πολυμάθειαν ενίσχυνεν εν πολλοίς η περί τας ξένας γλώσσας εγκράτεια αυτού, διότι πλην της απαιτούμενης γνώσεως της μητρικής γλώσσης, εγνώριζεν άριστα και την Γερμανικήν, την Γαλλικήν, την Ιταλικήν, την Αραβικήν και την Τουρκικήν*». Βουλευτής κατά την περίοδο 1861-1862, υπουργός Δικαιοσύνης και προσωρινά Εκκλησιαστικών και Δημ. Εκπαιδεύσεως και Εσωτερικών (1855-1856) και πάλι Δικαιοσύνης και προσωρινά Εκκλησιαστικών και Δημ. Εκπαιδεύσεως (1860-1862). Μετά την απόλυσή του από την καθηγητική θέση έζησε στη Βιέννη, όπου και πέθανε. «*Ούτως ο πολύφροντις του ανδρός βίος δυστυχώς διεκόπη εκ της βασιλικής μεταβολής, την οποίαν επηκολούθησε θύελλα και τρικυμία πολιτική. Φεύγων την οργήν των διοικούντων πολιτικών φατριαστών, ανεχώρησε διά Βιέννην εγκαταλείψας την πατρίδα, κατόπιν τοιούτων προς αυτήν υπηρεσιών. Αλλά και μακρόθεν αμνησικακών δεν επαύσατο ονειροπολῶν το μεγαλείον αυτής και εργαζόμενος επ'αγαθῷ. Ούτως ανέλαβεν, όπως διαφωτίση το Ευρωπαϊκόν κοινόν υπερμαχῶν των δικαιωμάτων τῶν εν Μολδαβία Ελληνικῶν Μονῶν. Αλλ'ατυχῶς προλαβῶν ο θάνατος διέκοψε τας πατριωτικάς αυτού μερίμνας, πριν αξιωθῆ να ἰδῆ την εἰς τον θρόνον ανάβασιν του νέου Βασιλέως Γεωργίου Α'»'. Έγραψε (σε συνεργασία με τον Γ. Ράλλη) την συλλογή «*Ελληνικοί Κώδικες*» (Αθήνα 1844) και το «*Σύνταγμα Ἱερῶν Κανόνων της Ορθοδόξου Ανατολικῆς Εκκλησίας*» (τόμοι 6, Αθήνα 1853), θεμελιώδες έργο της σχετικής παγκόσμιας βιβλιογραφίας.¹⁷⁵*

Κατά το β' ήμισυ του 18^{ου} και αρχές του 19^{ου} αιώνα αναδεικνύονται από τα **Άγραφα**

διώτη, παραπέμποντας απλώς στις απόψεις του Παραμυθιάς **Αθηναγόρα** («*Η ιστορία της Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων*», Θεσσαλονίκη 2012, σ. 47)

175. Βλ. λήμμα στην εγκυκλοπ. «*Πάπυρος Larouss Britannica*», τόμ. 50 (1992), σ. 258. Επίσης, **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς, «*Ο Μιχαήλ Ποτλής*», εν Βόλω περιοδ. *Ιερομνήμων*, φ. αριθ. 9/31-12-1907 = **Του Ἰδίου**, *Έργα και Ημέραι*, τόμ. Α', Βόλος 1947, σ. 32-34.

τέσσερεις σπουδαίοι μητροπολίτες, οι οποίοι εποίμαναν τα ποιμίνα τους σε καιρούς δύσκολους:¹⁷⁶

Περί το 1760 αναφαίνεται ο Γρηγόριος Αρχιεπίσκοπος Λυχνιδών, «επίσημος διά την μάθησιν» όπως αναφέρει ο ιστορικός μοναχός Καισάριος Δαπόντες. Κατάγονταν από το χωριό Μπουκοβίτσα (Ανθηρό του τέως Δήμου Αργιθέας Καρδίτσας), και προέρχονταν από την έξω του χωριού του Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Παραιτηθείς δε κατά το γήρας αποσύρθηκε στο Άγιον Όρος.

Το έτος 1796 αναφαίνεται ο Δοσίθεος Μητροπολίτης Αχριδών, καταγόμενος από τη Ρεντίνα (Καρδίτσας, του τέως Δήμου Μενελαΐδος). Από ενθύμηση σε βιβλίο καλούμενο «Λαυσαϊκόν» του ναού του Αγίου Αθανασίου Ιωαννίνων φαίνεται η ημέρα ενθρόνισής του και ο τόπος καταγωγής του: «14 Σεπτ. 1796 – Μητρόπολις Αχρίδος. Κατά ταύτην την σεβασμι-οτάτην ημέραν της υφώσεως του τιμίου και ζοοπιού σταυρού προκηρίζεται και ενθρονιάζεται ο άγιος Αχρίδος κυρδοσίθεος εις τον μέγαν θρώνον αχρίδος παρά του αγίου και Ηκουμενικού πατριάρχου κηρίου καλλινίκου και αγίας και ιεράς σινόδου και απεστάλθη εις την επαρχίαν του οπου μητροπολίτου η επίγιος πατρίδα είνε κόμη, λεγομένη Ρεντίνα και οπια χώρα είνε εις τα όρια του αγράφου εις την επαρχίαν του αγίου λήψας, Ιωαννίκιος ιερέυς ο γράψας».¹⁷⁷ Σημει-ώνουμε εδώ ότι κατόπιν η Ρεντίνα μέχρι την ένωση της Θεσσαλίας (1881) υπήγετο υπό τον Επίσκοπο Θαυμακού (Δομοκού), και όχι υπό την Επισκοπή «Λήψας» όπως εσφαλμένα αναγράφει η ενθύμηση, η οποία ήταν η «Λητσάς ή Λιτζάς και Αγράφων». Ο Δοσίθεος ήταν προηγούμενως αδελφός της «εν Ρεντίνη» περιβλέπτου Μονής του αγίου Βασιλείου του εν Αγκύρα, η οποία Μονή είχε Μετόχιο στη Ρωσία, Χρυσόβουλο δε του Τσάρου Αλεξίου (Μιχαήλοβιτς, 16451676) επέτρεπε όπως ανά διετία μεταβαίνουν στη Ρωσία τρεις μονα-χοί της Μονής Ρεντίνας προς συλλογή ελεών, τέτοια δε άδεια ζήτησε και ο πατριάρχης Ιωακείμ Β' από τον πρέσβυ της Ρωσίας στην Κων/πολη το έτος 1861.

Το έτος 1808 αναφαίνεται ο Αχίλλειος Μητροπολίτης Πελαγονίας, καταγόμενος από τη Σκλάταινα (Δρακότρυπα Καρδίτσας, του τέως Δήμου Γόμφων), γενέτειρα του Αγίου Διο-νυσίου του εν Ολύμπω. Η ημερομηνία ενθρόνισής του και ο τόπος καταγωγής του σώζονται σε ενθύμηση του πιο πάνω βιβλίου «Λαυσαϊκόν» του ναού του Αγίου Αθανασίου Ιωαννί-νων, όπου ο ίδιος ιερέας Ιωαννίκιος έγραψε τα εξής κατά την υπάρχουσα ορθογραφία: «1808 Μαΐου 21. Ο άγιος Πελαγονήας κυρ Καλήστρατος έκαμεν παρέτησιν του θρόνου δηλαδή από την επαρχίαν του και πάγι εις τὸ Άγιον όρος του Άθωνα εις Ιεράν σκήτην του Αγίου Παντε-λεήμονος και κειμένου εις τα όρια Κουτλουμουσίου και έβαλε μετάνηα ηγάπα να περάση την πολυτάραχην και ματαια ετούτη ζωήν ατάραχος ζωή εν ασκήση και ησυχία διάγον ώστε διά του μεγάλου και αγγεληκού σχήματος οπου ηξιόθη και έλαβεν μετονομάσθι κλημης μοναχός και εις τιν επαρχίαν του απεστάλι άλος αρχιερέυς ονόματι Αχίλλος του οποιου η επίγιος πατρίδα είναι

176. Ιεζεκιήλ του από Βελανιδιάς, «Αρχιερείς Αγραφιώται», εφημ. «Θεσσαλική Φωνή» Καρδίτσας, φ. της 11-3-1932 = Του Ιδίου, Έργα και Ημέραι, τόμ. Α', Βόλος 1947, σ. 476-479. Τιμολέοντος Ν. Βλάχου, Η ιστορία της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 110επ.

177. Γ. Οικονόμου, Η Ρεντίνα των Αγράφων και τα βυζαντινά μνημεία, σ. 44.

κόμης λεγομένη **Σθλάτινα** η οποία χώρα είναι η αποκιμένη εις την επαρχίαν του Αγ. Φαναρίου εν Νεοχωρίω... Ιωανίκιος ιερέυς ο γράφας». Ο **Αχιλλειος** ήταν αδελφός της ιεράς Μονής Αγίας Τριάδος **Σκλαταινης**, η οποία εις το άνω σημείωμα γράφεται «**Σθλάτινα**», σε σιγίλιο δε επί πατριάρχου **Παΐσιου Β'** (1743) με το οποίο ονομάζεται «**Σταυροπήγιον**» αναγράφεται ως «**Πηλάτενα**» και αλλαχού ως «**Γλάτινα**».

Το 1810 αναφάινεται ο **Γρηγόριος** επίσκοπος Ραδοβισδίου¹⁷⁸ (1810-1830), του οποίου η καταγωγή ήταν από τη **Βρώστιανη** (Αμυγδαλή). Λίγα γνωρίζουμε γι' αυτόν. Από ομόλογο που φέρει χρονολογία 1^η Μαΐου 1810 (,αωι') με το οποίο ο επίσκοπος δανείζεται 500 γρόσια από δύο κατοίκους του χωριού **Σακαρέτσι** (Περδικάκι Αιτωλ/νίας, χωριό που ανήκε στην περιφέρεια της Επισκοπής του) για τις ανάγκες της επισκοπής, φαίνεται ότι ανέλαβε επίσκοπος το 1810 όπου και έμεινε ως το 1830.¹⁷⁹ Από άλλα ομόλογα – περί τα 10 – με τα οποία ο **Γρηγόριος** δανείζει μικροποσά σε άλλους από διάφορα χωριά – ένας μάλιστα είναι από το χωριό **Σέκλιζα** (Καλλίθηρο Καρδίτσας), που είναι δυο μέρες (με τα πόδια) μακριά από το **Ραδοβίσι** – φαίνεται εκ πρώτης όψεως ότι ο επίσκοπος δάνειζε με τόκο, πράγμα που αντίκειται στους κανόνες της Εκκλησίας μας που απαγορεύουν ρητά στους ιερωμένους το δανεισμό με τόκο.¹⁸⁰ Ενδέχεται πάντως (σύμφωνα με κάποια φήμη) επειδή ήταν προεπαναστατική εποχή, να ήταν **εικονικά** τα ομόλογα για χρηματικές εισπράξεις και παροχές, για τους σκοπούς της προετοιμαζόμενης **Επανάστασης**. Μετά το 1810 και σε χρόνο που δεν γνωρίζουμε ακριβώς και για άγνωστη αιτία, οι Τούρκοι επέδραμαν στη **Γράλιστα** (Ελληνόπυργο). Φεύγοντας από εκεί πήραν δύο κορίτσια και τα έστειλαν στον **Αλή πασά** στα Γιάννενα για το χαρέμι του. Τότε ο ισχυρός παράγων του χωριού **Γώγος Πασιαλής (Παπαργύρης)** έστειλε άνθρωπο στον συμπέθερό του επίσκοπο **Γρηγόριο**, ο οποίος συνεδέετο με την **Κυρά Βασιλική**. Αμέσως αυτός επενέβη και την ειδοποίησε πριν ακόμη προφτάσει ο στρατός να επιστρέψει στα Γιάννενα. Μόλις έφτασαν, η **Κυρά Βασιλική** πήρε τα κορίτσια και αφού τα έντυσε με παλιόρουχα, τα πήγε στον **Αλή** και του είπε ότι τα κορίτσια που του φέραν «είναι κάτι παλιογύφτισσες»!... Τα λόγια αυτά ήσαν αρκετά να πείσουν τον τύραννο, που δε θέλησε ούτε να τα δει και έτσι σώθηκαν από την ατίμωση. Ο άνθρωπος του **Πασιαλή** περίμενε έξω από το σεράι, τα πήρε και τα γύρισε στο χωριό τους, χωρίς να πάθουν τίποτε. Μαζί με αυτά, οι Τούρκοι είχαν αρπάξει και ένα κορίτσι από τον

178. **Ραδοβίσι**: ιστορική και γεωγραφική περιοχή της Ηπείρου, στο ΒΑ τμήμα του σημ. ν, Άρτας, μεταξύ των Ορέων του Βάλτου προς Ν, των Τζουμέρκων προς Β, της γραμμής που το συνδέει προς Δ και του ποταμού Αχελώου προς Α. Αναφέρεται συχνά για την επαναστατική δραστηριότητα, που αναπτύχθηκε εδώ στους αγώνες του 1821 και αργότερα. Τον Ιαν. 1854 εδώ εκδηλώθηκαν οι πρώτες στην Ήπειρο επαναστατικές κινήσεις εναντίον των Τούρκων, μετά την κήρυξη του Ρωσοτουρκικού πολέμου (22 Σεπτ. 1853).

179. **Κων/νου Οικονόμου** του εξ Οικονόμων, *Σωζόμενα*. **Σεραφείμ (Τίκα)** Μητροπολίτου Άρτης (μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Αθηνών), *Δοκίμιον. Επισκοπικός Κατάλογος της Επισκοπής Ραδοβισδίου*.

180. Βλ. λ.χ. τον Κανόνα Ι' της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, δηλ. της εν Τρούλλω Κων/πόλεως (691 μ.Χ.) που ορίζει: «*Επίσκοπος ή πρεσβύτερος ή διάκονος τόκους ή τας λεγομένας εκατοστάς λαμβάνων ή παυσάσθω ή καθαιρέσθω*». Βλ. επίσης Κανόνα ΙΖ' της Α' Οικουμενικής Συνόδου (325 μ.Χ.) καθώς και Λουκ. Σ' 15: «*Δανείζετε μηδέν απελπίζοντες*», Δευτερονόμιον κγ' 20: «*Ουκ εκτοκίεις τω αδελφώ σου τόκον αργυρίου και τόκον βρωμάτων και τόκον παντός πράγματος*» και Δαυίδ, *Ψαλμός ΙΔ'*.

Πύργο (Ιθώμης), που επέστρεψε μετά το θάνατο του **Αλή** και παντρεύτηκε έναν ονόματι **Καρακώστα**. Η παράδοση διέσωσε ένα μέρος τραγουδιού, που ειπώθηκε για ένα από τα κορίτσια που πήραν οι Τούρκοι: «*Στην Τσιούκα βγαίνει ο Αυγερινός / και στη Σκαλίτσα η Πούλια, / Στον Αη Δημήτρη μαχαλά / βγαίνει μια βλαχοπούλα*». Από τη διαθήκη της μητέρας του **Αικατερίνης** φαίνεται ότι ο επίσκοπος πέθανε στα 1829/1830. Είχε μεγάλη περιουσία, κινητή και ακίνητη στο χωριό του **τη Βρώστιανη**, την οποία με τη διαθήκη της **η Αικατερίνη** την παραχώρησε στον (**εκ Γράλιστας**) επ'αδελφή γαμβρό **τού Γρηγορίου, Αναγνώστη (Αθανάσιο) Πασιαλή**, αδελφό του **Γώγου Πασιαλή** που προαναφέραμε.¹⁸¹

Κοντά σ'αυτούς θα προσθέσουμε και τον σπουδαιότερο όλων **Δοσίθεο Παναγιωτίδη**, επίσκοπο **Λιτζάς και Αγράφων** (Σοφάδες Καρδίτσας 1762Καρπενήσι 1842), ο οποίος δεν ήταν βέβαια Αγραφιώτης, αλλά λιπαρώς εποίμανε και τα Ευρυτ. 'Αγραφα. Τα σχολικά γράμματα διδάχθηκε στον τόπο της γέννησής του και στη Σχολή της Αγίας Τριάδας Ευρυτανίας, όπου δίδασκε ο **Ιωσήφ**, Αρχιμανδρίτης από το **Φουρνά** (1779). Κατόπιν μαθήτευσε στη Σχολή Καρπενησίου με διδάσκαλο τον **Χρυσάφη** και σχολάρχη τον λογιότατο **Παπαπέτρου Οικονόμο**, τον Ιθακίσιο. Μοναχός, διάκονος και αργότερα πρωτοσύγκελλος του επισκόπου **Λιτζάς και Αγράφων** (έδρα Καρπενήσι) **Διονυσίου του Λαρισαίου**, τον οποίο διεδέχθηκε στο επισκοπικό αξίωμα **το 1793**. Ο **Δοσίθεος** υπήρξε λόγιος, ευσεβής, φιλογενής και φιλελεύθερος. Μεταξύ άλλων, ήταν κάτοχος κώδικος με επιστολές του διάσημου ιερομόναχου και διδάσκαλου **Αναστάσιου Γόρδιου**, όπως δηλώνεται από ιδιόγραφο σημείωμά του έξωθεν: «*κτήμα του Λιτσά και Αγράφων Δοσιθέου του εκ Σοφάδων Θεσσαλίας 1793 Ιουλίου 18*» (τον κώδικα αυτόν δημοσίευσε ο κλεινός ιστοριοδίφης **Κ.Ν. Σάθας**, στη *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τόμ. Γ', Βενετία 1872). 'Εδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μόρφωση των Ελλήνων, γιατί πίστευε ότι έτσι θα αποκτούσαν και την ελευθερία τους. 'Εκανε εράνους για τη συγκέντρωση βιβλίων, τη λειτουργία της Σχολής **Προυσού** και την επανασύσταση της Σχολής **Καρπενησίου** και πρώτος ο ίδιος διέθεσε 500 γρόσια. Το έργο του ήταν **μορφωτικό** και **εθνεγερτικό**. Είχε μνηθεί στη Φιλική Εταιρεία και αφήφηση τις προτροπές του αρχιεπισκόπου Λαρίσης **Μελετίου** περί μη συμμετοχής του κλήρου στο επαναστατικό κίνημα του 1821. Από την αρχή του Αγώνα έδειξε πατριωτική στάση. Στις 13 Δεκ. 1821 εκλέχθηκε πληρεξούσιος **Καρπενησίου** και της περιοχής **των Βλαχοχωριών** (αριθμού ευρυτανικών χωριών), κυρίως λόγω των φιλελεύθερων αισθημάτων του (ήταν οπαδός της εθνικής ανεξαρτησίας), για να λάβει μέρος στη συγκαλούμενη Εθνική Βουλή. Αντί Εθνικής Βουλής σχηματίστηκε Εθνική (Συντακτική) Συνέλευση **στην Επίδαυρο** και ο **Δοσίθεος** μετέσχε σε αυτήν. Υπήρξε ένας από **τους «ιδρυτές»** του ελεύθερου και ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, υπογράφοντας την «*Διακήρυξιν περί της πολιτικής υπάρξεως και ανεξαρτησίας του Ελληνικού Έθνους*» (1^η Ιαν. 1822, Επίδαυρος) και έλαβε μέρος στη σύνταξη του πρώτου πανελληνίου Συντάγματος, του *Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος* (Συντάγματος της Επίδαυρου). Μετά το τέλος των εθνικών αυτών καταστατικών ενεργειών

181. ΠαπαΒασίλη Χαρ. Σιούφα, *Ελληνόπυργος το χωριό μου*. Αθήνα 1986, σ. 49, 189-192, 405, 409.

και το σχηματισμό εθνικών ανώτατων κυβερνητικών οργάνων, ο **Δοσίθεος** επανήλθε στην επισκοπική του περιφέρεια και συνέχισε το πλούσιο έργο που είχε ήδη αρχίσει, χωρίς να αναμιχθεί στη μετέπειτα πολιτική ζωή. Παρέμεινε επικεφαλής της επισκοπής **Λιτζάς και Αγράφων**, υπαγόμενος στο μητροπολίτη **Λαρίσης**, μέχρι το 1833, όταν εκδόθηκε το Διάταγμα «Περί προσωρινής διαιρέσεως των Επισκοπών του Βασιλείου» (20 Νοε. 1833), με το οποίο προσδιορίστηκαν οι επισκοπικές περιφέρειες σε δέκα αυτοτελείς (ισάριθμες των νεοϊδρυθέντων νομών). Προσωρινά διατηρήθηκαν τότε ως αυτοτελείς πολλές και από τις παλαιές επισκοπές, όπως η επισκοπή **Λιτζάς και Αγράφων**, αλλά με την ονομασία επισκοπή **Καλλιδρόμης** (Ευρυτανίας). Την υπό νέα ονομασία παλαιά επισκοπή διατήρησε ο **Δοσίθεος** μέχρι το θάνατό του. Πέθανε την 1^η Φεβρ. 1842 στο Καρπενήσι και τάφηκε στον περίβολο του ναού της Παναγίας. Ο τάφος του δεν σώζεται. Τιμήθηκε με το αργυρούν Αριστείον του Αγώνος, με το αργυρούν Μετάλλιον της Α' Εθνικής Συνελεύσεως (που απονεμήθηκε ειδικά στα μέλη της), με τον αργυρούν Σταυρόν του Τάγματος του Σωτήρος και εγγράφηκε στη Δ' τάξη του Μητρώου των Στρατιωτικών (και όχι των Πολιτικών) Αγωνιστών, στοιχείο που υποδηλώνει ότι οι μεταγενέστερες υπηρεσίες του στον Αγώνα κρίθηκαν «στρατιωτικές», και μάλιστα σε ικανό βαθμό αξιόλογες. (Η επισκοπή **Καλλιδρόμης**, μετά το 1842, ενσωματώθηκε στη μητροπολιτική επισκοπή Ακαρνανίας). Κατά την αίτηση του ανεψιού του από αδελφό, **Δημ. Παναγιωτίδη** (Καρπενήσι 3-6-1865), ο Δεσπότης πήρε μέρος στις μάχες Καρπενησιού υπό τον **Γιαννάκη Γιολλάση**, Μεγάλου Χωριού όπου αιχμαλωτίστηκε ο ανιψιός του **Αθανάσιος Λαρσινός**, Καλιακούδας, Κορομηλιάς υπό τον **Γεώργιο Καραϊσκάκη**. Επίσης στις θέσεις Δαμαλά του χωριού Λάτας, Τέροβας κατά του **Πλιάσα** υπό τον **Γ. Πεσλή**, Καγγέλια, στην πολιορκία της Αθήνας υπό τον **Γιάννη Γκούρα** και αλλού. Ξόδεψε όλη την περιουσία του για τον Αγώνα. Ο Διοικητής Καρπενησιού Κραβάρων πιστοποιεί με το υπ' αριθ. 743/10-4-1833 πιστοποιητικό του τις ανεκτίμητες υπηρεσίες του Δεσπότη, το οποίο υπέβαλε ο ανεψιός του μαζί με τα άλλα δικαιολογητικά. Ο ανεψιός του **Δημήτριος Παναγιωτίδης** σ' όλη την Επανάσταση ακολούθησε, ως μπουλουκτζής, τον **Δεσπότη** θείο του στις σημαντικότερες μάχες της περιοχής, υπό τις οδηγίες των **Γιολλδασαίων**, **Γ. Καραϊσκάκη** και άλλων Αγωνιστών. Μετά την Επανάσταση βοήθησε τις αρχές για την **εξόντωση των ληστών** (1833) και αργότερα το 1836 εθελοντικά κυνήγησε τους **Χουσιδαίους** στο λόχο του **Δ. Βασιλόπουλου** (Πιστοποιητικό Δημάρχου Καρπενησιού Α. Ιατρίδη, 14/6/411833). Αίτηση υπέβαλε το 1865 με το παραπάνω πιστοποιητικό και άλλα επτά (7) άλλων οπλαρχηγών με χρονολογίες από το 1839 ως το 1847. Κατατάχθηκε στη Β' τάξη των Υπαξιωματικών με Α.π.Μ. 5703.¹⁸²

ΣΕΡΡΕΣ, Νιγρίτα, Πορόια, Ηράκλεια Σερρών. Η πόλη των **Σερρών**, φημισμένη για την παραγωγή καπνού και βαμβακιού, αλλά και κόμβος συγκοινωνιών με άλλα εμπορικά κέντρα της Μακεδονίας,¹⁸³ υποδέχεται κι αυτή διάφορους απόδημους **Ευρυτάνες** και

182. Βλ. λήμμα στην εγκυκλ. «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 21 (1992), σ. 263-264. Κώστα Ι. Ζήση, *Αγρωφιώτες και Καρπενησιώτες αγωνιστές στην επανάσταση του 1821*, Αθήνα 1983, σ. 104 και 261.

183. **M. Lascaris**, *Salonique e la fin du XVIIIe siècle, d'après les rapports consulaires français*, 1939, σ. 26-27.

Αγραφιώτες. Μερικοί από αυτούς μεταβαίνουν ήδη χάριν *εμπορίας στις Σέρρες* κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 17^{ου} αιώνα. Στη συνέχεια κατοικούν μονίμως στην πόλη, όπως κάποιος έμπορος **Αρμάγος**, γόνος πανίσχυρης οικογένειας τσελιγκάδων από τα **Μεγάλα Βραγγιανά** (Ευγενίου Γιαννούλη, Επιστολή Νο 221). Ορισμένοι **Αγραφιώτες** μετοικίζουν στις Σέρρες από τη Θεσσαλονίκη. Ο **Μιχ. Χοϊδάς** για παράδειγμα, ενώ έχει στη Θεσσαλονίκη ιδιόκτητη οικία και εμπορικό κατάστημα, νυμφεύεται και κατοικεί στις Σέρρες.¹⁸⁴ Στην ίδια πόλη δρουν αρχικώς και μέλη της **αγραφιώτικης** εμπορικής οικογένειας **Σιτσάνη**.

Οι διακινήσεις εμπόρων από τα **Άγραφα** στις Σέρρες και σε άλλες πόλεις της Μακεδονίας είναι συχνές. Διαφωτιστικά είναι όσα γράφει ο Ευγένιος Γιαννούλης προς τον μητροπολίτη της πόλης: «Γνωστόν ουν έστω σου τη σεβασμιότητι και τη περί αυτήν συνεδριαζούση φρονιμιωτάτη γερουσία των λογιωτάτων κληρικών ότι εκ του παρόντος ημών χωρίου ονομαζόμενου **Μεγάλα Βραγιανά** χριστιανός τις **Αρμάγος** ονόματι παροικεί κατά το παρόν αυτού εν τη ημετέρα επαρχία. Αυτός ούτος τοιγαρούν γέννημα υπάρχων και θρέμμα του ρηθέντος ημετέρου χωρίου των **Βραγιανών** και γάμω προσομιλήσας νομίμω ύστερον αυτόθι παρεγένετο χάριν *εμπορίας κατά το παρ'ημίν ενθάδε σύνηθες*» (Επ. 221).

Η τελευταία φράση του Γιαννούλη είναι πολύ σημαντική. Δείχνει την **εμπορική κινητικότητα των Ευρυτάνων και Αγραφιωτών** προς τη Βόρεια Ελλάδα: Η μετακίνηση *χάριν εμπορίας* είναι *σύνηθες παρ'ημίν ενθάδε*. Ο μητροπολίτης Σερρών, το όνομα του οποίου δεν αναφέρεται στην επιστολή, είναι ο **Άνθιμος**, μαθητής άλλοτε της **Σχολής Βραγγιανών**. Το 1715 τον διαδέχεται στον επισκοπικό θρόνο της πόλης ο **Στέφανος ο Ακαρνάν**, επίσης μαθητής της **Σχολής Βραγγιανών**, για τον οποίο ο Κ.Ν. Σάθας γράφει: «Δήκουσεν Ευγενίου του Αιτωλού, και τον μοναχικόν ασπασθείς βίον προεχειρίσθη εν έτει 1715 μητροπολίτης **Σερρών**, εις διαδοχήν του **Ανθίμου**. Διετήρει αλληλογραφίαν μετά του συμμαθητού του Αναστασίου του Γορδίου (171522). Συνέγραψε “Διδαχάς” και “Επιστολάς”, ανεκδότους, και προτροπή αυτού επιλοπονήθη υπό του διδασκάλου Αναστασίου ο “Φωσφόρος”». ¹⁸⁵ Τους δύο αυτούς ιεράρχες οι απόδομοι **ΑγραφιωτοΕυρυτάνες** βρίσκουν ένθερμους υποστηρικτές. Με τον **Στέφανο**, που έχει και συγγραφικές επιδόσεις, αλληλογραφεί και ο Αναστάσιος Γόρδιος, αφιερωοντάς του και σχετικό ηρωελεγείον: «Στέψε θεός στεφάνοις **Στέφανον** τόνδ' αρχιερέα / τήδ' εν απειρεοίσι οίσι περιστρέφεται. / Πλείοσι δ' αύ μακάρων στέψει τερπνώ ενί χώρω / τώ γε επουρανίω άφθιτος ένθα βίος». ¹⁸⁶

Τον καιρό της τουρκοκρατίας και ειδικότερα στο δεύτερο ήμισυ του 18^{ου} αιώνα και μετά, η **Γράλιστα** (Ελληνόπουργος Καρδίτσας) είχε εμπορικές συναλλαγές με τις Σέρρες σχετικά

W. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, τόμ. 3, σ. 200-208. Πρβλ. Felix Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδας στην τουρκοκρατία (1787-1797)*, μτφρ. Ελένης Γαρίδη, Αθήνα 1974, σ. 54-55.

184. Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Αρχείον Θεσσαλονίκης*, ό.π., σ. 532.

185. Κ.Ν. Σάθα, *Νεοελληνική Φιλολογία (1453-1821)*, Αθήνα 1868, σ. 596-597

186. Ν.Κ. Σάθα, *Νεοελληνική Φιλολογία (1453-1821)*, Αθήνα 1868, σ. 330, 596-597.

με το *τραγόμαλλο* (το μαλλί της γίδας) και ήσαν αρκετοί Γραλιστινοί εγκατεστημένοι εκεί. Ένας από αυτούς ήταν ο **Θεοδωρής Χατζής**, που υπήρξε άρχοντας του χωριού. Έφυγε μικρός από τη **Γράλιστα** και εγκαταστάθηκε στις **Σέρρες**. Αμα ενηλικιώθηκε ασχολήθηκε με το εμπόριο, το οποίο επί **Ισμαήλ μπέη των Σερρών** (που πέθανε το 1813) είχε τη μεγαλύτερη ανάπτυξη στις **Σέρρες**.¹⁸⁷ Την προεπαναστατική αυτή εποχή έζησε ο **Χατζής στις Σέρρες**, όπου και πρόκοψε στο εμπόριο και αγόρασε μεγάλες εδαφικές εκτάσεις. Στις εργασίες του διατηρούσε μόνιμο προσωπικό περί τα 100 άτομα. Επειδή όμως **βοήθησε την Επανάσταση**, διώχθηκε από τους Τούρκους και κατέφυγε πίσω στο χωριό του. Εκεί επιδόθηκε σε έργα πολιτισμού. Κατασκεύασε με δικές του δαπάνες το δρόμο στη θέση *Γκορτσούλες* που περνά απ' το *Αγίασμα*, τη βρύση στο *Γελαδόσταλο* που φέρει και το όνομά του μέχρι σήμερα (δηλ. *του Χατζή τη Βρύση*), επίσης το μύλο (που ονομάζεται *μύλος του Χατζή*) που σώζεται μέχρι σήμερα, και μελέτησε κι άρχισε την εκτέλεση του μεγάλου έργου για τη μεταφορά του νερού της πηγής *Μάνα Νερού*, για να μπορεί να αλέθει ο μύλος ακόμα και το καλοκαίρι. Αν και έδινε το δικαίωμα **στις Γραλιστινούς** να αλέθουν τα γεννήματά τους **δωρεάν** (σε αντάλλαγμα για τη συμφωνία τους να μεταφερθεί το νερό στο χωριό), τα συμφέροντα και οι αντιζηλίες των χωρικών τον εμπόδισαν να φέρει σε πέρας το έργο αυτό, έργο που σε μεταγενέστερη εποχή θα επέλυε αυτόματα και μόνιμα το πρόβλημα του υγιεινού νερού για το χωριό. Έφτασαν μάλιστα οι αντίθετοί του στο σημείο να τον καταγγείλουν στα τουρκικά δικαστήρια για *τοκογλυφία*. Η δίκη έγινε στο χωριό **Τεταί** (Λαμπερό), όπου το δικαστήριο, αντί να δικάσει **τον Χατζή**, υποχρέωσε τους μνηντές **να τον φέρουν στο χωριό πάνω στους ώμους τους!**... Έκτοτε ο **Χατζής** έπαψε να ασχολείται με το χωριό, αλλά δεν σταμάτησε να βοηθάει με κάθε τρόπο την Επανάσταση, γι' αυτό και πολύ γρήγορα ξέπεσε οικονομικά. Επίσης, ο **Θανάσης Γώγος** ήταν ένας από τους καλύτερους δημογέροντες που διοίκησαν το χωριό. Φημιζόταν για τη βαρύτητα της γνώμης του και το επιβάλλον που είχε σ' Έλληνες και Τούρκους. Κατά τη νεανική του ηλικία είχε αποδημήσει και αυτός **στις Σέρρες**, όπου εργάστηκε και πρόκοψε. Έπειτα γύρισε στο χωριό και ανέλαβε τη διοίκηση ως προεστώς. Στην εποχή **του Γώγου και του Χατζή** αναπτύχθηκε σημαντικά και το εμπόριο των υφαντών **της Γράλιστας με τις Σέρρες, την Κωνσταντινούπολη και την Τεργέστη**. Η **Γράλιστα** στο δεύτερο ήμισυ του 18^{ου} αιώνα και μετά, είχε μεγάλη κτηνοτροφία, κυρίως αιγοειδή, και τα γίδινα βούτυρά της ήταν περιζήτητα **στα Τρίκαλα** και τις άλλες θεσσαλικές πόλεις, ενώ τα υφαντά από *τραγόμαλλο* είχαν μεγάλη ζήτηση σ' όλη τη Θεσσαλία και, ακόμα, **στις Σέρρες, την Πόλη και αλλού**. Το μαλλί της γίδας, κοινώς *τραγόμαλλο*, στάθηκε η πηγή για να γίνει στο χωριό η **βιοτεχνία του τραγόμαλλου** με το οποίο έφτιαχναν διάφορα είδη στρωμνής και ιπποσκευής, όπως κουβέρτες για στρωσίδια (τσόλια), κουβέρτες και ζώστρες για τα ζώα, σακκιά, δισάκια, χειλωτήρες (ντροβάδες) για την ταή των ζώων, και κυριώτατα αραιό ύφασμα για τη δεματοποίηση του καπνού, δεδομένου ότι τότε, δεν ήταν σε χρήση το λινάρι. Τόση και τέτοια έκταση είχε λάβει τότε η

187. Πέτρου Πέννα, *Ιστορία Σερρών*, σ. 5864. Για τον **Ισμαήλ μπέη**, βλ. αντί άλλων και Απόστολου Ε, Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Δ', ό.π., σ. 629, 691, 697-698, 720.

επεξεργασία του τραγόμαλλου στη Γράλιστα, ώστε οι υφαντές χρησιμοποιούσαν και εργάτες, ντόπιους ή και ξένους ακόμη. (Λόγω της απασχόλησής τους αυτής, τα γειτονικά χωριά έδωσαν στους Γραλιστινούς το προσωνύμιο *τραγομαλλάδες*, ενώ κατά τον ίδιο τρόπο ονομάστηκαν οι Φαναριώτες *τσουκαλάδες* και οι Καναλιώτες *κατρανάδες*). Δέκα μόνο οικογένειες που ασχολούνταν αποκλειστικά με την κτηνοτροφία δεν είχαν αργαλειούς. Οι υπόλοιπες εργάζονταν στο τραγόμαλλο. Βέβαια, η ντόπια κτηνοτροφία δεν επαρκούσε να προμηθεύει με μαλλί για τόσα χέρια, γι' αυτό κατέφευγαν σε άλλες κτηνοτροφικές περιοχές (που αφθονούσαν στα Άγραφα) για την προμήθεια του τραγόμαλλου, τα δε προϊόντα της δουλειάς τους τα πωλούσαν στις γύρω περιοχές και πόλεις, μεταξύ των οποίων αναφέρονται και τα Αμπελάκια, αλλά, κυριώτατα, στις Σέρρες. Σ' αυτό συνετέλεσαν και οι εκεί εγκατεστημένοι Γραλιστινοί. Η παράδοση αναφέρει ότι μέσω αυτών τα υφαντά της Γράλιστας διοχετεύονταν στις Σέρρες, στην Πόλη και στην Τεργέστη ακόμη. Το εμπόριο με τις Σέρρες φαίνεται πως έκανε μερικούς πλούσιους. Γι' αυτό επικράτησε μέχρι σήμερα να λέγεται για μερικούς νεόπλουτους: «Στις Σέρρες σ'είχα;». Ανταλλάσσονταν δε με υφάσματα και άλλα εμπορεύματα μέσα από ένα σύστημα ανταλλαγής προϊόντων (*είδος με είδος*, αναπραγματισμός ή, όπως θα λέγαμε σήμερα, *κλήριγκ*), πράγμα που δείχνει ότι τα υφαντά της Γράλιστας ήταν καλής ποιότητας, τα έδιναν σε ποσότητες με σταθερές τιμές – όπως σήμερα τον καπνό – και κατά συνεταιριστικό τρόπο. Η βιοτεχνία και οικοτεχνία του τραγόμαλλου, που άκμασε στα τέλη του 18^{ου} και στο 19^ο αι., διατηρήθηκε σχεδόν μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα. Με την εμφάνιση της λινάτσας και τη βιομηχανική επεξεργασία του μαλλιού και του βαμβακιού, η γραλιστινή βιοτεχνία άρχισε να φθίνει και τελικά εξέλιπε ολοσχερώς, με αποτέλεσμα για την ιστορία να μείνει στους Γραλιστινούς μόνο το όνομα: «*τραγομαλλάδες*»... Σημαντική δραστηριότητα είχαν επίσης στη Γράλιστα τα παλιότερα χρόνια οι μικρές βιοτεχνίες των σιδηρουργών, που φαίνεται ότι είχαν μακρά ιστορία στο χωριό. Αυτοί έφτιαχναν διάφορα γεωργικά εργαλεία, πέταλα, καρφιά, κλειδαριές με τα κλειδιά τους, καθώς και πόρτες, σιδεριές και κάγκελα για τα παράθυρα, μπαλκόνια και περιφράξεις, καλίνωναν τα ζώα κλπ, και, φυσικά, πωλούσαν τα προϊόντα τους στα διάφορα παζάρια στον κάμπο της γύρω περιοχής, αλλά και πολύ μακρύτερα, όπως: Φάρσαλα, Λάρισα, Τύρναβο, ακόμα και στη Θήβα (Φήβα, όπως την έλεγαν), ώσπου η εξέλιξη που σημειώθηκε τους μετέβαλε από μικροβιοτέχνες σε εμπόρουςμεταπράτες. Ειδικά οι βιοτεχνίες των σιδηρουργών (*χαλκιάδων*) εβοηθούντο σημαντικά από την αφθονία του κάρβουνου, που τα πλούσια δάση της Γράλιστας εξασφάλιζαν. Η παράδοση στο χώρο αυτό δημιούργησε καλούς τεχνίτες και καλό όνομα για τα προϊόντα των σιδηρουργών της Γράλιστας. Παράλληλα προς το τραγόμαλλο και τη σιδηρουργία, οι Γραλιστινοί είχαν αναπτύξει και τη σηροτροφία. Στο χωριό υπήρχε πληθώρα από σκαμιές (μουριές) μέχρι τις μέρες μας. Τους βόμβυκες (κουκούλια) τους πωλούσαν χωρίς καμιά άλλη επεξεργασία, εκτός από το ζεμάτισμα. Η εργασία του μαλλιού της γίδας και του κουκουλιού, σε συνδυασμό με το εμπόριο που αναπτύχθηκε, φαίνεται ότι απέδιδε αρκετά. Τούτο αποδεικνύεται και από το ότι, αν και ο τόπος της Γράλιστας είναι κατά το πλείστον άγονος, η

Γράλιστα είχε στην εποχή της αναπτύξεως της βιοτεχνίας, της σπηροτροφίας και της κτηνοτροφίας, αρκετό πληθυσμό, τρεις εκκλησίες (ενορίες) με τρεις ιερείς και σχολείο με ιδιωτικούς δασκάλους, τους οποίους πλήρωναν οι γονείς των μαθητών. Τα σπίτια ήσαν όλα μεγάλα, άνετα και καλοκτισμένα, μολονότι η Γράλιστα έπαθε πολλές καταστροφές. Εκτός από τα παραπάνω, διατηρούσε μέχρι την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα 5 παντοπωλεία, 3 καφενεία, 4 κρεοπωλεία, 2 ραφτάδικα, 2 υποδηματοποιεία, αρκετά σιδηρουργεία καθώς και μαγειρείο. Όλα αυτά δείχνουν αναμφισβήτητη οικονομική άνεση και προκοπή. Υπήρξε λοιπόν αρκετή μετανάστευση το 18^ο19^ο αι., όπως είπαμε, ιδίως προς Σέρρες, Κωνσταντινούπολη κ.α. Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα ένα παλιό δημοτικό τραγούδι που έλεγαν στους γάμους στη Γράλιστα, μετά τα στέφανα στο προαύλιο της εκκλησίας, όπου πρώτος έσερνε το χορό ο κουμπάρος: «Απ' την Πόλη κι ως τη Σέρρα / τέτοιον κύρ νουνό δεν ήύρα / τέτοιον νιό τέτοιον πετρίτη / τέτοιον καστροπολεμήτη. / Με τα κάστρα πολεμάει / για να βρει να στεφανώσει / Για να βρει να στεφανώσει / δυο κορμάκια ν' ανταμώνει (ενώσει) / Δυο κορμάκια ν' αναμώνει / χίλια τάλληρα να δώσει». Τέλος, πολλοί κάτοικοι της Γράλιστας έφευγαν αργότερα από το χωριό για μετανάστευση στην Αμερική (Νέο Κόσμο), Αίγυπτο και σε άλλα μέρη της γης όπου μπορούσαν να λύσουν καλύτερα το οικονομικό τους πρόβλημα και όπου οι ίδιοι ή τα παιδιά και τα εγγόνια τους ευδοκούν και γίνανε πολύ πετυχημένοι και αξιόλογοι. Στην Αίγυπτο αναφέρεται ότι είχαν μεταναστεύσει οι αδελφοί Ζήγρα ή Σύρμου (αρχική καταγωγή της οικογένειας από Ευρυτανία και στη Γράλιστα ήλθε από το Βουνέσι-Μορφοβούνι, αρχικό επώνυμο Θεολόγου), όπου απέκτησαν περιουσία, πλούτισαν και όταν γύρισαν στο χωριό έκτισαν το περίφημο αρχοντικό τους μεταξύ των ετών 1872-1894, ενώ είχαν και τσιφλίκι το χωριό Μπουχούνιστα (Μεγαλοχώρι Τρικάλων), το οποίο αργότερα απαλλοτρίωσε το Κράτος. Ορισμένοι, είτε από δυσκολία προσαρμογής είτε από έντονη νοσταλγία επέστρεφαν γρήγορα από τα ξένα. Μερικοί γύρισαν, αφού πρώτα κατάφεραν να βγάλουν με αρκετούς κόπους και θυσίες αρκετά χρήματα, για να ζήσουν το υπόλοιπο της ζωής τους με σχετική άνεση στο χωριό. Είναι χαρακτηριστικό του Έλληνα η αγάπη για την Πατρίδα: «Κάλλιο στον τόπο μου βοσκός, παρά στα ξένα αφέντης». Καπνό αποθρώσκοντα ήθελε ο Οδυσσέας να δει από την Ιθάκη του και ν' αποθάνει (Οδύσ. Α.58). Παροιμιώδης μάλιστα έμεινε η αρχή μιας επιστολής ενός Γραλιστινού, που έστειλε από την Αμερική στη σύζυγό του που είχε αφήσει πίσω του: «Αγαπημένη μ' γυναικούλα, / Να τσακίζονταν το ποδάρι μ' το δεξί που έφυγα και ήρθα στην / Αμερική, κι άφ(η)σα τη γυναικούλα μ' μοναχή (!...)».¹⁸⁸

Στις Σέρρες και τα περιχώρα τους εγκαθίστανται επίσης κάτοικοι από τη ΜΠεζούλα Καρδίτσας. Ενώ άλλοι Αγραφιώτες μετακινούνται στα Πορόια και την Ηράκλεια Σερρών.¹⁸⁹

Στα νεότερα χρόνια αναφέρεται ο Δημοσθένης Μέλφος του Νικολάου (1880-

188. ΠαπαΒασίλη Χαρ. Σιούφα, *Ελληνόπυργος το χωριό μου. Ιστορία Λαογραφία Παραδόσεις Έθιμα*, Αθήνα 1986, σ. 27 σημ. 3, 97-99, 160 και σημ. 42, 170-173, 193-195, 229, 232, 237, 378.

189. Γιώργου Καφαταζή, *Ιστορία της Ηράκλειας Σερρών*, Ηράκλεια 1973, σ. 50.

2.8.1946), ο οποίος γεννήθηκε στα **Άγραφα** και όταν ήταν μικρός η οικογένειά του μετακόμισε στις **Σέρρες**, κοντά σε άλλους **Αγραφιώτες**. Τελειώνοντας τις γυμνασιακές του σπουδές, για να εξασφαλίσει τα προς το ζην, δούλεψε ως καπνεργάτης, μάλιστα δε εκλέχθηκε πρόεδρος του σωματείου καπνεργατών. Υπήρξε έμμισθο όργανο του Ελληνικού Προξενείου **Σερρών**, βοηθώντας στην οργάνωση του **Μακεδονικού Αγώνα**. Επίσης, ήταν μέλος της Γενικής Συνέλευσης της Ελληνικής Ορθόδοξου Κοινότητας **Σερρών**, στις τελευταίες στιγμές της Οθωμανικής κυριαρχίας στις **Σέρρες**. Υπήρξε αγωνιστής και εκ των πρωταγωνιστών της απελευθέρωσης της πόλης των **Σερρών** από τους Βουλγάρους και Τούρκους (26.6.1913). Μετά την απελευθέρωση διετέλεσε δημοτικός σύμβουλος **Σερρών** και εκλέχθηκε επανειλημμένα βουλευτής **Σερρών** (31-5-1915, Δεκ. 1915, 1923 και 1928) με το κόμμα των Φιλελευθέρων του **Ελ. Βενιζέλου**.¹⁹⁰

Στα χρόνια του **Αλή πασά**, πολλοί ραγιάδες έπαιρναν τα μάτια τους και μετακινούνταν προς τις ασφαλέστερες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας – ρεύμα που συνεχίστηκε, φαίνεται, και κατά τα χρόνια της ελληνικής επανάστασης του 1821. Έτσι π.χ. η προφορική παράδοση αναφέρει ότι πολλοί κάτοικοι των **Αγράφων, Καρδίτσας, Τρικάλων** κ.ά. μετανάστευσαν και έμειναν οριστικά στη **Νιγρίτα** της Μακεδονίας (Σερρών). Οι νέοι έποικοι έφερναν στη νέα τους πατρίδα τις διάφορες τεχνικές γνώσεις τους, προ πάντων της σηροτροφίας και υφαντικής, που άκμαζε ως τις αρχές του 20ού αιώνα.¹⁹¹ Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τις σωζόμενες γραπτές πηγές. Έτσι, φερμάνι του σουλτάνου Μαχμούτ Β', του Μαρτίου 1816, αναφέρει – σύμφωνα με πληροφορίες του **Αλή πασά** των Ιωαννίνων και του γιου του **Βελή**, μουτασερίφη του σαντζακίου **Τρικάλων** – ότι 800 περίπου ψυχές του καζά **Τρικάλων** (στον οποίο υπάγονταν και τα **Άγραφα**) είχαν καταφύγει στην **Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Ζίχνα, Γκιουμουλτζίνα** (Κομοτινή) και αλλού. Και ο σουλτάνος διατάζει να τους **εξαναγκάσουν να γυρίσουν στα σπίτια τους**, εφόσον δεν έχουν περάσει **δέκα χρόνια** από την αναχώρησή τους.¹⁹² Χαρακτηριστικό είναι ότι οι ολέθριες επιπτώσεις της φυγής αυτής των κατοίκων ανησυχούν τελικά τον **Αλή πασά** και τα όργανά του, τους ίδιους δηλαδή τους φορείς των ανωμαλιών.¹⁹³

ΡΟΔΟΠΗ και ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ. Για την εγκατάσταση **Αγραφιωτών** στην ευρύτερη περιοχή της **Ροδόπης** στις αρχές του 19^{ου} αιώνα μας ενημερώνει ο καθηγητής Κώστας Γεωργιάδης, καταγόμενος από αυτή την περιοχή, ο οποίος κατέγραψε την αφήγηση ενός συγγενή του γέροντα, του **Θανάση Βλιάνου** (ή **Μπλιάνου**): «*Ιγώ Κουστάκη μ', γινηθήκα ιδώ κι ιδώ μέγαλουσα. Ου παππούλ'ς μ' όμουσ μου' λιγι ότι είμασι απ'τ' Άγραφα, απ'του Λιά-*

190. Βλ. αναλυτικά, για τη δράση και τους αγώνες του, σε **Βασιλείου Γιαννογλούδη**, «Τα τραγικά γεγονότα προ της απελευθέρωσης των Σερρών (29-6-1913) με τη ματιά του βουλευτή Σερρών Δημοσθένη Μέλφρου», στην εφημ. «*Ελεύθερη Ωρα*», φ. 4885 (11485)/1-7-2019, ιστορικό ένθετο «*Πλανήτης Ελλάς*», τεύχ. 174/1-7-2019, σ. 67.

191. **Δημ. Γ. Δαμάνη**, «*ΝιγρίταΣύρπα*», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, τόμ. 4 (1911), σ. 122.

192. *Τουρκικά έγγραφα για την μακεδονική ιστορία* (διάλεκτος Σκοπίων), τόμ. 3 (1809-1817), Σκόπια 1995, σ. 83

193. **Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου**, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, ό.π., σ. 477-478.

σκουβου (Πετρωτό Αργιθέας Καρδίτσας), *χουριό π'δεν ξέρου αν υπάρχ' τώρα. Οι γουνείς τ' φύγαν λίγου πριν απ' τν' ιπανάσασ' του '21* μι τς φαμιλιέτς κι τα ζώα τς κι ήρθαν κι κατοίκηψαν ιδώ στ' Ρουδόπ', *γιατί τα κυνηγούσαν οι Αρβανίτις τ' Αλή πασιά. Ιδώ οι Τούρκ' ήταν καλοί, όπους κι οι ντόπγ, δεν τς πείραζαν, μόνο τς φόρους πλήρωναν κι κατά τ' άλλα ζούσαν ήσυχα. Ιδώ κάναν καζαντιά (<τουρκ. kazandip=περιουσία, προκοπή) κι έμειναν κι μιτά που χουρίσταν σι Ελληνικό κι Βουργάρκου. Ιμείς μείναμι. Αχ, Κουστάκη μ', θάθηλα να πάινα κατά κει, να ιδώ τς ρίζες τς γινιάς μ', αλλά γλιέψ' ότι μου είναι αδύνατου κι θα πιθάνου, ίμι γιέροντας 93 χρονώ. Ου αδιρφός τ' παππούλ' μ' μι τον συμπέθιρου τ' Ζαβραήλα κι ' άλλους Λιασκουβίτες πήγαν σις 40 Εκκλησιές τς Τουρκίας (πόλη της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, στην Ανατολική Θράκη), δεν ξέρου να σ'πω τι απόγιναν. Χάθηκαν τα ίχνη τς. Ιδώ είμασι πάρα πουλλές οικογένειες απού κείνα τα μέρια...».¹⁹⁴*

ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗ. Ορισμένοι επίσης απόδημοι εποικίζονται κατά το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα στην **Αδριανούπολη**, σημαντικό εμποροβιοτεχνικό και διαμετακομιστικό κέντρο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας.¹⁹⁵ Σχετική είναι η μαρτυρία του Ευγένιου Γιαννούλη, που γράφει στο φίλο του **Νεόφυτο**, μητροπολίτη της πόλης, για τον βιοτέχνη **Ρίζο**: «*Ρίζος τς την επωνυμίαν εκ των Βρνανιανών τούτων έχων εν τη πόλει ταύτη του Αδριανού εργαστήρια ετελεύτησε τον βίον ευσεβώς προ πολλών χρόνων και έμεινε κληρονόμος κατά τους νόμους των πατρικών κτημάτων το εκείνου θυγάτριον. Τούτο δίδεται εις γάμου κοινωνίαν του εκ Βρνανιανών Αρμάγου, γινώσκεις οίμαι τον άνδρα*» (Επ. 214).

Η παρουσία του **ευτρυτανικοαγραφιώτικου** στοιχείου στα οικονομικά και κοινωνικά δρώμενα της πόλης δεν είναι περιθωριακή. Υπάρχει συμπαγής κοινότητα αποδήμων **Ευρυτανών** και **Αγραφιωτών**. Πολλά πρόσωπα είναι ευρύτερα γνωστά για τους ρόλους τους στην τοπική κοινωνία. Οι δραστηριότητές τους δεν περιορίζονται μόνο στο εμπόριο και τις βιοτεχνικές επεξεργασίες. Μερικά κυριαρχούν και στον πνευματικό τομέα, όπως ο **Αναστάσιος Παντοδύναμος** ως διευθυντής της **αδριανοπουλίτικης Σχολής**,¹⁹⁶ ο οποίος υπήρξε μαθητής του Ευγένιου Γιαννούλη στη Σχολή Καρπενησίου, ευφυέστατος, γιος πλούσιου Σαρακατσάνου τσέλιγκα, «*όν και Παντοδύναμον ο καθηγητής <Ευγένιος> εκάλει διά το πάντα ράδια (εύκολα) είναι λέγειν αυτώ δοκείν*». Ήταν εγκρατέστατος περί τα γραμματικά και ποιητικά, αλλά και δεινός για τη φυσική του ευφράδεια, όπως λέγει ο Γόρδιος: «*Εφίλει γαρ αυτόν <ο Ευγένιος> υπέρ πάντας τους φοιτητάς ού δι' άλλο τι μάλλον ή δι' ήν είχαν ευφυϊαν και ευγλωπίαν*». Στην πορεία όμως ξέσπασε οξύτατη διαμάχη ανάμεσα στον Ευγένιο και σε παλιούς μαθητές του, μεταξύ των οποίων και ο **Αναστάσιος**, ο οποίος ίδρυσε δικό του σχολείο στο **Καρπενήσι**. Το 1658 ο **Παντοδύναμος** εγκαταλείπει το **Καρπενήσι** και πηγαίνει στην **Κων/πολη**, όπου απέτυχε να προσληφθεί καθηγητής στην πατριαρχική Σχολή

194. Χρήστου Γλέζου, *Το Λιάσκοβο*, Αθήνα 1999, σ. 390. Ξενοφώντα Σ. Κουτή, *Από την Αθαμανία σι' Άγραφα. Η ιστορία της Αργιθέας*, τόμ. Α', Αθήνα 2020, σ. 390.

195. Η. Inalcik, «Ο σχηματισμός του κεφαλαίου στην οθωμανική αυτοκρατορία», μτφρ. Ντόρας Μαμαρέλη, *ΟΔΒΧ (Οικονομική Δομή Βαλκανικών Χωρών*, Σπ. Ασδραχά), 1979, σ. 516-520.

196. Α.Α. Γλαβίνα, «Αναστάσιος ο Παντοδύναμος», *Σύναξις*, 1986, σ. 482-485.

γιατί δεν είχε «*συστατικούς τίτλους*» από τον δάσκαλό του. Εγκαταστάθηκε κατόπιν στον **Τύρναβο** της Θεσσαλίας, όπου ίδρυσε Σχολή και δίδαξε τα ελληνικά γράμματα για τρία τουλάχιστον χρόνια. Στο μεταξύ αποκατέστησε τις σχέσεις του με τον παλιό του δάσκαλο Ευγένιο Γιαννούλη, ζητώντας συγγνώμη και γράφοντας με «*γονυκλιτήν προσκύνησιν*» προς αυτόν.¹⁹⁷ Από την πλευρά του ο Ευγένιος έκαμε το απαραίτητο βήμα: έστειλε τη «*συστατική*» επιστολή (Επ. 232) στον **Παντοδύναμο**, και έτσι άνοιξε σ' αυτόν την πύλη της πατριαρχικής Σχολής στην **Κωνσταντινούπολη**, όπου προσλήφθηκε άμεσα και κατέπληξε ως καθηγητής και ιεροκήρυκας «*υπό πάντων θαυμαζόμενος επί τε ευφυΐα και επί τη της γλώττης, ήν είχεν εκ φύσεως*». Κανείς τότε στην **Πόλη** δεν ήταν ισάξιάς του: «*Ουδείς εν τω τότε κατά τε γραμματικήν και ποιητικήν παιδείαν εν Κωνσταντινουπόλει νομιζέτο τούτου κρείττων, ως και προς (υπό) Ιωάννου του Καρυοφύλλου, του της μεγάλης εκκλησίας σκευοφύλακος όντος εμαρτυρείτο*». Αργότερα εδίδαξε τα ελληνικά γράμματα στην **Αδριανούπολη** ως το 1671. Με τη συνδρομή του φίλου του **Νικολάου Βελισδονίτη** [καταγωγή από **Βελισδόνη** = Τρίδενδρο Ευρυτ. Αγράφων] το 1671 εκλέχθηκε και μητροπολίτης **Θεσσαλονίκης**,¹⁹⁸ αλλά δεν ανήλθε στο θρόνο, γιατί οι **Θεσσαλονικείς** είχαν εκλέξει άλλον ποιμενάρχη. Αποσύρθηκε πάλι στην **Αδριανούπολη**, όπου δίδαξε μέχρι το θάνατό του με βαθιά την αγάπη στην ελληνική παιδεία.¹⁹⁹ Στην ίδια πόλη (**Αδριανούπολη**) διδάσκει τα ελληνικά γράμματα και ο **Ζαχαρίας**, απόφοιτος της Σχολής των **Βραγγιανών**, που εκλέγεται επίσκοπος **Βιζύης**.²⁰⁰

ΣΑΜΟΣ. Από την **Καστανιά Ιτάμου** (Καρδίτσας) των **Αγράφων** προέρχονται άλλοι απόδημοι, που εγκαθίστανται κατά τον 18^ο αιώνα στη **Σάμο**. Ιδρύουν στο κέντρο του νησιού τον ομώνυμο ημιορεινό οικισμό **Καστανιά**,²⁰¹ σε ανάμνηση εκείνης της καταγωγής τους. Όπως γράφει ο Εμ. Κρητικίδης, «*Καστανιά εκ των πρώτων αποίκων ελθόντων εκείσε και πηξάντων τας καλιάς (καλύβες) των εκ της Καστανίας της Μεσσηνίας, ή εκ της Καστανίας των Αγράφων της Θεσσαλίας, ή εκ των δένδρων καστανεών, άτινα εφύοντο αυτόθι, κοινώς δε πιστεύεται, ότι οι πρώτοι κάτοικοι ταύτης ήσαν Ηπειρώται*». Επιφυλακτικός είναι ως προς το «*εκ της Καστανίας των Αγράφων*» είναι ο συντοπίτης Γ. Κλήμος, που έχει την άποψη ότι

197. **Αναστασίου Παντοδυναμού**, *Τω σοφωτάτω και λογιωτάτω ιεροδιδασκάλω κυρίω Ευγενίω* [= Παράρτ. Νο 4, σ. 483].

198. **A.N. Λέτσα**, *Ιστορία της Θεσσαλονίκης*, 1963, σ. 142. **Louis Petit**, «*Les eveques de Thessalonique*», *Echos d'Orient*, τόμ. 5 (1901), σ. 212.

199. **Αναστασίου Γορδίου**, *Βίος Ευγενίου Ιωαννουλίου του Αιτωλού* [= **K.N. Σάθα**, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τόμ. 3, Βενετία 1872, σ. 452-453, 455-457. Και *Νέος Ελληνομνήμων*, τόμ. 4 (1907), σ.27-82]. **Ευγένιου Γιαννούλη**, *Επιστολές*, Νο 36 (11), 40 (33), 48 (30-33), 64 (17-50), 65 (21-42), 66 (33), 179 (14-21), 185 (23-44). Πρβλ. **Μάρκου Α. Γκιόλια**, *Ιστορία της Ευρυτανίας στους νεότερους χρόνους (1393-1821)*, ό.π., σ. 175, 442-447, 457. **Του Ιδίου**, «*Αναστάσιος Παντοδύναμος*», *ΜΕΝΜΟ*, τόμ. 2 (1969), σ. 88-89. **M.I. Γεδεών**, *Χρονικά της Πατριαρχικής Ακαδημίας. Ιστορικά ειδήσεις περί της Μεγάλης του Γένους Σχολής 1454-1830*, Κωνσταντινούπολις 1883, σ. 93-94. **T.A. Γριτσόπουλου**, *Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή*, Αθήνα 1971, τόμ. 1, σ. 205-206.

200. **K.N. Σάθα**, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, Βενετία 1872, τόμ. 1, σ. 460. **Ευγένιου Γιαννούλη του Αιτωλού**, *Επιστολές*, Κριτική έκδοση επιμέλεια Ι.Ε. Στεφανή και Νίκης Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Θεσσαλονίκη 1992, Νο 141, 149, σ. 299-300, 309-310.

201. Εκδοτικής Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. 10, σ. 175.

«δύσκολο, αν όχι παντελώς ανίσχυρο, φαίνεται η περίπτωση να υποστηρίξει κανείς σοβαρά τον παραπάνω ισχυρισμό... (Αντίθετα ο οικισμός με το όνομα **Μούχα**, υπαγόμενος σήμερα στην **Καστανιά**, πουθενά αλλού στον ελληνικό χώρο δεν συναντάται. Το όνομα του οικισμού είναι κυριώνυμο και οφείλεται σε κάποιον Αδάμ>Αδαμούχο>Μούχο, που το τελευταίο θα ήταν το υποκοριστικό του. Ενισχυτικό της παραπάνω άποψης είναι και το γεγονός ότι στα 1920 στην περιοχή του **Βόλου** υπήρχε καρποποιείο με την επωνυμία “Μούχος και Σία”²⁰²)). Κατηγορηματικός όμως είναι ο έγκριτος **Μ. Γκιόλιας**: «**Από την Καστανιά των Αγράφων προέρχονται άλλοι απόδημοι, που εγκαθίστανται κατά τον ΙΗ΄ αιώνα στη Σάμο. Ιδρύουν στο νησί την ομώνυμη κοινότητα Καστανιά, σε ανάμνηση εκείνης της καταγωγής τους... Η κοινότητα οργανώνεται οικονομικά και οικιστικά, σημειώνοντας αξιόλογη πρόοδο. Οι κάτοικοι της ασχολούνται με τη γεωργία, την ελαιοκαλλιέργεια και τη βιοτεχνία. Κατά τα μέσα του ΙΘ΄ αιώνα ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 565 κατοίκους: γεωργούς, κτηματίες, εμπόρους και “δέκα βιομηχάνους”**».²⁰³ Τέλος, στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα, αναφέρεται ως κάτοικος **Βαθέως Σάμου** (πρωτεύουσας του νησιού) ο **Ζαχάκος ή Ζαχόπουλος**, καταγόμενος από το **Ζωγλόπι** (Ραχούλα Καρδίτσας), ο οποίος διεκδίκησε δικαστικά στο Πρωτοδικείο Καρδίτσας το μεράδι του στην πατρική του περιουσία από κάποιον άλλο **Ζαχόπουλο**, κάτοικο **Ζωγλοπίου** (Ραχούλας) [βλ. υπ’ αριθ. 157158/1902, 500501/1902 & 156/1904 αποφάσεις του Πρωτοδικείου Καρδίτσας, έρευνα του γράφοντος].

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΩΜΥΛΙΑ, ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΗ, ΣΤΕΝΗΜΑΧΟΣ, ΣΟΦΙΑ. Οι απόδημοι **Ευρυτάνες** και **Αγραφιώτες** δεν εποικίζουν μόνο στη **Θεσσαλονίκη**, τις **Σέρρες** και την **Αδριανούπολη** κατά το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα. Την ίδια εποχή πολλοί προωθούνται πιο βόρεια, στην **Ανατολική Ρωμυλία**, ιδίως στη **Φιλιπούπολη**,²⁰⁴ μεγάλο σιτοπαραγωγικό και εμποροβιοτεχνικό κέντρο της Βαλκανικής.²⁰⁵ Η πόλη φημίζεται κυρίως για την

202. **Φωτεινής. Λέκκα**, «Μεταπολιτικές επιχειρήσεις στη Θεσσαλία», *Θεσσαλία-Ιστορικές πηγές*, τόμ. Β΄, ΕΤΕΔΚ Θεσσαλίας, Λάρισα 2006, σ. 108.

203. **Εμ. Ι. Κρητικίδη**, *Τοπογραφία αρχαία και σημερινή της Σάμου*, Ερμούπολις 1869, σ. 106. **Μάρκου Α. Γκιόλια**, *Ιστορία της Ευρυτανίας στους νεότερους χρόνους (1393-1821)*, ό.π., σ. 175. **Γεωργίου Αθ. Κλήμου**, *Ιστορικά στοιχεία Καστανιάς και Μούχας Αγράφων*, Καρδίτσα 2010, σ. 3940.

204. **Γ. Τσουκαλά του Ζακυνθίου**, *Ιστοριογεωγραφική περιγραφή της επαρχίας Φιλιππουπόλεως*, 1851, σ.39 και 58. **Κυριακής Μαμώνη**, «Αγραφιώτες στη Φιλιπούπολη», *Μνημοσύνη*, τόμ. 9 (1982), σ. 168-177. **Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου**, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β΄, ό.π., σ. 427.

205. Η **Φιλιπούπολη** πόλη που ανιδρύθηκε το 341 π.Χ. από τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Β΄, κατακτήθηκε το 1363 από τους Τούρκους, οι οποίοι προέβησαν σε συστηματικό εποικισμό της, αφού το μεγαλύτερο μέρος του εκεί ελληνικού πληθυσμού είχε ήδη εγκαταλείψει την πόλη. Ως ιδρυτής και πρόεδρος της πρώτης μετά την Άλωση της Κων/πολης (1453) **ελληνικής κοινότητας της Φιλιπούπολης** φέρεται ο **Διονύσιος Α΄**, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως και μετέπειτα Πατριάρχης Κων/πόλεως (1467-1471, 1488-1490) [βλ. και **Τ. Γριτσοπούλου**, *Μελέτη περί του βίου και ακολουθία του από Φιλιππουπόλεως οικ. πατριάρχου Διονυσίου Α΄ του εκ Δημητσάνης*, Αθήναι 1955]. Εκμεταλλευόμενος τα προνόμια που είχε παραχωρήσει ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής (1430-1481) στην Ορθόδοξη Εκκλησία (αλλά και την προστασία της Σέρβας χριστιανής μητριάς του σουλτάνου **κυρά Μάρως Βράνκοβιτς**), ο **Διονύσιος Α΄** συγκρότησε κοινοτικό συμβούλιο επιλέγοντας τους επιφανέστερους πολίτες και κληρικούς, στους οποίους ανέθεσε συγκεκριμένα καθήκοντα απονέμοντάς τους και τίτλους που αναβίωναν την βυζαντινή παράδοση (**δικαιοφύλαξ**, **σκευοφύλαξ** κλπ). Με την πάροδο του χρόνου, η ελάχιστη μειοψηφία του ελληνικού στοιχείου ενισχύθηκε κατά τον 17^ο και 18^ο αι., από τη μετοίκηση Ελλήνων από διάφορα σημεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Ήπειρο,

κατασκευή και εμπορία χοντρών μάλλινων υφασμάτων (*αμπάδων*), τέχνη που γνωρίζουν

Άγραφα, νησιά του Αιγαίου, Κωνσταντινούπολη, Μικρά Ασία κλπ). Ο διοικητικός μηχανισμός της κοινότητας παρέμεινε ο ίδιος όπως τον είχε καθιερώσει ο **Διονύσιος Α'**. Επειδή, όμως, οι διορισμένοι άρχοντες διατηρούσαν εφ' όρου ζωής τούς τίτλους τους, τους οποίους μεταβίβαζαν ακολούθως στους κληρονόμους τους, δημιούργησαν με τον καιρό **μία κάστα** που διαχειριζόταν τα κοινά με εντελώς ανεξέλεγκτο τρόπο έχοντας υποβαθμίσει ακόμη και τον ρόλο του μητροπολίτη της **Φιλιππούπολης**. Η αντίδραση προήλθε από τις οργανωμένες *συντεχνίες* που μετά από σκληρούς αγώνες κατάφεραν να επιβάλουν τη συμμετοχή τους στη λήψη των αποφάσεων για τα κοινά και τη μετατροπή των διοικητικών οργάνων σε *αιρετά*. Το πρώτο βήμα έγινε το 1818, όταν ο μητροπολίτης της Φιλιππούπολης **Παΐσιος Α'** (1800-1822) αποφάσισε τη συμμετοχή στη διοίκηση της κοινότητας, παράλληλα με το συμβούλιο των αρχόντων, αιρετής επιταμελούς αντιπροσωπείας των *συντεχνιών*. [[**Ο Παΐσιος Α'**, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (1800-1822) και προηγούμενως Σηλυβρίας (1816-1818) και επίσκοπος Σταγών (1800-1816), καταγόταν από το χωριό **Κλινοβή** (ΒΔ των Τρικάλων), στο οποίο το 1818 ίδρυσε με δικά του χρήματα ελληνική σχολή καθώς και σχολεία **στη Καλαμπάκα** (= *Σταγοί*) και με τη συνδρομή των ηγεμόνων της Μολδοβλαχίας σχολή **στά Άγια Μετέωρα** προς μόρφωση των μοναχών και αντιγραφή των χειρογράφων. Βλ. λ. στην εγκυκλ. *«ΠαLaBr»*, τόμ. 47 (1991), σ. 353, αρ. 8]]. Λίγα χρόνια αργότερα, ο νέος μητροπολίτης **Νικηφόρος ο Λέσβιος** (1824-1850), κατήργησε τα δύο συμβούλια, των *αρχόντων* και των *αντιπροσώπων των συντεχνιών*, και στη θέση τους θέσπισε ένα *αιρετό σώμα δημογερόντων*. Χάρη στην εκκλησιαστική δραστηριότητα που επέδειξε έκτοτε ο διοικητικός μηχανισμός της κοινότητας, αλλά και γενικά χάρη στη φιλοπονία τους οι Έλληνες κατόρθωσαν να **επιβληθούν στους τομείς του εμπορίου και των τεχνών** και να συμβάλουν έτσι στην διατήρηση της ελληνικής φυσιογνωμίας της πόλης καθ' όλη την διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Χάρη δε και στη γενναία οικονομική ενίσχυση που προσέφεραν τα πιο εύπορα μέλη της ελληνικής κοινότητας, σημειώθηκε οικοδομικός οργανισμός, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την εξ αρχής ανέγερση και επέκταση των παλαιότερων εκκλησιών (Άγιος Δημήτριος, Άγιος Κωνσταντίνος, Αγία Κυριακή, Αγία Μαρίνα, Αγία Παρασκευή ή Ζωοδόχος Πηγή κ.ά.), ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες του πολυπληθέστερου πλέον εκκλησιασματος, την ανοικοδόμηση νέων (Άγιος Χαράλαμπος Μαρασιού), καθώς και την ανέγερση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Ελληνική Κεντρική Σχολή, κοινοτικά σχολεία, παρθεναγωγεία, Ζαρίφεια Εκπαιδευτήρια κ.ά.). Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι., η ελληνική κοινότητα της **Φιλιππούπολης** γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή της. Έχοντας καλύψει πλέον τις βασικές τους ανάγκες, οι **Έλληνες Φιλιππουπολίτες** επιδόθηκαν σε ποικίλες πολιτιστικές δραστηριότητες με την ίδρυση κάθε είδους λεσχών, συλλόγων και σωματείων («Σωματείο των καλών έργων», 1867. Φιλεκπαιδευτικός σύλλογος των φιλομούσων, 1869. Φιλολογικός σύλλογος «Εστία», 1880. Φιλανθρωπικός και φιλολογικός σύλλογος «Ισχύς», 1881 κ.ά.). Επίσης, **στη Φιλιππούπολη** κυκλοφόρησαν οι ελληνόγλωσσες εφημερίδες *Φιλιππούπολις* του Δ. Κουμαριανού (1879-1906), *Μηνύτωρ του Αίμου* του Γ. Μουσαίου (1894-1896) και *Ειδήσεις του Αίμου* του Σκ. Κωνσταντινίδη (1896-1906). Σύμφωνα με την μαρτυρία του γερέα **Κ. Οικονόμου** τον πληθυσμό της **Φιλιππούπολης** στις αρχές του 19^{ου} αι. συνέθεταν: Τούρκοι κατά τα 11/15, **Έλληνες κατά τα 3/15**, ενώ το υπόλοιπο 1/15 το αποτελούσαν τουρκόφωνοι Αρμένιοι, βουλγαρόφωνοι Παυλικιανοί και Εβραίοι (*Εγχειρίδιον περί της επαρχίας Φιλιππουπόλεως*, Βιέννη 1819). Με βάση τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι ο μέχρι τότε **βουλγαρικός πληθυσμός της Φιλιππούπολης είχε αφομοιωθεί**, στη συντριπτική του πλειοψηφία, **από τον ελληνικό**. Ωστόσο, στα πλαίσια του κινήματος που ξέσπασε περί τα μέσα του 19^{ου} αι. για την εθνική ανεξαρτησία της Βουλγαρίας, οι **ελληνόφωνοι Βούλγαροι της Φιλιππούπολης** άρχισαν, κυρίως από το 1861 κ.εξ., να **αποστασιοποιούνται από το ελληνικό στοιχείο** και να συγκροτούν **χωριστή βουλγαρική κοινότητα**, με δικούς τους σχολεία και εκκλησίες. Μετά τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο (1877-1878), η **Φιλιππούπολη** ορίστηκε, με βάση τη Συνθήκη του Βερολίνου, πρωτεύουσα της **αυτόνομης επαρχίας** της υπό τουρκικό έλεγχο **Ανατολικής Ρωμυλίας**. Τέλος, με την κατάλυση του αυτόνομου καθεστώτος της Ανατολικής Ρωμυλίας και την ενσωμάτωσή της στην βουλγαρική ηγεμονία (1885), η **Φιλιππούπολη** κατέστη επαρχιακή πόλη της Βουλγαρίας. Την ύπαρξη **οργανωμένης ελληνικής κοινότητας** από τα πρώτα μεταβυζαντινά χρόνια ως την αυγή του 20ού αι., οπότε ο **ελληνικός πληθυσμός της Φιλιππούπολης υπέστη συστηματικές διώξεις από τους Βούλγαρους εθνικιστές** και αναγκάστηκε τελικά να αποχωρήσει (1906), τερματίζοντας έτσι την επί δύο και πλέον χιλιάδες χρόνια αδιάκοπη ελληνική παρουσία στον χώρο αυτό, πιστοποιούν πολλών ειδών γραπτές μαρτυρίες, όπως: **α)** Οι κώδικες της μητρόπολης της **Φιλιππούπολης**, στους οποίους καταγράφονταν από τις αρχές του 17^{ου} αι. τα σημαντικότερα γεγονότα από τη ζωή της **ελληνικής κοινότητας**. **β)** Οι ελληνικές επιγραφές σε εκκλησίες και σε μαρμάρινους τάφους. **γ)** Τα βιβλία εμπορικών επιχειρήσεων και συντεχνιών, πολλά από τα οποία ήταν γραμμένα στα Ελληνικά. **δ)** Οι ταξιδιωτικές διηγήσεις ξένων κυρίως περιηγητών. **ε)** Τα κείμενα τόσο της Συνθήκης του Βερολίνου (1878) όσο και του Συντάγματος της Ανατολικής Ρωμυλίας (1879). **στ)** Τα απογραφικά στοιχεία του 1880 κ.ά. Εκτός όμως από τα γραπτά μνημεία, υπάρχουν και τα συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα (π.χ. οι **διώξεις** τις οποίες υπέστησαν οι **Έλληνες Φιλιππουπολίτες** από

ήδη οι **Αγραφιώτες** από την πατρίδα τους. Ως πλουτοπαραγωγικό κέντρο η πόλη συγκεντρώνει στα τέλη του 17^{ου} και τις αρχές του 18^{ου} αιώνα εποίκους εμπόρους και τεχνίτες από διάφορα μέρη του ελληνισμού «και δη **εξ Αγράφων ομαδικώς**». Στα **ρουφεία** (οργανωμένες συντεχνίες, *συνάφια*) και το μεγαλεμπόριο της πόλης οι **Αγραφιώτες** παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Αναδεικνύονται σε ισχυρούς οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Οι οικογένειές τους συναποτελούν με άλλες την ηγετική και αριστοκρατική τάξη των λεγόμενων *τσορμπατζήδων* (< τουρκ. *corbasi=προύχοντες*). Διασώζονται αρκετά ονόματα μεγαλεμπόρων από το 1685 ως το 1706: **Πολυζώης, Στάθης, Σαράντης, Σταμάτης, Τζιώτης, Τριανταφύλλου, Τσιπούρης, Χατζηδήμος, Κυρίσης, Χριστοδουλάκης** και άλλοι.²⁰⁶ Οι απόγονοί τους κυριαρχούν οικονομικά και κατά τον 19^ο αιώνα, όπως μαρτυρούν διάφορες κτητορικές και επιτύμβιες επιγραφές.

Ονομαστή θεωρείται η οικογένεια **Σλουτζιάρη** από το χωριό **Βλάσι**, μέλη της οποίας σταδιοδρομούν αρχικά ως εμπορευόμενοι και βιοτέχνες στη **Φιλιππούπολη** και αργότερα στη **Μολδοβλαχία** (βλ. και πιο κάτω ενότητα «*Βλαχία-Μολδοβλαχία*») Πρόκειται για μια οικογένεια που κυριαρχεί για δυο και παραπάνω αιώνες στην ιστορία του παροικιακού ελληνισμού της Βαλκανικής. Εκτός από μεγάλα πλούτη η οικογένεια αυτή αποκτάει και **πολιτική ισχύ**. Απόγονοί της καταλαμβάνουν υψηλά αξιώματα στις **παραδουνάβιες ηγεμονίες** και στο **πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης**. Διατηρούν επίσης **ισχυρούς δεσμούς με την πατρίδα τους** και διαθέτουν αρκετά χρήματα για την ανοικοδόμηση του ομώνυμου μοναστηριού στο χωριό της καταγωγής τους (**Βλάσι Καρδίτσας**), επ'ονόματι *Γενέσιον της Θεοτόκου*. Σε πατριαρχικό σιγίλιο του 1781, επικυρωτικό παλαιότερου του 1639, αναγράφονται τα εξής για την οικογένεια **Σλουτζιάρη** και το μοναστήρι που είναι σταυροπηγιακό και δεν υπόκειται σε καμία φορολογία ή δόσιμο, υπό την προστασία των διαδόχων του **Κων/νου Σλουτζιάρη**: «*Μηδέποτε υπαχθέν (τούτο) εις δουλαγωγίαν και οίον ειπείν δασμολογίαν και φορολογίαν τινά, αλλ' ασύδωτον διαμείναν, καλώς διακυβερνάτω και διωκείτω (sic) έκτοτε μέχρι των προλαβουσών ανωμαλιών τε και περιστάσεων, προστατευόμενον ως διαδόχων της γενεάς του αυτού κτίτορος παρά των ευγενεστάτων αρχόντων του ευλογημένου και επισήμου γένους των Σλουτζιάρηδων, ών απόγονος λαμπρός τω όντι και περηφανής εχρημάτισεν ο μακαρίτης άρχων ποστέλνικος²⁰⁷ Κωνσταντίνος Σλουτζιάρης, ανήρ επίσημος και θεοσεβής και ευλαβής περί τα θεία [...]. Μετά δε την προς Κύριον αποδημίαν εκείνου του μακαρίτου περιήλθεν η προστασία του ειρημένου μονηδρίου τω πρεσβυτέρω υιώ αυτού ευγενεστάτω άρχοντι με-*

τους Τούρκους κατά την επανάσταση του 1769), καθώς και οι εκκλησίες και τα σχολικά κτίρια που σώζονται μέχρι σήμερα. [Βλ. λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 59 (1994), σ. 315-316. Και **Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου**, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Δ', ό.π., σ. 183-184, 215, 277-278, 340, 403, 698].

206. **Κοσμά Μυρτίλου Αποστολίδη**, «*Δύο έγγραφα εκ Φιλιππουπόλεως από των αρχών του 19^{ου} αιώνας*», *Θρακικά*, τόμ. 2 (1929), σ. 347-348, 351-352.

207. **ποστέλνικος** (<ρουμ.*postelnic*, σλαβ.*postelnicu*), ανώτατο αξίωμα (υπουργός Εξωτερικών) στις αυλές της **Βλαχίας** και της **Μολδοβλαχίας**. Οι **ποστέλνικοι**, αρμόδιοι για τις εξωτερικές σχέσεις των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών, ήταν κατά τον 18^ο αιώνα και ως την Ελληνική Επανάσταση, κατά κανόνα, Έλληνες Φαναριώτες [βλ. λήμμα στην εγκυκλ. «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 50 (1992), σ. 243-244, 431].

γάλω ρήτορι της καθ' ημάς του Χριστού μεγάλης εκκλησίας, και πρωτοσπαθάριω²⁰⁸ κυρίω Αλεξάνδρω Σλουτζιάρη».²⁰⁹

Οι αγραφιώτικες οικογένειες αποτελούν το ζωτικότερο και ευρωστότερο τμήμα της κοινωνίας της Φιλιππούπολης κατά τον 19^ο αιώνα. Οι σημαντικότερες από αυτές, προερχόμενες από παλαιότερους απόδημους Αγραφιώτες, είναι οι οικογένειες του Ιωάννη Δ. Νέμτσογλου ή Ιωαννίδη και των αδελφών Γεωργιάδη, Σιτσάνη και Παναγιώτου. Μεγαλέμποροι, τραπεζίτες και επιστήμονες οι περισσότεροι, συνδέονται με άλλους διακεκριμένους για τον πλούτο και την παιδεία τους κατοίκους της πόλης όχι μόνο Έλληνες, αλλά και Βούλγαρους.

Ιδιαίτερα ξεχωρίζει ο Ιωάννης Νέμτσογλου για την οικονομική επιφάνεια και το αναγνωρισμένο κύρος του. Ο ίδιος καταγράφεται ως συνδρομητής στις εκδόσεις της Κωνσταντινούπολης²¹⁰ και είναι κάτοχος σημαντικής ελληνικής παιδείας, μαθητής του Θεόφιλου Καϊρή.²¹¹ Η Φιλιππούπολη τιμάει ως ευεργέτη της τον Ιωάννη Νέμτσογλου Ιωαννίδη, καθώς μαρτυρεί το επιτάφιο επίγραμμα: «... αλλά του μάκαρος ανδρός αι αρεταί φθιμένου ζώσι και ζήσουν' ες αεί ενθάδε μετ' επαίνου. Και μνήσεται του ευσεβούς χριστιανού ευφήμως εύτε παθών και τιμηθείς ο της Φιλίππου δήμος, η δε πατρίς τον άριστον υμνήσει πατριώτην τον των Μουσών προασπιστήν και των χαρίτων δότην».²¹² Η σύζυγός του Θεοφανά, κόρη του Θεσσαλού γιατρού Δημ. Μπίρδα (το επίθετο Μπίρδας υπάρχει ακόμα σήμερα στο Καταφύγι Καρδίτσας), προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες ως στέλεχος του φιλανθρωπικού συλλόγου *Ευρυδίκη*.²¹³ Ο γιος του Ζήνων είναι κι αυτός μεγάλεμπορος και πάρεδρος του προξενικού δικαστηρίου.²¹⁴ Ο Μιχαήλ, αδελφός του Ζήση, είναι κάτοχος μεγάλου αρχοντικού, που στεγάζει τα Ζαρίφεια εκπαιδευτήρια και χαρακτηρίζεται ως «πολίτης εντίμως βιώσας».²¹⁵

Συγγενικά οι Νέμτσογλου συνδέονται και με άλλες διαπρεπείς οικογένειες της πόλης, όπως εκείνες των Μανδρατζόγλου, μεγαλεμπόρων των Ινδιών. Αυτοί ήταν από τους γνωστότερους *μαϊστρος* (< λατ. *Magister* = μάγιστρος, άρχων) του εσσαφίου των αμπατζήδων,

208. πρωτοσπαθάριος («σωματοφύλακας του αυτοκράτορα») ήταν στο Βυζάντιο ο επικεφαλής του στρατιωτικού σώματος των σπαθάρων ή βασιλικών ανθρώπων, δηλαδή των υπαλλήλων των υπηρεσιών του ιερού παλατίου που είχαν ως αποστολή τόσο την τήρηση της τάξης στο παλάτι όσο και την εκτέλεση εμπιστευτικών αποστολών του αυτοκράτορα [βλ. αναλυτικότερα, λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος - Larousse-Britannica», τόμ. 51 (1992), σ. 98, 424].

209. Δ.Α. Ζακουθνού, «Ανέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα των χρόνων της τουρκοκρατίας (1593-1798)», *Ελληνικά*, τόμ. 4 (1931), σ. 390-395.

210. Manio Stoyanov, *Livres grecs anciens en Bulgarie*, Sofia 1978, σ. 222 (αρ. 1828).

211. Δ.Π. Πασχάλη, *Θεόφιλος Καϊρης*, Αθήνα 1928, σ. 75.

212. Κ.Μ. Αποστολίδη, *Η της Φιλιππουπόλεως ιστορία από των αρχαιοτάτων χρόνων*, επιμέλεια Γ.Α. Μέγα, Αθήνα 1959, σ. 520.

213. *Φιλιππούπολις*, φ. 144 (28-7-1880), σ. 2.

214. *Φιλιππούπολις*, φ. 43 (27-7-1879), σ. 2 και φ. 1855 (21-4-1894), σ. 2.

215. Κ.Μ. Αποστολίδη, «Κώδιξ του Νικηφόρου της Ιεράς Μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως», *Θρακικά*, τόμ. 15 (1941), σ. 90, 96 και τόμ. 16 (1941), σ. 34, 39.

των οποίων υπήρξαν κύριοι συγκληρονόμοι.²¹⁶ Οι αδελφοί **Δημήτριος, Ανδρέας και Χρήστος Γεωργιάδης**, επίσης **Αγραφιώτες**, ήταν γιοι της αδελφής του **Ιω. Νέμτσουλιαν-νίδη**. Η οικογένεια έμεινε κατά τον 17^ο αιώνα στη **Θεσσαλονίκη**,²¹⁷ και έγιναν μεγάλοι οικονομικοί παράγοντες της **Φιλιππούπολης**. Ο **Δημήτριος** «κατέκτησε διακεκριμένην θέσιν παρά τη **Φιλιππουπολιτική κοινωνία** δράσας πατριωτικώς και τελεσφόρως εργασθείς εν τη κοινοτική αυτής εξελίξει».²¹⁸ Οι δύο άλλοι αδελφοί, **Ανδρέας και Χρήστος**, συγκαταλέγονται μεταξύ των οικονομικών παραγόντων της πόλης. Η αδελφή τους **Ελέγκω** παντρεύεται στη **Θεσσαλονίκη** τον πλούσιο Βούλγαρο **Πάυλο Κούρτοβιτς Τσαλόγλου**, ένθερμο ελληνολάτρη πριν από την προσχώρησή του στον πανσλαβισμό.²¹⁹ Ο **Κων. Χρ. Γεωργιάδης** γίνεται επιθεωρητής «καθ'άπασαν την ηγεμονίαν και Ευρωπαϊκήν Τουρκίαν της γνωστοτάτης και φημισμένης **Εθνικής Ασφαλιστικής Εταιρείας Βαλκάν**».²²⁰

Ένα επίγραμμα στον τάφο του **Ιωάννη Δ. Σιτσάνη** μαρτυρεί για τις **αγραφιώτικες ρίζες** της οικογένειας, εγκατεστημένης στη **Φιλιππούπολη** τον 18^ο αιώνα.²²¹ Οι αδελφοί **Απόστολος και Ιωάννης Σιτσάνης** είναι μεγαλέμποροι και τραπεζίτες με πολυσχιδή δράση στην Κεντρική Ευρώπη. Άλλο επίγραμμα στον τάφο κάποιου **Αρθρίτζας Παναγιώτου** είναι επίσης αξιόπιστη πηγή. Αποκαλύπτει την **αγραφιώτικη προέλευση** της οικογένειας **Παναγιώτου**.²²² Κλάδος της οικογένειας αυτής, με γενάρχη τον **Αλέξιο Χατζή Αργυρίου ή Χατζή Αλέξιο**, συνδέεται με την ίδρυση της ελληνορθόδοξης εμπορικής παροικίας των **Φιλιππουπολιτών στην Καλκούτα** (Ινδίων). Ο **Χατζή Αργυρίου** ανακηρύσσεται το 1733 **μαίστωρ** των αμπατζήδων και το 1750 φτάνει ως απεσταλμένος της αγγλικής κυβέρνησης στην **Καλκούτα**, όπου και παραμένει οριστικά.²²³

Ο γιος του **Παναγιώτης Χατζή Αλεξίου**, **μαίστωρ** το 1766, καλείται από τον πατέρα του στην **Καλκούτα** για να συμβάλει στην οργάνωση της εμπορικής παροικίας των συμπατριωτών του.²²⁴ Οι αδελφοί **Γεώργιος, Αλέξανδρος, Αναστάσιος και Ιωάννης Παναγιώτου**, γιοι του προηγουμένου, είναι ήδη μέλη της κοινότητας **Καλκούτας**. Μετά το 1780, έτος ανέγερσης τοπικού ναού, συνυπογράφουν σχετική αίτηση προς τις διοικητικές αρχές.²²⁵ Οι **Ιωάννης και Κωνσταντίνος Παναγιώτου** συγκαταλέγονται μεταξύ των Ελλήνων παροί-

216. *Φιλιππούπολις*, φ. 2819 (1721-901), σ. 12. Πρβλ. *ΑΘΛΓΘ (Αρχαίον Θρακικού Λαογραφικού Γλωσσικού Θησαυρού)*, τόμ. 3 (1936), σ. 184 και τόμ. 6 (1939-1940), σ. 37-39.

217. *Μνημοσύνη*, τόμ. 9 (1982), σ. 174.

218. *Φιλιππούπολις*, φ. 33-66 (3-1-1905), σ. 3.

219. *Γ. Τσουκαλά, Η βουλγαροσλαβική συμμορία και η τριανδρία αυτής*, Κων/πολις 1859, σ. 36-38.

220. *Ειδήσεις του Αίμου*, φ. 529 (30-3-1901), σ. 4.

221. *Κ.Μ. Αποστολίδη, Η της Φιλιππουπόλεως ιστορία...*, ό.π., σ. 515-516. *Φιλιππούπολις*, φ. 1535 (20-1-1892), σ. 2.

222. *Κ.Μ. Αποστολίδη, Η της Φιλιππουπόλεως ιστορία...*, ό.π., σ. 548.

223. *Κ.Μ. Αποστολίδη, «Τα αρχαία του εν Φιλιππουπόλει εσαφίου των αμπατζήδων»*, *ΑΘΛΓΘ (Αρχαίον Θρακικού Λαογραφικού Γλωσσικού Θησαυρού)*, τόμ. 3 (193-637), σ. 183.

224. *Ηλία Τανταλίδη, Ινδική αλληλογραφία*, 1852, σ. ι', 65. Πρβλ. *Σπ.Δ. Λουκάτου, Έλληνες και Φιλέλληνες των Ινδίων κατά την ελληνικήν επανάστασιν*, 1965, σ. 22, 36, 94, 96.

225. *Κ.Μ. Αποστολίδη, Η της Φιλιππουπόλεως ιστορία...*, ό.π., σ. 249-250.

κων της Καλκούτας, Δάκας και Βεγγάλης, που το 1811 απευθύνονται προς τους Σιναίτες για την αποστολή εφημερίου στην εκκλησία τους.²²⁶

Η Φιλιπούπολη πάντως εξακολουθεί να είναι το κέντρο δράσης μελών της πολυκλαδής αυτής οικογένειας. Το 1818 ο Γρηγόριος Παναγιώτου είναι *πρωτομαΐστωρ των μπακάληδων της πόλης*.²²⁷ Σ' αυτή εργάζονται και πολλοί άλλοι ως έμποροι και επαγγελματίες.

Απόδημοι Αγραφιώτες, φημισμένοι για την οικονομική τους ευμάρεια, είναι εγκατεστημένοι και στην Στενήμαχο (γειτονική προς τη Φιλιπούπολη πόλη).²²⁸ Στην Στενήμαχο, ανακαινιστές και χρηματοδοτες της αγιογράφησης του νάρθηκα του καθολικού και της Τράπεζας των μοναχών της ιστορικής Μονής Παναγίας της Πετριζονίτισσας, γνωστή σήμερα ως Μονή Μπατσκόβου (Batckono Βουλγαρίας), το 1643, είναι δύο Αγραφιώτες εγκατεστημένοι στη Φιλιπούπολη: ο Γεώργιος και ο Κωνσταντίνος από το Βλάσι. Οι ίδιοι υπήρξαν και κτίτορες της Μονής Βλασίου (Καρδίτσας) και χρηματοδότες της αγιογράφησης τοιχογραφίας του ναού του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου στο γειτονικό χωριό Σιάμου (Οξιά), όπου στις αντίστοιχες κτιτορικές επιγραφές καταγράφονται μόνο τα βαφτιστικά τους ονόματα: «*Ιστορήθη ο θεός και πάνσεπτος ναός του τιμίου ενδόξου προφήτου Προδρόμου και βαφτιστού Ιωάννου, δι' εξόδων του τιμιωτάτου και ευγενεστάτου άρχοντος κ.κ. Γεωργίου και του υιού αυτού Κωνσταντίνου εν κώμη Βλάσι...*».²²⁹ Σε όλα τα μνημεία παριστάνονται κατά τον ίδιο τρόπο, ολόσωμοι, με πλούσια ενδύματα, ποδήρεις χιτώνες και ψηλό σκούφο με γούνα στο γύρο, δείγμα της αριστοκρατικής θέσης που κατέχουν. Το επώνυμό τους (Σλουτζιάρης) σώζεται σε Πατριαρχικό σιγίλιο του 1781, επικυρωτικό παλαιότερου του 1639.²³⁰ Όπως και αλλού έχουμε σημειώσει, η οικογένεια των Σουλτζιάρηδων καταγόταν από το Βλάσι, μετανάστευσε στη Φιλιπούπολη όπου και πρόκοψε και στη συνέ-

226. Πορφυρίου του Σιναΐτου, «Σιναϊτικά εκκλησιαί εν Καλκούτα και βορείω Ινδική», *Νέα Σιών*, τόμ. 25 (1930), σ. 308-311.

227. ΑΘΛΓΘ (Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού Γλωσσικού Θησαυρού), τόμ. 6 (1939), σ. 71.

228. Κ.Μ. Αποστολίδη, *Ο Στενίμαχος, ήτοι συνοπτική της πόλεως Στενιμάχου ιστορία από των παλαιών μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, Αθήνα 1929, β' έκδ. 1962, σ. 5859. Πρβλ. Γ. Λεμονίδη, «Η Στενήμαχος μέσα στον Ελληνισμό της Ανατολικής Ρωμυλίας», περιοδ. *Αρχείον Θράκης*, τεύχ. 39 (1976), σ. 77-118. Η Στενήμαχος καταλήφθηκε από τους Τούρκους το 1363, υπό τους οποίους παρέμεινε ως το 1878, όταν με την Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου αποδόθηκε στους Βουλγάρους. Παρά τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν κατά την τουρκική κατοχή, το ελληνικό στοιχείο παρέμεινε ακμαίο, ως το 1889, όταν η δημαρχία της Στενήμαχου έγινε βουλγαρική και οι Έλληνες εκλογείς της πόλης αποκλείστηκαν από τις δημοτικές εκλογές. Εξακολούθησαν όμως να λειτουργούν ελληνικά σχολεία στην πόλη και από το 1893 ο Στενήμαχίτης Χρυσοβέργης Γεωργίου διέθετε κάθε χρόνο σημαντικό ποσό για τη λειτουργία τους. Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα και συγκεκριμένα το 1906 θύμα των προγραμματισμένων σφαγών, λεηλασιών και εμπρησμών που πραγματοποιούσαν οι Βούλγαροι εναντίον των Ελλήνων υπήρξε και η Στενήμαχος. Με τη συνθήκη του Νειγύ (Νοέ. 1919), που προέβλεπε αμοιβαία μετανάστευση των Ελλήνων της Βουλγαρίας προς την Ελλάδα και των Βουλγάρων της Μακεδονίας και της Θράκης προς τη Βουλγαρία, η Στενήμαχος έχασε τον ελληνικό χαρακτήρα της. Από τους Έλληνες κατοίκους της πολλοί εγκαταστάθηκαν στη Δράμα. Στην Στενήμαχο είχαν γεννηθεί διαπρεπείς λόγιοι, ο φιλόλογος και παιδαγωγός Βλ. Σκορδέλης (1835-1898), ο αρχαιολόγος Χρίστος Τσούντας (1857-1934), ο γιατρός και υπουργός Απόστ. Δοξιάδης (1874-1942), ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Θωμάς Δοξιάδης (1907-1977), ο αρχιτέκτονας και πολιτικός Κωνστ. Δοξιάδης (1913-1975) κ.ά. [Βλ. λ. στην εγκυκλ. «*PaLaBr*», τόμ. 55, σ. 206].

229. Ιεζεκιήλ Βελανιδιώτης, *Αι Ιεραί Μοναί της Πίνδου*, σ. 142.

230. .Ξενοφώντα Σ. Κουτή, *Από την Αθαμανία στ' Άγραφα. Η ιστορία της Αργιθέας*, τόμ. Α', ό.π., σ. 389, 417 επ.

χεια στη Μολδοβλαχία. [Από τη Στενήμαχο είχε την καταγωγή και ο μετέπειτα μητροπολίτης Φαναριοφερσάλων **Ιλαρίων Μιχαήλωφ ή Καρακάλας** (1880-1889), ο οποίος έδρευε στο Φανάρι (Καρδίτσας), «διέμενε το πλείστον του χρόνου» στη Μονή του Αγίου Παντελεήμονος **ΜΠεζούλας** (Καρδίτσας),²³¹ πέθανε το θέρος του 1889 «εκ του καμάτου και του καύσωνος» κατά τη διάρκεια λιτανείας στα Φάρσαλα και τάφηκε στο Φανάρι (Καρδίτσας)]. Σχετικό με την ως άνω ιστορική Μονή Παναγίας της Πρετριτζονίτισσας και τους **Σλουτζιάρηδες** είναι και το πιο κάτω δημοσίευμα του παλαιού μητροπολίτη Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων (Καρδίτσας) **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς:²³²

«Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΕΤΡΙΤΣΟΝΙΤΙΣΣΗΣ (Σημειώσεις-Προσθήκαι-Διορθώσεις). Ο σεβαστός και παλαιός φίλος κ. **Μυρτ. Αποστολίδης** εις την ωραίαν περιγραφήν της Μονής Πετριτσονίτισσης, ήν δημοσιεύει («Θρακικά», τόμ. Ζ', σελ. 71) αναγράφει επανειλημμένως: «αι τοιχογραφίαι είναι λίαν έντονοι, τινές δε των δωρητών **Κωνσταντινοπουλιτών** αρχόντων **Γεωργίου** πατρός και **Κωνσταντίνου** υιού εν φυσικώ μεγέθει επί του νάρθηκος, όστις ιστορήθη υπ' αυτών **μονασάντων εν τη μονή**» (σελ. 70), «προ των δωρητών **Κωνσταντινοπουλιτών**» (υποσ. σελ. 71), «αι τοιχογραφίαι της τραπέζης προέρχονται εξ ών χρόνων και αι του νάρθηκος ιστορηθείσαι, δαπάνη του αυτού άρχοντος **Κωνσταντινοπουλίτου** κατ' επιγραφήν, απαληφθείσαν ήδη, αλλ' αντιγραφείσαν υπό του καθηγητού κ. **Ιορδ. Ιβανώφ**» (σελ. 81).

Ο κ. Αποστολίδης ονομάζων τους άνω άρχοντας **Κωνσταντινοπουλίτας**, αναφιβόλως παρεσύρθη εκ της επιγραφής ήν δημοσιεύει, νομίσας το αναφερόμενον **Φανάριον** ως το ιστορικόν της **Κων/πόλεως Φανάριον**. Αναγράφεται εν τη επιγραφή: «δι' εξόδου κόπου τε και δαπάνης του τιμιωτάτου και ευγενεστάτου και εκλαμπροτάτου άρχοντος κυρού κυρού **Γεωργίου, επαρχίας Φαναρίου και Νεοχωρίου... 1643**». Προφανώς δεν πρόκειται περί του Φαναρίου της Κων/πόλεως, αφού μάλιστα η επιγραφή αναγράφει ως πατρίδα των αρχόντων ουχί το Φανάριον αλλά την **επαρχίαν Φαναρίου και Νεοχωρίου**, ήτις είναι η θεόσωστος παροικία ημών.

Εκ διαφόρων πατριαρχικών πηγών είναι γνωστόν ότι η καθ' ημάς Ιερά Μητρόπολις κατά διαφόρους αιώνας απαντάται με τιτλοφορίαν **«Καπούας και Φαναρίου»**, ή και **«Καπού και Φαναρίου»**, κατόπιν **«Φαναρίου και Νεοχωρίου»**. Υπό τον τίτλον τούτον (τον τελευταίον) ήθλησε το 1601 έτος ο **ιερομόρτυς Σεραφείμ**, όστις Ηγούμενος τυγχάνων της παρακειμένης Μονής **Κορώνης**, εγένετο Αρχιερεύς, **απηγχονίσθη δε εν Φαναρίω** κατηγορηθείς ότι ανεμίχθη εις την ανταρσίαν του ετέρου εθνομάρτυρος **Επισκόπου Τρίκκης Διονυσίου του Σκυλοσόφου**. Απαντάται κατόπιν ως **«Φαναριοφερσάλων»** και ως **«Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων»**, άλλοτε **Επισκοπή**, άλλοτε **Αρχιεπισκοπή** και κατόπιν **Μητρόπολις**.²³³

231. **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς, «Αι Ιεραί Μοναί της Πίνδου», ανάτυπο από τη «Θεολογία», τόμ.7 (1929), σ. 34 = **Του Ιδίου**, Έργα και Ημέραι, τόμ. Α', εν Βόλω 1947, σ. 181.

232. **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς, «Η Ιερά Μονή Πετριτσονίτισσης», **Θρακικά**, τόμ. 8^{ος} (1937), σ. 439 = **Του Ιδίου**, Έργα και Ημέραι, τόμ. Β', Βόλος 1948, σ. 215-218.

233. Βλ. τα εμά δημοσιεύματα, «Αι Ιεραί Μοναί της Πίνδου», **Θεολογία** τόμ. ΚΒ', ΚΓ', ΚΔ', ΚΖ' (Δεκ. 1928 Μάρτ. 1929) [= Έργα και Ημέραι, τόμ. Α', Βόλος 1947, σ. 156-187] και περιοδ. **Κερκύρας «Άγιος Σπυρίδων»** Μάρτιος 1929, «**Ταχυδρόμος**» Βόλου 28 Απριλίου 1931, «**Θεσσαλική Φωνή**» **Καρδίτσης** 26 Απριλίου 1931, «**Ανάπλασις**» 1930 αριθ. 18, 19 και 1932 αριθ. 16.

Αλλ' οι αναφερόμενοι άρχοντες είναι και άλλοθι γνωστοί, ως και η πατρίς αυτών. Μίαν ώραν μακράν του ορεινού χωρίου Βλάση του τέως Δήμου Αργιθέας της επαρχίας Καρδίτσης εντός των ορίων της εν τη άνω επιγραφή αναφερομένης επαρχίας Φαναρίου και Νεοχωρίου, κείται η νυν έρημος Μονή του Γενεθλίου της Θεοτόκου. Εντός του ναού, όπερ και σήμεραν έτι είναι εκ των αρίστων χριστιανικών μνημείων, υπάρχει η εξής επιγραφή, ήν εδημοσιεύσαμεν (πρβλ. «Θεολογία», ένθ. ανωτ.): «Ιστορήθη ο θεός και πάνσεπτος ναός της Υπεραγίας Δεσποίνης ημών Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας, δι' εξόδων του τιμιωτάτου και ευγενεστάτου άρχοντος κυρίου Γεωργίου και της συμβίας αυτού Κυράσας και του υιού αυτού κύρ Κωνσταντίνου, αρχιερατεύοντος του πανιερωτάτου αρχιεπισκόπου κ. Ευθυμίου – χειρός Ιωάννου και Ιωάννου έτει ΖΡΝΒ' Ινδ. 12 (1644)». Ιστορούνται δε κάτωθεν εν τοιχογραφίαις (επί του τοίχου του χωρίζοντος τον γυναικωνίτην) οι κτίτορες, γενειοφόρος ανήρ και εικοσαετής νεανίας με ποδήρεις χιτώνας, κρατούντες αμφοτέροι απεικόνισμα του κτιρίου του ναού με επιγραφήν άνω «οι κήτορες», εν μέσω δε τούτων η επιγραφή: «Κύρ Κωνσταντίνος και ο υιός αυτού κύρ Γεώργιος οι τιμιώτατοι κήτορες του θείου ναού τούτου», αντιστρόφως αναγραφόμενοι.

Οι ίδιοι άρχοντες ιστόρησαν και τον ναόν του Προδρόμου του παρακειμένου χωρίου Σιάμου (Οξυάς), ως η επιγραφή: «Ιστορήθη ο θεός ναός του τιμίου ενδόξου προφήτου Προδρόμου και βαπτιστού Ιωάννου, δι' εξόδων του τιμιωτάτου και ευγενεστάτου άρχοντος κ.κ. Γεωργίου και του υιού αυτού Κωνσταντίνου εκ Κώμης Βλάση, αρχιερατεύοντος του πανιερωτάτου Αρχιεπισκόπου Ευθυμίου, ιερατευόντων και συνδραμόντων των ευλαβεστάτων ιερέων κ.κ. Ιωάννου και Κυπριανού, κόποις Ιωάννου τλήμονος έτει ΖΡΜΘ' (1641)». Εκ της επιγραφής αυτής θετικώς πληροφορούμεθα ότι οι ανωτέρω άρχοντες κατήγοντο ουχί εκ Κων/πόλεως, αλλ' εκ του χωρίου Βλάση της επαρχίας Φαναρίου και Νεοχωρίου, ως και η επιγραφή της μονής Πετριτσονιτίσσης αναγράφει, συμπίπτουσι δε περίπου και αι χρονολογίαι των επιγραφών.

Των ευγενών τούτων αρχόντων και αυτό το επίθετον εξηκριβώθη και ουχί άπορον ότι από το Βλάση των Αγράφων ευρέθησαν εις την Ροδόπην. Εδημοσιεύθη σιγίλλιον αποκείμενον εν τη βιβλιοθήκη των Παρισίων (πρβλ. Διον. Α. Ζακυνθηνού, «Ανέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα των χρόνων της τουρκοκρατίας (15931798)», Ελληνικά, τόμ. Δ', Αθήναι 1931, σελ. 390) εκδοθέν επί Οικουμ. Πατριάρχου Γαβριήλ Δ' το 1782 έτος, επικυρωτικών ετέρου εκδοθέντος επί Πατριάρχου Κυρίλλου Β' Κονταρή έτει 1639, όπερ αναφέρει ότι ο εξ Αγράφων Γραμματικός Γεώργιος της επαρχίας Φαναρίου, πάππος του άρχοντος Γεωργίου Σλουτζιάρη, πατρός του άρχοντος ποστελνίκου Κωνσταντίνου, ανήγειρεν εκ βάθρων ιδίαις δαπάναις προ χρόνων δυσμημονεύτων το προς το χωρίον Βλάσιον της επαρχίας Φαναρίου και Νεοχωρίου γεινιάζον μονύδριον, όπερ εκυβερνάτο προστατευόμενον από τους διαδόχους του επισήμου γένους των Σλουτζιάρηδων, ών (των οποίων) απόγονος λαμπρός ήτο και περφηφανής ο μακαρίτης άρχων ποστελνίκος Κωνσταντίνος Σλουτζιάρης, εξ ού η προστασία περιήλθε τω πρεσβυτέρω αυτού υιού ευγενεστάτω άρχοντι μεγάλω ρήτορι της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας και πρωτοσπαθαρίω κυρίω Αλεξάνδρω Σλουτζιάρη. Εκ του σιγίλλιου τούτου πληροφορούμεθα το επίθετον των αρχόντων Γεωργίου και Κωνσταντίνου, όπερ ήτο Σλουτζιάρης. Η λέξις Σλουτζιάρης ήτο οφρίκιον (αξίωμα) της Γ' τάξεως των ηγεμονιών Βλαχίας και Μολδαβίας. Φαίνεται ότι ο γενάρχης Γεώργιος

ο επιλεγόμενος **Γραμματικός**, όπερ και τούτο είναι οφφίκιον, θα είχαν απόγονον **Σλουτζιάρην** το αξίωμα, όπερ είτα ο τίτλος **παρέμεινεν ως επίθετον**.

Η δευτέρα επιγραφή της μονής **Βλασίου** αναγράφει **αντιστρόφως** τα ονόματα «**Κωνσταντίνος** και ο υιός αυτού **Γεώργιος**» άνευ ατυχώς χρονολογίας, ενώ εις την πρώτην επιγραφήν της **ιδίας μονής** ως και εις αμφοτέρας τας επιγραφάς της **μονής Πετριτσονιτίσσης** αναφέρονται «**Γεώργιος** και ο υιός αυτού **Κωνσταντίνος**».

Μη δεχόμενοι λάθος του ζωγράφου, νομίζομεν ότι η **δευτέρα επιγραφή** είναι **μεταγενεστέρα της πρώτης**. Ο νεαρός υιός του **Γεωργίου**, **Κωνσταντίνος**, έσχε και ούτος υιόν **Γεώργιον** ονόματι, όν ηθέλησεν ως κτίτορα και τούτον να αποθανάτιση, αφού μάλιστα το σιγίλλιον αναγράφει ότι η μονή διεκυβερνάτο **διαδοχικώς** υπό της γενεάς των **Σλουτζιάρηδων**. Σύμφωνα λοιπόν με τας επιγραφάς και με το σιγίλλιον έχομεν: **α) Γεώργιον τον Γραμματικόν, β) τον υιόν του Κωνσταντίνου, γ) τον πρώτον τιτλούχον Σλουτζιάρην Γεώργιον, δ) Κωνσταντίνον τον ποστέλνικον, και ε) Αλέξανδρον** πρωτοσπαθάριον και μέγαν ρήτορα της Μεγάλης Εκκλησίας.

Νομίζομεν ότι και το όνομα της **συμβίας του Γεωργίου**, «**Κυράτσας**», αναφερόμενον εις την πρώτην επιγραφήν της **μονής Βλασίου**, δεν είναι βαπτιστικόν αλλά **τίτλος ευγενείας**²³⁴ [πρβλ. και την εμην διατριβήν «Οι κτίτορες της μονής Βλασίου», *Ελληνικά*, τεύχος Α' (1932), σελ. 205 και τεύχος Β' (1932), σελ. 429 (= Έργα και Ημέραι, τόμ. Α', Βόλος 1947, σελ. 561-566). Τη διατριβή αυτή βλ. πιο κάτω στην ενότητα «**Βλαχία-Μολδοβλαχία**»].

Υπολείπεται έν προς εξέτασιν, το αναγραφόμενον υπό του κ. Αποστολίδου, ότι οι άρχοντες **Γεώργιος** και ο υιός αυτού **Κωνσταντίνος**, **εμόνασαν εν τη μονή της Πετριτσονιτίσσης** (σελ. 70). Ουδαμού όμως παραπέμπει τούτο αναγράφων, και νομίζομεν **απίθανον** ότι οι ευγενείς άρχοντες εγένοντο μοναχοί και **εμόνασαν εν τη μονή της Ροδόπης**. Εάν εκείροντο μοναχοί, αναμφιβόλως θα προτιμούσαν **την μονήν Βλασίου πλησίον της πατρίδος των**, εις ήν φέρονται **κτίτορες**, ενώ εις την **μονήν Πετριτσονιτίσσης φέρονται απλώς ως δωρηταί**.

Σημειώνουμε επίσης, ότι ένα μέρος από το εξαγωγικό εμπόριο της **Ανατολικής Ρωμυλίας** βρίσκεται στα χέρια **Αγραφιωτών** και κύριος κόμβος της θαλάσσιας εμπορικής διακίνησης είναι το λιμάνι του **Burgas** (Πύργου).²³⁵

Παράλληλα με τους εμπόρους δρουν και οι **Αγραφιώτες** τεχνίτες, ιδίως οι μαστόροι, που είναι εγκατεστημένοι και οργανωμένοι σε συντεχνία στη **Σόφια**. Ο πρώτος που μιλάει για την παρουσία **Αγραφιωτών** μαστόρων στη **Σόφια** είναι ο Ευγένιος Γιαννούλης. Σε επιστολή του τον Απρίλιο του 1669 από τα **Βραγγιανά** γράφει προς αυτούς για τη διευθέτηση κάποιας κληρονομικής υπόθεσης: «**Τιμώτατοι χριστιανοί και μαστόροι δοκιμώτατοι της θεοφιλούς πόλεως Σόφιας**, υγειάν υμίν και σωτηρίαν ευχόμεθα παρά θεού [...]. Ημείς γούν εγράψαμεν προς την αγάπην σας και άλλο γράμμα πρωτύτερα και ιδού πάλιν οπού γράφομεν και τώρα, διά την υπόθεσιν λέγω του μακαρίτου **Ανδρέα του Βρανιανίτου**, όπου εκοιμήθη αυτού εν Χριστώ τον οφειλόμενον πάσιν ανθρώποις ύπνον. Απέθανε γούν ου προ πολλών χρόνων και

234. **κυράτσα**, **κυράτζα** και **κεράτσα**: κυρά, αρχόντισσα. Ως τίτλος ευγενείας, ευυπόληπτη γυναίκα.

235. **Arno Mehlan**, «Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την τουρκοκρατία», μφρ.: Έλλησ Παπαδημητρίου, *ΟΔΒΧ (Οικονομική Δομή Βαλκανικών Χωρών*, Σπ. Ασδραχά), 1979, σ. 376-377, 384, 401.

άφηκε ζώνη της αγάπης σας. Αλλά ιδού οπού έρχεται αυτού ο γαμβρός εκείνου, **Δημήτριος** ονόματι, τον οποίον παρακαλούμεν να τον δεχίθητε ως χριστιανόν χριστιανοί όντες και αυτοί, με ιλαρόν πρόσωπον και με λόγον χαριτωμένον, όχι ως ξένον αλλ'ως ίδιον κληρονόμον εκείνου» (Επ. 86).

ΒΕΝΕΤΙΑ-ΤΕΡΓΕΣΤΗ-ΒΙΕΝΝΗ. Μεγάλο ήταν επίσης το μεταναστευτικό ρεύμα των **Αγραφιωτών** και προς ρωμαλαία εμπορικά κέντρα της «πολιτισμένης» Ευρώπης.

Το 1664, στη **Βενετία**,²³⁶ «ως αναγράφει κάτωθεν η ιστορηθείσα εικών», ο εκ Κρήτης διαπρεπής ζωγράφος της εποχής **Φιλόθεος Σκούφος**²³⁷ φιλοτεχνεί (ιστόρησε) την παλαιότερη γνωστή μέχρι σήμερα εικόνα του **Αγίου Σεραφείμ**, της οποίας δυστυχώς η τύχη αγνοείται σήμερα.²³⁸ Την εποχή εκείνη ο ζωγράφος ζούσε στη **Βενετία** και την εικόνα, προφανώς, είχαν παραγγείλει ευκατάστατοι Έλληνες (ίσως μάλιστα **Αγραφιώτες** ή και **Μπεζουλιώτες**, συγχωριανοί του Αγίου) που είχαν εγκατασταθεί εκεί, ίσως δε «εξόδοις

236. Για τον Ελληνισμό της Βενετίας, βλ. αντί άλλων **Βασίλης Σφυρόερας**, λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 14 (1996), σ. 41. **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς, «Η Ελληνική κοινότης Βενετίας», *Έργα και Ημέραι*, τόμ. Β', Βόλος 1948, σ. 100-102, 705-709, 790-792. Βασική παραμένει πάντοτε η μελέτη του **Ιωάννου Βελούδου**, *Ελλήνων ορθόδοξων αποικία εν Βενετία*, Βενετία 1893. Βλ. επίσης **Φανής Μαυροειδή**, *Συμβολή στην ιστορία της ελληνικής αδελφότητας Βενετίας στο ΙΣΤ' αιώνα* (Αθήνα 1976) και πολλές ειδικές μελέτες στο επιστημονικό περιοδικό «*Θησαυρίσματα*» που εκδίδεται από το Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας.

237. Ο μοναχός **Φιλόθεος Σκούφος** δεν ήταν τυχαίος αγιογράφος. Κρητικός (**Χανιώτης**) την καταγωγή, το 1645 ως Ηγούμενος της Μονής Παναγίας της Χρυσοπηγής των Χανίων, αγωνίστηκε με 34 μοναχούς μαζί με τη φρουρά των Βενετών για την απόκρουση της πολιορκίας της πόλης των **Χανίων** από τους Τούρκους, και τελικά σώθηκε με 2 μόνο απ' αυτούς στη **Σούδα**. Συμμετείχε επίσης στις αποτυχημένες επιχειρήσεις των Βενετών υπό τον στρατηγό **Andrea Cornaro** για την ανακατάληψη των **Χανίων**, μπαίνει κρυφά μέσα στην πόλη ως κατάσκοπος και μεταδίδει χρήσιμες πληροφορίες στους Βενετούς. Μετά την πτώση των **Χανίων** κατέφυγε στον **Χάνδακα** (Ηράκλειο) και ακολούθως στην **Κέρκυρα** (1647), όπου επιδόθηκε στην αγιογραφία. Τον βρίσκουμε να μένει εκεί τον Απρίλιο του 1648 και να εργάζεται μαζί με τον επίσης εκ Κρήτης φυγάδα, γνωστό ομότεχνο του Ρεθυμνιώτη **Εμμανουήλ Τζάνε Μπουνιαλή** (1610-1690). Αργότερα ο **Φιλόθεος**, άγνωστο πότε ακριβώς, μετοικίζει στη **Βενετία**, όπου διδάσκει στο σχολείο της εκεί ελληνικής κοινότητας (1653-1655) και κατόπιν διορίζεται εφημέριος του ορθόδοξου ναού του Αγίου Γεωργίου (1655-1659), οπότε τον διεδέχθηκε ο **Μπουνιαλής**. Το 1665 επέστρεψε στη **Ζάκυνθο** και ανέλαβε Ηγούμενος της Μονής της Παναγίας της Λαουρένταινας, που του είχε παραχωρήσει η Βενετική γερουσία. Το 1673 αποσύρθηκε στη Μονή του Αγίου Αθανασίου, όπου πέθανε στις 9 Μαρτ. 1685. Η ζωγραφική του παρέμεινε πιστή στις μεθόδους της Κρητικής παράδοσης της εποχής, έργα του δε σώζονται στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας (Υπαπαντή, άγιος Γαβαλάς, αγία Παρασκευή, άγιος Χαράλαμπος κ.ά.), στην **Κέρκυρα** και στη **Ζάκυνθο**. Γενικά, κατά τον Δημ. Σισιλιάνο, «είναι είς εκ των πέντε μεγάλων αγιογράφων του 17^{ου} αιώνας». Το ότι δε μεταξύ των έργων του περιλαμβάνεται και η εικόνα του **Αγίου Σεραφείμ**, φιλοτεχνηθείσα μάλιστα το 1664 στη **Βενετία**, καταδεικνύει ότι η φήμη του Αγίου μας είχε από τότε ξεπεράσει όχι μόνο τα στενά όρια της **Νευρόπολης των Αγράφων**, αλλά και αυτού του Ελλαδικού χώρου ακόμη. [Για τη ζωή και το έργο του **Φιλόθεου Σκούφου**, βλ.: **Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος**, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Γ', Θεσσαλονίκη 1968, σ. 488, 491, 534535. **Ιωάννης Βελούδος**, *Ελλήνων ορθόδοξων αποικία εν Βενετία*, Βενετία 1893 (β' έκδ.), σ. 181. **Ν.Δ. Καλογερόπουλος**, *Μεταβυζαντινή τέχνη*, Αθήνα 1926, σ. 88. **Μ.Ι. Μανούσacas**. «Ανέκδοτος επιστολή και άγνωστος εικών του Φιλότηου Σκούφου», *Χαριστήριον εις Αναστ. Ορλάνδον*, Αθήνα 1965, τόμ. 1, σ. 263-265, 268269 και στις σ. 274-276 καταγραφή των έργων του Φιλότηου Σκούφου. **Κ.Δ. Μέρτζιος**. «Νέα ειδήσεις περί Κρητών εκ των Αρχείων της Βενετίας. Γ' Φιλότηος Σκούφος. Δ' Γεράσιμος Βλάχος», *Κρητικά Χρονικά*, τόμ. 9 (1939), σ. 177-178, 240, 242. **Δημ. Σισιλιάνος**, *Οι μετά την Άλωση της Βασιλευούσης ακμάσαντες Έλληνες αγιογράφοι εις διάφορους τόπους εν Ελλάδι και εν Ευρώπη*, Αθήνα 1935, σ. 143, 196].

238. Βλ. και **Μ. Μανούσacas**, «Ανέκδοτος επιστολή και άγνωστος εικών...», ό.π., σ. 275, όπου στον κατάλογο των γνωστών έργων του **Φιλότηου Σκούφου** η θέση της εικόνας του Αγίου Σεραφείμ αναγράφεται ως «*άδηλος τόπος*».

και αναλώμασι της Ιεράς Μονής Κορώνης (Καρδίτσας)». Η Σταυρούλα Σδρόλια,²³⁹ στηριζόμενη στο γεγονός ότι η εικόνα αυτή «είναι έργο ενός αρκετά γνωστού **μη Αγραφιώτη ζωγράφου της εποχής...**, ενώ συγχρόνως απεικονίζεται σ' αυτήν **το πλήρες μαρτυρολόγιο του Αγίου**», κάμνει την διόλου αμελητέα υπόθεση ότι πιθανόν «η εικόνα αυτή δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία **μιας σημαντικής προσωπικότητας των Αγράφων** και ως τέτοιοι θα μπορούσαν να προταθούν ο τότε μητροπολίτης Φαναρίου και Νεοχωρίου [**Αθανάσιος ο Τριπολίτης**, 1652-1665²⁴⁰], ο ηγούμενος της **Μ. Κορώνας**, είτε ακόμη ο γνωστός ιερομόναχος και λόγιος της περιχής **Ευγένιος Γιαννούλης**». Η εικόνα χαρακτηρίζεται από την έκδηλη επιρροή της τέχνης της Δύσεως και την απομάκρυνσή της από την αυστηρή βυζαντινή τεχνοτροπία. Την ανακάλυψε δε ο μακαριστός μητροπολίτης Θεσ/δος και Φαναρ/λων **Ιεζεκιήλ Βελανιδιώτης** (1924-1950), κατά κόσμον Παναγιώτης Στρούμπος (1874-1952) κατά τη δεκαετία του 1920, όπως γράφει ο ίδιος: «... εν τη οδώ Πανδρόσου (Αθηνών), συνηθίζων να ερευνώ **εις τα παλαιοπωλεία**, ανεύρον μίαν φορητήν εικόνα του Αγίου Σεραφείμ, ήτις εικονίζει τον Άγιον με πλήρη Αρχιερατικήν στολήν επί του Αρχιερατικού θρόνου, αναγράφουσα **χρονολογίαν 1664** και ζωγράφον τον **Φιλόθεον Σκούφην**, εκ των επιφανών της εποχής του, έργα του οποίου κοσμούσι τα Χριστιανικά μουσεία Αθηνών και **Βενετίας**, ένθα επί πολύ διέμεινε, την οποίαν και ηγόρασα...». Και ου μόνον τούτο, αλλά «**ομοίως εις άλλο παλαιοπωλείον...**, ανεύρον ένα μεγάλο πλέον του ημίσεος μέτρου σιδηρούν κλισέ **εξόχου τέχνης**, παριστάνον τον Άγιον Σεραφείμ με πλήρη Αρχιερατικήν στολήν και με επιγραφήν κάτωθεν «**εν Βενετία 1805**», το ηγόρασα και τούτο και εξέδωκα χαλκογραφίας του Αγίου **εξαιρέτου τέχνης**. Ομοίως εις την συλλογήν του καθηγητού ιατρού κ. Θ. Δημητριάδη απόκειται ετέρα εικών του αγίου, **του 17^{ου} αιώνας**, με πλήρη αρχιερατικήν στολήν...».²⁴¹ Σε άλλο δημοσίευμά του ο **Ιεζεκιήλ** είναι περισσότερο αναλυτικός:²⁴² «Υπάρχει φορητή εν τη εμή συλλογή εικών του αγίου Σεραφείμ Αρχιεπισκόπου Φαναρίου, ήν ηγόρασα από αρχαιοπώλην των Αθηνών αντί δραχμών 4.000... Η εικών είναι 40x55 και αναγράφει «**χειρ Φιλοθέου Ιερομονάχου Σκούφου αχξδ' (1664)**». Ο Ιερομόναχος Σεραφείμ είναι με ολόκληρον την αρχιερατικήν στολήν, ενθρονισμένος, περίξ δε εις 13 μικρούς πίνακας ιστορείται το μαρτυρολόγιον του αγίου, όπερ είναι πολυπρόσωπον, εκάστη δε πινακίς αναγράφει με βυζαντινά γράμματα την υπόθεσιν του μαρτυρίου. Διακρίνεται ο **ζωγράφος** εν τη μικρογραφία των ιστορουμένων προσώπων, άτινα είναι **αριστουργήματα**, ως και εις τας τουρκικάς αμφιέσεις, εις τα ιστορούμενα κάστρα, πύργους, γεφύρας, τεμένη. Άνωθεν του ενθρονισμένου Ιερομόναχου, δεξιά μεν παρίσταται ο Σωτήρ κρατών εν τη αριστερά την Βίβλον και ευλογών τον άγιον διά της δεξιάς εν μέσω νεφελών, υπό τριών Αγγέλων περιστοιχούμενος, ενώ εν τω μέσω και άνωθεν της κεφαλής του αγίου έτερος Άγγελος κρατεί στέφανον εκ ρόδων διά της αριστεράς, διά δε της δεξιάς άνθος όπερ έχει φθαρεί. Η επιρροή της **Κρητικής τέχνης** είναι έκδηλος

239. Σταυρούλα Σδρόλια, «Συμβολή στην Εικονογραφία των Αγραφιωτών νεομαρτύρων Σεραφείμ, Δαμιανού και Μιχαήλ», *Καρδιτσιώτικα Χρονικά*, τόμ. 3 (1997), σ. 75-76.

240. Τιμολέων Ν. Βλάχος, *Η ιστορία της Ι. Μητροπόλεως Θεσ/δος και Φαναρ/λων*, Θεσ/νίκη 2012, σ.61.

241. **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς, *Έργα και Ημέραι*, τόμ. Β', Βόλος 1948, σ. 422, 597.

242. **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς, «Ο ζωγράφος Φιλόθεος Σκούφος και ο ιερομόναχος Σεραφείμ αρχιεπίσκοπος Φαναρίου», *περιοδ. «Θεολογία»*, τόμ. ΜΘ' (1935), σ.347-351 = *Έργα και Ημέραι*, τόμ. Β', σ.37-42.

και εν τω προσώπω του αγίου και εις την τεχνοτροπία του στεφάνου, ξένης προς την βυζαντινή τέχνην. Κατά σύμπτωσιν, την ιδίαν εποχήν εύρον εν ετέρω παλαιοπωλείω των Αθηνών παλαιόν cliché του Αγίου Σεραφεΐμ μεγέθους 60x80, με την ιδίαν τεχνοτροπία ενθρονισμένον τον άγιον με πλήρη Αρχιερατικήν στολήν, περίξ δε υπάρχουν 16 πινακίδια με το μαρτυρολόγιον του αγίου ενεπίγραφα, κάτωθεν δε φέρει επιγραφήν «1817 εν Βενετία». Η τέχνη είναι λίαν λεπτή και πολύ ανωτέρα της σημερινής ακμαζούσης τοιαύτης, αι παραστάσεις δε του μαρτυρολογίου είναι παρεμφερείς με τας παραστάσεις της εικόνας του Σκούφου ουχί όμως με την αυτήν σειράν. Το πρόσωπον του αγίου είναι περίπου όμοιον με την εικόνα του Σκούφου, με την διαφοράν ότι εις το cliché το γένειον είναι βοστρυχοειδές και αι τρίχες της κεφαλής φθάνουν έπροςθεν, κάτωθεν των ώμων, όπερ δεν συμβαίνει εις την εικόνα. Τούτο ηγόρασα αντί 800 δραχμών... Ο άγιος Σεραφεΐμ μαρτύρησε το 1601 έτος, η δε εικών (του Σκούφου) ιστορήθη, ως αναγράφει, το 1664. Εις διάστημα λοιπόν εξήκοντα τριών ετών... Τοιαύτης όθεν αμέσως μετά το μαρτύριόν του απήλασε τιμής ο άγιος Σεραφεΐμ, ώστε να γίνη το μαρτύριόν του υπόθεσις ενός εκ της πεντάδος των μεγάλων γονίμων ζωγράφων της ακμής της Ελληνικής εικονογραφίας, του Φιλοθέου Ιερομονάχου Σκούφου του Κρητός, εν Βενετία και αλλαχού διαπρέψαντος...». Βλέπουμε λοιπόν ότι στη Βενετία φιλοτεχνήθηκαν περικαλλείς εικόνες του Αγραφιώτη Αγίου Σεραφεΐμ, προφανώς δε εκεί ετιμάτο και η μνήμη του Αγίου από την ελληνική κοινότητα της πόλης, στην οποία συγκαταλέγονταν και πολλοί Αγραφιώτες. Δυστυχώς όλα αυτά τα σπουδαία έργα τέχνης, μετά το θάνατο του Ιεζεκιήλ (1952) «απωλέσθησαν»...

Αρκετοί από τους απόδημους είναι έμποροι, ενώ άλλοι δάσκαλοι που αναζητούν στις παροικίες εργασία ή μεταβαίνουν για συμπλήρωση των σπουδών τους. Το 1713 ο Αθανάσιος Γόρδιος γράφει προς τον συμπατριώτη του Δημήτριο Κυριτζόπαιδα στη Βενετία, τον οποίο συγχάριει για την αποδημία του «εις τας κλεινάς Ενετίας» και για τις ωφέλειες που θα έχει για την ψυχή και το σώμα του: «χαίρομαι και νη Δία πάμμεγα, διά την εις τας κλεινάς Ενετίας αυτής αποδημίαν, επεί ουκ ολίγον, ως οίομαι, εν ταύτη ωφεληθήσεται ου μόνον κατ'αυτήν την ψυχήν ήδη, αλλά και κατά το σώμα. Κατά μεν την ψυχήν, ότι πολυμαθής εκ των αυτόθι πολλών και ποικίλων θεμάτων, και οία άλλος πολύμητις Οδυσσεύς [...]. Κατά το σώμα δε, ότι κέρδος ου μικρόν εξ εμπορίας τής παρ'αυτόθι προσκλήσεται». Αντικείμενο της δραστηριότητας του Δημ. Κυριτζόπαιδος ήταν κατ'αρχήν η τυπογραφία, όπως γράφει ο Αθανάσιος στον αδελφό του Αναστάσιο το 1716: «Υπέρ Δημητρίου ούπερ εφίεται μαθεΐν [...], ίσθι ως Ενετίαζε διάγει διορθωτής τυγχάνων της του Καπιτανάκη του Πάτρηθεν τυπογραφίας»²⁴³ Η Βενετία είναι το λίκνο της ελληνικής τυπογραφίας, την οποία στηρίζουν ισχυροί έμποροι της παροικίας.²⁴⁴ Ο Κυριτζόπαις συνδέεται όχι μόνο με την τυπογραφική επιχείρηση του Καπιτανάκη, αλλά και με εκείνη του Αθηναίου Βερνάρδου Μάκολα.²⁴⁵ Φαίνεται πως ο Κυρι-

243. Αθαν. Γορδίου, *Προς τον Δημήτριον Κυριτσόπαιδα*, 19101713 [= ΜΝΕ, τόμ. 4 (1992), σ. 94, 119].

244. Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεία της ιστορίας των Αθηνών*, Αθήνα 1889, 1890, 1892, τόμ. 2, σ. 348 και τόμ. 3, σ. 248. Μ.Ι. Γεδεών, «Ημίνωνστοι σελίδες της ιστορίας των Αθηναίων», *Θεολογία*, τόμ. 5 (1927), σ. 114-115. Στεφ. Ν. Θωμόπουλου, *Ιστορία της πόλεως Πατρών*, 1888, β' έκδ. 1950, σ. 476.

245. Κ.Ν. Σάθα, «Η πρώτη εν Βενετία ελληνική τυπογραφία», *Μελέτη*, τεύχ. 8 (1908), σ. 470-485. Ν.Γ. Κοντοσόπουλου, «Τα εν Βενετία τυπογραφεία ελληνικών βιβλίων κατά την τουρκοκρατία», *Αθηνά*, τόμ. 58

τζόπαις, παράλληλα με την τυπογραφία, ασχολείται και με το εμπόριο βιβλίων. Έτσι, τουλάχιστον, εξηγείται το γεγονός ότι πλουτίζει *εκ της εμπορίας*. Το να γίνει πλούσιος ως *διορθωτής* τυπογραφείου είναι μάλλον απίθανο. Το βιβλιεμπόριο της εποχής είναι πολύ κερδοφόρο. Από τη **Βενετία** εισάγονται πολλά βιβλία προς πώληση στα σημαντικότερα εμπορικά πανηγύρια των διαφόρων ελληνικών πόλεων: Ιωαννίνων, Θεσσαλονίκης, Ελασσόνας, Λάρισας, Μοσχολουρίου, Ζητουνίου (Λαμίας) και άλλων.²⁴⁶ Πιθανόν ο **Κυριτζόπαις** να συμβάλλεται με Ηπειρώτες αντιπροσώπους, οι οποίοι έχουν στα χέρια τους ολόκληρο σχεδόν το ελληνικό βιβλιεμπόριο.

Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα έζησε στη **Βενετία** όπου ασχολούνταν με το εμπόριο ο **Δημήτριος Σκαρλάτος**, καταγόμενος από αρχοντική οικογένεια της **Λάρισας** (οι ρίζες των **Σκαρλάτων** ήταν από τα **Άγραφα**). Με δαπάνες του εκδόθηκε, το 1755, το έντυπο «*Των υπέρ της εκείσε εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου εκδοθεισών παπικών βουλών*».²⁴⁷ Εκεί καταγράφονται τα «*προνόμια*» που είχαν παραχωρήσει οι Αρχές της **Βενετίας** με τη συγκατάθεση του πάπα της Ρώμης, το 1514 και 1526. Το βιβλίο αποτελούσε, κατά κάποιον τρόπο, τον καταστατικό χάρτη για την πολιτεία των **Ελλήνων της Βενετίας**. Ο **Δημήτριος Σκαρλάτος** ήταν ένας από τους τέσσερις συνδρομητές, από τη Λάρισα, οι οποίοι αναγράφονται στο βιβλίο του Μεθοδίου Ανθρακίτη Βασιλόπουλου Μπαλάνου, *Οδός Αριθμητικής* (Βενετία 1749),²⁴⁸ θεμελιώδες έργο για την ελληνική αναγέννηση των φώτων στο 18^ο αιώνα.²⁴⁹

Αγραφιώτες και **Ευρυτάνες** απόδημοι, ιδίως έμποροι, εγκαθίστανται και στην **Τεργέστη**.²⁵⁰ Ένα μέρος των προϊόντων από τα τσελιγκάτα των **Αγράφων** διοχετεύεται στις αποθήκες του **Μετσόβου** (ήδη από το 1719 οι Γάλλοι ιδρύουν στο **Μέτσοβο** μεγάλο αποθηκευτικό κέντρο,²⁵¹ όπου συγκεντρώνουν ποικίλα κτηνοτροφικά προϊόντα και πρώτες ύλες για την υφαντουργία και τη βυρσοδεψία: μαλλιά ακατέργαστα και κατεργασμένα, δέρματα ήμερων και άγριων ζώων, κάπες, τυροκομικά και άλλα). Και από εκεί μαζί με άλλα μεταφέρονται για εξαγωγή στα λιμάνια. Η κίνηση των εξαγωγών καλύπτει ένα φάσμα προϊόντων και κτηνοτροφικών πρώτων υλών. Από τα γειτονικά λιμάνια του Αμβρακικού κόλ-

(1954), σ. 286-340. **Ν.Ε. Σκιαδά**, *Χρονικό της ελληνικής τυπογραφίας*, τ. 1, Αθήνα 1976, σ. 2450.

246. **Γ. Βελουδή**, «Η οικονομική άποψη του βιβλίου: η εκδοτική επιχείρηση των Γλυκήδων (1670-1854)», *ΟΔΒΧ (Οικονομική Δομή Βαλκανικών Χωρών, Σπ. Ασδραχά)* 1979, σ. 626-632. Πρβλ. **Ζ.Ν. Τσιρπανλή**, «Μαρτυρίες για το εμπόριο του ελληνικού βιβλίου», *Δωδώνη*, τ. 10 (1981), σ. 139-165.

247. **Παν. Αραβαντινού**, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ' Ελλήνων*, επιμ. Ε. Νικολαΐδου, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1986, σ. 199.

248. **Ευλ. Κουρίλα**, «Αναστάσιος Ιερέυς Παπαβασιλόπουλος και η ανέκδοτη Αλληλογραφία του», *Ηπειρωτική Εστία*, τ. 3 (Ιωάννινα 1954), σ. 1152.

249. **Μιχ. Λαφαζάνη**, «Λαρισαίοι χορηγοί εκδόσεων στα χρόνια του ελληνικού διαφωτισμού», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 51 (2007), σ. 123.

250. Για τον Ελληνισμό της **Τεργέστης**, βλ. αντί άλλων **Βασίλης Σφυρόερας**, λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τ. 57 (1993), σ. 78. **Ιεζεκιήλ** του από Βελανιδιάς, «Ο Ιερός Ναός και το νεκροταφείο της εν Τεργέστη Ελληνικής Κοινότητας», *Έργα και Ημέραι*, τ. Β', Βόλος 1948, σ. 21-30. Εξαπληκτική μονογραφία, στηριγμένη σε αρχειακές πηγές, δημοσίευσε η **Όλγα Κατσαράδη Hering**, *Η ελληνική κοινότητα της Τεργέστης, 1751-1830*, 2 τόμ. Αθήνα 1986.

251. **Ι. Λαμπρίδη**, *Μέτσοβον και Σεράκου*, Αθήνα 1888, σ. 49.

που, της Βόνιτσας και των Σαγιάδων εξάγονται όχι μόνο δημητριακά και ξυλεία, αλλά και χιλιάδες ζώων, καθώς και κτηνοτροφικές πρώτες ύλες: μαλλιά διαφόρων υλών, δέρματα από πρόβατα, γίδια, βόδια, χείρους, αρκούδες, λαγούς, αλεπούδες, κουνάβια και άλλα. Τα κέντρα υποδοχής των εξαγωγών είναι οι ευρωπαϊκές πόλεις: **Μασσαλία, Τουλών, Λιβόρνο, Αγκώνα, Τεργέστη, Βιέννη**.²⁵² Το ύψος των εξαγωγών από τα τσελιγκάτα των **Αγράφων** είναι συναρτημένο με την αύξηση της κτηνοτροφικής παραγωγής και τις δυνατότητες απορρόφησης. Κατά τα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα υπολογίζεται ότι εξάγονται από την περιοχή ετησίως τα ακόλουθα: περισσότερα από 40.000 γιδοπρόβατα, 2.000 βοοειδή, 200.000 οκάδες μαλλιά, 100.000 οκ. βούτυρο, 200.000 οκ. τυρί, 2.000 οκ. κερί, 15.000 φορτώματα κρασί 100 οκάδων το καθένα.²⁵³ Στις εξαγωγές αυτές θα πρέπει να προστεθούν τα διάφορα είδη σκουτιών ένδυσης και τα κλινοσκεπάσματα. Στην **Τεργέστη**, όπου υπήρχαν ήδη εγκατεστημένοι **ΑγραφιωτοΕυρυτάνες**, καλλιεργούνται και τα ελληνικά γράμματα, μεταξύ δε άλλων ο εκ **Βραγγιανών** καταγόμενος καθηγητής **Δημήτριος Χατζηπολυζώνης**, μετά την **Πέστη** και τη **Βιέννη** μετέδωσε και εκεί τα φώτα της ελληνικής παιδείας (θα αναφερθούμε ειδικότερα σ' αυτόν πιο κάτω).

Παρουσία αποδήμων **Ευρυτάνων** και **Αγραφιωτών** μαρτυρείται και στην ακμάζουσα ελληνική παροικία της **Βιέννης**.²⁵⁴ Ένας από αυτούς, ο μεγαλέμπορος **Αλεξανδρής**, είναι ευεργέτης της ελληνικής κοινότητας του αδελφάτου Αγίου Γεωργίου της **Βιέννης**. Αναφέρεται ως **Αλεξανδρής Ιωάννου εξ Αγράφων** [**Αλεξανδραίοι** ήταν από τη **Φουρνά**, αλλά και από το **Λιάσκοβο** Πετρωτό Αργιθέας Καρδίτσας]. Αλλά και ένας από τους αδελφούς της ισχυρής αγραφιώτικης οικογένειας **Σιτσάνη**, ο **Απόστολος**, διαμένει στη **Βιέννη** και δρα ως εκπρόσωπος εμπορικού και τραπεζικού οίκου. Συγκαταλέγεται δε μεταξύ των δώδεκα αιρετών επιστατών της αδελφότητας του Αγίου Γεωργίου.²⁵⁵

Εκτός από τους εμπόρους, στη **Βιέννη** διαμένουν και διάφοροι σπουδαστές, αλλά και έμμισθοι δάσκαλοι, όπως ο ελληνιστής λόγιος **Δημήτριος Χατζηπολυζώνης** (αναφερόμενος ακόμη ως **Πολύζος** ή **Πολυζώνης**) που διδάσκει τα γράμματα στα εκεί Ελληνικά σχολεία, αλλά και ιδιωτικά σε Ελληνόπουλα, κερδίζοντας αρκετά χρήματα από το επάγγελμά

252. F.C.H.L. Rouqueville, *Ταξίδι στην Ελλάδα: Ήπειρος*, μφρ. Π.Γ. Κώτσου, Αθήνα 1994, σ.370,382-384.

253. W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835, τόμ. 4, σ. 272-273. Πρβλ. **Κυριάκου Σιμόπουλου**, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. 3^η, Αθήνα 1975, σ. 486. **Γ.Δ. Στάθης**, *Η Θεσσαλία (1805-1810). Από το ημερολόγιον του Άγγλου περιηγητού William Leake*, Βόλος 1969, σ. 81-82.

254. Για τον Ελληνισμό της **Βιέννης**, βλ. αντί άλλων **Βασίλης Σφυρόερας**, λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «**Πάπυρος-Larousse-Britannica**», τόμ. 14 (1996), σ. 213. Εκτεταμένη μελέτη για την ελληνική παροικία της **Βιέννης** δεν έχει δημοσιευθεί. Υπάρχουν εντούτοις ειδικές μελέτες, από τις οποίες σημειώνουμε τις εξής: **Γεωργίου Λαΐου**, *Ο ελληνικός τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821*, Αθήνα 1961. **Πολ. Ενεπεκίδη**, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν του ελληνικού τύπου της Βιέννης 1790-1821*, Αθήνα 1965. **Πολ. Ενεπεκίδη**, *Συμβολαί εις την μυστικήν πνευματικήν και πολιτικήν κίνησιν των Ελλήνων της Βιέννης προ της Επανάστασεως*, Βερολίνο 1960. **Γεωργίου Λαΐου**, «*Η "Φιλόμουσος Εταιρεία" της Βιέννης (1814-1820)*», περ. «*Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου*» της Ακαδημίας Αθηνών, τόμ. 12 (1962), σ. 166-221.

255. **Σωφρ. Ευστρατιάδη**, *Ο εν Βιέννη ναός του Αγίου Γεωργίου και η κοινότης των Ελλήνων οθωμανών υπηκόων*, Αλεξάνδρεια 1912, σ. 85, 76.

του.²⁵⁶ Είχε γεννηθεί στα μέσα περίπου του 18^{ου} αιώνα στα Βραγγιανά, όπου διδάχτηκε τα πρώτα του γράμματα. Ύστερα παρακολούθησε μαθήματα κοντά στο Θεοφάνη στη Σχολή Φουρνά. Τέλος έφυγε για τη Ρουμανία, όπου πιθανόν παρακολούθησε μαθήματα στη Σχολή Βουκουρεστίου. Ο Αναστάσιος Γόρδιος και τα βοηθήματα διδασκαλίας του, άσκησαν τεράστια επιρροή στη σταδιοδρομία του. Ο θαυμασμός του για τον Γόρδιο και η αγάπη του για τον τόπο της καταγωγής του εκφράζεται σε πολλά συγγράμματά του: «Σοφοτάτου και οσιοτάτου Αναστασίου Γορδίου του πάνυ εν Βραβιανιά Αγράφων, πολύχιον όπου τον ήλιον πρώτον είδον καγώ ενεγκόντα. Σταγείροις τε και Κιτίω περί της σεμνότητος του κλέους ερίζει. Ουχ όπως γαρ τη θύραθεν σοφία κομών αλλά και της καθ'ημάς υπερφουεί τε και ιερά ο ιερώτατος Γόρδιος, το δε μέγιστον και ταις θείαις αρεταίς καταγλαιζόμενος πολλών μα τους λόγους τω μέτρω και Αριστοτέλους αυτώ και Ζήνωνος υπερανέστηκε».²⁵⁷ Ως καθηγητής ο Χατζηπολυζώης δίδαξε τα Ελληνικά γράμματα στις Σχολές των Ελληνικών κοινοτήτων της Πέστης (Βουδαπέστης), της Βιέννης και της Τερνέστης, όπου υπήρχαν ήδη εγκατεστημένοι πολλοί Αγραφιώτες. Κατά το 1805 επέστρεψε στην Ελλάδα με πρώτο σταθμό τ' Άγιο Όρος και από κει πήγε στην Ύδρα, όπου δίδαξε για λίγα χρόνια. Ύστερα δίδαξε στη Σχολή της Τήνου. Γύρω στα 1812 ανέβηκε στο Καρπενήσι, όπου δίδαξε ως σχολάρχης στην εκεί περίφημη Σχολή ως τα 1815, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην αναζωογόνηση της εκπαιδευτικής κίνησης.²⁵⁸ Με τη διδασκαλία του απέκτησε μεγάλη φήμη και διαπρεπή θέση στον κατάλογο των διδασκάλων του Γένους. Εκτός από το διδασκαλικό του έργο, έγραψε και πολλά συγγράμματα. Στα 1791 τυπώθηκε στη Λειψία το έργο του «Εκδίκησις δικαιοτάτη», με το οποίο επικρίνει σκληρά τους κακούς μαθητές και την αδιαφορία των γονέων για τις επιδόσεις τους (πόσο επίκαιρο αλήθεια θα ήταν το έργο αυτό σήμερα...). Σημαντικότερο όμως έργο του ήταν η Γραμματική της Ελληνικής γλώσσας, τυπωμένη στα 1800 στη Βιέννη.²⁵⁹ Έγραψε ακόμη διάφορα εορταστικά Μεγαλυνάρια, που εκδόθηκαν στα 1801. Επίσης, πανηγυρικούς λόγους, καθώς και εκκλησιαστικά άσματα. «Αντίφωνα της μεταμορφώσεως του Κυρίου και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού ήν ψάλλουσιν οι Ρώσοι και οι Σέρβοι εις την ιεράν λειτουργίαν ταύτης της σεβασμίας εορτής. Συνταχθέντα καταλλήλως... παρά του εν διδασκάλοις ελαχίστου Δημ. Χ΄ Πολυζώη του εκ Βραβιανιών των Αγράφων».²⁶⁰

Στη Βιέννη είναι εγκατεστημένος κατά το 1818 ως εμπορικός υπάλληλος και οικοδιδάσκαλος και ο Αθανάσιος Ιατρίδης (Καρπενήσι 1799-Αράχοβα 1866), ο κατοπινός ζωγράφος

256. Βλ. διαθήκη του: Τρ. Ε. Ευαγγελίδη, *Η παιδεία επί τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1936, τόμ. 2, σ. 430-431. Πρ-βλ. Γ.Ι. Ζαβίρα, *Νέα Ελλάς ή ελληνικόν θέατρον*, έκδ. Γ.Π. Κρέμου, Αθήνα 1872, σ. 287. Α. Παπαδόπουλου-Βρετού, *Νεοελληνικής Φιλολογίας κατάλογος τυπωθέντων βιβλίων*, Αθήνα 1854, τόμ. 2, σ. 332. Κ.Ν. Σάθα, *Νεοελληνική Φιλολογία (1453-1821)*, Αθήνα 1868, σ. 619.

257. Δ.Χ. Πολυζώη, *Γραμματική περιέχουσα τα οκτώ μέρη του λόγου*, Βιέννη 1800, σ. ιζ' κβ'.

258. Μ.Κ. Παρανίκα, *Σχεδιάσμα περί της εν τω ελληνικώ έθνει καταστάσεως των γραμμάτων από αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι των αρχών της ενεστώσης (ΙΘ΄) εκατονταετηρίδος*, Κων/πολις 1867, σ. 92. Π. Αραβαντινού, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννινα 1960, σ. 173.

259. Ν.Δ. Βέη, «Ιωάννου εκ Φουρνά των Αγράφων. Η Γραμματική του Δημητρίου Χ. Χατζηπολυζώη, του εκ Βραβιανιών των Αγράφων», *Τόμος προς Τιμήν Κων. Τριανταφυλλοπούλου*, Αθήνα 1959, σ. 494-496.

260. Σπ. Λάμπρου, *Νέος Ελληνομνήμων*, τόμ. 6 (1909), σ. 7172. Χριστ. Αλεξάκη, *Άγραφα...*, ό.π., σ. 380.

φος του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.²⁶¹ Επίσης εκεί εξειδικεύεται στην ιατροχειρουργική ο **Χρηστάκης Ράγκος** (υστερότοκος αδελφός του αρματολού των **Αγράφων, Γιαννάκη Ράγκου**, ο οποίος είχε υπάρξει μαθητής της Σχολής **Φουρνά**, σπούδασε ιατρική στη **Βιέννη**, έλαβε μέρος στη **Μάχη του Δραγατσανίου** στις 7 Ιουν. 1821, μετά την καταστροφή του Ιερού Λόχου επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου διορίστηκε επιμελητής ζωοτροφών και πολεμοφοδίων στο νησί Κάλαμος,²⁶² και αργότερα διατέλεσε βουλευτής στα 1854, και μετέφρασε από τα Γερμανικά το έργο «*Πύρρος βασιλεύς των Ηπειρωτών*»²⁶³), ενώ ο **Δημήτριος Αργυριάδης** σπουδάζει οικονομικές επιστήμες. Ο δεύτερος, στενός συγγενής της οικογένειας **Σιτσάνη**,²⁶⁴ υπήρξε από τους μεγαλύτερους εμπόρους εξαγωγείς σιτηρών της **Ανατολικής Ρωμυλίας και της Οδησού**.

ΒΛΑΧΙΑ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑ. Η ζωηρότερη πάντως αποδημική κίνηση **Ευρυτάνων και Αγραφιωτών** σημειώνεται προς τη **Βλαχία**. Εκεί αναζητούν καλύτερους όρους ζωής άν-

261. **Ιατρίδης Αθανάσιος**, ζωγράφος χαρακτής (Καρπενήσι 1799 - Αράχοβα 1866). Το 1814 βρίσκεται στα **Γιάννενα** θητεύοντας σε εργαστήρι χρυσοχοίας. Στη συνέχεια μεταβαίνει στη **Βιέννη** και σπουδάζει ζωγραφική (1820). Το 1827 τον βρίσκουμε στο **Παρίσι** απ' όπου θα επιστρέψει στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωση. Το 1832 διορίστηκε επιστάτης του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αίγινας και την επόμενη χρονιά καθηγητής ιχνογραφίας στο Ορφανοτροφείο Αίγινας. Από το 1834 και για δέκα χρόνια υπηρέτησε στην Αθήνα ως σχεδιαστής της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Λόγω της εμπειρίας του πήρε την άδεια να διενεργήσει ανασκαφές στη Χαιρώνεια και να συγκεντρώσει τις αρχαιότητες της περιοχής σε ιδιαίτερο χώρο, το πρώτο Μουσείο της Θήβας. Το 1845 εγκαταλείπει την Αρχαιολογική Υπηρεσία και εργάζεται ως ζωγράφος στην Αθήνα και αργότερα στην Αράχοβα. Φιλοτέχνησε τέσσερις εικόνες με μελάνι σε χαρτί που αναφέρονται στη δράση του **Μάρκου Μπότσαρη**, και μεταξύ άλλων εννέα λιθογραφίες που περιλαμβάνονται στην αδημοσίευτη μελέτη του «*Περί λιθογραφίας και περί σχεδίου και ζωγραφικής*». Ασχολήθηκε επίσης με το σατιρικό σκίτσο και δημοσίευσε περισσότερα από χίλια σχέδια αρχαίων ευρημάτων στην «*Αρχαιολογική εφημερίδα*» (1837/1844) υπό μορφή λιθογραφιών. Με το έργο του ασχολήθηκε ο Γ. Φαρμακίδης, ο οποίος και κατέχει αρκετά από τα σχέδιά του. Ο **Ιατρίδης**, προσεγγίζοντας τον Αγώνα της Ελευθερίας, εν μέρει ρεαλιστικά και εν μέρει εξιδανικευτικά, βρίσκει ανάμεσα στον **Παναγιώτη Ζωγράφο** και τον **Θεόδωρο Βρυζάκη** καλύτερους στη δράση πρωτόγονη του αμεσότητα την ανάγκη της εποχής αυτής όχι τόσο για αισθητική αγωγή όσο για πληροφόρηση και καταγραφή προσώπων και γεγονότων. Οι πολύπλευρες ανησυχίες του διαπιστώνονται από το γεγονός ότι δημοσίευσε και «*Συλλογή δημοτικών ασμάτων παλαιών και νέων μετά διαφόρων εικονογραφιών*» (Αθήνα 1859) [Βλ. **Μάνος Στεφανίδης**, λήμμα στην εγκυκλ. «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 29 (1987), σ. 89].

262. Ενδεικτικό της δράσης του **Χρηστάκη Ράγκου** είναι το από **1 Ιουν. 1823** Πιστοποιητικό του «*Εκτελεστικού*» (βλ. **Στέφανου Π. Παπαγεωργίου**, *Το αρχείο του Γιαννάκη Ράγκου*, Αθήνα 1982, σ. 22-23): «*Γεν. Γραμματεία / Β' περίοδ. / αριθμ. 200 του Πρωτοκόλου / Ο κύριος Χρηστάκης Ράγκος, καταγινόμενος εις τας επιστήμας εν Βιέννη ζήλω πατριωτικώ κινούμενος, και μη υποφέρων να αδιαφορή εις τον οποίον το έθνος εμβήκεν υπέρ της ελευθερίας μέγαν αγώνα κατέβη εις την Ελλάδα και ελθών πρώτον εις Μεσολόγγιον υπό πλήθους εχθρών πολιορκούμενον παρέμεινε εις την πολιορκίαν μετά των λουιτών αγωνιζομένων μέχρις της τελείας φυγής και του εξολοθρευμού αυτών. Μετά δε ταύτα εκστρατεύσας εις Ακαρνανίαν μετά πολλών άλλων αρχηγών, και δη μετά του ενδοξοτάτου Πετρόμπεη και συναγωνισθείς μετ' αυτών και φανείς χρήσιμος καθ' όλην την εκστρατείαν επανήλθε, ήδη δε παρακινούμενος και υπό των συγγενών και υπό των φίλων διά να επανέλθη εις την φωτισμένην Ευρώπην και να τελειώσει τον δρόμον των σπουδών του και ούτω να φανή χρησιμότερος εις την Πατρίδα αφήνει την Ελλάδα συντροφεύόμενος με τας ευχάς των συμπατριωτών του και επιθυμών να επιστρέψη μάλλον ικανώτερος να συνεισφέρει εις την ελευθερίαν και ευδαιμονίαν της Πατρίδος του, δίδεται αυτό το παρόν εις ένδειξιν του πατριωτικού του ζήλου και περί τα καλά προθυμίας του. / Ο Γενικός Γραμματέας / Α. Μαυροκορδάτος / Τριπολιτζά α' Ιουνίου 1823 / Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης / Θ. Κολοκοτρώνης / Α. Μεταξάς / Α. Ζαίμης / διά το ακριβές της αντιγραφής / εν Κορίνθω την 31 Μαρτίου 1826 / εν απουσία του επάρχου Κορινθίας / ο βοηθός - Θ. Καμπάνης*».

263. **Χριστόφορου Δ. Αλεξάκη**, *Άγραφα...*, ό.π., σ. 380. Και λήμμα στην εγκ. «*ΠαLaBr*», τόμ. 51, σ.212.

264. *Μνημοσύνη*, τόμ. 9 (1982), σ. 176.

θρωποι με ποκίλες δραστηριότητες: έμποροι, τεχνίτες, αγωγιάτες, διάφοροι επαγγελματί-ες, δάσκαλοι και εργαζόμενοι κάθε λογής. Η Βλαχία την εποχή εκείνη φάνταζε στους Ελ-ληνες όπως περίπου και η Αλάσκα στους Αμερικάνους χρυσοθήρες! Έτσι στη Βλαχία, το 17^ο αιώνα, διαβιούσαν πολλοί Αγραφιώτες. Ο Ευγένιος Γιαννούλης γράφει με κάποια σκωπτική διάθεση για τη μαζική αποδημία συμπατριωτών του, στη Βλαχία: «Έδραμον εκεί πολλοί, ωσάν τρέχουσι τα πρόβατα εις το άλας και οι μίγιες εις τα τραύματα και τα βάρη εις το μέσον [...], έδραμον ως κριοί επίσημοι και κωδωνοφόροι τω ηγεμόνι» (Επ. 223).

Οι Ευρυτάνες και Αγραφιώτες καλλιεργούν στενούς δεσμούς με ηγεμόνες της Βλαχί-ας. Μερικοί μάλιστα από αυτούς έχουν και ευρυτανική ή αγραφιώτικη καταγωγή, όπως ο Ιωάννης Καρσοφύλλης,²⁶⁵ μέγας βεσιτάριος της εκλαμπροτάτης αρχής των Μουσών. Προς

265. Δοσιθέου Ιεροσολύμων, *Παραλειπόμενα εκ της ιστορίας των εν Ιεροσολύμοις πατριαρχουσάντων* [= Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας*, 1891, τόμ. 1, σ. 300-301]. Ο Ιωάννης Καρσοφύλλης, του οποίου ο πατέρας ήταν από το Καρπενήσι, χρημάτισε διδάσκαλος της Μεγάλης του Γένους Σχολής στην Κων/πολη (1646-1664) και μέγας λογοθέτης του πατριαρχείου Κων/πόλεως (1676-1691). Γεννήθηκε στις Καρυές της επαρχίας Δέρκων της Ανατολικής Θράκης το 1610 και πέθανε στο Βουκουρέστι το 1693. Ήταν «ο προκριώτερος των μαθητών Θεοφίλου του Κορδαλλέως, παρ' ού και αρκούντως εποτίσθη τον ιόν της λουθηροκαθολικής αιρέσεως». Δέχθηκε διαδοχικά όλα σχεδόν τα πολιτικά αξιώματα της Μεγάλης Εκκλησίας: λογοθέτης του γενικού (1641), μέγας ρήτωρ (1653), Χαρτοφύλαξ (1663), μέγας χαρτοφύλαξ (1664), μέγας σκευοφύλαξ (1670) και μέγας λογοθέτης (1676-1691). Τέλος, χρημάτισε βεσιτάρης του ηγεμόνα της Ουγγροβλαχίας (1691-1693). Λόγιος, αλλά όχι θεολόγος, δημιούργησε προβλήματα στην Εκκλησία από το 1645 με το να θέσει σε κυκλοφορία «τετράδιο» χειρόγραφο, με το οποίο αρνούσαν τη μετουσίωση των Τιμών Δώρων στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας και γι' αυτό θεωρήθηκε *καθβινιστής*. Τη δογματική πλάνη του αποκάλυψε και κατήγγειλε στην Εκκλησία ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσιθέος (1669-1707). Η πλάνη και τα «τετράδια» του Καρσοφύλλη αποκρήχθηκαν από τον ίδιο και από τη σύνοδο της Κων/πόλεως (1691) επί Οικουμενικού πατριάρχου Καλλίνικου Β' του Ακαρνάνος (β' 1689-1693), ο οποίος ήταν Αγραφιώτης και καταγόταν από την Καστανιά (Καρδίτσας). Γράφει σχετικά ο Κ. Ν. Σάθας: «Έγραψε, προτροπή, ως ο ίδιος λέγει του διδασκάλου του (Θεοφίλου του Κορδαλλέως), βιβλιάριον τι κατά της λέξεως Μετουσιώσεως, πράγματι όμως κατά του μυστηρίου της (Θείας) Ευχαριστίας, και τούτο χειρόγραφον περιανόμους επεδείκνυεν εις πολλούς, μέχρις ού ο τότε πατριαρχεύων Παρθένιος Β' προσκαλέσας ήλεγξεν αυτόν, απειλήσας ότι ήθελεν αποκηρύξει της εκκλησίας ως αιρετικόν. Μεσιτεία όμως του πνευθερού του, οικονόμου της μεγάλης εκκλησίας, ανδρός τιμίου και ευλαβούς, εσώθη του αναθέματος. Τω δε 1645 αναθεματίσας το συγγραμμάτιον και την αίρεσιν έλαβε την συγχώρησιν, και διωρίσθη σχολάρχης της πατριαρχικής σχολής της διδοχρήν του Κορδαλλέως. Εδίδαξε μετά φήμης επί δεκαοκτώ έτη (164-664) τιμηθείς υπό της εκκλησίας και τω οφφικίω του μεγάλου λογοθέτου. Φωραθείς δε μετά ταύτα ως *καθβινίζων* εδιώκετο πονταχόθεν. Και τω 1691 σύνοδος συγκροτηθείσα υπό Καλλινίκου του Ακαρνάνος προσεκάλεσεν εις απολογίαν τον Καρσοφύλλον, όστις παραστάς ωμολόγησεν ότι τα υπ' αυτού γραφέντα και δοξαζόμενα αντέκειντο εις τα δόγματα της ορθοδοξίας, υπογράψας άμα και εν τη περί τούτου συνταχθείση συνοδική πράξει. Και τη επαύριον, Κυριακή της Ορθοδοξίας ούση, έσχιεν ο πατριάρχης εν τη λειτουργία τα τετράδια αυτού, και αναθέματι καθυπέβαλε τους αντιγράψαντας, ει μη παραδώσωσι ταύτα εις το πυρ. Απεβίωσεν ο Καρσοφύλλης περί τα τέλη του ΙΖ' αιώνος (1693). Ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσιθέος έγραψε κατά τούτου ολόκληρον πονημάτιον ελέγχον τας κακοδοξίας του, προσθείς και τινα περί του βίου αυτού». Από τα έργα του Καρσοφύλλη το μόνο έντυπο είναι το «Εγχειρίδιον περί τινων αποριών και λύσεων ή περί εξετάσεως και επιβεβαιώσεως αναγκαίων τινών της Εκκλησίας δογμάτων» (Μονή Συναγώβου 1697), ενώ παραμένουν ανέκδοτα: «Βίοι Αγίων» (11: Ιορδάνου μαρτυρήσαντος την 2 Φεβρ. 1650, Ιωάννου του ράπτου μαρτυρ. την 20 Δεκ. 1652, Συμεών του Τραπεζούντιου μαρτυρ. την 14 Αυγ. 1653, Ιωάννου του Βλάχου μαρτυρ. την 12 Μαΐου 1662, Αθανασίου μαρτυρ. την 24 Ιουλ. 1670, Νικολάου του Καρπενησιώτου μαρτυρ. την 23 Σεπτ. 1672, Γαβριήλ μαρτυρ. την 2 Φεβρ. 1676, Κυπριανού μαρτυρ. την 5 Ιουλ. 1679, Σταματίου μαρτυρ. την 10 Αυγ. 1680, Δαμασκηνού μαρτυρ. την 13 Νοε. 1681, Παύλου του Ρώσου μαρτυρ. την 3 Απρ. 1683), «Ζητήματα και λύσεις θεολογικάι», «Συνοπτική έκθεσις περί του μυστηρίου της εξομολογήσεως», «Ερωταποκρίσεις αναγκαίαι εκάστω ευσεβεί», «Επιγράμματα», «Ευχή εις την Αγίαν Τριάδα», «Όπι αι ψυχάι και οι άγγελιοι κατά φύσιν αισθάνονται», «Εφημερίδες», «Σίχοι επί του Τάφου της Μαρίας Ρωσοστή» (1667), «Επιστολαί». Πολύτιμες από ιστορική άποψη για την ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου θεωρούνται οι «Εφημερίδες» του Καρσοφύλλη. [Βλ. Σ.Α. Κοντογιάν-

αυτόν ο Ευγένιος Γιαννούλης, σε επιστολή του της 13-6-1667 από τα Βραγγιανά, εκφράζεται ικετευτικά για τους Αγραφιώτες εμπόρους και τον ικετεύει να τους περιθάλπει και να τους προασπίζεται, με τα εξής: «... Την σην ικετευτικώς αξιούμεν σεμνοπρέπειαν, σπλάχνα οικτιρμών και φιλανθρωπίας απάσης γέμοντα προς πάντας τους κατ' εμπορίαν επιδείξει δεομένους, μάλιστα προς τους εμούς Αγραφιώτας αυτόθι προσερχομένους, μεθ'ών νυν άρτον οδύνης εσθίομεν και μετά κλαυθμού το πόμα πίνομεν, διά την επικρατούσαν ζάλην [...]. Πάσι μεν ανθρώποις αόκνως και προθύμως αντιπελάργει, Αγραφιώτας δε μάλιστα ως ομοπατρίους. Εντεύθεν γαρ και αυτός συ τας πρώτας έχεις της γενέσεως αρχάς, τα Άγραφα λέγω τα πυρίφλεκτα» (Επ. 77).²⁶⁶ Ο πατέρας του Ιωάννη Καρσοφύλλη ήταν Καρπενησιώτης, έμπορος γουναρικών και χρυσοσχος, εγκατεστημένος αρχικώς στις Καρυές της Θράκης.

Στην ίδια επιστολή του ο Γιαννούλης διαβιβάζει τους χαιρετισμούς του και σε δύο διακεκριμένους ΕυρυτανοΑγραφιώτες εμπόρους της Βλαχίας: «Τους άλλους γνωρίμους, Αρμάγον τον Κουκουρδέλον και τον εμόν Τρίπογλην τον Βελισδοניתην [από Βελισδόνη=Τρίδενδρο] και εί τινα άλλον αυτόθι παρρικούντα προσαγόρευσον δι' εμού» (Επ. 77). Τα πρόσωπα αυτά είναι προδήλως τα ίδια που αναφέρονται και σε άλλη επιστολή του Γιαννούλη το 1679 προς τον ηγεμόνα Σερμπάνο Καντακουζηνό²⁶⁷: «'Εστι μεν ούν τι χωρίον εν τοις Αγράφοις ενταύθα Βρανιανά λεγόμενον, εξ ού δύο τινές ήσαν αδελφοί γνήσιοι, Αρμαγάς και Διάκων, Κοκορδέλοι την επωνυμίαν, γνώριμοι και συνήθεις της σης εκλαμπρότητος» (Επ. 144).

Από τα Βραγγιανά είναι και τρεις άλλοι αδελφοί που δρουν ως έμποροι την ίδια εποχή στη Βλαχία: Δήμος, Πολυζώης και Θεοδωρής (Επ. 183). Εκεί είναι εγκατεστημένος και κάποιος Κυρίτσης, μάλλον από τα Πενιανά (Επινιανά). Απόδειξη γι' αυτό είναι η επιστολή που συντάσσει ο Γιαννούλης για λογαριασμό της μητέρας του Κυρίτση, απευθυνόμενης «τω εκλαμπροτάτω και γαληνοτάτω γνωσίω ηγεμόνι και δεσπότη πάσης Ουγγροβαλχίας κυρίω κυρίω Ράδουλα βοεβόδα» (Επ. 219).

Οι Αγραφιώτες απόδημοι δεσπάζουν όχι μόνο στην οικονομική, αλλά και στην πολιτική και διοικητική ζωή των παρίστριων ηγεμονιών. Αναφέρεται σχετικά ο ηγεμόνας Ιωάννης Κουπάρης, συμπατριώτης του Αναστασίου Γορδίου και αποδέκτης επιστολών του: «Τω

νης, λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 32 (1988), σ. 256. Κ.Ν. Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία (1453-1821)*, Αθήναι 1868, σ. 374376. Όλη τη σχετική με τη ζωή και το έργο του Ιω. Καρσοφύλλη βιβλιογραφία, βλ. στα έργα: Ι. Ντούρα, *Ο Δοσίθεος Ιεροσολύμων και η προσφορά αυτού εις τας Ρουμανικάς χώρας και την Εκκλησίαν αυτών*, Αθήναι 1977. Ν. Τζιράκη, *Η περί Μετουσιώσεως (Transubstantiation) Ευχαριστιακή έρις*, Αθήναι 1977. Σ. Κοντογιάννη, *Σιναιτικόν ζήτημα (ιστ'ίθ' αιών.)*, Αθήναι 1987].

266. Ευγένιου Γιαννούλη του Αιτωλού, *Επιστολές*, ό.π., σ. 27.

267. Οι Καντακουζηνοί, γόννοι της ομώνυμης οικογένειας του Βυζαντίου, ήταν προύχοντες και άρχοντες στη Βλαχία. Ο Σερμπάν Καντακουζηνός, δευτερότοκος γιος του μέγα ποστέλνικου της Βλαχίας Κων/νου (+1663), έγινε μέγας σπαθάρης το 1669. Εξορίστηκε στην Κρήτη το 1672 από τον ηγεμόνα Γρηγόριο Γκίκα, Το 1674, καίμακάμης (τοποτηρητής) της Βλαχίας του ηγεμόνα της Βλαχίας Γεωργίου Δούκα (1630-1684). Ηγεμόνας της Βλαχίας (1679-1689). Έλαβε μέρος στην πολιορκία της Βιέννης (1683). Κόμης και πρίγκιπας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους (1683-1688). Προστάτευσε τα γράμματα, τις τέχνες και τη γεωργία. Συνέλαβε την ιδέα να εκδιώξει τους Τούρκους από την Ευρώπη με τη συνεργασία της Αυστρίας και της Ρωσίας. Δηλητηριάστηκε από τον αδελφό του Κων/νο και τον ανιψιό του πρίγκιπα Κων/νο Μπασαράμπα Μπρανκοβάνου, που θεωρούσαν τους σκοπούς του επικίνδυνους [βλ. λήμμα στην εγκυκλ. «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 31 (1988), σ. 406, αρ. 4].

του εκλαμπροτάτου και υψηλοτάτου αυθέντου και ηγεμόνος πάσης Ουγγροβλαχίας εντιμωτάτω [...] και αξιωτάτω άρχοντι **Κουπάρη** κυρίω κυρίω **Ιωάννη** τω **εκ των Αγράφων της Ελλάδος**». Δίπλα του ο **Κουπάρης** έχει ως βοηθό του τον αδελφό του **Πσρούση**, που ο Γόρδιος τον γνωρίζει προσωπικά: «**Τον ηξέυρω και με ηξέύρει πολύ καλά**».²⁶⁸

Ένας άλλος υψηλός αξιωματούχος είναι από το **Βλάσι των Αγράφων** (Καρδίτσα). Πρόκειται για τον άρχοντα **Γεωργάκη**, καπικεχαγιά του **Νικολάου Μαυροκορδάτου**,²⁶⁹

268. **Αναστ. Γορδίου**, *Προς τον ενδοξότατον άρχοντα κύριον Ιωάννην Κουπάρην εν Ουγγροβλαχία, 27-10-1723* [= ΣΤΕ (Στερέα Ελλάς, περιοδικό), τόμ. 11 (1979), σ. 89-90].

269. **Νικόλαος Μαυροκορδάτος**, λόγιος ηγεμόνας της Βλαχίας και της Μολδαβίας (Κων/πολη 1680 Βουκουρεστί 1730). Γιος του σπουδαίου **Αλέξανδρου Νικ. Μαυροκορδάτου** του *εξ απορρήτων* (Μεγάλου Διερμηνέως της Υψηλής Πύλης και εκ των σημαντικότερων λογίων του 17^{ου} αι. και των αρχών του 18^{ου} αι., Κων/πολη 1641-1709) και της **Σουλτάνας Χρυσοσκουλαίου**. Υπήρξε μαθητής του **Χρυσάνθου Νοταρά**, πατριάρχη αργότερα (1707) Ιεροσολύμων, και του **Ιακώβου Μάννα** ή **Μάνου** του Αργείου. Εκπαιδευθείς από τον γλωσσομαθή πατέρα του, «*εικοσαέτης ήν άκρως ειδήμων της Ελληνικής, Λατινικής και Τουρκικής, θαυμαζόμενος παρά πάντων διά την ευφρίαν*». Όπως γράφει ο δάσκαλός του **Ιάκωβος** Αργεός, «*Ούτω γαρ έλκων έτος το εικοστόν, πολύς μεν ήν εν θεωρία και πράξει... , πολύς δ' εν φιλοσοφία και ρητορεία, εν πολλοίς διαλέκτοις τω πατρί παρεξεταζόμενος, μάλιστα δε την Ελλάδα και πάτριον, την τε Λατινίδα, και την Οθωμανικήν ούτως εις άκρον εξηκριβώσατο, και ταύτα χρόνου μακρού μη δεηθείς μηδ' εκδημίας προς αλλοτρίαν στείλόμενος, αλλ' οίκου μένων και τη πατρίδι, ώστε τους μεν Λατινους αυτόν της Λατινίδος υπερθαυμάζειν, τους δε Οθωμανούς της οικείας φωνής και της άλλης παιδείας διά τιμής άγαν και νυν έχειν τον άνδρα, ουχ όπως τους τυχόντας, αλλά και τους προύχοντας, και δη και αυτόν τον βασιλέα...*». Το 1698, οπλισμένος, παρά το νεαρό της ηλικίας του, με πολυπληρη μόρφωση και γλωσσομάθεια, ανήλθε στο αξίωμα του **μεγάλου διερμηνέως**, διαδεχόμενος «*εις το του μεγάλου διερμηνέως αξίωμα τον εκ ποδαλγίας πάσχοντα πατέρα αυτού (Αλέξανδρον)*, του οποίου πολλώ υπερείχεν επί *μεγαλοφύια*», στο οποίο αξίωμα παρέμεινε ως το 1709. Το έτος αυτό διορίστηκε ηγεμόνας της **Μολδαβίας**, **πρώτος Έλληνας** που καταλάμβανε το αξίωμα αυτό, αντικαταστάθηκε όμως το 1710 από τον **Δημήτριο Καντεμίρ** και επανήλθε το 1711. Με την άνοδο στο θρόνο «*απήλλαξε πολλούς Μολδαβούς εξανδραποδισθέντας υπό τον Ταρτάρων, εξακτοποίησε τα οικονομικά της χώρας, εξωμάλυνε πάσας τας υσταταμένας διαφοράς, ηλάττωσε τους φόρους, περιέστειλε διαφόρους κακάς συνθηείας, και ενί λόγω διώκησε τον τόπον πατρικώς*». Επειδή η χρηστή διοίκησή του ευαρέστησε την Πύλη, το 1715 μετατέθηκε στον ηγεμονικό θρόνο της **Βλαχίας** που κατείχε ο **Στέφανος Καντακουζηνός**, ο οποίος αντέδρασε και προκάλεσε την επέμβαση των Αυστριακών για την αποκατάστασή του, πλην όμως γι' αυτό ανακλήθηκε στην Κων/πολη και φυλακίστηκε μαζί με τον πατέρα του **Κων/νο Καντακουζηνό**, δημεύθηκε η περιουσία τους και αποκεφαλίστηκαν το 1716 με την αιτιολογία ότι συνεργάζονταν με την αυστριακή κυβέρνηση. Αφικόμενος στη **Βλαχία**, ο **Νικόλαος**, έγινε διώκτης της οικογένειας των **Καντακουζηνών** και μερικών άλλων αρχόντων, «*ως μεν τινες λέγουσι, φοβούμενος αυτούς, ως δ' άλλοι, κατ' επιταγήν του μεγάλου βεζίρου*». Οι **Καντακουζηνοί** κατέφυγαν στον αυτοκράτορα της Αυστρίας και ζήτησαν τη συνδρομή του κατά του **Μαυροκορδάτου**, και στις 25 Νοε. 1716 στρατός Αυστριακός «*λάθρα εις Βλαχίαν εισελάσας*» κατέλαβε την πρωτεύουσα, και ο μεν ηγεμών **Νικόλαος** «*συλληφθείς μετήχθη εις Τρανσυλβανίαν, η δε Τουρκική φρουρά κατεκόπη, και η πόλις αφειδώς διηπάγη*». Η Πύλη «*εκτιμώσα την προς αυτήν αφοσίωσιν του Μαυροκορδάτου, και αναγνωρίζουσα τας εξιδιασμένας εκδουλεύσεις αυτού, τον αντικατέστησεν εν τη ηγεμονία διά του αδελφού του Ιωάννου*». Ο **Νικόλαος** φυλακίστηκε υπό των Αυστριακών από το Νοέ. του 1716 ως το 1718 στο φρούριο Κάρλσμπουργκ της Τρανσυλβανίας, επανήλθε όμως μετά τη Συνθήκη του Πασάροβιτς (1719) στο αξίμά του, διαδεχθείς τον αποθανόντα αδελφό του **Ιωάννη**, στο οποίο παρέμεινε ως το θάνατό του (14 Σεπτ. 1730). Τάφηκε στη μονή του Βακαρέστη, που είχε κτίσει ο ίδιος. **Ως ηγεμόνας** χαρακτηρίστηκε για την πλεονεξία του και όχι σπάνια τη βιαιότητά του, **ως λόγιος** όμως ήταν ένας από τους εξωχότερους λογίους του 18^{ου} αιώνα, χαρακτηρισθείς ως ένας από **τους πρωτοπόρους του νεοελληνικού διαφωτισμού**. Ήταν ειδήμων της Ελληνικής, Λατινικής, Γαλλικής, Ιταλικής, Αραβικής, Περσικής και Οθωμανικής διαλέκτου, και «*δικαίως εγκωμιάσθη υπό τε ομοεθνών και αλλογενών*». Και από μεν τους ημετέρους ιδίως διατρέψαν τον παιδεία και τις αρετές του ο **Ιάκωβος Μάνος** και ο **Παρθένιος** ο *εξ Αθηνών*, από δε τους Γερμανούς ο **Βολφ** (Secretarii aulici Wolf, panegyricus in laudem Nicolai Maurocordati) και ο **Χαίλβιος** (Theodori Hoelvii, oratio de litteratum studiis Nicolai Nicolai Maurocordati). Ενεψύχωσε την ελληνική παιδεία και στην Αυλή του συγκεντρώθηκαν λόγοι της εποχής, ο **Δημήτριος Προκοπίου Πάμπερης**, ο **Ιωάννης Σκαρλάτος**, ο **Γεώργιος Χρυσόγονος**. Η βιβλιοθήκη του («*εξ εντύπων και χειρογράφων*») ήταν από τις πλουσιότερες

«του εκλαμπροτάτου και σοφωτάτου αυθέντου και ηγεμόνος πάσης Ουγγροβλαχίας». Και αναφέρει ο Γόρδιος προς τον Γεωργάκη: «**Πατρίδα της (της ενδοξότητός σας) είναι μία των εν Αγράφοις κωμών η καλουμένη Βλασίου, ομορούσα και γειτονεύουσα με την εδικήν μου πατρίδα, καλουμένην Μεγάλα Βραγγιανά [...], συμπατριώτης κατά το κοινόν των Αγράφων όνομα**».²⁷⁰

Ως κομιστής της επιστολής του Γορδίου προς τον Γεωργάκη, αλλά και μηνυμάτων σε άλλα

πρόσωπα, φέρεται ο εντιμότατος κυρ Αυγέρης από τα Βραγγιανά. Ήταν ένας εκ των αγωγίμων ανδρών μεταξύ Αγράφων, Λάρισας, Θεσσαλονίκης και Βλαχίας. Διάφοροι Αγραφιώτες και Ευρυτάνες εμπορευόμενοι στη Βλαχία κατά τις πρώτες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα αναφέρονται από τον Γόρδιο, αλλά μόνο με τα μικρά τους ονόματα: Γιώργης, Ανδρέας, Δήμος, Θεοδόσιος, Παναγιώτης και άλλοι.²⁷¹

Εκτός όμως από τους εμπορευόμενους, έντονη είναι και η παρουσία λογίων, που στο περιβάλλον του Ιωάννη Καρυοφύλλη βρίσκουν ισχυρή προστασία.²⁷² Αλλά και αργότερα στη Βλαχία έχουμε επίσης πολλούς λόγιους Αγραφιώτες, την περίοδο της Τουρκοκρατίας: Ιώσηπος ιεροδιάκονος (18^{ος} αι.), καταγόταν από τη Φουρνά και ήταν αδελφός του Ιωάννη Αγραφιώτη, δίδαξε στη σχολή του Βουκουρεστίου.²⁷³ Στη σχολή Ιασίου δίδαξαν οι

της Ανατολής και αλληλογραφούσε με εξέχουσες μορφές των γραμμάτων (τον Χρυσάνθο Νοταρά, τον Αναστάσιο Γόρδιο, τον Νεόφυτο Μαυρομάτη, τον Ιωάννη Φαβρίκιο, τον Ελβετό θεολόγο Ιωάννη Λε Κλερκ κ.ά.). Το Δεκ. 1719 εκδόθηκε στο Βουκουρέστι το έργο του «Περί καθηκόντων βίβλος» («εξεδόθη ελληνολατινιστί και εν Λειψία τω 1713»), στο οποίο συνδυάζεται η κλασική διδασκαλία περί αρετής με τη χριστιανική («το σύγγραμμα τούτο, λέγει ο Hammer, επέχει την αυτήν εν τη Ελληνική φιλολογία θέσιν, όίαν το του Κικέρωνος εν τη λατινική»). Ενώ έγραψε και άλλα έργα παρόμοιου περιεχομένου («Εγχειρίδιον εν ώ γνώμαι και φροντίσματα περί ήθους και πολιτείας», «Περί γραμμάτων σπουδής και βιβλίων αναγνώσεως» κ.ά.). Το βιβλίο του «Φιλοθέου Πάρεργα», Βιέννη 1800 (ο αββάς Βιγνόζης, βιβλιοφύλαξ του βασιλέως της Γαλλίας, το όνομα σε «roman, fort instruetif, et tres amusant»), θεωρείται η πρώτη νεοελληνική προσπάθεια διαμόρφωσης μυθιστορημάτων τού είδους και η σημασία του για την ιστορία των νεοελληνικών γραμμάτων είναι μεγάλη. Επίσης επιστολή προταχθείσα στην κατά το έτος 1716 εκδοθείσα στο Παρίσι «Γεωγραφία» του Χρυσάνθου Νοταρά. Ανέκδοτα έργα του: «Παράλληλος αναθεώρησις ιεράς τε και αορίστου αρχαιολογίας», «Διάλογος περί ψυχής», «Ευχή εωθινή, και εσπερινή». Λατινιστί έγραψε τα «Φροντίσματα» και μετέφρασε από τα Λατινικά το «Ελληνικόν Θέατρον», που εκδόθηκε στη Λειψία το 1758 και 1760. Τουρκιστί δε έγραψε τα «Περί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» και «Περί της αρχαίας και νέας Δακίας». Γιού του ήταν ο Ιωάννης Μαυροκορδάτος (Κων/πολη 1712-1747), ηγεμόνας της Μολδαβίας και ο Κων/νος Μαυροκορδάτος (Βουκουρέστι 1711άσιο 1769), ηγεμόνας της Βλαχίας [Βλ. Βασίλης Σφυρόερας, λήμματα στην εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούσε-Βριταννικά», τόμ. 41 (1990), σ. 56, αρ. 2. Κ.Ν. Σάθα, Νεοελληνική Φιλολογία (1453-1821), Αθήνα 1868, σ. 422-424. Jacques Bonchard, Φιλοθέου Πάρεργα (Αθήνα/Montreal 1989), κριτική έκδοση του κειμένου με εξαντλητική εισαγωγή και μετάφραση στα Γαλλικά].

270. Αναστ. Γορδίου, *Προς τον κεχαγιά κύριον Γεωργάκην εν Ουγγροβλαχία, 27-10-1723* [= ΣΤΕ (Στερέα Ελλάς), τόμ. 11 (1979), σ. 89-90].

271. Πρακτικά Συνεδρίου στα 170 χρόνια του Μάρκου Μπότσαρη, 1995, σ. 272-273. Στερέα Ελλάς (περιοδικό), τόμ. 10 (1978), σ. 273 και τόμ. 11 (1979), σ. 15, 9. Πρβλ. Κ.Μ. Κούμα, *Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη 1832, τόμ. 12, σ. 566-567. Γ.Δ. Παυλίδη, «Επίσκεψις εις την έδραν της Σχολής των Αγράφων», *Θεσσαλικά Χρονικά*, τόμ. 78 (1959), σ. 252.

272. Α.Ε. Καραθανάση, *Οι Έλληνες λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714)*. Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής πνευματικής κίνησης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες κατά την προφαναριωτική περίοδο, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 29-38, 46-49, 50-51, 89, 136, 205.

273. Δημήτρας Χατζημάνου, *Δραστηριότητες Ελλήνων διδασκάλων και λογίων στη Δυτική Θεσσαλία και στα*

Ιωάννης Δημητριάδης ή Αγραφιώτης, Φουρναίος (περ.1766-1791) – ο οποίος κατά τον Κ.Ν. Σάθα «εδίδαξεν εν τη Ηπείρω, Θεσσαλία και Βουκουρεστίω και μετέφρασεν εκ του λατινικού την Λογικήν του Αϊνκεκίου, και το διεξοδικώτατον Λεξικόν του Ερρίκου Στεφάνου»²⁷⁴ – και Θεόδωρος Αγραφιώτης (1812). Μαθητές δε αναφέρονται, μεταξύ άλλων:²⁷⁵ στην ακαδημία Βουκουρεστίου, οι Διονύσιος Αγραφιώτης, Άγραφα (μαθητής Χρυσογόνου) και Θωμάς Δανιήλ, Πίνδος (1814), στη δε ακαδημία Ιασίου, οι Ιωάννης Αγραφιώτης εκ Φουρνά (1814), Παρθένιος ιερομόναχος εξ Αγράφων (1814), Κων/νος Αναστασίου εξ Αγράφων (1818), Κων/νος Γεωργίου εξ Αγράφων (1818), Νικόλαος Ιωάννου εξ Αγράφων (1818), Κων/νος Αθανασίου εξ Αγράφων (1819).²⁷⁶

Οι εμπορευόμενοι Ευρυτάνες και Αγραφιώτες στη Βλαχία αναπτύσσουν αργότερα και εθνικοαπελευθερωτική δράση στους κόλπους της Φιλικής Εταιρείας. Μερικοί ενισχύουν οικονομικά το κίνημα του Αλέξανδρου Υψηλάντη, ενώ άλλοι εντάσσονται στις γραμμές του ως απλοί μαχητές και οπλαρχηγοί. Ο πιο γνωστός είναι ο Αθανάσιος Καρπενησιώτης Φούρλας,²⁷⁷ περίφημος οπλαρχηγός από το χωριό Άγιος Ανδρέας Καρπενησιού (από όπου πήρε και το επώνυμό του) και ήδη εγκατεστημένος στη Μολδαβία, όπου αποκτάει σημαντική κινητή και ακίνητη περιουσία. Παίρνει μέρος στο κίνημα ως αρχηγός 900 ανδρών,²⁷⁸ από τους οποίους πολλοί είναι συμπατριώτες του. Ας δούμε αναλυτικότερα τη δράση του: Τον πατέρα του τον έλεγαν Φουρλίδα ή Φλέγκα. Ο Πουκεβίλ τον αναφέρει ως Θανάση Αγραφιώτη. Για την ηλικία του δεν υπάρχουν θετικές πληροφορίες. Πάντως το 1821 πρέπει να είχε περάσει τα 50 χρόνια, αφού κατά τις πληροφορίες που έδωσε στο Γούδα ο Γεώργιος Δημητριάδης, που είχε προστατευθεί από τον Καρπενησιώτη στο Ιάσιο, είχε γεννηθεί περί τα μέσα του 18^{ου} αιώνα (περί το 1770). Έμαθε λίγα γραμματάκια από τον παπά του χωριού του. Ήτανε ζωηρό παιδί και τον έλεγαν «μπούρα», με την έννοια του παλικαρά. Έμαθε την τέχνη του οπλοδιορθωτή κι έφυγε από την πατρίδα του. Δούλεψε την τέχνη του σε διάφορες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τελευταία καταστάλαξε στο Ιάσιο της Μολδαβίας (Ρουμανίας). Εκεί δουλεύοντας οπλοδιορθωτής και κάνοντας οικονομίες, μάζεψε ένα μικρό κεφάλαιο. Και καθώς ήταν ξύπνιος και τίμιος και είχε αποκτήσει γνωριμίες, άρχισε να ανοικιάζει μοναστηριακά κτήματα. Ύστερα νοίκιασε μερικά χτήματα της συζύγου του ηγεμόνα Δομνίτσας Μαριόρας, που ήταν ελληνικής καταγωγής. Και αργότερα έγινε διαχειριστής και επιστάτης στην τεράστια κτηματική περιουσία

²⁷⁴ Άγραφα κατά το 17^ο και 18^ο αιώνα, Καρδίτσα 1992 [ΓΑΚΑρχαία Ν. Καρδίτσας, αρ. 1], σ. 31.

274. Κ.Ν. Σάθα, *Νεοελληνική Φιλολογία (1453-1821)*, σ. 597.

275. Ariadna CamarianoCioran, *Les Academies Princieres de Bucarest et de Jassy et leurs Professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974 [ΙΜΧΑ (Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου), αρ. 142], σ. 289-306.

276. Θεόδωρου Α. Νημά, *Η εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Συμβολή στη μελέτη του Θεσσαλικού Διαφωτισμού*, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 253, 310-312 κ.α.

277. ΓΑΚ, χφ. 242, φ. 11α.

278. Αθαν. Ξοδίου, *Απομνημονεύματα: Η Εταιρεία των Φιλικών και τα πρώτα συμβάντα του 1821, ανέκδοτα υπομνήματα, προκηρύξεις, γράμματα κ.ά. κείμενα*, έκδ. Λ. Βρανούση και Ν. Καμαριανού, Αθήνα 1964, σ. 41, 55-56, 58-59, 61, 64-65. Σ.Κ. Χατζάκη, *Ο Θανάσης Καρπενησιώτης*, Αθήνα 1937, σ. 43-80.

της. Αλλά δεν ξέχασε την ιδιαίτερη πατρίδα του, το **Καρπενήσι**. Το 1819 προσφέρει 10.000 γρόσια, που τα καταθέτει στο Αγιοταφίτικο ίδρυμα για να πορίζεται η *Σχολή του Καρπενησίου* τους τόκους. Σε δηλωτικό του γράμμα, από 7 Μαΐου 1819, αναφέρει ο ίδιος: «*Διά του παρόντος δήλον γίνεται, ότι ο τόκος των 10.000 γροσίων, ήτοι δέκα χιλιάδων, οπού αιωνίως αφιερώνω διά να λαμβάνη τον τόκον αυτών η εν τη πατρίδι μου σχολή, και την ξεχωριστήν ορδινίαν και δίαίταν, τα οποία έχουν να τα λαμβάνουν οι έφοροι της σχολής παρά των παρ'εμού διορισθέντων εφόρων εν Κωνσταντινουπόλει, εις άρχεται ο τόκος αυτών εκ του 1820 Απριλίου 23, εκτός των δύο χιλιάδων οπού εμετρήθησαν για νάχει εις χείρας του κυρ Γερασίμου εις οικοδομήν μερικίων οντάδων, και δίδεται το παρόν μου εις χείρας του πανοσιωτάτου κυρίου Γερασίμου ηγουμένου Προυσού*».²⁷⁹ Όταν έμαθε ότι ιδρύθηκε η **Φιλική Εταιρεία** έγινε μέλος της και δούλεψε για την προετοιμασία του σηκωμού. Με την είσοδο του **Αλ. Υψηλάντη** στη **Μολδοβλαχία**, ο **Καρπενησιώτης** μήκε αμέσως κάτω από τις διαταγές του και τον ακολούθησε. Τέλος, Απρίλη του 1821, μαζί με τον **Κ. Πεντεδέκα**²⁸⁰ τον έστειλε ο **Υψηλάντης** μ'εξήντα ένοπλους στο **Γαλάτσι**. Εστρατολόγησε και άλλους πολλούς από την πόλη κι έφτασε να έχει 600 αγωνιστές, ενώ παράλληλα διέθετε και περί τα 30 κανόνια. Στις 30 Απρ. 1821, ο **Καρπενησιώτης**, που στο μεταξύ είχε ονομαστεί **χιλιάρχος**, απέκρουσε επίθεση των Τούρκων στη γέφυρα του ποταμού **Σερέτη**, μισή ώρα μακριά από το **Γαλάτσι**. Αν και αρχικά διέθετε μόνο 12 αγωνιστές, μπόρεσε να συγκρατήσει πολυάριθμο εχθρικό στράτευμα, ωστόσο ενισχύσεις και από τις δύο πλευρές ανέβασαν τον αριθμό των Ελλήνων σε 700 και των Τούρκων σε 2.000. Στη μάχη που ακολούθησε οι Τούρκοι είχαν περισσότερους από 300 νεκρούς και αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν. Την επόμενη μέρα, 1^η Μαΐου 1821, ισχυρό τουρκικό στράτευμα από 7.000 πεζούς και ιππείς καθώς και αρκετά πεδινά κανόνια υπό τον **Γουσουφ πασά Περκόφτσαλη**²⁸¹ φάνηκε να βαδίζει κατά του **Γαλασιού** και

279. ΓΑΚ, χφ. 242, σ. 11, 18, 21, 25. **Μάρκου Α. Γκιόλια**, *Ιστορία της Ευρυτανίας...*, ό.π., σ. 452.

280. Ο **Κων/νος Πεντεδέκας** ήταν Φιλικός και αγωνιστής από τα Γιάννενα. Είχε σπουδάσει στην πατρίδα του. Επήγε μετά σ'ένα συγγενή του στη **Μολδοβλαχία** και μορφώθηκε περισσότερο. Ασχολήθηκε με το εμπόριο. Κατηχήθηκε μεταξύ των πρώτων στη Φιλική Εταιρεία. Στον κατάλογο των Φιλικών του **Π. Σέκερη** αναφέρονται σχετικά τα εξής: «*11 Κωνσταντίνος Πεντεδέκας – Ιωαννίτης. Έμπορος. Διά Ν. Γαλάτη εις Μόσχαν. Φλ. 50*». Δεν αναφέρεται η χρονολογία κατηχήσεώς του, αλλά πρέπει αυτή να έγινε το 1816, γιατί τότε ο **Νικ. Γαλάτης** ήταν στη Μόσχα. Έγινε θερμός απόστολος της Φιλικής Εταιρείας ο **Πεντεδέκας** και παρουσί-ασε αξιόλογη δράση και ζήλο. Έδρασε κατοπινά και ως οπλαρχηγός στη **Μολδοβλαχία** υπό τον **Αλέξ. Υψηλάντη** και αργότερα κατέβηκε στην Ελλάδα, όπου συνέχισε τον απελευθερωτικό αγώνα. Μετά την Απελευθέρωση παρέμεινε στο Ναύπλιο ως το τέλος της ζωής του. Εξέδωσε τη μελέτη του **Γάλλου** στοχαστή **Βολνέ, Φυσικός νόμος ή Φυσικά αρχάι της ηθικής** (1828). Πέθανε σ'Ανάπλι το 1833 (βλ. **Χρήστου Α. Στασινόπουλου**, *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, εκδ. Δεδεμάδη, Αθήνα 1979 = επανέκδ. εφρημ. «*Το Βήμα*», Αθήνα 2021, τόμ. Δ', σ. 156).

281. Ο **Γουσουφ πασάς Μπερκόφτσαλης** ή **Περκόφτσαλης** ήταν Τούρκος στρατηγός που έδρασε κατά τον Ελληνικό Αγώνα. Όταν ο **Αλ. Υψηλάντης** πήκε στις ηγεμονίες το 1821, ο **Γουσουφ** ήταν διοικητής της **Βραϊλας** και φρούραρχος **Δοβρουσάς**. Διατάχθηκε από την Πύλη να κτυπήσει τους επαναστάτες. Με δύναμη 5.000 ιππέων και 2.000 πεζών επιτέθηκε κατά των Ελλήνων του **Αλ. Υψηλάντη** που υπεράσπιζαν το **Γαλάτσι**. Την 1^η Μαΐου 1821, μετά από σκληρή μάχη, οι Τούρκοι κατέλαβαν το **Γαλάτσι**. Το οποίο και έκαψαν, αφού σκότωσαν πολλές εκατοντάδες αμάχων. Μετά την αποτυχία του κινήματος του **Υψηλάντη**, ο **Γουσουφ** ειρήνεψε τις ηγεμονίες με τρόπο αιματηρό. Έγινε ονομαστός για την αγριότητά του. Το Φεβρ. 1823 διατάχθηκε να στρατολογήσει μεγάλο ασκέρι και να πνίξει την Επανάσταση στην κυρίως Ελλάδα. Μονάχα 6.000 μπόρεσε να μαζέψει και κατέβηκε στην Ανατολική Στερεά και στην Εύβοια. Διορίστηκε βαλής της Πελοπον-

επιτέθηκε και πάλι στις θέσεις του **Καρπενησιώτη**, ο οποίος τοποθέτησε 200 Έλληνες, σε τρία παλιά οχυρώματα, που είχαν φτιάξει άλλοτε οι Ρώσοι έξω από την πόλη, και τους άλλους 400 ενόπλους τους άφησε μέσα στο **Γαλάτσι**. Ο ίδιος τοποθετήθηκε στο πιο προχωρημένο ταμπούρι που ήταν όμως και καλύτερα χτισμένο και πιο δυνατό. Ξαπόλυσε ο **Γιουσούφ** την καβαλλαρία του σε γιουρούσι κατά των ταμπουρωμένων Ελλήνων, ενώ από 18 κανονιοφόρους, από το **Δούναβη**, χτυπούσαν οι Τούρκοι το **Γαλάτσι**, και τα πεδινά κανόνια τους χτυπούσαν τα οχυρώματα. Με το πρώτο γιουρούσι εγκαταλείψανε το πρώτο οχύρωμα οι Έλληνες, και ύστερα από λίγο και το δεύτερο. Έμεινε ο **Καρπενησιώτης** με 45 μόνο άνδρες στο τρίτο ταμπούρι. Στο μεταξύ, το ασκέρι του **Περκόφτσαλη** είχε μπει στο **Γαλάτσι**, όπου οι Έλληνες είχαν απώλειες περί τους 350 νεκρούς. Οι απώλειες των Τούρκων ξεπέρασαν τους 1.200, αλλά το **Γαλάτσι** καταλήφθηκε και καταστράφηκε. Ο **Καρπενησιώτης** με τους συντρόφους του αντιστάθηκαν μέχρι που νύχτωσε. Τους τέλειωσαν και τα μπαρουτόβολα. Έπρεπε λοιπόν να βγουν. Ξεγέλασαν τους Τούρκους πετώντας τις κάπες τους προς τα δεξιά ενώ οι ίδιοι έφευγαν προς τ'αριστερά. Οι Τούρκοι ντουφέκισαν, μέσα στη νύχτα, τις κάπες και ώσπου να ξαναγεμίσουν, οι γενναίοι εκείνοι Έλληνες απομακρύνθηκαν με το σπαθί στο χέρι, αφού **σκοτώθηκαν έξι**. Καταφύγανε **σ'ένα νησάκι του Δούναβη**. Από εκεί έφυγαν και κατά πρόταση του **Γεωρ. Καντακουζηνού** πήγαν στο **Σκουλένι** όπου μαζεύτηκαν διάφορα σκορπισμένα ελληνικά σώματα. Μετά τη φυγή του **Καντακουζηνού** προς τη **Βεσσαραβία**, όσοι Έλληνες αποφάσισαν να μείνουν εκεί και ν'αντισταθούν στους εχθρούς, εκλέξανε τον **Καρπενησιώτη** αρχηγό, τον οποίο μαζί με τον **Γάννη Κοντογόνη** ονόμασαν *ταξίαρχους*. Από τους 1.500 ένοπλους Έλληνες που είχαν μαζευτεί στο **Σκουλένι**, έμειναν να πολεμήσουν, με τον **Καρπενησιώτη**, μονάχα 485 ένοπλοι, από τους οποίους οι 150 νησιώτες. Στις 7 Ιουν. 1821, 6.000 καβαλλαράιοι Τούρκοι και 2.000 πεζοί πλησιάσανε στο **Σκουλένι** μ'επικεφαλής τον **Κεχαγιάμπεη** του **Περκόφτσαλη** (πασά της **Βραϊλας**). Ο **Καρπενησιώτης** με τους Έλληνες **έκαψε το Σκουλένι** για να μην χρησιμεύσει στους Τούρκους για ορμητήριο και τραβήχτηκαν σε μια μικρή χερσόνησο του **Προύθου**, που ήταν το σύνορο **Μολδαβίας** και **Βεσσαραβίας**. Δεν πρόλαβαν να την απονησώσουν, γιατί έφτασε το ιππικό των εχθρών και στις 9 το πρωί της 17^{ης} Ιουν. εξαπέλυσε

νήσου, στη θέση του **Δράμαλη**. Την άνοιξη του 1823 επέδραμε στα **Σάλωνα** (Άμφισσα) και επίσης κατέστρεψε το **μοναστήρι του Οσίου Λουκά**. Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου, επικεφαλής 6.000 ανδρών, εισέβαλε στη **Βόρεια Εύβοια** και την υπέταξε. Έφερε **μεγάλες καταστροφές** στον τόπο και στους πληθυσμούς, αλλά δεν κατάφερε να σβήσει την Επανάσταση στους τόπους που πέρασε, ούτε προχώρησε προς την Πελοπόννησο. Έπεσε και αρρώστια στο ασκέρι του και, αφού απέτυχε να καταλάβει την **Ακρόπολη της Αθήνας**, επέστρεψε τον Αύγουστο στο **Ζητούνι** (Λαμία). Τον κάλεσαν στην **Κων/πολη** και θα πλήρωνε την αποτυχία του με το κεφάλι του, αλλά τον έσωσε ο **Δερβίς πασάς**, άλλοτε μεγάλος Βεζύρης. Διατάχθηκε δε ν'ακολουθήσει τον **Δερβίς πασά** στην εκστρατεία του κατά της Στερεάς Ελλάδας το 1824. Δεν εστάθηκε όμως και τότε πιο τυχερός. Νικήθηκε στη μάχη της **'Αμπλιανης** (13 Ιουλ. 1824), κατά την οποία οι Έλληνες πήραν λάφυρα το άλογο και τις αποσκευές του, και σε άλλες μάχες. Αυτό προκάλεσε τη δυσμένεια των οθωμανικών αρχών και ο **Γιουσούφ** δεν αναφέρεται στο εξής στην ιστορία των πολεμικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Τραβήχτηκε στη **Μικρή Βλαχία** της Ρουμανίας, όπου έμεινε μέχρι το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1829 όπου ξαναπολέμησε [βλ. **Χρήστου Α. Στασινοπούλου**, *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, ό.π., Αθήνα 2021, τόμ. Α', σ. 374-375. Λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «*Πάπυρος-Larousse-Britannica*», τόμ. 17 (1996), σ. 336].

απανωτά γιουρούσια. Οι Έλληνες τους δέχτηκαν με θεριστική φωτιά και είχαν αρχικά μικρές απώλειες, αλλά όταν οι εχθροί χρησιμοποίησαν κανόνια, οι μπάλες κατέστρεψαν τα οχυρώματα και οι νεκροί αυξήθηκαν. Την άνιση πάλη παρακολούθησαν, βουβοί θεατές, και τρία ρωσικά συντάγματα, που είχαν παραταχθεί στην απέναντι όχθη του Προύθου με σκοπό να εξασφαλίσουν την ουδετερότητα της Βεσσαραβίας. Ο Καρπενησιώτης και οι άλλοι καπεταναίοι, που είχαν μείνει μαζί του, Κοντογόνης (καταγωγή από Πελοπόννησο) κλπ, έδιναν το παράδειγμα του ηρωισμού και του πατριωτισμού. Αποφασισμένοι να πεθάνουν δώσανε την άνιση μάχη με το πολυάριθμο ασκέρι του εχθρού μέχρι που τα ντουφέκια τους, από την πολλή χρήση άναψαν κι έγιναν άχρηστα. Οι τελευταίοι που έμειναν, με τον Καρπενησιώτη τραυματισμένο, αλλά όρθιο στη μάχη, μαζί και ο Κοντογόνης, όρμησαν με γυμνά σπαθιά μέσα στο πλήθος των εχθρών, σκότωσαν όσους μπόρεσαν κι εκεί οι περισσότεροι βρήκαν το θάνατο. Ο Καρπενησιώτης, αν και πληγωμένος, σκότωσε δυο Τούρκους, πριν πέσει. Ελάχιστοι πληγωμένοι και γεροί κατάφεραν να περάσουν στην αντίπερα όχθη του Προύθου, όπου ήταν οι Ρώσοι, που αγνάντευαν με θαυμασμό αυτή τη μάχη των γενναίων Ελλήνων κατά του πλήθους των εχθρών. Από τους Έλληνες σκοτώθηκαν περί τους 300 και όλοι σχεδόν οι οπλαρχηγοί, ενώ οι νεκροί των Τούρκων ξεπέρασαν τους 1.600. Η θυσία του Καρπενησιώτη, που ενώ μπορούσε να φύγει προς τη Βεσσαραβία, όπως του είχαν προτείνει οι Ρώσοι, δεν έφυγε, αλλά στάθηκε, πολέμησε και πέθανε σαν ήρωας, μοιάζει μ' εκείνη του Διάκου στην Αλαμάνια και του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι. Έκανε και ο Καρπενησιώτης κάτι ανάλογο, αλλά σε μακρύν τόπο. [Μετά την Απελευθέρωση, αίτηση στην «Επιτροπή Εκδουλεύσεων» για την αναγνώρισή του ως Αγωνιστού υπέβαλε ο πρώτος εξάδελφός του Μήτσος Πλατόπουλος από τον Άγιο Ανδρέα Καρπενησιού και τα αδέρφια του Πλατόπουλου (ως κληρονόμοι) οι Γεώργιος και Αθανάσιος Μπούρας (πιστοποιητικό Δημάρχου Καρπενησιού το 1865). Η Επιτροπή τον κατέταξε στην Α' τάξη των Υπαξιωματικών με Α.ν.Μ. 2236].²⁸²

Ονομαστός θεωρείται και ο Γεώργιος (ή Νικόλαος) Καρύτσας, σηματοφόρος του Αλ. Υψηλάντη, έμπορος από το Καρπενήσι (με απώτερη καταγωγή από την Καρύτσα, όπως δείχνει και το όνομά του), στη Βλαχία. Ως Φιλικός ο Καρύτσας κινείται στους ομογενείς και συγκεντρώνει χρήματα για την οργανωτική εξάπλωση της Εταιρείας στην Ευρυτανία. Ο Νικόλαος Καρύτσας του Χατζή καταγόταν από το Καρπενήσι. Ήταν έμπορος. Το 1819 πήγε στη Βλαχία κι έφερε αρκετά χρήματα. Εκεί μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και άρχισε να εργάζεται για τη διάδοση της Ιερής Ιδέας. Η δραστηριότητά του όμως έφτασε στον Αλή πασά, ο οποίος έστειλε ιππείς Ταταραίους να τον συλλάβουν και να του πάρουν την περιουσία. Πληροφορήθηκε όμως τα σχέδια του Αλή, από φίλους του Γιαννιώτες, κι έφυγε ξανά για τη Βλαχία. Η έναρξη της Επανάστασης τον βρήκε εκεί και κατατάχτηκε, ως Ση-

282. Χρήστου Α. Στασινόπουλου, *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, ό.π., τόμ. Β', σ. 347-350. Κώστα Ζήση, *Αγρωφιώτες και Καρπενησιώτες Αγωνιστές στην Επανάσταση του 1821*, Ιστορικές Εκδόσεις Στέφ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1983, σ. 159-160, Λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Larousse-Britannica», τόμ. 32 (1988), σ. 226.

μαιοφόρος, στον Αλ. Υψηλάντη. Πολέμησε σε διάφορες μάχες και σκοτώθηκε μαχόμενος χάνοντας και την περιουσία του. Αυτά αναφέρονται σε πιστοποιητικό των κατοίκων του Καρπενησιού από το 1865 που υπάρχει στον φάκελλο του γιου του Γιάννη.²⁸³ Ο Ιωάννης Καρύτσας του Χατζή ήταν γόνος μεγάλης οικογένειας του Καρπενησιού. Ο πατέρας του Νικόλαος ήταν, όπως είπαμε, έμπορος πλούσιος και Φιλικός πριν από την Επανάσταση. Ο ίδιος γεννήθηκε το 1805 και σε νεαρή ηλικία μπήκε υπό τις οδηγίες των οπλαρχηγών της περιοχής της γενέτειράς του, για να συνεχίσει το έργο που άρχισε ο πατέρας του, πέφτοντας μαχόμενος στον Προύθο ποταμό στην αρχή του Αγώνα. Πολέμησε στις μάχες Καρπενησιού, Μεγάλου Χωριού (Ιανουάρ. 1822, Δράμαλης), Κεφαλόβρυσου, Καλιακούδας, πολιορκία Μεσολογγίου, Κραβάρων και Μεγάλου Χωριού όταν έδιωξε τους Τούρκους το 1828 με αρχηγό τον Κίτσο Τζαβέλλα. Όταν ο Ιμπραήμ κατάστρεψε την Πελοπόννησο κατέβηκε στο Μοριά και ανέλαβε τη Γραμματεία του Φρουρίου της Μονεμβασιάς. Επίσης στην Τρίπολη και το Ναύπλιο ήταν Σωματάρχης στον Θ. Κολοκοτρώνη. Πιστοποιητικά του χορήγησαν πολλοί οπλαρχηγοί το 1865, και τα υπέβαλε ο ίδιος στην Επιτροπή. Κατατάχθηκε στην Α' τάξη των Υπαξιωματικών με Α.ν.Μ. 3056.²⁸⁴

Έμπορος από το Καρπενήσι είναι και ο Γεώργιος Γιαννόπουλος, που οδηγεί συγκροτημένο σώμα 50 συμπατριωτών του, στο Δραγατσάνι. Γεννήθηκε στο Καρπενήσι και ήταν ένας από τους εγκριτότερους πολίτες της πόλης. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και τον Απρίλιο του 1817 πήγε στην ηγεμονία της Μολδαβίας. Το Φεβρ. του 1821 πήρε τα όπλα και με 50 στρατιώτες υπό τις οδηγίες του, μαζί με τον Δ. Καρύτσα, που βρισκόταν τότε στη Μολδαβία, ενώθηκε με τον Αθανάσιο Καρπενησιώτη και έλαβε μέρος ως μπουλουκτζής, κάτω από τις διαταγές του Γενικού Αρχηγού Αλέξ. Υψηλάντη, σε πολλές μάχες. Στη μάχη του Προύθου ποταμού, κοντά στο Σκουλένι και Ιάσιο, σκοτώθηκε πολεμώντας ηρωικά, με πολλούς άλλους. Έχασε όλη την περιουσία του. Οι Καρπενησιώτες Γερασιμόπουλος, Κων. Γ. Κατιώτης, Ιωάν. Δ. Μοναστηριώτης και άλλοι χορήγησαν πιστοποιητικό στις 2861865, στο οποίο αναφέρονται τα παραπάνω και που το υπέβαλε ο γιος του Ιωάννης Γ. Γιαννόπουλος (60 ετών) και η αδελφή του Ελένη Γ. Ρικοπούλου, στις 3-71-865, στην Επιτροπή Εκδουλεύσεων. Η Επιτροπή τον κατέταξε στην Γ' τάξη των Στρατιωτών με Α.π.Μ. 8344.²⁸⁵ Ο Ιωάννης Γιαννόπουλος, από το Καρπενήσι, ήταν στην περίφημη φρουρά του Μεσολογγίου, που το υπερασπίστηκε 12 μήνες και 15 μέρες, υπό τις διαταγές του συμπατριώτη του Αθ. Χατζόπουλου. Αναφέρεται στους μισθολογικούς καταλόγους του αρχηγού του με α/α 6. Πιθανόν να είναι γιος του Γεώργιου Γιαννόπουλου, που σκοτώθηκε στον Προύθο ποταμό της Μολδαβίας. Δεν υπέβαλε δικαιολογητικά και δεν έχει φάκελλο στα Αρχεία των Αγωνιστών.²⁸⁶

283. Κώστα Ζήση, *Αγραφιώτες και Καρπενησιώτες Αγωνιστές στην Επανάσταση του 1821*, ό.π., σ. 165.

284. Κώστα Ζήση, *Αγραφιώτες και Καρπενησιώτες Αγωνιστές στην Επανάσταση του 1821*, ό.π., σ.164-165.

285. Κώστα Ζήση, *Αγραφιώτες και Καρπενησιώτες Αγωνιστές στην Επανάσταση του 1821*, ό.π., σ. 73-74. Χρήστου Α. Στασινόπουλου, *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, ό.π., τόμ. Α', σ. 362.

286. Κώστα Ζήση, *Αγραφιώτες και Καρπενησιώτες Αγωνιστές στην Επανάσταση του 1821*, ό.π., σ. 74.

Στο κίνημα του **Αλ. Υψηλάντη** στρατεύεται εθελοντικά και ο **Δημήτριος Παλαιόπουλος**, επιφανής **Καρπενησιώτης** αρματολός και προεστός,²⁸⁷ που αλληλογραφεί με τον **Ναπολέοντα** και έχει πρόσβαση στον Ρώσο αυτοκράτορα **Αλέξανδρο Α'**. Πρόκειται για μια σημαντική προσωπικότητα, με αξιόλογη παιδεία και μεγάλο κύρος ανάμεσα στους κλεφταρματολούς της εποχής. Η πατρίδα του πρέπει να ήταν η **Δομνίστα** Ευρυτανίας. Αναφέρεται ως μέλος της Φιλικής Εταιρείας, που πρόσφερε πολύτιμες υπηρεσίες, προ του 1821. Διέτρεξε ως εθναπόστολος πολλά μέρη της Ελλάδας. Δεν υπέβαλε δικαιολογητικά, ούτε έχει αριθμό στα Μητρώα Αγωνιστών. Λίγα ακόμη για το βίο του: Τον πατέρα του τον έλεγαν **Γιάννη**, που ήταν θρυλικός και τραγουδημένος αρματολός του 18^{ου} αιώνα αλλά είχε χάσει το αξίωμα του προεστού επί Κουρτ πασά, και με σουλτανικό Διάταγμα οδηγήθηκε δέσμιος στη Λάρισα όπου καρατομήθηκε.²⁸⁸ Όπως γράφει ο Rouqueville, «**Ο Δημήτριος Παλαιόπουλος εν Καρπενησιώ γεννηθείς, έκ τινος των οικογενειών εκείνων αι οποίαι διέμενον ανάστατοι εν μέσω των ερειπίων της πατρίδος αυτών, συνεδέθη διά φιλίας μετά του Νουτζου ΜακρήΜήτσου** ότε ο πράκτωρ ούτος του **Αλή** απεστάλη παρά του κυρίου αυτού ίνα διαμείψη λόγους ειρήνης μετά των πολεμικών σιφών άτινα ήσαν διεσκορπισμένα ανά την σειράν της **Πίνδου** και του όρους της **Οίτης**».²⁸⁹ Ο **Δημ. Παλαιόπουλος** βοήθησε τον **Αλή πασά** να πάρει το πασαλίκι των Ιωαννίνων και ο **Αλής** τον διόρισε προεστό και αργότερα αρματολό των **Αγράφων**. Πέραν τούτου, αλληλογραφούσε με τον **Μέγα Ναπολέοντα**, καθώς και με τον **Ρήγα Φεραίο**. Ήταν άνθρωπος με πολλές γνώσεις και υψηλές διασυνδέσεις και είχε αναλάβει ως μεσολαβητής για την προώθηση της συνδιαλλαγής ανάμεσα στον **Αλή πασά** και στους κλεφταρματολούς. Η ενέργειά του αυτή εναρμονιζόταν με τις πολιτικές επιδιώξεις του **Ρήγα**, που επίσης αλληλογραφούσε με τους Αλβανούς **Άγο Μουχουρντάρη**, στρατηγό του **Αλή** και **ΜουχουρντάρΠότσα**.²⁹⁰ Ο πόλος των ζυμώσεων, ο «**πυρήν**» των συζητήσεων και διαπραγματεύσεων στο **Καρπενήσι** το 1805, είναι κατά τον Αραβαντινό «ο ιστορικός ανήρ **Δημήτριος Παλαιόπουλος**».²⁹¹ Όπως γράφει ο Fauriel, «**Ο Παλαιόπουλος** διεκρίνετο διά τον ηρωϊκόν του πατριωτισμόν και ήτο προικισμένος με κάθε είδος ταλέντου, με εξαιρετικήν ικανότητα να αντιμετωπίζη κάθε ζήτημα, και με μίαν ψυχικήν δύναμιν εις τας δοκιμασίας των κινδύνων, των δυσχερειών και των δυστυχιών».²⁹² Επειδή όμως φερνόταν με φρονιμάδα, πατριωτισμό και ανθρωπισμό, έπεσε στη δυσμένεια του **Αλή**, που διέθετε άριστο δίκτυο πληρο-

287. **Αναστ. Ν. Γούδα**, *Βίοι Παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, Αθήναι 1869/1876, τόμ. 8, σ. 444-445. **P.J.S. Dufey**, *Resume de l'histoire de la regeneration de la Grece*, τόμ. 1, Paris 1825, σ. 75, 120-121.

288. **ΓΑΚ**, χφ 242, φ. 136α. *Νέος Ελληνομνήμων*, τόμ. 7 (1910), σ. 233-234. **Π. Αραβαντινού**, *Συλλογή δημοδών ασμάτων της Ηπείρου*, Αθήνα 1880, σ. 30. **Μάρκου Α. Γκιόλια**, *Ιστορία της Ευρυτανίας στους νεότερους χρόνους (1393-1821)*, ό.π., σ. 127-129.

289. **Φ. Rouqueville**, *Ιστορία της ελληνικής επαναστάσεως, ήτοι η αναγέννησις της Ελλάδος*, μφρ. Ξ.Σ. Ζυγούρα, Αθήνα 1890, τόμ. 1, σ. 40. Πρβλ. **Ι. Λαμπριδίη**, *Ο Τεπελενλής Αλή πασάς*, σ. 21.

290. **Κ.Ν. Σάθα**, *Νεοελληνική Φιλολογία (1453-1821)*, Αθήνα 1868, σ. 533 σημ. 1. Πρβλ. **P.J.S. Dufey**, *Resume de l'histoire de la regeneration de la Grece*, τόμ. 1, Paris 18-25, σ. 75-76, 120-121.

291. **Π. Αραβαντινού**, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννινα 1960, σ. 149 σημ. 1.

292. **Cl. Fauriel**, *Δημοτικά τραγούδια της συγχρόνου Ελλάδος*, Αθήνα 1956, σ. 150.

φοριών. Τον κάλεσε ο τύραννος στα Γιάννενα, όπου τον κράτησε περιορισμένο, σ'επιτήρηση δύο περίπου χρόνια.²⁹³ Όταν τον άφησε και γύρισε στην πατρίδα του, βρήκε δημευμένη την περιουσία του και τον παρακολουθούσαν, σε κάθε κίνησή του, βαλτοί του Αλή. Επειδή έβλεπε ότι κινδύνευε, κατεστραμμένος πλέον οικονομικά, έφυγε και πήγε στην Πάτρα, όπου βρήκε άσυλο στον εκεί Μητροπολίτη. Αλλά όταν έγινε διοικητής στο Μοριά ο γιος του Αλή, Βελήπασάς, έφυγαν και οι δύο, Μητροπολίτης και Παλαιόπουλος, για την Κων/πολη, όπου ζητούν άσυλο στη γαλλική πρεσβεία.²⁹⁴ Τελικά, με τη μεσολάβηση διακεκριμένων συμπατριωτών του στην Πόλη, ο Παλαιόπουλος καταλήγει στη Μολδοβλαχία, όπου αντάμωσε τον συμπατριώτη του Θανάση Καρπενησιώτη (βλ. πιο πάνω). Στη Φιλική Εταιρεία κατηχήθηκε στις 28 Μαΐου 1819, στο Ιάσιο. Ήταν τότε 58 χρονών. Δεν έζησε όμως να ιδεί την Επανάσταση. Επειδή τον πονούσαν τα πόδια του κυκλοφορούσε με αμάξι, που αναποδογυρίστηκε κάποτε, από ξάφνιασμα των αλόγων, και σκοτώθηκε.²⁹⁵

Ένας ακόμη που πήρε μέρος στο κίνημα του Αλέξανδρου Υψηλάντη είναι ο μοναχός Κύριλλος, ο οποίος πρότερα εγκαταβίωνε στη Μονή Πέτρας Καταφυγίου (Καρδίτσας). Όπως εκθέτει ο ιστορικός ερευνητής Γεώργιος Κλήμος,²⁹⁶ ένας από τους μοναχούς της Μονής Πέτρας, που λάμπρυνε με τους αγώνες του το 1821 τη μονή, είναι ο ιερομόναχος Κύριλλος. Ο φλογερός αυτός ρασοφόρος, μνημένος όπως προκύπτει στη Φιλική Εταιρεία, βρέθηκε με την κήρυξη της Επανάστασης του 1821 στο στρατόπεδο του Αλέξανδρου Υψηλάντη, στη μακρινή Μολδοβλαχία. Μετά την αποτυχία όμως του κινήματος στο έδαφος των Παραδουνάβιων ηγεμονιών, όσοι Έλληνες και Βαλκάνιοι επέζησαν, κατέφυγαν στην Αυστρία και στη Ρωσία για ν'αποφύγουν την εκδικητική manía των Τούρκων.²⁹⁷ Τότε και ο

293. Αναστ. Ν. Γούδα, *Βίοι Παράλληλοι...*, ό.π. τόμ. 8, σ. 444.

294. Π. Αραβαντινού, *Περιγραφή της Ηπείρου*, Ιωάννινα 1984, τόμ. 2, σ. 197 σημ. 1.

295. Κώστα Ζήση, *Αγρωφιώτες και Καρπενησιώτες Αγωνιστές στην Επανάσταση του 1821*, ό.π., σ. 256. Χρήστου Α. Στασινόπουλου, *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, ό.π., τόμ. Δ', σ. 94. Μάρκου Α. Γκιόλια, *Ιστορία της Ευρυτανίας...*, ό.π., σ. 186, 327-331.

296. Γεωργίου Αθ. Κλήμου, *Το χρονικό της Ιεράς Μονής Πέτρας Καταφυγίου*, Καρδίτσα 2001, σ. 157-158. Του ίδιου, «1821: Ο ιερομ. Κύριλλος της Μονής Πέτρας "Φιλικός" στη Μολδοβλαχία», εφημ. «*Νέος Αγών*» Καρδίτσας, φ. της 5-3-2021, σ. 6. Βλ. και σχεική έρευνα του Βασίλη Ν. Μαγόπουλου, στην εφημ. «*Νέος Αγών*» Καρδίτσας, φ. της 7-8-1993.

297. Είναι γνωστό ότι με την κήρυξη της Επανάστασης του 1821 στη μακρινή Μολδοβλαχία υπό τον Αλέξ. Υψηλάντη και μετά την αποτυχία του κινήματος, πολλοί Έλληνες και Βαλκάνιοι, κατέφυγαν για να αποφύγουν τα αντίποινα των Τούρκων, στην Αυστρία και στη Ρωσία. Τότε μια μεγάλη ομάδα 1.002 ανδρών, κατέφυγε στην πόλη Οργκίεβ της Ρωσίας ζητώντας πολιτικό άσυλο. Τον κατάλογο αυτό «*Πληροφορίες και στοιχεία για αλλοδαπούς τούς αποκαλούμενους "Φιλικούς"*» εξέδωσε το 1982 ο Ακαδημαϊκός και τότε πρεσβευτής της Βουλγαρίας στην Αθήνα, Νικολάι Τοντόρωφ (1921-2003) [βλ. Νικολάι Τοντόρωφ, *Η Βαλκανική διάσταση της Επανάστασης του 1821...*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1982, σ.334]. Τα στοιχεία που μας παρέχει είναι εντυπωσιακά, καθώς γίνεται αναφορά στην εθνικότητα, στην υπηκοότητα, στον τόπο διαμονής, στην ημερομηνία εισόδου των αγωνιστών στη Μολδαβία (όσων προέρχονταν από τη Ρωσία), στο επάγγελμα κλπ. Κέντρο της όλης επαναστατικής δράσης των Ελλήνων ιδιαίτερα, αλλά και των λοιπών Βαλκανίων, ήταν το Ιάσιο της Μολδαβίας, το Σκουλένι — όπου εδώ, δέκα ημέρες μετά την ατυχή μάχη του Δραγατσανίου (7 Ιουν. 1821), δόθηκε (17 Ιουν. 1821) μία από τις τελευταίες μάχες —, και οι πόλεις της Ρωσίας: Κισινέβ και Ταγκαρόγκ. Στην τελευταία, από το 1815 είχε εγκαταστήσει τις επιχειρήσεις του ο Εθνικός μας Ευεργέτης Ιω. Βαρβάκης. Οι περισσότεροι δε των Ελλήνων είχαν εισέλθει κρυφά ή επίσημα με διαβατήριο των Ρωσικών αρχών από την περιοχή της Βεσσαραβίας, που τότε ανήκε στη Ρωσία και σήμερα είναι τμήμα της Μολδαβίας

Κύριλλος με μια μεγάλη ομάδα 1.002 ανδρών βρέθηκε στη Ρωσική πόλη **Οργκίεβ**, κρατούμενος των Ρωσικών αρχών. Στην ονομαστική κατάσταση που συντάχθηκε με: «Πληροφορίες και στοιχεία για αλλοδαπούς, τους καλούμενους “Φιλικούς” που τελούν υπό κράτηση στην πολίχνη **Οργκίεβ**... Συντάχθηκε στις 14 Ιουλίου 1821», που βρίσκεται στα κρατικά αρχεία της Νομαρχίας Οδησσού με τα στοιχεία «**Φάκελλος 1^{ος}, κατάσταση 249, αρ. 40, έτος 1822**», καταγράφονται διάφορα στοιχεία, όπως η εθνικότητα του καθενός.²⁹⁸ Στον κατάλογο αυτόν με αύξ. αρ. 300 αναφέρονται για τον **Κύριλλο** τα εξής: «**ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΓΕΡΟΜΑΝΑΤΗΣ Έλληνας Κουτσόβλαχος, από τα Άγραφα της Θεσσαλίας. Φέτος το Μάρτιο προσχώρησε ως**

ας. Από τη μελέτη του καταλόγου φαίνονται καθαρά οι κατευθύνσεις πληροφοριών των Φιλικών από ποια σημεία να εισέρχονται στην επαναστατημένη περιοχή και η ευνοϊκή στάση των Ρωσικών αρχών προς τους Φιλικούς, ανεξάρτητα από την επίσημη πολιτική αποδοκιμασίας του κινήματος που ακολούθησε. Από άποψη εθνικότητας ο κατάλογος παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία καθώς ο αγώνας είχε λάβει τη μορφή παμβαλκανικής εξέγερσης. Οι Έλληνες, στον κατάλογο αυτόν των 1.002 ανδρών, υπερτερούν σημαντικά, καθώς υπερβαίνουν το μισό του συνόλου των αγωνιστών. Συγκεκριμένα ως Έλληνες αναφέρονται **503 άνδρες, Μολδαβοί 199, Βούλγαροι 132, Σέρβοι 72, Ρώσοι 16, Βλάχοι 9, Αλβανοί 7**, και ακολουθούν πολλοί άλλοι διαφόρων εθνικοτήτων. Ως προς την υπηκοότητα, η μεγάλη πλειοψηφία των 1.002 ανδρών ήταν **Τούρκοι υπήκοοι** και οι λοιποί **Άγγλοι, Ρώσοι, Αυστριακοί κ.ο.κ.** Ως προς την **ανθρωπογεωγραφία των Ελλήνων** (όπου αυτοί δίνουν τον ακριβή τόπο καταγωγής τους), την πρώτη θέση κατέχουν τα **νησιά με 114 άνδρες**. Ακολουθούν: **Η Στερεά Ελλάδα με 51. Η Ήπειρος με 49. Η Πελοπόννησος με 31. Η Θεσσαλία (χωρίς τη Σκόπελο) με 23. Η Κωνσταντινούπολη με 22**, και ακολουθούν άλλα διαμερίσματα και τα άλλα κέντρα των Ελλήνων της διασποράς. Από επαγγελματική άποψη μεγαλύτερη, σε ποσοστό συντριπτικό, είναι η ομάδα των **εμπόρων, ναυτικών** (που στον κατάλογο διαπιστώνουμε ότι δεν αναφέρουν την επαγγελματική τους ανασχόληση), και ακολουθούν **στρατιωτικοί** με το βοηθητικό τους προσωπικό (κατά κανόνα **Ρώσοι υπήκοοι**), **υπάλληλοι** εντόπιοι της περιοχής, **βιοτέχνες, γεωργοί και τρεις δάσκαλοι, δύο γιατροί και δύο ιερείς. Νησιά με διψήφιο αριθμό ανδρών στον κατάλογο είναι τα παρακάτω: Κεφαλλονιά 48. Ιθάκη 28. Κρήτη 15. Μύκονος 15. Χίος 15. Ζάκυνθος 19. Πάτμος 10 κλπ.** Η πρωτοπορία αυτή των **Ιόνιων νήσων** εξηγείται από το ότι είχαν αγγλική υπηκοότητα και ως εκ τούτου καλύτερη πρόσβαση στην επαναστατημένη περιοχή. Αν θέλαμε να προβούμε σε κάποιες γενικές παρατηρήσεις από τη μελέτη του καταλόγου, επιγραμματικά θα καταλήγαμε στα εξής: 1) Ότι η προσέλευση για καταγραφή στις Ρωσικές αρχές γίνονταν, για να νοιώθουν πιο ασφαλείς, κατά τόπους καταγωγής των, ιδιαίτερα των **νησιωτών**, ή κατά ομάδες γνωστών από το χώρο του **επαγγέλματος** κλπ. 2) Ως προς τα επώνυμα: τα περισσότερα είναι **πατρωνυμικά**, ακολουθούν δηλ. ως επίθετο τη γενική του πατρικού τους ονόματος, π.χ. **Γεωργίου Ιωάννης**, δηλ. ο **Ιωάννης του Γεωργίου**. Αυτό φαίνεται ότι το κάνανε για προστασία των δικών τους (συγγενών) από τα αντίποινα των Τούρκων. Ή **πατριδωνυμικά**, που φανερώνουν τον τόπο καταγωγής ή διαμονής των, π.χ. **Αγραφιώτης**. Για να έλθουμε τώρα στον ευρύτερο τοπικό μας χώρο, τη **Θεσσαλία**, έχουμε κατά τόπους τις εξής προσελεύσεις: **Ζαγορά Πηλίου 12, Αμπελάκια 3, Άγραφα 2, Τρίκαλα 2, Γαρδίκι 1, αδιευκρίνιστοι 3.** Επίσημα, όμως, μετά από ομολογία των ιδίων, καταγράφονται ως **Φιλικοί** οι παρακάτω **6 άνδρες: 1. Αναστασιάδης Παντελής, από Ζαγορά, έμπορος. 2. Θεοδώρου Νικόλαος, από Σκόπελο, έμπορος. 3. Ιωάννου Νικόλαος, από Ζαγορά, έμπορος. 4. Κύριλλος ιερομόναχος της Μονής Πέτρας των Αγράφων, Κουτσόβλαχος. 5. Ζαγοριανός Ντιορντή, από τη Ζαγορά (το όνομα Ντιορντή, συναντάται τακτικά στον κατάλογο, ιδίως στα ονόματα νησιωτών, και πρέπει να ταυτιστεί με το όνομα Τζώρτζης Γιώργος). 6. Χατζής Σταμάτης, Έλληνας από τη Ζαγορά.** Για να έχουμε μια εικόνα των στοιχείων της καταγραφής, παραθέτουμε αυτά του **Αγραφιώτη** στην καταγωγή **Παπαδόπουλου Ανδρέα: «ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Έλληνας, τουρκικής υπηκοότητας, από τα Άγραφα. Στη Μολδαβία εργάστηκε 10 χρόνια ως εμποροϋπάλληλος. Στη Ρωσία δεν ήταν ποτέ άλλοτε. Μόνιμο τόπο διαμονής έχει τη γενέτειρά του (α/α 747)».** [Βλ. Γεωργίου Αθ. Κλήμου, «Ένας κατάλογος 1.002 αγωνιστών της Μολδοβλαχίας αιτούντων πολιτικό άσυλο στη Ρωσία (1821)», εφημ. «Νέος Αγών» Καρδίτσας, φ. της 1132021, σ. 6].

298. **Νικολάι Τοντόρωφ**, Ακαδημαϊκός, *Η βαλκανική διάσταση της Επανάστασης του 1821. (Η περίπτωση των Βουλγάρων)*. Ένας κατάλογος αγωνιστών στη Μολδοβλαχία (Αρχειό Οδησσού), Ιστορική εισαγωγή: Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Ακαδημαϊκός, Επιμέλεια: Γιάννης Καρράς, Ιστορικός, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1982, σ. 119, 227, 297.

μοναχός στη Φιλική Εταιρεία. Ανήκει στη Μονή της Πέτρας. Του επετράπη η παραμονή με την υπ' αριθ. 3963 άδεια της 6^{ης} Αυγούστου». Επίσης καταγράφεται και ο Αγραφιώτης πάλι την καταγωγή Ανδρέας Παπαδόπουλος: «ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Έλληνας, τουρκικής υπηκοότητας, από τα Άγραφα. Στη Μολδαβία εργάστηκε 10 χρόνια ως εμποροϋπάλληλος. Στη Ρωσία δεν ήταν ποτέ άλλοτε. Μόνιμο τόπο διαμονής έχει τη γενέτειρά του (α/α 747)». Ως προς το όνομα του μοναχού Κύριλλου έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Στο ευρετήριο Α' των λημμάτων του καταλόγου μέσα σε αγκύλες υπάρχουν με λατινικά στοιχεία, τα ονόματα όπως συναντώνται με σλαβικά στοιχεία στο πρωτότυπο της Οδησού. Εκεί διαβάζουμε: [KIRILO EROMANAT], που σημαίνει Κύριλλος ο ιερομόναχος. Συνεπώς είναι λάθος το Γερομανάτης. Δυστυχώς, πέραν τούτου, κανένα άλλο ιστορικό στοιχείο δεν έχουμε διασώσει από τη ζωή του. Ο Κων. Κούμας στο βιβλίο του «Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων» (τόμ. ΙΒ', Βιέννη 1832) σημειώνει για τους Βλάχους: «*Εν γένει οι Βλάχοι συμπεριφέρονται αδελφικώς με τους Γραικούς ως Γραικοί και δεν δείχνουν ούτε εκείνοι ούτε ούτοι καμίαν εθνικήν διαφοράν προς αλλήλους, καθώς τω όντι είναι αμφότεροι λαοί μίας πατρίδος τέκνα και των αυτών προγόνων απόγονοι*». Θυμίζουμε ότι Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι ήταν δίγλωσσοι Έλληνες, που εκτός της ελληνικής μιλούσαν και τη δική τους τοπική διάλεκτο, που ήταν ένα μίγμα από ρίζες και καταλήξεις κυρίως λατινικές, ρουμανικές, σλαβικές, ελληνικές και τουρκικές. Εθνολογικά όμως αισθάνονταν Έλληνες, όπως ο ήρωάς μας, ανεξάρτητα με όσα από το 1860 και μετά για προπαγανδιστικούς λόγους πρόέκυψαν. Από τη μελέτη του καταλόγου προκύπτει ότι ο ιερομ. Κύριλλος εισήλθε στο Ρωσικό έδαφος μαζί με τον επίσης ιερομ. Γεδεών της Μονής Λαύρας του Αγίου Όρους (βλ. Ν. Τοντόρωφ, ό.π., σ. 254 και α/α 577). Από τον κατάλογο προκύπτει ότι ο ιερομ. Γεδεών ήταν στη Μολδαβία από 11 χρόνια ενωρίτερα και του επετράπη η παραμονή στη Ρωσία με σκοπό να παραμείνει στη Μονή Κούρκουβα. Το αναφέρουμε, ως στοιχείο έρευνας για να εξακριβωθεί η ομολογημένη σχέση Ι.Μ. Πέτρας με τις Ηγεμονίες. Οι δύο αυτοί άνδρες είναι οι μόνοι κληρικοί στην ομάδα των 1.002 ανδρών, οι οποίοι και δηλώνουν ότι μυήθηκαν στη Φιλική Εταιρεία «φέτος τον Μάρτιο (1821)», και οι μόνοι που τους παραχωρήθηκε παραμονή με την αριθ. 3963 άδεια της 6^{ης} Αυγούστου. Στις λακωνικές εξηγήσεις που έδωσαν οι δύο αγωνιστές-ρωμένοι, πρόβλημα δημιουργεί η δήλωση και των δύο ότι μυήθηκαν στη Φιλική Εταιρεία «φέτος το Μάρτιο» (1821), όταν γνωρίζουμε ότι το επαναστατικό κίνημα του Αλέξ. Υψηλάντη άρχισε στις 24 Φεβρ. 1821. Σημειώνουμε ότι η 24^η Φεβρ. 1821 σηματοδοτεί την επίσημη έναρξη της Επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, καθώς την ημέρα αυτή ο Αλέξ. Υψηλάντης κυκλοφόρησε την επαναστατική προκήρυξη «Μάχου υπέρ Πίστεως και Πατρίδος» με την οποία ζητούσε από τους Έλληνες της Μολδαβίας και Βλαχίας να επαναστατήσουν. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι κατ' ανάγκη δεν πρόλαβαν το κίνημα στη γένεσή του. Μπορεί να εξηγηθεί και από την υποστήριξη που τους πρόσφεραν οι Ρωσικές αρχές ή από την σκόπιμη παραπληροφόρηση των ίδιων με σκοπό και στις δύο περιπτώσεις να αποφύγουν τις οποιεσδήποτε συνέπειες των ενεργειών τους. (Την ευνοϊκή σχέση των Ρώσων στρατιωτικών και κρατικών λειτουργών προς τους Φιλικούς όλων των εθνικοτήτων ποία ήταν

ανεξάρτητη από την επίσημη πολιτική αποδοκιμασίας της Ελληνικής Επανάστασης σημειώνει και ο ίδιος ο **N. Τοντόρωφ**, ό.π., σ.173).

[Κατά το πρώτο ήμισυ τού 20ού αιώνα μετανάστευσε στη Ρουμανία, από τη **ΜΠεζούλα** Καρδίτσας, ο **Μαλέταικας Αντώνιος του Αποστόλου** (1883;), όπου ασχολήθηκε με το εμπόριο και έκανε καλή κατάσταση. Έφερε επάνω και τη σύζυγό του με το γιο του **Ράλλη** (γενν. το 1917), εκεί δε απέκτησε ένα γιο ακόμη, τον **Αριστείδη**, που αργότερα έγινε γιατρός και καθηγητής Παν/μίου στο **Βουκουρέστι**. Ο **Ράλλης**, με τον πόλεμο του 1940 ήρθε και κατατάχθηκε στον Ελληνικό Στρατό και πολέμησε στο Αλβανικό μέτωπο. Με την κατάρρευση του Μετώπου και την έλευση της Κατοχής, για κάποιο διάστημα επιστρατεύθηκε αναγκαστικά από τους Ιταλούς ως διερμηνέας (η ρουμανικήβλάχικη συγγενεύει με την ιταλική γλώσσα). Αυτό ήρκεσε να περιπέσει στη δυσμένεια του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, που τον συκοφάντησαν σαν «δωσίλογο» και «συνεργάτη των Καταχτητών», και τελικά τον «εξαφάνισαν»...].

Τέλος Α' μέρους

Η συνέχεια στο επόμενο τεύχος 8/2025

Ορκωμοσία Κλέφτη στη Φιλική Εταιρία

Μετοικήσεις πληθυσμών στα Άγραφα κατά την ύστερη τουρκοκρατία

Λάμπρος Γριβέλλας

Εισαγωγή

Οι μετοικήσεις πληθυσμών από αρχαιοτάτων χρόνων είναι όρος επιβίωσης των λαών. Σε γενικές γραμμές, οι μετοικήσεις διακρίνονται σε ομαδικές και μεμονωμένες. Ομαδικές μετοικήσεις είναι εκείνες που αφορούν στη μετοίκηση ενός ολόκληρου λαού, ο οποίος μετακινείται είτε από ανώτερη βία, πιεζόμενος από άλλον ισχυρότερο λαό είτε, ίδια βουλήσει, προς εξασφάλιση ευνοϊκότερων συνθηκών διαβίωσης. Στον ελλαδικό χώρο ομαδικές μετοικήσεις λαών έχουμε κατά τους αρχαίους και μέσους χρόνους. Μεμονωμένες μετοικήσεις ομάδων ή οικογενειών συνέβησαν στην Ελλάδα κυρίως κατά την τουρκοκρατία, από μια περιοχή σε άλλη, εντός της ίδιας χώρας, με σκοπό ν' αποφύγουν τις διώξεις από τους δυνάστες. Μια τέτοια περίπτωση, την οποία θα εξιστορήσω στη συνέχεια, αποτελεί η μετοίκηση είκοσι (20) οικογενειών βλάχων από το Ματσούκι των Τζουμέρκων στο Ζωγλόπι Αγράφων, για ν' αποφύγουν τις διώξεις από τα όργανα του Αλή πασά των Ιωαννίνων.

Η εύφορη πεδιάδα της Θεσσαλίας υπήρξε κατά την αρχαιότητα το δέλεαρ των βόρειων φυλών της χερσονήσου του Αίμου, της οποίας η βόρεια απόληξη αποτελεί τη σημερινή Ελλάδα. Αν όμως το μέγα πλήθος των βόρειων φυλών κατέκλυσε την πεδινή Θεσσαλία, ένα όχι ευκαταφρόνητο τμήμα των λαών αυτών προτίμησε να μετοικήσει στα Άγραφα, όπου το κλίμα ήταν παραπλήσιο της χώρας που εγκατέλειψαν και, εξ άλλου, υπήρχαν τεράστιες χέρσες βοσκήσιμες εκτάσεις για τα ποίμνια τους. Τα φύλα των βόρειων λαών που μετοίκησαν στα Άγραφα ήταν κυρίως αλβανικά, σλαβικά και βλάχικα, τα οποία μη έχοντας κοινωνική συνείδηση και πολιτισμικό υπόβαθρο, αφομοιώθηκαν από τον ντόπιο πληθυσμό ή μετακινήθηκαν και το μόνο δείγμα της διέλευσής τους που απόμεινε είναι μερικά τοπωνύμια.

Εσωτερικές μετοικήσεις πληθυσμών

Οι μεγαλύτερες μετακινήσεις πληθυσμών στον αγραφιώτικο χώρο έγιναν την εποχή του διαβόητου Αλή πασά, του Τεπελενλή, την περίοδο 1790-1822, όταν ο τελευταίος είχε υπό τον απόλυτο έλεγχό του όλη το Βορειοδυτική και Κεντρική Ελλάδα. Την εποχή εκείνη μετακινήθηκαν υποχρεωτικά μεμονωμένοι εργάτες και σε πολλές περιπτώσεις ολόκληρα χωριά, από τα άγωνα ορεινά προς τα πεδινά τσιφλίκια του Αλή, για εργασία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Μουζακιού, στο οποίο μετακινήθηκαν ομαδικά πολλές οικογένειες από το Μουζικό της Αλβανίας. Σε άλλη περίπτωση μετακινούνταν δια νυκτός και κρυφά από τα όργανα του Αλή προς άγνωστη κατεύθυνση ομάδες οικογενειών, διότι αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στη βαριά φορολογία που επέβαλε ο δυνάστης.

Μετοίκηση Μασσουκιωτών των Τζουμέρκων στο Ζωγλόπι

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση Μασσουκιωτών των Ιωαννίνων, των οποίων ένα μέρος επέλεξαν το Ζωγλόπι (σημερινό Παλιοζωγλόπι) Καρδίτσας, ως τόπο μετεγκατάστασης, για ν' αποφύγουν τη βαριά φορολογία που επέβαλαν τα όργανα του Αλή πασά.

Η περίπτωση της κρύφιας μετοίκησης των Μασσουκιωτών για ν' αποφύγουν την τυραννία του Αλή είναι χαρακτηριστική και μας παρουσιάζει με συγκεκριμένα ντοκουμέντα τους λόγους που επέβαλαν τη μετακίνηση ορεινών πληθυσμών προς τα Άγραφα εκείνη την εποχή. Οι Μασσουκιώτες δεν μετοίκησαν μόνο στο Ζωγλόπι, όπως αναφέρω παραπάνω, αλλά και σε άλλα ορεινά αγραφιώτικα χωριά, τα οποία παρείχαν στοιχειώδεις όρους επιβίωσης και ασφάλειας, διότι ο Αλής δεν έπαυε ν' αναζητεί με τα όργανά του τους φυγάδες, τους οποίους θεωρούσε ως οιονεί προσωπική περιουσία του.

Δυστυχώς, η μετοίκηση εκείνη δεν προσέλκυσε το ενδιαφέρον των μελετητών στην ευρύτερη έκταση των Αγράφων και, ως εκ τούτου, περιορίζομαι στην προσωπική μου έρευνα, που αφορά τη μετοίκηση Μασσουκιωτών στο Ζωγλόπι, την οποία θα παρουσιάσω συνοπτικά στη συνέχεια. Παρεμπιπτόντως, σημειώνω ότι η εν λόγω έρευνα δεν θα ήταν δυνατό ν' αποτυπώσει, με πλήρως αποδεικτικά στοιχεία, την ακρίβεια των γεγονότων, χωρίς τη βοήθεια του περισπούδαστου δίτομου έργου του Δημητρίου Γ. Καλούσιου «Το Μασσούκι Ιωαννίνων», το οποίο ασμένως μου απέστειλε. Και από τη θέση αυτή, πολύ τον ευχαριστώ.

Όπως αναφέρεται στην αρχή αυτής της μελέτης, ο Αλής, μετά την εγκατάστασή του στο πασαλίκι της Ηπείρου, επιδίωξε να οικειοποιηθεί, με κάθε θεμιτό και αθέμιτο μέσο, τα πεδινά τσιφλίκια τούρκων και χριστιανών αδιακρίτως, καταργώντας τα όποια προνόμια είχαν τα κεφαλοχώρια της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Όταν απέκτησε την κυριότητα των μεγαλύτερων τσιφλικιών της Θεσσαλίας, διαπίστωσε ότι η περιοχή δεν διέθετε το αναγκαίο εργατικό δυναμικό για την καλλιέργεια της γης. Οι μεγάλες επιδημίες της εποχής, οι επιδρομές, η ληστεία, η βαριά φορολογία και οι απηνείς διώξεις εκ μέρους των Τούρκων, συνετέλεσαν στην τρομακτική αρραίωση του πληθυσμού. Για να εποίκιστεί εκ νέου η περιοχή και να αποκτήσει έτσι και τα αναγκαία εργατικά χέρια, ο Αλής εφάρμοσε ριζοσπαστικό για την εποχή του σχέδιο. Αφ' ενός την εθελοντική και ενίοτε την υποχρεωτική μετακίνηση εποχιακών εργατών και αφ' ετέρου τη μόνιμη μετεγκατάσταση ολόκληρων χωριών από τις άγονες περιοχές της Ηπείρου και της Ακαρνανίας, στα γόνιμα τσιφλίκια του στη Θεσσαλία.

Οι εποχιακοί εργάτες επιλέγονταν από τον προεστό κάθε επαρχίας και εργάζονταν στα τσιφλίκια του Αλή, άλλοτε με γλίσχηρ αντιμισθία και άλλοτε τελείως δωρεάν, συνήθως κατά την περίοδο της σποράς και του θερισμού. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω επιστολή του προεστού του Καρπενησιού Ιωάννη Χαντζόπουλου προς τον Αλή, με την οποία προσπαθεί να δικαιολογηθεί στο βεζύρη για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει στην εξεύρεση εργατών:

«Υψηλότατε, εκλαμπρότατε και πολυχρονεμένη ντουβλετού, μερχαμειλού, βελγηλιανούμ εφέντη μου, οι χρόνοι σου πολλοί και δοξασμένοι από τον μεγαλοδύναμον θεόν, αμήν αμήν, αμήν. Με το σκλαβικόν μου αρτσοχάλι, κάνω υφαντέν του αφεντός μου, έλαβα το ηψηλόν σου μπουγιουρντί και επροσκύνησα, βάζοντας επάνω εις το κεφάλι μου, με προστάζει ο αφέντης μου δια να στείλω να αλλάξω τους εργάτες εις την Πρέβεζα, επειδή οι πρώτοι αρρώστησαν και, κατά την προσταγήν και ορισμόν του αφεντός μου, έτσι έκαμα. Έστειλε δέκα από τον κασαμπά (Καρπενήσι) και δύο έστειλαν οι Βλαχοχωρίτες και τέσσερις οι Σοβολακιώτες και τέσσερις οι Πολιτοχωρίτες. Τώρα, ξαναπρόσταξε ο αφέντης μου δια να αλλαχτούν, περισσότερο σεκλέτι ετράβηξα από το πρώτο. Επειδή ο κατή εφέντης μας τους έδειξε το υψηλόν σου μπουγιουρντί και τους είπε πως δεν είναι προσταγή από τον πολυχρονεμένο αφέντη μας δια να πλερωθούν οι εργάτες και του κάθε ενού το κεφάλι επήρε αέρα και δεν ήθελαν να έλθουν και αν δεν μας έκανε γιαρδεμί Ο Ιμπραήμαγας μπουλουόκμπασής μας δεν ημπορούσα να ξεκινήσω κανέναν.

Έτος 1801 Σεπτεμβρίου 17

Σκλάβος σου ταπεινός

Ιωάννης Χαντζόπουλος».

Οι ορεινοί πληθυσμοί των Τζουμέρκων «σθεναρώς και μέχρι κινδύνου αγχόνης αντέστησαν στις ορέξεις των Τούρκων(Καλούσιος). Τελικά υποτάχτηκαν περί το 1460-1480 με τη θέλησή τους διότι δεν είχαν τη δύναμη να αντισταθούν περισσότερο. Ο κυριότερος όμως λόγος ήταν ότι έπρεπε να κατεβάσουν το χειμώνα τα κοπάδια στον κάμπο (χειμαδιά) και χωρίς την άδεια των τουρκικών αρχών αυτό δεν μπορούσε να γίνει. Η υποταγή έγινε στη Βαλιντέ Χανούμ (Βασιλομήτορα) και με τον τρόπο αυτό απολάμβαναν κάποια αυτονομία.

Λίγο μετά το 1750 «...εχάλασε το Ματσούκι και εσκόρπισαν οι άνθρωποι από τα βαριά δοσίματα» (Καλούσιος).

Τα κεφαλοχώρια των Ιωαννίνων Συρράκο, Καλαρρύτες, Ματσούκι και Μελισουργοί ανήκαν στην παραπάνω κατηγορία των ελεύθερων χωριών (Ελευθεροχώρια). Λέγεται ότι ο Μ.Ναπολέον, προκειμένου να εκστρατεύσει στη Ρωσία, παράγγειλε στα παραπάνω βλαχοχώρια πολλές χιλιάδες κάπες για το στρατό του, οι οποίες απέφεραν σ' αυτά μεγάλο πλούτο.

Όσο ο Αλής έβλεπε τα ελεύθερα χωριά να αναπτύσσονται και να προοδεύουν, άλλο τόσο άνοιγε η όρεξή του και έβαζε νέους και περισσότερους φόρους. Τέλος, το 1803, όταν ο Αλής υπόταξε το Σούλι, βαθμηδόν κατάργησε όλα τα προνόμια των κεφαλοχωριών και στο εξής και εκείνα, όπως και τα άλλα μέρη, εξαρτώνταν από τις ορέξεις του. Τελικά, το Ματσούκι έγινε τσιφλίκι του Αλή πασά, κατά τον παρακάτω τρόπο, σύμφωνα με τις σημειώσεις του Λήκ:

«Οι πάμφτωχοι Ματσουκιώτες αδυνατώντας να πληρώνουν τα βαριά δοσίματα (τους καταναγκαστικούς φόρους) αναγκάζονται να δανειστούν χρήματα από τα Γιάννενα ή και από αλλού, και με τόκο 20%, μερικές φορές και 2% το μήνα. Αλλά με το χρέος αυτό οι οικονομικές

τους δυσχέρειες μεγάλωναν. Μπροστά στο αδιέξοδο, μερικοί κάτοικοι έφυγαν προς τα Άγραφα. Όσοι απόμειναν στο Ματσούκι παρουσιάστηκαν στο βεζύρη για να του πουλήσουν ολόκληρο το χωριό και την περιοχή του. Διαπραγματευόμενος ο άπιστος Αλής την αγορά του Ματσουκιού, δέχτηκε προκαταρκτικά και υποσχέθηκε εγγράφως να πληρώσει το δημόσιο χρέος του χωριού στους πιστωτές και επιπλέον να τους καταβάλει 12 πουγγιά. Αλλ' αφού έγινε κύριος του χωριού ο βεζύρης μέτρησε μόνο δύο πουγγιά. Όσον αφορά δε το κοινοτικό χρέος, περιορίστηκε ν' αποστείλει τους δανειστές στους Ματσουκιώτες που είχαν εκπατριστεί για να εισπράξουν από εκεί τα οφειλόμενα»

Ματσουκιώτες εγκαθίστανται στο Ζωγλόπι Αγράφων

Αυτή την περίοδο και κάτω από τις συνθήκες που περιγράφουμε, εγκαταστάθηκαν οι 20 Ματσουκιώτες με τις οικογένειες και τα υπάρχοντά τους στο Ζωγλόπι της Καρδίτσας (σημερινό Παλιοζωγλόπι). Ασχολήθηκαν προφανώς με την κτηνοτροφία, τέχνη που γνώριζαν πάμπου προς πάμπου και παρέμειναν εκεί 30 περίπου χρόνια, όπως αναφέρεται στην επιστολή των Ζωγλόπιτών της Κωνσταντινούπολης.

Αφ' ότου ο Αλής έγινε κάτοχος του Ματσουκιού αναγκάστηκαν να εκπατριστούν και οι εναπομείναντες κάτοικοι -οι περισσότεροι από τους οποίους προς τα Άγραφα- διότι αδυνατούσαν να πληρώνουν τους δυσβάστακτους φόρους, οι οποίοι δεν ήταν ατομικοί/οικογενειακοί αλλά συλλογικοί/κοινοτικοί. Όσο μειωνόταν ο αριθμός των κατοίκων, τόσο αυξανόταν ο φόρος που έπρεπε να πληρώνει κάθε οικογένεια. Οι φόροι δηλαδή που πλήρωνε το χωριό, όταν είχε 300 κατοίκους, τώρα επιμερίζονταν στους 40 ή 50 εναπομείναντες.

Όταν ο βεζύρης διαπίστωσε ότι από τη μεταφορά του Ματσουκιού από κεφαλοχώρι σε τσιφλίκι όχι μόνο κέρδος δεν προέκυπτε, αλλά μόνο ζημιά, με το παρακάτω έγγραφο, στις 20-3-1818, διατάσσει τους εκπατρισθέντες Ματσουκιώτες να επιστρέψουν στο χωριό τους, και, επειδή γνώριζε ότι κανείς Ματσουκιώτης δεν ήταν διατεθειμένος να επιστρέψει οικειοθελώς και να γίνει δούλος στο τσιφλίκι του, καθιστά υπεύθυνους για την επιστροφή των κατοίκων τους προεστούς των χωριών, στα οποία μετόικησαν Ματσουκιώτες.

Το έγγραφο:

« Αλιπασιά

Ορισμόςτου υψηλοτάτου και πολυχρονημένου.

Εις ελόγου σας πουλουκπάδες και κολτσιίδες μου όσοι ευρίσκεστε άγραφα, άρτα, τρίκαλα, πατρατσικι, καρπενήσι και ιστούνη (Ζητούνη-Λαμια), και ποτωνίτσα (Βοδονίτσα), πολλά σας χαιρετώ, βλέποντας το πιορτί μου όσοι Ματσουκιώτες είναι αυτού φευγάτοι και κάθονται ευθύς να τους σηκώσετε να πηγαίνουν στο χωριόν τους να καθίσουν το γλιγορότερον χωρίς άλλο ότι τζεβάπι δεν μου δίνετε. Αλλιώς να μην κάμετε, να σηκωθούν και όχι άλλο. Και αυτού όπου έρχεται ο σοπασίρις μου να τους δώστε στο χέρι τους ρωμέους και να τους φέρει στο χωριόν τους. Κανένας κανείς να μην τους γένει, ότι τζεβάπι δεν μου δίνετε δίχως άλλω.

1818 μαρτίου 20

Αγιοργίτις και πληοθήτις να μη γίνει κανένας κανείς κατά την προσταγήν μου ότι τζεβάπι δεν μου δίνετε»

Ένα μέρος των Ματσουκιωτών που εγκατέλειψαν το χωριό τους εξαιτίας της βαριάς φορολογίας εκ μέρους του Αλή, είκοσι περίπου, όπως αναφέρεται στην επιστολή των Ζωγλοπιτών της Κων/πολης – μάλλον πρόκειται για είκοσι οικογένειες και όχι άτομα – εγκαταστάθηκαν στο Ζωγλόπι. Η εγκατάσταση εκείνη, σύμφωνα με το παραπάνω γράμμα, διάρκεσε «*χρόνια τριάντα*» και πρέπει να έγινε περί 1788-1790. Το ερώτημα γιατί οι Ματσουκιώτες επέλεξαν ως τόπο εγκατάστασης το Ζωγλόπι, ένα μικρό, ορεινό και άγονο χωριό, μπορεί να απαντηθεί, αν λάβουμε υπόψη τις συνθήκες αναχώρησής τους από το χωριό τους. Οι Ματσουκιώτες εγκατέλειψαν το χωριό τους χωρίς την άδεια του Αλή, και πιθανόν νύχτα, βέβαιοι όντες ότι ο Αλής αργά ή γρήγορα θα τους αναζητούσε, όταν διαπίστωνε την απώλεια εσόδων από τους φόρους. Έπρεπε επομένως να εγκατασταθούν σ' ένα απόμερο και ασήμαντο χωριό, αρκετά μακριά από τον τόπο τους, το οποίο να διαθέτει βοσκήσιμη έκταση για τα κοπάδια τους, αλλά και να είναι δύσκολη η ανακάλυψή τους από τον βεζύρη. Το Ζωγλόπι της εποχής εκείνης συγκέντρωνε όλες τις παραπάνω προϋποθέσεις.

Οι ίδιοι λόγοι επέβαλαν και σε μία από τις σουλιώτικες φάρες που καταδιώκονταν από τους στρατιώτες του Αλή, μετά την κατάληψη του Σουλίου από εκείνον, να επιλέξει ως τόπο οριστικής μετοίκησης τον οικισμό Γιαννουσείκα Καροπλεσίου. Γηραιοί κάτοικοι των Γιαννουσείκων ομολογούσαν με υπερηφάνεια ότι εκείνοι κατάγονταν από το Σούλι και δεν είχαν καμιά φυλετική συγγένεια με τους κατοίκους των όμορων χωριών. Μετά από τη μικρή αυτή παρένθεση επανερχόμαστε στην περίπτωση των Ματσουκιωτών. Οι Ματσουκιώτες έκαμαν πατρίδα τους τον νέο χωριό που εγκαταστάθηκαν και έζησαν αρμονικά με το ντόπιο πληθυσμό, με τον οποίο σε μεγάλο βαθμό συνήψαν συγγένειες με μεικτούς γάμους, κουμπαριές κλπ., μέχρις ότου, το 1818, ο Αλής, διαπιστώνοντας την παντελή ερήμωση του Ματσουκιού από κατοίκους, τους αναζήτησε «*όπου και αν βρίσκονται αυτοί*» σε όλη την επικράτειά του.

Όπως προκύπτει από το γράμμα των Ζωγλοπιτών της Κων/πολης η απάντηση των δημογερόντων του Ζωγλοπιού ήταν ότι οι Ματσουκιώτες πληροφορήθηκαν εγκαίρως την παραγγελία του πασά για επιστροφή στο χωριό τους και έφυγαν κρυφά προς άγνωστη κατεύθυνση. Τα πράγματα όμως δεν συνέβησαν έτσι. Τόσες οικογένειες με οικοσκευές και τα ποίμνιά τους ήταν αδύνατο να μετακινηθούν μέσα στην επικράτεια του Αλή, χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τους ανθρώπους του. Άλλωστε, πού μπορούσαν να εγκατασταθούν; Απλά οι δημογέροντες του Ζωγλοπιού απέκρυψαν την παρουσία τους, πράγμα όχι και τόσο δύσκολο. Οι Ματσουκιώτες, ζώντας στο Ζωγλόπι επί 30 και πλέον χρόνια, συνήψαν με τους ντόπιους συγγενικές σχέσεις με γάμους, κουμπαριές κλπ. Πολλοί δε από εκείνους άλλαξαν και τα επώνυμά τους. Με άλλα λόγια αφομοιώθηκαν μαπό το ντόπιο πληθυσμό. Μέχρι σήμερα, μια μεγάλη οικογένεια του Ζωγλοπιού διατη-

ρεί την ανάμνηση της καταγωγής της από το Ματσούκι Ιωαννίνων, διότι κάποιος από τους φυγάδες εκείνους του Ματσουκιού, ονόματι Γιάννης, και καταγόμενος από το Γρύμποβο (οικισμός του Ματσουκιού) έλαβε το επώνυμο Γρυμπογιάννης. Εκείνος παντρεύτηκε κοπέλα από το Ζωγλόπι, εγκαταστάθηκε μόνιμα εκεί και δημιούργησε πολλούς απογόνους με το ίδιο επώνυμο. Πολλές ακόμη οικογένειες του Ζωγλοπιού διατηρούν την ανάμνηση της καταγωγής τους από το Ματσούκι και άλλα γειτονικά του βλαχοχώρια των Τζουμέρκων, φέρουν δε επώνυμα που τα συναντούμε και στο Ματσούκι (Κατσιούλας, Νάκας, Νάκος, Κωστίκας, Ντίνος κ. ά. (Καλούσιος «Το Ματσούκι Ιωαννίνων»). Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι δημογέροντες απέκρυψαν τους Ματσουκιώτες από τους ανθρώπους του Αλή και τους έδωσαν ψευδή στοιχεία, ότι δήθεν έφυγαν κρυφά προς άγνωστη κατεύθυνση.

Όταν ο απεσταλμένος του βεζύρη (σοπασίρης) ήλθε στο Ζωγλόπι για να παραλάβει τους Ματσουκιώτες δεν βρήκε βέβαια κανέναν και, κατά την προσφιλή του συνήθεια, θεώρησε υπεύθυνους τους δημογέροντες του χωριού και τους ζήτησε να πληρώσουν πρόστιμο επτά(7) πουγγιά (περίπου 35 τουρκικές λίρες). Το ποσό, φυσικά, θα επιμερίζονταν στους Ζωγλοπιίτες, οι οποίοι, μαστιζόμενοι από τη φτώχεια, βρέθηκαν σε πολύ δυσχερή θέση. Για να βγουν από τη δυσχερή κατάσταση, αποτάθηκαν στους ξενιτεμένους στην Κων/πολη συγγενείς και συγχωριανούς τους. Οι τελευταίοι έστειλαν στον Αλή το ακόλουθο γράμμα, μαζί δε με αυτό και το καθιερωμένο μπαξισι:

«Πασιά, εφέντη μ', σουλτανούμ

Υψηλότατε και πολυχρονεμένη ντοβλετλί, μερκαμετλί σε προσκυνούμε εμείς οι σκλάβοι σου Ζογλοπιτες Αγραφιότες ευρισκόμενοι εις την Κωνσταντινούπολιν. προσκυνούμε και την χρυσήν σου ποδιάν φιλούμεν και τον Θεόν περικαλούμεν να σε χαρίζει ζωήν πολλήν και τιμημένην παρά τιμιότερην. με το προσκυνητόν μας πρώτον προσκυνούμε και δεύτερον φανερώνομε εφέντη μου κάποιοι ματζικιότες (Ματσουκιώτες) ήταν εις το χωριό μας, εις το ζογλόπι χρόνια τριάντα και φέτος τους ζήτησαν οι χωριανοί τους να πηγαίνουν εις το χωριό τους και αυτοί επήραν το χαμπέρι πρωτύτερας όπου ήθελαν να τους σηκώσουν πίσω και έφυγαν και τώρα τους γυρεύουν από το χωριό μας και τους έχουν στο χωριό και πάλι σικλέτι και τους γυρεύουν είκοσι πουγγιά λέγουν και για τούτο περικαλούμε εμείς οι σκλάβοι σου εφέντη μ' ντοβλετί να την κάμεις έτσι τη δουλειά αυτήνι, έτσι να σ' χαρίζει ο Θεός ζωήν πολλήν και τιμημένην. Οι σκλάβοι σου ολημερίς χαήρ ντοβατζήδες. Ταύτα και οι χρόνοι σου πολλοί.

1810 (;) 10

Ημείς οι σκλάβοι σου ζογλοπιίτες χαήρ ντονατζήδες προσκυνούμεν»

Σημ: Η χρονολογία προφανώς είναι λανθασμένη. Η σωστή είναι 1818.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Μετοικήσεις πληθυσμών στα Άγραφα πραγματοποιούνταν από αρχαιοτάτων χρόνων κυρίως κατά τη μετακίνηση βόρειων λαών προς τον ζεστό και πλούσιο Νότο. Ιστορικά γνωστές μετοικήσεις είναι όσες πραγματοποιήθηκαν από τη βυζαντινή εποχή και μετέ-

πειτα και αφορούν σλαβικά φύλα: Σλάβους, Βουλγάρους, Βλάχους, Αλβανούς κ. ά.. Όλοι εκείνοι ήταν κτηνοτρόφοι και οι λόγοι που τους επέβαλαν να εγκατασταθούν στα Άγραφα ήταν κυρίως τα απέραντα βοσκοτόπια για τα κοπάδια τους. Οι μέτοικοι αυτοί στερούνταν εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής συνείδησης και στην πλειονότητά τους συγχωνεύτηκαν από τον ντόπιο πληθυσμό. Οι υπόλοιποι μετακινήθηκαν σε άλλους χώρους.

Οι μετοικήσεις στα Άγραφα είτε ήταν εσωτερικές εντός του ελλαδικού χώρου είτε ομάδων αλλοεθνών, δεν έχουν μόνο αρνητικό χαρακτήρα, όπως θεωρούνται συνήθως, αλλά και πολλά θετικά στοιχεία. Η μείξη χρηστικών τρόπων και μέσων της καθημερινής ζωής και πολιτιστικών στοιχείων (γλώσσα, παράδοση, δρώμενα κ. ά.) προκάλεσε ώσμωση, ένθεν και ένθεν, και συνετέλεσε στον εμπλουτισμό το τρόπου της καθημερινής ζωής και του πολιτισμού. Τούτ' αυτό συνέβη και κατά τις μετοικήσεις ξενομεριτών στα αγραφιώτικα χωριά.

Η μετοίκηση στα Άγραφα ελληνικών πληθυσμών από άλλες επαρχίες έγινε – από όσα τουλάχιστο είναι γνωστά – κατά την εποχή της τουρκοκρατίας και κυρίως όταν τη Βορειοδυτική και κεντρική Ελλάδα εξουσίαζε ο περιώνυμος Αλή πασάς, ο Τεπελενλής. Την εποχή του (1790-1822 μ. Χ.) έχουμε ομαδικές μετοικήσεις ολόκληρων ορεινών χωριών για την εξασφάλιση εργατικών χεριών στα πεδινά τσιφλίκια του στο θεσσαλικό κάμπο, έχουμε όμως και μετοικήσεις μικρών πληθυσμιακών ομάδων ή και ατομικές, ανθρώπων που ήθελαν ν' αποφύγουν την καταπίεση του Αλή. Οι τελευταίοι προτιμούσαν απόμακρα και μικρά ορεινά χωριά, που βρίσκονταν μακριά από την εξουσία του Αλή, αλλά όχι και πολύ μακριά από τα πεδινά μέρη, με τα οποία έπρεπε και επικοινωνούν για να κάνουν τις συναλλαγές και τις προμήθειές τους, και ως τέτοια προτιμούσαν τα χαμηλά αγραφιώτικα χωριά, που εξασφάλιζαν τις παραπάνω συνθήκες.

Στην παρούσα μελέτη η περίπτωση του Ζωγλοπιού είναι ενδεικτική της μετοίκησης που συνέβη σε όλον τον αγραφιώτικο χώρο και αν μακρυγορήσαμε, τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι για το χωριό αυτό έγινε εκτενής έρευνα και συγκαίριακά ήλθαν στο φως πολύτιμα στοιχεία που παρουσιάζουν ανάγλυφη την εικόνα των κατά καιρούς μετοικήσεων. Η εποίκηση των Ματσουκιωτών δεν είναι η μόνη που έγινε στο Ζωγλόπι. Εποικήσεις στο Ζωγλόπι έγιναν και από άλλες περιοχές, καθώς πολλοί από τους σημερινούς κατοίκους φέρουν ως επώνυμα ή παρωνύμια τον τόπο καταγωγής των μακρινών προγόνων τους. Συγκρίνοντας δε τα σημερινά επώνυμα του χωριού με την πληθώρα των τοπωνυμίων της περιοχής του, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι σημερινοί κάτοικοι είναι νεήλυδες, και συνεπώς μέτοικοι, καθότι ουδένα από τα τοπωνύμια εκείνα συμπίπτει με τα επώνυμά τους.

Το αναπάντητο -τουλάχιστο μέχρι τώρα- ερώτημα είναι τι απέγιναν οι παλαιοί κάτοικοι. Μια αναπάντεχη αποκάλυψη στο παλιό νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής Παλιοζωγλοπιού, κατά τη διαμόρφωση του χώρου από το εκκλησιαστικό συμβούλιο, έφερε στο φως επιτάφια πλάκα που οδηγεί στην ταύτιση παλαιού επωνύμου του χωριού με το

ανάλογο τοπωνύμιο «πατσιούρη» της περιοχής. Στην επιτάφια πλάκα αναγράφεται το ονοματεπώνυμο «Αγόρω Πατσιούρηνα», η οποία απεβίωσε το έτος 1720. Τι απέγιναν όμως οι υπόλοιποι παλαιοί κάτοικοι; Οι πιθανότερη εκδοχή, κατά την άποψή μου, είναι να ενέσκυψε κάποια από τις μεγάλες επιδημίες της εποχής: χολέρα, πανώλη, τύφος κ. ά., η οποία ανάγκασε τους εναπομείναντες κατοίκους να μετοικήσουν αλλού.

Οι νέοι κάτοικοι προέκυψαν από τη μετακίνηση ορεινών πληθυσμών από όμορες ή και πιο μακρινές περιοχές της Ηπείρου, της Αιτωλοακαρνανίας, της Ευρυτανίας κλπ., οι οποίοι συνέρρευσαν εκεί για να εξασφαλίσουν καλύτερους όρους ζωής, εκμεταλλευόμενοι το κενό που προέκυψε από προγενέστερες επιδημίες ή άλλες έκρυθμες καταστάσεις. Τούτ' αυτό εκτιμώ ότι συνέβη και σε όλο το τόξο των ημιορεινών χωριών του θεσσαλικού χώρου. Π.χ. ο συγγραφέας του παρόντος είναι μέτοικος πέμπτης γενιάς, ο γενάρχης της οποίας μετοίκησε περί το 1810, από το Καλπάκι Ιωαννίνων, κάτω από άγνωστες συνθήκες.

Ο λόγος που οι ορεινοί μέτοικοι απέφευγαν την εγκατάσταση στην πεδιάδα πρέπει να αναζητηθεί στο γεγονός ότι δεν μπορούσαν να υποφέρουν το νοσηρό κλίμα της. Θεωρούνταν μεγάλη κατάρα να παντρευτεί νέα ορεινού χωριού στον κάμπο, εξ ου και το παράπονο της κόρης:

*« Μάνα με κακοπάντρεψες και μ' έστειλες στον κάμπο,
κι εγώ το κάμα δε βαστώ, ζεστό νερό δεν πίνω.
Ν' εδώ τρυγώνα δε λαλεί, κι ο κούκος δεν το λέει... »*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνίου Ευριπίδη: «Ο Αλή πασάς και οι κλέφτες των Αγράφων» Αθήνα 2000
Γιαννακοπούλου Ελένη: Η Ευρυτανία κατά τους επαναστατικούς και μετεπαναστατικούς χρόνους (170 χρόνια από το θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη». Εισήγηση σε συνέδριο, 1995.
Γριβέλλα Λάμπρου: «Ζωγλοπίτικη παροιμία στην Κων/πλη το 1550». «Ζωγλοπίτικα Χρονικά», φύλλο 58.
Ιδίου: Μετοίκηση ορεινών πληθυσμών κατά την ύστερη τουρκοκρατία». Καρδίτσα 2015.
«ΘΕΣΣΑΛΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» τομ. 49, σελ. 129 κ. ε..
Καλούσιου Δημητρίου: « Το Ματσούκι Ιωαννίνων», τομ. Ι, σελ. 43-49.

ΑΓΡΑΦΙΩΤΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΜΕΤΟΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ ΑΓΙΟΥ ΣΕΡΑΦΕΙΜ, 1849.

Παναγιώτης Νάννος

Εισαγωγή

Οι κατάλογοι συνδρομητών ήταν χρήσιμο εργαλείο στην έκδοση βιβλίων τους αιώνες πριν το 19^ο αι. και προγενέστερα, διότι οι συνδρομητές ήταν πηγή χρηματοδότησης της έκδοσης, διότι πλήρωναν προκαταβολικά την αγορά του βιβλίου που θα τυπώνονταν μελλοντικά. Η δημοσίευση του καταλόγου είχε κοινωνικό και πολιτιστικό κύρος, αφού οι συνδρομητές ήταν συχνά διακεκριμένα μέλη της κοινωνίας, όπως μορφωμένοι, επώνυμοι της εποχής, ευγενείς, θρησκευτικοί ηγέτες, επαγγελματίες και γενικά άνθρωποι που είχαν οικονομική ευχέρεια συμμετοχής, η οποία υπογράμμιζε την αξία του έργου. Ο κατάλογος επίσης αποτελούσε και μια έμμεση διαφήμιση, ήταν η έμπρακτη απόδειξη ότι το βιβλίο έχει ήδη εξασφαλισμένο κοινό. Όσο περισσότεροι συνδρομητές υπήρχαν, τόσο μεγαλύτερη ήταν η βεβαιότητα ότι το έργο θα διανεμηθεί και ότι η επένδυση στην έκδοση δεν ήταν ζημιογόνα. Η δημοσίευση γινόταν συνήθως στο τέλος του βιβλίου, σπανιότερα και στις πρώτες σελίδες, ως ευχαριστία προς τους συνδρομητές, ενισχύοντας τη φήμη του συγγραφέα ή του εκδότη. Τα βιβλία που χρηματοδοτούνταν μέσω συνδρομητών συχνά ανήκαν σε κατηγορίες υψηλής λογοτεχνικής, επιστημονικής ή θεολογικής αξίας. Οι κατάλογοι συνέβαλαν έτσι στη διάδοση της γνώσης και στην ανάπτυξη του πνευματικού πολιτισμού. Σε κάθε περίπτωση σήμερα αποτελούν πολύτιμη μαρτυρία για την κοινωνία και τον πολιτισμό και τις συνθήκες της εποχής, Επίσης αποτελούν πηγή Ιστορίας για το βιβλίο, τις συνθήκες έκδοσης, τον εκδοτικό οίκο, την κοινωνική και επαγγελματική ταυτότητα των συνδρομητών, την γεωγραφική εξάπλωση της εκδοτικής δραστηριότητας, κ.α.

Η πρωτοβουλία του ηγούμενου της Ι.Μ. Κορώνας ιερομονάχου Χριστόφορου να τυπώσει την ακολουθία στην Κωνσταντινούπολη με την οικονομική στήριξη εκατοντάδων συνδρομητών έχει ιδιαίτερη αξία. Αποτελεί πρωτογενή πηγή ιστορίας, διότι διασώζει δεκάδες ονόματα συνδρομητών, τα περισσότερα εξ αυτών είναι Αγραφιώτες της Πόλης, τα οποία δημοσιεύουμε αυτούσια. Η αυθεντικότητα του τεκμηρίου είναι ένα ταξίδι στο χρόνο και μας μεταφέρει την αισθητική και το άρωμα εκείνης της εποχής, με την καθαρεύουσα, την τεχνική, την αυθεντική γραμματοσειρά.

Τα ονόματα αποτελούν αυθεντική μαρτυρία για τις μετοικεσίες των Αγραφιωτών στην Κωνσταντινούπολη και τα προάστια, αλλά και σε άλλες πόλεις, οι οποίοι προφανώς είναι ένα μικρό μόλις μέρος των χιλιάδων ξενιτεμένων που διαβιούν στην Πόλη και τα Προάστια της. Επίσης διασώζει ονόματα εκκλησιαστικών παραγόντων, μητροπολιτών, ηγουμένων, ιερέων και ψαλτών, μονές που ήταν τότε σε λειτουργία, τεκμήρια πολύτιμα. Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε τους συνδρομητές της Πόλης, διότι ουσιαστικά αποτελούν τον κατάλογο των Αγραφιωτών που μετοίκησαν στην Κωνσταντινούπολη και το 1849 διαμένουν εκεί.

Οι Αγραφιώτες μετανάστες ανέπτυξαν δυναμική σε εμπορικές και άλλες οικονομικές δραστηριότητες, ωστόσο ποτέ δεν ξέχασαν τον τόπο τους. Μέσω της συνδρομής τους στην Ακολουθία του Αγίου Σεραφείμ, δείχνουν τον σεβασμό τους στον Άγιο των Αγράφων, αλλά και στην διατήρηση της σχέσης με τις θρησκευτικές τους ρίζες.

Η Ακολουθία του Αγίου Ιερομάρτυρος Σεραφείμ, Αρχιεπισκόπου Φαναρίου και Νεοχωρίου, αποτελεί σημαντικό λειτουργικό κείμενο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, τιμώντας τη μνήμη του Αγίου που μαρτύρησε το 1601, με την επανάσταση του Διονυσίου του Φιλόσοφου. Η πρώτη έκδοση της Ακολουθίας πραγματοποιήθηκε το 1740 και φυλάσσεται ως πολύτιμο κειμήλιο στο Ιερό Χιλιανδαρινό Κελλί Γέννησης της Θεοτόκου, Μαρουδά, στο Άγιον Όρος.

Ο Άγιος Σεραφείμ γεννήθηκε στο χωριό (Μ)πεζούλα Νευρόπολης σήμερα Λίμνης Πλαστήρα, και ανατράφηκε από ευσεβείς γονείς, τον Σωφρόνιο και τη Μαρία. Αγάπησε τη μοναχική ζωή και επέλεξε το γειτονικό μοναστήρι της Θεοτόκου, στην Κορώννα ή Κρυεράς Βρύσης, επιδόθηκε στην άσκηση της αρετής και έγινε ηγούμενος της Μονής. Αργότερα χειροτονήθηκε Αρχιεπίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου. Το 1601 με το ξέσπασμα του επαναστατικού κινήματος του Διονυσίου Φιλοσόφου, συνελήφθη από τους Τούρκους, οι οποίοι θεώρησαν ότι συνεργάζεται με τους επαναστάτες. Υπέστη σκληρά βασανιστήρια και τελικά τον εκτέλεσαν στις 4 Δεκεμβρίου 1601 μ.Χ. Οι τούρκοι έκοψαν το κεφάλι και το πέταξαν στο ποτάμι, όμως βρέθηκε με συνθήκες θαύματος και θεωρείται ως προστάτης από την πανώλη. Η κάρα του φυλάσσεται στην Ι.Μ.Κορώννας.

Η αρχική Ακολουθία για τον Άγιο Σεραφείμ, δημιουργήθηκε από τον Αναστάσιο

Γόρδιο, δάσκαλο του Γένους και ιερομόναχο στην μονή Αγίας Παρασκευής της Γούβας Βραγγιανών σήμερα των Ευρυτανικών Αγράφων. Ο Γόρδιος με τον Ευγένιο Γιαννούλη δημιούργησαν στα αυτόνομα Άγραφα ανώτερη σχολή και αποτέλεσε σημαντικό πνευματικό κέντρο και σημείο αναφοράς για σπουδές την εποχή αυτή.

Η πρώτη έκδοση της ακολουθίας του Αγίου Σεραφείμ γίνεται το 1740 στη Μοσχόπολη της Βορείου Ηπείρου, σήμερα Νότια Αλβανία. Στην περίοδο αυτή η Μοσχόπολη γνωρίζει το απόγειο της ανάπτυξης της και αποτελεί οικονομικό και πνευματικό σημείο αναφοράς για τα οθωμανικά Βαλκάνια. Οι μοναχοί της Κορώννας αναλαμβάνουν να εκδώσουν την πρώτη ακολουθία για τον δικό τους ηγούμενο που έγινε επίσκοπος και τοπικός άγιος. Τα κείμενα είναι του Αναστασίου Γορδίου, φωτισμένου δάσκαλου του Γένους, τα οποία επιμελείται εκδοτικά ο Γρηγόριος λόγιος ιερέας από την Μοσχόπολη, ιστορική πόλη δυτικά της Κορυτσάς. Κατά το παρελθόν η Μοσχόπολη γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη και τον 18ο αιώνα υπήρξε σημαντικό αστικό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο. Λόγω της συμβολής της πόλης στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό αναφέρεται στην εποχή της ακμής της ως «Νέα Αθήνα» ή «Νέος Μυστράς».

Ακολουθεί δεύτερη έκδοση πέντε χρόνια μετά, βελτιωμένη και επαυξημένη όπως

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ Φαναρίου κ Νεοχωρίου, ος εμαρτυρησεν καχα έτος Σωτήριον. Εις δε Ποίημα Αναστασίου ιερομονάχου του εκ τ' δ. τερας Θετταλίας. Τυπωθείσα δια Δαπάνης του Ιερού Μοναστηρίου τ' Κυρίας Θεοτόκου τ' λεγομένης Κωρόνη. Διορθωθείσα δε ως εφικτόν κατά του αιδεσιμοτάτου κ Λογιωτάτου Κυρίου Κυρίου Γρηγορίου Μοσχοπολίτου. Εν Μοσχόπολει 1740 παρά Γρηγορίω Ιερομονάχω τω εκ Μοσχόπολεως.

έγραφαν παλαιότερες εκδόσεις για να γίνονται πιο ελκυστικές. Την πρωτοβουλία για την β έκδοση εδώ έχει ένας λόγιος εικαστικός ιερομόναχος, ο Διονύσιος εκ Φουρνά των Ευρυτανικών Νοτίων Αγράφων. Ο Διονύσιος γεννήθηκε περί το 1670 -στη Φουρνά Ευρυτανίας όπου και πέθανε περί το 1746), αλλά από νεαρός ταξίδεψε, έζησε στην Πόλη για ένα

διάστημα και πήγε στο Άγιο Όρος για ένα διάστημα. Έπειτα επέλεξε να επιστρέψει και να δημιουργήσει στον τόπο του. Ήταν φωτισμένος ιερομόναχος, αγιογράφος και συγγραφέας του έργου «Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης», το οποίο έγινε βασικό εγκόλπιο των Ελλήνων και των ξένων αγιογράφων για τη συνέχιση, τη διάδοση και την αναγέννηση της βυζαντινής αγιογραφικής τέχνης από τις αρχές του 18ου αιώνα και εφεξής.

«Η Ακολουθία του αγίου Ιερομάρτυρος Σεραφείμ, Αρχιεπισκόπου Φαναρίου και Νεοχωρίου του Θαυματουργού. Μαρτύριον και Βίος του αγίου Ιερομάρτυρος Σεραφείμ, εκδίδεται από τον Διονύσιο, τον εκ Φουρνά, το 1745 στην Βενετία. «Νυν πρώτον τύποις εκδοθείσα, και μετ' επιμελείας ότι πλείστης διορθωθείσα, Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι, Ενετίησι, 1745. 50 σελίδες των 22 εκατοστών.

Ο λόγιος Διονύσιος ιερομόναχος αφιερώνει την έκδοση *«Τοις οσιωτάτοις Αδελφοίς, τοις κατά την σεβασμίαν Μονήν της Κυρίας Θεοτόκου, της επονομαζομένης Κορώνης κ Κρυεράς βρύσεως ασκουμένοις κ(αι) πάσι τοις εντευξομένοις»*, όπως διαβάζουμε στην αρχή του βιβλίου και συνεχίζει: *Το ΧΑΙΡΕΙΝ ΕΝ ΤΩ ΚΥΡΙΩ. Το Μέγα χρέος, και η πολλή μου ευλάβεια οπού έχω προς τον μεγα... ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΣΙ ΣΕΡΑΦΕΙΜ ου μην δε άλλα και η της πατρίδος φιλική σχέσις ανάγκασάν με να κινήσω, κατά την παροιμίαν, πάντα λίθον, δια να τελειωθή η προς αυτόν Ιερά Ακολουθία, και να γένη άρτιος και ικανή, εις παννύχιον ύμνον, να διορθωθή ο βίος αυτού ο οποίος (καθώς δεν σας λανθάνει) ήτον πάντη ακαλλώπιτος και ελλειπής μάλιστα προς τα καιριώτερα, όθεν λιτής διορθωθέντος του βίου κ προστεθέντος μικρού Εσπερινού κ(αι) Λιτής και τινων μεγαλυαρίων, φαίνεται πως έγινε τελεία η ακολουθία του Ιερομάρτυρος η οποία πρέπει να ψάλλεται κατά την σεβάσμιον ημέραν της μαρτυρικής αυτού τελειώσεως. Όχι μόνον εις την Ιεράν μονήν του, αλλά κ εις πάντα των Αγράφων χωρία ωσάν οπού κ όλοι τον έχομεν κοινόν προσάτην, κ βοηθό ταχύτατον εν ανάγκαις, κ ιατρόν άμισθον εν νόσοις εις τε λιμούς και λοιμούς θαυματουργών εξαίσια, (κλπ).*

Η 3^η έκδοση έγινε το 1790 από τον Ιωσήφ Αρχιμανδρίτη της Μεγάλης Εκκλησίας του εκ Φουρνά Αγράφων, ο οποίος συμπλήρωσε το περιεχόμενο με δικές του προσθήκες στα κείμενα της β έκδοσης, του Διονύσιου. Η έκδοση έγινε στα Γιάννενα, με την οικονομική υποστήριξη του κοτζαμπάση της Ρεντίνας Αγράφων Δημητρίου Τσολάκογλου, με τον οποίο συγκρούστηκε ο Καραϊσκάκης και τον κρέμασαν οι τούρκοι το 1822 στη Λάρισα.

Η 4^η έκδοση έγινε το 1802 και πάλι από τον Ιωσήφ του εκ Φουρνά Αγράφων, ο οποίος συμπλήρωσε πάλι το περιεχόμενο με κανόνες οχτώηχους και ένα ποίημα. Η έκδοση αυτή το φορά έγινε στη Βενετία με την οικονομική υποστήριξη και πάλι του κοτζαμπάση Δημητρίου Τσολάκογλου.

Η 5^η έκδοση έγινε το 1817 από τον Σεραφείμ Καρακαληνό και Σεραφείμ Αγιοταφίτου στο Ιάσιο.

Η 6^η έκδοση έγινε το 1849 από τον ηγούμενο της Ι.Μ. Κορώνας ιερομόναχο Χριστόφορο και τυπώθηκε στην Κωνσταντινούπολη, με την οικονομική στήριξη εκατοντάδων συνδρομητών, τα ονόματα των οποίων δημοσιεύονται στο τέλος της έκδοσης.

Η 7^η έκδοση έγινε το 1895 στην Αθήνα, από τον Νικηφόρο τον Κορωνίτη, (ίσως ιερομόναχο της Μονής Κορώνας), αλλά δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία.

Η 8η έκδοση έγινε το 1901 και «εξεδόθη φιλοτίμω δαπάνη του ιεροψάλτου της εν Γαλατάν Παναγίας Καφατιανής του Δημητρίου Γ.Κυφιώτου και των φιλομούσων και ορθοδόξων συνδρομητών, κατόπιν αδείας του αυτοκρατορικού υπουργείου της δημοσίας Εκπαιδεύσεως» Τυπώθηκε το 1901 στο τυπογραφείου του Αλεξάνδρου Νομισματίδη. (Η ακολουθία υπάρχει στο αρχείο μας, αλλά δυστυχώς χωρίς των κατάλογο των συνδρομητών).

Η 9η έκδοση έγινε το 1931, από τον μητροπολίτη Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων Ιεζεκιήλ, με δαπάνη του αρχιμανδρίτη Ησαΐα Βεργόπουλου, το βιβλίο τυπώθηκε στην Αθήνα από τις εκδόσεις «Φοίνιξ». Η έκδοση αυτή συνοδεύεται από ένα πλούσιο εισαγωγικό σημείωμα με ιστορική αναδρομή στην έκδοση των ακολουθιών και τις κατά καιρούς προσθήκες.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά στο ιστορικό των Ακολουθιών του Αγίου Σεραφείμ, αξίζει να σημειώσουμε ότι υπήρξαν και άλλες εκδόσεις μεταπολεμικά, επανεκδόσεις χωρίς να διαφοροποιούνται με όσα προαναφέρθηκαν. Κατά την γνώμη μας δύο εκδόσεις έχουν ενδιαφέρον, του 1849 όπου δημοσιεύονται τα ονόματα των συνδρομητών και του 1931 με το αναλυτικό εισαγωγικό σημείωμα του αιδήμου Ιεζεκιήλ με πληθώρα ιστορικά στοιχεία. Δημοσιεύουμε εδώ μόνο τα ονόματα των συνδρομητών από την Κωνσταντινούπολη και μόνο, δεδομένου ότι πολλά από τα ονόματα των συνδρομητών αυτών είναι μέτοικοι από τα Άγραφα στην Πόλη. Οι συνδρομητές από τα χωριά των Αγράφων, Καρδίτσα, Τρίκαλα, Λάρισα, κ.α. δημοσιεύτηκαν σε ανάλογη εργασία στο επίτομο περιοδικό «Καρδιτσιώτικα Χρονικά», Τ.10./2010

Τέλος, για την πληρότητα της εργασίας αξίζει να σημειώσουμε ότι τα ονόματα των συνδρομητών «Επαρχίας των Αγράφων», ανά χωριό έχουν καταχωρηθεί στον 10^ο τόμο των Κ.Χ., προς διευκόλυνση ερευνητών δίνουμε μόνο τον αριθμό, ως εξής:

Φανάρι Καρδίτσας (έδρα τότε της ιεράς Μητρόπολης) 10, Μπλάθδο 13 (Εννοεί Μπλάσδο, νυν Μοσχάτο, γεινιάζει με ΙΜ Κορώνας), Μεσενικόλα 11, Βουνέσι 4, Πορτίτσα 3, Άγιος Γεώργιος 6, Σερμανίκου (Φυλακή) 6, Μπεζήλα (Πεζούλα σήμερα, γενέτειρα του Αγίου Σεραφείμ) 17, Μέγα Νεοχώριο 3, Ζωγλόπη (Ραχούλα) 5, Σμόκοβο 7, Ρεντίνα 3, Στούγκο (Κρουονέρι) 7, Κερασιά 3, Μουζάκι 10, Μαυρομμάτι 2, Γράλιστα (Ελληνόπυργος) 5, Κανάλια 4, Βατσινιά 5 Πορτή 3. Λεοντίτιο με 14 συνδρομητές, Μικρά Βραγγιανά, 5 συνδρομητές, Πετρίλο 4 συνδρομητές, Ιερά Μονή Πετρίλου 2, Ι.Μ. Σπηλιάς 3 και 4 συνδρομές, Ι.Μ. Μικρών Βραγγιανών 2 συνδρομητές και 3 συνδρομές, Βλάση 3. Τα χωριά με τους συνδρομητές που ενισχύουν την έκδοση είναι λίγα, αλλά πρέπει να λάβουμε υπόψη τις συνθήκες της εποχής. Το ότι απουσιάζουν πολλά χωριά των Αγράφων από αυτή την προσπάθεια, πρέπει να αποδοθεί στο γεγονός ότι δεν έγινε μεγάλη κινητοποίηση στην επαρχία, διότι πιθανότατα εξασφαλίστηκαν τα χρήματα από τους Αγραφιώτες της Κωνσταντινούπολης.

Πηγές – Βιβλιογραφία:

- Ακολουθίες του Αγίου Σεραφείμ των εκδόσεων 1740 (Α έκδοση), 1849, 1901, 1931, οι οποίες βρίσκονται σε ψηφιακή μορφή στο αρχείο Π.Νάννου Τα ονόματα των συνδρομητών της πόλης από την έκδοση του 1849, σελ. 81-88.
- Νάνος Παναγιώτης, «Συνδρομητές Επαρχίας Αγράφων για την έκδοση της Ακολουθίας του Αγίου Σεραφείμ, το 1849» ετήσιο περιοδικό «Καρδιτσιώτικα Χρονικά», σελ. 93, том. 10^{ος} /2010

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ ΕΥΣΕΒΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

ΟΙ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

- † Ο Παναγιώτατος Οικουμ. Πατριάρχης Κ. Κ. Άνθιμος δ' ἀπὸ Νικομηδείας.
- » Σεβασμιώτατος Γέρον Ἅγιος Καισαρείας Κ. Παΐσιος.
 - » Σ. Γ. Ἅγιος Ἐφέσου Κ. Άνθιμος.
 - » Σ. Γ. Ἅγιος Ἡρακλείας Κ. Πανάρετος.
 - » Σ. Γ. Ἅγιος Δέρκων Κ. Νεόφυτος.
 - » Ἐνδοξότατος Ἄρχων Μέγας Λογοθέτης Κ. Κ. Ν. Ἀριστάρχης.
 - » Πανευγενέστατος Ἄρχων Ποστέλνικος Κ. Μιλτιάδης Ἀριστάρχης.
 - » Εὐγενέστατος Αὐτοκρατορικός Ἀρχιτέκτων Κ. Χ. Στέφανος.
 - » Εὐγενέστατος Κ. Ν. Τζαλίκης.
 - » Πανιερώτατος Ἅγιος Γρεβενῶν Κ. Ἀγάιος.
 - » Θεοφιλέστατος Ἅγιος Τρίκκης Κ. Προκόπιος.
 - » Πανοσιολογιώτατος Ἅγιος Μ. Πρωτοσύγκελλος Κ. Διονύσιος.
 - » Πανοσιολογιώτατος Ἅγιος Μ. Ἀρχιδιάκονος Κ. Ἰγνάτιος.
 - » Μουσικοδιδάσκαλος Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησ. Κ. Κωνσταντίνος.
 - » Μουσικοδιδ. Λαμπάδαριος τῆς Μ. Ἐκκλησ. Κ. Ἰωάννης.
 - » Άνθιμος Ἱερομόναχος καὶ) οἱ σὺν τῷ ἁγίῳ Καθηγουμένῳ Κ. Χριστοφόρῳ ἐπι-
 - » Νικηφόρος Ἱερομόναχος.) μεληθέντες τὴν ἔκδοσιν τῆς ἱερᾶς ταύτης Ἀκολου-
 - » Ἰωάννης Λαζαρίδης) σίας τοῦ ἁγίου Ἱερομάρτυρος Σαραφείμ.
 - » Ἱεροδιδάσκαλος Κ. Λεόντιος Ἐριθαλής. 12
 - » Χριστόφορος Ἱεροδιδ. Μοχλιοῦ Π. Γ. Καλλύμνιος. 2
 - » Κωνσταντῖος Ἱερομ. ἐφημ. τῆς Ἐκκλησ. Παναγίας Μοχλιοῦ.
 - » Δημήτριος Πανάσκου Βυζάντιος.
 - » Χαράλαμπος Θεοδώρου.
 - » Σωτήριος Χ. Χρήστου Βυζάντιος.
 - » Βασίλειος Λεμονίδης.
 - » Πέτρος Κ. ἐξ Ἀργυροκάστρου.
 - » Συμεὼν Ἱεροδιδ. Σάμιος.
 - » Περικλῆς Εὐνθόπουλος.
 - » Γ. Δημητριάδης.
 - » Κωνστ. Γρηγοριάδης.

- » Γεώργιος Στεφάνου Βυζάντιος.
- » Ἐμμανουὴλ Καβουκλῆς Καλλύμνιος.
- » Κωνσταντῖνος Π. Ἰωάννου ἐκ Σμοκόβου τῶν Ἀγράφων.
- » αὐτὸς διὰ τὰς τρεῖς Ἐκκλησίας τῆς χώρας του 3
- » Κωνσταντῖνος Ζαχαράκη ἐκ Σμοκόβου 15
- » Δημήτριος Σπυρίδωνος ἐξ Ἀργυροκάστρου.
- » Ἀναγνώστης Μπαλάσκα ἐκ Νεοχωρίου τῆς Κωστριάδος 2
- » Ἀναγνώστης Κυμπρίτης ἐκ Μαυρίλου τῆς νέας Πάτρας.
- » Γεώργιος Ἀναγνώστου Κυμπρίτη.
- » Νικολάκης Ἀναγν. Κυμπρίτη.
- » Δημήτριος Ἰωάννου Μανίκης ἐκ Μαυρίλου.
- » Γεώργιος υἱὸς του.
- » Χ. Γεώργιος Ἰωάννου ἐκ τῆς Μαυρίλου.
- » Παναγιώτης Θεοδόφρου Καλυβιώτης.
- » Ἀλέξιος Ἐμμανουὴλ Καλυβιώτης.
- » Δημήτριος Κοτόπουλος ἐκ Μαυρίλου.
- » Κωνσταντῖνος Παναγ. ἐξ Ἀργυροκάστρου.
- » Νικόλαος ἀδελφὸς του
- » Ἡ Ἱερὰ Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Σαρμασίῃ 2
- » Κωνσταντῖνος Εὐθυμίου ἐξ Ἀργυροκάστρου.
- » Γεώργιος ἀδελφὸς αὐτοῦ.
- » Ἀντώνιος ἐκ Μπλάσδου.
- » Κωνσταντῖνος Παπαδόπουλος.
- » Ἰωάννης Πολυζόπουλος ἀπὸ Παλινδρομάς.
- » Ἰωάννης Σπυρόπουλος Μωραΐτης.
- » Βασίλειος Μίλου Πεγονιανίτης.
- » Δημήτριος ἀπὸ Φούρνα.
- » Γεώργιος Ἰωάννου.
- » Ἰωάννης ἀπὸ Τζηπιτζίκιογλου.
- » Ἀπόστολος Ἰωάννου Μπαχτζέκιογλου.
- » Ἀθανάσιος Σταυρίδης.
- » Γεώργιος Βασιλείου ἐκ Καρδίτζας.
- » Γεώργιος Φλευρόπουλος.
- » Ἰωάννης Ἀποστόλου Ρεντινιώτης.
- » Νικόλαος Ξανθόπουλος Σμοκοβίτης.
- » Δ. Θεολόγος ἐκ Καστανίας καὶ Π. Μούχας τῶν Ἀγράφων.
- » Γ. Ν. Δημητρίδης ἐκ Καστανίας τῶν Ἀγράφων.
- » Γ. Κ. Καρασόπουλος ἐκ Π. Κάστρου τῶν Ἀγράφων.
- » Ἀναγνώστης αὐτάδελφος αὐτοῦ.

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ.

83

- ὁ Νικόλαος Τολίδης ἐκ Τρικκάλων τῆς Θεσσαλίας.
- » Χ. Ἀλέξανδρος Χ. Βασιλείου ἐκ Λαρίσσης.
- » Γιαννάκης Δημητρίου ἐκ Λαρίσσης.
- » Ἰωάννης Δημητρίου ἐκ Ῥαψάνης τοῦ Ὀλύμπου.
- » Χ. Γεώργιος Νικολάου ἐκ Καστανίας τῶν Ἀγράφων.
- » Γιάννης Κωνσταντίνου Καστανιότης ἐξ Ἀγράφων.
- » Κωνσταντῖνος Καναρᾶ Καστανιότης ἐξ Ἀγράφων.
- » Δ. Ζαχαρόπουλος Καστανιότης ἐξ Ἀγράφων.
- » Γ. Ευδιᾶ Καστανιότης ἐξ Ἀγρφ. οἰκῶν εἰς Στέγνη.

ΟΙ ΕΝ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΩ.

- ὁ πρῶτον Σωζουαχθουπόλεως Κ. Νεόφυτος 3
- » Ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος 2
- » Σακελλάριος Παπᾶ Σέργιος.
- » Παπᾶ Χ. Ἀντώνιος Πνευματικὸς Κύπριος. 2
- » Μεθόδιος Ἱερομόναχος ἐφημέριος.
- » Σαμουὴλ Ἱερομ. Πνευματικὸς Ἄνδριος.
- » Χ. Νεόφυτος Ἱερομ. ἐφημέριος.
- » Πρῶτον Πορτάρης τῆς Μ. Ἐκκλησίας Κ. Δανιὴλ Ἰωάννου Παλαμύτσης ἐκ Μετζόβου.
- » Νικηφόρος Ἱεροδιάκονος.
- » Δημήτριος Α. Μανούσης ψάλτης τῆς Ἱερᾶς Ἐκκλ. Σταυροδρομίου.
- » Σταυράκης Γρηγοριάδης ψάλτης ὁ Βΰς.
- » Βασίλειος Χ. Συμεὼν Τζαλιότης.
- » Κωνσταντῖνος Καραγιαννόπουλος.
- » Παῦλος Καρακάτζις Ἰντζέσογλους.
- » Ἰωάννης Θεοφάνου Ποταμίτης.
- » Κλήμης Χρήστου Τζελιότης.
- » Νικόλαος Π. Δημητρίου Σινασό.
- » Ἀναγνώστης Καραγιάννογλους.
- » Κ. Κωνσταντῖνος Γ. Παπᾶ Δημόπουλος.
ἡ σύζυγος αὐτοῦ Κ. Φωτηνίτζα.
- » ἀνεψιὸς αὐτοῦ Δημήτριος Ζαχαρίου.
- » Δημήτριος Γ. Παπαδημόπουλος οἰκῶν ἐν Σμύρνη.
- » Ἀθανάσιος Γ. Παπαδημόπουλος
- » Σωτήριος Καραγιαννόπουλος.
- » Γεώργιος Στασινόπουλος.
- » Γεώργιος Νικολάου Καρατζᾶς.
- » Ν. Αἰβαζίδης.

- » Α. Βενετζάνοπουλος.
- » Γεώργιος Δ. Λαγούδας.
- » Τζανής Ἰωάννου Μαστραπᾶς.
- » Ν. Παπαδόπουλος διδ. ἐξ Ἀγρᾶφων.
- » Ἀναστάσιος Μιχαήλ ἀπὸ Σινασό.
- » Ἰωάννης Κ. Ἀρμασιάδης.
- ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Ἀρμασιάδης.

2

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΟΙ ΕΝ ΝΕΟΧΩΡΙῶ ΤΗΣ ΚΩΣΤΡΙΑΔΟΣ.

- Ὁ Νικόλαος Ι. Σταματόπουλος
- » Ἀναγνώστης Ριζοδάμου.
- » Γρηγόριος Σταματόπουλος.
- » Ἰωάννης Δελύπουλος.
- » Δημήτριος Κωνστ. Ριζοδάμου.
- » Κωνσταντῖνος Ζάρας
- » Χ. Ἰωάννης Ριζάκης.
- » Χ. Δημήτριος Ὀκανόπουλος.
- » Σπυρίδων Κ. Δεζιάδης.
- » Δημήτριος Σαρρῆς.
- » Παναγῆς Τονολόπουλος.
- » Ἰωάννης Κανέλλης ἐκ Ρενδίνης τῶν Ἀγρᾶφων.
- » Ζαχαρίας Δ. Ποντικῶ ἐκ Κάψας τῶν Τυμφρεστιῶν.
- » Ἰωάννης Δημητρίου Κατωιαννόπουλος
- » Ἰωάννης Δημητρίου Τελάλης

2

3

ἐκ Μικρῶν τῶν Τυμφρεστιῶν.

Ὅσοι ἐκ διαφόρων μερῶν συνέδραμον διὰ τοῦ Κ. Γεωργίου
Τεζγιαχτάρη τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ Σερμπετχανᾶ.

- » Γεώργιος Ἰωάννου Ἀναγνώστης Κηφνοτόπουλος ἐκ Μαραθιά.
- » Γεώργιος Ἰωάννου Τζιτζόπουλος ἐκ Φραγκίστας τοῦ Καλλιδρομίου.
- » Σπύρος Κόντογεωργόπουλος ἐκ Μαραθιά.
- » Δημήτριος Γεωργίου ἀπὸ Κλινοβόν.
- » Βασίλειος Νικολάου ἀπὸ Μαραθιά.
- » Ἰωάννης Κωνσταντῖνου Ξουτῆκης.
- » Γεώργιος Κωνσταντῖνου κατὰ Κῶνστα.
- » Δημήτριος Μαρακάσι ἀπὸ Μαλακάσιν.

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ.

85

- » Κωνσταντίνος Χριστοδούλου ἐκ Καστανίας.
- » Ἀδάμ Θεοδώρου ἀπὸ Μαλακάσιν.
- » Σπύρος Δημητρίου ἀπὸ Σέλτζη.
- » Γεώργιος Φιλίππου ἀπὸ Γοζέντζη.
- » Σάββας Ἡματόπουλος ἀπὸ Καρπεννήσι.
- » Ἰωάννης Π. Γεωργίου Μαραθιώτης.
- » Γεώργιος Καραγιαννόπουλος Καλισμενότης.
- » Ἰωάννης Ἀθανασίου Ευτούρης Κορησιώτης.
- » Δημήτριος Νικολάου Βλάχος.
- » Γεώργιος Κωνσταντ. Κζουτόπουλος Μαραθιώτης.
- » Ἰωάννης Γεωργίου Κισμιτόπουλος ἀπὸ Κεράσοβον
- » Δημήτριος Νικ. Μουσταρόπουλος ἀπὸ Κεράσοβον.
- » Νικόλαος Κωνσταντίνου Ἀνανίας Μαραθιώτης.
- » Κωνσταντίνος Γεωργίου Γούλας ἀπὸ Παπαρούσι.
- » Δημήτριος Βασιλόπουλος Τρανοχωρίτης.
- » Δημήτριος Κύρκου Θεοδώρου Μαλακασίος.
- » Νικόλαος Π. Στεργίου Μαλακασιώτης.
- » Ἀναστάσιος Ἀθανασίου Μηλιώτης.
- » Κώνστας Κωνσταντίνου Μετζοβίτης.
- » Γρηγόριος Ἀναστασίου ἀπὸ Κλίνοβον.
- » Νικόλαος Κώνστας Παμμάνης Μετζοβίτης.
- » Ἀθανάσιος Φραντζελάς Κουρατινός.
- » Γεώργιος Χρήστου Καμβύσης Βήνανη.
- » Νικόλαος Γεωργίου Κόκουτου.
- » Γεώργιος Δημητρίου Μιλτικιάκης Μπελιγραδινός.
- » Ἰωάννης Κωνσ. Τζαουσόπουλος ἐκ Φραγκίστας.
- » Χαράλαμπος Πανηγ. Καφαταράκης Σμυρναίος.
- » Γεώργιος Χρήστου Σταματόπουλος ἐκ Φραγκίστας.
- » Δημήτριος Βασιλείου Τζάμης.
- » Δημήτριος Π. Γιαννόπουλος ἀπὸ Βύνανη.
- » Γεώργιος Δημητρίου Βουσαάκης ἀπὸ Νόσιμον.
- » Δημήτριος Τζαουσαάκης ἐκ Φραγκίστας.
- » Βασίλειος Μυροβίτης Χαροβάτης.
- » Κώνστας Ἰωάννου Φραντζελάς ἀπὸ Χύνικα.
- » Ἰωάννης Μιχαλόπουλος.
- » Κωνσταντίνος Σάββα ἐξ Ἀργυροκάστρου.
- » Ἰωάννης Ντουβαρτζής.
- » Μπαλάσης Ρακάς.
- » Γεώργιος Κωνσταντίνου Τζαουσαάκης.

- » Ἀντώνιος Πιπαδόπουλος Τενέδιος.
- » Σπύρος Τζανέτου Τενέδιος.
- » Ἀθανάσιος Χαδεμένος Τενέδιος.
- » Ἀθανάσιος Τολμίδης Πρόξενος.
- » Δημήτριος Τολμίδης Πρόξενος.
- » Κωνσταντῖνος Βορέλης Πρόξενος.
- » Στέργιος Μπερδέκλης Πρόξενος.
- » Κώστας Θεοδωρόπουλος Μαραθιώτης.
- » Γιάννης Ἀθανασόπουλος Μεγαζατζής.
- » Νικόλαος Καρὸ Χρήστου.
- » Τριαντάφυλλος Χασκάλης ἐκ Φραγκίστας.
- » Γεώργιος Κοσκυνᾶς.
- » Ἀγγελὸς Ἀλατάρης.
- » Ἰωάννης Κασσουνόπουλος ἐκ Φραγκίστας.
- » Ανδρέας Κοντεᾶδης Κομπαγιώτης.
- » Γεώργιος Ἀναστασίου Πασσάκλημανιώτης.
- » Κώστας Νιτζόπουλος ἐκ Φραγκίστας.
- » Κωνσταντῖνος Μαβρογιαννόπουλος.
- » Νικόλαος Μαλάτος Μαραθινός.
- » Νικόλαος Τριαντῆς.
- » Παρασκευᾶς Ἀθανασίου Καραμπέτης.
- » Βασίλειος Κωνστόπουλος ἐκ Φραγκίστας.
- » Ἀθανάσιος Νικολόπουλος.
- » Βασίλειος Νικολόπουλος.

ΟΙ ΕΝ ΤΑΤΑΟΥΛΟΙΣ.

- Ὁ Θεοφιλέστατος Ἅγιος Ἀργυρουπόλεως Κ. Σεραφεῖμ.
- » Διονύσιος Ἱερομ. Ἐφημέριος Ταταούλων.
- » Θεόδωρος Ἀυθαζίδης.
- » Ἰωάννης Οἰκονομόπουλος.
- » Παναγιώτης Ν. Θαλασσινός.
- » Πέτρος Δημητρίου.
- » Κ. Μεμαρίδης.
- » Σ. Α.
- » Α. Ι. Χρυσανθίδης.
- » Ν. Γολιανίτης.
- » Παῦλος Ἐπαινετός.
- » Δημήτριος Ἀμουργιανός.
- » Κωνσταντῖνος Ἀθανασίου Καστοραῖος.

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ.

87

ΟΙ ΕΝ ΜΠΕΣΙΚΤΑΣΙ.

- » Γεώργιος Αύγερογλου.
- » Ἐλευθέριος Ζαχαρίου Ἰντζέσουλους.
- » Ζαχαρίας Αναστόπουλος.
- » Ἰωάννης Σταματίου.
- » Γεώργιος Καρακιπέρης.
- » Γεώργιος Αύγερου.
- » Νικόλαος] Σαρόπουλος.
- » Γεώργιος Παναγιώτου.
- » Δημήτριος Στοκόπουλος.
- » Στέργιος Γεωργίου.
- » Γεώργιος Τιλίπασος.
- » Δημήτριος Ἰωάννου.
- » Βασίλειος Παναγιώτου.
- » Αθανάσιος Γεωργίου.
- » Ἰωάννης Βασιλείου.
- » Κωνσταντῖνος Βασιλείου.
- » Κωνσταντῖνος Μαρτζόπουλος.
- » Ἀγγελῆς Αναγνώστης Παναγιώτου.
- » Χρῆστος Χασσάπης Ἀναστασίου.
- » Σάββας Ἰωάννου.
- » Χ. Ἰωάννης Δημητρίου.
- » Κώνστας Ναούμ.
- » Κωνσταντῖνος Παρασκευᾶ.
- » Γεώργιος] ποτὲ Ἰωάννου.
- » Ἰορδάνης Παναγιώτου.
- » Θεόδωρος Κωνσταντίνου.
- » Γεώργιος Γιαννακόπουλος.
- » Γιοβάννης Γεωργίου.
- » Κωνσταντῖνος Δ. Ἀλβανός.
- » Γιοβαννίσκος Δημητρίου Ντεπρεώτης Κάπελας.
- » Χρῆστος Εὐγενίδης.
- » Αφενδούλης Μακαριότου.
- » Ἀλέξιος Γεωργίου Μαγαζατζής.
- » Θεόδωρος Παπαδόπουλος.
- » Γεώργιος Θεοδοσίου Ρενδινός.
- » Δημήτριος Παναγιώτου Πολτζανίτης.

- » Γρηγόριος Γαβριήλ.
- » Διονύσιος Γιακόμου Νεμσεφερλής.
- » Βαλασά Μαμή Νικολάου.
- » Ζαχαρίας Γεωργίου Χρησοδούλου Τζιφτζήφουρνου.
- » Κυργιαζής Μηνά μπακάλης Τεχτά Καλέ.
- » Γιάννης Βασιλείου του Μύλου.

Ὁ Σεραφεὶμ πατάσσει ἐμὲ πανώλην
τὴν βροτολοιτὸν, φεῦ μοι φεῦ, πῶς ὀρώμαι
ὑπτία, γυμνή, δυσειδής, κτεινομένη.

Εικόνα του Αγίου Σεραφεΐμ από την Ακολουθία του 1849, στην οποία νικά την πανώλη, μεταδοτική θανατηφόρα ασθένεια η οποία ταλάνισε την ανθρωπότητα αφανίζοντας εκατομμύρια ανθρώπους.

Αγραφιώτες συνδρομητές βιβλίων

Κώστας Σπανός, εκδότης του «Θεσσαλικού Ημερολογίου»

Τους περασμένους αιώνες, η έκδοση ενός βιβλίου ήταν ένα σημαντικό οικονομικό πρόβλημα. Για την αντιμετώπιση των εκδοτικών εξόδων, οι συγγραφείς ζητούσαν τη βοήθεια ανθρώπων των Γραμμάτων και κληρικών και αυτοί συνέβαλαν στην έκδοση με ένα χρηματικό ποσό, ως συνδρομητές του βιβλίου. Ο συγγραφέας, στο τέλος του βιβλίου, καταχώριζε τον κατάλογο με τα ονόματα των συνδρομητών του. Ο κατάλογος αυτός, εκτός από τα ονόματα των συνδρομητών, περιλαμβάνει την πατρίδα τους ή τον τόπο όπου ζούσαν, ως μετανάστες, και τον αριθμό των αντιτύπων για τα οποία ήταν η συνδρομή τους.

Αναδιφώντας σε έναν μεγάλο αριθμό βιβλίων, τα οποία εκδόθηκαν την περίοδο 1749- 1881, εντόπισα τα ονόματα μερικών Αγραφιωτών, τα οποία παραθέτω μετά τον τίτλο του βιβλίου.

1) Οδός Μαθηματικής Τόμος τρίτος (...) [Μεθοδίου Ανθρακίτου εξ Ιωαννίνων (...)] και Μπαλάνου Βασιλοπούλου (...)] Ενετίησιν (...) αψμθ **1749**.

Ο Θεοφιλέστατος Επίσκοπος Λίτζας και Αγράφων κύριος Νεκτάριος.

2) Ηθική Φιλοσοφία Μεταφρασθείσα εκ του Ιταλικού ιδιώματος παρά Ιωσήπου Ιεροδιάκονου του Μοισιόδακος (...) Τόμος πρώτος. Ενετίησιν **1761**.

Ο Νικόλαος και Χρήστος Ιωάννου, αψάδελφοι. Αγραφίται.

Ο Ιωάννης Παπά Πολύζου. Αγραφίτης.

3) Ιωσήπου του Μοισιόδακος Απολογία Μέρος πρώτον αψπ. Εν Βιέννη της Αυστρίας 1780. Παρά τω (...) τυπογράφω Ιωάννη Θωμάσω (...).

Ο τιμιώτατος κύριος Δημήτριος Αρσενίου εξ Αγράφων.

4) Σύνοψις των κωνικών τομών Γουιδώνος του Γράνδη μετά πλουσιοτάτων Υποσημειώσεων και προσθηκών Οκταυιανού του Καμέτιου. Μεταφρασθείσα εκ της λατινίδος εις την καθ' ημάς απλουστέραν διάλεκτον υπό Σ.Α.Σ. Κεφαλ. του Ι.Φ.Σ. ης μετήνεκται εις την Ελληνικήν παρά Ιωνά Ιερομ. Σπαρμιώτου. Νυν πρώτον εκδοθείσα επιστασία μεν κ. διορθώσει Ανθίμου Γαζή Αρχιμδ. του Μηλιώτου, δαπάνη δε φιλοτίμων Ελλήνων, ων τα ονόματα εν τοις έμπροσθεν καταγράφονται, Εν Βιέννη της Αυστρίας τύποις Φραγκίσκου Αντ. Σχραϊμβλ αωβ [1802].

Ο Θεοφιλέστατος Επίσκοπος Λητζάς και Αγράφων κ. Δοσίθεος ο εκ Σοφάδων 4.

5) Λεξικόν των φράσεων εις την ιστορίαν του Θουκυδίδου Φιλοπονηθέν και τύποις εκδοθέν παρά Νεοφύτου Δούκα, τόμος δέκατος, Εν Βιέννη (...) **1806**.

Κωνσταντινούπολις

Κωνσταντίνος γραμματικός ο εξ Αγράφων 1

Κωνσταντίνος διδάσκαλος ο εξ Αγράφων 1

Βιέννα

Αναγνώστης παπά Θέου εκ των Άγραφων 1

6) Γολδμίθ Ιστορία της Ελλάδος Από της πρώτης καταβολής των Ελληνικών πραγμάτων άχρι της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Οθωμανών. Μεταφρασθείσα εκ του πρωτοτύπου της Αγγλικής διαλέκτου κατά την νεωτάτην εν Λονδίνω έκδοσιν εις την καθ' ημάς των Ελλήνων διάλεκτον άμα δε και επαυξηθείσα υπό Δημητρίου Αλεξανδρίδου Ιατρού του εκ Τυρνάβου της Θεσσαλίας (...), έκδοσις δευτέρα (...), τόμος γ' (...), εν Βιέννη της Αουστρίας (...) 1807.

Κατάλογος των φιλογενών συνδρομητών.

- **Εν Βιέννη της Αούστριας**

Δημήτριος Αρσένου ο εξ Αγράφων της πάλαι Δωρίδος 2

- **Οι εν Χίω**

Ιωσήφ Ιεροδιάκ. ο ελλογιμώτατος και διδάσκαλος εν τη σχολή εκ Φουρνά των Αγράφων 1.

7) Σειράς στοιχειώδους των μαθηματικών και φυσικών πραγματειών εκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθεισών υπό Κ. Μ. Κούμα Λαρισαίου τόμος όγδοος (...), Εν Βιέννη της Αουστρίας ΑΩΖ [1807]

Κατάλογος των φιλογενών συνδρομητών της εκδόσεως της βίβλου τούτης.

- **Εν Βιέννη**

Ο χρησιμώτατος Αναγνώστης παπά Θεού εξ Αγράφων 1

- **Εν Κωνσταντινούπολει**

Γεώργιος Τζιολάκογλου ο εκ Ρενδίνης των Αγράφων 1

8) Βιβλιοθήκης Ελληνικής Βιβλία δυό (...) Συνεραμισθέντα εκ παλαιών κ' νεωτέρων κριτικών κ' εκδοθέντα υπό Άνθιμου Γαζή Μηλιώτου τόμος Α' (...) Εν Βενετία 1807. Τα ίδια ονόματα συνδρομητών υπάρχουν και στο Β' τόμο ο οποίος εκδόθηκε στη Βενετία το 1807

Εν Κωνσταντινούπολει

Κωνσταντίνος εξ Άγραφων 1

9) Σχολαστική Γεωγραφία Διερμηνευτική του νέου μεθοδικού σχολικού Άτλαντος, Συντεθείσα Γεμανιστί υπό του Αδάμ Χριστιανού Γασπάρεως αξιώσι δε του κυρίου Στεφάνου Μπούμπα μεταφρασθείσα εις την Νυν Ελληνικήν διάλεκτον εκ της τελευταίας ογδόης εκδόσεως υπό Κυριάκου Καπετανάκη προς χρήσιν των Ελληνικών σχολείων, Πρώτη περίοδος, Εν Βιέννη 1808.

- **Εν Κυδωνίαις της Ασίας**

Ο κύρ Διονύσιος ιερομόναχος ο εκ Καστανιάς της Θεσσαλίας 1

10). Άνθιμου Γαζή, Λεξικόν Ελληνικών προς χρήσιν των περί τους παλαιούς συγγραφείς ενασχολουμένων. Επιστασία διορθώσει Σπυρίδωνος Βλαντή, τόμος τρίτος Ρ-Ω, Εν Βενετία 1816.

- **Χίος**

Ιωσήφ ιεροδιάκονος εξ Άγραφων 1

11) Στοιχεία Ελληνικής γλώσσας εις χρήσιν των σχολείων της Ελλάδος. τόμος τέταρτος Ποιητική Ανθολογία, Εν Βιέννη της Αούστριας **1818**.

- **Οι εν τη κατά τον Κουρούτζεσμεν σχολή σοφολογίωτατοι Διδάσκαλοι και μαθηταί**
Ο Κ. Γεώργιος παπά Ιωάννου εξ Άγραφων 1

12) Γεωγραφία μεθοδική απάσης της Οικουμένης (...), συντεθείσα παρά Διονυσίου Πύρου του Θεττολού ιατροφιλοσόφου (...) εν Ενετίησιν **1818**

- **Οι της κατά το Φανάρι σχολής μαθηταί**
Ο Λογιώτατος κύρ Γεώργιος εξ Αγραφων

13) Θεσσαλία υπό Νικόλαου Γεωργιάδου ιατρού Θετταλομάγνητος.

Εν Αθήναις **1880**.

Θεόδ. Αποστολίδης (Μεσενικόλα)

Η Μονή Κορώνης

Γούλας Τσάπαλος

Κ. Ζωγλοπίτης

Αθ. Χιριός (εκ Φαναρίου)

Δ. Ι. Τσαπαλίδης

Αριστ. Ν. Βασιαρδάνης

14) Καλλικέλαδος Αηδών Περιέχουσα μέρος της εκκλησιαστικής ενιαυσίου ακολουθίας (...) παρά Βασιλείου Νικολαΐδου Ζγκλιβερινού (...), εν Θεσ/κη **1882**.

- **Οι εν τη ιερά Μονή Πέτρας**

Ο πανοσιωμουσικολογ. καθηγούμενος της ιεράς Μονής Πέτρας κ. Νικηφόρος 1

Ο πανοσιόλ. Αρχιμανδρ. κ. Γεννάδιος της αυτής Μονής 1

15) Αριθμητική (...) Υπό Μελχισεδέκ νομοφύλακος Ναξίου του εκ της Μεγίστης Μονής του Βατοπεδίου (...), Εν Αθήναις **1885**.

Η Ιερά Μονή της Μεγίστης Λαύρας

Συμεών μοναχός εξ Αγραφων 1

16) Βιογραφία και τα εν της Φλωρεντίνη ψευδοσυνόδου κατά των Λατίνων (...) Συνταχθείσα υπό του ελαχίστου εν μοναχοίς Καλλίστου Ζωγράφου Αγιορείτου του Εφεσίου (...), εν Αθήναις **1887**.

- **Η Ι. Σκήτη της Μ. Λαύρας Αγία Άννα**

Ο οσιώτατος γέρων κ. Νεκτάριος εξ Αγραφων.

ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΤΟΥΣ ΠΟΡΕΙΑ

Νικόλαος Γ. Ζυγογιάννης,

Εκπαιδευτικός πρώην Πρόεδρος Πανελληνίου Συλλόγου Σαρακατσαναίων.

Μια αρχαιοελληνική κοινωνία είναι οι Σαρακατσαναίοι που οι ρίζες της χάνονται στα βάθη των αιώνων. Νομάδες κτηνοτρόφοι, ζούσαν στα βουνά το καλοκαίρι και το χειμώνα στα χειμαδιά (βουνά - στράτα-χειμαδιά) διασκορπισμένοι σ' ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα. Κοιτίδα των Σαρακατσαναίων ήταν η οροσειρά της κεντρικής και νότιας Πίνδου και η Ρούμελη με επίκεντρο τα ΑΓΡΑΦΑ, χώρος που λόγω της γεωφυσικής του κατάστασης ήταν απάτητος, δεν ήταν γραμμένος πουθενά και γι' αυτό κατοικούσαν από αυτόνομους και ελεύθερους ανθρώπους. Ο διασκορπισμός τους από την αρχική κοιτίδα τους προς την υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα έγινε επί Τουρκοκρατίας και κυρίως τον 18ο αιώνα, στα χρόνια του Αλή Πασά.

Ως προς το όνομά τους υπάρχουν πολλές και διάφορες ετυμολογίες. Σύμφωνα με τη Σαρακατσάνικη παράδοση πήραν το όνομά τους από τους Τούρκους. Όταν έγινε η άλωση της Κων/πολης, οι Σαρακατσαναίοι φόρεσαν μαύρα ρούχα, ως ένδειξη πένθους, και δεν υποτάχθηκαν στον κατακτητή. Οι Τούρκοι τους έβλεπαν στα μαύρα και ανυπότακτους να μετακινούνται συνεχώς(σκηνίτες). Γι' αυτό τους ονόμασαν «Καρακατσάν» (καρά =μαύρος και κατσ(ι)άν=φυγάς, ανυπότακτος), δηλ. «μαύροι φυγάδες». Από το Καρακατσάν με παραφθορά προήλθε η λέξη «Σαρακατσάνος».Μια άλλη πιθανή ετυμολογία είναι από την τουρκική λέξη σαράν που σημαίνει «φορτώνει» ή σαρράι (=κατοικία,κονάκι) και την τουρκική μετοχή κασιάν=φυγάς, ανυπότακτος, (σαράν + κασιάν = Σαρακατσάνος) γιατί από καιρό σε καιρό φόρτωναν τα πράγματά τους και μετακινούνταν με τα κοπάδια τους και γι' αυτό τους έδωσαν αυτό το όνομα (παρατσούκλι) οι Τούρκοι.

"Κατοικούμε εδώ από τότε που ο Θεός έφτιαξε αυτόν τον ευλογημένο τόπο με τα βνά και τα ποτάμια, τον ήλιο και το φεγγάρι. Από τότε κρατάει η γενιά μας, έλεγαν οι γερόντοι Σαρακατσάνοι."-. Ανεξάρτητα από τις μετακινήσεις τους και τον εναλλασσόμενο τόπο διαμονής τους έχουν τα ίδια ήθη και έθιμα και κυρίως μιλούν την ίδια γλώσσα, την Ελληνική, απαλλαγμένη από ξένα στοιχεία, αναλλοίωτη, που φέρει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της δωρικής διαλέκτου. Το ίδιο αναλλοίωτοι και αμόλυντοι από αλλόφυλες επιμειξίες παρέμειναν και οι Σαρακατσαναίοι, οι «καταλαγαρώτεροι Έλληνες» όπως έγραψε ο Στέφανος Γρανίτσας. Διατήρησαν τα έθιμα, τις συνήθειες και τους κανόνες συμπεριφοράς και διαβίωσης κατά τρόπο πιστό και αυθεντικό. Στηρίχθηκαν στα παραδοσιακά τους έθιμα και στην ελληνική τους ταυτότητα και δεν επέτρεψαν στην περιβάλλουσα αλλοεθνή και ξενόγλωσση κοινωνία να εισβάλλει στη δική τους. Η οικονομική τους ευρωστία και αυτονομία και η διαβίωσή τους σε καλλίτερες υλικές συνθήκες τους οδήγησε, σε μια ουσιαστικά και τυπικά, εσωτερικήυση, τήρηση και εφαρμογή των εθιμικών κανόνων διαβίωσης και κοινωνικής συμπεριφοράς.

Η χρήση μιας και μόνο γλώσσας, της Ελληνικής, αποδεικνύει ότι οι Σαρακατσιαναίοι είναι διαφορετικοί από τους Βλάχους, (Οι Βλάχοι ή Αρμάνοι, ή Αρωμάνοι της Ελλάδας γνωστοί και με άλλα ονόματα κατά περιοχές:

Κουτσόβλαχοι, Μπουρτζόβλαχοι, Αρβανιτόβλαχοι, κ.λ . ενώ οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται Βλαχόφωνοι (Έλληνες) που μιλούσαν εκτός από τα Ελληνικά και τα Βλάχικα. Επειδή η λέξη βλάχος (με β μικρό) χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τον άνθρωπο που έχει πρόβατα, τον κτηνοτρόφο, τον βοσκό και επειδή η κτηνοτροφική ζωή ήταν κοινό τους στοιχείο, επήλθε σύγχυση τότε ένας βλάχος (=αυτός που έχει πρόβατα, ο κτηνοτρόφος, ο βοσκός) είναι Σαρακατσιάνος και τότε Βλάχος (=Βλαχόφωνο). Με τη διαφορά όμως ότι οι Σαρακατσιαναίοι ήταν καθαροί νομάδες και δεν είχαν πουθενά χωριό, ενώ οι Βλάχοι ζούσαν νομαδικά και ημινομαδικά, ήταν πριν αιώνες εγκαταστημένοι σε χωριά και ασχολήθηκαν και με το εμπόριο, τις τέχνες και τα γράμματα, ενώ οι Σαρακατσιάνοι στα μέσα του προηγούμενου αιώνα εγκατέλειψαν το νομαδισμό. Αλλά και στην ενδυμασία, στα ήθη και έθιμα, στον τρόπο ζωής ξεχωρίζουν οι Σαρακατσιαναίοι από τους Βλάχους, που δεν έρχονταν σε επιμειξία μεταξύ τους αλλά ούτε και επαγγελματικό αλισβερίσι είχαν..

Ο τρόπος ζωής τους ήταν οργανωμένος με ένα είδος ποιμενικής συνεργασίας, το «Τσελιγκάτο». Είτε βρίσκονταν στα βουνά για ξεκαλοκαιριό, είτε το χειμώνα στα χειμαδιά, αδέρφια, πρωτοξαδέρφια και δεύτερα ξαδέρφια έσμιγαν τα κοπάδια τους σε ένα είδος συνεταιρισμού, για την καλλίτερη παραγωγική συνεργασία και διάθεση των κτηνοτροφικών τους προϊόντων. Αρχηγός του «Τσελιγκάτου» ήταν ο τσελιγκας (αρχιποιμένος), πλούσιος κτηνοτρόφος, με πολλά πρόβατα, που ξεχώριζε για τις ικανότητές του: έξυπνος, δυναμικός, κοινωνικός, ευέλικτος, τολμηρός, έντιμος και δίκαιος. Αυτός κανόνιζε σχεδόν τα πάντα που είχαν σχέση με το τσελιγκάτο (ενοικίαση βοσκοτόπων, πώληση γάλακτος και τυροκομικών προϊόντων, αρνιών, μαλλιών κ.τ.λ.). Είχε όμως και κοινωνικό ρόλο στη στάνη: συμβούλευε- μαζί με τους γεροντότερους- και έλυνε διαφορές. Όλοι οι σμίχτες είχαν συμμετοχή στα κέρδη και τις ζημιές του κοπαδιού. Του Αγίου Δημητρίου για το καλοκαίρι και του Αγίου Γεωργίου για το χειμώνα έκαναν λογαριασμό και απολογισμό των εσόδων και εξόδων του τσελιγκάτου και πάντα κρατούσαν παραστατικά (τεφτέρια). Οι Τσοπαναράιοι ήταν αυτοί που είχαν λίγα ή καθόλου πρόβατα και δεν είχαν δικό τους τσελιγκάτο. Με τα πρόβατα αλλά και τα άλλα ζώα τους έδενε στενή σχέση. Τα φρόντιζαν και τα πρόσεχαν ιδιαίτερα, αφού ήταν γι' αυτούς όλη τους η περιουσία.

Το σπίτι των Σαρακατσιαναίων (το κονάκι), που το κατασκεύαζαν μόνοι τους, ήταν ένα καλύβι με σάλωμα και ήταν δυο τύπων: α) το ορθό κονάκι (κωνοειδής καλύβα), που κατέληγε στην κορυφή του σε σταυρό και είχε στο κέντρο την εστία (φωτογώνι) και γύρω-γύρω διασκευασμένους χώρους όπου τοποθετούσαν ρούχα, είδη μαγειρικής κ.τ.λ., ενώ υπήρχε σταθερή θέση για το εικόνισμα β) το πλάγιος τύπος με δίρριχτη στέγη

που κατασκευάζονταν από κορμούς δέντρων, ξύλα (πελεκούδια) και κλαδιά ελάτων (μπάτσες). Τα «κονάκια», ο οικισμός δηλ. το σύνολο των νομαδικών οικογενειών αποτελούσε τη Στάνη. Στάνη και τσελιγκάτο δεν ταυτίζονταν. Μπορεί μια στάνη να είχε δυο ή περισσότερα τσελιγκάτα. Το αντίστροφο όχι.

Η Σαρακατσάνικη οικογένεια ήταν πατριαρχική. Αυστηρή πειθαρχία και άγραφοι απαρασάλευτοι νόμοι όριζαν τη συμπεριφορά του κάθε μέλους της.

Αρχηγός της οικογένειας ήταν ο άνδρας, ο πατέρας. Στον πατέρα και τη μάνα υπήρχε απόλυτος σεβασμός. Το κορίτσι το χαρακτήριζε η ντροπαλοσύνη, η καλή ανατροφή και ο καλός ψυχικός κόσμος. Το αγόρι έπρεπε να ήταν σεμνό, συγκρατημένο στις πράξεις, τα λόγια και τους τρόπους του. Ο στυλοβάτης όμως της οικογένειας ήταν η γυναίκα, που σήκωνε όλο το βάρος των ευθυνών. Αυτή είχε καθημερινά αναλάβει όλες τις δουλειές του νοικοκυριού (να φέρει ξύλα, ν' ανάψει φωτιά, να φέρει νερό από τη βρύση με τη βαρέλα, να περιποιηθεί τα παιδιά, να κάμει το νοικοκυριό του κονακιού κ.τ.λ.), αλλά και τις εξωτερικές δουλειές των προβάτων (παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων, κατασκευή, στρώσιμο, ξέστρωμα μαντριών κ.τ.λ.). Η ρόκα, για το γνέσιμο του μαλλιού, ήταν η αχώριστη συντροφιά της. Όπου κι αν πήγαινε την είχε μαζί της. Το γνέσιμο του μαλλιού ήταν για τη Σαρακατσάνα ευχαρίστηση και «σκόλη». Εκείνο όμως που την κρατούσε «σκλαβωμένη» ήταν ο αργαλειός. Η Σαρακατσάνα ήταν μια αφανής ηρωίδα της καθημερινής ζωής. Έπρεπε να υπηρετεί την οικογένεια με θρησκευτική ευλάβεια και προσήλωση. Ενέπνεε όμως σεβασμό και έχαιρε εκτίμηση, ιδιαίτερα όταν γίνονταν μητέρα.

Η παιδεία των Σαρακατσάνων ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Οι σκληρές συνθήκες ζωής και οι συνεχείς μετακινήσεις τους στις ορεινές περιοχές δεν επέτρεπαν τη μόρφωση των παιδιών τους σε σχολεία. Κάποια τσελιγκάτα, το καλοκαίρι, με δικά τους έξοδα μίσθωναν δάσκαλο, συνήθως συνταξιούχο, για να δώσει κάποιες γνώσεις στα παιδιά. Τα παιδιά παρακολουθούσαν τα μαθήματα σε μια ειδικά διαμορφωμένη καλύβα, το «δασκαλοκάλυβο». Είχαν όμως μια βαθιά αίσθηση του ελληνικού γλωσσικού οργάνου. Από τις αφηγήσεις τους διαπιστώνει κανείς μια λιτότητα και παραστατικότητα στην έκφραση, ενώ στα τραγούδια τους φαίνεται μια βαθιά αίσθηση του ρυθμού και του μέτρου.

Οι Σαρακατσάνοι ήταν πιστοί χριστιανοί, χωρίς μεγάλη θεωρητική κατάρτιση.

Τελούσαν όμως τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και ένιωθαν δέος για τα μυστήρια, ειδικά του γάμου και της βάπτισης. Τις μεγάλες γιορτές της Χριστιανοσύνης και τις ονομαστικές γιορτές τις γιόρταζαν με μεγαλοπρέπεια, όπου κι αν βρίσκονταν. Γλεντούσαν συχνά με χορό και τραγούδια. Τα τραγούδια, προϊόν ιστορικής και συναισθηματικής εσωτερίκευσης γεγονότων και καταστάσεων, κατατάσσονται σε ενότητες: στα κλέφτικα, στα ποιμενικά, της Χαράς (γάμου) της αγάπης, του χωρισμού και της ξενιτειάς. Οι χοροί τους λεβέντικοι, έχουν την καταγωγή τους στον αρχαίο ελληνικό ρυθμό. Το παίξιμο της φλογέρας - το κατεξοχήν μουσικό όργανο - για το Σαρακατσάνο τσοπάνη ήταν μια ιεροτελεστία. Ιδιαίτερα γλεντούσαν, όταν γίνονταν κάποιος γάμος στο τσελιγκάτο. Ο

γάμος μαζί με τη γέννηση των παιδιών αποτελούσε τους δυο κύριους πόλους της Σαρακατσάνικης κοινωνίας. Ο γάμος ήταν ένα κοινωνικό φαινόμενο πολυδιάστατο, με ένα κύκλο πράξεων, στάσεων, συμβόλων και συμπεριφορών. Χαρακτηριστικό του ήταν η ενδογαμία. Κοινωνικός σκοπός του γάμου ήταν η αναπαραγωγή (γέννηση και ανατροφή παιδιών) και η κοινωνική κατανομή της εργασίας. Αλλά, και το θάνατο περιβάλλον με ένα κύκλο εκδηλώσεων και πράξεων που φανερώνει ότι ήταν προετοιμασμένοι για το αναπόφευκτο αυτό γεγονός. Στις μετακινήσεις τους, στο ξεκαλοκαιριό ή το χειμαδιό, είχαν πάντα μαζί τους τη νεκροαλλαξιά.

Τα τσελιγκάτα συνέβαλαν αποφασιστικά στους αγώνες της ανεξαρτησίας. Στην επανάσταση του 1821 οι Σαρακατσαναίοι ήταν τα στηρίγματα της κλεφτουριάς - όπως και όλοι οι άνθρωποι του βουνού - και της εξασφάλιζαν τα απαραίτητα. Κάθε οικογένεια είχε δώσει κι από έναν κλέφτη. Πολλοί ήταν και οι επώνυμοι Σαρακατσάνοι αγωνιστές (αρματολοί και κλέφτες) της προεπαναστατικής και της επαναστατικής περιόδου, όπως οι αρματολοί του Καρπενησίου Συκάδες, ο Β. Δίπλας, ο Χασιώτης και ο Λεπενιώτης (αδέρφια του Κατσαντώνη), ο Φαρμάκης, ο Γ. Τσόγκας, ο Αραπογιάννης, ο Λιάκος και κυρίως τα καμάρια των Σαρακατσαναίων, ο Κατσαντώνης και ο Καραϊσκάκης πολεμιστές και καπετάνιοι των Αγράφων, Τζουμέρκων και Ρούμελης. Στον Μακεδονικό Αγώνα βοήθησαν τα ελληνικά αντάρτικα σώματα ως οδηγοί, αγγελιοφόροι, τροφοδότες και σύνδεσμοι. Περιέθαλψαν τραυματίες στις στάνες τους, διέθεσαν τρόφιμα, ιματισμό, μετέφεραν όπλα και συμμετείχαν οι ίδιοι στα αντάρτικα σώματα, όπως ο οπλαρχηγός Κ. Γαρέφης κ. α. Ο Παύλος Μελάς συνεργάστηκε στενά με τους Σαρακατσάνους. Ανώνυμοι Σ. αγωνιστές επίσης αντιστάθηκαν σ' όλους τους κατακτητές...

Αυτό που άφησαν πίσω τους ως κληρονομιά οι Σαρακατσαναίοι δεν είναι μαρμάρινα αγάλματα, πίνακες ζωγραφικής, βιβλία προγονικά, αλλά μας κληροδότησαν υπέροχα ξυλόγλυπτα και όμορφα υφαντά, αντικείμενα που φιλοτέχνησαν για να κάνουν τη ζωή τους ευκολότερη. Η γυναίκα έφτιαχνε μόνη της τις αντρικές και γυναικείες φορεσιές. Μετά τον κούρο, το ξάσιμο του μαλλιού, το γνέσιμο, η ύφανση, το ράψιμο ήταν δικιά της δουλειά. Οι Σαρακατσαναίοι δε φόρεσαν ποτέ άλλο ξενικό ύφασμα, παρά μονάχα υφάσματα δικής τους κατασκευής. Η χαρακτηριστική σοβαρότητα των σκούρων χρωμάτων στις φορεσιές, τα υπέροχα χρώματα και σχέδια στις «παναούλες», τις μικρές ποδιές από χοντρό μάλλινο ύφασμα, ο ολοκίνητος κόκκινος φλάμπουρας του γάμου με θέματα αυστηρής συμμετρίας ανάμεσα και γύρω από τις τέσσερις γωνίες του σταυρού είναι μερικά από τα στοιχεία της Σαρακ. τέχνης.

Σήμερα η ποιοτική μεταβολή και ο κοινωνικός μετασχηματισμός των Σαρακατσαναίων είναι πραγματικότητα. Η κάθοδός τους από τα βουνά στις πεδιάδες, η εγκατάλειψη του πλάνητα βίου, η αγροτική διαβίωση (ένα μικρό ποσοστό ασχολείται με την κτηνοτροφία) αλλά και η ενασχόληση με ελεύθερα επαγγέλματα, η συμμετοχή τους στις μισθωτές υπηρεσίες, ιδιωτικές και δημόσιες, η ανάδειξή τους στην επιστήμη, τις τέχνες, τα γράμματα και την πολιτική διαμόρφωσαν μια Σαρακ. κοινωνία που συνδυάζει την

παράδοση με τον εκσυγχρονισμό. Ιδιαίτερα διέπρεψαν στις επιστήμες, αλλά δεν υπάρχει τομέας στον επαγγελματικό χώρο, στον οποίο να μην έχουν συμμετοχή οι Σαρακατσαναίοι Όμως οι αρχές τους και οι αξίες της ζωής δεν άλλαξαν, με μεγαλύτερη την αξία της πατρίδας και της οικογένειας. Φιλήσυχοι και φιλόξενοι, νομοταγείς και αξιόπιστοι, αξιοπρεπείς και εχέμυθοι, εργατικοί και αυτάρκεις διακρίνονται για το μαχητικό τους πνεύμα, το σφρίγος και την αγωνιστικότητά τους...

Από το 1960 και μετά, που οι Σαρακατσάνοι διασκορπίστηκαν στις πόλεις και τα χωριά, σαρανταπέντε πολιτιστικοί σύλλογοι και η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) προσπαθούν να κρατήσουν και να συνεχίσουν τη Σ. παράδοση και να αντισταθούν στην αφομοιωτική και ισοπεδωτική τάση της εποχής μας, με το να συγκεντρώνουν και να καταγράφουν τα Σ. τραγούδια, να μαθαίνουν τους χορούς στους νέους, διατηρώντας δικά τους χορευτικά συγκροτήματα. Με τα τμήματα γερόντων αναπαράγουν το πλούσιο και ανεξάντλητο υλικό, αφού οι γέροντες είναι οι μοναδικοί αδιάψευστοι μάρτυρες της Σαρακ. ιστορίας. Μεγάλη είναι η προσφορά στη διάδοση του Σαρακατσάνικου τραγουδιού, των Σαρακατσάνων τραγουδιστών, επαγγελματιών και μη, που έχουν ηχογραφήσει σε δίσκους και κασέτες, CD, DVD τα τραγούδια τους. Το Λαογραφικό Μουσείο Σαρακατσάνων στις Σέρρες, όπου εκτίθεται αυθεντικό υλικό απ' όλες τις περιοχές της Ελλάδας που έχει σχέση με τη ζωή και τη λαϊκή τέχνη των Σαρακατσάνων, έτυχε Ευρωπαϊκής αναγνώρισης και βραβεύτηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Μουσείων. Υπάρχουν όμως μουσεία, μικρότερης ίσως εμβέλειας, και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας με υλικό από τη λαϊκή τέχνη και τη ζωή των Σαρακατσαναίων. Υπαίθριοι παραδοσιακοί οικισμοί (Στάνες) σε διάφορα μέρη της χώρας κατασκευάστηκαν από συλλόγους και αναβιώνουν σκηνές από την καθημερινή ζωή των Σαρακατσαναίων. Έντυπο υλικό κυκλοφορεί για ενημέρωση των απανταχού Σαρακατσαναίων, όπως η «Ηχώ των Σαρακατσαναίων» που εκδίδεται από την ΠΟΣΣ, το ετήσιο περιοδικό «Σαρακατσαναίοι» από την αδελφότητα Σαρακ. Ηλείρου, η εφημερίδα «Σαρακατσ. Χαιρετήματα» από των εν αθήναις Σαρακ. Ηλείρου, το περιοδικό «Τα Δέοντα των Σαρακατσαναίων» από το Σύνδεσμο Σαρακ. Φθιώτιδας. «Τα Δρώμενα των Σαρακατσ. Φοιτητών» κ.ά.

Σε συνέδρια πανελλήνια και ημερίδες με εισηγητές διάφορους επιστήμονες συζητούνται ποικίλα θέματα σχετικά με τους Σαρακατσαναίους. Το Πανελλήνιο Αντάμωμα στο Πετρούλι Τρικάλων την τελευταία Κυριακή του Ιουνίου και άλλα τοπικά, σε θέσεις που συνήθως ξεκαλοκαίριαζαν οι Σαρακατσαναίοι., που γίνονται κάθε χρόνο καθώς επίσης, συνεσιάζσεις, συνάξεις και χοροεσπερίδες βοηθούν στη διατήρηση της παράδοσης αλλά και στη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των Σαρακατσαναίων.

Τέτοια τοπικά αναμώματα οργανώνονται στο Βελούχι (θέση Άγιοι Απόστολοι Μερκάδας) την δεύτερη Κυριακή του Ιουλίου από το Σύνδεσμο Σαρ. Φθιώτιδας, στην Πάρνηθα (στη θέση Μόλα) του Αγίου Πνεύματος από τους Συλλόγους Σαρ. Αττικής, στο Γυφτόκαμπο (κεντρικό Ζαγόρι Ηλείρου) την πρώτη Κυριακή του Αυγούστου από την

Αδελφότητα Σαρ. Ηπείρου, στην Ελατειά Δράμας (θέση Μπουζάλα) στις 20 Ιουλίου από τους Συλλόγους Σαρακ.Αν. Μακεδονίας και Θράκης,στο όρος Βόρας (Καΐμακτσάλαν) στις 22 Αυγούστου από τους Συλλ. Σαρ. Κεντρικής Μακεδονίας,καθώς και Βοιωτίας,Αιτωλοκαρνανίας,Πρέβεζας,Θεσπρωτίας,β.Πελοποννήσου κ. α. Επίσης στη Βουλγαρία στο όρος Καραντίλα (Σλίβεν) από την Ομοσπονδία Συλλ. Σαρακ., που έχουν μείνει εκεί μετά το κλείσιμο των συνόρων, αλλά διατηρούν τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα της Σαρακατσάνικης Παράδοσης.

Πολλοί είναι εκείνοι, Έλληνες και ξένοι, ερευνητές, λαογράφοι, κοινωνιολόγοι, ιστορικοί,ανθρωπολόγοι που ασχολήθηκαν και ασχολούνται με τη ζωή και τον πολιτισμό των Σαρακαταναίων, όπως η λαογράφος Αγγελική Χατζημιχάλη που μελέτησε τον ποιμενικό βίο των Σαρακατσαναίων, Π.Αραβαντινός, Δ. Γεωργακάς, Ν. Βέης, Ν.Μάτσας, Ε.Φιλιππίδη, οι Ε.Μακρής, Ι.Μποτός, Ν.Κατσαρός, Θ.Γιαννακός, Γ.Αγραφιώτης, Δ.Γαρούφας, Μ.Πολυμεροπούλου, Θ. Καλοδήμος, Γ.Τσουμάνης, κ.α. Ο ανθρωπολόγος διδάκτωρ Άρης Πουλιανός που έδωσε νέα διάσταση στο θέμα της προέλευσης των Σαρακατσαναίων (οι Σαρακατσάνοι είναι ο αρχαιότερος λαός της Ευρώπης), οι καθηγητές κοινωνιολογίας Γ. Καββαδίας, Δ. Μαυρόγιαννης και οι Garsten Hoeg, J.K.Campbell, Patrick leigh fermor, Glaube Fauriel. κ.α.

Βιβλιογραφία – Πηγές:

- 1) Αγραφιώτης Ν. Γεώργιος «Οι Σαρακατσαναίοι των Αγράφων» Αθήνα 1994
- 2) Γαρούφας Δημήτριος «Σαρακατσάνικη παράδοση» εκδ. Κυριακίδη Θεσ/νίκη 1982
- 3) Καβαδίας Γεώργιος «Σαρακατσαναίοι μια Ελληνική ποιμενική κοινωνία» Αθήνα 1991
- 4) Κατσαρός Νίκος «Οι αρχαιοελληνικές ρίζες του Σαρακατσάνικου λόγου» εκδ. Σιδέρης Αθήνα 1995
- 5) Μακρής Ευριπίδης «Ζωή και παράδοση των Σαρακατσαναίων» Ιωάννινα 1990
- 6) Μάτσας Νέστορας «Στέγη από ουρανό, Σαρακατσάνικο οδοιπορικό» εκδ. Δωδώνη 1978
- 7) Μποτός Αλ.Γιάννης «Οί Σαρακατσαναίοι» Αθήνα 1982
- 8) Πουλιανός Άρης «Σαρακατσαναίοι ο αρχαιότερος λαός της Ευρώπης.» Αθήνα 1993
- 9) Χατζημιχάλη Αγγελική «Οι Σαρακατσάνοι» Αθήνα 1957, και «Η φορεσιά των Σαρακατσαναίων» Μουσείο Μπενάκη εκδ. Μέλισσα 1982

ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΑΙΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΕΒΡΟΠΟΛΗΣ ΑΓΡΑΦΩΝ

Αθανάσιος Γεωργίου Μόσχος, Εκπαιδευτικός

Ξεκινώντας να γνωρίσουμε τους Σαρακατσάνους της Νεβρόπολης των Αγράφων θα πρέπει πρώτα να δούμε το θέμα συνολικά για την σχέση των Σαρακατσαναίων της Ελλάδας και της σημερινής Βουλγαρίας με την ευρύτερη περιοχή των Αγράφων.

Τίθεται λοιπόν το ερώτημα πώς όλη αυτή η λαότητα που ζουν την νομαδική ζωή από τα βάθη της ιστορίας να δέχονται σαν τόπο καταγωγής τ' Άγραφα με την ευρύτερη έννοια και προς Καρπενήσι και προς Τζουμέρκα, Βάλτο και Ξηρόμερο.

Φαίνεται λοιπόν ότι ο κύριος όγκος των Σαρακατσαναίων έζησαν για πάρα πολύ στο χώρο των Αγράφων προτού διασκορπιστούν σ' όλα τα όρια του Ελληνισμού.

Αν μελετήσει κανείς τον λαϊκό πολιτισμό και κυρίως τα Δημοτικά τραγούδια των πλέον απομακρυσμένων Σαρακατσάνων της Θράκης και της Βουλγαρίας θα διαπιστώσει ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών αναφέρονται στ' Άγραφα και κυρίως στα πολεμικά γεγονότα της προ επαναστάσεως και επανάστασης του '21. Τραγουδούν και χορεύουν τον Γ. Καραϊσκάκη, τον Κατσαντώνη, τον Δίπλα, τον Καραγιαννάκη, τον Ζαραλή. Μιλάν για Καρπενήσι-Τριφύλα, Προσηλιακό Φειδόσκαλα ...

Θεωρείται λοιπόν βέβαιο ότι οι Σαρακατσαναίοι του Βορειοελλαδικού χώρου ζούσαν με τα τσελιγκάτα τους στ' Άγραφα και ξεχειμάζαν στην Αιτωλοακαρνανία, την Θεσσαλία και Σ. Ελλάδα.

Και ανατρέχοντας πιο πίσω θα δούμε ότι ο κυριότερος παράγοντας προσέλευσης των Σαρακατσαναίων στ' Άγραφα αποτέλεσε η συνθήκη του Ταμασίου που υπέγραψαν οι Τούρκοι με τους προεστούς των Αγράφων στα 1525.

Μια συνθήκη που εξασφάλιζε την αυτονομία της περιοχής, την απαγόρευση κατοίκησης Τούρκων σ' αυτήν πλην του Φαναρίου και το κυριότερο εξασφάλιζε την ελεύθερη μετακίνηση από τ' Άγραφα στα πεδινά, κάτι που δίνει την εντύπωση ότι υπογράφηκε κυρίως για τα Σαρακατσάνικα τσελιγκάτα, δεδομένου ότι οι Τούρκοι και είχαν ανάγκη την οικονομία της νομαδικής κτηνοτροφίας αλλά και ωφελούντο από την ενοικίαση των δικών τους χειμερινών βοσκοτόπων. Δεν μπορεί βεβαίως να ισχυρισθεί κανείς ότι όλοι οι Σαρακατσαναίοι της εποχής ξεκαλοκαίριζαν στ' Άγραφα γιατί και ο τόπος, αν και μεγάλος σε έκταση, ήταν στενός και ο ανταγωνισμός για τα λιβάδια δεδομένος. Μπορούμε όμως να ισχυριστούμε με μεγάλη βεβαιότητα ότι όλα τα τσελιγκάτα είχαν σαν στόχο να «φωλιάσουν» στ' Άγραφα, λόγω ακριβώς των συνθηκών που αναφέραμε. Δεν τους τραβούσε π.χ. ο Ασπροπόταμος γιατί και Τούρκοι υπήρχαν στην περιοχή και επικρατούσε το καθεστώς των Κοτζαμπάσηδων, την στιγμή που στα Αγραφιώτικα χωριά υπήρχε καθεστώς αυτοδιοίκησης με συμβούλια και προεστούς, κάτι που δημιουργούσε ευνοϊκές συνθήκες συνεργασίας σε σχέση με τον ένα και μοναδικό αφέντη και άρχοντα τον Κοτζάμπαση. Αντίθετα η περιοχή των Τζουμέρκων, του Βάλτου και του Ξηρομέρου, που και

μεν δεν είχαν την τυπική αυτονομία των Αγράφων δημιούργησαν όμως ειδικό καθεστώς λόγω των γνωστών ισχυρών στ' άρματα οικογενειών προτιμιέταν από τους Σαρακατσάνους γιατί ακριβώς είχαν την ανάλογη προστασία από τις ισχυρές αυτές οικογένειες πολλές από τις οποίες είχαν Σαρακατσάνικη καταγωγή (Βλαχοπουλαίοι -Συκάδες-Καραϊσκαίοι).

Κάτω λοιπόν από τις συνθήκες αυτές δυναμώνουν τα Σαρακατσάνικα τσελιγκάτα, δυναμώνει και η κλεφτουριά, δυναμώνουν τ' Άγραφα συνολικά και αυτό ακριβώς το δυναμωμα εξόργισε τον Αλή Πασά και έτσι άρχισε έναν αγώνα να σπάσει την αυτονομία των Αγράφων και να χειραγωγήσει την κλεφτουριά. Αρχίζει λοιπόν ένα καθεστώς τρομοκρατίας. Γίνεται κατάσχεση ή κλέψιμο των κοπαδιών, δημιουργεί με τα κλεμμένα πρόβατα, δικά του κοπάδια και με τσομπαναραίους Αρβανίτες κάνουν δύσκολες τις μετακινήσεις των τσελιγκάτων, αρπάζει τσελιγκοπούλες, πιέζει, εκβιάζει, τρομοκρατεί με το πρόσχημα ότι τα τσελιγκάτα φυλάν τους κλέφτες στ' Άγραφα. Στόχος του να χτυπήσει τις μονάδες στήριξης της κλεφτουργιάς, τα τσελιγκάτα. Αρχίζει λοιπόν ένας ξεριζωμός. Στην αρχή ήπιος σιγά-σιγά όμως παίρνει διαστάσεις μαζικές και την εποχή του Κασαντώνη και με τον θάνατο του Βεληγκέκα γίνεται αιματηρό κυνηγητό. Σώζεται ακόμη σήμερα η παράδοση στους Σαρακατσαναίους της Θράκης ότι ορισμένα τσελιγκάτα έφυγαν τόσο απότομα που δεν πρόλαβαν να μαζέψουν τα κοπάδια τους.

Αρχίζει λοιπόν ο ξεριζωμός με κατεύθυνση Βορειοανατολική και έτσι γίνεται ο διασκορπισμός που φτάνει μέχρι την Αν. Ρωμυλία, τον κάμπο της Κωνσταντινούπολης και τη νότια Σερβία (περιοχή των Σκοπίων).

Και αυτή η φυγή πρέπει να συνεχίστηκε και μετά το 1821 λόγω ακριβώς του εμφυλίου πολέμου στ' Άγραφα και τις γνωστές διαμάχες Καραϊσκάκη – Ράγκου που αιματοκύλησαν τ' Άγραφα περισσότερο ακόμη και από τους Τούρκους.

Με την απελευθέρωση και τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους αρχίζει μια περίοδος που στηρίζεται αφ' ενός μεν στην αποκατάσταση της Ειρήνης στ' Άγραφα και αφ' ετέρου στο «κενό» τρόπον τινά που δημιουργήθηκε από το φευγιό πολλών τσελιγκάτων τα προηγούμενα χρόνια, μια περίοδος που περιλαμβάνει την πρώτη προσπάθεια εγκατάστασης πολλών σαρακατσάνικων τσελιγκάτων σε μόνιμα ξεκαλοκαιριά. Πολλά τσελιγκάτα τα καταφέρνουν, άλλα συνεχίζουν το παλιό καθεστώς της ενοικίασης λιβαδιών. Οι μόνιμες θερινές εγκαταστάσεις αλλού γίνονται ήπια και χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα αλλού με διαμάχες και μάλιστα έντονες με τους κατοίκους των Αγραφιώτικων χωριών αλλά και μεταξύ των τσελιγκάτων κάπου-κάπου.

Τα Βραγγιανά, το Τροβάτο, τ' Άγραφα, το Καροπλέσι, η Καρίτσα, ο Μπελοκομύτης, η Νεραΐδα, το Λεοντίτο, κ.α. γίνονται χωριά που υποδέχονται μόνιμα πλέον συγκεκριμένα τσελιγκάτα που σιγά-σιγά τα μέλη τους εγγράφονται στα δημοτολόγια και αποκτούν τα ίδια δικαιώματα με τους μόνιμους κατοίκους των χωριών και το κυριότερο απαλλάσσονται από τα ενοικιοστάσια που έκαναν δύσκολη την οικονομία των τσελιγκάτων. Ίσως αν σώζονταν τα αρχεία του τσέλιγκα Κ. Κολοβού που κάηκαν το 1944 με την επιδρομή

των Γερμανών να είχαμε πολλές γραπτές μαρτυρίες για την σχέση τσελιγκάτων-κλεφτουριάς, τη δράση του Γ. Καραϊσκάκη, αλλά και τις μόνιμες εγκαταστάσεις των Σαρακατσάνων. Υπάρχουν όμως ισχυρές παραδόσεις που δίνουν πολύ φως σε πολλά θέματα και έτσι για παράδειγμα αναφέρεται η εγκατάσταση από το Γ. Καραϊσκάκη των συγγενών του Καραϊσκαίων-Τυμπλαλεξέων στη Μολόχα από την περιοχή του Βάλτου, κάτι που αποδεικνύει την αναγνώριση της πατρικής του καταγωγής όπως επίσης και της σαρακατσάνικης ρίζας του. Έτσι απλά θα σημείωνα εγώ γιατί ούτως ή άλλως το θέμα αυτό έχει ταλαιπωρήσει πολύ την ιστορία.

Ας περιοριστούμε όμως στα σημερινά όρια του Δήμου Νεβρόπολης.

Από τις πρώτες ίσως εγκαταστάσεις θεωρείται ο οικισμός των Σαρακατσαναίων του Καρβασαρά και πρέπει να έγινε λίγο πριν ή λίγο μετά το 1821, δεδομένου ότι οι τρεις αδελφοί Γιώργος, Αργύρης και Παναγιώτης Γαλανός (εκτός του Παναγιώτη που τον είχαν χαμένο αλλά ήρθε αργότερα) επέστρεψαν στις οικογένειές τους μετά την έξοδο του Μεσολογγίου που βρίσκονταν ήδη στον Καρβασαρά. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι ονομάζονταν Γαλαναίοι και ξεκαλοκαίριαζαν πριν στη θέση Καρβασαρά του Μύρεση Αγράφων. Τούτη η παράδοση διασώζεται στους Μυρσειώτες (υπάρχει μάλιστα και ένα τραγούδι που αναφέρεται στις διαμάχες των Γαλαναίων με τους Μυρσειώτες για τους γνωστούς λόγους της εκμετάλλευσης των βοσκοτόπων). Τίθεται βέβαια το ερώτημα αν οι Γαλαναίοι είχαν κάποια σχέση με τους Γαλαναίους της Τριφυλίας που συγκρούστηκαν με τα παλικάρια του Κατσαντώνη λόγω της κλεψιάς της τσελιγκοπούλας κόρης του τσέλιγκα Γαλανού. Στους Σαρακατσάνους του Καρβασαρά δεν σώζεται καμία τέτοια παράδοση. Πιθανόν να είναι οι άλλοι Γαλαναίοι που εγκαταστάθηκαν αργότερα στη Λαμία αλλά και στην Ήπειρο. Στήνουν λοιπόν οι Γαλαναίοι τα κονάκια τους περίπου στη θέση που υπάρχει ο σημερινός οικισμός και εδώ ακριβώς τίθεται το ερώτημα αν βρήκαν ήδη χτισμένο τον χωριάτικο οικισμό, ένα θέμα που αποτέλεσε μόνιμη διαφορά στις δύο πλευρές μιας και οι μεν και οι δε ισχυρίζονται ότι ήρθαν πρώτοι. Οι Σαρακατσαναίοι ισχυρίζονται ότι βρήκαν μόνον τον κτηνοτρόφο Κολοκύθα, πιθανόν Σαρακατσάνο του οποίου τα ίχνη χάνονται γιατί δεν άφησε απογόνους. Οι χωριάτες ισχυρίζονται ότι ένας από τους λόγους που άφησαν τα Πετρίλια ήταν να περάσουν στο «ελληνικό» άρα θα πρέπει να ήρθαν γύρω στα 1830-35. Δεν αποκλείεται όμως να είχαν εντοπίσει το μέρος πιο πριν και να είχαν εγκατασταθεί λίγες οικογένειες Οικονομαίων ή Καπουλαίων Προσωπικά πιστεύω ότι οι εγκαταστάσεις στους δύο οικισμούς δεν απέχουν χρονικά πολύ. Η ονομασία του νέου χωριού σε Καρβασαρά έχει να κάνει είτε με τον προηγούμενο Καρβασαρά του Μύρεσι που ζούσαν οι αδελφοί Γαλαναίοι είτε από ένα χάνι Καραβάν Σαράϊ που υπήρχε στην περιοχή, πάνω ακριβώς στον κεντρικό τότε δρόμο που οδηγούσε προς Άρτα, ίχνη του οποίου σώζονται και σήμερα.

Ας έλθουμε τώρα στην εξέλιξη του επιθέτου Γαλανός στα σημερινά επίθετα των Σαρακατσαναίων του Καρβασαρά. Ο Γιώργος Γαλανός ανδρειωμένος και από τα καλύτερα παλικάρια του Καραϊσκάκη σε κάποια μάχη κατάφερε να περάσει τον Καραϊσκάκη από

ένα δύσκολο και κατεβασμένο ποτάμι και έτσι ο Καραϊσκάκης γνωστός για τα αστεία του τον ονόμασε Πουτσαρογιώργο και έτσι ονομάζονταν όλοι οι Γαλαναίοι πλέον. Οι απόγονοί όμως του Αργύρη αργότερα λέγονταν Αργυραίοι και του Παναγιώτη Μπανακαίοι από το Πανάκος-Μπανάκος που φώναζαν τον Παναγιώτη.

Στα χαρτιά όμως ήταν όλοι Πουτσαρογιωργαίοι μέχρι το 1920 περίπου που μεταγράφηκε το σημερινό Ψαρογιωργαίοι και οι υπόλοιποι πήραν και τυπικά τα επίθετα Αργύρης και Μπανάκας.

Σιγά-σιγά και κοντά στους τρεις αδελφούς ήρθαν και άλλοι Σαρακατσάνοι οι Σταφυλαίοι-Τσιαχρητσαίοι-Ζαγαλωταίοι-Βλαχάκηδες Μπαλατσαίοι-Ντουλαίοι είτε σαν γαμπροί είτε σαν συγγενείς των Γαλαναίων. Επίσης Σαρακατσάνικη καταγωγή έχει και η οικογένεια Γουλάκη διότι ο πρόγονός της Γιώργος (Γούλας Γουλάκης) Μητσογιάννης ήταν Σαρακατσάνος κάτι που διασώζεται και από τους προγόνους των δύο γαμπρών του Γουλάκη, τους Μοσχαίους που έβγαιναν στη Σπνάσα (Νεράιδα) και τους Σουρλαίους που φεύγοντας από τ' Άγραφα πέρασαν τον Ασπροπόταμο και μετά στη Μακεδονία. Έτσι λοιπόν έγινε ο Καρβασαράς με τους χωριάτες νόμιμους κατοίκους και τους Σαρακατσάνους να ξεχειμάζουν στην Αττικοβιοιωτία μέχρι και τις αρχές του αιώνα μας οπότε και η πλειονότητα Ψαρογιωργαίοι-Μπανακαίοι-Αργυραίοι-Σταφυλαίοι-Βλαχάκηδες εγκαταστάθηκαν μόνιμα το χειμώνα στον Αγ. Αντώνιο (Κουτσελί) Φαρσάλων, οι Ντουλαίοι και Τσιαχρητσαίοι στα χωριά του Δομοκού και στο Λεοντάρι Καρδίτσας και ορισμένοι στο Πλατανάκι Θηβών.

Πρέπει να σημειώσουμε με εδώ ότι οι τρεις αδελφοί Γαλαναίοι έχασαν μια σημαντική ευκαιρία για μόνιμη χειμερινή εγκατάσταση στον Μαραθώνα γιατί είχαν ως πολεμιστές του 21 χαρτιά αποκατάστασης και πέρα από το ότι τα υποτίμησαν, τα έχασαν και άσκοπα στο γέμισμα κάποιας πιστόλας. Οι σχέσεις των Σαρακατσαναίων του Καρβασαρά με τους χωριάτες πέρασαν πολλές φάσεις ανάμεσα στην ηρεμία και την κοινωνικότητα του ίδιου χωριού, μέχρι τις συγκρούσεις για τις αγροζημίες και κυρίως για το οροπέδιο ΙΣΙΩΜΑ όπου οι μεν Σαρακατσάνοι ήθελαν για βοσκή οι δε χωριάτες για καλλιέργεια κυρίως πατάτας. Άρχισαν όμως να γίνονται κουμπαριές και μικτοί γάμοι χωρίς ποτέ να φύγει το δίπολο Σαρακατσαναίοι-χωριάτες μέχρι και το 1960 όπου το χωριό ερήμωσε απ' όλους όπως όλοι μαζί τώρα προσπαθούν να το ξαναζωντανέψουν. Τελειώνοντας με τους Σαρακατσάνους του Καρβασαρά πρέπει να σημειώσουμε ότι θεωρούνται παληκάρια και ανδρειωμένοι. Σώζεται μάλιστα έντονα και η μνήμη ενός Νικούλη Αργύρη, ο οποίος ενίκησε μια και έξω ένα μεγάλο Τούρκο παλαιστή Χατζή Εμίρ Καρδίτσας στο σημερινό Λεοντάρι.

Και τούτη την παληκαριά όπως εξ άλλου την είχαν οι πιο πολλοί Άγραφιώτες και Σαρακατσάνοι εκτιμούσε αφάνταστα ο Ν. Πλαστήρας γι' αυτό προτιμούσε στρατιώτες από την περιοχή των Αγράφων. Με τους Σαρακατσάνους του Καρβασαρά είχε ιδιαίτερη σχέση, πιο πολύ ίσως με τους Μπανακαίους μιας και ο Παν. Μπανάκος έσωσε το σύνταγμα του στο δρόμο προς την Ουκρανία.

Ας έλθουμε τώρα στους Σαρακατσάνους της Καρδίτσας, Κολοβαίους Γιαταγαναίους αν

και πρόκειται για την ίδια φάρα των Κολοβαίων, αλλά επειδή ένας Γιάννης Κολοβός σκότωσε ένα αρματωμένο Τούρκο στη θέση Καραμανώλη του οποίου το γιγατάκι φούρσε με περηφάνεια ονομάστηκε Γιαταγάνας και οι απόγονοί του Γιαταγαναίοι.

Οι Κολοβαίοι ήρθαν στη Καρίτσα Δολόπων λίγο πριν το 1821. Το ότι ο τσελιγκας Κ. Κολοβός είχε στα αρχεία του ακόμη και έγγραφα που σχετίζονταν με την κλεφτουριά αλλά και με την δράση του Γ. Καραϊσκάκη πιθανόν να ήρθαν και με τη στήριξη του Καραϊσκάκη. Περιπλανώμενοι να βρουν ξεκαλοκαιριό βρήκαν το «κενό» του Καραμανώλη και εγκαταστάθηκαν στη Καρίτσα. Εξ άλλου ήταν αδύνατον ένα τέτοιο καλό λιβάδι να μείνει άδειο για πολύ και πιθανώς να άδειασε από το φευγιό κάποιου άλλου τσελιγκάτου προς Ασπροτόταμο ή Μακεδονία. Από πού ήρθαν όμως; Η παράδοση θέλει να έρχονται από την Ν. Ήπειρο δηλ. από την ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων και προφανώς η φυγή τους έχει να κάνει με τις γνωστές διώξεις που δέχονταν και στην περιοχή αυτή τα τσελιγκάτα από τους Τούρκους. Πιθανόν να διώχθηκαν και με τις ευλογίες των Βλάχων Αρμάνων οι οποίοι βρίσκονταν στην περιοχή και οι οποίοι φαίνεται είχαν αποκτήσει δύναμη από το εμπόριο και τη βιοτεχνία, αλλά είχαν και μεγάλο αριθμό προβάτων και έτσι «στριμώχνονταν». Η κατηγορία πάντα η ίδια. Φυλάν τους κλέφτες. Πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι οι Σαρακατσαναίοι ως μονάδες όταν λέμε ότι ήρθαν από το Α μέρος εννοούμε ότι ξεκαλοκαίριαζαν εκεί για κάμποσα χρόνια και είτε διωγμένοι με την κατηγορία ότι φυλάν τους κλέφτες είτε λόγω κορεσμού των λιβαδιών αναζητούσαν καινούργιο τόπο.

Κατά συνέπεια να καταγονται από ένα συγκεκριμένο χωριό οι Κολοβαίοι πρέπει να αποκλεισθεί όπως βεβαίως πρέπει να αποκλεισθεί και η περιβόητη πλανητική άποψη που επικρατούσε κάποτε για καταγωγή όλων των Σαρακατσαναίων από το Συράκο, διότι πέρα από το ότι το Συράκο είναι βλαχοχώρι δεν θα μπορούσε ποτέ ένα χωριό να δώσει αυτή την πολυάριθμη λαότητα. Εγκαθίστανται λοιπόν οι Κολοβαίοι το καλοκαίρι στη Καρδίτσα και αναζητούν νέα χειμαδιά και ακολουθώντας την τάση που επικρατούσε τότε για χειμαδιά στη Νότια απελευθερωμένη Ελλάδα φτάνουν στους κάμπους της Βοιωτίας αλλά και της Αττικής.

Σχετικά τώρα με το αν συνδέονται οι Σαρακατσαναίοι Κολοβαίοι με τους χωριάτες Κολοβαίους πρέπει να τονίσουμε ότι η άποψη που επικρατεί στους πιο πολλούς Σαρακατσαναίους των Αγράφων από «πάππου-προπάππου» είναι ότι δεν υπάρχει καμία σχέση μεταξύ τους. Τη δε άποψη που καταγράφει και ο Κ. Παϊσης ότι από τα πέντε αδέρφια που ήρθαν οι τρεις έμειναν Σαρακατσαναίοι και οι δύο χωριάτες πρέπει να την απορρίψουμε παντελώς διότι ήταν αδύνατον με την οικογενειακή και κοινωνική οργάνωση που είχαν οι Σαρακατσαναίοι να γίνει κάτι τέτοιο τουλάχιστον αμέσως. Αν υποθέσουμε πάλι ότι έγινε αργότερα μετά δηλαδή από 30-40 χρόνια με τη μανία που είχαν οι Σαρακατσαναίοι να ξετυλίγουν τα σόια και να θεωρούν και τον τρίτο ξάδελφο στενό συγγενή κάτι θα είχε απομείνει απ' αυτή τη συγγένεια στη στιγμή που ένας Κολοβός Σαρακατσαναίος στις αρχές του αιώνα μας παντρεύτηκε και έκατσε μόνιμα στο χωριό οι ίδιοι οι χωριάτες τον αποκαλούσαν «ο Βαγγέλης ο Βλάχος» για να τον ξεχωρίζουν.

Τις διαμάχες με τα λιβάδια και τις ζημιές στις καλλιέργειες τις συναντάμε και στην Καρίτσα, αλλά γενικώς η εγκατάσταση των Σαρακατσαναίων στην Καρδίτσα πρέπει να έγινε με «πολιτισμένο» για την εποχή τρόπο χωρίς ποτέ βέβαια να ξεφεύγουμε το δίπολο χωριάτης Σαρακατσάνος.

Οι περισσότεροι από τους Κολοβαίους εγκαταστάθηκαν σε μόνιμα χειμαδιά και χωριά, αγοράζοντας και κτήματα, στο Νομό Βοιωτίας (Διόνυσος- τροβίκι κ.λπ.) και στην Αχλαδιά Καρδίτσας την δεκαετία του 1920. Κάποιοι όμως πιο πριν είχαν εγκατασταθεί στο Λεοντάρι Καρδίτσας, στο Θαυμακό και Ξυνιάδα Δομοκού. Όλοι τους σήμερα αν και βρίσκονται μακριά από την Καρίτσα (εκτός δύο οικογενειών που ξεκαλοκαιριάζουν ακόμα) επισκέπτονται την Καρίτσα και κυρίως τον κυριότερο ίσως πόλο έλξεως το μοναστήρι της Πελεκητής.

Ας έλθουμε τώρα στους Σαρακατσαναίους του Μπελοκομύτη. Προτού ασχοληθούμε με την κύρια φάρα που είναι οι Ζυγογιανναίοι όπως μας πληροφορεί και ο Αντ. Αντωνίου οι οικογένειες Συργκαναίοι και Γουναραίοι ήταν Σαρακατσάνοι και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στο χωριό. Επίσης πολλά μέλη της οικογένειας Στεργίου και Μπαλάτα ακολούθησαν τον ημινομαδικό τρόπο ζωής ακολουθώντας τους Σαρακατσάνους. Οι Τσιλομητριάτοι επίσης ήταν Σαρακατσαναίοι και ξεκαλοκαιρίαζαν κοντά στον οικισμό ΚΕΔΡΟΣ των Ζυγογιανναίων ξεχείμαζαν στο Κάστρο Βοιωτίας και εγκαταστάθηκαν μετά το 1950 στο Λεοντάρι Καρδίτσας. Ας έλθουμε τώρα στους Ζυγογιανναίους. Οι Ζυγογιανναίοι του Μπελοκομύτη με τους Ζυγογιανναίους της Βοιωτίας ανήκουν στην ίδια φάρα μέχρι που οι πρόγονοι των Ζυγογιανναίων του Μπελοκομύτη μετά την απελευθέρωση και αναζητώντας νέα ξεκαλοκαιριά έρχονται στο Μπελοκομύτη στήνουν τα καλύβια τους στη θέση που υπάρχει σήμερα ο οικισμός και αμέσως ή μετά από λίγα χρόνια αγοράζουν δασολιβαδική έκταση από τον Δ. Γούσιο μεταξύ Μπελοκομύτη και Καροπλεσίου. Από τη δεκαετία λοιπόν του 1830 οι Ζυγογιανναίοι αποκτούν μόνιμο ξεκαλοκαιριό, εγγράφονται στα Δημοτολόγια του Μπελοκομύτη αλλά συνεχίζουν να χειμαζόταν κοντά στους άλλους Ζυγογιανναίους στο Κάστρο Βοιωτίας. Ο Αντώνης Αντωνίου περιγράφει τον τσέλιγκα Αρ. Ζυγογιάννη με τα παρακάτω λόγια: «Αληθινός τσέλιγκας-Σαρακατσάνος ο γενάρχης των Ζυγογιανναίων. Σταθερός στις υποσχέσεις και τις υποχρεώσεις. Ανέπτυξε καλές σχέσεις με τους μόνιμους κατοίκους του χωριού. Έχειρε μεγάλης εκτιμήσεως στην κοινωνία του χωριού. Επιβαλλόταν σε όλους τους Σαρακατσαναίους της περιοχής. Ενώ πριν από το 1900, οι Σαρακατσαναίοι έλυναν τις διαφορές με τους χωρικούς με ξυλοδαρμούς και δολοφονίες ο Αρ. Ζυγογιάννης επέβαλλε τη συνδιαλλαγή και την ειρηνική επίλυση των διαφορών».

Παρά τις διαφορές όμως σημειώνει ο ίδιος αναπτύχθηκε ισχυρός δεσμός μεταξύ τους και τούτο φαίνεται και από τις πολλές κουμπιές και από τα δύο πανηγύρια. Στο Χωριάτικο πανηγύρι (Δώδεκα Αποστόλων) οι Σαρακατσαναίοι έφερναν τα σφαχτά τα οποία και μαγείρευαν οι χωριάτες και γλεντούσαν όλοι μαζί όπως και στο Σαρακατσάνικο πανηγύρι που γινόταν στο χωριό Κέδρος της Αγ. Παρασκευής. Όπως όλοι σχεδόν οι

Σαρακατσαναίοι έφτιαχναν το υπαίθριο καλοκαιρινό σχολείο έτσι και οι Ζυγογιανναίοι μίσθωναν κάποιο δάσκαλο (απόφοιτο συνήθως Γυμνασίου) και κάτω από τον έλατο γίνονταν μαθήματα ανάγνωσης -γραφής-Αριθμητικής και ιστορίας. Πολλοί από τους μισθωτές των σχολείων αυτών σημειώνει ο Αντ. Αντωνίου που δίδαξε σ' αυτό, έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για τα γράμματα . Κέρδιζαν τάξεις μάλιστα σε κανονικά σχολεία και έτσι έμαθαν γράμματα, σπούδασαν και έγιναν επιστήμονες.

Οι Ζυγογιανναίοι όπως και οι άλλοι Σαρακατσαναίοι της Καρίτσας και του Καρβασαρά εγκατέλειψαν τα ορθά και διπλά καλύβια και έχτισαν πέτρινα σπίτια με δύο δωμάτια το ένα εκ των οποίων ακολουθούσε την εσωτερική διάταξη του ορθού καλυβιού το δε άλλο για αποθήκη. Αργότερα χτίστηκαν μεγαλύτερα πέτρινα σπίτια ενώ στα χειμαδιά έμειναν στα πατροπαράδοτα ορθά καλύβια. Ο οικισμός Κέδρος διατηρήθηκε μέχρι το 1960 οπότε και όλοι οι Ζυγογιανναίοι εγκαθίστανται στην Καρδίτσα και διέπρεψαν όλοι τους σχεδόν στο επάγγελμα του τυροκόμου δημιουργώντας παράδοση για το τυρί στο Ν. Καρδίτσας. Μία όμως οικογένεια εγκαταστάθηκε στη Λάρισα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ λοιπόν στο ΔΗΜΟ ΝΕΒΡΟΠΟΛΗΣ έγιναν οι τρεις αυτές εγκαταστάσεις Σαρακατσαναίων στα χωριά Καρβασαρά Καρίτσας και Μπελοκομύτη που περιγράψαμε. Σίγουρο όμως είναι ότι παλιότερα έπερασαν πολλές φάρες από τους Σαρακατσάνους τ' Ασπροποτάμου και της Δ.Μακεδονίας απ' τ' Άγραφα και από την Νεβρόπολη βεβαίως που δέσποζε στην περιοχή με κέντρο το Νεοχώρι. Έτσι για παράδειγμα μπορεί να ερμηνευτεί και η παράδοση στο χωριό Λιουπαίων- Σουφλαίων στην Αγ. Τριάδα Φαρσάλων, όπου παίζοντας «ξερή» έλεγαν «μίνια από Μπελοκομύτη» ή πως ο Συργκάνης εγκαταστάθηκε στον Μπελοκομύτη όταν όλοι οι Συργκαναίοι ξεκαλοκαίριαζαν στον Ασπροπόταμο και τη Δ. Μακεδονία.

Και σίγουρα η περιοχή ήταν και στράτα για τους Σαρακατσάνους του Τροβάτου, των Βραγγιανών και άλλων χωριών και σίγουρα το Μοναστήρι της Πελεκητής ήταν η «Μέκκα» για όλους τους Σαρακατσαναίους των Αγράφων και σίγουρα το παζάρι της Νεβρόπολης αποτελούσε το αποκορύφωμα της οικονομικής αλλά και κοινωνικής ζωής όλων των τσελιγκάτων των Αγράφων από Φουρνά μέχρι και Αργιθέα.

Ως προς την απογραφή των Σαρακατσαναίων της Ελλάδας που έκανε η μεγάλη μας εθνογράφος Αγγ. Χατζημιχάλη και εξέδωσε τον σχετικό τόμο του 1957, βλέπουμε για τους Σαρακατσάνους του Δήμου Νεβρόπολης να έχει περίπου τις ίδιες αποκλίσεις που έχει για όλη την Ελλάδα.

Ο πίνακας απογραφής για τους Σαρακατσάνους της Νεβρόπολης έχει ως εξής:

1. ...Ζυγογιάννη αδελφοί..... 15 2000Τσαμάλι Ορχομενού ... Κέδρος
2. ...Κολοβού αδ. Ηλ., Νικ., κ.λπ. 20 3000» Καρίτσα
3. ...Ψαρογιώργοι αδελφοί 15 2500Κουσελί Φαρσάλων .. Καρβασαράς
4. ...Σταφύλη αδελφοί 13 1600.....Ακρίτσα Αλμυρού Καρβασαράς
5. ...Μπανάκη αδελφοί..... 12 1500.....Ακρίτσα Αλμυρού Καρβασαράς

6.... Ντζιαχρίστου αδελφοί.....	7	11 00....	Ακρίτσα Αλμυρού	Καρβασαράς
7.... Ζυγογιάννης Γιώργος	8	1200.....	Τοπόλια	Καρίτσα
8.... Γιαταγάνας Ηλίας.....	2	300	Στροβίκι Κωπαΐδος	Καστανιά
9.... Μακρή αδελφοί.....	5	750	Πλατανάκι Θηβών	Καρβασαρά
10... Ζάγκας Κ.	200	Πλατανάκι Θηβών	Καρβασαρά	
11. ... Κατσαβριάς Π.....	2	200	Πλατανάκι Θηβών	Καρβασαρά
12... Επισκόπου Παν., Πετρ	2	200	Πλατανάκι Θηβών	Καρβασαρά
13... Βλαχάκη Δ.	2	200	Πλατανάκι Θηβών	Καρβασαρά

Βλέπουμε λοιπόν σαν λάθος τις εγγραφές 9-10-11-12 διότι δεν ξεκαλοκαίριαζαν στον Καρβασαρά. Πιθανή διπλοεγγραφή η 1η με την 7η και λάθη σε πολλά χειμαδιά.

Τελειώνοντας θα πρέπει να τονίσουμε ότι σε όλα τα Άγραφα συνήθιζαν τους Σαρακατσάνους να τους αποκαλούν και Βλάχους ή Βλάχου Σαρακατσάνους με την επαγγελματική σημασία του όρου Βλάχος και με την σιγουριά ότι δεν θα μπερδεύονταν ποτέ με τους Βλάχους-Αρμάνους οι οποίοι και δεν πέρασαν ποτέ από τα Άγραφα.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΚΕΔΡΟΣ "ΖΥΓΟΓΙΑΝΝΑΙΚΑ"

Γιώργος Ζυγογιάννης

Η δημιουργία του σαρακατσάνικου οικισμού Ζυγογιανναίικα έγινε γύρω στο 1835 από τον Αλέξανδρο (Αλέξης) Κων/νου Ζυγογιάννη έναν από τους πέντε γιους του μεγάλου τσέλιγκα Κώστα Ζυγογιάννη ο οποίος ζούσε πριν το 1800 κατά τους χειμερινούς μήνες με το τσελιγκάτο του στην Αττικο-Βοιωτία και τους καλοκαιρινούς μήνες στα βουνά της Οίτης μέχρι τα Άγραφα.

Σύμφωνα με διηγήσεις των γερόντων έπειτα από ένα βαρύ χειμώνα όπου έχασε ένα μεγάλο μέρος από τα κοπάδια του ο δεύτερος γιός του Αλέξανδρος (με το παρατσούκλι Κωτούλας) παντρεύτηκε την κόρη του σαρακατσάνου Τσιλομήτρου (Ασήμω) ο οποίος ξεκαλοκαίριαζε στο χωριό Μπελοκομίτη Αγράφων όπου σήμερα έχει δημιουργηθεί η λίμνη Πλαστήρα, ενώ συνέχιζε να ξεχειμάζει στη Βοιωτία (Κάστρο – Τοπόλια Θηβών).

Έτσι ο Αλέξανδρος Κ. Ζυγογιάννης είναι ο Γενάρχης των Ζυγογιανναίων στα Άγραφα. Ήταν ένα πολύ ανήσυχο, έξυπνο και τολμηρό άτομο, είχε όλα τα χαρακτηριστικά του ηγέτη του τσελιγκάτου στη σαρακατσάνικη νομαδική κοινωνία., όπου τρόπος ζωής ήταν οργανωμένος με ένα είδος ποιμενικής συνεργασίας το <Τσελιγκάτο>. Αρχηγός ήταν ο τσέλιγκας, κτηνοτρόφος με πολλά πρόβατα που ξεχώριζε για τις ικανότητες του (έξυπνος, δυναμικός, κοινωνικός, ευέλικτος, τολμηρός και δίκαιος). Αυτός κανόνιζε σχεδόν τα πάντα που είχαν σχέση με το τσελιγκάτο, ενοίκιαση βοσκοτόπων, πώληση γάλακτος και τυροκομικών προϊόντων κ.λ.π. Όλοι οι σμίχτες είχαν συμμετοχή στα κέρδη και τις ζημιές, κρατούσαν παραστατικά (τεφτέρια) και έκαναν λογαριασμό του Αγ. Δημητρίου για το καλοκαίρι και του Αγ. Γεωργίου για το χειμώνα.

Ο Αλέξης Κ. Ζυγογιάννης δημιούργησε μεγάλη περιουσία και είχε μεγάλο κύρος και επιρροή στην κοινωνία. Αγόρασε ένα μεγάλο σπίτι μέσα στο χωριό Μπελοκομίτη και έκτισε ένα άλλο σπίτι απέναντι από το χωριό στη θέση ΚΕΔΡΟΣ, αγοράζοντας μια έκταση 20 στρέμματα από χωράφια όπου στην πορεία δημιουργήθηκε ο οικισμός Ζυγογιανναίικα. Επίσης αγόρασε και μια έκταση καλλιεργήσιμη 15 στρέμματα στο χώρο που στάλιζαν και άρμεγαν τα πρόβατα όπου έκτισε και μια μεγάλη πέτρινη στρούγκα (στανομάνδρι), στρωμένη κάτω με μαύρες γυαλιστερές πλάκες για να μην γλιστάνε τα πρόβατα στο άρμεγμα. Η στρούγκα διατηρείται και σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση έπειτα από 150 χρόνια.

Έτσι ως κάτοικος του χωριού είχε το δικαίωμα, ενοικιάζοντας τα κοινοτικά λιβάδια να βόσκει τα κοπάδια του. Αγόρασε επίσης ένα μεγάλο κτήμα στη θέση Μέγας Κάμπος -Κτίρια Περγούλη στην κοινότητα Καροπλεσίου, όμορη κοινότητα με το Μπελοκομίτη, για να βόσκουν τα κοπάδια τους. Τα πρώτα πέτρινα σπίτια, που μνημονεύονται από το 1880, (κονάκια) τα αποκαλούσαν οι χωριανοί κήκαν στον Εμφύλιο πόλεμο (1947-1950) από το στρατό. Τα χρόνια αυτά με κυβερνητική απόφαση είχαν διώξει όλους τους κατοίκους

της ορεινής περιοχής γιατί γινόταν συγκρούσεις . Ο οικισμός βρίσκεται σε υψόμετρο 1200 μέτρα και έχει μια καταπληκτική θέα . Ελέγχει τόσο τον κάμπο της Θεσσαλίας όσο και τα ορεινά της Ευρυτανίας (Φουρνά -Βελούχι - Καρπενήσι και τον ορεινό όγκο της Νιάλας). Η περιοχή ήταν πέρασμα και ελέγχονταν από τους αντάρτες ,έτσι η κυβέρνηση προκειμένου να τους στερήσει τη δυνατότητα τροφοδοσίας και προσωρινών καταλυμάτων έδιωξε τους κατοίκους και έκαψε κάποια μεμονωμένα σπίτια.

Με τη λήξη του Εμφυλίου, το καλοκαίρι του 1950, επέστρεψαν οι κάτοικοι στον οικισμό και με τη βοήθεια του κράτους έκτισαν ξανά τα σπίτια τους. Ο οικισμός απέχει από το Φράγμα της Λίμνης Πλαστήρα 4 χιλιόμετρα και από την πόλη της Καρδίτσας 37 χιλιόμετρα. Τη δεκαετία 1950-1960 ο τόπος γέμισε πάλι από ζωή και μεγάλα κοπάδια.

Με τη λειτουργία του φράγματος το 1959 και τον κατακλυσμό με νερό τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις οι περισσότεροι κάτοικοι κατέβηκαν στη Καρδίτσα ,και η πρόσβαση δυσκόλεψε. Οι κάτοικοι του οικισμού συνέχισαν να ανεβαίνουν το καλοκαίρι μέχρι το 1963. Στη συνέχεια και οι Σαρακατσαναίοι του οικισμού εγκατέλειψαν το θεσμό των μετακινούμενων κτηνοτρόφων, ακολουθώντας την τάση που είχε αρχίσει από τη δεκαετία του 1950, πούλησαν τα κοπάδια τους και εγκαταστάθηκαν στην Καρδίτσα , ασχολούμενοι με συναφή επαγγέλματα, γαλακτοκομικά και τυροκομικά προϊόντα , κρεοπωλεία κ.λ.π.

Τα σπίτια στον οικισμό μετά την εγκατάλειψη το 1964 καταστράφηκαν. Έτσι όταν το καλοκαίρι του 1979 επέστρεψαν κάποιοι κάτοικοι, για να ξεκαλοκαιριάσουν λίγα πρόβατα που είχαν στην Καρδίτσα, ως συμπληρωματική απασχόληση, έστησαν πρόχειρα παράγκες και παρέμειναν μέχρι τέλους Αυγούστου. Ο οικισμός απέχει από τον κεντρικό περιφερειακό δρόμο που περνάει από το Φράγμα δυο χιλιόμετρα ένας δε δασικός δρόμος έφτανε μέχρι τις παρυφές του οικισμού. Την επόμενη χρονιά (1980) ανέβηκαν περισσότερες οικογένειες για να παραθερίσουν μένοντας σε πρόχειρες παράγκες για μία με δύο βδομάδες. Μετά το 1980 κτίστηκαν τα πρώτα σπίτια διατηρώντας τα επίπεδα που είχαν οι οικογένειες τα παλιά σπίτια. Το πρώτο έκτισε ο μπάρμπα-Γιώργος (Γεώργιος Αριστείδου Ζυγογιάννης) αδελφός του πατέρα μου. Ο μπάρμπα - Γιώργος αργότερα έκτισε την εκκλησία της Αγίας Παρασκευής, που έχει για τον οικισμό μια ιστορική και συναισθηματική σημασία, κάτι που θα περιγράψω παρακάτω.

Τα πρώτα σπίτια κτίστηκαν χωρίς άδεια της πολεοδομίας, γιατί δεν αναγνωρίζονταν ως οικισμός παρότι υπήρχε πριν το 1880. και όταν κήηκαν στο Εμφύλιο πόλεμο, ξανακτίστηκαν το 1950 με τη βοήθεια της Κοινωνικής Πρόνοιας. Με τη βοήθεια της κοινότητας και κυρίως των προέδρων Γιάννη Συργκάνη και Αντώνη Αντωνίου , με υπομνήματα στη Νομαρχία και το Υπουργείο κατορθώσαμε να ενταχθεί στο σχέδιο και αναγνωρισθεί ως οικισμός με Προεδρικό Διάταγμα (ΦΕΚ 795Δ 13/7/1993), με δημοσίευση στη Εφημερίδα της Κυβέρνησης Τεύχος Τέταρτο Αριθ. Φύλου 1011/29-9-1994), αφού πρώτα λάβαμε μέρος στην απογραφή του 1991 (απογράφηκαν 50 άτομα) Η απογραφή ήταν η διέξοδος σύμφωνα με τις προτάσεις των Υπηρεσιακών Παραγόντων.

Καρβασαράς, μία ξεχωριστή κοινότητα μετακινούμενης κτηνοτροφίας.

Παναγιώτης Νάννος

Ο Καρβασαράς είναι μία ιδιαίτερη Κοινότητα, η μοναδικότητά της έγκειται στο ότι μέχρι το 1999 που καταργήθηκε ήταν μετακινούμενη, με θερινή έδρα το χωριό και χειμερινή έδρα τα Φάρσαλα της Λάρισας. Είναι η μικρότερη σε πληθυσμό στο Δήμο Λίμνης Πλαστήρα και η ιστορία της είναι ταυτισμένη με τα κοπάδια – τσελιγκάτα των Σαρακατσάνων και τις μετακινήσεις τους. Πρόκειται για αμιγώς κτηνοτροφικό χωριό, οι κάτοικοι τα παλαιότερα χρόνια το καλοκαίρι ανέβαζαν τα κοπάδια στα Άγραφα, το χειμώνα κατέβαιναν κυρίως σε χωριά των Φαρσάλων, του Δομοκού, στον Αλιάρτο Βοιωτίας παλαιότερα και προς την πλευρά της Αιτωλοακαρνανίας.

Εκκλησία Αγίων Αποστόλων Καρβασαρά, (1896) με την σημερινή πλατεία του χωριού.

Το χωριό είναι κτισμένο σε υψόμετρο 1.120 μέτρων στις πλαγιές των Θεσσαλικών Αγράφων, περιοχή η οποία ανήκε στην αρχαία Δολοπία. Σήμερα απέχει 55 χλμ. από την πόλη της Καρδίτσας, είναι στις απολήξεις του νομού Καρδίτσας και συνορεύει με τα Βραγκιανά Ευρυτανίας και την κοινότητα Καρίτσας. Είναι δυτικά του ποταμοχειμάρου Καϊμακιά, ο οποίος στη συνέχεια σχηματίζει το ποτάμι Καριτσιώτης, ο οποίος πηγάζει από τις πηγές Καϊμακιά του Καρβασαρά. Είναι εντυπωσιακός ο τρόπος που τα νερά βγαίνουν από ένα σπουδαίο σπήλαιο του Καϊμακιά και με τελικό αποδέκτη τη λίμνη Πλαστήρα. Ουσιαστικά το σπήλαιο «Καϊμακιά» είναι ακόμα ανεξερεύνητο και βρίσκεται στο 5ο χλμ., 500 μ. δεξιά περίπου του δρόμου από Βαένια προς Πετρίλο. Από το σπήλαιο πηγάζει άφθονο νερό που σε κάποιο σημείο σχηματίζει μικρό καταρράκτη. Κάτω από τον οικισμό Καρβασαρά και στα όρια με τον οικισμό Μέγα Ρέμα της Καρίτσας, από την περιτροφή και την δύναμη των νερών σχηματίστηκαν από αιώνες βάρθρες, οι οποίες οι ντόπιοι αποκαλούν «κακαβάκια» .

Ο Καριτσιώτης ποταμός πηγάζει κατά ένα μέρος του από την περιοχή του Καρβασαρά, από τις θέσεις Καϊμάκια και Μπούνι. Το φυσικό τοπίο σε γενικές γραμμές είναι όμορφο και ενδιαφέρον. Από την κορυφή Λάκος στα 2.020 μ. έχει θέα κανείς προς τον κάμπο της Θεσσαλίας, που απλώνεται μπροστά του. Το χωριό επίσης περιβάλλουν τα ελατοδάση Μπούνι και Μαυρόλογγος.

Η ιστορία του οικισμού χάνεται στα βάθη των αιώνων και έχει άμεση σχέση με την ιστορία των Αγράφων, αλλά και τις μετακινήσεις των Σαρακατσανέων. Για το όνομα λέγεται ότι προέρχεται από τις τουρκικές λέξεις Καραβάν - Σεράϊ, που σημαίνει σταθμός διανυκτέρευσης των караβανιών. Όλες οι προφορικές μαρτυρίες συγκλίνουν ότι στη θέση αυτή ήταν τόπος ανάπαυσης φαγητού και ανεφοδιασμού για τους ταξιδιώτες που ξεκινούσαν από τον κάμπο της Καρδίτσας για να περάσουν στην Ήπειρο. Διασχίζοντας τα βουνά και τα μονοπάτια προς Βραγκιανά και Τροβάτο Ευρυτανίας, αλλά και τα ιστορικά Άγραφα, ουσιαστικά ο πεζοπόρος πατάει στις αρχαίες διαδρομές που ένωναν την Θεσσαλία με την Ήπειρο.

Κοπάδι του Καρβασαρά στα χειμαδιά, 2023.

Αρχικά ήταν διάσπαρτα κονάκια που κτίστηκαν για τις ανάγκες των τσελιγκάτων σε ψηλότερα σημεία. Με την απελευθέρωση της Ελλάδας μετά την Επανάσταση του 1821 και την οριοθέτηση των πρώτων συνόρων, ο Καρβασαράς βρέθηκε από την πλευρά της Ελλάδος και εντάχθηκε στο Νομό Ευρυτανίας ως οικισμός της Κοινότητας Μπελοκομίτη. Εκείνη την εποχή σύμφωνα με προφορική παράδοση πέρασαν κάτοικοι από χωριά που παρέμειναν στον Τουρκικό έλεγχο και επιλέγοντας την ελευθερία, ήλθαν στον Καρβασαρά, ακριβώς για να είναι στο ελεύθερο μέρος, αλλά σχετικά κοντά στο χωριό που άφησαν. Λέγεται ότι οι πρώτοι ήλθαν από τον οικισμό Κρανιά Πετρίλου, ενώ ταυτόχρονα οι Σαρακατσάνοι κτίζουν τα πρώτα μόνιμα κονάκια και εγγράφονται στο Μπελοκομίτη ακριβώς διότι έτσι έπαιρναν δικαιώματα βοσκής. Κάπως έτσι σχηματίστηκε ο πρώτος οικισμός.

Την εκτίμηση αυτή επιβεβαιώνει κατά κάποιον τρόπο Θ. Μόσχος ο οποίος γράφει σε

εργασία του: «Από τις πρώτες ίσως εγκαταστάσεις θεωρείται ο οικισμός των Σαρακατσαναίων του Καρβασαρά και πρέπει να έγινε λίγο πριν ή λίγο μετά το 1821, δεδομένου ότι οι τρεις αδελφοί Γιώργος, Αργύρης και Παναγιώτης Γαλανός (εκτός του Παναγιώτη που τον είχαν χαμένο αλλά ήρθε αργότερα) επέστρεψαν στις οικογένειές τους μετά την έξοδο του Μεσολογγίου που βρίσκονταν ήδη στον Καρβασαρά. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι ονομάζονταν Γαλαναίοι και ξεκαλοκαίριαζαν πριν στη θέση Καρβασαρά του Μύρσει Αγράφων. Τούτη η παράδοση διασώζεται στους Μυρσειώτες (υπάρχει μάλιστα και ένα τραγούδι που αναφέρεται στις διαμάχες των Γαλαναίων με τους Μυρσειώτες για τους γνωστούς λόγους της εκμετάλλευσης των βοσκοτόπων). Τίθεται βέβαια το ερώτημα αν οι Γαλαναίοι είχαν κάποια σχέση με τους Γαλαναίους της Τριφύλας που συγκρούστηκαν με τα παλικάρια του Κατσαντώνη λόγω της κλεψιάς της τσελιγκοπούλας κόρης του τσέλιγκα Γαλανού. Στους Σαρακατσάνους του Καρβασαρά δεν σώζεται καμία τέτοια παράδοση. Πιθανόν να είναι οι άλλοι Γαλαναίοι που εγκαταστάθηκαν αργότερα στη Λαμία αλλά και στην Ήπειρο. Στήνουν λοιπόν οι Γαλαναίοι τα κονάκια τους περίπου στη θέση που υπάρχει ο σημερινός οικισμός και εδώ ακριβώς τίθεται το ερώτημα αν βρήκαν ήδη χτισμένο τον χωριάτικο οικισμό, ένα θέμα που αποτέλεσε μόνιμη διαφορά στις δύο πλευρές μιας και οι μεν και οι δε ισχυρίζονται ότι ήρθαν πρώτοι. Οι Σαρακατσαναίοι ισχυρίζονται ότι βρήκαν μόνον τον κτηνοτρόφο Κολοκύθα, πιθανόν Σαρακατσάνο του οποίου τα ίχνη χάνονται γιατί δεν άφησε απογόνους. Οι χωριάτες ισχυρίζονται ότι ένας από τους λόγους που άφησαν τα Πετρίλια ήταν να περάσουν στο «ελληνικό» άρα θα πρέπει να ήρθαν γύρω στα 1830- 35. Δεν αποκλείεται όμως να είχαν εντοπίσει το μέρος πιο πριν και να είχαν εγκατασταθεί λίγες οικογένειες Οικονομαίων ή Καπουλαίων Προσωπικά πιστεύω ότι οι εγκαταστάσεις στους δύο οικισμούς δεν απέχουν χρονικά πολύ. Η ονομασία του νέου χωριού σε Καρβασαρά έχει να

κάνει είτε με τον προηγούμενο Καρβασαρά του Μύρσει που ζούσαν οι αδελφοί Γαλαναίοι είτε από ένα χάνι Καραβάν Σαράϊ που υπήρχε στην περιοχή, πάνω ακριβώς στον κεντρικό τότε δρόμο που οδηγούσε προς Άρτα, ίχνη του οποίου σώζονται και σήμερα.»

Σε κάθε περίπτωση αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι η μοναδικότητά της ως μία μετακινούμενη κοινότητα που ακολουθεί τους δρόμους των κοπαδιών, ακόμα και σήμερα. Μπορεί να είναι μικρή η Κοινότητα, ωστόσο έχει μεγάλη διαδρομή διοικητικών μεταβολών που ξεκινά... από την Αιτωλοακαρνανία, περνά στην Ευρυτανία και καταλήγει στην Καρδίτσα! Παραθέτουμε τις διοικητικές μεταβολές (πηγή: ΕΕΤΑΑ) περιγράφουν την ιστορική δια-

δρομή από το 1877, μέχρι σήμερα.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ:

Με Βασιλικό Διάταγμα (ΦΕΚ 12Α - 25/02/1877), από το Δήμο Κτημενίων αποσπώνται κοινότητες οι οποίες δημιουργούν το Δήμο Λολόπων Γ τάξης, με έδρα το Καροπλέσι, και κοινότητες την Σπινάσα (σήμερα Νεράϊδα Σοφάδων), Μολόχα, Μούχα, Μπελοκομήτη, Καρύτσα, και Καρβασαρά ή Μποτσικάκι, του Νομού Ακαρνανίας και Αιτωλίας.

Με το Νόμο ΒΔΧ που δημοσιεύεται στο (ΦΕΚ 136Α - 08/07/1899, έχουμε την διοικητική διαίρεση της χώρας, όπου αυξάνονται οι νομοί, και ορίζονται νέα διοικητικά όρια, ιδρύονται νέοι νομοί και έτσι, μεταξύ των άλλων, προβλέπονται και Νομαρχιακά Συμβούλια. Ο Δήμος και ο οικισμός αποσπάται από το νομό Ακαρνανίας και Αιτωλίας και υπάγεται στο νομό Ευρυτανίας, με την ίδια ονομασία, Καρβασαράς ή Μποτσικάκι Ευρυτανίας.

Φαίνεται όμως ότι υπήρξαν προβλήματα, ο πότε με το Ν.3434/1909, ΦΕΚ 282Α - 04/12/1909, οι νομοί συγχωνεύονται σε δέκα (10) και η Ευρυτανία γίνεται επαρχία της Αιτωλίας και Ακαρνανίας, ενώ η Καρδίτσα επαρχία του νομού Τρικάλων. Έτσι ο οικισμός αποσπάται από το νομό Ευρυτανίας και υπάγεται στο νομό Αιτωλοακαρνανίας ως Καρβασαράς ή Μποτσικάκι.

Με το ΦΕΚ 261Α - 31/08/1912, το όνομα του οικισμού διορθώνεται σε Καρβασαράς (Αιτωλοακαρνανίας). Με την κατάργηση των Δήμων και τη δημιουργία κοινοτήτων, ο οικισμός αποσπάται από το Δήμο Δολόπων και προσαρτάται στην κοινότητα Μπιλοκομήτη.

Το 1931 ο οικισμός γίνεται αυτόνομη κοινότητα, καθώς αποσπάται από το Μπιλοκομήτη και ορίζεται έδρα της κοινότητας Καρβασαρά, ΦΕΚ 56Α - 09/03/1931

Ο οικισμός αποσπάται από το νομό Αιτωλοακαρνανίας και υπάγεται στο νομό Ευρυτανίας. Καρβασαράς (Ευρυτανίας), ΦΕΚ 63Α - 22/03/1943

Ως σαρακατσάνικος οικισμός λόγω της ιδιαιτερότητας των μετακινήσεων το 1931 έφυγαν από το Μπελοκομήτη και αναγνωρίστηκαν ανεξάρτητη κοινότητα, μεταπολεμικά έγινε μετακινούμενη κοινότητα με χειμερινή έδρα τα Φάρσαλα και θερινή τον Καρβασαρά.

Το 1974, αποσπάται από την επαρχία Ευρυτανίας του νομού Ευρυτανίας και υπάγεται στο νομό Καρδίτσας, ΦΕΚ 187Α - 02/07/1974.

Με την κατάργηση των κοινοτήτων και τις συνενώσεις, (ΦΕΚ 244Α - 04/12/1997) αποσπάται από την κοινότητα Καρβασαρά και προσαρτάται στο Δήμο Νεβρόπολης Αγράφων.

Με τις συνενώσεις των Δήμων, (ΦΕΚ 87Α - 07/06/2010) ο οικισμός αποσπάται από το Δήμο Νεβρόπολης Αγράφων και ενσωματώνεται στον ενιαίο Δήμο Λίμνης Πλαστήρα.

Ο οικισμός καταστράφηκε σε μεγάλο βαθμό στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου. Αρχές Δεκέμβρη του 1943 οι Γερμανοί έφτασαν στον Καρβασαρά και έβαλαν φωτιά στα πρώτα σπίτια, τα οποία κάηκαν ολοσχερώς επτά (7). Αιτία του περιορισμού του καταστροφικού έργου των κατακτητών ήταν δύο ψυχωμένα παλικάρια του χωριού, ο Κλέος Θανασός κι ένας άλλος αντάρτης, οι οποίοι άρχισαν να βάλλουν κατά των Γερμανών μόνο μ' ένα μάνλιχερ κι ένα γκρά. Αντιλάλησε η ρεματιά και τα πετροβούνια πολλαπλασιάσαν

τους πυροβολισμούς και οι Γερμανοί φοβισμένοι εγκατέλειψαν εσπευσμένα την περιοχή. Έτσι σώθηκε ο Καρβασαράς με μικρές σχετικά απώλειες, αφού απ' τα 67 σπίτια κήκαν 7 και έπαθαν ζημιές 40 σπίτια και λοιπά κτίσματα, σύμφωνα με την επίσημη καταγραφή. Η βιαστική αποχώρηση από τον Καρβασαρά έσωσε και τον οικισμό Μέγα Ρέμα Καρίτσας, σκότωσαν τη γυναίκα του Γιώργου Μαλέτσικα απ' την Πεζούλα την οποία βρήκαν εκεί. Στα χρόνια του Εμφυλίου έγιναν καταστροφές από το Στρατό και τους παρακρατικούς ΜΑΥδες, ακριβώς για να μην βρίσκουν οι αντάρτες καταφύγιο και ανεφοδιασμό. Μετά το 1950, άρχισε η σταδιακή αποκατάσταση των κατεστραμμένων σπιτιών.

Ο πληθυσμός του Καρβασαρά τα τελευταία 100 χρόνια, σύμφωνα με τις απογραφές της ΕΣΥΕ, έχει ως εξής:

Έτος απογραφής	Πληθυσμός
1928	123
1940	254
1951	54
1961	57
1971	11
1981	66
1991	57
2001	86
2011	28
2021	69

Στην πραγματικότητα όμως ο αριθμός των απογραφέντων δεν δίνει τους πραγματικούς κατοίκους, διότι σχεδόν όλοι είναι μοιρασμένοι κυρίως στη Βοιωτία, τη Λάρισα, τη Λαμία, την Αθήνα, κ.α. Το καλοκαίρι το χωριό σφύζει από ζωή και έχει περίπου 250 κατοίκους που έρχονται για διακοπές.

Με το πρώτο χιόνι, κοπάδι αγελάδων του Καρβασαρά, έτοιμο προς αναχώρηση για τα χειμαδιά, Νοέμβρης 2024.

Κορυφαία στιγμή είναι η τελευταία Κυριακή του Ιουλίου, οπότε γίνεται το πανηγύρι του χωριού. Η κεντρική εκκλησία του χωριού κανονικά είναι αφιερωμένη στον αποστόλους Πέτρο και Παύλο, ωστόσο γιορτάζει των Δώδεκα Αποστόλων, και το χωριό πανηγυρίζει την τελευταία Κυριακή για να μπορούν να έλθουν όλοι οι ξενιτεμένοι. Η εκκλησία είναι το αρχαιότερο κτίσμα, καθότι έγινε το 1896, ενώ τα περισσότερα κτίσματα είναι της μεταπολεμικής περιόδου.

Τις τελευταίες δεκαετίες συρρικνώθηκε η κτηνοτροφική δραστηριότητα, τα κοπάδια λιγόστεψαν ενώ άλλαξε ο τρόπος διαχείρισης του ζωϊκού κεφαλαίου, δεν υπάρχουν πλέον τα μεγάλα κοπάδια του παρελθόντος, ούτε μετακινούνται στο βαθμό που κάποτε γίνονταν

και πλέον μένουν μόνιμα στα χειμαδιά, σε σύγχρονες κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις.

Το χωριό πλέον έχει αποκτήσει άλλο ρόλο και σταδιακά πέρασε ως τόπος διακοπών των κατοίκων που κατάγονται από εδώ. Οι κάτοικοι του χωριού έχουν δραστήριο Πολιτιστικό Σύλλογο Καρβασαριωτών «Οι Άγιοι Απόστολοι» και ο οποίος δραστηριοποιείται σε τοπικά θέματα, οργανώνει εκδηλώσεις και συνεισφέρει στην ανάπτυξη του χωριού.

Πηγές - Βιβλιογραφία:

ΕΣΥΕ, για τα στοιχεία πληθυσμού από τις απογραφές γενικού πληθυσμού.

Εθνικό Τυπογραφείο για τα ΦΕΚ που μνημονεύονται.

ΕΕΤΑΑ, για τις διοικητικές μεταβολές <https://www.eetaa.gr/eetaa/metaboles>

«Ιστορίηση» περιοδικό, τ. 4/2023, για την Εθνική Αντίσταση.

Μόσχος Αθανάσιος, «Οι Σαρακατσαναίοι του Δήμου Νεβρόπολης Αγράφων», περιοδικό «Ιστορίηση» τ.7/2024.

Προφορικές μαρτυρίες από τον τ. πρόεδρο Αντρέα Οικονόμου, τον νυν πρόεδρο της Κοινότητας Πέτρο Καπούλα, μέλη Πολιτιστικού Συλλόγου, κ.ά.

«Τα τέσσαρα τα ζύγιασαν, βαρύτερα είν' τα ξένα»

Παντελής Μπουκάλας*

Το θέμα του περιπετειώδους νόστου και της προσφυγιάς λόγω πολέμου και υποδούλωσης κατέχει δεσπόζουσα θέση στην αρχαία ποίηση, επική και δραματική. Παραμένει επίσης αγαπητό στη βυζαντινή επική ποίηση, στα έμμετρα μυθιστορήματα και στα λαϊκά τραγούδια. Τα δημοτικά της ξενιτιάς είναι υπόθεση των γυναικών. «Το δημοτικό τραγούδι είναι το βασίλειον της γυναικός», έγραφε ο Στίλπων Κυριακίδης: «εις τας γυναίκας οφείλονται κατά το πλείστον και τα τραγούδια της ξενιτειάς» («Το δημοτικό τραγούδι: Συναγωγή μελετών», εκδοτική φροντίδα Αλκη Κυριακίδου-Νέστορος, Ερμής, 1990). Δημιουργήθηκαν κυρίως μετά την κατάρρευση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, από τον 16ο αιώνα κι έπειτα, όταν, μπροστά στην τουρκική επέλαση, οι Έλληνες έφευγαν προς τη δυτική Ευρώπη (ιδίως την Ιταλία) ή την κεντρική και ανατολική (Ουγγαρία, Μολδοβλαχία, Τρανσυλβανία, νότια Ρωσία).

Την εποχή του Αγώνα αποδημούν οι πρώτοι Έλληνες προς τις ΗΠΑ: 5 το 1824, 4 το 1826, 7 το 1827. Εναν αιώνα αργότερα, 1900-1917, «περίπου 300.000 άτομα, το 1/10 του πληθυσμού της Ελλάδας, ξενιτεύονται στις ΗΠΑ», γράφει ο Ηλίας Βολιότης-Καπετανάκης στο βιβλίο «Η τριλογία της μουσικής – 1: Ελλήνων μούσα λαϊκή» (1997). Και προσθέτει: «Από τα πρώτα του φύλλα ο ομογενειακός Τύπος, προς τόνωση των εθνικών χαρακτηριστικών και, φυσικά, της κυκλοφορίας του, δημοσιεύει δημοτικά τραγούδια, ποιήματα, ήθη, έθιμα, παραδόσεις. [...] Το περιοδικό τού «Εθνικού Κήρυκα», για παράδειγμα, φιλοξενεί στο πρώτο τεύχος (1915) ένα από τα παλιότερα δίστιχα:

*«Κι αν γίνει ο ουρανός χαρτί κι η θάλασσα μελάνι
να διηγηθώ τα πάθη μου ακόμα δεν με φτάνει».*

Πρόκειται για ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα των παράξενων και ανεξιχνίαστων δρόμων της ανά τον κόσμο λαϊκής δημιουργίας. Καταγράφεται από τον Πουκεβίλ στο «Ταξίδι στον Μοριά» (1805), ως εξής: «Τον ουρανό κάμνω χαρτί, τη θάλασσα μελάνην / να γράψω τα πεισματικά και πάλιν δεν με φτάνει». Το ίδιο ακριβώς φιλοξενείται στη συλλογή του Φωριέλ (1824). [...] Οι Εβραίοι, που ζουν εξόριστοι στο Τολέδο, την Γρανάδα και την Κόρδοβα (περίπου το 1492), λένε ένα άσμα με τίτλο «Σ' αυτό το βουνό», το οποίο τελειώνει ως εξής: «Για να ανακαλύπτω / της ζωής μου τα μυστικά / τον ουρανό θέλω χαρτί, / τη θάλασσα μελάνι». Εχει, μάλλον, ισπανικές ρίζες, διασώζεται μέχρι τις μέρες μας και το τραγουδούν και οι Εβραίοι της Αργεντινής».

Στη μαζική μετανάστευση Ελλήνων από τα τέλη του 19ου και μετά η δημοτική μούσα είναι λιγότερο παραγωγική. Είχε αρχίσει άλλωστε να κάμπτεται ο προφορικός πολιτι-

σμός, καταστατικό γνώρισμα του οποίου είναι η συλλογική δημιουργία, και μάλιστα η συνεχής αναδημιουργία μέσα από ατέλειωτες παραλλαγές. Δεν λείπουν ωστόσο τα ρεμπέτικα της ξενιτιάς, τα οποία, παραλαμβάνοντας μοτίβα των δημοτικών, συνεχίζουν να ιστορούν έναν καημό ιδιαίτερα γνώριμο στους Έλληνες και να αναθεματίζουν την «κακούργα» ή «μαγκούφα» ξενιτιά. Η ιστορία συνεχίστηκε με τα μεταπολεμικά λαϊκά της μετανάστευσης.

Κάθε Μεγάλη Παρασκευή ακούμε (τ' ακούμε;) ένα έξοχο εγκώμιο της φιλοξενίας, που το συνέθεσε τον 13ο αιώνα ο Γεώργιος Ακροπολίτης και το μελοποίησε τον 17ο αιώνα ο Νέων Πατρών Γερμανός: «Δος μοι τούτον τον ξένον, τον εκ βρέφους ως ξένον ξενωθέντα εν κόσμω·δος μοι τούτον τον ξένον, ον ομόφυλοι μισούντες θανατούσιν ως ξένον·δος μοι τούτον τον ξένον, ον ξενίζομαι βλέπειν του θανάτου το ξένον·δος μοι τούτον τον ξένον, όστις είδε ξενίζειν τους πτωχούς τε και ξένους». Το «Δος μοι τούτον τον ξένον» ενέπνευσε τον άγνωστο ποιητή της υστεροβυζαντινής εποχής που συνέθεσε το «Περί της ξενιτείας» ποίημα, οι σίχοι 103-110 του οποίου έχουν ως εξής:

«Είτις γαρ έχει του Θεού τον φόβον στην ψυχήν του,
ας βλέπη κι ας προσέχεται ξένον μην ονειδίση·
επί στον κόσμον ο Θεός έπλασεν και τους ξένους.

Να πω κατά αλήθειαν το αψευδές ετούτο:

ατός του ο Παντοκράτορας, ο ποιητής των πάντων,
ατός του ξένος έγινε κι εφάνηκεν στον κόσμον
και ατός του πρώτος έδειξεν των ξένων τις πικρίες,
τις θλίψεις και τα βάσανα και τες αναισχυντίες»

(βλ. Γιάννης Κ. Μαυρομάτης, «Τα «Περί της ξενιτείας» ποιήματα», Δήμος Ηρακλείου – Βικελαία Βιβλιοθήκη, 1995).

Μολαταύτα, η επιταγή της φιλοξενίας συχνά μένει ακάλυπτη.

Σχολιάζοντας τις «Εκλογές από τα τραγούδια του ελληνικού λαού» του Ν.Γ. Πολίτη στο περιοδικό «Νέα Ζωή» της Αλεξάνδρειας, το 1914, ο Κ.Π. Καβάφης έγραφε με κάποιο παράπονο: «Μόνον οκτώ τραγούδια «Της Ξενιτείας» περιέχει το βιβλίον. Θα ήθελα να ήσαν περισσότερα. Με κάμνει εντύπωση σε πολλά απ' τα τραγούδια της ξενιτείας η βαθιά των λύπη, η μεγάλη οδύνη της αναχωρήσεως. Κάπως περίεργα με φαίνονται σ' έναν λαό σαν τον δικό μας που έτσι εύκολα και θαρραλέα –σχεδόν αμέριμνα– ξενιτεύεται». Έχει ωστόσο ιστορική και κοινωνική εξήγηση η «βαθιά λύπη» τους, που επικυρώνει τη συγγένειά τους με τα μοιρολόγια. Γράφει με βαθιά αγάπη ο Κλωντ Φωριέλ στα Προλεγόμενα των «Ελληνικών δημοτικών τραγουδιών» (Παρίσι 1824, βλ. τώρα την έκδοσή τους από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, επιμέλεια Αλέξης Πολίτης):

«Ο πόθος να μορφωθούν, ο κατατρεγμός, η ανάγκη να δημιουργήσουν με κάποια τέχνη ένα μικρό κομπόδεμα που δεν μπορούσαν καθόλου να φτιάξουν στον τόπο τους αναγκάζει συχνά τους Έλληνες να εκπατρισθούν για λίγο καιρό· και δεν υπάρχει γι' αυτούς πιο πικρό

πράγμα από τούτους εδώ τους εκπατρισμούς, όσο πρόσκαιροι και αν είναι. Θα κοστίζει στ' αλήθεια περισσότερο σ' έναν Έλληνα παρά σε όποιον άλλον Ευρωπαίο ν' αφήνει τον τόπο του. Είναι ο τόπος που ο ουρανός χαμογελά πιο γλυκά στη γη, είναι ο τόπος με τα όμορφα βουνά, με τα όμορφα λαγκάδια, με τις όμορφες βρυσούλες, είναι εκεί όπου οι μητέρες και οι αδελφές, οι γυναίκες και οι αγαπητικές ξέρουν να αγαπούν καλύτερα. Για έναν Έλληνα, τα ξένα είναι η γη της συμφοράς, της εξορίας που δεν την ονοματίζει ποτέ χωρίς να προσθέτει ένα επίθετο («έρεμα»), που εκφράζει συνάμα τον καημό για ό,τι πιο γλυκό υπάρχει, και την πρόβλεψη ή την αίσθηση για ό,τι πιο φρικτό υπάρχει».

Ενα δίστιχο της Κάσου δείχνει με πλήρη σαφήνεια τι σημαίνει ξενιτιά:

«Εμίσεψες και μ' άφησες σα χώρα κουρσεμένη,
σαν εκκλησιά αλειτρούητη και καταρρημασμένη».

Το ίδιο ένα ρουμελιώτικο τραγούδι:

«Λείπει της θάλασσας νερό, λείπει της γης βοτάνι,
λείπει και σένα ο γιόκας σου στα μακριά, στα ξένα.
Φόντας κινήσει για να 'ρθεί, φόντας κινήσει να 'ρθει,
κουκούλια να 'ναι οι οι στράτες του, βαμπάκι οι δημοσιές του,
και το διοφύρ' που θα διαβεί σπυρί μαργαριτάρι,
κι η μάνα που τον καρτερεί, με δυο δραμάκια μόσκο».

Το συμπέρασμα απλό και αναμφίλεκτο:

«Την ξενιτιά, την αρφανιά, την πίκρα, την αγάπη,
τα τέσσαρα τα ζύγιασαν, βαρύτερα είν' τα ξένα».

Για κάθε φυλή.

* Ομιλία του Παντελή Μπουκάλα στην εκδήλωση «Προσφυγιά και μετανάστευση: κοιτίδες πολιτισμού» του Μορφωτικού Ιδρύματος της ΕΣΗΕΑ (Στοά του Βιβλίου, 17.4.2018). Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Καθημερινή» 24.4.2018

Παλαιοί και νεότεροι μετανάστες της Φυλακτής

Αθανάσιος Τσιαμαντάς, αξιωματικός Ε.Σ. ε.α.

Η μεγάλη μεταναστευτική κίνηση που παρατηρήθηκε στους κόλπους της οθωμανικής αυτοκρατορίας από τους αμέσως μετά την άλωση χρόνους και συνεχίσθηκε και στους επόμενους αιώνες, οφείλεται σε διάφορα αίτια, είτε γενικότερης υφής, όπως στην περίπτωση των μεταναστεύσεων που επέβαλε ο κατακτητής, είτε σε αίτια ιδιάζονται για κάθε περιοχή. Η κίνηση αυτή οδήγησε τους Αγραφιώτες στη Μακεδονία (ιδίως Κοζάνη και περιφέρεια Θεσσαλονίκης), στη Μικρά Ασία, ιδίως περιφέρεια Προύσας, στην Κωνσταντινούπολη, παραδουνάβιες ηγεμονίες, αλλά και στην ελληνική Φιλιππούπολη.

Είναι γνωστό ότι στα ορεινά και απρόσιτα Άγραφα ίσχυσε από τα βυζαντινά χρόνια καθεστώς ιδιότυπης αυτονομίας. Με την οθωμανική προέλαση ο Μουράτ Β' (1404-1451) αναγνώρισε την προϋπαρξη ειδικών προνομίων στα Άγραφα και δημιούργησε με ιδρυτικό φιρμάνι το πρώτο αρματολίκι των Αγράφων. Οι Αγραφιώτες έτσι, αποκομμένοι ένεκα της φυσικής θέσεως του τόπου τους από την καταπιεστική οθωμανική εξουσία διατήρησαν ελεύθερο και αδούλωτο φρόνημα. Απόπειρα άρσεως των προνομίων, από τον μητρώδη της Ρούμελης το 1525, οδήγησε στη γνωστή συνθήκη του Ταμασίου η οποία κατοχύρωσε την αυτονομιακή και επομένως προνομιακή θέση της περιοχής. Έτσι τα Άγραφα έγιναν όχι μόνο τόπος καταφυγής διωκομένων πληθυσμών και κέντρο αντιστάσεως, αλλά και σημαντική εστία πνευματική.

Από τον 17^ο αιώνα όμως η εμφάνιση ληστρικών ομάδων, οι συνέπειες των άτυχων επαναστατικών κινημάτων κατά της κεντρικής εξουσίας, οι επιδημίες, η καταπάτηση των προνομίων και η επιβολή βαριάς φορολογίας, όλα αυτά τα δεινά, ανάγκασαν τους Αγραφιώτες να εκπατρίζονται. Τον 18^ο αι. από το ένα μέρος τα Ορλωφικά που έφεραν τα τουρκαλβανικά σίφη και στα Άγραφα, από το άλλο η εμφάνιση του Αλή πασά ο οποίος θέλησε να πλήξει τον κλεφταρματολισμό στο κύριο ορμητήριό του, δυνάμωσαν το κύμα των εκούσιων και ακούσιων αποδημιών. Στην οθωμανική αυτοκρατορία οι λαοζούσαν σαν να αποτελούσαν ένα αχανές κράτος χωρίς διαβατήρια και ταυτότητες. Αμέτρητοι Θεσσαλοί επέλεξαν την Πόλη, την Σμύρνη, την Φιλιππούπολη, διότι ταξίδευαν όπου ήθελαν χωρίς περιορισμούς, ανάμεσα σε αυτούς και κάποιοι από τον τόπο μας, τα ονόματα των οποίων όμως δεν διασώζονται.

Δύο ήταν τα βασικά προβλήματα των προγόνων μας εκείνες τις εποχές: οι ληστείες και οι πειρατείες. Έτσι έχουμε μετακινήσεις ολόκληρων χωριών και δημιουργία νέων. Το χωριό Καταφύγι εγκαθίσταται στην Πιερία, στο χωριό Ραχούλα εγκαθίσταται το χωριό Ματσούκι Ιωαννίνων. Στην Φυλακτή εγκαθίστανται κυνηγημένοι από τον Αλή Πασά Ηπειρώτες (1803), όπως επίσης και στα άλλα χωριά της Νευρόπολης.

Οι μετακινήσεις από και προς τα Άγραφα ήταν συνεχείς. Μιλήσαμε ήδη για συμπα-

γείς Αγραφιώτικες παροικίες και αδελφότητες (Λάρισα, Κοζάνη, Βόλος) όσο και πιο μακριά (Κωνσταντινούπολη, Τεργέστη, Βλαχία, Φιλιππούπολη). Ιδιαίτερως εντυπωσιακή είναι η Αγραφιώτικη παροικία στη Θεσσαλονίκη, όχι μόνο για το μέγεθός της αλλά κυρίως επειδή μνημονεύεται σε φερμάνι του 1700. Οι κατηγορίες των φορολογούμενων ήταν κατά κανόνα δύο: α) οι Οθωμανοί πολίτες και β) οι Έλληνες άπιστοι. Σε περιπτώσεις όπως η Θεσσαλονίκη που είχε εβραϊκή κοινότητα, το φερμάνι αναφέρει τους Εβραίους ως τρίτη κατηγορία αλλά και τους Αγραφιώτες ως τέταρτη! Συνεπώς εκτός από τις δυο κατηγορίες που αναφέραμε, πλήρωναν φόρους και γ) οι Εβραίοι και δ) οι εξ Αγράφων σκούρτα.

Γιατί, άραγε, δε συμπεριέλαβαν τους Αγραφιώτες στη β' κατηγορία; Ο λόγος είναι προφανής: δεν τους θεωρούσαν υπόδουλους. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο θα πλήρωναν και αυτοί με τον ίδιο τρόπο όπως οι «άπιστοι» και δεν θα ήταν εγγεγραμμένοι σε μια ξεχωριστή κατηγορία. «Σκούρτα» σημαίνει παρεπίδημοι και σε πολύ ελεύθερη μετάφραση αλλοδαποί. Αυτό το «εξ Αγράφων σκούρτα» επιβεβαιώνει πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι οι Αγραφιώτες, με τη συνθήκη του Ταμασίου, είχαν επιτύχει πλήρη ανεξαρτησία.

Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας (1881) και τον ατυχή πόλεμο του 1897 η μετανάστευση συνεχίστηκε με αποκορύφωση τις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1905-1915), αλλά τα υπάρχοντα στοιχεία είναι ελάχιστα για την Φυλακτή. Οι παρακάτω Φυλακτίτες έφυγαν στην Αμερική αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής:

1. Νικόλαος Σβάρνας (1905)
2. Αποστολακούλης Κων/νος (1906)
3. Αλεξίου Αναστάσιος του Φωτίου (1910)
4. Τζίρος Παναγιώτης του Ανδρέα (1906)
5. Ραμούζης Γεώργιος (1904)
6. Κορκοτάρας Αναστάσιος (1904), ο οποίος δεν επέστρεψε ποτέ στο χωριό μας, διότι οι «Αμερικάνοι» λόγω κλοπών και ληστειών τον κάθισαν στην ηλεκτρική καρέκλα.

Οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης ήταν απάνθρωπες για αυτό μερικοί κόντεψαν να τρελαθούν και όταν επανήλθαν στην Ελλάδα οι χωριανοί τους έλεγαν «χαζοαμερικάνους». Στις διηγήσεις τους για την ζωή στην Αμερική τους έλεγαν ότι: Στην Αμερική πατάς ένα κουμπί και ψήνεται το ψωμί, εννοώντας την ηλεκτρική κουζίνα και ότι το γάλα είναι στο «χαρτί» εννοώντας το γάλα στο χάρτινο κουτί και οι χωριανοί μεταξύ τους έλεγαν ότι «Πήγε στην Αμερική και χάζεψε».

Μεταπολεμικά οι νεότεροι Αγραφιώτες μετανάστευαν συνήθως στην Ευρώπη (Γερμανία, Σουηδία, Γαλλία, κ.α.). Από αυτούς άλλοι επέστρεψαν στον τόπο τους και άλλοι παρέμειναν για πάντα στην ξενιτειά, «τα διαβατάρικα πουλιά» χάθηκαν σε ξένους τόπους με αποτέλεσμα τα χωριά των Αγράφων σήμερα να ερημώνουν. Μετά το 1950 μέχρι το 1981 που έγινε και η πλήρης ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση λιγότεροι μετανάστευαν στην Αμερική και περισσότεροι στην Ευρώπη και την Αυστραλία.

Οι νεότεροι μετανάστες της Φυλακτής μετακινήθηκαν κατά διάφορα χρονικά διαστήματα και είναι οι παρακάτω:

Αμερική: α. Φώτου Γεωργία του Λάμπρου, β. Αλεξίου Παναγιώτης του Γεωργίου, γ. Αλεξίου Κων/νος του Ιωάννη, δ. Μηλαρά Ελένη του Νικολάου, ε. Αλεξίου Λεμονιά του Ηλία.

Αυστραλία: α. Ρίστας Αναστάσιος (Τάκης), β. Γούλας Δημήτριος του Ιωάννη, γ. Αλεξίου Ιωάννης του Δημητρίου, δ. Γούλα Ευαγγελία του Φωτίου

Καναδά: α. Βασιλάκος Λάμπρος του Ιωάννη, β. Βασιλάκος Γεώργιος του Ιωάννη, γ. Γωγούλης Γεώργιος, δ. Γωγούλης Αθανάσιος, ε. Γωγούλη Γλυκερία, ζ. Γωγούλη Ειρήνη, ζ. Γιαννάκος Ιωάννης (Τσούφτης)

Γερμανία: α. Ξηροφώτος Φώτιος, β. Κωστής Ηλίας (Λιάκος), γ. Αλεξίου Βασίλειος (φωτογραφία), δ. Ρίστα Σταυρούλα.

Σουηδία: α. Παπαδούλης Απόστολος, β. Κυριτσάς Σωτήριος, γ. Γιαννάκος Δημήτριος του Λάμπρου, δ. Σβάρνα Φωτεινή του Αποστόλου

Γαλλία: α. Τσιαμαντάς Ιωάννης (Γιαννακίς) – (Φωτογραφία), β. Σκρέτας Βασίλειος, γ. Μαγαλιός Γεώργιος

Λιβύη: α. Πλιάτσικας Ηλίας, β. Παπαδούλης Ευριπίδης

Από τους παραπάνω άλλοι επέστρεψαν στην πατρίδα τους και άλλοι παρέμειναν για πάντα στην ξενιτιά και τα «διαβατάρικα πουλιά» χάθηκαν σε ξένους τόπους με αποτέλεσμα τα χωριά των Αγράφων σήμερα να ερημώνουν. Οι μετανάστες έφεραν χρήμα στην πατρίδα τους αλλά πρόσφεραν και σοβαρό έργο στις χώρες που τους φιλοξένησαν. Μερικοί μάλιστα υπήρξαν άριστοι επιστήμονες και τεχνικοί και βραβεύτηκαν από τους προϊσταμένους τους και από τις εταιρείες που εργαζόταν (φωτ. Αλεξίου Β.). Στα ξένα δημιούργησαν συλλόγους πολιτιστικούς που διατηρούν την παράδοση και τη γλώσσα τους. Η μετανάστευση των κατοίκων των Αγράφων δημιούργησε δημογραφικό πρόβλημα το οποίο μελλοντικά θα αποτελέσει και το σοβαρότερο πρόβλημα της περιοχής και από «Άγραφα» θα γίνουν «Λόγγος» (περιοχή του βουνού που έχει πυκνή βλάστηση).

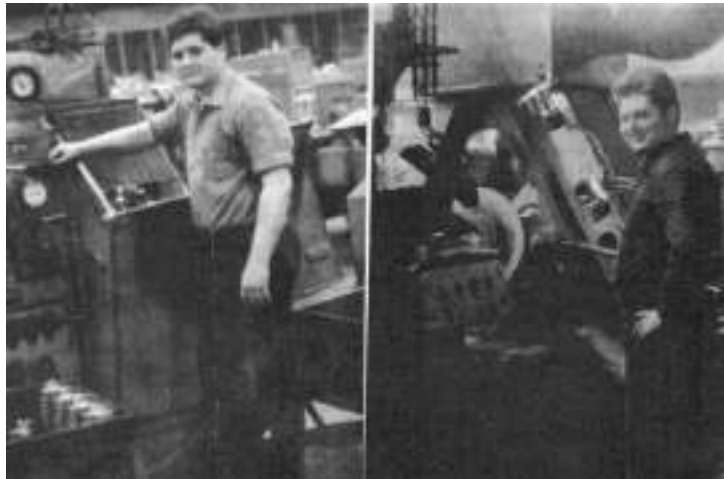
Βιβλιογραφία

- «Μετοικήσεις ορεινών πληθυσμών κατά την ύστερη Τουρκοκρατία», Λ. Γριβέλα
- «Καρδιτσιώτικα Χρονικά», Τόμος VIII «Νίκος Καραφύλλης
- «Ιστορικά Αργιθέας Αγράφων». Πρακτικά Α' συνεδρίου
- «Καταφύγι Περίων». Γιάννη Σιντήλα

Τσιμαντάς
(Γιαννακής) Ιωάννης.
Μετανάστης στη
Γαλλία. Εργοδηγός
στη Citroen

Βασίλης Αλεξίου:
Μετανάστης στη
Γερμανία,
εργοδηγός-
τορναδόρος
σε εργοστάσιο.

Ελληνίδες εργάτριες σε αλευρόμυλο (1916)

ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΑ ΑΓΡΑΦΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΑΤΥΠΕΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΗΘΗ

Παναγιώτης Νάννος

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στον Ελλαδικό χώρο και σε άλλες περιοχές είναι οικεία και έρχεται από βάθους αιώνων. Η παρουσία της στην Ελλάδα έρχεται μέσα από άτυπες συνεταιριστικές βιοτεχνίες, όπως περί τα 1750-1760 ήταν οι πρώτες συντροφίες (βιοτεχνίες) οικογενειακής μορφής, οι οποίες ενώθηκαν και το 1778 γεννήθηκε στα Θεσσαλικά Αμπελάκια ο πρώτος αγροτικός συνεταιρισμός στην Ελλάδα η «Κοινή Συντροφιά και Αδελφότητα των Αμπελακίων». Για τον συνεταιρισμό αλλά και μεταγενέστερες αλληλοβοηθητικές ενώσεις και συλλογικές προσπάθειες που ακολούθησαν, υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία.

Στη παρούσα εργασία επιχειρούμε να αναδείξουμε άγνωστα τεκμήρια κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και ήθη που για ιστορικούς λόγους αναπτύχθηκαν στις κοινότητες των Αγράφων, στο πλαίσιο ενός κλειστού επιβιωτικού μοντέλου που διασφάλιζε την αυτάρκεια αγαθών και την επιβίωση των μελών εκάστης οικογένειας. Εδώ αναπτύχθηκαν αρχέγονες συνεταιριστικές πρωτοβουλίες με την μορφή άτυπων εποχικών συνεργασιών εντός της Κοινότητας, οι οποίες στόχευαν στην μέγιστη δυνατή αξιοποίηση των ανθρωπίνων και υλικών πόρων με την μεγιστοποίηση του οφέλους. Τα σαρακατσάνικα τσελιγκάτα ήταν αρχαιότερη των Αμπελακίων συνεταιριστική μορφή κοπαδιών, τα οποία αναπτύχθηκαν στα Άγραφα και έφτασαν ως στις μέρες μας ως μετακινούμενη οικογενειακή κτηνοτροφία. Ο Καρβασαράς του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα είναι από τις ελάχιστες πια μετακινούμενες Κοινότητες που απέμειναν ζωντανές μέχρι σήμερα στη χώρα.

Τα Άγραφα καθορίστηκαν πρωτίστως από το γεωμορφολογικό τους ανάγλυφο και τις κλιματολογικές συνθήκες, αυτά τα στοιχεία καθόρισαν την αγροτική παραγωγή και οικονομία, την ίδια την Ιστορία. Τόπος γεμάτος βουνά, με περιορισμένες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, πολλά λιβάδια και βοσκότοπους που επέτρεπαν την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, δάση και νερά ποταμών, ήταν οι διαθέσιμοι πόροι. Λόγω των δύσβατων ημιονικών μονοπατιών η επικοινωνία μεταξύ των κοινοτήτων ήταν δύσκολη, πόσο μάλλον η πρόσβαση στα εμπορικά και οικονομικά κέντρα της εποχής, η οποία ήταν ασύμφορη και γι' αυτό η εξάρτηση μηδαμινή.

Οι σχέσεις των Αγραφιωτών με την εκάστοτε κρατική εξουσία ήταν ανέκαθεν προβληματική. Στα χρόνια της εικονομαχίας αρνήθηκαν να κατεβάσουν τις εικόνες από τις εκκλησιές και όταν ήλθαν οι απεσταλμένοι του Κωνσταντίνου Ε' του Κοπρώνυμου, εικονομάχου αυτοκράτορα του Βυζαντίου, σκότωσαν τους απεσταλμένους που ήλθαν «να επιβάλλουν το νόμο», στέλνοντας το δικό τους μήνυμα. Ομοίως στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας οι Αγραφιώτες με την Συνθήκη του Ταμασίου (1525) είχαν συνάψει

συμφωνία να είναι φόρου υποτελείς, αλλά χωρίς δικαίωμα εγκατάστασης των Οθωμανών στα Άγραφα. Έτσι οι κάτοικοι πορεύτηκαν αυτόνομοι και ελεύθεροι, οι μόνες «συναντήσεις» με τους Οθωμανούς ήταν στα ένοπλα επαναστατικά κινήματα με τις μάχες που έδιναν μεταξύ τους και τις σφαγές που ακολουθούσαν.

Τον υποτιθέμενο έλεγχο του χώρου οι Οθωμανοί τον εξασφάλιζαν μέσα από τα «καπάκια», δηλαδή συμφωνίες που έκαμαν οι κλεφταρματωλοί, οι οποίοι στην πράξη καταπατούσαν και άλλαζαν με ευκολία ρόλους, ο αρματωλός γινόταν κλέφτης και αντίστροφα ο δικόμομος, διώκτης.

Η Συνθήκη του Ταμασίου του 1525, θεωρείται δεδομένη από τους περισσότερους συγγραφείς, αν και ορθά αμφισβητείται διότι μέχρι στιγμής δεν υπάρχουν τεκμήρια που να την επιβεβαιώνουν. Ωστόσο οι Αγραφιώτες ήταν ελεύθεροι και αυτό δεν αμφισβητείται από κανέναν. Προσωπική μας εκτίμηση είναι ότι η συνθήκη του Ταμασίου του 1525 υπήρξε, αλλά όχι γραπτή διότι ήταν προφορική συμφωνία (καπάκι) που έκαμαν οι οπλαρχηγοί της κλεφτουριάς με τους Οθωμανούς. Το περιεχόμενο της συμφωνίας είναι περίπου αυτό που δημοσίευσε ο Καλοκαιρινός, αν και η φορολογία προϋπήρχε της συμφωνίας, ωστόσο φαίνεται ότι σταματήσει ο μακροχρόνιος κλεφτοπόλεμος και η μη εγκατάσταση οθωμανών στα Άγραφα όρισε και την ζώνη σιωπηρής αυτονομίας.

Για το λόγο αυτό τα Άγραφα στα δύσκολα χρόνια αποτέλεσαν τόπο εγκατάστασης πάσης φύσεως κυνηγημένων από την τουρκική διοίκηση και εξουσία, καθώς και πληθυσμών που μετακινήθηκαν μαζικά στα Αγραφιώτικα βουνά, όπως λ.χ. οι Ηπειρώτες στα χρόνια διωγμού από τον Αλή-πασα των Ιωαννίνων. Αυτές οι συνθήκες ουσιαστικής ελευθερίας, μακριά από τον Οθωμανικό ζυγό, έκαμε πολλούς ραγιάδες αλλά και κυνηγημένους από την τουρκική εξουσία, να μπαίνουν στην ελεύθερη ζώνη των Αγράφων, άλλαζαν επώνυμο και ανάλογα με τις επαγγελματικές τους δεξιότητες και τις τοπικές συνθήκες, ρίζωναν στα χωριά ή μετακινούνταν σε άλλα. Άλλοτε δημιουργούσαν οι ίδιοι μέσα στο δάσος δικό τους μικρό οικισμό κοντά σε μεγαλύτερο. Για παράδειγμα σήμερα ο Δήμος Λίμνης Πλαστήρα έχει επίσημα αναγνωρισμένες 12 κοινότητες και 15 οικισμούς, [μόνο η κοινότητα Καρίτσας Δολόπων έχει οικισμούς τα Στεργιέικα, (οικογένεια Στεργίου) τα Μισοείικα (οικ. Μίσα), τα Παϊσείικα (οικ. Παΐση), Ράφηνια, Πλακωτό, Μέγα Ρέμα, Χόλιανο], χωρίς να συμπεριλαμβάνονται οι διάσπαρτες αγροικίες.

Ουσιαστικά επέλεξαν να ζούν ελεύθεροι, με βάση το δικό τους τρόπο, τον άγραφο νόμο, ήθη και έθιμα, χωρίς εξάρτηση από κανέναν. Τις όποιες ανάγκες, ατομικές ή οικογενειακές, τις κάλυπταν εντός της Κοινότητας, το πολύ στα διπλανά μεγαλύτερα χωριά που είχαν αυτά που χρειάζονταν. Τις συλλογικές ανάγκες για κοινοτικές υποδομές, όπως εκκλησίες, γεφύρια, δρόμους, τις κάλυπταν με ίδια μέσα και πόρους, με εράνους, κάποτε με την οικονομική ενίσχυση εύπορων ξενιτεμένων που είχαν την οικονομική δυνατότητα.

Ένας από τους σημαντικούς πόρους ήταν τα εργατικά χέρια και η εξασφάλιση της

παραγωγής με ίδια μέσα και χωρίς ιδιαίτερο κόστος. Η εξοικονόμηση πρόσθετων ημερομισθίων χωρίς οικονομικό κόστος και άλλη επιβάρυνση εξασφαλιζόνταν μέσα από ανταλλακτικές πρακτικές. Ο τρόπος εκδήλωσης των πρωτοβουλιών αυτών εξαρτώνταν από τις εκάστοτε συνθήκες, προπαντός από τον άγραφο κώδικα κοινωνικών αξιών και συλλογικής δράσης, των ηθών και εθίμων, στοιχεία με τα οποία δρούσε η Κοινότητα.

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στα ενιαία ιστορικά Άγραφα αναπτύχθηκε ως ένα ιδιαίτερο μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης, το οποίο λειτούργησε για αιώνες στο πλαίσιο μιας κλειστής επιβιωτικής οικονομίας και κοινωνίας. Οι μικρές κοινότητες με τις πολυπληθείς οικογένειες που συγκροτούσαν την τοπική κοινωνία, εκπαίδευαν όλα τα

Η γιαγιά φροντίζει δύο μωρά στη σαρμανίτσα, ενώ παράλληλα εποπτεύει και τα άλλα εγγόνια, όπως το νήπιο στην πόρτα. Εννοείται ότι όταν το παιδί, ειδικά το αγόρι, γινόταν 6-7 ετών, κοιτάμ παιδί, έμπαινε δυνατά στην παραγωγή

μέλη τους να είναι ολιγαρκή, αυτάρκη, με την ελάχιστη εξάρτηση από την αγορά και το χρήμα.

Προπαντός μάθαιναν από μικρά παιδιά μέχρι βαθιά γεράματα να συνεισφέρουν, ανεξαρτήτως ηλικίας, ανάλογα με τις δυνατότητες και τις σωματικές αντοχές με εργασία στην παραγωγή, συλλογή καρπών κ.ά. αγαθών, μέχρι την παροχή υπηρεσιών όπως. Π.χ. φύλαξη νηπίων και παιδιών από τις ηλικιωμένες για να έχουν ελευθερία χρόνου οι νέες μητέρες να εργάζονται απρόσκοπτα.

Η οικογένεια έπρεπε να εξασφαλίσει όλα τα βασικά αγαθά επιβίωσης, στην παραγωγή, επεξεργασία και διαφύλαξη των αναγκών ποσοτήτων που έπρεπε με αυτές να «ξεχειμάσει» η οικογένεια.

Με άλλα λόγια κανένας δεν περίσσειε ούτε έμεινε άπραγος, αντίθετα όφειλαν όλοι να συνεισφέρουν ώστε να περάσουν ανώδυνα τις δυσκολίες του χειμώνα, με ασφάλεια σε όλα τα επίπε-

δα, χωρίς εξάρτηση από την αγορά ή άλλες οικογένειες, ακριβώς διότι απουσίαζαν οι οικονομικοί πόροι και πλεόναζε η αξιοπρέπεια. Επίσης ως τοπικές κοινωνίες έπρεπε να καλύψουν τα κενά και τις ελλείψεις, χωρίς να εκτίθενται σε δυσμενή κοινωνικά σχόλια και να δίνουν δικαιώματα για χαρακτηρισμούς της οικογένειας, «καλύτερα να σου βγει το μάτι, παρά το όνομα» έλεγαν.

Αριστερά, ο μικρός χοιροβοσκός εποπτεύει τους χοίρους που δεν πήγαιναν μακριά, απλά τα παμφάγα γυρνούσαν σε ρέματα, κήπους κ.α. εντός οικισμού για αναζήτηση τροφής και ο μικρός τα προστάτευε με την παρουσία του. Δεξιά ο μικρός μαζεύει πατάτες που οι μεγάλοι βγάζουν με τα τσαπιά.

Ο τόπος δύσκολος, ελάχιστες οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις τις οποίες οι κάτοικοι μοιράζονταν ακριβοδίκαια, προκειμένου να διασφαλιστεί η επιβίωση των οικογενειών και της Κοινότητας συνολικά. Η επιβίωση σε μια δύσκολη περιοχή αλλά ελεύθερη και χωρίς παρουσία οθωμανικής εξουσίας, οδήγησε στην ανάπτυξη συνηθειών που με την πάροδο των ετών έγιναν ήθη και έθιμα, ήτοι άγραφος νόμος τον οποίο σέβονταν όλοι και προστάτευαν με κάθε τρόπο μέσα από μία χριστιανική ηθική και έναν λαϊκό πολιτισμό αξιοθαύμαστο. Στα Βραγγιανά Ευρυτανίας υπάρχει λ.χ. η τοποθεσία «κήπια» και η παράδοση θέλει εκεί να βρίσκονται όλοι οι κήποι του χωριού, έκτασης περίπου 20 τ.μ., ακριβώς για να έχουν όλοι την δυνατότητα όλες οι οικογένειες να εξασφαλίζουν την ετήσια τροφή τους με τα κηπευτικά. Ομοίως το 1937 στο Βουνέσι Αγράφων, οι κάτοικοι του χωριού μοίρασαν σε καστανομερίδια το δάσος καστανιάς, έτσι ώστε κάθε οικογένεια να έχει ισότιμη πρόσβαση και εξασφαλισμένη παραγωγή κάστανου για τις ανάγκες της οικογένειας. Ωστόσο μετά το διπλό κάψιμο του χωριού το 1943 (απο Ιταλούς και Γερμανούς), οι κάτοικοι χρειάστηκαν ξυλεία για τις σκεπές, με αποτέλεσμα να αποφιλωθούν οι καστανεώνες και να ατονήσει το εγχείρημα.

Λόγω της περιορισμένης οικονομικής δραστηριότητας οι τοπικές κοινωνίες λειτουργήσαν με γνώμονα την ανταλλακτική οικονομία, ακριβώς διότι είχαν προτεραιότητα την επιβίωση των οικογενειών και την προστασία από κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό, ιδιαίτερα των αδυνάτων, ή των οικογενειών που έχασαν τον άντρα. Μέσα από πρακτικές κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δημιουργούν συμπληρωματικά εναλλακτικό εισόδημα εκεί όπου αν δεν έδιναν αυτή την δυνατότητα θα επικρατούσε φτώχεια, οι ασθένειες, η εξαθλίωση και επισφαλής διαβίωση οικογενειών με τις οποίες

συνδέονταν συγγενικά, φιλικά, κοινωνικά. Το κυρίαρχο μοντέλο της κοινωνικής και αλληλεγγύας οικονομίας παρείχε πολλά συγκριτικά πλεονεκτήματα, όπως το μειωμένο κόστος συναλλαγών, η αξιοποίηση υλικών και ανθρώπινων πόρων, η δημιουργία οικονομικής αξίας σε κάτι που δεν θα υπήρχε αν δεν του δίνονταν η δυνατότητα, όπως θα δούμε μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές, όπως τα «δανεικά χέρια», οι «σεμπριές», η «προσωπική εργασία», η «παρακαλιά» και άλλες μορφές που για πρώτη φορά αναδεικνύουμε εδώ. Επιπλέον, έμμεσα αποτελέσματα ήταν η ανοικτή διάδοση της γνώσης, της οργανωτικής τεχνολογίας της εποχής, της κοινωνικότητας, της διατήρησης ηθών και εθίμων αλληλεγγύης με σημαντικό οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο.

Στο συλλογικό επίπεδο, η απουσία του οθωμανικής διοίκησης και εξουσίας, εξασφάλιζε την ελευθερία, ωστόσο είχε ως αποτέλεσμα την μεταβίβαση της ευθύνης κατασκευής μικρών ή μεγαλύτερων έργων, το κόστος επιμερίζονταν στην κοινότητα, ή στην γενναιοδωρία των μεταναστών. Με τον τρόπο αυτό ικανοποιήθηκαν οι ανάγκες σε υποδομές, όπως δρόμοι, βρύσες, γεφύρια, σχολεία, εκκλησίες, κοινόχρηστα έργα και γενικά ό,τι άλλο χρειαζόνταν οι κοινότητες για την επιβίωσή τους, ορισμένα από αυτά τα έργα έφθα-

Μικρά κορίτσια εργάζονται στον αργαλειό, σε ένα ιδιαίτερα απαιτητικό είδος στην κατασκευή υφαντών, όπου η διατήρηση απόλυτης συμμετρίας των σχεδίων απαιτούσε υψηλή εκπαίδευση και ιδιαίτερη προσοχή.

σαν στις μέρες ως τοπωνύμια, ως τεκμήρια και απομεινάρια ενός λαϊκού πολιτισμού με θαυμάσια μνημεία Λαϊκής Τέχνης και αξεπέραστης μαστορικής τεχνικής, τα οποία πέρασαν αβίαστα από γενιά σε γενιά καθώς εκπαιδεύονταν από παιδιά στην εργασία και την ανάληψη ευθύνης. Τα αγόρια για τις εξωτερικές εργασίες στα κοπάδια, τα χωράφια, τις καλλιέργειες, κάθε αντρική δουλειά, ενώ τα κορίτσια στην παροχή οικιακών υπηρεσιών, από τις απλές εργασίες καθαρισμού, συλλογής νερού από την βρύση, μαγείρεμα, φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων, κέντημα και αργαλειό για τα προικιά, από μικρή ηλικία. Από μικροί εκπαιδεύονταν στην οικιακή οικονομία, η οποία ακριβώς διότι όλοι είχαν ρόλο, κανένας στα Άγραφα δεν πείνασε, ακριβώς διότι δεν υπήρχε εξάρτηση από την αγορά και την οικονομική αξία.

Εκτός των όσων ήδη αναφέρθηκαν, θα ήταν παράλειψη να μην επισημανθεί ότι το μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης που περιγράφουμε ίσχυσε στα χωριά εκείνα των Αγράφων στα οποία δεν υπήρχαν κοτσαμπάσηδες για να διαφεντεύουν. Αντίθετα, στα χωριά, των Αγράφων, όπου υπήρχαν πλούχοντες και κοτσαμπάσηδες δηλαδή οικονομικά και κοινωνικά ισχυροί με διασυνδέσεις στην τουρκική διοίκηση, δεν αναπτύχθηκε ολοκληρωμένα ο Κοινοτισμός, ακριβώς διότι υπήρχε η παρουσία τοποτηρητή της Οθωμανικής διοίκησης και δανεισμός χρημάτων με όρους τοκογλυφίας. Για παράδειγμα στη Ρεντίνα, κεφαλοχώρι των Νοτίων Αγράφων όπου διαφέντευε το Τσολάκογλου, τα πράγματα ήταν διαφορετικά και ο κοινοτισμός ήταν περιορισμένος. Όταν βρέθηκε ο Καραϊσάκκης στη Ρεντίνα δεν δίστασε να κάψει τον πύργο του Τσολάκογλου, τον οποίο θεωρούσε σφηκοφωλιά στο σώμα των Αγράφων που ο ίδιος είχε αναλάβει το αρματολίκι, Συνεπώς ο συνδυασμός χρήματος και εξουσίας εμπόδιζε την ανάδειξη της συλλογικής αξίας του Κοινοτισμού. Αντίθετα, όπου απουσίαζαν οι κοτσαμπάσηδες όλα περνούσαν υπό τον έλεγχο των μελών της κοινότητας. Αυτό το σύστημα εξασφάλιζε την αυτονομία των μελών, καλλιεργούσε μια τραχιά περηφάνια και αξιοπρέπεια, η οποία διαπερνούσε το σύνολο της κοινωνικής ζωής. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η ενίσχυση του άγραφου εθιμικού δικαίου, ακόμα καθόριζε ως ένα βαθμό και την απονομή δικαιοσύνης ακόμα και μέσα από την αυτοδικία, όπως την αντιλαμβάνονταν ο αδικημένος. Εξάλλου η παροικία θέλει αυτή την εποχή να έχει «*κάθε μέρος και ζακόνι κάθε μαχαλάς και τάξη*», όπερ εστί, κάθε τόπος έχει τις δικές του συνήθειες, τα δικά του ήθη και έθιμα τα οποία όλοι οφείλουν να σέβονται.

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία των Αγράφων εδράζεται στις μη χρηματικές ανταλλαγές, ενώ οι δράσεις δεν έχουν σκοπό το κέρδος, αλλά την επιβίωση των οικογενειών και την μέγιστη δυνατή κοινωνική ωφέλεια. Σημαντικό ρόλο έχουν εδώ οι ηθικές αξίες της αλληλεγγύης και της φιλανθρωπίας, όχι οι οικονομικές σχέσεις με σκοπό το προσωπικό κέρδος. Η δημιουργία σχέσεων απασχόλησης μέσα από την ανταλλακτική πρακτική, στοχεύει στη δημιουργία συμμετοχικής οικονομικής αξίας, αλλά μέσα από την ανάδειξη του συντελεστή εθελοντικής εργασίας σε ισχυρό κοινωνικό πόρο. Αναλυτικά η κοινωνική αξία και σημασία της κοινωνικής και αλληλέγγυας Οικονομίας, αναδεικνύεται μέσα από την παρουσίαση συγκεκριμένων μορφών συνεργασίας, χωρίς μεσάζοντες, χωρίς χρήματα και διαδικασίες, λειτουργώντας υπέρ των παραγωγών και έμμεσα της τοπικής κοινωνίας ως αποτέλεσμα και πετυχημένη ορθή πρακτική. Παραθέτουμε ορισμένα παραδείγματα, τα οποία έφθασαν αυτούσια μέχρι την δεκαετία 1960, οπότε και άρχισαν να σβήνουν με την μαζική μετανάστευση στα αστικά κέντρα.

1. Η «προσωπική εργασία» ήταν η θεσμοθετημένη από την Κοινότητα άμισθη - «εθελοντική» απασχόληση για κατασκευή ή συντήρηση κοινοτικών έργων και υποδομών που αφορούσαν το μεγαλύτερο μέρος της Κοινότητας. Δεκάδες άντρες, γυναίκες ακόμα και παιδιά προσφέρουν την ίδια χρονική στιγμή εθελοντικά εργασία για να εξασφαλίσουν κοινωνικές υποδομές, όπως δρόμοι, κτίρια, γεφύρια, σχολεία, εκκλησίες, αρδευτικά,

Κάτοικοι ορεινού χωριού γκρεμίζουν σχολείο, το οποίο είχε υποστεί ζημιές στην περίοδο 1941-49

κ.α. Η προσωπική εργασία ήταν υποχρεωτική συμμετοχή της οικογένειας στα δημόσια έργα και η προσφορά ενός εκάστου ήταν μετρήσιμη (καταγράφονταν από τον πρόεδρο ή γραμματέα της κοινότητας), η όποια αποχή ή μειωμένη παρουσία στιγματίζονταν και ανακοινώνονταν δημόσια ότι οι Χ,Ψ, Ω, οικογένειες χρωστούν τόσα μεροκάματα στην Κοινότητα. Εξάιρεση αποτελούσαν οι «άρρωστοι στο στρώμα», οι υπέργηροι και φανερά αδύναμοι, ενώ δεν εξαιρούνταν χήρες ή ορφανά από την προσωπική εργασία. Ο θεσμός της προσωπικής εργασίας καταργήθηκε το 1974, με την μεταπολίτευση. (Προσωπικά νοιώθω ευτυχής που βίωσα τις τελευταίες «προσωπικές εργασίες», 10 – 12 χρονών ακολουθώντας τον πατέρα μου).

2. Η «παρακαλιά», ήταν άμισθη εθελοντική προσφορά εργασίας, ειδών, αλλά και τροφίμων, προκειμένου να αποκαταστήσουν μέρος της ζημιάς που έπαθε μια οικογένεια, όπως π.χ. το κάψιμο σπιτιού από ατύχημα, ή έπεφτε σε προφανή αδυναμία λόγω απώλειας ενήλικων ανθρώπων, όπως ο θάνατος του άντρα της οικογένειας, τότε η κοινότητα έβγαине μπροστά. Οι συγγενείς έπαιρναν πρωτοβουλία και έβγαζαν «παρακαλιά» στην κοινότητα και όλοι στήριζαν εθελοντικά την οικογένεια που είχε πρόβλημα. Συνήθως εργάζονταν εθελοντικά σε αγροτικές εργασίες, άλλοι έδιναν τρόφιμα, ελάχιστα χρήματα. Στην περίπτωση πάλι που γινόταν καταστροφή του σπιτιού, π.χ. καίγονταν το σπίτι κάποιου έβγαине παρακαλιά και εκτός από εργασία καθαρισμού και αποκατάστασης, κάθε οικογένεια πρόσφερε κλινοσκεπάσματα, ρούχα, έπιπλα και σκεύη, γενικά ότι μπορούσε ο καθένας.

3. Η «γελαδαριά», ήταν συνεταιριστικό κοπάδι οικόσιτων αγελάδων, το οποίο συγκροτούνταν με την προϋπόθεση της συμμετοχής της φύλαξης των ίδιων των ιδιοκτητών. Το

διάστημα από τ' Αηγιωργιού μέχρι τ' Αηδημητριού σχηματίζονταν και το κοπάδι και κάθε πρωί με την ανατολή του ηλίου στο σημείο εκκίνησης του κοπαδιού ο καθένας έβγαζε το ζώο και το βράδυ με την δύση του ηλίου αυτό επέστρεφε στο σπίτι. Κάθε μέρα υπήρχε διαφορετικός τσοπάνης για να φυλάει τα γελάδια και ήταν εκ περιτροπής μία ημέρα για κάθε ζώο, τσοπάνης ήταν ο ιδιοκτήτης και όλοι εκ περιτροπής την φύλαξη του κοπαδιού.

4. Η «γιδοβίτσα» ήταν συνεταιριστικό κοπάδι οικοσπιτων γιδιών το οποίο φύλαγε τσοπάνης ο οποίος όμως πληρώνονταν απο τον ιδιοκτήτη για να φυλάει τα γίδια για το διάστημα από τ' Αηγιωργιού μέχρι τ' Αηδημητριού. Επειδή αυτά ήταν πολλά, σχηματίζονταν πολλές γιδοβίτσες, στο Βουνέσι λ.χ. είχαν τρεις γιδοβίτσες με μόνιμους τσοπάνηδες τους Αργιθεάτες Μήτρο Κ. και Γρηγόρη Γ., τον Θωμά Τ., τον Δημήτρη Σ., κ.α. Η αμοιβή τους ήταν μικρή και ανάλογα με την ατομική συμφωνία που έκαμαν απευθείας με τον τσοπάνη και αυτή εξαρτώνταν από τον αριθμό των ζώων, άλλη τιμή έπαιρνε για την φύλαξη μίας κασίκας και άλλη για 3 ή 4 κασίκες. Επειδή η αμοιβή ήταν χαμηλή, την απόφευγαν αυτή την δουλειά οι περισσότεροι, γι' αυτό συνήθως τις γιδιβίτσες αναλάμβαναν νέοι άντρες κτηνοτροφικών οικογενειών με πολλά παιδιά που γνώριζαν από φύλαξη ζώων και έρχονταν απο άλλα χωριά για αναζήτηση εργασίας.

5. Το σμίξιμο κοπαδιών 3 ή 4 το πολύ κτηνοτροφικών οικογενειών ήταν σύνηθες για τους καλοκαιρινούς μήνες από Ιούνιο μέχρι Σεπτέμβριο. Το σμίξιμο των κοπαδιών εξασφάλιζε οικονομία στην απασχόληση διότι με την εκ περιτροπής φύλαξη των προβάτων κέρδιζαν μεροκάματα τα οποία αφιέρωναν στην εξασφάλιση τροφής του κοπαδιού, από κόψιμο χορταριών και θημωνιές με αποξηραμένο κλαρί για το χειμώνα, καθάρισμα σταύλων απο κοπριές, άλλες αγροτικές εργασίες. Επιπλέον το σμίξιμο των κοπαδιών αύξανε την παραγωγή γάλακτος το οποίο δίνονταν σε ανθρώπους που νοίκιαζαν τα χωράφια για βοσκή ή το πουλούσαν σε άλλους χωριανούς για να πήξουν το τυρί της χρονιάς, συνήθως ένα βαρέλι με 25 – 30 κιλά το οποίο έπηζαν στο σπίτι τους ο καθένας.

6. Τα «δανεικά χέρια» ήταν μεροκάματα τα οποία εξασφάλιζαν με την εργασία άλλων εργατών κυρίως στα χωράφια και ιδιαίτερα στο θερισμό όπου απαιτούνταν άμεσος θερισμός και αλωνισμός με τις μηχανές που έρχονταν στα ορεινά κάθε Ιούλιο. Ο ιδιοκτήτης των χωραφιών δανείζονταν μεροκάματα από άλλους τα οποία επέστρεφε την ίδια εποχή σχεδόν αμέσως στους άλλους, μερικές φορές τις επόμενες ημέρες καθώς η ανάγκη ήταν κοινή για όλους. Ο τρόπος αυτός ήταν περισσότερο αποδοτικός από το να θερίζει κάποιος μόνος του, έπεφταν όλοι μαζί και έτσι τέλειωναν πιο γρήγορα και με άλλη ψυχολογία, «οι πολλοί παίρνουν την πόλη» έλεγαν.

Θερισμός με «δανεικά χέρια» στο Κρυονέρι Λίμνης Πλαστήρα, δεκαετία 1970

7. Η «σεμπριά» ήταν η συνεργασία δύο συνήθως αντρών οι οποίοι συμφωνούσαν με προφορική συμφωνία να συνεισφέρουν ακριβοδίκαια στην υλοποίηση κοινών οικονομικών στόχων, αγροτικής φύσεως. Η συνηθέστερη σεμπριά στα Άγραφα ήταν μεταξύ ιδιοκτητών αροτριώντων ζώων τα οποία ένωναν κι έκαμαν ζευγάρι για να οργώσουν τα χωράφια τους, να μεταφέρουν ξύλα, να κάνουν εργασίες που χρειάζονταν δύο μουλάρια ή άλογα, σπανιότερα βόδια. Αφορούσε γεωργικές εκμεταλλεύσεις, ο ένας λ.χ. έβαζε αμπέλια, χωράφια, περιβόλια, ο άλλος σπορά και εργασία και στο τέλος μοιράζονταν από κοινού τον καρπό με όρους που συναποφάσιζαν. Ομοίως συμφωνία μπορούσε να υπάρξει με τα κοπάδια ζώων, τα οποία μπορούσε ο ένας να βάζει τα ζώα και ο άλλος τις εργασίες φύλαξης, βοσκής, αλμέγματος των ζώων, με παρακράτηση μέρους των προϊόντων όπως λ.χ. το γάλα, τυρί, κρέας, κ.α. Στα χωράφια η συμφωνία ήταν «μισιακά» (μισά – μισά) ή τριτάρκα (δύο μέρη ο καλλιεργητής σέμπρος που έβαζε και τον σπόρο και ένα ο ιδιοκτήτης του χωραφιού. Η συμφωνία μπορούσε να παραταθεί για χρόνια. Στο Βουνέσι υπάρχουν τοπωνύμια μισιακά και τριτάρκα, αλλά αφορά συμφωνία με την Μονή Κορώνας η οποία παραχωρούσε το τσιφλίκι της Ράζιας στους Βουνεσιώτες, μέχρι που το εξαγόρασαν την δεκαετία του 1920.

Όσοι σεμπρεύαν γινόταν οικογενειακοί φίλοι διότι συνήθως εκτός από τον αμοιβαίο δανεισμό των ζώων, πρόσφεραν και οι ίδιοι εργασία, με αποτέλεσμα να έρχονται κοντά, να συνεχίζεται η σχέση αυτή και σε κοινωνικό επίπεδο, επίσκεψη στο σπίτι στην ονομαστική εορτή, νυχτέρια κ.α. Με τον τρόπο αυτό οι σέμπροι εξασφάλιζαν αδάπανα ένα επιπλέον ζώο για τις εργασίες, χωράφια, περιβόλια, κοπάδια, αλλά και αμοιβαία υποστήριξη των οικογενειών. Η λέξη (σέμπρος) είναι *σλαβικής προέλευσης sebrŭ < * sepra* που σημαίνει φίλος.

Όργωμα με βόδια, δεκ. 1950

8. Η «είδος με είδος» ανταλλαγή αγαθών και προϊόντων ήταν συνήθης πρακτική την οποία κρατούσαν οι περισσότερες οικογένειες και στην ουσία καταργούσαν το χρήμα ως μέσο απόκτησης αγαθών. Για παράδειγμα ο κτηνοτρόφος έδινε γάλα, κρέας, ή τυρί και έπαιρνε φασόλια, πατάτες, κρασί, τσίπουρο, γενικά προϊόντα που ο ίδιος δεν παρήγαγε και τα είχε ανάγκη για «να βγάλει χειμώνα». Η αξία των προϊόντων ήταν αποτέλεσμα της συμφωνίας που έκαμαν, π.χ. 1 κιλό τυρί με 3 κιλά κρασί, ή 5 κιλά πατάτες, κ.ο.κ.

Με τον τρόπο αυτό το πλεόνασμα της παραγωγής των παραγωγών μοιράζονταν στους άλλους με αντάλλαγμα προϊόντα που ο καθένας είχε ανάγκη και έτσι καλύπτονταν οι ανάγκες όλων χωρίς οικονομικό κόστος, αφού τα αγαθά ήταν προϊόντα δικής τους παραγωγής με κύριο πόρο την εργασία που έβαζαν όλοι. Υπήρχαν βέβαια και οι πωλήσεις με χρήματα, αλλά δευτερευόντως.

9. «Κρέμασαν τροβά στο μύλο» ήταν μια έκφραση που δήλωνε ότι η οικογένεια έφτασε στα όρια της επιβίωσης και για να ζήσουν τα μέλη, έμμεσα ζητιάνευαν λίγο αλεύρι από όσους πήγαιναν και άλεθαν σιτάρι ή καλαμπόκι. Συνήθως ήταν φτωχές ορφανές οικογένειες, οι οποίες ζούσαν από την αλληλεγγύη των άλλων και άφηναν έναν

τροβά στο μύλο, ακριβώς για να μην γίνει γνωστή η ταυτότητα της οικογένειας που ζητούσε βοήθεια. Κεντρικό πρόσωπο στην υπόθεση ο μυλωνάς, ο οποίος γνώριζε αλλά δεν έλεγε ποτέ το όνομα της οικογένειας και με την παρότρυνση βοηθούσε στη συλλογή αλευριού παρακινώντας να ρίξουν μερικές χούφτες στον τροβά. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλιζόνταν η βοήθεια αλλά με αξιοπρέπεια που άρμοζε στην οικογένεια που έπεσε στην φτώχεια.

10. Η μεταβίβαση ρούχων από οικογένεια σε οικογένεια ήταν κάτι σύνηθες και γινόταν σχεδόν σε όλα τα σπίτια. Όταν το παιδί μεγάλωνε και δεν του χώραγαν τα ρούχα, αυτά τότε πέρναγαν στον αμέσως επόμενο παιδί της οικογένειας. Αν δεν υπήρχε παιδί του ίδιου φύλου στην οικογένεια, τότε τα ρούχα πήγαιναν σε συγγενική οικογένεια ως δωρεά. Μερικές φορές, ανάλογα την ζωηράδα των παιδιών και την αντοχή των ρούχων, αυτά δίνονταν και σε τρίτο παιδί σπανιότερα σε τέταρτο αν δεν τα φορούσε. Προσωπικά την δεκαετία του 1970 έζησα την πρακτική αυτή αποδεχόμενος ρούχα του ξαδέλφου μου Ηλία, τα οποία στη συνέχεια έπαιρνε ο ξάδελφος μου Βασίλη που ήταν ο μικρότερος.

Στις παραπάνω κοινωνικές συνήθειες με οικονομικό και κοινωνικό περιεχόμενο, θα προσθέσουμε ορισμένες ψηφίδες κοινωνικής αλληλεγγύης με υψηλό συμβολισμό αλλά και συγκινητικό κοινωνικό περιεχόμενο, εξ' αυτών κάποια είχαν έμμεσα οικονομικό ενδιαφέρον υπό την έννοια ότι εξασφάλιζαν εργατικά χέρια για διεκπεραίωση εργασιών χωρίς κόστος. Τα περισσότερα παραδείγματα έχουν την αξία του συλλογικού ήθους τα οποία κάποια έλαβαν χαρακτηριστικά εθίμου σε κάποιες περιπτώσεις:

α. Τα ξεφλουδίσματα των καλαμποκιών ήταν μία νυχτερινή εθελοντική εργασία διάρκειας 2 – 4 ωρών, όπου όσοι ήθελαν πήγαιναν εθελοντικά και χωρίς άλλη υποχρέωση του νοικοκύρη και αποφλείωναν το καλαμπόκι. Σε αντάλλαγμα ο νοικοκύρης, πρόσφερε πίττες γλυκά, κρασί. Σχηματίζονταν μια μεγάλη παρέα 30 άτομα και πάνω, γυναίκες, άντρες και παιδιά και ξεφλούδιζαν το καλαμπόκι το οποίο ήταν στιβαγμένο στο κέντρο της αποθήκης ή του υπόστεγου.

Αν το καλαμπόκι ήταν ξερό και δεν ήθελε αερισμό να ξεραθεί,

τότε καθάριζαν το καλαμπόκι και το έριχναν στο σωρό για το ξεσπύρισμα και την αποθήκευση. Αν το καλαμπόκι ήταν από τόπο με υγρασία, το έδεναν «κοσάνες» και το κρέμαγαν αρμαθιές για να αερίζεται και να ξεραθεί με φυσικό τρόπο. Η εργασία γινόταν με κέφι, χωρίς αμοιβή ή άλλη υποχρέωση και ανάλογα με τους συμμετέχοντες εξελίσσονταν σε ένα μεγάλο νυχτέρι, με αστείες ιστορίες, φάρσες, γέλια, τραγούδια. Ο νοικοκύρης φρόντιζε να έχει πίτες, κρασί, μεζέδες κι όσο πιο πλούσια ήταν τα προσφερόμενα εδέσματα, τόσο περισσότερους χωριανούς συγκέντρωνε στο ξεφλούδισμα, που σημαίνει ότι τέλειωνε σε ένα βράδυ η δουλειά. Επίσης, τα ξεφλούδισματα ήταν το «καφενείο των γυναικών», αλλά και τόπος για να φλερτάρουν οι νέοι. Οι γυναίκες έβγαιναν από το σπίτι, έκαμαν παρέα, γελούσαν έλεγαν ιστορίες τραγούδια, έβλεπαν τις μέλλουσες νύφες στο πρόσωπο των εφήβων κοριτσιών, οι νέοι φλέρταραν με τα μάτια τις νέες, κ.α. Το αποτέλεσμα της εθελοντικής εργασίας είχε σημαντικό αποτέλεσμα, διότι σε ένα βράδυ καθάριζονταν τόνοι καλαμποκιού, χωρίς κόστος για τον νοικοκύρη.

Ξεφλούδισμα καλαμποκιού

β. Τα νυχτέρια ήταν συνάξεις οικογενειών μετά από πρόσκληση σε περιορισμένο αριθμό για να χωράνε σε ένα δωμάτιο. Ξεκίναγαν την επίσκεψη κατά τις 6 το βράδυ και κράταγε όσο η διάθεση το επέτρεπε, συνήθως μέχρι τα μεσάνυχτα. Ο οικοδεσπότης πρόσφερε αυτά που είχε ετοιμάσει, αλλά και οι επισκέπτες έφερναν τα δικά τους δώρα, συνήθως πίτες, σπανιότερα φαγητό, ή γλυκά.

Ξεκινούσαν με εύθυμες ιστορίες, νέα και παλαιά, παραμύθια και πικαστάρια, προσπαθώντας να έχουν ακόμα και τα παιδιά συμμετοχους στην κουβέντα. Ανάλογα με το κέφι άρχιζαν το τραγούδι και πολλές φορές εξελίσσονταν η βραδιά σε αληθινό γλέντι με χορό και τραγούδια από όλους. Όλες αυτές τις ώρες οι γυναίκες έπλεκαν κάλτσες ή μάλλινες φανέλες για τις ανάγκες της οικογένειας.

γ) το **πιάτο της γειτόνισσας** όταν έβγαζαν κάτι μαγειρευμένο, ή κομμάτια πίτα, ή το «βλογούδι» μικρό στρόγγυλο ψωμάκι φρέσκο το οποίο έστελναν στη γιαγιά της γειτονιάς, κ.α., τα οποία ανταπέδιδε την επομένη με κάτι ανάλογο, στο ίδιο πιάτο που έρχονταν το δώρο. Αυτό γινόταν σε ένδειξη σεβασμού και αναγνώρισης της καλής γειτονιάς, της επιθυμίας για καλές σχέσεις.

δ) Τα **συμβολικά ψωμιά, όπως τμήματα από σαραντοκολούρες** για το σαράντισμα των νεογέννητων, 40 ψωμάκια καλά κοσκινισμένα και ζυμωμένα με ζάχαρι ή γάλα, με σταφίδα ή καρύδια, τα οποία μοιράζονταν στη χαρά της γέννησης. Ομοίως κολουούρες μεγάλες με περίπου τον ίδιο τρόπο παρασκευής γινόταν και κόβονταν σε μεγάλα τετράγωνα κομμάτια ψωμί για να μοιραστούν ως συχώριο, μετά τις κηδείες στο σπίτι του νεκρού όπου επέστρεφαν άπαντες μετά την κηδεία. Στην ίδια κατηγορία ήταν οι ριζόπιτες, τυρόπιτες, κ.α. αρτοποιήματα τα οποία μοίραζαν στη μνήμη τεθνεόντων στο 40ήμερο μνημόσυνο, κα.

ε) Τα **νυχτοβόσκια των ζώων** τις θερινές νύχτες, όπου οι έφηβοι βόσκαγαν τα ζώα για να είναι την άλλη μέρα φαγωμένα και ξεκούραστα για την δουλειά. Ήταν παρέες τριών – τεσσάρων παιδιών που για να μην φοβούνται σχημάτιζαν παρέες για την νυκτερινή βοσκή των ζώων.

στ) Τα **ξύλα για την θέρμανση της τάξης στο σχολείο** ήταν υποθεση των οικογενειών των μαθητών, οι οποίες φρόντιζαν να πηγαίνει ένα φόρτωμα περίπου 120 κιλά καυσόξυλα για κάθε μαθητή.

ζ) Η **«ευλογία»** που έδιναν οι κτηνοτρόφοι συνήθως ένα πρόβατο σε μοναστήρια ή εκκλησίες για να μαγειρευτεί φαγητό για τους επισκέπτες προσκυνητές, υπερ υγείας και ευημερίας του τσελιγκάτου.

η) Το **δάνεισμα ειδών ή εργαλείων** από τον γείτονα ή συγγενείς, ήταν μία πρακτική, αν και όλοι απέφευγαν την συχνή επανάληψη. Αν έλλειπε κάτι από μία οικογένεια και έπρεπε να μαγειρέψει και δεν είχε αλεύρι, πήγαινε και ζητούσε τόσο, όσο χρειαζόνταν για την πίτα, λ.χ. εννοείται ότι το αλεύρι έπρεπε κάποια στιγμή να το επιστρέψει, όπως θεωρούνταν υποχρεωτική η αποστολή κομματιών πίτας ή φαγητού που έγινε απο δανειζόμενο είδος. Αν για οίονδήποτε λόγο δεν το επέστρεφε, στις κοινωνικές συναντήσεις ή τα νυχτέρια η υπενθύμιση γινόταν με παιγνιώδη τρόπο και γενική αναφορά, μέσα από ένα ειρωνικό τετράστιχο:

*«Δανεικό κυρά μ' τ' αλεύρι σου, δανεικό και το προζύμι
δανεικός και ο πετρόβεργος, να φκιάσουμε την πίττα. Άλλος συμπλήρωνε:
Την πίτα που θα φκιάσουμε, φίλοι χίλιοι θα χορτάσουμε
κι άλλοι τόσοι οι οχτροί, θα φάνε και θα σκάσουν!» (Νάνου Ρ.)*

Αν και πάλι δεν έπιανε το έμμεσο μήνυμα εκείνη που χρωστούσε, τότε ή δεν ξαναέδινε τίποτα, ή ζητούσε η ίδια δανεικά είδη που θεωρούσε ότι είχε η οικογένεια και όταν το λάβαινε έλεγε φεύγοντας «δανεικά είναι κυρά μ' τα παξιμάδια» και με την φράση αυτή τελείωνε οριστικά το πάρε-δώσε μεταξύ των οικογενειών.

Αν το δάνεισμα γινόταν μεταξύ αντρών και η επιστροφή εργαλείων, σπόρων, χρημάτων, ή άλλων ειδών αργούσε, ή υπήρχε αθέτηση συμφωνίας, αυτός ήταν σοβαρός λόγος για αυτοδικία. Η «ποινή» ήταν ανάλογη του θυμού που ο αδικούμενος θεωρούσε ικανή για την προσβολή που γινόταν στο πρόσωπό του και όχι τόσο για το είδος που χρωστούσε, αλλά αποζημίωση διότι τον έπιανε κορόϊδο (τον έκαμε κουρόγιδο, ήτοι γελοίο στην κοινότητα) και γι' αυτό έπρεπε να τιμωρηθεί ανάλογα με δημόσια τιμωρία για «τα δανεικά κι αγύριστα». Τις περισσότερες φορές γινόταν άμεση τακτοποίηση των εκκρεμοτήτων, καθ' ότι «κοντακιανός λογαριασμός, παντοτινή αγάπη» θεωρώντας ότι όταν γίνεται γρήγορη επιστροφή των δανεικών, κυρίως οικονομικής φύσεως εκκρεμοτήτων, τότε υπάρχει αγάπη μεταξύ των συναλλασσόμενων .

θ) Αφήσαμε τελευταίο αλλά όχι έσχατο σε σημασία το βύζαγμα νεογέννητων που άφηναν σε άλλες γυναίκες του χωριού που είχαν και αυτές μωρό. Αυτό γινόταν σπάνια ήταν εξαίρεση στον κανόνα, αλλά φανερώνει την διάθεση αλληλοστήριξης των λεχιδων γυναικών. Όταν μία μητέρα με νεογέννητο μωρό για κάποιο λόγο δεν μπορούσε να θηλάσει το παιδί της, τότε αναζητούσε βοήθεια σε άλλη γυναίκα που θηλάζε την εποχή εκείνη. Η συγκινητική αυτή πρακτική είναι σχεδόν άγνωστη στις μέρες μας, ωστόσο στα ορεινά χωριά έφτασε μέχρι την δεκαετία του 1960, έχουμε προσωπικό παράδειγμα. Όταν οι γυναίκες σαράντιζαν από τη γέννα και έπαιρναν την ευχή από τον παπά, έβγαιναν ξανά στην εργασία, όμως το δύο – τριών μηνών παιδί έπρεπε να μείνει με ασφάλεια σπίτι και κάποια άλλη γυναίκα να το προσέχει και να το θηλάσει όταν πεινάσει. Έτσι έβρισκαν γυναίκες που είχαν γεννήσει την ίδια εποχή και θηλάζαν, εκεί άφηναν τα παιδιά χορτάτα το πρωί, με την παράκληση να τα θηλάσουν το μεσημέρι και το απόγευμα θα το θηλάζαν οι ίδιες. Τα παιδιά αυτά ήταν «σύσκαλα» στο ίδιο σκαλί, όταν πήγαιναν στο δημοτικό σχολείο ήταν στην ίδια τάξη, γνωρίζοντας ότι βύζαξαν το ίδιο γάλα ανέπτυσαν φιλικές σχέσεις και είχαν ισχυρό υποστηρικτή στις παιδικές έριδες και συμπεριφέρονταν ως μελαδέλφια, (αδέλφια απο ίδια μάνα και διαφορετικό πατέρα).

Αντί επιλόγου: Παρουσιάσαμε άτυπες μορφές συνεργατισμού, ηθών και εθίμων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας των Αγράφων. Επιχειρήσαμε να περιγράψουμε το μοντέλο το οποίο αναπτύχθηκε στον ορεινό όγκο της Πίνδου, στο πλαίσιο κλειστής επιβιωτικής οικονομίας και κοινωνίας, με βάση τις αρχές και τις αξίες της κοινωνικής αλληλεγγύης και όχι του κέρδους. Αυτό όμως σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι όλα ήταν καλά, και ότι τα Άγραφα ήταν ο Παράδεισος της αλληλεγγύης, το αντίθετο: οι κοινωνίες δεν λειτουργούσαν εξιδανικευμένα, ούτε με όρους χριστιανικής ηθικής. Παράλληλα με τους θεσμούς κοινωνικής αλληλεγγύης, υπήρχαν τοκιστές, οι οποίοι δάνειζαν χρήματα με όρους τοκογλυφικούς. Υπήρχε κλοπή αγαθών, όπως και ζωκλοπή και σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα κοινότητες η «κλεισιά» θεωρούνταν παλικαριά. Ούτε μεμονωμένα περιστατικά βίας και εκμετάλλευσης μπορούν να ακυρώσουν ένα μοντέλο κοινωνικής

και αλληλέγγυας οικονομίας στα Άγραφα, το οποίο λειτούργησε για αιώνες, έφτασε στις μέρες μας για να χαθεί οριστικά τις πρώτες μετεμφυλιοπολεμικές δεκαετίες. Δυστυχώς ο Εμφύλιος Πόλεμος αποτέλεσε ό,τι χειρότερο για την Ελληνική Κοινωνία. Πέραν των υλικών ζημιών και των χιλιάδων νεκρών, ο Εμφύλιος διέλυσε τον κοινωνικό ιστό και έσπειρε άβυσστο μίσος. Οικογένειες αφανίστηκαν, αξίες δοκιμάστηκαν και χάθηκαν οριστικά με την μαζική μετανάστευση στα αστικά κέντρα και το εξωτερικό, που σημειώθηκε τις δεκαετίες του 1950 – 1970, με την δικτατορία να δοκιμάζει τις εναπομείνουσες αντοχές της Υπαίθρου χώρας η οποία κατέρρευσε πληθυσμιακά και αξιακά.

Στις μέρες μας η δημοσιονομική και ιδεολογική **κρίση του Κράτους - Πρόνοιας** επανέφερε την συζήτηση για νέες μορφές κοινωνικής οικονομίας της αποκαλούμενης “οικονομίας της αλληλεγγύης”, μέσα από δέσμη δραστηριοτήτων σε υλικά αγαθά και υπηρεσίες Υγείας, Παιδείας, Πολιτισμού, διαχείρισης γνώσης, κ.α. δημιουργήθηκαν Κοινσεν, για την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας, ένα κράμα κοινωνικών επιχειρήσεων αλληλεγγύης και φιλανθρωπίας, αναδιανομής της απασχόλησης μέσω της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, κρατικών οργανισμών και ιδρυμάτων, με αξιοποίηση πόρων όπως ανενεργές κτιριακές εγκαταστάσεις, αγροτεμάχια, δημοτικών και δημόσιων χώρων, πρωτοβουλίες για νέες θέσεις εργασίας.

Στην εποχή μας η κοινωνική οικονομία στηρίζεται σε κοινωνικά δίκτυα, θεσμούς αλληλεγγύης μέσα απο συμπράξεις πολιτών και συλλόγων, ένα νέο κοινωνικό κεφάλαιο, βάση του οποίου γίνονται εφικτές επενδύσεις σε τοπικό επίπεδο και περιφερειακό επίπεδο, προτάσσοντας συνεργασίες οι **οποίες** ενσωματώνουν κοινωνικό κεφάλαιο και πόρους, αλλά και την εμπλοκή των ιδίων των συμμετεχόντων εργαζομένων οι οποίοι είναι συνυπεύθυνοι και συν/διαχειριστές μέσα από την αυτοδιαχείριση των ίδιων των εργαζομένων. Σε κάθε περίπτωση το παρελθόν έχει να μας διδάξει πολλά ακόμη και εμείς να αντλήσουμε καλές πρακτικές του παρελθόντος, από μία δομή που αναπτύσσεται ήδη στο δήμο Λίμνης Πλαστήρα, μέσα από θεσμοθετημένα Σχολεία για Γνώση προσβάσιμη για όλους, περισσότερα προσεχώς στο Πάρκο Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας..

Ενδεικτική βιβλιογραφία – πηγές:

- "Αμητός Θεταλών" συλλογικός τόμος – τιμητικό αφιέρωμα στον Βασίλη Κύρκο, μεταξύ των εργασιών, Παναγιώτης Νάνος, "Ενοφράγιστοι άρτοι, κουλούρες και ψωμιά στα χωριά της Καρδίτσας μέχρι τα μέσα του 20ού αι.", σελ.327-350, επιμέλεια Ι. Ηλιούδης, εκδόσεις "Μυρμιδόνες", 2011.
- Γριβέλλας Λάμπρος, "παρακαλιά", εφημ. "Ζωγλοπίτικα Χρονικά", φ101/2017, αρχική δημοσίευση ΑΓΡΑΦΙΩΤΙΚΗ ΦΩΝΗ, Αρ. φ. 50- Φλεβάρης 1995.
- Νάννος Π. "Ιστορικά Βουνεσίου – οι άνθρωποι" τομ. Β, έργο αδημοσίευτο
- Νάννου Ροδάνθη, (γεν.1937) προφορικές βιωματικές εμπειρίες και μαρτυρίες, φθινόπωρο, 2024.

Μετανάστευση Αγραφιωτών στην Αμερική

Λάμπρος Γριβέλλας

«Μη με στέλνεις μάνα στην Αμερική·
εγώ θα μαραζώσω, θα πεθάνω εκεί...»

Από τα προϊστορικά χρόνια είναι γνωστή η μετανάστευση λαών από Βορρά προς Νότο και τανάπαλιν ή και από ήπειρο σε ήπειρο. Οι μεταναστεύσεις εκείνες πραγματοποιούνταν εξαιτίας δύο κυρίως λόγων: 1) Οι λαοί μετανάστευαν υποκινούμενοι από την ανάγκη εξεύρεσης καλύτερου κλίματος και πιο γόνιμης γης, ικανής να ικανοποιεί τις διατροφικές ανάγκες τους. 2) Πιεζόμενοι από άλλους λαούς πολυπληθέστερους και πολεμικότερους.

Μετανάστες αποβιβάζονται στο Ellis Island

Οι μεταναστεύσεις βόρειων λαών στην ελληνική χερσόνησο οφείλονται στη μία ή και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις. Η προϊστορική Ελλάδα δέχτηκε τη μετανάστευση πολλών βόρειων λαών, όπως των Βοιωτών, των Ιώνων, των Δωριέων και των Ελλήνων. Η σταδιακή μετανάστευση κάθε φυλής απείχε μερικές εκατοντάδες ή χιλιάδες χρόνια από την προηγούμενη. Οι μετανάστες εισχωρώντας από την Ήπειρο, κατέρχονταν το πρώτο στη Θεσσαλία εκδιώκοντας ή αιχμαλιτώντας την προηγούμενη φυλή, η οποία μετακινούνταν νοτιότερα, εκτοπίζοντας με τη σειρά της τους παλαιότερους κατοίκους. Υπάρχουν και περιπτώσεις που οι μεταναστεύσεις στην Ελλάδα λαών χωρίς πολιτισμική ταυτότητα, αφομοιώθηκαν (Σέρβοι, Βλάχοι κ.ά.) από τον ντόπιο πληθυσμό.

Έλληνες Μετανάστες στην Αμερική

Λέγοντας Αμερική, εννοούμε τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ). Η νέα Ήπειρος με τις τεράστιες αναξιοποίητες εκτάσεις, χώρα ευρωπαϊών μεταναστών και εκείνη, αφ'ότου συστάθηκε, επιδόθηκε στην αναζήτηση νέων μεταναστών, για να ικανοποιήσει τις τεράστιες ανάγκες της σε εργατικά χέρια. Ο όγκος των Ελλήνων μεταναστών εισήλθε στις ΗΠΑ μεταξύ 1897 και 1917, συνέχισαν όμως να μεταναστεύουν σε μικρότερους αριθμούς μέχρι το 1960. Η μεγάλη μάζα ελλήνων μεταναστών προήλθε από την Πελοπόννησο και ο λόγος γι' αυτό ήταν το λεγόμενο «σταφιδικό» Το 1871 η φυλλοξέρα κατέστρεψε τους γαλλικούς αμπελώνες και η ζήτηση σταφίδας σε όλη την Ευρώπη υπήρξε

μεγάλη. Τις επόμενες δεκαετίες η πελοποννησιακή σταφίδα γνώρισε εξαγωγική άνθιση, διότι ήταν περιζήτητη από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και από την ίδια τη Γαλλία. Οι Γάλλοι όμως έσπευσαν να ανανεώσουν τους αμπελώνες τους με νέα αμερικανικά κλήματα και σύντομα η ελληνική σταφίδα έχασε τις ευρωπαϊκές αγορές. Στην Πελοπόννησο έπεσε μεγάλη φτώχεια και ο κόσμος αναζήτησε σωτηρία στη μετανάστευση.

Δεύτερος λόγος για την ομαδική μετανάστευση των Ελλήνων στο Νέο Κόσμο ήταν η φτώχεια που ενέσκηψε στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο του 1897, εξαιτίας της μεγάλης αποζημίωσης των 100 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων που κλήθηκε να καταβάλει η χώρα στην Τουρκία για να αποσυρθούν οι Τούρκοι από τη Θεσσαλία. Η Ελλάδα, αδυνατούσα να καταβάλει το τεράστιο ποσό, αναγκάστηκε να συνάψει δάνειο από ευρωπαίους κεφαλαιούχους και για την εξόφλησή του επιβλήθηκε στη χώρα ο Διεθνής Οικονομικός έλεγχος (ΔΟΕ), ο οποίος διατηρήθηκε μέχρι το 1960.

Οι αμερικανικές Αρχές, δεχόμενες πληθώρα μεταναστών, εφάρμοσαν πρωτοποριακό σύστημα διαλογής των πιο εύρωστων και ικανών για εργασία, επιστρέφοντας τους υπόλοιπους στις χώρες προέλευσής τους. Οι προϋποθέσεις για να γίνει κάποιος δεκτός ως μετανάστης στην Αμερική ήταν οι παρακάτω, όπως τις κατάγραψε η Ελένη Καραγιάννη:

- 1) Να είναι υγιής και αρτιμελής.
- 2) Να φέρει μαζί του 20-30 δολάρια για τα πρώτα έξοδά του.
- 3) Να τον υποδεχτεί δικός, συγγενής ή φίλος, που θα του εξασφαλίσει τροφή και στέγη και θα τον βοηθήσει στην εξεύρεση εργασίας.

Τα σύμβολα που χρησιμοποιούνταν κατά τις ιατρικές εξετάσεις:

C= επιπεφυκίτιδα

CT=τράχωμα

E =μάτια

F =πρόσωπο

FT=πόδια

G = βρογχοκήλη

H =καρδιά

K =κήλη

L =χλωλότητα

P =κατάσταση των πνευμόνων

PG=εγκυμοσύνη (για γυναίκες)

X =υποψία διανοητικής ανεπάρκειας

Όλη η διαδικασία της εξέτασης γινόταν στο Ellis Island (νήσος Έλλις). Το μικρό νησί βρίσκεται στην είσοδο του λιμανιού της Νέας Υόρκης. Οι μετανάστες έμπαιναν σε καραντίνα μιας ημέρας επάνω στο πλοίο και ύστερα αποβιβάζονταν στο νησί για εξέταση. Στο διάστημα αυτό όλων η καρδιά χτυπούσε δυνατά και τους κατάτρωγε η αναμονή, αν θα κριθούν ικανοί, για να γίνουν δεκτοί στον «επίγειο παράδεισο». Η Ευτέρπη Δουκάκη, μετανάστρια δεύτερης γενιάς, περιγράφει την κατάσταση, ως εξής: Ο πατέρας μου έλεγε: «Εκεί μας αποβίβαζαν και μας αράδιαζαν σαν πρόβατα για να εξεταστούμε. Ονόμαζε το χώρο, νησί των δακρύων και του πόνου».

Η θέση των Ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ

Μέχρι το 1930 υπολογίζεται ότι περίπου μισό εκατομμύριο συμπατριώτες μας πέρασαν το κατώφλι του Ελις Αϊλαντ. Νεαροί σκληραγωγημένοι άνδρες, στην πλειονότητά τους αγρότες. Στα επίσημα έγγραφα εισδοχής στις ΗΠΑ, κάποιος εξ αυτών, ιδιαίτερα οι πιο σκουρόχρωμοι, καταγράφηκαν συχνά ως «Ανατολίτες», ακόμα και «Μαύροι». Οι Έλληνες ήταν ένα περίεργο, είδος ανθρώπου για τους ντόπιους, κάτι ανάμεσα σε μαύρους και λευκούς. Παρέμειναν σε αυτό το φυλετικό μεταίχμιο για δεκαετίες.

Δεκαπέντε <15> Ζωγλοπίτες μετανάστες στο Μάντσεστερ. Ο δεύτερος δεξιά, από τους καθήμενους (με το αλυσιδάκι στο γελέκο) είναι ο παππούς μου Βασίλης Τίγκας. Παντρεμένος με 3 παιδιά έφυγε μετανάστης στην Αμερική και μετά από 4-5 χρόνια επέστρεψε αδέκαρος στο χωριό για να προσθέσει στην οικογένεια ακόμη 2 παιδιά.

Η φωτογραφία εστάλη από τους εικονιζόμενους στο δάσκαλο Βασίλειο Καραγιάννη (απεβίωσε το 1914) με τις ευχαριστίες τους, διότι ετοίμασε τα χαρτιά τους για τη μετανάστευση. Μας την παραχώρησε ο γιος του Γιάννης Β. Καραγιάννης (μακαρίτης κι εκείνος). Όπως μου εξήγησε ο εκ των εικονιζόμενων Τάσιος Κουμπούρας (πρώτος από τους όρθιους δεξιά), οι στολές με τις οποίες φωτογραφήθηκαν ανήκαν στο φωτογραφείο και παραχωρήθηκαν από την κυβέρνηση στα πλαίσια της προπαγάνδας για την προσέλκυση μεταναστών. Τέλος, να σημειώσω ότι ο μπαρμπα-Τάσιος το μόνο πράγμα που έφερε από την Αμερική ήταν ένα χαλύβδινο καλαπόδι για να μπαλώνει τα παπούτσια του!

Ιρλανδών, οι αρχικώς φυλετικά στιγματισμένοι έφτασαν μετά δεκαετίες να είναι εκείνοι που έκαναν φυλετικές διακρίσεις.

Οι Ελληνοαμερικανοί κατάφεραν να κάνουν σταδιακά και σταθερά τη μετάβαση προς τη «λευκότητα», χάρις στην τεράστια επένδυση στη μόρφωση των παιδιών τους. Κατά τον Τσαρλς Μόσκος, τον πρώτο καταγραφέα της οδύσσειας των Ελλήνων στις ΗΠΑ, αυτός ήταν ο καθοριστικότερος παράγοντας, ο καταλύτης της κοινωνικής ανέλιξης των συμπατριωτών μας. Σήμερα η πλειονότητα των Ελληνοαμερικανών είναι απολύτως

Οι πρώτοι μετανάστες από τη χώρα μας, αντιμετώπιστηκαν σε πολλές περιπτώσεις ιδιαίτερα εχθρικά από ξενόφοβους και ρατσιστές. Ακόμα και όταν έπαψαν να είναι πλανόδιοι πωλητές φρούτων και άνοιξαν τα δικά τους καταστήματα, οι Έλληνες στοχοποιήθηκαν από την Κου Κλουξ Κλαν και χαρακτηριζόνταν συχνά «λιγδιάρηδες» και «ακατάλληλοι» για να γίνουν πραγματικοί Αμερικανοί, μια «εστία μόλυνσης» για τη λευκή κοινωνία.

Δεν ήταν οι μόνοι που το έζησαν αυτό. Το 1995 ένα βιβλίο έκανε μεγάλη αίσθηση στην αμερικανική πανεπιστημιακή κοινότητα. Είχε τίτλο «Πώς οι Ιρλανδοί έγιναν Λευκοί» και ο συγγραφέας του, Νόελ Ιγνάτιεφ, εξήγησε ότι η «λευκότητα» δεν ήταν κάτι βιολογικό αλλά μια κοινωνιολογική κατασκευή: όσο πιο καλά τα πήγαινες κοινωνικά τόσο πιο «άσπρος» γινόσουν στα μάτια των άλλων. Το «χρώμα» δεν ήταν κάτι σταθερό αλλά ρευστό που καθοριζόταν από την πρόοδο μιας εθνοτικής κοινότητας μέσα στην αμερικανική κοινωνία. Στην περίπτωση δε των

αποκαταστημένοι στη μεσαία τάξη, ενώ πολλά μέλη της ηγούνται στον επιστημονικό και επιχειρηματικό σίβη, ακόμα και στην πολιτική (Σπύρος Άγκνιου/Παπαδόπουλος, αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, Μιχάλης Δουκάκης, υποψήφιος Πρόεδρος των ΗΠΑ, Ολυμπία Σνόου, γεροϋσιαστής, Τζων Σαρμπάνης, βουλευτής και πολλοί άλλοι). Η οργάνωσή τους, η ΑΧΕΠΑ θεωρείται αποφασιστικός παράγοντας στα πολιτικά πράγματα των ΗΠΑ και συμβάλλει δυναμικά στην υποστήριξη των ελληνικών συμφερόντων.

Αγραφιώτες μετανάστες στις ΗΠΑ

Η περίπτωση του Ζωγλοπιού (σημ.Ραχούλας)

Από τα στοιχεία που κατόρθωσα να συγκεντρώσω προκύπτει ότι οι Ζωγλοπιίτες μετανάστες στις ΗΠΑ ήταν 27, οι εξής:

Ευάγγελος Παπασεργίου, Μήτρος Κατσιούλας, Νίκος Καραγιάννης, Βάιος Θεάκος, Γιάννης Καρλάφτης, Κων/νος Καρλάφτης, Τάσιος Κουμπούρας, Αθανάσιος Τσιάκης, Σεραφείμ Κορκόντζελος, Βασίλης Παπαδάκης, Νίκος Τσιούκης, Βάιος Βρέκος, Αναστάσιος Γκορτσάς, Γρηγόρης Κωστής, Χρήστος Καραγιάννης, Ευάγγελος Νάκας, Γιάννης Γκορτσάς, Πάνος Ντόλκερας, Απόστολος Δημητρός, Γιώργος Ράπτης, Δημήτριος Ράπτης, Βασίλειος Τίγκας, Λάζαρος Νάκας, Γιώργος Κορδάτος, Μάρκος Ρίζος, Απόστολος Ζάιρας και Αναστάσιος Μπούτλας (Β. Καραγιάννης, άρθρο στα «Ζ.Χ.») Πιθανόν να υπάρχουν και άλλοι.

Δύο τάφοι Ζωγλοπιτών στο Μάντσεστερ. Ο Κων/νος Δ. Καρλάφτης και ο Ιωάννης Β. Καρλάφτης ήταν εξάδελφοι.

Η ιστορία των τάφων: Τη δεκαετία του 1990 ο Θανάσης Αλεξανδρής, φωτογράφος από το Μουζάκι, με τη συνδρομή του συντοπίτη του Κρις (Χρήστος) Σπύρου μετέβη στις ΗΠΑ για να βιντεοσκοπήσει ό,τι στοιχεία βρει από τη ζωή των Ελλήνων μεταναστών στο Μάντσεστερ. Ο Αλεξανδρής είχε την καλοσύνη να μου στείλει το φιλμάκι με την παραπάνω φωτογραφία.

Οι περισσότεροι από εκείνους μετανάστευσαν την περίοδο 1907-1917.

Οι περισσότεροι από τους μετανάστες εκείνους σύντομα ανακάλυψαν ότι η Αμερική δεν ήταν «η γη της Επαγγελίας», όπως διαφημιζόταν, και επέστρεψαν στην πατρίδα, οι πιο πολλοί με δανεικά ναύλα, αντιμετωπίζοντας τη χαιρεκακία και τα αιχμηρά σχόλια των συγχωριανών και κυρίως εκείνων που δεν αποτόλμησαν το υπερπόντιο ταξίδι, όπως: «Αυτός, μάτια μου, πήγε στην Αμερική και γύρισε δίχως βρακί!».-

Μαρτυρία του Βασίλη Χρ. Καραγιάννη

Ο Βασίλης Καραγιάννης, συντ/χος Δάσκαλος, είναι γιος του προαναφερόμενου μετανάστη Χρήστου Αθ. Καραγιάννη. Το 2012 η θυγατέρα του Ελένη, Διπλωματικός Υπάλληλος, πραγματοποίησε σύντομο ταξίδι στις ΗΠΑ. Όταν έφτασε στη Νέα Υόρκη, επισκέ-

φθηκε το Μουσείο Μεταναστών στη νήσο Έλλις και ερεύνησε τα στοιχεία του παππού της, που μετανάστευσε στη Αμερική το 1907. Τα στοιχεία εκείνα μετέφερε στον πατέρα της και εκείνος τα παρουσίασε σε άρθρο του, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο 87 των Ζωγλοπίτικων Χρονικών. Μικρό απόσπασμα του άρθρου εκείνου παραθέτω:

Το passport (διαβατήριο) του Χρήσου Καραγιάννη
Φωτογραφία Ελένης Β. Καραγιάννη

γεννηθείς το 1890 και Ράπτης Δημήτριος γεννηθείς το 1890;»

»Οι πέντε Ζωγλοπίτες μάρκαραν από τον Πειραιά για τις ΗΠΑ στις 12 Οκτωβρίου 1907 και έφτασαν στο λιμάνι της Νέας Υόρκης στις 10 Δεκεμβρίου 1907. Το πλοίο ήταν γαλλικών συμφερόντων και λεγόταν «Μασσαλία». Αυτή τη φορά μετέφερε, σύμφωνα με τις επίσημες καταστάσεις, 294 μετανάστες, εκ των οποίων οι 5 ήταν Ζωγλοπίτες, 12 από διάφορα χωριά της Καρδίτσας, όπως από το Καταφύγι, Καστανιά, Κερασιά, Μαυρομμάτι, Γράλιστα. Πολλοί Έλληνες ήταν από τη Μικρά Ασία, Θράκη, Μακεδονία και Ήπειρο, περιοχές που τελούσαν υπό οθωμανικό ζυγό».

Επιμύθιο

Το Ellis Island για τους Έλληνες μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς, παραμένει μια οδυνηρή ανάμνηση από τις διηγήσεις των προγόνων τους που πέρασαν κάποτε από εκεί. Στις αναμνήσεις των πιο πολλών από εκείνους παραμένει αλησμόνητο το οδυνηρό

«Η κόρη μου πήρε στοιχεία από το Μουσείο Υποδοχής Μεταναστών και σήμερα διαθέτω απίστευτα ντοκουμέντα, όπως το όνομα του караβιού με το οποίο ταξίδεψε ο πατέρας μου για την Αμερική, φωτογραφία αυτού, τη λίστα των επιβατών, ημερομηνία αναχώρησης από Πειραιά και άφιξης στη Νέα Υόρκη, την καταγωγή των επιβατών, ακόμα και το ύψος και το χρώμα των ματιών αυτών.

»Το σωτήριο, λοιπόν, έτος 1907 πέντε τολμηροί και ριψο-

κίνδυνοι Ζωγλοπίτες αποφασίζουν το φθινόπωρο να ταξιδέψουν στις ΗΠΑ για να καζαντίσουν. Είναι όλοι τους νέοι, ελεύθεροι, εκτός από τον Αναστάση Γκορτσά, ο οποίος ήταν 37 ετών και έγγαμος. Οι άλλοι είναι ηλικίας κάτω των 20 ετών, και είναι: Χρήστος Καραγιάννης με έτος γεννήσεως 1890, Μπούτλας Αναστάσιος, γεννηθείς το 1889, Νάκας Ανδρέας

πολύημερο ταξίδι, η αγωνία για το αποτέλεσμα της εξονυχιστικής εξέτασης στο Ellis Island και ο πρώτος δύσκολος καιρός στην Αμερική. Σ' εκείνους που δεν κρίθηκαν ικανοί να γίνουν Αμερικανοί, όσο βρίσκονταν στη ζωή, εκχέλιζε η πίκρα της απόρριψης.

Παρά ταύτα, «*Ηδύ τω σωθέντι, μεμνήσθαι των πόνων*» (Ευριπίδης). Η Ομογένεια επισκέπτεται το μουσείο της νήσου Έλλης, κατά τακτά χρονικά διαστήματα, και οργανώνει διάφορες εκδηλώσεις (βραβεία σε ομογενείς που διαπρέπουν στον επιστημονικό, επιχειρηματικό και πολιτικό στίβο κ.ά.). Αλλά και μεμονωμένοι επισκέπτες, όπως η προαναφερθείσα Ελένη Β, Καραγιάννη, επισκέπτονται το μουσείο για να γνωρίσουν και να καταγράψουν την πολύπαθη ιστορία των προγόνων τους.

Για όλους εμάς που με ήρεμη σκέψη και ψυχρή λογική αντιμετωπίζουμε τα γεγονότα εκείνα του Ellis Island, που η αμερικανική εφευρετικότητα εφάρμοσε πριν από 100 και πλέον χρόνια, ύστερα από όσα ζούμε με την άναρχη μετανάστευση των ημερών μας, εκτιμούμε ότι το Ellis Island ήταν ένα αποτελεσματικό εργαλείο για την υποδοχή των μεταναστών που μόνο η Γερμανία εφάρμοσε με κάποιες παραλλαγές τη δεκαετία του 1960.

Το δίδαγμα που προκύπτει: Κάθε ευνομούμενη χώρα εξειδικεύει τις ανάγκες της σε προσωπικό και εισάγει όσους μετανάστες έχει ανάγκη, ανά ειδικότητα. Και ασφαλώς οι μετανάστες που εισέρχονται στη χώρα πρέπει να είναι υγιείς, να έχουν καθαρό ποινικό μητρώο, όλα τα στοιχεία αναγνωρισιμότητάς τους και εξασφαλισμένη εργασία.

Αυτό που συμβαίνει με τη σύγχρονη άναρχη μετανάστευση ανθρώπων, που κανείς δεν γνωρίζει, αν μέλλεται να προσφέρουν στη χώρα που τους υποδέχεται υπηρεσία ή συμφορές, αν είναι υγιείς, αν δεν είναι ληστές, κατάσκοποι κλπ. και στις περισσότερες περιπτώσεις, κανείς δεν γνωρίζει από πού κρατάει η σκούφια τους, είναι καταστροφικό και πρέπει να διορθωθεί.

Μετανάστες από την Νευρόπολη Αγράφων στην Αμερική στις αρχές του 20ου αιώνα

Αθανάσιος Απ. Μπρέντας

Η ζωή στην περιοχή των Αγράφων δεν ήταν ποτέ εύκολη. Οι περισσότεροι από τους κατοίκους που κατέληξαν να ζήσουν στους ορεινούς όγκους της Πίνδου εξαργύρωναν με αυτόν τον τρόπο την σχετική αυτονομία τους που ενίοτε κι αυτή ακόμα διασαλευόταν σε καιρούς αναραραχών. Με την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο Ελληνικό Βασίλειο το 1881, παρατηρείται με αργό ρυθμό μία μείωση των πληθυσμών των ορεινών χωριών, καθότι αρκετές οικογένειες που ένοιωσαν ασφάλεια, αναζήτησαν μία πιο εύκολη ζωή στον κάμπο και στα μικρά τότε αστικά κέντρα. Συνέχεια αυτής της αναζήτησης είναι και θέμα του παρόντος άρθρου, η μετανάστευση δηλαδή προς την Αμερική, που έλαβε τόπο στις αρχές του 20ου αιώνα και με τις όποιες αυξομειώσεις ανά τις δεκαετίες δεν έπαψε μάλλον ποτέ.

Η κατάσταση στην Ελλάδα περί το 1900 δεν είναι και ό,τι καλύτερο από οικονομική, πολιτική και κοινωνική άποψη. Ο προηγηθείς «Ατυχής πόλεμος» του 1897, οι προηγούμενες πτωχεύσεις και η γενικότερη πολιτική αστάθεια, φέρνουν πολλούς νέους σε απόγνωση. Τα μηνύματα που έρχονται από τους «πιονιέρους» μετανάστες είναι αρκετά αισιόδοξα, αφού το αμερικάνικο κράτος είναι ήδη εκβιομηχανισμένο και χρειάζεται επειγόντως εργατικά χέρια για να στηρίξει τις μεγάλες βιομηχανίες και τα έργα υποδομής όπως οι σιδηροδρομικές γραμμές, τα λιμάνια κτλ. Η αξία των δολλαριών σε σχέση με την όλοένα υποτιμημένη δραχμή είναι πολλαπλάσια κι αυτό κάνει τους πιο «μάχιμους» από το εργατικό δυναμικό της Ελλάδος να αναζητήσουν εκεί την τύχη τους για λίγο ή και για πάντα.

Οι πρώτοι από την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας είχαν ήδη φύγει για την Αμερική πριν το 1900. Μέχρι το 1905 οι ρυθμοί μεταναστεύσεως είναι σχετικά χαμηλοί, μετέπειτα όμως αυξάνονται ραγδαία μέχρι και το 1912 που ανακόπτονται λόγω των Βαλκανικών πολέμων. Τα πρώτα χρόνια, οι μετανάστες έφευγαν από τον Πειραιά ή την Πάτρα για την Νάπολη της Ιταλίας ή την Χάβρη της Γαλλίας κι από εκεί για Βοστώνη και Νέα Υόρκη. Από τα ελληνικά λιμάνια (Πειραιάς ή Πάτρα), η πλεύση προς την Αμερική διαρκούσε περίπου μισό μήνα, με τις όποιες ενδιάμεσες στάσεις (σε λιμάνια της Μεσογείου), ενώ από άλλα λιμάνια της Ευρώπης λιγότερο. Συμπεριλαμβανομένου του ενδοχωρίου ταξιδιού που είχε ο εκάστοτε μετανάστης από τα μέρη μας να κάνει ώστε να βρεθεί στον Πειραιά ή στην Πάτρα, το συνολικό ταξίδι διαρκούσε πιθανότατα έναν μήνα ή και παραπάνω, με ένα κόστος αρκετά μεγάλο για την εποχή. Έπρεπε λοιπόν να έχει μαζί του ένα αρχικό κεφάλαιο, αφού και το ίδιο το Αμερικάνικο κράτος απαιτούσε να έχει κανείς τα χρήματα να ανταπεξέλθει το πρώτο διάστημα της παρουσίας του εκεί, ενώ απαραίτητη ήταν και η ύπαρξη κάποιου συγγενικού ή φιλικού προσώπου που θα εγγυόταν την

διαμονή του στην χώρα κατά την άφιξη. Και τα δύο αυτά δηλώνονταν πριν καν μπει ο μετανάστης στο πλοίο, όπως άλλωστε απαιτείται ακόμη και σήμερα για το ταξίδι στις Η.Π.Α. Όσον αναφορά στους Θεσσαλούς μετανάστες, αρχικά οι περισσότεροι είχαν ως προορισμό το Manchester του New Hampshire και το Lowell της Μασσαχουσέτης, όπου υπήρχαν κολοσιαία εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας και υποδημάτων που απαιτούσαν χιλιάδες εργατικά χέρια. Στέλνοντας γράμμα στους δικούς τους, καλούσαν με την σειρά τους τους συγγενείς ή συμπατριώτες τους που ήθελαν να πάνε στην Αμερική και να τους βρουν. Τα επόμενα χρόνια, οι μετανάστες διεσπάρθησαν σε όλα τα μήκη και πλάτη του Αμερικανικού κράτους, καθώς και στον γειτονικό Καναδά.

Οι πρώτοι μετανάστες είναι στην συντριπτική πλειοψηφία τους άνδρες, έγγαμοι ή άγαμοι, ενώ στην συνέχεια έρχονται οι οικογένειες των μεταναστών ή ελεύθερες γυναίκες προορισμένες να παντρευτούν κάποιον μετανάστη (νύφες). Οι Βαλκανικοί πόλεμοι θα φέρουν ένα μεγάλο μέρος πίσω στην Ελλάδα κι αρκετοί μάλιστα θα φονευθούν ή θα εγκατασταθούν μόνιμα στις πατρίδες τους με τα χρήματα που κατάφεραν να συλλέξουν. Υπάρχουν όμως κι αυτοί που δεν γύρισαν ποτέ, θέλοντας να ξεφύγουν από την αθλιότητα της ζωής στην Ελλάδα κι έτσι αποκύρηξαν την υπηκοότητα στον Έλληνα Βασιλιά κι έγιναν Αμερικανοί πολίτες. Από το 1913 μέχρι το 1915 συνεχίζουν να φεύγουν μετανάστες με σφοδρούς ρυθμούς, ενώ οι επερχόμενες επιστρατεύσεις μέχρι και την Μικρασιατική Καταστροφή θα μειώσουν το φαινόμενο αυτό. Από την δεκαετία του 1920 και μετά το Αμερικάνικο κράτος αλλάζει πολιτική στο θέμα των μεταναστών κι έτσι το ταξίδι προς Αμερική γίνεται σχεδόν κατά αποκλειστικότητα από όσους έχουν καταφέρει να πάρουν αμερικανική υπηκοότητα και τους συγγενείς τους.

Στις σελίδες που ακολουθούν έγινε μια προσπάθεια να συλλεχθούν πρωτογενή στοιχεία για μετανάστες από τα χωριά της περιοχής της Νευροπόλεως. Πρόκειται για άτομα από τα χωριά Βουνέσι, Κερασιά, Μπεζούλα, Καρίτσα, Νεοχώρι, Πορτίτσα, Σερμενικό και Μεσενικόλα. Σε καμία περίπτωση ο αριθμός των μεταναστών δεν είναι αυτός και μία ακόμη μεγαλύτερης εκτάσεως έρευνα θα αποκαλύψει στο μέλλον αρκετούς μετανάστες ακόμα. Μας δίνει όμως μία γεύση για το πόσο μαζική ήταν η φυγή τα χρόνια εκείνα, καθώς και κάποιες μικρές λεπτομέρειες για το ταξίδι και τα πρόσωπα αυτά. Πρόκειται εν πολλώ για άτομα γεννημένα μετά το 1875 και στην πλειονότητά τους έως το 1896. Περιοριζόμαστε στον παρόν άρθρο να αναφέρουμε το ατμόπλοιο που τους μετέφερε, την αναχώρηση και την άφιξή τους, την ηλικία, καθώς και το πρόσωπο το οποίο επισκέπτονταν στην Αμερική. Από την αναφορά του τελευταίου προκύπτει έμμεσα ακόμα ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών για τον οποίο ίσως δεν βρέθηκαν οι λίστες επιβίβασης.

Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τα αρχεία της Γραμματείας Εμπορίου και Εργασίας των Η.Π.Α. (Secretary of Commerce and Labor of the U.S.A.) μέσω των αμερικανικών συνδρομητικών σελίδων "Ancestry.com" και "Familysearch.org".

ΒΟΥΝΕΣΙ

A) ALICE Πάτρα 26/8/1912, N.Y. 11/9/1912

- Τζιτζόπουλος Δημήτριος, 1882, , επισκέπτεται τον φίλο του Απόστολο Φόλου (;) στην Νέα Υόρκη
- Πλαστήρας Ανδρέας του Δημητρίου, 1883, επισκέπτεται τον αδελφό του Κώστα Πλαστήρα στο Manchester του New Hamshire
- Πλαστήρας Ιωάννης του Χρήστου, 1892, επισκέπτεται τον αδελφό του Κώστα Πλαστήρα στο Manchester του New Hamshire
- Σακελλαρίου Κωνσταντίνος , 1892, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Αναστάσιο Μπουρδαλή στην Νέα Υόρκη
- Κοντοστέργιος Ανδρέας του Χρήστου, 1886, επισκέπτεται τον αδελφό του Σ. Κοντοστέργιο στην Νέα Υόρκη
- Κασιόκας Θωμάς του Δημητρίου, 1891, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Κώστα Πλαστήρα στο Manchester του New Hamshire
- Τσιαντής Αχιλλεύς, 1888, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Χρήστο Σκουφή στην Νέα Υόρκη
- Κοντοστέργιος Θωμάς του Ιωάννου, 1891, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Σ. Κοντοστέργιο στην Νέα Υόρκη
- Κυριαζής Θωμάς του Λεωνίδα, 1886, επισκέπτεται τον φίλο του Κ. Γκανάρη στην Νέα Υόρκη
- Γόρδιος Δημήτριος, 1892, , επισκέπτεται τον αδελφό του Ιωάννη Γόρδιο στο Waltham της Μασσαχουσέτης

B) MARTHA WASHINGTON Πάτρα 16/9/1912, N.Y. 22/9/1912

- Αθανασιάκος Φώτιος, 1888, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Κώστα Πλαστήρα στο Manchester του New Hamshire
- Τζιμουγιάννης Δημήτριος του Αναστασίου, 1889, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ιωάννη Κατοίκο στο Manchester του New Hamshire

Γ) LAURA Πειραιεύς 18/3/1912, N.Y. 3/4/1912

- (Μ)Πουρδαλής Αναστάσιος του Κωνσταντίνου, 1892, επισκέπτεται τον φίλο του Ιωάννη Ζαρκάδα στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης
- Γόρδιος Ιωάννης, 1891, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Νικόλαο Λετσιόπουλο (;) στην Νέα Υόρκη
- Πλαστήρας Χρήστος του Γεωργίου, 1881, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Στυλιανό Κουκουράκη στο Hearney της Nebraska
- Νάνος Ιωάννης του Δημητρίου, 1893, επισκέπτεται τον θείο του Κώστα Πλαστήρα στο Manchester του New Hamshire

Δ) ΑΘΗΝΑΙ Πειραιεύς 27/3/1914, Ν.Υ. 17/4/1914

- Κατοίκος Απόστολος του Βασιλείου, 1888, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Φώτιο στο Manchester του New Hampshire

Ε) ΡΑΤΡΙΣ Πειραιεύς 22/9/1910, Ν.Υ. 9/10/1910

- Τζούλας Παυσανίας του Μάρκου(;), 1891, επισκέπτεται τον θείο του Γεώργιο Λαπούση στην Νέα Υόρκη

ΣΤ) ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ.Υ. 1/6/1912

- Κοντοστέργιος (Kontos) Σπυρίδων, 1893

Ζ) ΑΘΗΝΑΙ Πειραιεύς Ν.Υ. 29/7/1909

- Πλαστήρας Κωνσταντίνος του Γεωργίου, 1886

Η) ΣΙΧΑΓΟ Χάβρη 10/6/1911, Ν.Υ. 20/6/1911

- Κατοίκος Ιωάννης του Βασιλείου, 1892, επισκέπτεται τον φίλο του Κωνσταντίνο Πλαστήρα, στο Manchester, Ν.Η.

Θ) ΠΑΤΡΙΣ Πειραιεύς 29/10/1911, Νέα Υόρκη 16/11/1911

- Κατσακίορης Ιωάννης του Γεωργίου, 1891, επισκέπτεται των αδελφό του Σωτήριο Κατσακίορη στο Lowell Massachusetts

ΜΕΣΕΝΙΚΟΛΑ

Α) ΜΑΡΤΙΑ ΣΑΣΙΝΓΤΟΝ Πάτρα 19/1/1912, Ν.Υ. 7/2/1912

- Κρανιάς Γεώργιος του Αποστόλου, 1887, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Κ. (;) Γακιάπουλο, στο Chicago Illinois.

Β) ΓΙΟΥΛΙΑ Πάτρα 12/11/1907, Ν.Υ. 2/12/1907

- Τσαγανός Δημήτριος του Νικολάου 1887, επισκέπτεται τον αδελφό του Κωνσταντίνο Τσαγανό, στην Νέα Υόρκη.

Γ) ΚΑΝΟΡΙΚ Νάπολη 31/7/1916, Ν.Υ. 20/8/1916

- Καρκάκης Θεόδωρος, 1883, επισκέπτεται τον Παναγιώτη Βασιλόπουλο (κουνιαδό ή γαμπρό του), στο Moline Illinois. Είχε ζήσει επίσης στο Illinois το διάστημα 1907-1912. Δ) ΚΙΝΓ ΑΛΕΞΑΝΔΕΡ Πειραιεύς 11/6/1923, Ν.Υ. 1/7/1923
- Καπέκα Θεοδώρα, 1896, επισκέπτεται τον αρραβωνιαστικό της Παναγιώτη Μιστάρα, στο Detroit Michigan

Ε) ΑΘΗΝΑΙ, Πειραιεύς 7/2/1914, Ν.Υ. 3/4/1914

- Μήτσος Κωνσταντίνος του Ευαγγέλου, 1894, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Σωτήριο Μήτσο, στο Lowell Massachusetts
- Αντωνάκης Γεώργιος, 1894 επισκέπτεται τον ξάδελφό του Παντελή Αντωνάκη, στο Lowell Massachusetts

- **Μπαλάφας Ηλίας (Louis) του Θεοδοσίου, 1887**

ΚΕΡΑΣΙΑ

A) ALICE Πάτρα 26/8/1912, Ν.Υ. 11/9/1912

- Γιαννούλης Κωνσταντίνος του Δημητρίου, 1887, επισκέπτεται τον ανηψιό του Κωνσταντίνο Τσικρικά στο Ayer Massachusetts

B) ARGENTINA Πάτρα 25/11/1911, Ν.Υ. 19/1/1912

- Στεργίου Πέτρος του Γεωργίου, 1891, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ε. Μιαρίτη στο Ayer Massachusetts

Γ) GALLIA Πειραιεύς 25/5/1907, Ν.Υ. 18/6/1907

- Αντωνίου Αντώνιος, 1880, επισκέπτεται τον φίλο του Αριστοτέλη Σκιμπιζιώτη στην Νέα Υόρκη
- Τσικρικάς Γεώργιος του Αποστόλου, 1882, επισκέπτεται τον φίλο του Αριστοτέλη Σκιμπιζιώτη στην Νέα Υόρκη

Δ) CALABRIA Νάπολη 22/5/1907, Ν.Υ. 8/6/1907

- Ζαρκάδας Χρυσόστομος, 1882, επισκέπτεται τον φίλο του Χρήστο Καταφυγιώτη στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης

Ε) MASSILIA Πειραιεύς 15/11/1907, Ν.Υ. 15/12/1907

- Αντωνάκης Ηρακλής του Γεωργίου, 1888, επισκέπτεται τον φίλο του Χρήστο Καταφυγιώτη στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης
- Παπακωνσταντίνου Νικόλαος του Ιωάννου, 1885, επισκέπτεται τον φίλο του Χρήστο Καταφυγιώτη στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης

ΣΤ) KAISER FRANK JOSEPH Πάτρα 19/8/1912, Ν.Υ. 31/8/1912

- Κόφφας Γεώργιος του Φιλίππου, 1890, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ευάγγελο Τσικρικά στο Ayer Massachusetts
- Καινούργιος Χαράλαμπος του Δημητρίου, 1893, , επισκέπτεται τον συγγενή του Γεώργιο Τσικρικά στο Ayer Massachusetts
- Αργύρης Αναστάσιος του Χρήστου, 1893, επισκέπτεται τον συγγενή του Ιωάννη Ζαρκάδα στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης

Ζ) ΠΑΤΡΙΣ Πειραιεύς 15/2/1909, Νέα Υόρκη 6/1/1909

- Μιαρίτης Γεώργιος, 1874, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ιωάννη Ζαρκάδα στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης

Η) ALICE Πάτρα 1/11/1909, Ν.Υ. 17/11/1909

- Αντωνίου Κωνσταντίνος του Φιλίππου, 1890, επισκέπτεται τον αδελφό του Αντώνιο Αντωνίου στο Ayer Massachusetts

Θ) SAXONIA Πάτρα 10/7/1914, Ν.Υ. 25/7/1914

- Γεροντόπουλος Νέστωρ του Ιωάννου, 1889, επισκέπτεται τον φίλο του Αθανάσιο Αποστολακόπουλο στο Manchester N.H. Διέμενε επίσης στο Manchester N.H. το διάστημα 1910-1912.
- Αντωνίου Νικόλαος του Γεωργίου, 1887, επισκέπτεται τον φίλο του Ιωάννη Ζάχο στο Manchester N.H. Διέμενε επίσης στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης το διάστημα 1909-1912.
- Αντωνίου Ανδρέας του Φιλίππου, 1881, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ηρακλή Αντωνίου στο Manchester N.H. Διέμενε επίσης στο Manchester N.H. το διάστημα 1908-1912.

Ι) ΠΑΤΡΙΣ Πειραιεύς 29/10/1911, Νέα Υόρκη 16/11/1911

- Κοιμίσης Ιωάννης, 1892, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Νικόλαο Αντωνίου στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης

ΜΠΕΖΟΥΛΑ

Α) GALLIA Πειραιεύς 26/3/1907, Ν.Υ. 4/4/1907

- Αθανασίου Νικόλαος, 1882, επισκέπτεται τον φίλο του Σωτήριο Κάλλιο (;) στο Lowel της Μασσαχουσέτης
- Λιάπης Ηλίας, 1887, επισκέπτεται τον θείο του Κωνσταντίνο Σβάρνα στο Lowel της Μασσαχουσέτης
- Δημητρίου Νικόλαος, 1883, επισκέπτεται τον φίλο του Λάζαρο Λάκκο στο Lowel της Μασσαχουσέτης
- Κουτσοκώστας Γεώργιος, 1884, επισκέπτεται τον αδελφό του Απόστολο Κουτσοκώστα στο Lowel της Μασσαχουσέτης
- Δημητρίου Ιωάννης, 1879, επισκέπτεται τον φίλο του Απόστολο Κουτσοκώστα στο Lowel της Μασσαχουσέτης
- Αντωνάκης Βασίλειος, 1883, επισκέπτεται τον φίλο του Γεώργιο Σβάρνα στο Lowel της Μασσαχουσέτης
- Αντωνάκης Κωνσταντίνος, 1882, επισκέπτεται τον φίλο του Χρύσανθο Σακκά στο Lowel της Μασσαχουσέτης

Β) ALICE Πάτρα 7/2/1910, Ν.Υ. 28/2/1910

- Μαυρογιάννης Απόστολος του Νικολάου, 1888, επισκέπτεται τον φίλο του Γ. Πάλλα στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης

Γ) ΑΘΗΝΑΙ, Πειραιεύς 7/2/1914, Ν.Υ. 3/4/1914

- Κόρτας Κωνσταντίνος του Αναστασίου, 1886, επισκέπτεται τον αδελφό του Χρήστο Κόρτα, στο Edmonton Alta του Καναδά
- Κόρτας Βάιος του Αναστασίου, 1898, ομοίως

- Κόρτας Αχιλλεύς του Αναστασίου, 1896, ομοίως
- Κόρτας Παναγιώτης του Ιωάννου, 1897, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Χρήστο Κόρτα, στο Edmonton Alta του Καναδά

ΠΟΡΤΙΤΣΑ

A) LAURA Πειραιεύς 18/3/1912, Ν.Υ. 3/4/1912

- Μαλισόβας Απόστολος του Αθανασίου, 1893, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Νικόλαο Αντωνίου στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης

B) DUCA D' AOSTA Νάπολη 29/7/1916, Ν.Υ. 13/8/1916

- Καφρίτσας Αναστάσιος, 1869, επισκέπτεται τον Δημήτριο Κα... (δυσανάγνωστο), γαμπρό ή κουνιάδο του στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης
- Καφρίτσας Θωμάς του Αναστασίου (υιός του προηγουμένου), 1900

Γ) ARGENTINA Πάτρα 24/6/1912, Ν.Υ. 10/7/1912

- Τσούτσος Χρήστος του Παναγιώτου, 1893, επισκέπτεται τον αδελφό του ; Τσούτσος στην Βοστώνη της Μασσαχουσέτης

ΚΑΡΙΤΣΑ

A) ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ Πειραιεύς 9/3/1914, Ν.Υ. 28/3/1914

- Τσιτσιμπίκος Μιχαήλ, 1886, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Louis Τσιτσιμπίκο στο Des Moines της Iowa
- Τσιτσιμπίκος Ηλία, 1895, , επισκέπτεται τον θείο του Ηλία Τσιτσιμπίκο στο Chicago του Illinois
- Αρβανίτης Σεραφεΐμ του Γεωργίου, 1879, επισκέπτεται τον ανηψιό του Παναγιώτη Παΐση στο Des Moines της Iowa
- Κολοβός Νικόλαος του Θεοδώρου, 1896, επισκέπτεται τον θείο του Παναγιώτη Παΐση στο Des Moines της Iowa
- Παραθυράς Νικόλαος, 1885, επισκέπτεται τον φίλο του Γεώργιο Γρίβα στο Des Moines της Iowa
- Τσιτσιμπίκος Φώτιος, 1884, επισκέπτεται τον φίλο του Π. Καρρά στο Chicago του Illinois
- Σκαμπαρδώνης Αθανάσιος, 1880, επισκέπτεται τον φίλο του Π. Καρρά στο Chicago του Illinois
- Τζος Χαράλαμπος του Παναγιώτου, 1889, επισκέπτεται τον φίλο του Π. Καρρά στο Chicago του Illinois
- Τσιτσιμπίκος Δημήτριος, 1874, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ηλία Τσιτσιμπίκο στο Chicago του Illinois. Διέμενε στην Αμερική το διάστημα 1910-1912.

Β) ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Πειραιεύς 21/6/1912, Ν.Υ. ;

- Τσιτσιμπικός Χαράλαμπος, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ιωάννη Παραθύρα στην Νέα Υόρκη

Γ) ΠΑΤΡΙΣ Πειραιεύς 13/8/1910, Νέα Υόρκη 28/8/1910

- Τσιτσιμπικός Δημήτριος, 1875, επισκέπτεται τον φίλο του Κωνσταντίνο Ανάργυρο στην Νεβάδα.

ΝΕΟΧΩΡΙ

Α) ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ Πειραιεύς 9/3/1914, Ν.Υ. 28/3/1914

- Παπαντώνης Ηλίας, 1883, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ιωάννη Αγρογιάννη στο Waltham της Μασσαχουσέτης
- Κατσιγιάννης Λάζαρος του Ιωάννη, 1896, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Αθανάσιο Μητσογιάννη στο Manchester του New Hampshire
- Κρομούδας Νικόλαος, 1885, επισκέπτεται τον αδελφό του Κωνσταντίνο Κρομούδα στο Detroit του Michigan
- Σταύρου Στέφανος, 1895, επισκέπτεται τον φίλο του Ιωάννη Αγρογιάννη στο Waltham της Μασσαχουσέτης
- Θεολόγος Χρυσόστομος του Δημητρίου, 1888, επισκέπτεται τον φίλο του Κ. Θεοδώρου στο Waltham της Μασσαχουσέτης. Διέμεινε στο Colorado το διάστημα 1911-1912.
- Μαντζαφός Φώτιος του Κωνσταντίνου, 1892, επισκέπτεται τον φίλο του Περικλή Κασιούρα (;) στο Waltham της Μασσαχουσέτης
- Γιδαράκος Δημήτριος, 1876, επισκέπτεται τον φίλο του Δήμο Πολίτη στο Helper της Utah
- Κοτσιλής Ηλίας, 1876, επισκέπτεται τον Π. Παναγιωτόπουλο (γαμπρό ή κουνιάδο του) στο Helper της Utah
- Γκίκας Παναγιώτης, 1884, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ιωάννη Γκίκα στο Montland της Utah
- Κίτσας Δημήτριος του Παναγιώτου, 1896, επισκέπτεται τους φίλους του αδελφούς Μπούρα στην Νέα Υόρκη. Διέμεινε στην Καλιφόρνια το διάστημα 1906-1912.
- Κοτσιλής Γεωργός, 1879, επισκέπτεται τον Ηλία Παναγιωτόπουλο (γαμπρό ή κουνιάδο του), στο Helper της Utah
- Παπασαμάτης Γεώργιος, 1878, επισκέπτεται τον Βασίλη Καλίστο (γαμπρό ή κουνιάδο του), στο Chicago του Illinois
- Κιαντίφας (:) Κωνσταντίνος του Ιωάννου, 1888, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Ιωάννη Τσιλούνη στην Hiavatha της Utah
- Τσιλογιάννης Δημήτριος του Κωνσταντίνου, 1888, επισκέπτεται τον ξάδελφό του

- Δημήτριο Χολέβα στην Washington
- Κρομούδας Βασίλειος, 1895, επισκέπτεται τον φίλο του Θωμά Κοντογιώργο, στο Waltham της Μασσαχουσέτης
- Θεολόγος Κωνσταντίνος του Δημητρίου, 1899, επισκέπτεται τον φίλο του Κ. Θεοδώρου στο Waltham της Μασσαχουσέτης.
- Πλιάτσικας Ηλίας, 1888, επισκέπτεται τον φίλο του Θωμά Κοντογιώργο, στο Waltham της Μασσαχουσέτης. Διέμεινε στο Waltham της Μασσαχουσέτης το διάστημα 1911-1912.

ΣΕΡΜΕΝΙΚΟ

ALICE Πάτρα 7/2/1910, N.Y. 28/2/1910

- Κλουκουτάρας Ιωάννης του Αναστασίου, 1881, επισκέπτεται τον φίλο του Γεώργιο Κονδολάκη, στο Lowel της Μασσαχουσέτης
- Σβάρνας Σταύρος, 1890, επισκέπτεται τον ξάδελφό του Θ. Θεοδώρου στο Manchester του New Hamshire
- Καρακώστας Βασίλειος, 1884, επισκέπτεται τον Νικόλαο Κονταξή, στο Lowel της Μασσαχουσέτης
- Ραμούζης Γεώργιος του Δημητρίου, 1888, επισκέπτεται τον φίλο του Κ. Γακόπουλο στην Νέα Υόρκη.

IVERNIA Πάτρα 29/7/1912, N.Y. (;)

- Τζίρος Πάνος του Ανδρέα, 1894, επισκέπτεται τον φίλο του Ιωάννη Μπουλακάκο στην Νέα Υόρκη
- Σερέτας Ηλίας του Αναστασίου, 1894, επισκέπτεται τον φίλο του Πέτρο Παυλόπουλο στην Νέα Υόρκη
- Παπανδρέου Γεώργιος του Ανδρέα, 1888, ομοίως
- Πρίτσας Ιωάννης του Δημητρίου, 1893, επισκέπτεται τον φίλο του Γεώργιο Μπαλάρο (;) στην Νέα Υόρκη, ομοίως
- Αλεξίου Αναστάσιος του Φωτίου, 1893, επισκέπτεται τον φίλο του Ιωάννη Μπουλακάκο στην Νέα Υόρκη

TRIPPLICATE
(To be given to declarant)

No. 500

UNITED STATES OF AMERICA

DECLARATION OF INTENTION

(Invalid for all purposes seven years after the date hereof)

United States of America In the District Court

Southern Dist. of West Va. of U.S.S.D.V.Va. of Huntington, W.Va.

I, **Seraphia George Arvanitis**

now residing at **2517 5th Avenue, Huntington, Summit County, West Virginia,**

occupation **Cook** aged **63** years, do declare on oath that my personal description is

sex **Male** color **White** complexion **Fair** color of eyes **Light Brown**

color of hair **Black & Gray** height **5** feet **10** inches; weight **172** pounds; visible distinctive marks

None

race **Greek** nationality **Greek**

I was born in **Karista, Deloson, Greece** on **February 9, 1878**

I am married. The name of my wife or husband is **Agrippa Arvanitis**

we were married on **January 1, 1909** at **Karista, Deloson, Greece** also or he was born at **Karista, Deloson, Greece** on **January 10, 1908**

I have **3** children, and the names, date and place of birth, and place of residence of each of said children are as follows: **George Arvis, born Feb. 15, 1902, Karista, Greece. Resides, Huntington, W.Va. James Arvis, born June 14, 1908, Karista, Greece, resides Huntington, W.Va. Thomas Arvanitis, born May 26, 1906, Louis Arvanitis, born Oct 4, 1910, and Crist Arvanitis, born, Aug. 10, 1913, all three at Karista, Greece and all three reside at Karista, Greece.**

I have **not** heretofore made a declaration of intention. Number **288026-A**

my last foreign residence was **Karista, Deloson, Greece,**

I emigrated to the United States of America from **Thessalon, Greece.**

my lawful entry for permanent residence in the United States was at **New York, New York**

under the name of **Seraphia Arvanitis,** on **May 28, 1940**

on the vessel **SS New Holland**

I will, before being admitted to citizenship, renounce forever all allegiance and fidelity to any foreign prince, potentate, state, or sovereignty, by name, to the prince, potentate, state, or sovereignty of which I may be at the time of admission a citizen or subject; I am not an anarchist; I am not a polygamist nor a believer in the practice of polygamy; and I in my intention in good faith to become a citizen of the United States of America and to reside permanently therein; and I certify that the photograph affixed to the duplicate and triplicate hereof is a likeness of me.

I swear (affirm) that the statements I have made and the intentions I have expressed in this declaration of intention subscribed by me are true to the best of my knowledge and belief; So help me God. **Since my lawful entry into the United States for permanent residence I have not been absent from the United States**

Seraphia George Arvanitis

Subscribed and sworn to before me in the form of oath above shown in the office of the Clerk of said Court, at **Huntington**, W. Va. on **February**, anno Domini, 19**40** Certification No. **9 2886** from the Commissioner of Immigration and Naturalization showing the lawful entry of the declarant for permanent residence on the date stated above, has been received by me. The photograph affixed to the duplicate and triplicate hereof is a likeness of the declarant.

Joab W. Milledge
Clerk of the U. S. District Court
by *Raymond S. ...* Deputy Clerk
FOIA 200-104 14-202
U. S. DEPARTMENT OF LABOR
IMMIGRATION AND NATURALIZATION SERVICE

No. 92979

Αίτηση αμερικανικής υπηκοότητας του Σεραφείμ Γ. Αρβανίτη στις 14-2-1941, Δυτική Βιρτζίνια

Ενδεικτικά δημοσιεύματα για τους πρώτους μετανάστες στην Αμερική
μέσα από το αρχείο της εφημερίδας «Ατλαντίς» 1896

— Περὶ τοῦ ἑλληνοῦ δημάρχου τῆς πόλεως Nogales τοῦ ἀξιότιμου κ. Ἀντωνίου Πρωτοφάλλου, ἀναφορικῶς τοῦ ὁποίου ἐγράψαμεν ἐν τῷ προτελευταίῳ ἡμῶν φύλλῳ, πληροφοροῦμεθα ὅτι κατάρχεται ἐκ Μακεδονίας. Ἀφίχθεις τὸ πρῶτον ἐκ Μασσαλίας εἰς Ἅγιον Φραγκῖσκον κατὰ τὸ 1875 κατεγίνετο εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν καπνῶν, τὸ δὲ 1881 μετέβη εἰς Ἀριζόναν καὶ τὸ 1884 ἀπεκατεστάθη εἰς Nogales. Ἄνθρωπος ἀνεπτυγμένος, λίαν πεπαιδευμένος καὶ κάτοχος ξένων γλωσσῶν ἠδυνήθη ἐν σχηματίσει σπουδαίαν περιουσίαν καὶ ἐν ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ δημάρχου μεγάλως τιμώμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του, καὶ τῶν ἐν ταῖς παρὰ τῷ Εἰρηρικῷ πολιτείαις ἐλλήνων.

ΑΤΛΑΝΤΙΣ — 30 Μαρτίου 1895.

— Τὸ γαλλικὸν νοσοκομεῖον ἐνοσήλευσε κατὰ τὸ τελευταῖον ἐξάμηνον ἦτοι ἀπὸ τῆς 1ης Νοεμβρίου 1894 μέχρι 1ης Μαΐου ε.ε. 343 ἀσθενεῖς, ἐξ ὧν 171 γάλλους, 13 βέλγους, 19 ἑλβετοὺς καὶ 36 ἑλληνας. Ὁ μέγας οὗτος ἀριθμὸς τῶν δωρεὰν νοσηλευθέντων ἀπόρων ἐλλήνων καθῆκον ἐπιβάλλει εἰς ἅπασαν τὴν ἐνταῦθα ἀποικίαν ἐν βοήθειᾳ ὅσον ἔνεστι τὴν ἐφορτὴν τῆς ὁποίας αἱ καθαρὰὶ πρόσοδοι διατίθενται κατ' ἔτος ὑπὲρ τοῦ νοσοκομείου. Εἰσιτήρια, ἡμισυ δολλάριον ἕκαστον πωλοῦνται παρ' ἡμῶν. Τὰ εἰσιτήρια εἶναι ἡριθμημένα, οἱ δὲ κάτοχοι συμμετέχουσι τῆς tombola ἧτις θὰ λάβῃ χώραν.

Ατλαντίς, 8/6/1895, σελ. 3

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΙΚΙΑ ΕΝ ΓΕΩΡΓΙΑ

Ἡ ἐφημερίς „Τὰ Νέα“ δημοσιευομένη ἐν τῇ πόλει Savannah τῆς πολιτείας Γεωργία λέγει ὅτι δέκα ἑλληνες ὑπῆκοοι τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἐζήτησαν νὰ πολιτογραφηθῶσιν ἀμερικανοὶ προτιθέμενοι νὰ σχηματίσωσιν ἀποικίαν πλησίον τῆς κωμοπόλεως Eden ἐν τῷ δήμῳ Effingham. Δύο ἐκ τῶν ἐν Savannah ἑλλήνων οἵτινες εἶναι ἤδη ἀμερικανοὶ πολῖται εἶναι οἱ διοργανωταὶ τῆς ἀποικίας καὶ κατὰ τὰ λεγόμενα, τῆς ἐφημερίδος ὁ „Ἡλιος“ δημοσιευομένης ἐν τῇ πόλει Columbus πολλοὶ ἄλλοι ἑλληνες ἀναμένονταί φαίνεται δὲ ὅτι ἠγόρασαν γαίας λίαν καταλλήλους διὰ τὴν ἀμπελοφυτεῖαν καὶ προτίθενται νὰ ἐπιδοθῶσι καὶ εἰς τὴν οἰνοποιίαν. Ἡ ἐφημερίς „Advertiser“ δημοσιευομένη ἐν τῇ πόλει Brunswick ἐπαυνεῖ τοὺς ἑλλη-

νας ὡς χρηστοὺς καὶ φιλέργους ἀνδρας, ἡμεῖς δὲ συγγαίρομεν τοὺς λαβόντας τὴν ἰδέαν περὶ σχηματισμοῦ ἀποικίας πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς ἀντὶ νὰ περιφέρωνται ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν. Οἱ δέκα ἀποικοὶ ὀνομάζονται Νικ. Κουτουλάς, Νικόλαος Ματθαίου, Νικόλαος Τσολάκης, Ἰωάννης Ἀποστόπουλος, Γεώργιος Λάθας, Χρῆστος Τσοπέλας, Πολίτης Πετρόπουλος, Χρῆστος Βελισαρίου, Νικ. Σταθόπουλος καὶ Στρατῆς Ρόης.

ΑΤΛΑΝΤΙΣ — 16 Μαρτίου 1895.

— Οἱ ἐν Youngstown ἑλληνες κακῶς πράττουσι μεταφέρουτες ἐνταῦθα βάρβαρα καὶ ἀπληρωμένα ἔθιμα τῶν χωρίων των κινῶντα τὸν περίγελον τῶν ἀμερικανῶν. Ἄσπας ὁ τύπος ἀνέγραψεν ὅτι οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἑλληνες τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἔκαυσαν τὸν Ἰούδα τὸν Ἰσχαριώτην ὡς συνήθως γίνεται ἐν Ἑλλάδι. Τὸ τοιοῦτον κατακρίνεται δικαίως ὄχι μόνον ὡς ἀτοπον ἀλλὰ καὶ ὡς λίαν ἐξευτελιστικὸν διὰ τὴν ἀγίαν ἡμῶν θρησκείαν.

Ατλαντίς, 27/4/1895, σελ. 3

— Τινές τῶν ἐλληνικῶν ἐφημερίδων, ὡς παραδείγμα-
τος χάριν ἡ „*Ἀκρόπολις*“, ἡ „*Νέα Ἐφημερίς*“, ἡ „*Ἐ-*
φημερίς τῶν Συσχετίσεων“ ἐγένοντο θύματα ἐσχάτως
τῆς κομπορημοσύνης μερικῶν ἄρτι εἰς τὰς πατρίδας των
ἐντεῦθεν ἐπανακαμφάντων ἐλλήνων. Κατὰ τὰς ἐφημερί-
δας τὰ θυλάκια τῶν κυρίων τούτων ἔγεμον χρυσοῦ, ἐπε-
δείκνυον δὲ εἰς τὸν βουλιόμενον συναλλαγματικῆς χιλιάδων
λερῶν βεβαίως οἱ ἡμέτεροι συναδέλφοι δὲν ἐφαντάσθη-
σαν τὰ δημοσιευθέντα τὰ ἤκουσαν καὶ τὰ ἐδημοσίευσαν,
φρονοῦμεν ὅμως ὅτι ἔδει νὰ ὦσιν ἐπιφουλακτικώτεροι,
ἄλλως ἀκουσιῶς γίνονται ὑπαίτιοι κακῶν· αἱ χιλιάδες λε-
ρῶν δὲν ἀποκτώνται ἐντὸς τόσον βραχέως χρονικοῦ δια-
στήματος. Περαιτῶν νὰ προσθέσωμεν ὅτι τοιαῦτα δημο-
σιεύσεις ἐνθαρρύνουσιν ὡς μὴ ἔδει τὴν μετανάστευσιν ὃ δὲ
μετανάστης ἐργόμενος ἐνταῦθα μὲ τὴν ιδέαν ὅτι θὰ εὕρη
τὸν χρυσὸν εἰς τὰς ὁδοὺς ἀπαγοιτεύεται ἅμα τῇ ἀφίξει
του. Ὁ χρυσὸς σήμερον ἐν Ἀμερικῇ ἀποκτᾶται ἐξ ἴσου
δυσκόλως ὡς καὶ ἀπανταγού τῆς ὑψηλίου.

— Καὶ ἡ ἐν *Καρδίτση* φίλη „*Θεσσαλιῶτις*“ ἐώρτασε τὴν
δεκαετηρίδα τῆς δὲ ωραίου ἄρθρου ὑπὸ τὸν τίτλον „*Ἡ δύναμις*
τοῦ τύπου“. Τὸν διευθυντὴν τῆς „*Θεσσαλιῶτιδος*“ φίλον κ.
Α. Γ. Σαμαγούπουλον συγχαίρομεν θερμῶς συνιστῶντες τὴν ἀνά-
γνωσιν τοῦ περισπουδάστου ἄρθρου εἰς τοὺς δημοσιογράφους
ἐκείνους οἵτινες ἐξωνούμενοι ὑπὸ τοῦ πλειοδοτοῦντος γίνονται
ὄργανα ποταπῶν φιλοδοξιῶν ἢ κομματικῶν ἀπαιτήσεων.

Καρυτσιώτες μετανάστες στην Αμερική και σ' όλο τον κόσμο

Κώστας Αθ. Παΐσης, Δικηγόρος

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Τα Άγραφα βρίσκονται στο κέντρο του ορεινού όγκου της Πίνδου και αυτό συντέλεσε διαχρονικά στο να καταφεύγουν στα απρόσιτα, αλλά και ασφαλή μέρη του, όλοι οι κατατρεγμένοι κάτοικοι των πεδινών περιοχών, κυρίως της Θεσσαλίας, που δέχονταν πιέσεις από εχθρικά και ληστρικά φύλα, που λεηλατούσαν τον πλούτο του κάμπου και των εύπορων πόλεων. Τέτοια μεγάλα κύματα μετοικήσεων πληθυσμού προς τα Άγραφα υπήρχαν απ' τη Βυζαντινή εποχή λόγω επιδρομής σλαβικών ορδών και το ρεύμα κορυφώθηκε με την κατάκτηση της Θεσσαλίας απ' τους Τούρκους, ήδη απ' το 1420. Έτσι στα ορεινά της περιοχής μας έφτασαν άνθρωποι που δεν ήταν γεωργοκτηνοτρόφοι, όπως οι αυτόχθονες, αλλά προπάντων αστοί, έμποροι, επαγγελματίες και τεχνίτες, δίνοντας νέα ζωή και ώθηση στην οικονομία της ορεινής ζώνης. Η σύνθεση του πληθυσμού άλλαξε,

ΦΩΤΟ 1 : 1916. ΚΑΡΥΤΣΙΩΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ. Διακρίνονται καθιστοί από αριστερά προς τα δεξιά: Χαράλαμπος Τσιτσιμπίκος, Φώτης Τσιτσιμπίκος, Θανάσης Σκαμπαρδώνης, Μήτρος Τσιτσιμπίκος, Χαράλαμπος Νιζιός και κάποιος γαμπρός Τσιτσιμπικαίων από Νεοχώρι. ΟΡΘΙΟΙ από αριστερά προς τα δεξιά : Άγνωστος Νεοχωρίτης, επίσης άγνωστος Νεοχωρίτης, Ηλίας Κ. Τσιτσιμπίκος και Νικόλαος Θεοδ. Κολοβός (σημειώνεται με σταυρό).

βελτιώθηκε το βιωτικό επίπεδο και ο πλούτος που συσσωρεύτηκε βοήθησε την ανάπτυξη της παιδείας και των τεχνών και παράλληλα την ανάπτυξη του θρησκευτικού συναισθήματος με την ίδρυση πολλών σημαντικών ναών και μονών, μερικές απ' τις οποίες διασώθηκαν ως τις μέρες μας, φωτίζοντας τη γνώση μας για την πνευματική και πολιτιστική άνθηση εκείνης της περιόδου. Παράλληλα, πολλοί ήταν αυτοί που ταξίδευαν συχνά για εργασίες και εμπόριο στην Κωνσταντινούπολη, στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία, ταξίδια μακρινά και επικίνδυνα για την εποχή εκείνη. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε εδώ την περίπτωση του Καρυτσιώτη έμπορου Ζαφείρη, που έχασε τη ζωή του το 1712 κατά την επιστροφή του απ' τη Σύμρνη¹.

Στα τετρακόσια και πλέον χρόνια της Οθωμανικής κατοχής υπήρξαν φυσικά και στην περιοχή της Καρύτσας μετακινήσεις πληθυσμών και μετοικεσίες, που μοιάζουν με εσωτερική μετανάστευση. Κατά καιρούς οικογένειες έρχονταν, αλλά και οικογένειες έφευγαν, όταν οι συνθήκες στις πόλεις ευνοούσαν την επανεγκατάστασή τους. Τα ονόματα των οικογενειών αυτών, που είναι πάνω από εκατό, διατηρούνται ακόμα σε διάφορες τοποθεσίες του χωριού και των οικισμών του, γεγονός που αποδεικνύει και τη συνέχεια του βασιικού πυρήνα των κατοίκων στην κοινότητα, που κράτησε τη μνήμη αυτή. Ενδεικτικά και επιγραμματικά θα αναφερθούμε μόνο σε κάποιες πρόσφατες (τα τελευταία διακόσια χρόνια) εγκαταστάσεις οικογενειών στην Καρύτσα, για να επισημάνουμε ότι μερικές απ' τις σημερινές οικογένειες των Καρυτσιωτών προέρχονται από γειτονικές -και όχι μόνο- περιοχές, ήτοι: Μισσαίοι, Κολοβαίοι, Ντζημαίοι, Αρβανιταίοι (από Ήπειρο), Ντζαίοι (από Μπελιάια), Κοντοχρησταίοι, Κερασιωταίοι (Κερασιά), Τσιτσιμπικαίοι (Μεσολόγγι), Σκαμπαρδωναίοι (Βαλαώρα Ευρυτανίας), Ανδρωναίοι (Αγραφα), Τσιλικαίοι (Αργιθέα), Θανασαίοι (Καρβασαράς), Θεοδωροπουλαίοι (Πετρίλια), Ακριβαίοι, Ντάληδες, Σαλταίοι (Ευρυτανία) κ.α. Ωστόσο κάποιες άλλες οικογένειες εγκατέλειψαν την Καρύτσα τα χρόνια του πολέμου της ανεξαρτησίας (γύρω στα 1821, αλλά και μετά την καταστροφή του χωριού απ' τον Σκόνδρα πασά το 1823) και μετακινήθηκαν σε αστικά κυρίως κέντρα της Θεσσαλίας, όπως ενδεικτικά οι: Κακκίopoulos, Πεπόνας, Βλαχλής, Μόρφης, Τσιάπας, Μπακαμάτας, Μαγκλάρας, Μέτος, Μαγκλοβός, Λούτος, Σακκελάρης, Φανάρας, Κωνσταντός και πολλοί άλλοι.

Σήμερα, όμως, θα περιοριστούμε αποκλειστικά στην έρευνα της μετανάστευσης των Καρυτσιωτών κατά τον 20ο αιώνα, όπως τη ζήσαμε ή τη γνωρίσαμε μέσα απ' τις μαρτυρίες των συγχωριανών μας, αλλά και μέσα από έγγραφα, φωτογραφίες και αρχεία. Ο αιώνας αυτός σηματοδεύτηκε εξ αρχής με τη μαζική μετανάστευση προς την Αμερική, όπου οι νέοι της εποχής εκείνης προσπαθούσαν απεγνωσμένα να βρουν μια διέξοδο για να αλλάξουν ριζικά ζωή.

1. Επιστολή Αναστάσιου Γόρδιου, συστατική υπέρ του ιεροδιάκονου της μονής Πελεκητής Σεραφείμ, αδελφού του άτυχου εμπόρου Ζαφείρη. (βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΓΟΡΔΙΟΥ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ, επιστολή 409, σελ. 668).

Το μεγάλο κύμα των μεταναστών προς την Αμερική στις αρχές του 20ου αιώνα και η ανάγκη διαχείρισης του σοβαρού αυτού προβλήματος ανάγκασαν την Ελληνική Πολιτεία να επιληφθεί αρχικά του θέματος με το από 29-8-1912 Διάταγμα (ΦΕΚ 261/1912) και αργότερα να δηλώσει, ότι προσχωρεί στο τελικό πρωτόκολλο της Διεθνούς Διάσκεψης της Ρώμης στις 25-7-1921 (ΦΕΚ 273 Α/ 15-12-1922) και παράλληλα να θεσπίσει το **Ν. 2475/17-9-1920** (ΦΕΚ 214) «**Νόμο περί μεταναστεύσεως και αποδημίας**», που υπογράφεται απ' τον τότε Βασιλέα Αλέξανδρο, όπου χαρακτηριστικά στο Κεφάλαιο Α' και στο άρθρο «1» ορίζεται για πρώτη φορά η νομική έννοια του όρου «μετανάστης» ως εξής: «Μετανάστης θεωρείται πας επιβάτης τρίτης θέσεως ή πάσης άλλης εξομοιούμενης προς ταύτην υπό της υπηρεσίας της μεταναστεύσεως, μετά γνωμάτευσιν της εν άρθρω 39 επιτροπής, αναχωρών εξ ελληνικού λιμένος κατ' ευθείαν ή και εμμέσως δια ξένων λιμένων εις χώρας των άλλων, πλην της Ευρώπης, Ήπειρων, εξαιρέσει της Μικράς Ασίας και των βορείων παραλίων της Αφρικής μέχρι του πορθμού του Γιβραλτάρ. Μετάβασις εν γένει εις ξένην χώραν χαρακτηρίζεται ως αποδημία.» Το νόμο υπογράφουν οι Υπουργοί Ν. Πολίτης, Ι.Δ.Τσιριμώκος,, Κ.Δ.Ρακτιβάν, Μ.Νεγρεπόντης και Κ. Σπυρίδης.

ΦΩΤΟ 2 : ΚΑΡΥΤΣΙΩΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ ΤΟ 1917. Στην κάτω σειρά και μέσα σε λευκό πλαίσιο είναι ο Φώτης Ηλία Τσιτσιμπίκος, επίσης διακρίνεται ο Μήτρος Τσιτσιμπίκος (δεξιά προς τον άγνωστο βιολιτζή), ο Θανάσης Σκαμπαρδώνης στα δεξιά του και οι λοιποί μη καθαρά διακρινόμενοι είναι μέλη της οικογένειας των Τσιτσιμπικαίων και άλλοι Καρυτσιώτες.

Α) ΟΙ ΚΑΡΥΤΣΙΩΤΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ.

1) Η.Π.Α.:

Στις αρχές του 20ου αιώνα το μικρόβιο της μετανάστευσης στο Νέο Κόσμο για την αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης έφτασε γρήγορα και στη φτωχή Καρύτσα Δολόπων Ευρυτανίας -τότε-, ωστόσο τα πράγματα δεν ήταν απλά, τα ναύλα του ταξιδιού κόστιζαν ακριβά και το ταξίδι ήταν δύσκολο, μακρύ και δαπανηρό, μια αληθινή περιπέτεια στο άγνωστο. Την ευκαιρία μάλιστα αυτή εκμεταλλεύτηκαν διάφοροι τοκογλύφοι και πάσης φύσης δανειστές που προθυμοποιήθηκαν να δίνουν «ταξιδιωτικά» δάνεια με υπέρογκους τόκους στους πένητες Αγραφιώτες, που αναγκαστικά τα αποδέχονταν προκειμένου να πραγματοποιήσουν το φιλόδοξο όνειρό τους για μια νέα ζωή. Δεν είχαν, όμως, όλοι τη δυνατότητα να βρουν καράβι σε ελληνικό λιμάνι για τις ΗΠΑ και να ταχτοποιήσουν έγκαιρα τα έγγραφα τους γι' αυτό και κάποιοι πήγαιναν σε λιμάνια άλλων χωρών (Σικελία, Μασσαλία, Αμβέρσα κλπ) και κατευθύνονταν αρχικά προς την Κεντρική ή Νότια Αμερική μήπως μπορέσουν από εκεί να περάσουν στις ΗΠΑ. Ωστόσο στα Αμερικάνικα αρχεία βρίσκουμε στοιχεία μόνο για όσους μετανάστες έφτασαν επίσημα στη Νέα Υόρκη και πέρασαν απ' την καραντίνα της νήσου Έλλις, ανάμεσα σ' αυτούς υπάρχουν και κάποιοι Καρυτσιώτες.

Η Καρύτσα της εποχής εκείνης είχε πληθυσμό 474 κατοίκους (απογραφή 1907) εκ των οποίων 226 άνδρες και 248 γυναίκες, ενώ το 1920 ο πληθυσμός της ανέρχονταν σε 499 άτομα (236 άνδρες και 263 γυναίκες). Οι Καρυτσιώτες που μετανάστευσαν στην Αμερικανική ήπειρο το πρώτο τέταρτο του 20ου αιώνα ήταν 50 περίπου άτομα,² αριθμός μεγάλος αναλογικά για ένα τόσο μικρό χωριό, κάποιοι δε απ' αυτούς έμειναν εκεί μόνο λίγους μήνες, οι περισσότεροι μια δεκαετία περίπου, κάποιοι έχασαν τη ζωή τους εκεί και ελάχιστοι τελικά παρέμειναν εκεί. Τα πρόσωπα αυτά, που εγκατέλειψαν τότε το χωριό κυνηγώντας το -άπιαστο εν τέλει- αμερικανικό όνειρο, ήταν τα παρακάτω:

- 1) Αρβανίτης Γεώργιος του Σεραφείμ,
- 2) Αρβανίτης Δημήτριος του Σεραφείμ
- 3) Αρβανίτης Σεραφείμ του Ηλία
- 4) Θεοδωρόπουλος Απόστολος του Γεωργίου
- 5) Κερασιώτης Ανδρέας του Γεωργίου
- 6) Κερασιώτης Αλέξανδρος του Περικλή
- 7) Κερασιώτης Ευάγγελος του Ιωάννη
- 8) Κολοβός Νικόλαος του Θεοδώρου
- 9) Κολοβός Ηλίας του Πέτρου
- 10) Κολοβός Δημήτριος του Νικολάου

2. Πληροφορίες για τα ονόματα των Καρυτσιωτών μεταναστών στην Αμερική και για την τύχη τους μου έδωσαν κυρίως ο παπα-Κώστας Τσιλίκας, η Αγορίτσα Ευαγ. Κολοβού, ο δάσκαλος Ευαγ. Θεοδωρόπουλος, ο πατέρας μου Θανάσης Παίσιος, ο Ηλίας Τσιτσιμπίκος και πολλοί άλλοι.

- 11) Κολοβός Νικόλαος του Γεωργίου
- 12) Κολοβός Δημήτριος (Μήτρος) του Αθανασίου
- 13) Κολοβός Ηλίας του Αθανασίου
- 14) Κολοβός Γεώργιος του Αθανασίου
- 15) Κολοβός Κων/νος του Αθανασίου
- 16) Κολοβός Φώτιος του Νικολάου
- 17) Κολοβός Νέστωρ του Γεωργίου
- 18) Κοσμάς Νικόλαος του Πέτρου
- 19) Λιάκος Δημήτριος (Μήτρος) του Αναστασίου
- 20) Μίσσας Κώστας του Λεωνίδα
- 21) Μίσσας Τόλιας (Καρυτσιώτης από Πετριλία ;)
- 22) Ντζιός Βασίλειος του Παναγιώτη
- 23) Ντζιός Δημήτριος του Γεωργίου
- 24) Ντζιός Κων/νος του Γεωργίου
- 25) Ντζιός Χαράλαμπος του Παναγιώτη
- 26) Παΐσης Παναγιώτης του Ηλία
- 27) Παΐσης Βασίλειος του Ηλία
- 28) Παραθύρας Αχιλλέας του Κων/νου
- 29) Παραθύρας Απόστολος του Ηλία
- 30) Παραθύρας Νικόλαος του Ηλία
- 31) Παραθύρας Χαράλαμπος του Ηλία
- 32) Παραθύρας Βασίλειος του Κων/νου
- 33) Παραθύρας Νικόλαος του Κων/νου
- 34) Παραθύρας Σταύρος του Κων/νου
- 35) Παραθύρας Προκόπιος του Νικολάου
- 36) Σκαμπαρδώνης Αθανάσιος του Βασιλείου
- 37) Τσιλίκας Νικόλαος του Γεωργίου
- 38) Τσιλίκας Γεώργιος του Βασιλείου
- 39) Τσιτσιμπίκος Χαράλαμπος του Κων/νου
- 40) Τσιτσιμπίκος Φώτιος του Γεωργίου
- 41) Τσιτσιμπίκος Ηλίας του Βαΐου
- 42) Τσιτσιμπίκος Δημήτριος (Μήτρος) του Ιωάννη
- 43) Τσιτσιμπίκος Ηλίας του Κων/νου
- 44) Τσιτσιμπίκος Ιωάννης του Βαΐου
- 45) Τσιτσιμπίκος Μιχαήλ του Ιωάννη
- 46) Χριστοδούλου (ή Ντόβολος) Νικόλαος του Κων/νου
- 47) Χριστοδούλου (ή Ντόβολος) Αλκιβιάδης του Κων/νου
- 48) Χρήστου Ηλίας του Γεωργίου

Στοιχεία για αρκετούς απ' τους Καρυτσιώτες μετανάστες στις ΗΠΑ αντλούμε και απ' τα επίσημα αρχεία της νήσου ΕΛΛΙΣ στη Νέα Υόρκη, όπου αποβιβάστηκαν και έμειναν σε καραντίνα μέχρι να τους επιτραπεί η είσοδος. Απ' τα έγγραφα αυτά πληροφορούμαστε το ονοματεπώνυμό τους (*δυστυχώς χωρίς πατρώνυμο για αυτό κι εμφολοχωρεί η πιθανότητα συνωνυμίας και λάθους*), την ηλικία τους, τον τόπο καταγωγής, το όνομα του πλοίου που τους μετέφερε και την ημερομηνία άφιξής τους. Οι Καρυτσιώτες, λοιπόν, που έφτασαν στις ΗΠΑ (Νέα Υόρκη) με κανονικό και νόμιμο τρόπο ήταν αρχικά οι εξής:

Το 1909 έρχεται στη Νέα Υόρκη με το πλοίο «ΠΑΤΡΙΣ» ο πρώτος-«επίσημα»-καταγεγραμμένος Καρυτσιώτης μετανάστης, ο **Νικόλαος Χριστοδούλου** του Κων/νου (*εγγεγραμμένος στα Μητρώα της κοινότητας και ως Ντόβολος Νικόλαος καθότι τότε ήταν η περίοδος που ένας κλάδος της οικογένειας άλλαξε το επίθετό της από Ντόβολος σε Χριστοδούλου*), ο οποίος ήταν 19 ετών. Πολύ αργότερα, το 1927, έρχεται ο αδελφός του Αλκιβιάδης Χριστοδούλου (ή Ντόβολος) του Κων/νου, 34 ετών, με το πλοίο «President Wilson»

Το 1910 φτάνει ο Αχιλλέας Παραθύρας, 29 ετών με το πλοίο «ΑΘΗΝΑΙ». Το 1911 ο Βασίλειος Παραθύρας του Κων/νου, 25 ετών, με το πλοίο «SAN GIOVANNI». Το 1912 ο Νικόλαος Παραθύρας, 23 ετών, με το πλοίο «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» και το έτος 1914 επανέρχεται ο ίδιος με το πλοίο «ΙΩΑΝΝΙΝΑ». Επίσης το 1914 έρχεται ξανά ο Βασίλειος Παραθύρας του Κων/νου, 27 ετών, με το ίδιο πλοίο «ΙΩΑΝΝΙΝΑ» («ΙΟΑΝΝΙΝΑ»). Το 1914 ο Νικόλαος Παραθύρας του Ηλία, 25 ετών, έρχεται με το πλοίο «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ». Με το ίδιο πλοίο έρχεται και ο Απόστολος Παραθύρας, 26 ετών. Το 1914 φτάνει και ο Σταύρος Παραθύρας του Κων/νου, 42 ετών, με το πλοίο «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ» και μαζί του είναι και ο Νικόλαος Παραθύρας του Κων/νου, 27 ετών.

Το 1910 φτάνει ο Νέστωρ Κολοβός του Γεωργίου, 19 ετών, με το πλοίο «ΠΑΤΡΙΣ». Με το ίδιο πλοίο έρχεται το 1912 και ο Ευάγγελος Κολοβός, 22 ετών. Το 1911 έρχεται ο Ηλίας Τσιτσιμπίκος, 20 ετών, με το πλοίο «SAN GIOVANNI». Επίσης το 1912 έρχεται με το πλοίο «MACEDONIA» ο Χαράλαμπος Τσιτσιμπίκος, 25 ετών, δηλώνοντας μάλιστα ως τόπο καταγωγής του την Ευρυτανία.

Το 1910 φτάνει επίσης ο Κων/νος Ντζιός, 30 ετών και ο Δημήτριος Ντζιός 18 ετών με το πλοίο «ΑΘΗΝΑΙ», που φεύγει από Ήπειρο. Το 1914 έρχεται ο Χαράλαμπος Ντζιός του Παναγιώτη, 25 ετών, με το πλοίο «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ».

Το 1914 έρχεται ο Παναγιώτης Παΐσης του Ηλία, 18 ετών, με το πλοίο «BERLIN», ενώ το 1921 πηγαίνει και ο Βασίλειος Παΐσης του Ηλία, 26 ετών, με το πλοίο «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ».

Το 1914 έρχεται ο Κων/νος Μίσσας του Βασιλείου, 33 ετών, με το πλοίο «SAXONIA». Το ίδιο έτος ο Αναστάσιος Μίσσας (μάλλον από Πετρίλια) 27 ετών, με το πλοίο «ΙΩΑΝΝΙΝΑ» και ο ίδιος ξανά το 1916 με το πλοίο «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ». Το έτος 1922 φτάνει και ο Μίσσας Κων/νος του Λεωνίδα, 41 ετών με το πλοίο «CONSTANTINOPLE».

Το 1916 φτάνει ο Δημήτριος Λιάκος του Αναστασίου, 46 ετών, ίσως ο **γνηριότερος Καρυτσιώτης μετανάστης στις ΗΠΑ**, με το πλοίο «REGINA D' ITALIA».

Το 1921 ο Νικόλαος Παραθύρας του Ηλία, 37 ετών, φτάνει με το πλοίο «KING ALEXANDER». Με το ίδιο πλοίο έρχεται και ο γιός του Παραθύρας Προκόπιος του Νικολάου σε ηλικία μόλις 11 ετών, αυτός μάλιστα φέρεται να είναι ο νεαρότερος Καρυσιώτης που μετανάστευσε στην Αμερική. Ο ίδιος, ο Νικόλαος Παραθύρας, κάνει ένα δεύτερο ταξίδι και επανέρχεται το ίδιο έτος με το πλοίο «ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΣ».

Το 1921 έρχονται στις ΗΠΑ με το πλοίο «KING ALEXANDER» η οικογένεια Αρβανίτη (ή Αρβανιτά), ήτοι ο Σεραφείμ Αρβανίτης του Γεωργίου, 42 ετών, και τα δύο ανήλικα τέκνα του Θωμάς Αρβανίτης του Σεραφείμ, 12 ετών και Δημήτριος Αρβανίτης του Σεραφείμ, 14 ετών.

Οι εν λόγω μετανάστες (περί τα 25 άτομα) που καταγράφονται στους καταλόγους εισόδου της νήσου Έλλης, σε χρονική περίοδο δεκαεπτά περίπου ετών, είναι απόλυτα βέβαιο ότι εισήλθαν τότε απευθείας στις ΗΠΑ και εργάστηκαν νόμιμα εκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, ενώ κάποιοι απ' αυτούς έκαναν δυο και τρεις φορές το ταξίδι αυτό στο Νέο Κόσμο συνοδευόμενοι από αδελφια, τέκνα τους ή άλλους συγχωριανούς συγγενείς τους. Οι υπόλοιποι Καρυσιώτες μετανάστες πέρασαν στις ΗΠΑ ερχόμενοι απ' τη Νότιο Αμερική ή από άλλες γειτονικές χώρες των ΗΠΑ αποφεύγοντας τις σκληρές και γραφειοκρατικές διαδικασίες της νήσου Έλλης.

Οι παραπάνω καταγραφές, που αναφέρονται εδώ ενδεικτικά, υπάρχουν στα αρχεία επιβατών-επισκεπτών της νήσου Έλλης στο λιμάνι της Νέας Υόρκης και αφορούν μόνο όσους ταξίδεψαν νόμιμα στις ΗΠΑ και ακολούθησαν αυτή την κανονική γραφειοκρατική οδό. Η αναζητήσή τους, πάντως, στις σχετικές καταστάσεις είναι ιδιαίτερα δυσχερής λόγω δυσκολίας ή και προχειρότητας στην απόδοση των ελληνικών ονομάτων και τόπων στα Αγγλικά. Είναι χαρακτηριστικό επ' αυτού ότι στα αμερικανικά αρχεία το όνομα της Καρύτσας ως τόπου γέννησης-καταγωγής των μεταναστών αναφέρεται με πολλές γραφές, όπως: Karytsa, Karitsa, Carytsa, Caritsa, Karitza. Όμως κάποιοι άλλοι δηλώνουν γενικά και αόριστα ως τόπο καταγωγής τους την Ευρυτανία, το Καρπενήσι, την Ελλάδα κλπ. Μάλιστα, όσοι δεν έβρισκαν εισιτήριο σε ελληνικό καράβι (από Πειραιά, Πάτρα κ.ά) για να μην χάνουν χρόνο σε αναμονή πήγαιναν στην Σικελία, τη Νότια Ιταλία, τη Μασσαλία στη Γαλλία, την Αμβέρσα στο Βέλγιο κλπ και ξεκινούσαν με πλοίο που έφευγε από εκεί, γι' αυτό πολλοί δήλωναν στις περιπτώσεις αυτές απλά και γενικά την εθνικότητά τους ως «Greek» και τον τόπο καταγωγής τους γενικά ως «Greece».

Τα στοιχεία για τη ζωή των Καρυσιωτών μεταναστών στην Αμερική κατά το σχετικά μικρό χρονικό διάστημα που έζησαν και εργάστηκαν εκεί είναι μάλλον λιγοστά. Κατ' αρχήν σχεδόν όλοι γύρισαν μέσα σε μια δεκαετία ή δεκαπενταετία περίπου, άλλοι για στρατευτούν και να πάρουν με ενθουσιασμό μέρος στη Μικρασιατική Εκστρατεία κι άλλοι για να γλυτώσουν απ' τη φοβερή ισπανική γρίπη που θέριζε τότε (1918) την Αμερική με τη μορφή πανδημίας. Κάποιοι, όμως, απ' αυτούς πότισαν, όχι μόνο με τον ιδρώτα τους, αλλά και με το αίμα τους, το αγρόταγο δέντρο της αμερικάνικης ανάπτυξης, όπως:

1. Ο Μήτρος Τσιτσιμπίκος που σκοτώθηκε το 1919 δουλεύοντας στα κούτσουρα (ξυλεία),
2. Ο Νίκος Θεοδ. Κολοβός απ' τη Ράφηνα σκοτώθηκε από τραίνο, ενώ δούλευε στις σιδηροδρομικές γραμμές,
3. Ο Ηλίας Κων. Τσιτσιμπίκος πέθανε εκεί από την ισπανική γρίπη.
4. Επίσης στην Αμερική έχασαν τη ζωή τους από διάφορες αιτίες και οι Καρτσιώτες μετανάστες: Απόστολος Θεοδωρόπουλος, Ανδρέας Κερασιώτης, Ευάγγελος Κερασιώτης, Γεώργιος Τσιλικας (πέθανε στον Παναμά), ο Νίκος Γ. Τσιλικας πολύ αργότερα στην Αργεντινή, όπου ζούσε μόνιμα και πρόσφατα απεβίωσε στις ΗΠΑ ο υπέργηρος Βασίλειος Παν. Ντζιός, το 1985.
5. Όπως προαναφέρθηκε, οι περισσότεροι Καρτσιώτες δεν ταξίδεψαν απευθείας στη Νέα Υόρκη όπου ο έλεγχος ήταν πολύ αυστηρός και οι διαδικασίες εισόδου δύσκολες, αλλά πήγαν πρώτα στη Νότια Αμερική και από εκεί κατάφεραν κάποιοι να προωθηθούν στις Ηνωμένες Πολιτείες για δουλειά και αναζήτηση καλύτερης τύχης. Αρκετοί απ' αυτούς δούλεψαν ως ξυλοκόποι στα δάση της Καλιφόρνιας, άλλοι σε μεταλλεία και στους σιδηροδρόμους και κάποιοι στη διάνοιξη της Διώρυγας του Παναμά (όπως ο Γιώργος Τσιλικας και ο Κώστας Κολοβός). Ωστόσο οι περισσότεροι επέστρεψαν εξαντλημένοι απ' τη σκληρή δουλειά και σχεδόν το ίδιο φτωχοί, όπως έφυγαν, γιατί έπρεπε να επιστρέψουν και τα δανεικά που πήραν από τοκογλύφους για να πληρώσουν τα πανάκριβα ναύλα για το ταξίδι, ελάχιστοι κατάφεραν να μείνουν περισσότερο χρόνο εργαζόμενοι στην Αμερική και να στήσουν μετά μια καλή δουλειά στην Ελλάδα. Ενδεικτικά ο Ηλίας Πέτρου Κολοβός άνοιξε παγοποιείο στην Καρδίτσα μαζί με κάποιον Καφρίτσα, ο Κώστας Γεωργ. Ντζιός άνοιξε μαγαζί στην Καρδίτσα μαζί με τον Φούντα απ' το Βλάσδο, αλλά έπεσαν έξω και κάποιοι άλλοι άσκησαν μικρο-επαγγέλματα.

Ο Χαράλαμπος Τσιτσιμπίκος μαζί με τον Ηλία Τσιτσιμπίκο αγόρασαν ένα οικόπεδο στην Αθήνα (κοντά στην Ομόνοια), αλλά τελικά το πούλησαν γρήγορα και δεν τους έμεινε τίποτα. Ο Χαρ. Τσιτσιμπίκος, πιο γνωστός μας με το παρατσούκλι «Λέλας», γύρισε στην Καρδίτσα και καθώς καθόταν στο καφενείο ήταν η χαρά των παιδιών, γιατί συχνά μας έλεγε ιστορίες απ' τη ζωή του στην Αμερική και μας μάθαινε κάποιες αμερικάνικες λέξεις της καθημερινότητας, αφήνοντάς μας να τον κοιτάμε εκστασιασμένοι.

Ο Βασίλειος Παν. Ντζιός άνοιξε μπακάλικο στη Σανταρόζα της Καλιφόρνιας, αρχικά μαζί με τον Πάνο Πάιση και αργότερα εργάστηκε σαν σερβιτόρος. Έζησε μόνιμα στην Αμερική, όπου και πέθανε το 1985. Στην Ελλάδα ήλθε μόνο μια φορά το 1983 για να δει τον αδελφό του Χρήστο, που είχε επιστρέψει απ' την Πολωνία, όπου ήταν πολιτικός πρόσφυγας.

Προπολεμικά ο Κώστας Ντζιός, που του έμεινε και το παρατσούκλι «Αμερικάνος», γύρισε στην Καρδίτσα κι έκτισε ένα όμορφο σπίτι στο οικόπεδο ανάμεσα στις οικίες Βασίλη Κερασιώτη και Γιώργου Ντζιού, που σήμερα βρίσκεται σε ερείπια.

Ο Θανάσης Βασ. Σκαμπαρδώνης πήγε πρώτα στην Αργεντινή το 1914 και στη συνέχεια πέρασε στην Καλιφόρνια, όπου δούλεψε στην ξυλεία. Έστειλε τακτικά χρήματα στους δικούς του στο χωριό. Επέστρεψε το 1918 και έφερε μαζί του 3-4.000 δολάρια (τότε το δολάριο είχε 4,90 δραχμές) κι αγόρασε ένα μουλάρι, που ήταν ιδιαίτερα ατίθασο.³

Ελάχιστοι απ' τους μετανάστες αυτούς έφεραν χρήματα απ' την Αμερική σε ποσά ικανά να ζήσουν λίγο καλύτερα μετά. Κατά πρώτο λόγο ο Παναγιώτης Παΐσης καθώς και κάποιοι Παραθυραίοι και Αρβανιταίοι. Κάποιοι άλλοι, όπως ο Μήτρος Λιάκος, που ήταν και ο τελευταίος που πήγε στην Αμερική, έμειναν εκεί πολύ λίγο και επέστρεψαν άπραγοι.

Ο Νικόλαος Παραθύρας, που κιδύνεψε σ' ένα ταξίδι του απ' την Αμερική, επιστρέφοντας στην Καρύτσα έκτισε με δαπάνη του το 1918 το εξωκλήσι του Αγίου Νικολάου πλάι στον Καρυτσιώτη, ενώ πολύ αργότερα, το 1964, η οικογένεια Αρβανίτη έκτισε το ξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής.

Όμως δεν επέστρεψαν όλοι οι μετανάστες πίσω στην Καρύτσα, κάποιοι εγκαταστάθηκαν σε άλλα χωριά, όπως: Οι Μήτρος, Ηλίας και Γεώργιος Κολοβός, τέκνα του Αθανασίου Κολοβού, εγκαταστάθηκαν στην Αχλαδιά Καρδίτσας. Ο Φώτης Νικ. Κολοβός εγκαταστάθηκε στην περιοχή της Σκάρμιτζας Δομοκού, ο Κώστας Γ. Ντζιός πήγε στο Φανάρι, ο Μιχαήλ Τσιτσιμπίκος εγκαταστάθηκε στη Νέα Αγχίαλο Μαγνησίας. Επίσης στην Αμερική έμεινε μόνιμα ο Γεώργιος Τσιλίκας, που πέθανε στον Παναμά, ο Νικόλαος Τσιλίκας που πέθανε στην Αργεντινή, ο Αλέξανδρος Κερασιώτης που ήρθε μόνο για επίσκεψη μετά τον πόλεμο (κατά το 1952) και ο Βασίλειος Ντζιός, που απεβίωσε πρόσφατα στην Καλιφόρνια το 1985. Στην Αμερική έμεινε και ο Καρυτσιώτης στην καταγωγή Νικ. Πέτρου Κοσμάς που έφυγε απ' την Καστανιά Καρδίτσας για την Αμερική.

Ο αριθμός των Καρυτσιωτών (50 περίπου άτομα) που μετανάστευσαν μαζικά στην Αμερική απ' το 1909 έως το 1926 ήταν πολύ μεγάλος αναλογικά με τον πληθυσμό του χωριού, δεδομένου ότι στην απογραφή του 1900 η Καρύτσα είχε 498 κατοίκους και σε απογραφή του 1907 είχε 474 κατοίκους, η αφαίμαξη αυτή φάνηκε στην επόμενη απογραφή του 1920, όπου ο πληθυσμός της παρέμεινε σχεδόν ίδιος με 499 κατοίκους, γεγονός στο οποίο συντέλεσαν επίσης και οι απώλειες ανδρών στους πολέμους αυτής της περιόδου (Βαλκανικοί, Α' Παγκόσμιος και Μικρασιατική Εκστρατεία). Το 1928, που η κατάσταση είχε εξομαλυνθεί η απογραφή κατέγραψε στην Καρύτσα 587 άτομα. Σημειωτέον ότι την περίοδο αυτή (1900-1920) η Ελλάδα έχασε γενικά το 8% του Πληθυσμού της λόγω της αφαίμαξης που της προξένησε η μετανάστευση των τέκνων της, που αποτέλεσε αληθινή πληγή για τη χώρα.

Το ταξίδι στον Ατλαντικό ωκεανό κρατούσε περίπου τρεις εβδομάδες και γίνονταν κάτω από φρικτές και ασφυκτικές συνθήκες. Κάθε πλοίο έπαιρνε 1.200 επιβάτες περί-

3. Σύμφωνα με ενθύμηση του παπα-Κώστα Τσιλικά.

«ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ», «ΙΩΑΝΝΙΝΑ», «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ», «ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΣ», «ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ», «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ», «ΑΘΗΝΑΙ», πλοία με τα οποία ταξίδεψαν και οι Καρυσιώτες μετανάστες κ.ά. Επίσης κάποιοι Καρυσιώτες ταξίδεψαν και με ξένα πλοία, όπως τα: «SAN GIOVANNI», «PRESIDENT WILSONI», «KING ALEXANDER», «SAXONIA» και «REGINA D' ITALIAI».

Οι Καρυσιώτες μετανάστες στην Αμερική δημιούργησαν δικές τους παρέες και ομάδες, όπου έμπαιναν και συγγενείς ή φίλοι τους από άλλα γειτονικά χωριά, όπως φαίνεται καθαρά στις φωτογραφίες (στα χέρια μου βρίσκονται δύο τέτοιες ομαδικές φωτογραφίες Καρυσσιωτών στην Αμερική) που έβγαζαν και έστελναν στις οικογένειές τους στο χωριό. Σ' αυτές είχαν θέση και οι συμπατριώτες τους οργανοπαίχτες που τους διασκέδαζαν. Την εποχή αυτή εκτός απ' τα πονεμένα δημοτικά τραγούδια της ξενιτιάς, που πήραν μαζί τους οι μετανάστες, άνθισαν και δισκογραφήθηκαν εκεί τα σπουδαία ρεμπέτικα τραγούδια της Αμερικής, που ήταν εμπνευσμένα απ' τον πόνο του κατατρεγμένου, ξενιτεμένου και άμοιρου Έλληνα μετανάστη ή πρόσφυγα.

Το κύμα της μετανάστευσης των Καρυσσιωτών στις ΗΠΑ συνεχίστηκε και μεταπολεμικά, κυρίως δε μεταπολιτευτικά, ως το τρίτο μεταναστευτικό κύμα αυτού του αιώνα. Συνοπτικά θα αναφέρουμε εδώ ότι ήδη στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) ζούν σήμερα μόνιμα Καρυσιώτες απ' τη νέα γενιά των μεταναστών, που είτε εργάστηκαν εκεί για λίγα χρόνια, όπως η Βιβή Αντωνιάδου (το γένος Μίσσα), ο Λάζαρος Ντζιός με την οικογένειά του κ.ά. και επέστρεψαν, είτε εγκαταστάθηκαν εκεί κυρίως μετά το 1974. Σήμερα ζουν μόνιμα εκεί ο Χρήστος Τσιλίκας, γιός του παπα-Κώστα με τη σύζυγό του και τον γιό τους Κων/νο (στο Σικάγο), η Ελένη Αναστ. Ντζήμα με το σύζυγό της Νικ. Μανωλάκη και τα παιδιά τους Μαρία και Θωμά (Νέα Υόρκη - Κονέκτικατ), ο Δημήτρης Αποστ. Κολοβός (Νότια Καρολίνα) με τα παιδιά του, ο Γιάννης Δημ. Κολοβός (Φλώριδα) με την οικογένειά του κ.α.

2) ΑΡΓΕΝΤΙΝΗ.

Η Αργεντινή αποτέλεσε αρχικό αναγκαστικό προορισμό για όσους Καρυσιώτες δεν μπόρεσαν να πάνε απευθείας στις ΗΠΑ. Κάποιοι κατάφεραν να πραγματοποιήσουν το ταξίδι αυτό προς τις Ηνωμένες Πολιτείες (όπως ο Θανάσης Σκαμπαρδώνης) και άλλοι όχι. Απ' τα στοιχεία που έχουμε για την Αργεντινή, εκεί εγκαταστάθηκε μόνιμα μόνο η οικογένεια του **Νίκου Τσιλίκ**α. Να σημειώσουμε, εν προκειμένω, ότι οι μετανάστες, ακόμα και αυτοί που έμειναν μόνιμα στην Αμερική, δεν αποκόπηκαν απ' τους συγγενείς τους και τις ρίζες τους και διατηρούσαν αλληλογραφία με τα αδελφια τους στο χωριό ακόμα και μέσα στη δίνη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Χαρακτηριστική και εντυπωσιακή επ' αυτού είναι η παρακάτω επιστολή που έστειλε την **1-12-1946** απ' την Αργεντινή ο **Νικόλαος Τσιλίκ**ας στον αδελφό του Χρήστο Τσιλίκα στην Καρύτσα και η οποία έχει αυτούσια ως εξής:

«Βουένος Αϊρες τη 1η Δεκεμβρίου 1946.

Αγαπητέ μου αδελφέ Χρίστο.

Υγειαίνω, όπερ και δ' υμάς ποθώ.

Έλαβον προ ημερών αγαπητήν σου επιστολήν/ και εχάρην δια την καλήν σου υγείαν. Παραπονείσθε δια τί δεν γράφω τακτικά,/έχετε δίκαιον, αλλά και η ξενιτιά έχει τα βάσανά της. Πέριση ήτο η κυρία μου ασθενής/ από το πόδι της. Έγινε καλά, εφέτος έχω ένα από τα παιδιά άρρωστο, τον Γεώργιον, από /μήνα Αύγουστον, αλλά καλλιτέρευσε και θα γίνει καλά.

Μου γράφης εάν θα έλθω αυτού...../Εις αυτό θα σας απαντήσω όταν ησυχάσει η αυτού κατάστασης.

Προ ημερών έλαβα γράμμα από Παντζίδιον (;)/εις το οποίον μου αγγγέλλουν τον θάνατον της πεθεράς μου, απεβίωσε εις τας 13 Νοεμβρίου ε.ε.

Έτερον ουδέν.

Πολλά χαιρετίσματα εις την οικογένειάν σου/ ιδιτέρως εις Αιδεσιμώτατον Κωνσταντίον εκ μέρους μου και εκ μέρους συζύγου Αντιγόνης/και ανεψιών σου Ελισάβετ, Γεώργιον και Ανδρέαν.

Σας φιλώ

ο Αδελφός σας Ν. Τσιλίκας»

Την επιστολή αυτή μου είχε παραδώσει ο αείμνηστος εφημέριος της Καρύτσας παπα-Κώστας Τσιλίκας (1906-1994), που την είχε στα χέρια του επειδή ήταν γιος του Χρήστου Τσιλικά, αδελφού του μετανάστη στην Αργεντινή Νίκου Τσιλικά.

Ο Νικόλαος Τσιλίκας του Γεωργίου (Γεωργούλα), γεννημένος στην Καρύτσα το 1893, πήγε ως μετανάστης στην Αργεντινή με τη σύζυγό του Αντιγόνη Ανδριοπούλου. Στις 16-10-1930 γεννήθηκε εκεί ο γιός τους Γεώργιος, στις 5/6/1932 ο Ανδρέας και μετά η κόρη τους Ελισάβετ, που αναφέρονται στην πιά πάνω επιστολή. Η διασωθείσα εδώ επιστολή είναι απαντητική άλλης που του είχε ταχυδρομήσει απ' την Καρύτσα ο αδελφός του Χρήστος. Είναι καλογραμμένη και αρκετά ορθογραφημένη, γεγονός που φανερώνει ότι ο επιστολογράφος είχε λάβει ελληνική παιδεία. Ο πόλεμος έχει ήδη τελειώσει στα τέλη του 1946, αλλά ο Νίκος Τσιλίκας διατάζει να απαντήσει για το πότε θα έλθει στην Ελλάδα και επιφυλάσσεται έως ότου «ησυχάσει η αυτού κατάστασης.....», καθότι φαίνεται πως παρακολουθεί την πολιτική κατάσταση, η οποία ήταν ρευστή τότε στην Ελλάδα, αφού βρίσκονταν ήδη στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Μάλιστα τα αποσιωπητικά που βάζει δείχνουν καθαρά πόσο διακριτικός και διστακτικός είναι να σχολιάσει την πολιτική κατάσταση, που ήταν όντως ρευστή και αβέβαιη. Στο γράμμα αναφέρει επιγραμματικά ότι κι «η ξενιτιά έχει τα βάσανά της» και παρ' όλο που ο ίδιος βρίσκεται εκεί πάνω από 25 χρόνια αισθάνεται ακόμα ξένος και επισημαίνει ότι ήταν άρρωστη η σύζυγός του και έγινε καλά, αλλά ότι ήδη απ' τον Αύγουστο έχει άρρωστο τον δεκαεξάχρονο γιό του Γεώργιο (ο οποίος, γνωρίζουμε, ότι από την παιδική του ηλικία παρουσίασε σοβαρά καρδιακά προβλήματα και ρευματικό πυρετό, που τον ταλαιπώρησαν σ' όλη τη

ΦΩΤΟ 4. Η οικογένεια του Νίκου Τσιλικά στην Αργεντινή το 1935.

ζωή του και πέθανε 65 ετών). Ο αναφερόμενος στην επιστολή ως «Παντζόιος» μάλλον είναι ο Καρυσιώτης Πάνος Ντζιός. Καταλήγει δε στέλνοντας ιδιαίτερα χαιρετίσματα στον αιδεσιμώτατο Κωνσταντίνο, που είναι ο γιός του Χρήστου Τσιλικά, ο ήδη ιερέας απ' το 1936 Κων/νος Τσιλίκας, εφημέριος της Καρύτσας.

Σχεδόν ένα αιώνα μετά, η οικογένεια Τσιλικά απ' την Αργεντινή διατηρεί ακόμα -τυπικά τουλάχιστον - τους δεσμούς της με την Καρύτσα και κάποια απ' τα μέλη της, εγγόνια και διασέγγονα, παραμένουν και σήμερα εγγεγραμμένοι στα Μητρώα και στους σημερινούς εκλογικούς καταλόγους του χωριού μας. Είναι ο Ανδρέας Τσιλίκας του Νικολάου και της Αντιγόνης, η Ελίδα Τσιλικά του Παναγιώτη σύζυγος Ανδρέα Τσιλικά και η κόρη τους Αριάδνη-Ειρήνη Τσιλικά του Ανδρέα και της Ελίδα.

Ξεχωριστή μνεία, ωστόσο, θα κάνουμε επ' ευκαιρία εδώ για τον **Γεώργιο Τσιλικά του Νικολάου (1930-1995)** που υπήρξε λαμπρός μουσουργός, κιθαρίστας και μουσικοπαιδαγωγός στην Αργεντινή, γνωστός εκεί ως **JORGE TSILICAS**, καλλιτέχνης με **παγκόσμια** ακτινοβολία και αναγνώριση. Ο κορυφαίος αυτός μουσικός της Αργεντινής, γιός του Νίκου και της Αντιγόνης Τσιλικά, γεννήθηκε στο Μπουένος Άιρες το 1930. Ξεκίνησε σπουδές κιθάρας το 1940 και απ' το 1950 άρχισε να σπουδάζει σε ωδεία. Χαρακτηρίστηκε ως κορυφαίος συνθέτης της γενιάς του. Σπούδασε με υποτροφίες σε Αργεντινή και Ιταλία. Το 1972 έλαβε βραβείο για την «πειραματική μουσική του» απ' το Εθνικό Ίδρυμα Τεχνών της Αργεντινής και κατά τη διάρκεια της πολύχρονης μουσικής δραστηριότητάς του έλαβε πολλά κρατικά βραβεία και επαίνους σε παγκόσμιο επίπεδο. Δυστυχώς η ευπαθής καρδιά του τον πρόδωσε και απεβίωσε στο Μπουένος Άιρες στις 2-1-1995, όπου ετάφη με πολλές τιμές απ' την καλλιτεχνική κοινότητα της Αργεντινής και τη μικρή ελληνική κοινότητα της πόλης. Το μουσικό έργο του υπήρξε τεράστιο. Άρχισε το 1961 με το «Πρελούδιο για πιάνο» και η εργογραφία του αποτελείται από 58 ολοκληρωμένες συνθέσεις και άλλες 8 ημιτελείς. Πολλά απ' τα έργα του φέρουν ελληνικούς τίτλους και θέματα, όπως: «Κύκλωσις» (1968), «Αφιέρωμα στον Νίκο Καζαντζάκη» (1971), «Περικύκλωσις» (Perikiklosis 1977), «Ο θάνατος και ο Έρως» (1974), «Μονόλογος για κιθά-

ΦΩΤΟ 5 : Ο μουσουργός Γιώργος Τσιλικάς (JORGE TSILICAS) σε δημοσίευμα στην ομογενειακή εφημερίδα "ΕΛΛΑΣ" της Αργεντινής το 1972.

ρα»(1974), «Συνέργεια» για δύο κιθάρες (1974), «Τρίγωνον» για δύο φλάουτα (1978), «Ανδρόγυνος» μπαλέτο για κρουστά,πιάνο,τύμπανα (1982), «Εις μνήμην» γράφτηκε μάλλον για τον πατέρα του Νίκο (1984), «Ωδή στον Πικάσο» σε κείμενο Οδυσσέα Ελύτη (1985), «Διαφωνία» για δύο κιθάρες (1968),«Διάγραμμα» για κιθάρα (1986), «Δίπυλον» για 4 κιθάρες (1987), «Μουσική» (1988), «Θερμοπύλες» (Termopilas), χορωδία σε ποίημα Κώστα Θρακιώτη, αφιερωμένο στους προγόνους του, «Αντιγόνη» (1994) αφιερωμένο στη μητέρα του και πολλά άλλα. Δυστυχώς μόνο δύο απ' τα έργα του ερμηνεύτηκαν στην Ελλάδα, το «ΣΑΛΠΙΣΜΑ» (Clarinata) σε ποίηση Αλέξη Ζακυνθινού (1984) απ' το Ωδείο «Νάκας» στις 23-11-2006 σε συνεργασία Ένωσης Ελλήνων Μουσουργών και Αρχείου Μουσουργών Θωμά Ταμβάκου, όπου παρουσιάστηκαν Έλληνες μουσικοί της Δια-

σποράς καθώς επίσης το έργο του «Τρίπτυχο» (1978), που παρουσιάστηκε στις 15-3-2008 σε συναυλία στον «Παρνασσό». Πάνω από 20 έργα του Τσιλικά έχουν παρουσιασθεί σε 35 χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής και υπήρξαν πολλά κολακευτικά δημοσιεύματα γι' αυτόν και διάφορες διακρίσεις. Μακάρι να γινόταν ώστε το σπουδαίο αυτό τέκνο μας της διασποράς να τιμηθεί απ' το μακρινό χωριό του και προπάντων απ' την Ελληνική Πολιτεία, όπως του αξίζει⁴.

4. Σημαντικά στοιχεία και πληροφορίες για τον μουσουργό Γιώργο Τσιλικά (JORGE TSILICAS) και το έργο του δημοσιεύονται απ' τον μουσικογράφο και ερευνητή ΘΩΜΑ ΤΑΜΒΑΚΟ στο ΑΡΧΕΙΟ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΟΥΣΟΥΡΓΩΝ (Ελληνικής καταγωγής μουσουργοί στη διασπορά), αναρτημένα απ' τον Φεβρουάριο του 2013 και στο διαδίκτυο <http://www.tar.gr/content/print.php?id=4285>, <http://tamvakosarchive.blogspot.com/>

3) ΠΑΝΑΜΑΣ.

Στον Παναμά πήγε ο Γεώργιος Τσιλίκας του Βασιλείου, ο οποίος εργάστηκε στα έργα διάνοιξης της Διώρυγας του Παναμά, έμεινε μόνιμα στη χώρα και πέθανε εκεί. Στη διάνοιξη της Διώρυγας εργάστηκε επίσης και ο Κώστας Αθαν. Κολοβός.

4) ΚΑΝΑΔΑΣ.

Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1960 μετανάστευσε στον Καναδά ο Αμύντας Ηλία Σκαμπαρδώνης (που απεβίωσε εκεί το 2021) με τη σύζυγό του Λουκία και τα παιδιά τους Ναταλία και Ηλία, ενώ εκεί γεννήθηκαν και άλλα δύο τέκνα ο Φίλιππος και ο Αλέξανδρος στο Μόντρεαλ, όπου ζουν μόνιμα.

Στο Καναδά επίσης μετανάστευσαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η Χαρίκλεια Δημ. Κολοβού συζ. Δημ. Μαρούλη, που ζουν μόνιμα στο Τορόντο με τα τρία παιδιά τους, ακολούθησε ο αδελφός της Χαράλαμπος Δημ. Κολοβός, που έζησε εκεί είκοσι περίπου χρόνια και επέστρεψε και ο αδελφός τους Ευάγγελος Δημ. Κολοβός, που ζεί και σήμερα μόνιμα εκεί με την οικογένειά του (τέσσερα παιδιά) επίσης στο Τορόντο.

Β) ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ.

1) ΓΕΡΜΑΝΙΑ: Μεταπολεμικά η Γερμανία δέχτηκε οργανωμένη μετανάστευση νέων και υγιών εργατικών χεριών για την ανασυγκρότησή της. Με τον τρόπο αυτό η ηττημένη Γερμανία «εκδικήθηκε» τη ρημαγμένη απ' τον πόλεμο Ελλάδα αφαιρώντας απ' αυτήν τον ανθό της νεολαίας της. Τα τραίνα έφευγαν γεμάτα απ' τη Θεσσαλονίκη για το Μόναχο κάτω απ' τους ήχους των λυπητερών τραγουδιών του Καζαντζίδη, που η φωνή του ακόμα και σήμερα κάνει τους ξενιτεμένους να δακρύζουν:

ΦΩΤΟ 6.: Ευχετήρια καρτ-ποστάλ του Ηλία Μανώλη απ' το Σαντμπάχ της Γερμανίας προς τους συγγενείς του στην Καρύτσα στις 2-11-1964 με τη σημείωση: "Άποψη του χωριού που ζούμε".

*«Στις φάμπρικές της Γερμανίας και στου Βελγίου τις στοές,
πόσα παιδιά σκληρά δουλεύουν και κλαίνε οι μάνες μοναχές.
Κακούργα μετανάστευση, κακούργα ξενιτιά,
μας πήρες απ' τον τόπο μας τα πιο καλά παιδιά.
Στον Καναδά, στη Βραζιλία και πέρα στην Αμερική,
στη μακρινή την Αυστραλία, πόσα παιδιά, αχ, πονούν κι εκεί.
Κάνε κουράγιο μετανάστη, κάνε λεβέντη μου υπομονή
του γυρισμού σου το καράβι πάλι μια μέρα, αχ, θα φανεί».*

Οι απλοϊκοί, αλλά γεμάτοι πόνο και σπαραγμό στίχοι του Κώστα Βίρβου ήταν σκέτη μαχαιριά στις πληγωμένες καρδιές των νεαρών μεταναστών, που συνταράζονταν απ' τη βαθεία φωνή του Στέλιου Καζαντζίδα, μια φωνή σύμβολο της μεταπολεμικής μετανάστευσης. Ο πόνος της μάνας και της αγαπημένης, που έμειναν πίσω, διαπέρασαν τα δημοτικά και λαϊκά τραγούδια της ξενιτιάς εκείνη την εποχή και τα πότισαν με δάκρυα καυτά.

Απ' τη δεκαετία του 1950 μετανάστευσαν απ' την Καρύτσα για εργασία στη Γερμανία οι Δημήτριος Στεργίου, Χαράλαμπος Φώτη Κολοβός, Γεώργιος Ακρίβος, Σωκράτης Κερασιώτης, Χαράλαμπος Κολοβός και στις αρχές της δεκαετίας του 1960 (μάλλον το 1962) ο Ηλίας Ηλ. Μανώλης και η σύζυγός του Τριανταφυλλιά το γένος Ευαγ. Κολοβού, αργότερα πήγε η Άρτεμις Κολοβού συζ. Τάσου Δημητρίου με τα παιδιά τους, οι κόρες του Βασίλη Μανώλη Δήμητρα και Αικατερίνη, ενώ ακολούθησε περί το 1990 η Αρετή Ιωαν. Σκαμπαρδώνη με το σύζυγό της Αθαν. Φαρμάκη, που υπηρέτησαν εκεί ως δάσκαλοι και αρκετοί άλλοι. Σήμερα ζούν μόνιμα στη Γερμανία Καρυτσιώτες που μετανάστευσαν εκεί μεταπολιτευτικά ή και μεταμνημονιακά, όπως οι: Αποστόλης Λάμπρου Στεργίου, Κώστας Αγγ. Στεργίου, Βασιλική (Βάλια) Χρυσ. Τσιτσιμπίκου, Ευαγγελία Γρηγ. Ντζιού συζ. Κίμωνος Τσουρή, Χάρης Ηλία Τσιλικας, Καλλιόπη (Κάλλια) Βασ. Τσιτσιμπίκου κ. ά., που ζουν και εργάζονται εκεί έχοντας δημιουργήσει οικογένειες.⁵

2) ΓΑΛΛΙΑ: Στη Γαλλία πήγε μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή ο Χρήστος Μίσσας απ' τη Λογγά της Καρύτσας, που έφτασε αρχικά στη Μασσαλία και στη συνέχεια εγκαταστάθηκε για αρκετά χρόνια στη Λυόν, όπου άνοιξε κατάστημα εστίασης. Εγατέλειψε τη Γαλλία όταν μπήκαν εκεί οι Γερμανοί εκεί το 1940 και επέστρεψε στην Καρύτσα. Στη Γαλλία ζει σήμερα μόνιμα η Αναστασία Δημ. Ντόβολου με το συζυγό της Μαρσέλ Ονιόν και τα παιδιά τους Αλέξη και Τατιάνα που ζουν στο Κονιάκ.

3) ΒΕΛΓΙΟ: Στο Βέλγιο έφτασε το 1955 ο εικοσάχρονος **Γιώργος Κερασιώτης**, γιός του Βασίλη Κερασιώτη και της Χαρίκλειας Κολοβού και εργάστηκε αρχικά σε ορυχεία. Το 1960 παντρεύτηκε τη Βελγίδα Georgian, κόρη Καθολικής οικογένειας και απέκτησαν δύο κό-

5. Φυσικά ακόμα και η μετανάστευση στη Γερμανία δεν ήταν εύκολη για όλους. Οι συντηρητικές κυβερνήσεις στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο και η δικτατορία που ακολούθησε έδιναν άδειες για μετανάστευση μόνο σ' αυτούς που κατάφεραν να εξασφαλίσουν πιστοποιητικά "κοινωνικών φρονημάτων«, γιατί τους πολιτικούς αντιπάλους και τους συνοδοιπόρους τους φρόντιζαν να τους στέλνουν οι ίδιοι για παρθενισμό στα γνωστά ξερονήσια....

ρες, την Katy και τη Magali και ένα αγόρι, τον Marcel. Εργάστηκε σε φορτηγά του Δήμου που έριχναν το χειμώνα αλάτι στους παγωμένους δρόμους. Αργότερα συνεργάστηκε με τον πεθερό του, αγόρασε δικά του φορτηγά και άνοιξαν μάντρα με οικοδομικά υλικά. Σήμερα ο γιος του ίδρυσε μεγάλη εταιρία οικοδομικών υλικών και σ' αυτή απασχολούνται πολλά μέλη της οικογένειας και ζουν στο μικρό οικισμό Jalhay στο Δήμο Spa. Ο αδελφός του Αποστόλης είχε ταξιδέψει για να τον επισκεφτεί στο Βέλγιο γύρω στα 1970. Δυστυχώς, επειδή ο Γιώργος Κερασιώτης έφυγε «κρυφά» απ' την Ελλάδα χωρίς να εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις, δεν μπορούσε να επισκεφτεί την πατρίδα του και ήρθε για πρώτη φορά εδώ κατά το 1980, κάνοντας ιδιαίτερη εντύπωση με τα σπαστά και παράξενα ελληνικά που μιλούσε με γαλλική προφορά. Ήταν άνθρωπος εργατικός, καλοσυνάτος και συμπαθέστατος. Έκτοτε έρχονταν συχνά στην Ελλάδα και ο ίδιος και η οικογένειά του. Ο αδελφός του Αποστόλης τον είχε επισκεφτεί στο Βέλγιο γύρω στα 1970. Ο Γιώργος Κερασιώτης απεβίωσε στο Βέλγιο στις 1/11/2020 από COVID σε ηλικία 85 ετών.⁶

4) ΕΛΒΕΤΙΑ: Στην Ελβετία πήγε για δουλειά ο Κώστας Ζαχαρία Κολοβός, ο οποίος ανέπτυξε και δραστηριότητα ως Πρόεδρος του προοδευτικού συλλόγου Ελλήνων μεταναστών στην περιοχή Βέτζικο κοντά στη Ζυρίχη. Δυστυχώς έχασε τη ζωή του εκεί στις 7/3/1965. Ο θάνατός του αποδόθηκε σε ατύχημα, ενώ υπήρξαν απ' την οικογένειά του και υπόνοιες για εγκληματική ενέργεια⁷.

5) ΑΓΓΛΙΑ: Τη δεκαετία του 1970 βρέθηκαν για εργασία στην Αγγλία η Ελένη Γρηγ. Μίσσα, η Ελευθερία Ευαγ. Κερασιώτη, η αδελφή της Αθηνά Ευαγ. Κερασιώτη και λίγο αργότερα πήγε ο Γιάννης Ηλία Μανώλης και στις μέρες μας, δηλαδή πολλά χρόνια μετά, τα παιδιά του Ρόζα και Αλέξανδρος. Σήμερα στην Οξφόρδη ζει και εργάζεται ως γιατρός ο Βασίλειος Βασιλείου γιός της Αθηνάς Κερασιώτη. Στην Αγγλία επίσης εργάζεται και η Ελισάβετ (Ελλη) Νταϊρη κ. ά.

6) ΒΟΡΕΙΑ ΙΡΛΑΝΔΙΑ: Στη Βορ. Ιρλανδία, που ανήκει στο Ηνωμένο Βασίλειο, ζεί μόνιμα και εργάζεται ο Βασίλης Παΐσης του Ιωάννη με τη σύζυγό του και την κόρη τους.

7) ΙΤΑΛΙΑ: Στην Ιταλία βρέθηκε η Αλεξάνδρα Χρ. Καραπατή όπου παντρεύτηκε σε δεύτερο γάμο, έζησε εκεί (Ρώμη) κι έχασε τη ζωή της σε ατύχημα. Επίσης στην Ιταλία βρέθηκαν και έζησαν κατά διαστήματα, και πολλά άλλα Καρυσιώτικης καταγωγής άτομα με μεικτούς γάμους

8) ΔΑΝΙΑ: Στη χώρα αυτή ζεί μόνιμα η Νίκη Ντζιού του Σταύρου με το σύζυγο και την κόρη τους, στην πόλη Φρεντερίσια.

9) ΟΛΛΑΝΔΙΑ: Νατάσα Αποστ. Στεργίου.

6. Ευχαριστώ την ανηψιά του Αλεξάνδρα Αποστ. Κερασιώτη για τις πληροφορίες σχετικά με τον Γιώργο Κερασιώτη. Θερμές ευχαριστίες επίσης για τις πληροφορίες που μου έδωσαν οφείλω στους Χαράλ. Δημ. Κολοβό, Αποστόλη Ι. Μίσσα και προπάντων στη Ληξιαρχο του Δήμου Ν. Πλαστήρα Μαρία Ιωαν. Παΐση.

7. Σχετικές πληροφορίες για τον Κώστα Κολοβό στην Ελβετία έλαβα απ' την Αλεξάνδρα Ευαγ. Κολοβού και την ευχαριστώ.

10). ΣΟΥΗΔΙΑ: Η Σουηδία αποτέλεσε ιδιαίτερα δελεαστικό τόπο μετανάστευσης για τους Καρυσσιώτες, τόσο μεταπολεμικά, όσο και μέχρι σήμερα. Μάλιστα το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των μεταναστών αυτών είναι ότι συνηθίζουν να πηγαينόερχονται στην Ελλάδα απ' τη Στοκχόλμη, όπου διαμένουν. Απ' τις πρώτες που πήγαν για εργασία εκεί ήταν η οικογένεια του Λάζαρου Παΐση. Από παλιά επίσης βρέθηκε εκεί ο Γιώργος Παναγ. Παπαδόπουλος με την οικογένειά του (τρεις κόρες), η αδελφή του Όλγα με το σύζυγό της Νίκο Μιχαήλο καθώς και η οικογένεια του Λεωνίδα Παναγ. Παπαδόπουλου. Επίσης ο Βασίλης Ευαγ. Στεργίου με την οικογένειά του που εργάστηκε εκεί για χρόνια ως γιατρός και επέστρεψε. Σήμερα ζει εκεί η Ευθαλία Σκαμπαρδώνη με το σύζυγό της Ηλία Κανδήλα, που ακόμα πηγαينόερχονται στη χώρα και απ' τα παιδιά τους ο Δημήτρης επέστρεψε, ενώ η Βάσω ζει και εργάζεται εκεί.. Επίσης ζει και εργάζεται εκεί ο Δημήτρης Παΐσης του Λάζαρου με την οικογένειά του, ο Βασίλης Κων/νου Παΐσης με την οικογένειά του (δύο κόρες) και η αδελφή του Μαρία Κων/νου Παΐση με την οικογένειά της (δύο παιδιά). Τέλος στη Σουηδία ζει και εργάζεται σήμερα και ο Παναγιώτης Σαλαπασιδής (γιος της Μαρίας Παν. Παπαδόπουλου) ενώ και αρκετοί άλλοι βρέθηκαν εκεί για μικρά διαστήματα ⁸.

11) ΚΥΠΡΟΣ: Πολλοί Καρυσσιώτες βρέθηκαν κατά καιρούς στην Κύπρο υπηρετώντας εκεί τη στρατιωτική τους θητεία, ωστόσο κάποιοι πήγαν εκεί τα τελευταία χρόνια για εργασία όπως οι Κώστας Παναγ. Κολοβός, Δημ. Ακρίβος, Δημήτρης Παναγ. Παΐσης με τη σύζυγό του Βάσω Καλότχου, το ζεύγος Φώτη Απ. Ντζήμα-Ειρήνης Ντζιού, που επέστρεψαν άπαντες ενώ στην Κύπρο ζει πλέον μόνιμα και εργάζεται ως γιατρός στη Λευκωσία ο Βασίλης Δημ. Παΐσης με την οικογένειά του. ⁹

Γ) ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ.

Σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης έζησαν δεκαοκτώ (18) Καρυσσιώτες, που βίωσαν την **ιδιότυπη ξενιτιά** των πολιτικών προσφύγων, αριθμός δυσανάλογα μεγάλος σε σχέση με τον πληθυσμό του χωριού. Πρόκειται για Καρυσσιώτες που βρέθηκαν στη δίνη του αιματηρού εμφυλίου πολέμου που συντάραξε και πλήγωσε τη χώρα μας κατά τα έτη 1947-1949 και στη συνέχεια ακολούθησαν -εκούσια ή ακούσια - το δρόμο της προσφυγιάς σε τρεις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, που βρίσκονταν τότε κάτω απ' τη Σοβιετική επιρροή.

Οι Καρυσσιώτες **πολιτικοί πρόσφυγες** γύρισαν όλοι σχεδόν πίσω μέσα τη δεκαετία του 1970, πλην του Νίκου Χρ. Ντζιού και της οικογένειάς του που ζει ακόμα στη Βαρσοβία και του Ηλία Γεωργ. Κολοβού απ' το Μεγαρέμα της Καρύτσας, που έζησε και πέθανε

8. Θερμές ευχαριστίες στην Ευθαλία Σκαμπαρδώνη για τα στοιχεία που μου έδωσε για τους Καρυσσιώτες στη Σουηδία.

9. Δεν αποτελούν αντικείμενο αυτής της έρευνας οι Καρυσσιώτες φοιτητές (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί, όσοι έκαναν διδακτορικό κλπ) που έζησαν και σπούδασαν σε διάφορες χώρες (Ιταλία, Γαλλία, Αγγλία, Ισπανία, Γερμανία κ.ά). Εξ άλλου, οι σημερινοί Καρυσσιώτες νέοι μετανάστες, που ξενιτεύτηκαν κάτω από άλλες συνθήκες ζωής και εργασίας (πρόκειται κυρίως για αιμορραγία νεανικού επιστημονικού δυναμικού), δεν αποτελούν το βασικό στοιχείο αυτής της έρευνας, αλλά απλά καταγράφονται ονομαστικά και εν συντομία εδώ -στα πλαίσια μιας 'σωστικής' καταγραφής - για να αποτελέσουν, ίσως, μια βάση δεδομένων, που θα βοηθήσει ενδεχομένως τους Καρυσσιώτες ερευνητές του μέλλοντος, που εύχομαι να υπάρξουν.

πρόσφατα στην πρώην Ανατολική Γερμανία. Εν προκειμένω θα αναφερθούμε μόνο ονομαστικά σ' αυτούς, γιατί ελπίζουμε σε επόμενη έκδοση να ασχοληθούμε ειδικά με την ιστορία και τη ζωή των πολιτικών προσφύγων στις χώρες υποδοχής τους. Συγκεκριμένα:

1) Στην **ΠΟΛΩΝΙΑ**. Ο μεγαλύτερος αριθμός των Καρυτσιωτών πολιτικών προσφύγων, που έφυγε απ' την Ελλάδα και εγκαταστάθηκε στην Πολωνία, αποτελούνταν από ένδεκα (11) άτομα, αυτοί δε ήταν:

α) Η οικογένεια του Χρήστου Παν. Ντζιού με τη σύζυγό του Αγορίτσα Κολοβού και τα τέκνα τους Νικόλαο και Φιλίππια (μετέπειτα σύζυγο Δημ. Τσουράκη).

β) Η οικογένεια του Αποστόλου Κολοβού με τη σύζυγό του Ελένη Κολοβού και τα παιδιά τους Νικόλαο, Κων/νο και Αικατερίνη Κολοβού.

γ) Η Βιργινία Σάλτη του Γιαννακού και

δ) Η Γκόλφω Κολοβού του Γεωργίου (νυν σύζυγος Θωμά Κωτούλα).

2) Στη **ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ**. Στην Τασκένδη, την πρωτεύουσα του Ουζμπεκιστάν μεταφέρθηκαν πέντε (5) άτομα:

α) Η οικογένεια του Χρήστου Δημ. Καραβίδα με τη σύζυγό του Δέσποινα το γένος Ιωαν. Νταϊρη και τις δύο κόρες τους Βαγγελίτσα και Αθηνά (το τρίτο κορίτσι τους η Ζωή είχε μείνει στο Πλακωτό και παντρεύτηκε τον Δημ. Παραθύρα).

β) Η Αικατερίνη Χρήστου Ντζιού (μετέπειτα συζ. Βαγγέλη Αποστολού).

3) Στην **ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ**. Στην Ανατολική Γερμανία, όπου υποδέχονταν συνήθως ανηλίκους - εφήβους, μεταφέρθηκαν δύο Καρυτσιωτόπουλα:

α) Ο Θεοχάρης Κολοβός του Αποστόλου και της Ελένης (γεννημένος το 1933, που ασθένησε και απεβίωσε νέος).

β) Ο Ηλίας Γεωργ. Κολοβός (γεν. το 1935, αδελφός της Γκόλφως Γεωργίου Κολοβού).

Δ) ΣΤΗΝ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ.

Τη δεκαετία του 1960 άνοιξε η πύλη για τους Καρυτσιώτες και προς τη μακρινή Αυστραλία. Το ταξίδι με το υπερωκεάνειο «ΠΑΤΡΙΣ» κρατούσε ένα μήνα περίπου. Πρώτος το 1963 ο Παντελής Κολοβός του Ηλία απ' τη Ράφηνα της Καρύτσας πήγε στο **Σίδνεϋ**, όπου έζησε και εργάστηκε για δεκαετίες. Κάποια στιγμή βρέθηκε και στις ΗΠΑ, αλλά επέστρεψε στο Σίδνεϋ. Αρχικά δούλεψε σε εργοστάσιο κατασκευής μπουκαλιών. Με τη σύζυγό του Ελένη Βλάχου απέκτησαν δύο κόρες την Ιλιάννα και την Ιωάννα και επέστρεψαν στην Ελλάδα, όπου και απεβίωσε το 1997.

Στο Σίδνεϋ την ίδια περίοδο εγκαταστάθηκε και Δημήτριος Γεωργ. Ντζιός και έμεινε μόνιμα εκεί με την οικογένειά του (σύζυγο και δύο τέκνα), ακολούθησε ο αδελφός του Αντώνης που επέστρεψε άμεσα και ο μικρότερος αδελφός τους Βασίλης Ντζιός που ζεί μόνιμα εκεί.

Την ίδια εποχή μετανάστευσε στην Αυστραλία η Ελένη Κων. Κολοβού συζ. Μανώλη Λιβανού, που ζει μόνιμα εκεί με τον σύζυγο και τα δύο παιδιά τους σε περιοχή κοντά στο Σίδνεϋ.

Ο Ηρακλής Ευαγ. Κοσμάς πήγε στο Σίδνεϋ το 1966 όπου και έμεινε 15 περίπου χρόνια, εργάστηκε αρχικά στο εργοστάσιο κατασκευής μπουκαλιών, μετά στο εργοστάσιο

αυτοκινήτων MORRIS, στη συνέχεια σε εργοστάσιο που παρασκεύαζε καραμέλες κ.ά. Γύρισε στο χωριό, ήλθε σε γάμο με την Αικατερίνη Χαρ. Τσιλικά και επέστρεψε στην Αυστραλία, όπου και γεννήθηκαν τα τρία παιδιά τους Άντζελα, Τζένη και Άρης (που τον βάφτισε ο Δημ. Νιζιός). Το 1979 η οικογένεια επέστρεψε στην Ελλάδα.

Ο αδελφός του Δημήτρης Ευαγ. Κοσμάς έφτασε ανήλικος στην Αυστραλία, έμεινε στο Σίδνεϋ και εργάστηκε στα ίδια και σε διάφορα άλλα εργοστάσια. Γύρισε στην Καρύτσα, παντρεύτηκε την Αικατερίνη Ηλ. Τσιτσιμπίκου και επέστρεψε στην Αυστραλία, όπου και εργάστηκε για άλλα δέκα περίπου χρόνια.

Στη **Μελβούρνη** πήγε ο Προκόπης Κων/νου Μίσσας και το 1970 τον ακολούθησαν οι αδελφές Νίκη και Ειρήνη Ιωάννου Μίσσα, που έζησαν και εργάστηκαν εκεί για δεκατέντε περίπου χρόνια.

Στα νεότερα χρόνια ελάχιστοι Καρυτσιώτες έφτασαν στην Αυστραλία και έμειναν εκεί κάποιο διάστημα, όπως η εκπαιδευτικός Πηνελόπη Στεργίου του Θωμά, ηθοποιός Επιστήμη Αρετάκη (το γένος Τσιτσιμπίκου) που έζησε εκεί αρκετά χρόνια κι επέστρεψε και ο Απόστολος Γ, Παπαθωμάς, που βρίσκεται ακόμα εκεί κ.ά.

Σήμερα οι Καρυτσιώτικες καταγωγής μετανάστες σ' όλο τον κόσμο ανέρχονται συνολικά σε 50-60 περίπου άτομα. Καταλήγοντας, πάντως, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στις μέρες μας έχει ξεθωριάσει πλέον η έννοια της λέξης «μετανάστευση», ωστόσο ο αρχέγονος πόθος του γλυκού γυρισμού στην πατρίδα δεν σβήνει ποτέ απ' τις καρδιές των ξενιτεμένων, παρ' όλο που στα χρόνια της παγκοσμιοποίησης η αποδημία στις χώρες της Ευρώπης αποτελεί πια μια απλή εσωτερική μετακίνηση.

Θα έλεγα δε εν κατακλείδι, ότι έχουμε κατά κανόνα συνηθίσει από παλιά να δαιμονοποιούμε τη μετανάστευση και την απομάκρυνση ατόμων απ' τις πατρίδες τους, ακόμα κι αν αυτή γίνεται εκούσια και σε αναζήτηση καλύτερης τύχης. Όμως, σε κάθε εποχή και περίπτωση οι μετανάστες αποτέλεσαν οχήματα μεταφοράς γνώσης, παιδείας, τεχνών και πολιτισμού, που τα διέδωσαν στην χώρα επιστροφής τους, την πατρίδα τους, αντλώντας τα όποια θετικά στοιχεία της μετανάστευσης τους, μετανάστευση που φυσικά δεν ωραιοποιούμε. Θα πρέπει, κατά τον τρόπο αυτό, να λάβουμε υπόψη μας, πρωτίστως, τα αρχαία ιστορικά παραδείγματα, διότι οι μετακινήσεις των λαών, οι ειρηνικές κατακτήσεις, οι συγχωνεύσεις φυλών και η ανάμειξη ανθρώπων και πολιτισμών είναι οι συνθήκες αυτές που έδωσαν νέο έδαφος δημιουργίας, νέες ευκαιρίες και ισχυρή ώθηση στην ανάπτυξη μεγάλων πολιτισμών. Κανένας λαός δεν κατάφερε να δημιουργήσει δικό του πολιτισμό ζώντας και δρώντας απομονωμένος και ξεκομμένος από άλλους λαούς και φυλές. Όλοι οι μεγάλοι πολιτισμοί προήλθαν από συγκερασμούς, αναμείξεις και συγχωνεύσεις λαών και μικρών τοπικών πολιτισμών, που οδήγησαν εν τέλει σε παγκόσμια πολιτιστική άνθιση. Η ίδια η Ευρώπη, άλλωστε, στηρίχτηκε σταθερά πάνω σε δύο ισχυρούς πυλώνες, αφομοιώνοντας αρμονικά δύο μεγάλους ιστορικούς πολιτισμούς: τον Ελληνικό και το Ρωμαϊκό πολιτισμό και στη συνέχεια ο νέος αυτός κοινός ευρωπαϊκός πολιτισμός μεταλαμπαδεύτηκε σ' όλο τον κόσμο κι έγινε πλέον παγκόσμιο κτήμα.

ΒΟΥΝΕΣΙΩΤΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Παναγιώτης Νάννος

Τα Αγραφιώτικα χωριά για ιστορικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους, ανέκαθεν έστελναν μετανάστες στα μεγάλα αστικά κέντρα όπου υπήρχαν ευκαιρίες για επαγγελματική και οικονομική αποκατάσταση. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι περισσότεροι μετανάστευαν στην Πόλη, τη Θεσσαλονίκη, αστικά κέντρα της εποχής, αλλά και τις θεσσαλικές πόλεις. Μετά την δημιουργία του νέου Ελληνικού Κράτους 1830, πολλοί Αγραφιώτες πέρασαν στο «Ελληνικό», και αναζήτησαν καλύτερη τύχη στην ελεύθερη Ελλάδα. Από τα μέσα του 18ου αι., μετά την Θεσσαλική Επανάσταση (1854) και τις μεταρρυθμίσεις (Τανζιμάτ) που ακολούθησαν με την χορήγηση συνθηκών ισονομίας όλων των υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι μετακινήσεις εντάθηκαν στις πιο κοντινές πόλεις, όπως η Καρδίτσα, Τρίκαλα, Βόλος, κ.α. Ειδικότερα η δημιουργία της πόλης Καρδίτσας είναι αποτέλεσμα μετακίνησης των Αγραφιωτών στα μέσα του 19^{ου} αι.

Στις αρχές του 20ού αι. η μεταναστευτική κίνηση αυξάνει και οι πρώτοι Βουνεσιώτες αρχίζουν να φεύγουν για την Αμερική. Έφηβοι, δεκαοκτάχρονα παιδιά και άνω, επιβιβάζονται στα πλοία και αναχωρούν παρέες για τη Νέα Υόρκη. Το ταξίδι διαρκεί περίπου ένα μήνα και όλοι βιώνουν τις δυσκολίες του εγκλεισμού σε γκέτο, για λόγους υγείας αλλά και ελέγχου γενικότερα.

Το βασικό κίνητρο του ταξιδιού είναι ότι όλοι ονειρεύονται μια καλύτερη ζωή, ωστόσο υπάρχουν κάποιοι που φεύγουν και για άλλους λόγους, όπως λ.χ. επιλέγουν την Αμερική από τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912 -13. Κάποιοι και για άλλους πολύ σοβαρούς λόγους, κυρίως αποφυγής ποινικών κυρώσεων. Ο Η. Νασιάκος αναφέρει στην «Μ.Φ.» . Ο Δ.Κ., θείος του και αδελφός της μητέρας του ήταν χωροφύλακας και κατά την συντήρηση του όπλου του σκότωσε κατά λάθος τον συνάδελφο και φίλο του και πανικοβληθείς λιποτάκτησε και έφυγε για Αμερική, για να αποφύγει τις συνέπειες. Ομοίως ο κτηνοτρόφος Ν. Κ. σκότωσε τον ξάδερφό του Δ.Κ. επάνω στο θυμό του για διαφωνία που είχαν... για ένα κλεμμένο κατσίκι και έφυγε για την Αμερική (!).

Στα τέλη της δεκαετίας 1920 στην Αμερική μένουν μόνιμα και δημιουργούν περίπου 40 Βουνεσιώτες, κυρίως στη Βοστώνη, το Νιου Χαμσαϊρ, τη Ν Υόρκη. Από αυτούς κάποιοι έμειναν μόνιμα εκεί, άλλοι επέστρεψαν, λίγοι χάθηκαν χωρίς να δώσουν σημεία ζωής. Αρκετοί γύρισαν μετά από χρόνια πίσω όπως ο Ανδρέας Κοντοστέργιος, Θανάσης Μανώλης, Μήτρος Τουλιάς, ο Χρήστος Σκούφης, ο οποίος επέστρεψε προπολεμικά και άνοιξε 4όροφο(!) πολυκατάστημα στο χωριό, σύμφωνα με το πρότυπο των αμερικάνικων πολυκαταστημάτων.

Με βάση στοιχεία που συνέλεξε από αμερικάνικα αρχεία του Ellis Eiland ο ερευνη-

Γκανούρης Κώστας
Αμερικάνος

τής Θανάσης Μπρέντας, για την Αμερική έφυγαν οι Βουνεσιώτες:
Με το πλοίο ΑΘΗΝΑΙ αναχωρεί από Πειραιά για Νέα Υόρκη στις 29/7/1909, ο Πλαστήρας Κωνσταντίνος του Γεωργίου, γεννημένος το 1886.

Με το πλοίο PATRIS αναχωρεί από Πειραιά για Νέα Υόρκη στις 9/10/1910, ο Τζούλας Πausανίας του Μάρκου, 1891 (πρόκειται για τον Πausανία Τσούλα, παππού του Μάρκου, ιδρυτή του Συλλόγου Μορφοβουνιωτών)

Το 1912 είναι η χρονιά που φεύγουν μαζικά οι νέοι για την Αμερική:

Με το πλοίο LAURA αναχωρούν από Πειραιά στις 18/3/1912 και φθάνουν στη Νέα Υόρκη 3/4/1912 οι:

(Μ)Πουρδαλής Αναστάσιος του Κωνσταντίνου, 1892

Γόρδιος Ιωάννης, 1891

Πλαστήρας Χρήστος του Γεωργίου, 1881

Νάνος Ιωάννης του Δημητρίου, 1893

Με το πλοίο MACEDONIA φθάνει στη Ν.Υ. 1/6/1912 ο Κοντοστέργιος (Kontos) Σπυρίδων, 1893.

Το πλοίο MACEDONIA

Με το πλοίο ALICE αναχωρούν από Πάτρα στις 26/8/1912 και φθάνουν στη Νέα Υόρκη στις 11/9/1912 οι :

Τζιτζόπουλος Δημήτριος, 1882, (πρόκειται για τον Πιντζιόπουλο Δημήτριο)

Πλαστήρας Ανδρέας του Δημητρίου, 1883

Πλαστήρας Ιωάννης του Χρήστου, 1892

Σακελλαρίου Κωνσταντίνος, 1892

Κοντοστέργιος Ανδρέας του Χρήστου, 1886

Κατσίκας Θωμάς του Δημητρίου, 1891

Τσιαντής Αχιλλεύς, 1888,

Κοντοστέργιος Θωμάς του Ιωάννου, 1891

Κυριαζής Θωμάς του Λεωνίδα, 1886

Γόρδιος Δημήτριος, 1892

Το πλοίο «ALICE»

Με το πλοίο MARTHA WASHINGTON αναχωρούν από την Πάτρα 16/9/1912 και φθάνουν στη Νέα Υόρκη 22/9/1912 οι:

Αθανασιάκος Φώτιος, 1888 (πρόκειται για τον Φώτη Νασιάκο)

Τζιμουγιάννης Δημήτριος του Αναστασίου, 1889 (πρόκειται για τον Δημ. Τιμογιάννη)

Με το πλοίο ATHINAI αναχωρεί από Πειραιά στις 27/3/1914 και φθάνει στη Ν.Υ. 17/4/1914, ο Κατικός Απόστολος του Βασιλείου, 1888.

Το πλοίο «Αθήναι»

Ο Η. Νασιάκος αναφέρει στην εφημερίδα «Μορφοβουνιώτικη Φωνή» ονόματα

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΜΕΤΑΝΑ-
ΣΤΡΕΥΣΗ ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ

Στα θέρμα των
Πατρών έτοιμοι
να αποβιβάσουν
στα πλοία.

Έχθονε στο κα-
ταστρώμα των α-
ποβιβάσεων κα-
τά το ταξίδι τους.

Το παλιό «Κα-
στέρι» (CA-
STLE GARDEN)
πρώην αγοράς ο-
πλισμού των α-
ποβιβάσεων.

Βουνεσιωτών που μετανάστευσαν στην Αμερική, τα στοιχεία είναι από μνήμης και με επιφύλαξη στις χρονικές αναφορές, όταν γράφει δεκαετία 1920 είναι ουσιαστικά το διάστημα από το 1912 – 1920 εποχή μεσοπολέμου γενικότερα και μέχρι το κραχ του 1929, το οποίο αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα για νέες μετακινήσεις. Παραθέτουμε τα ονόματα, εκτός όσων ήδη επιβεβαιώθηκαν τότε ταξίδευσαν, με ποιο πλοίο, όπως περιγράφονται σε ανάλογη εργασία (Θ. Μπρέντας):

Παπασακελλαρίου Χρήστος (1904), Κουτίνος Γρηγόριος (1905), Μυρεσιώτης Αναστάσιος 1905, Μυρεσιώτης Απόστολος 1905, Πλαστήρας Ηλίας 1905

Δεκαετία 1920 (κατά προσέγγιση και από μνήμης),

Γκανούρης Κωνσταντίνος του Στεργίου, Κατσίκας Ιωάννης, Πλαστήρας Ανδρέας (Δεκαετία 1920), Καφαντάρης Πέτρος του Χρ., Κυριαζής Δημήτριος του Αντ. Μαυραντζάς Ανδρέας, Μυρεσιώτης Κωνσταντίνος, Νασιάκου Γιαννούλα του Δημ.

Σκούφης Χρήστος Κατσακιώρης Νικόλαος, Κατσακιώρης Ιωάννης, Πλαστήρας Χρήστος, Πλαστήρας Κωνσταντίνος, Πίντζιος Δημήτριος του Νάσιου, Πίντζιος Φώτης του Δημητρίου, Τουλιάς Δημήτριος (Μήτρος)

Τα Μεταπολεμικά χρόνια (1950 και μετά)

Πίντζιος Βασίλης του Δημ., Πίντζιος Σωτήριος του Κωνστ., Πίντζιος Γιάννης του Κωνστ. Πίντζιου Αρυθέλη του Αποστ. Πίντζιου Ευγενία του Βασ. Πίντζιου Μαριγούλα του Βασ. Τσιαντούλας Σωτήριος του Δημητρίου σύζυγος Μαριγούλας Τσιαντούλας Βασίλειος του Δημητρίου, Πλαστήρας Στάθης του Γεωργίου,

Από την μεταπολίτευση και μετά (1974)

Κυρίτσης Κώστας του Βασ. Κυρίτσης Γιώργος του Βασ. Κυρίτση Ολυμπία του Βασίλη η οποία παντρεύτηκε εκεί, Τσιαντούλας Δημήτριος του Ιωάννη, Τσιαντούλα Φωτεινή του Δημητρίου, Τσιαντούλα Φρειδερίκη του Δημητρίου, Τσιαντούλας Ηλίας του Δημητρίου, Τσιαντούλα σύζυγος Δημητρίου. Πίντζιου Ζωή, σύζυγος Αποστόλου. **Τελευταίοι Βουνεσιώτες που πήγαν στις ΗΠΑ την δεκαετία του 1980 ήταν ο** Σταμογιώργος Γιώργος / Σεραφείμ του Κώστα, ο οποίος αναζήτησε εργασία και γρήγορα όμως άνοιξε δική του επιχείρηση και ο Σταύρου Ηλίας του Βαίου 1990.

Τέλος, υπάρχουν ονόματα τα οποία δεν μνημονεύονται σε καμία πηγή, ωστόσο είναι βέβαιο ότι οι άνθρωποι αυτοί πήγαν και έζησαν στην Αμερική, περί το 1920, όπως ο Γιάννης Κατοίκος, ο οποίος ευεργέτησε το χωριό στέλνοντας εκατοντάδες ρούχα και άλλα είδη μετά τον Εμφύλιο. Την ίδια εποχή (περί το 1920) πήγαν για λίγα χρόνια και επέστρεψαν στο χωριό Θανάσης Μανώλης (Θανασιάκος), ο Θωμάς Κυριαζής, ο Αντρέας Μαυραντζάς, κ.α. μεταπολεμικά ο Λάμπρος Κοντοστέργιος.

Ο ρόλος των «Αμερικάνων» στην μεταπολεμική ανασυγκρότηση του Βουνεσιού

Την εποχή του Εμφυλίου έχουμε αναγκαστική μετεγκατάσταση όλων των χωριών που βρίσκονται στην ανταρτοκρατούμενη ζώνη των Αγράφων. Το Βουνέσι, «χωριό ηρώων και θυσιών» όπως το χαρακτήρισε η γενιά της Εθνικής Αντίστασης, βρίσκεται στο

μάτι του κυκλώνα, διότι έχει πολλούς αντάρτες και χρησιμοποιούν το χωριό ως βάση ανεφοδιασμού και μένουν στα σπίτια του όποτε χρειάζεται. Από το 1947 μέχρι 1949 οι κάτοικοι μετακινούνται στην Μητρόπολη, άλλοι τακτοποιούνται σε σπίτια, άλλοι σε σκηνές ή αποθήκες περίπου. Αρκετοί φεύγουν για την Καρδίτσα, το Βόλο, την Αθήνα, αλλού, και δεν επιστρέφουν. Τα άδεια σπίτια τα χρησιμοποιούν οι αντάρτες και ο στρατός τα καίει για να μην έχουν οι αριστεροί στέγη και τροφή, το χωριό βυθίζεται ξανά στην καταστροφή.

Με την λήξη του Εμφυλίου (Αύγουστος 1949) οι περισσότεροι κάτοικοι επιστρέφουν στο χωριό και προσπαθούν να επουλώσουν τις πληγές του Εμφυλίου και να κτίσουν τα σπίτια μετά από το 3ο κάψιμο σε μια 5ετία. Η λήξη του Εμφυλίου βρίσκει δεκάδες νεκρούς (57) και από τα δύο μέρη και τις πληγές ανοιχτές. Οι δημόσιες υποδομές καταστραμμένες με πρώτο το κτίριο του Δημοτικού Σχολείου που ήταν ο στρατώνας των ανταρτών. Ο δάσκαλος Θωμάς Κυρίτσης από τα Κανάλια Καρδίτσας, διευθυντής του ΔΣ, αναλαμβάνει σημαντικές πρωτοβουλίες για την αποκατάσταση των δημόσιων υποδομών. Κινητοποιεί όλους όσοι μπορούν να βοηθήσουν, από τα παιδιά του σχολείου τα οποία κουβαλούν πέτρες, τους μαστόρους με εθελοντική εργασία, το Κράτος για οικονομική στήριξη, αλλά και τους όπου γης Βουλευσιώτες. Όπου μπορεί να χτυπήσει πόρτα το κάνει, απευθύνει προσωπικές επιστολές στους Βουλευσιώτες μετανάστες της Αμερικής και ζητά την οικονομική συνδρομή. Έτσι ο καθένας εκτός από τα χρήματα για το Δημοτικό Σχολείο «υιοθετεί» ένα έργο, όπως η συντήρηση των εκκλησιών Αγίας Παρασκευής (Κοντοστέργιος) και Αγίου Νικολάου (Κατσακιώρης), το πέτρινο καμπαναριό (Γόρδιος), βρύσες, δρόμους, κ.α.

Τον Ιούνιο του 1957 ο Κυρίτσης καλεί τους Βουλευσιώτες Αμερικάνους να έλθουν όλοι μαζί στο χωριό για να τους τιμήσει για την προσφορά τους. Μετά την θεία λειτουργία και αρτοκλασία στο προαύλιο του μοναστηριού της Αγίας Τριάδας, ο δάσκαλος μιλά για την

Στιγμιότυπο από τραπέζι που έγινε σε χασαποταβέρνα του χωριού προς τιμήν των αμερικάνων Βουνεσιωτών που έφερε ο δάσκαλος Θωμάς Κυρίτσης και τους τίμησε για την προσφορά τους. Δυστυχώς δεν μπορούμε να ταυτοποιήσουμε με τα πρόσωπα, το βέβαιο είναι όσοι φοράνε κουστούμια, γιλέκα, λευκά πουκάμισα με γιακά, είναι αμερικάνοι, οι ντόπιοι είναι λιγοστοί, όπως λ.χ. ο Αποστόλης Μπαλατάδωρος στην κεφαλή του τραπεζιού, ο Θώμος Σκούφης με το φεσάκι και την γκλίτσα.

προσφορά και αναφέρεται ονομαστικά στους αμερικάνους. Συμβολικά τοποθετεί λευκό μαντήλι στο μέρος της καρδιάς και «μαντηλώνει» κατά το παλαιό έθιμο του γάμου τους ευεργέτες του χωριού. Οι μετανάστες συγκινημένοι παίρνουν το λόγο και μιλούν για την αγάπη τους για την Πατρίδα. Όταν βγαίνουν στο διάσελο, κάτω από το σημερινό γήπεδο, βγάζουν αναμνηστική φωτογραφία, έξι ευεργέτες Αμερικάνοι με την σύζυγο ενός, ίσως με τον αστυνόμο του Μεσενικόλα και άλλους δύο Βουνεσιώτες, δυστυχώς δεν έχουμε ταυτοποίηση προσώπων.

Τα βράδυα στα μαγαζιά του χωριού γίνονται τρικούβερτα γλέντια με συγγενείς και φίλους, με τραγούδια και κρασί, η φωτογραφία από το «επίσημο δείπνο» της εκδήλωσης.

Η συνεισφορά των «αμερικάνων» Βουνεσιωτών ήταν σημαντική, πρώτα απ' όλα με τα «τσέκια» που έστελναν στις οικογένειές τους. Η οικονομική βοήθεια που έπαιρναν οι γονείς ήταν σημαντική ανακούφιση, ενώ όχι σπάνια έστελναν είδη για βελτίωση της ζωής. Εδώ αξίζει να αναφέρουμε την πρωτοβουλία του Γιάννη Κατοίκου, ο οποίος δεν έπαψε στιγμή να ενδιαφέρεται. Ο «αμερικάνος» διατηρεί πυκνή αλληλογραφία με τους συγγενείς του, μαθαίνει από πρώτο χέρι τα γεγονότα και ξεκινά προσωπικό αγώνα μαζεύοντας εκατοντάδες ρούχα, τα οποία στέλνει με δικό του κόστος και ευθύνη, ... γεμίζοντας με πολύχρωμα πουκάμισα (αμερικάνικα) και καουμπόικα παντελόνια και άλλα

ρούχα εκ των οποίων κάποια απήχαν από τις συντηρητικές ενδυματολογικές επιλογές των ντόπιων, οι οποίοι τα μεταποιούσαν ή τα φορούσαν ως είχαν από ανάγκη, προκαλώντας γέλιο σε κάποιες περιπτώσεις.

Σε κάθε περίπτωση οι παλαιότεροι μετανάστες της Αμερικής, αλλά και αργότερα της

Ο Βουνεσιώτης Σωτήρης Πιντζιόπουλος με την σύζυγό του Ιωάννα, από την Πορτογαλία, η οποία μιλάει άψογα την Ελληνική γλώσσα και τιμά το Βουνέσι όσο κανένας άλλος.

Ευρώπης, με την πρώτη ευκαιρία βοηθούσαν ποικιλοτρόπως το χωριό, κυρίως οικονομικά, ενδεικτικά θα αναφέρουμε τον Χρήστο Αλεξανδρή από την Σουηδία, με σημαντικές δωρεές στην Κοινότητα και το Σύλλογο Μορφοβουνιωτών, τον Φώτη Νάνο από το Μόναχο, τον Δ. Καλαντζή από το Βερολίνο, κ.α..

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΑ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ 1960 ΚΑΙ ΕΝΤΕΥΘΕΝ

Με την λήξη του Εμφυλίου (1949) έχουμε μαζική έξοδο 17 ανταρτών οι οποίοι παίρνουν το δρόμο της πολιτικής προσφυγιάς, αναλυτικά στο σχετικό κεφάλαιο. Η έναρξη των εργασιών στο φράγμα του Μέγδοβα/Ταυρωπού, άνοιξε ευκαιρίες απασχόλησης για εκατοντάδες εργάτες, μεταξύ αυτών και Βουνεσιωτών, επιβραδύνοντας την μετανάστευση. Μετά την ολοκλήρωση του φράγματος όμως και την δημιουργία της Λίμνης Πλαστήρα (1959-1960) ενισχύθηκε το μετανα-

"Βουνεσιώτικος" γάμος στην Αμερική, η Ολυμπία Κυρίτση – Diomis παντρεύει τον γιό της (2010)

στευτικό ρεύμα και οι Βουνεσιώτες αρχίζουν να κατευθύνονται κυρίως στην Αθήνα και έπειτα Δυτική Ευρώπη και λιγότεροι στην Αμερική. Οι περισσότεροι έμειναν στις χώρες υποδοχής, κάποιοι επέστρεψαν στην πατρίδα.

Στη Γερμανία πήγαν οι περισσότεροι όπως τα αδέρφια Φώτης, Θόδωρος Νάνος, η αδελφή τους Ελένη Νάνου – Κωτούλα, στο Μόναχο. Ο Αποστόλης Σκούφης (κρεοπώλης), ο Γιώργος Γιολδάσης, ο Νάνος Δημήτρης του Φ., ο Βασίλης Παλαπέλας σπούδασε ιατρική εργάστηκε εκεί αλλά επέστρεψε στην Ελλάδα, ο Βασίλης Κορλός ο οποίος εργάστηκε στη Γερμανία, πήγε στην Αυστραλία και επέστρεψε στην Ελλάδα. Ο Τάβαλος Γιώργος, οι αδελφές του Κασσιανή και Πατρούλα, ο γαμπρός του Μαστραπάς Λευτέρης. Επίσης στο Βερολίνο μια κόρη του Πιντζιόπουλου, σύζυγος του καθηγητή Τσατσαρώνη, όπως πολλά χρόνια ήταν και η Σοφία η Μανώλη του Δημητρίου. Τα αδέρφια Καλαντζής Ηλίας και Σωτήρης, οι οποίοι επέστρεψαν και εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη.

Το 1979 έφυγε για σπουδές ο Δημήτρης Χρ. Καλαντζής ο οποίος σπούδασε και έμεινε μόνιμα στο Βερολίνο, κ.α.

Στη Σουηδία, τα αδέρφια Βασίλης και Χρήστος Αλεξανδρής και τα παιδιά τους (4 αγόρια), η οικογένεια του Βασίλη Παλαπέλα, γιος του Ηλία (του παντοπώλη, ο οποίος πήγε και αυτός στο γιό του και πέθανε εκεί), συνεχίζει ο εγγονός Ηλίας. Ο Φώτης Παλαπέλας, ο Γρηγορίου Χρήστος, τα αδέρφια Γιώργος και Σεραφείμ Κουτσώνας, ο Τάκης Κυριαζής, η Φιλίτσα του Χρ. Πατσιαούρα, η Αγορίτσα Γ. Καλαντζή, η Ελένη Σ. Καφετζή, η Μερόπη Σκαμαγκούλη με το ο γιό της Θανάσης Ψαρρής, είναι ακόμα εκεί.

Στην Αγγλία, ο Αλέξης Γαλανούλης, σπούδασε εκεί, εργάστηκε κάποια χρόνια και επέστρεψε στη Λάρισα, ο Απόστολος Ρεφενές του Νίκου, σπούδασε εκεί, δίδαξε σε πανεπιστήμια και σήμερα είναι το αγγλόφωνο τμήμα του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθήνας, ο Δημήτρης Κατσακιώρης, κ.α.

Στη Δανία οι οικογένειες Γούλα και Γιαννάκου.

Στην Ολλανδία, δεκαετία 1980, οι Θωμάς Ραχωβίτσας και Γιώργος Τουλιάς.

Στη Νορβηγία: Γρηγορίου Ι. Θωμάς

Στην Κύπρο ο Σεραφείμ Σταύρου και ο Στέλιος Σταύρου (αδέρφια) καθώς και ο Άγγελος Νάνος του Αποστόλου.

Στην Αυστραλία: Κοντοστέργιος Ηλίας, Βασίλης Πανταζής του Ιωάννου (Καρνάβας)

Στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου μένει η Σοφία Μανώλη, ο άντρας της είχε εκεί επιχείρηση και σπίτι.

Στον Καναδά: Βασιλούλη Γ. Ελένη

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ ΜΝΗΜΟΝΙΩΝ (2010 – 2020)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ένα νέο μεταναστευτικό ρεύμα που ξεκίνησε το 2010 με την εφαρμογή των μνημονίων και την άσχημη οικονομική κατάσταση με τους δυσβάσταχτους όρους της Ε.Ε. Από τη νέα γενιά μεταναστών των μνημονίων (2010 – 2020) αξίζει να αναφερθεί ότι έφυγαν αρκετοί νέοι, οι περισσότεροι επιστήμονες όπως:

Γερμανία: Τα αδέρφια Βασίλης Λατίνος (Πολιτικός Μηχανικός) και Θωμάς Λατίνος (Βιομηχανικός Σχεδιασμός), παιδιά του Βάγιου (Βερολίνο), ο Βασίλης Σανιδάς του Νικου (επιχειρηματίας στο Βερολίνο), Καλαντζή Χάρις του Χρήστου

Αγγλία: ο Γιάννης Μανώλης του Σεραφείμ, (μουσικολόγος) στο Λονδίνο, ο Χρήστος Γόρδιος του Γιάννη, (μουσικές σπουδές) μεταπτυχιακό στο Λονδίνο όπου και διαμένει. Γρηγορίου Γιώργος του Βασίλη (Μηχανικός Ηλεκτρονικών Υπολογιστών, στο Μπαθ Λονδίνου).

Νορβηγία: ο Βαγγέλης Β. Καλαντζής (οικονομικά),

στην Ελβετία: ο Χρήστος Β. Καλαντζής (πληροφορική)

Γαλλία: η Ρόπη Σοφία, (εκπαιδευτικός) κόρη της δασκάλας Ελένης Μανώλη

Ολλανδία: Σανιδά Νίκη του Σεραφείμ, εκπαιδευτικός με μεταπτυχιακά και διδακτορικό εργάζεται για Ευρωπαϊκά προγράμματα στη Χάγη, Νεφέλη Παλαιογιάννη (κόρη της Έλλης Παλαπέλα)

Ιρλανδία: Μανώλη Παρασκευή του Βαίου (Δουβλίνο)

Ισπανία: Γκιούρη Μαριάνθη (Αγγλική Φιλολογία)

Στον Καναδά ο επαγγελματίας τεχνίτης Δημήτρης Λατίνος του Αποστόλη

Αυστραλία: Ο Καφετζής Βάγιος του Γιάννη, επέστρεψε μετά από λίγα χρόνια,

Πηγές – Βιβλιογραφία:

- **Μπρέντας Θανάσης**, στοιχεία όπως αντλήθηκαν από τα αρχεία της Γραμματείας Εμπορίου και Εργασίας των Η.Π.Α. (*Secretary of Commerce and Labor of the U.S.A.*) μέσω των αμερικανικών συνδρομητικών σελίδων «Ancestry.com» και «Familysearch.org».
- **Νασιάκος Ηλίας**, «Βουνεσιώτες μετανάστες στην Αμερική», εφημ. «Μορφοβουνιώτικη Φωνή», φ. 97/2024, σελ. 7.
- **Νάννος Παναγιώτης**, φωτογραφικό και άλλο υλικό από το αδημοσίευτο βιβλίο «Ιστορικά Βουνεσίου - Οι άνθρωποι», τομ. Β.

Προφορικές μαρτυρίες:

Από τον μετανάστη στην Αμερική Σωτήρη Πιντζιόπουλο και τη σύζυγό του Ιωάννα, Από τον αείμνηστο παπα- Βασίλη Νάνο, Ηλία Νασιάκο, Ροδάνθη Νάνου, Αλέξη Γαλανούλη, Σεραφείμ Κοντοστέργιο, Δημήτρη Καλαντζή (Βερολίνο), Τσάβαλο Αναστάσιο.

Ιδιαίτερα για την συνεισφορά των Βουνεσιωτών στην Αμερική, οι πληροφορίες από τον αείμνηστο δάσκαλο Θωμά Κυρίτση από τα Κανάλια, τον οποίο τιμήσαμε το 1999 για την συνολική προσφορά του στο Βουνέσι.

Μετανάστες από τον Μεσενικόλα σε ΗΠΑ και Ευρώπη

Γιώργος Κρανιάς

Έντονο μεταναστευτικό ρεύμα υπήρξε από τον Μεσενικόλα στις αρχές του 20ου αιώνα προς την Αμερική. Απ' όσους μετανάστευσαν εκείνη την εποχή μερικοί δεν τα κατάφεραν στο νέο κόσμο, επέστρεψαν σύντομα και έφεραν τα πρώτα γραμμόφωνα στο χωριό ενώ υπήρξε και η περίπτωση που χρειάστηκε να σταλούν από εδώ τα ναύλα της επιστροφής. Άλλοι όμως κατάφεραν να προκόψουν και να μείνουν εκεί δημιουργώντας οικογένειες και περιουσίες. Μετά από πρόσκληση της «Ιστορικής» και από σύντομη έρευνα που κάναμε προέκυψαν ονόματα τα οποία δημοσιεύουμε εδώ, χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και άλλοι, το αντίθετο.

Μετανάστες στην Αμερική:

Ράικος Κωνσταντίνος του Ιωάννη, Μήτσιος Σωτήρης του Ηλία (Έφερε γραμμόφωνο), Σβάρνας Χρήστος (Επέστρεψε), Κωστικός Βασίλης, Σιώκος Γεώργιος (Επέστρεψε).

Καρασιώτος Στέφανος (Επέστρεψε), Μηλίτσης Γιώργος του Δημητρίου

Χρήστος Καραμήτρος. Στην Αμερική γεννήθηκε ο γιος του Κώστας που μεταπολεμικά εγκαταστάθηκε στο χωριό μας. Ο Χρήστος Καραμήτρος επέστρεψε νωρίς στην Ελλάδα και δολοφονήθηκε στα Φάρσαλα από τους Ιταλούς στον Μάρτιο του 1943.

Μηλίτσης Γρηγόρης, Πανάγος Γιώργος, Τσόνγκας (Σταφυλάς ;) Γιώργος, παππούς του γερουσιαστή και υποψήφιου προέδρου των ΗΠΑ Πωλ Τσόνγκα.

Φιλίππου Αναστάσιος και Φιλίππου Λάμπρος.

Παπακώστας Στέφανος, που το 1952 δώρισε στο χωριό το ρολόι της εκκλησίας.

Μήτσιος Κώστας (Τσάλες) που απέκτησε τα παιδιά του Τζιμη, Αφροδίτη, Ελένη, Μαρία, Μυγαδελινή και Ηλία. Μήτσιος Δημήτριος. Μηλίτση και Μηλίτση (δύο αδερφές).

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μετανάστευσαν οι Μηλιώνης Κώστας, Κρανιάς Τάσος και Κρανιά Βασιλική. Ενώ για σπουδές και ακαδημαϊκή καριέρα πήγαν οι Γιάννης Λαδιάς και Τάσος Φιλίππου.

Στη Γερμανία μετά τον 2° Παγκόσμιο πόλεμο πήγε ο Βασίλης Τσιγάρας και ο Σύψας (...;). Τελευταία πήγαν εκεί οι νέοι Θανάσης Παπαϊωάννου και ο μηχανικός Αντώνης Στυλογιάννης κ.α.

Στην Ολλανδία ήταν ο Λευτέρης Ζούκας άριστος επιστήμονας που διέπρεψε, αλλά απεβίωσε πρόσφατα, επίσης εκεί βρίσκεται ο Σωτήρης Γκανούρης.

Στην Αυστραλία πήγε η Βασιλική Σκαμαγκούλη,

Στη Σουηδία μετανάστευσαν τα παιδιά του Σωκράτη Σκαμαγκούλη Χαρούλα, Κώστας και Γιώργος.

Οι πολιτικοί πρόσφυγες αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία μεταναστών, οι Μεσενικόλιτες του Εμφυλίου πολέμου που βρέθηκαν (1949) στις σοσιαλιστικές χώρες είναι αναλυτικά:

Πολωνία: Ιωακείμ Θωμάς, Καρακαντάς Άγγελος, Καρακαντάς Μιχάλης, Τσαγανός Γιάννης, Ψάρρας Παύλος.

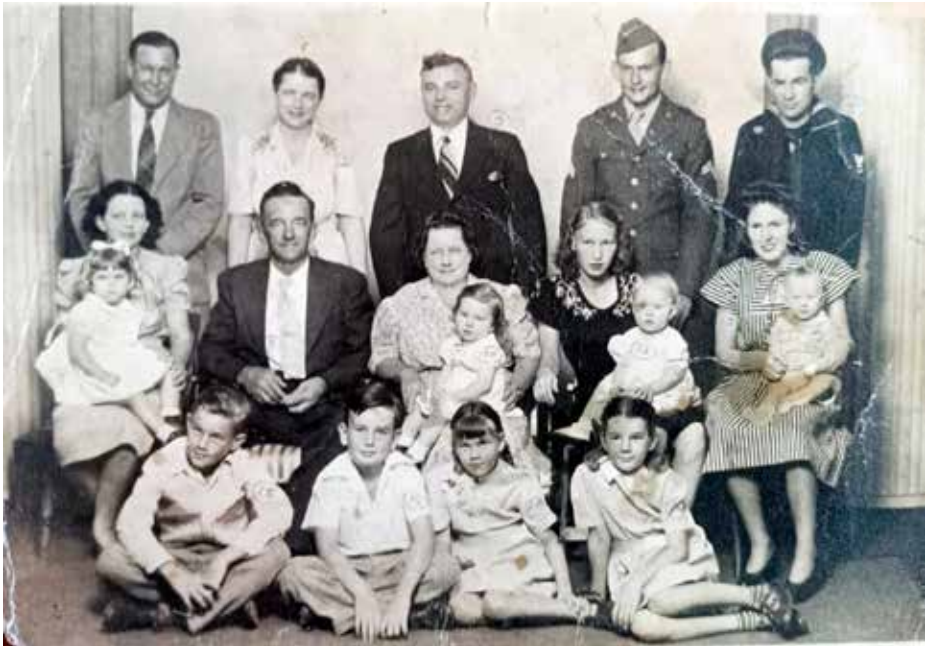
Ρουμανία: Καρακαντάς Σταύρος

Σοβιετική Ένωση: Καρασιώτος Χαράλαμπος, Κατσιάκος Λευτέρης, Κρανιά-Ραπτοπούλου Ευαγγελία, Κρανιάς Δημοσθένης, Μανώλης Βασίλης,

Βουλγαρία: Κρανιάς Φαίδων

Ουγγαρία: Στυλογιάννης Θωμάς, Ψημμένος Τάκης, Ψημμένος Σωκράτης.

Τέλος, από τη νέα γενιά έφυγαν οι επιστήμονες Δημήτρης Θώδης και ο Γιάννης Παπαϊωάννου στην Ελβετία, καθώς και η Δανάη Παπαϊωάννου στο Βέλγιο, η Μαριάνθη Ποδηματά στις Βρυξέλλες, ο Αχιλλέας Φλώρος στην Ελβετία (οικονομολόγος), κ.α.

Οικογενειακή φωτογραφία αμερικάνικης οικογένειας Hutchinson, όρθιος στο κέντρο ο Βασίλης Ν. Κωστίκος (Μεσσηνικός 1894 – USA 1974), δίπλα (αριστ.) η συζυγός του Thelma, οι αδελφές της με παιδιά στην αγκαλιά με τους συζήγους πίσω τους και τα μεγαλύτερα παιδιά μπροστά. Ο Κωστίκος έφυγε από το στο Μεσσηνικόλα περί το 1912, πρόσκαιρα δούλεψε στη Νέα Υόρκη ως πλανόδιος πωλητής παγωτού, μετά στη Φλόριντα εργάστηκε σε μπακάλικο κάποιου Μεσσηνικού. Έμαθε καλά την γλώσσα και τον τρόπο σκέψης των Αμερικάνων και άνοιξε δική του επιχείρηση ακινήτων. Αγόραζε κτίρια τα επισκεύαζε και τα μεταπωλούσε, με αποτέλεσμα να γίνει οικονομικά ανεξάρτητος. Παντρεύτηκε την κατά 18 έτη μικρότερή Αμερικανίδα, αλλά δεν έκαναν παιδιά. Τελευταία φορά στο Μεσσηνικόλα ήλθε το 1954 και το 1974 πέθανε στην Αμερική. (Πληροφορίες & φωτ. ο ανιψιός επ' αδελφώ, κ. Ανδρέας Κωστίκος.)

Μετανάστες Νεοχωρίου Δήμου Λίμνης Πλαστήρα Καρδίτσας.

Ευαγγελία Κατσιγιάννη, Εκπαιδευτικός.

Κατά την έρευνά μας, που πραγματοποιήθηκε στο Νεοχώρι του Δήμου της Λίμνης Πλαστήρα το φθινόπωρο του 2024, και από προσωπικές αφηγήσεις – μαρτυρίες, προέκυψαν τ' ακόλουθα στοιχεία για τη μετανάστευση κατοίκων του Νεοχωρίου Καρδίτσας σε χώρες του εξωτερικού, καθώς και στην πρώην Ε. Σ. Σ. Δ. και Τσεχοσλοβακία μετά τον εμφύλιο πόλεμο.

Αυστραλία.

- Αντάρας Α. Δημήτριος, μετά της συζύγου του Αντωνίας.
- Αντωνίου Κ. Βασίλειος.
- Αργύρης Δήμος.
- Αργύρης Σωτήρης.
- Ζώτος Γ. Κωνσταντίνος, μετά της συζύγου του Φωτεινής Μήτσιου.
- Ζώτος Σ. Ηλίας, μετά της συζύγου του Αρετής Κουτρομάνου.
- Καραβίδα Η. Ελευθερία.
- Καραβίδας Η. Κώστας.
- Κουτρομάνος Θ. Θανάσης.
- Μπασδέκης Β. Γιώργος.
- Νεντής Κ. Βασίλης.
- Νεντή Κ. Αντωνία.
- Νεντή Κ. Ευαγγελία.
- Νεντή Φωτεινή, σύζυγος Κωνσταντίνου Νεντή.

Γερμανία.

- Σταύρου Ι. Γεώργιος.
- Τέκος Κίμων, μετά της συζύγου του Ουρανίας Σακελλαρίου.

Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.

- Κίτσιος Στέλιος.
- Μπασδέκης Νώντας.
- Μητσογιάννη Ε. Αρετή.
- Νεντής Φώτης.
- Νεντής Φ. Δημήτριος.
- Νεντή Φ. Γλυκερία.

Καναδάς

- Καραντώνης Φ. Τάσος.
- Κρομούδα Σ. Παρασκευή.
- Κρομούδα Σ. Ζανέτα.
- Κρομούδα Σ. Γεωργία.
- Κρομούδα Σ. Μαγδαληνή.
- Παπαντώνη Α. Άννα.

Ολλανδία

- Νίκου Γ. Θωμάς.
- Κρομούδας Δ. Φώτιος.

Σουηδία.

- Αντωνίου Μ. Κωνσταντίνος, μετά της συζύγου του Βασιλικής.
- Αργύρης Παναγιώτης.
- Αργύρης Χ. Αλκιβιάδης.
- Γεωργούλας Σωτήριος, μετά της συζύγου του Σωτηρίας.
- Κατσιγιάννη Άννα.
- Κουτής Η. Γιάννης.
- Κρομούδας Χ. Γιάννης.
- Κρομούδας Θ. Βασίλειος.
- Κρομούδα Β. Ελένη.
- Κουτρομάνος Π. Δημήτριος.
- Μητσογιάννης Α. Κωνσταντίνος.
- Μπασδέκης Δ. Θωμάς.
- Μπουραζάς Γεώργιος, μετά της συζύγου του Σταματίας.
- Πλιάτσικας Κώστας.
- Πλιάτσικα Κική.
- Νεντής Κ. Γεώργιος.

Ε.Σ.Σ.Δ.

- Κασιούρας Γ. Δημήτριος.
- Κρομούδας Π. Σωκράτης.
- Κρομούδας Κ. Βασίλειος.
- Μήτσιου Σ. Παντελής.

Τσεχοσλοβακία.

- Γιαννακόπουλος Γ. Χρήστος.
- Ευαγγελία Κατσιγιάννη. Εκπαιδευτικός.-

ΒΛΑΣΔΙΝΟΙ ΑΝΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ (ΜΟΣΧΑΤΟ)

Δημήτρης Τσιτσιάς

Όπως πάντα γινόταν, ο άνθρωπος μεταναστεύει από φτωχά μέρη, σε πλουσιότερα. Έτσι και από το χωριό μου, το Βλάσδο, σήμερα Μοσχάτο, αρκετοί έφυγαν σε ξένες χώρες, για καλύτερη τύχη. Στα τέλη του 1900, ο προορισμός κυρίως ήταν η Αμερική και η Ρουμανία. Αργότερα, μετά το 1950, και άλλες χώρες: η Σουηδία, η Γερμανία, ακόμα και η μακρινή Αυστραλία. Θα αρχίσω από τα παλαιότερα χρόνια, μέχρι τις ημέρες μας. Για ορισμένες περιπτώσεις θα αναφερθούν κάποιες παραπάνω πληροφορίες, που συγκέντρωσα ή είναι άξιες μνείας. Οι πληροφορίες είναι 1^{ον} απ' όσες εγώ (72 ετών σήμερα) έχω υπ' οψιν από προφορικές ιστορίες, 2^{ον} από τον Σταύρο Καραμπέρη (93 ετών), 3^{ον} τον Αποστόλη Καραμαγκιόλα (82 ετών) και 4^{ον} τον Κώστα Αντωνίου (87 ετών), ο οποίος είναι μια κινητή ιστορία της Βλασδινής Παράδοσης. Σημειώνοντας ότι άπαντες έχουν τις πνευματικές τους δυνάμεις σε άριστη κατάσταση.

Αρχίζω λοιπόν από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο Δημήτρης Γεωργίου Τσιτσιάς, πρώτος αδελφός του παππού μου Κωνσταντή Γεωργίου Τσιτσιά, έφυγε για την Αμερική τη δεκαετία του 1890 και δεν ξαναγύρισε ποτέ. Έκανε οικογένεια και είχε τρία (3) παιδιά: τον Αλέξανδρο, τον Αχιλλέα και τον Οδυσσέα. Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου πολέμου (1945-1950) ήρθαν δύο από τα παιδιά του στον Πειραιά και συναντήθηκαν με τον εξάδελφο τους και θείο μου Αλκιβιάδη Κ. Τσιτσιά. Έκτοτε δεν υπήρξε άλλη επαφή.

Ο παππούς μου Κωνσταντής Γ. Τσιτσιάς γεννημένος το 1876, πήγε και αυτός στην Αμερική, αρχές του 1900, για πέντε χρόνια και δούλευε σε βυρσοδεψείο. Πριν το 1910 πήγε δύο χρόνια στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας, στο εστιατόριο του αδελφού του Φώτη. Χαρακτηριστικά αναφέρω ότι ενώ στην Αμερική δεν έμαθε ούτε μια λέξη αγγλική, στη Ρουμανία χαζοέμαθε τα Ρουμανοβλάχικα, και στην αδελφή μου Αμαλία, όταν την έπαιζε μικρή στα γονατά του, της τραγουδούσε κάποια Ρουμάνικα τραγούδια. Ο άλλος αδελφός του παππού μου (λίγο μεγαλύτερος) ο Φώτης Γ. Τσιτσιάς, πήγε αρχές του 1900 στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας, όπου άνοιξε πολυτελές εστιατόριο, στο κέντρο της πρωτεύουσας.

Από οικογενειακές διηγήσεις το μαγαζί είχε ξύλινες επενδύσεις και κυνηγετικά τρόπαια στους τοίχους. Το εστιατόριο αυτό καταστράφηκε από βόμβα στον Α Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο παππούς όμως το ξανάφτιαξε. Όσπου το 1945, με την άνοδο του κομμουνισμού στην εξουσία, το εστιατόριο κρατικοποιήθηκε. Έκτοτε ο παππούς ο Φώτης, όταν σποραδικά έγραφε κανένα γράμμα, καταφέρονταν κατά του κομμουνισμού. Το τελευταίο του γράμμα ήταν το 1953 κι έλεγε ότι πήγαινε στο λιμάνι της Κωστάτζας, για να έρθει στον Πειραιά και στο χωριό. Αυτή ήταν και η τελευταία επαφή. Στη Ρουμανία είχε κάνει οικογένεια με πέντε παιδιά. Τέλος όσον αφορά στο Τσιτσιέικο, ο μικρότερος αδελφός του παππού μου, ο Αριστείδης Γ. Τσιτσιάς, πήγε στην Αίγυπτο, στην Αλεξάνδρεια, τη δεκαετία του 1910. Ήταν καπνέμπορος. Η τελευταία του επαφή ήταν το 1921, όπου φαίνεται σε μια

φωτογραφία με τη σύζυγό του Μαρία, και ένα σημείωμα προς τη μητέρα του (και προγιαγιά μου) Φροσύνη. Από τότε δεν ξαναεπικοινωνήσε. Δεν είχε παιδιά. Στο παρόν κείμενο έχω την εν λόγω φωτογραφία, με το σημείωμα (στην πίσω πλευρά).

Τέλη του 1920 πήγε στη Ρουμανία στην πρωτεύουσα Βουκουρέστι ο Σεραφεΐμ Αποστόλου Καραμαγκιόλας (γεννηθείς το 1908) αδελφός του Γρηγόρη Καραμαγκιόλα. Επειδή ήταν πολύ ωραίος άνδρας έφτασε να εργάζεται στα ανάκτορα, ως επί της υποδοχής των επισήμων προσκεκλημένων στο παλάτι του Ρουμάνου βασιλιά. Ιστορίες που μοιάζουν σαν βγαλμένες από παραμύθια. Παντρεύτηκε με μια Ρουμάνα αριστοκράτισσα τη Νικολίτσα. Είχε έναν μοναχογιό τον Αποστόλη. Παρουσιάζω και μία φωτογραφία, 19-11-1937 της οικογένειας Σεραφεΐμ Αποστόλου Καραμαγκιόλα από το Βουκουρέστι προς την οικογένεια του παιδικού του φίλου Αριστοτέλη Αντωνίου. Ο Σεραφεΐμ πέθανε στη Ρουμανία. Ο γιος του Αποστόλης ήρθε για λίγο αρχές του 1950 στο Βλάνσο. Κατέληξε στη Νέα Ζηλανδία όπου έζησε για πολλά χρόνια. Ο γιος του Αποστόλη, ο Σεραφεΐμ ήταν διεθνής αθλητής και προπονητής αργότερα του τένις και κατέληξε να ζει στην Ελβετία.

Βουκουρέστι, 1937. Ο Σεραφεΐμ Καραμαγκιόλας, η Ρουμάνα σύζυγός του, Νικολίτσα και στη μέση ο μοναχογιός τους Αποστόλης

Αρχές του 1920 πήγε στην Αμερική ο Χρήστος Μηλιώνης, (Αμερικάνος). Γύρισε στο χωριό πλούσιος έφτιαξε στην Καρδίτσα το ξενοδοχείο «Λοζάνη» στο Βλάνσο, το μεγάλο καφενείο στην πλατεία στο Μεσοχώρι, «το καφενείο τ' Αμερικάν» και άλλες αγορές. Τη δεκαετία του 1920 πήγαν στην Αμερική ο Γρούνας ή Γούνας ή Τλυγάδας με τον Σωτήριο Τσιώνο, αργότερα σημαντικός πρόεδρος του χωριού. Μετά από λίγα χρόνια τους απέλασαν για λαθρεμπόριο. Ο Γρούνας ξανάφυγε για Αμερική σύντομα. Ήρθε για λίγο στο χωριό τη δεκαετία του 50 και έδωσε δολάρια στους συγγενείς. Γύρισε και πέθανε στο Βόλο.

Προπολεμικά έφυγε στον Καναδά ο Δημήτριος Καστάνης, νεότερος αδερφός του Γιώργου και Ηλία (Καπετάν Βράχος στο αντάρτικο) Καστάνη. Ξανάρθε για λίγο στο χωριό, αλλά έμεινε οριστικά στον Καναδά. Ο ευεργέτης του χωριού, Χαρίλαος Καιλιαζής στην Αλεξάνδρεια της Αιγύ-

που αρχές του 1900, είχε εργοστάσιο κατεργασίας πολυτελών δερμάτων. Απέκτησε πλούτο και αρχές του 1920, δι' εξόδων του εξ' ολοκλήρου, μετέφερε το νερό στο χωριό, από «την μάνα απ' το νερό» και δημιούργησε κρήνες με κοπάνες, όπου το νερό έτρεχε συνέχεια. Την «παπαδόβρυση», κοντά και πάνω από τα σπίτια Τέλιου, Λύκου και Κώστα Βούρδα στο «Νεοχώρι» και στην «Φίλια», δίπλα στο κρεοπωλείο Καραμαγκιόλα. Δεν έκανε οικογένεια και δεν ξαναήρθε στην πατρίδα.

Η φωτογραφία του κοσμεί εδώ και δεκαετίες το κοινοτικό γραφείο. Γιάννης Χοβαλόπουλος ή Τσιάμης, (αδερφός του Χαρίλαου, το «Τσιαμάκη»), πήγε προπολεμικά στην Αίγυπτο γύρισε στην Αθήνα τη δεκαετία του 1970, μετά τις κρατικοποιήσεις του Νάσερ.

Γιώργος Καραμαγκιόλας: δεκαετία του 1920 στο Παρίσι της Γαλλίας όπου εργάστηκε ως σερβιτόρος και ένα διάστημα ως αξιωματικός λεγεωνάριος. Γύρισε με τον πόλεμο (Β' Παγκόσμιο) στο χωριό. Έσωσε το Βλάσδο από την πυρπόληση των Ιταλών, έκαψαν το Δημοτικό σχολείο και κάνα δύο αχυρώνες παρεμβαίνοντας στον Ιταλό αξιωματικό μιλώντας γαλλικά. Άνθρωπος ευφύεστατος πνευματώδης, σοφός. Ακόμη αναφέρονται στο χωριό διάφορα γνωμικά του.

Τσιάκαλος Σωτήρης: έφυγε στην Τασκένδη της Σοβιετικής Ένωσης στα τέλη του Εμφυλίου και πέθανε εκεί τη δεκαετία του 1950. Η οικογένειά του έμεινε στο χωριό Τα παιδιά του τώρα ζούνε στην Αθήνα. Μαζί του στην Τασκένδη, έζησε για 30 χρόνια και ο Σόλων Δ. Ασκητής σαν παρτιζάνος. Γύρισε τα τελευταία 20 χρόνια στην Καρδίτσα και στο χωριό.

Ελένη Αβδή Χαρουπιάν, κόρη του

Ο Αριστείδης Τσιτσιάς και η σύζυγός του Μαρία.
Το γράμμα στέλνεται από την Αλεξάνδρεια το 1921 προς:

"Κυριον Κωνσταντήνον Τσιτσιά Χορίον Βλάζδου".

Στο πίσω μέρος της φωτογραφίας υπάρχει αφιέρωση:

"Alexandria 4 Μαρτίου 1921

Σεβαστίμη Μιτέρα

Ήμεθα καλά

όπερ κι δια υμάς ποθούμαι.

Μάθει ότι με πρότην ευκερία

θα έρθομη εις την

πατρίδα και θα μίνομη διά

πάντα. σας προσκινό ουόσας

αγαπητη μου Μητέρα

σας φηληγο το χερη η νήφη σας Μαρηας,

κα Εφροσήνη Τσιτσιά"

Ελένη Αρμένη Αβδή (Φώτης) Χαρουπιάν, που ήρθε στο χωριό αρχές του 1920 μετά τη γενοκτονία Ελλήνων και Αρμενίων. Μεγάλος τεχνίτης σιδηρουργός, που άφησε εποχή. Είχε τρεις κόρες, Όλγα, Ελένη και Αλκμήνη. Η Ελένη έπλεξε ερωτικό ειδύλλιο με τον Ιταλό αιχμάλωτο πολέμου που είχαν στο σπίτι τους τον Λουίτζι. Και το σπουδαίο είναι ότι ο Λουίτζι δεν αθέτησε την υπόσχεσή του αλλά γύρισε και παντρεύτηκε την Ελένη και έζησαν για πολλά χρόνια σε ένα χωριό της Κάτω Ιταλίας, φοβερή, συγκινητική ιστορία. Ήρθαν μία - δύο φορές στο χωριό αργότερα.

Ως εδώ έγινε αναφορά Βλασδινών ανά τον κόσμο προ πολεμικά. Τώρα θα σημειώσω όσους έφυγαν μεταπολεμικά μέχρι τις ημέρες μας, όχι με χρονολογική σειρά κατ' ανάγκη, πάντα.

Το 1954 πήγε στην Αυστρία ο Βασίλης Αριστ. Αντωνίου (αδελφός του Κώστα Αντωνίου) σπούδασε μαθηματικά στη Βιέννη και εργαζόταν σε ασφαλιστική εταιρεία. Με την αυστριακή σύζυγό του απέκτησαν δύο κόρες. Μετά την πτώση της χούντας το 1974, ερχόταν το καλοκαίρια ανελλιπώς στο χωριό στον αδερφό του Κώστα. Πέθανε σχετικά νωρίς, 66 ετών, το 2000. Η κόρη του και τα εγγόνια του ζουν στην Αυστρία. Ο Βασίλης Αντωνίου κάλυψε όλα τα έξοδα κατασκευής της πλατείας όπου πριν ήταν το μπακάλικο του Τιμολέοντα και Μενέλαου Φούντα, δίπλα από το πεταλάδικο του Μιχάλη Αντωνίου και απέναντι από το σπίτι της Αφρούδως. Επί προεδρίας Δημητρίου Θεόκ. Σκόνδρα, τη δεκαετία του 1990, έκανε την πλατεία που έκτοτε φέρει το όνομά του.

Το 1962 έφυγε ο Δημήτρης Ηλία Κουσιάς, στο Τορίνο της Ιταλίας. Έζησε εκεί σχεδόν 50 χρόνια, διατηρώντας εργαστήριο επισκευής ραδιοφώνων και τηλεοράσεων. Παντρεύτηκε την Ιταλίδα Άννα- Μαρία και απέκτησαν δύο παιδιά, τον Ηλία που ζει στο Τορίνο και τον Παύλο που ζει στην Καρδίτσα. Υπήρξε ο μεγαλύτερος ορειβάτης του νομού Καρδίτσας όλων των εποχών έως σήμερα. Με τον Ορειβατικό Σύλλογο του Τορίνο ανέβηκε στις περισσότερες κορυφές των Άλπεων (πάνω από 4.000 μέτρα υψόμετρο), και αργότερα του Κόσμου, ενδεικτικά: Ιμαλία(μέχρι 5.500μέτρα) Κιλιμάντζαρο Αφρική (5,800 μέτρα) – Παταγονία – Άνδεις (Κεντρική Αμερική 6.300 μέτρα). Ερχόταν πάντα τα καλοκαίρια για έναν με δύο μήνες και μαζί του, όλα αυτά τα χρόνια ανέβηκαν σχεδόν σε όλες τις κορυφές της Ελλάδος, (πάνω από 2000 μέτρα υψόμετρο) πάρα πολλοί χωριανοί. Από τα όρη της Κρήτης, Πελοποννήσου, Όλυμπο, Άγραφα, μέχρι τα παραμεθόρια βουνά. Ίσως είναι μοναδικό φαινόμενο στην Ελλάδα το Βλάσδο, σε επίπεδο χωριού με τέτοια και τόση μαζική ορειβατική δραστηριότητα ετών. Αφού γύρισε όλο τον κόσμο τα τελευταία 10 με 15 χρόνια τα έζησε στο χωριό.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 έγινε ένα άλλο κύμα μετανάστευσης προς τη Σουηδία κυρίως, ως εξής: Γ. Καλογρούλης, Χρήστος (Τάκος) Καλογρούλης, Απόστολος Καλογρούλης (αργότερα και πρόεδρος του χωριού), Αλκιβιάδης Αντωνίου, Ασήμη Καλογρούλη με το σύζυγο της Γιάννη Μούστο, Αλκιβιάδης Κατσιούπης. Λίγο αργότερα τέλη του 60 του 70 ο Χρήστος Ασκητής με την αδερφή του Ρήνα. Η Ελένη Κανδήλα, ο αδερφός της Ηλίας Κανδήλας.

Σχεδόν όλοι, σ' όσους αναφέρθηκα, γύρισαν στην Ελλάδα τη δεκαετία του 70 ή του 80. Στη Σουηδία μένουν ακόμη μόνιμα τα παιδιά της Ασήμωας Καλογορούλη - Μούστου. Ο Βαγγέλης και ο Μενέλαος. Ο Γιαννης Σκόνδρας (εδώ και 40-50 χρόνια) με την οικογένειά του (έχει τρία αγόρια).

Η κόρη του Ηλία Κανδήλα, Βάσω (εκπαιδευτικός), που εργάζεται ως δασκάλα σε ειδικό σχολείο. Ο Ηλίας το μισό χρόνο είναι στο χωριό και τον άλλο μισό στη Στοκχόλμη.

Ο Χρήστος (Τάκος) Σάββας, έζησε και εργάστηκε κάποια χρόνια στη Σουηδία, γύρισε οικογενειακώς στη Λάρισα. Το ίδιο και ο ξάδερφός του Βασίλης Γ. Σάββας αδερφός του Θανάση. Επέστρεψε οικογενειακώς στη Θεσσαλονίκη. Τα τελευταία χρόνια τα καλοκαίρια τα περνούσε στο χωριό.

Στη Γερμανία πήγε ο Θανάσης Γ. Σάββας, τέλη του 1960, γύρισε μετά από εικοσαετία στο χωριό. Στο Μόναχο Γερμανίας πήγε ο Παύλος Κατσιούπης από αρχές του '80 ως σήμερα. Εργαζόταν ως ανώτερο Διοικητικό Στέλεχος σε Τράπεζα. Είναι παντρεμένος με τη Γερμανίδα Χριστίνα και έχει δύο παιδιά, ζει μόνιμα στη Γερμανία, αλλά τα τελευταία χρόνια έρχεται συχνά στο χωριό.

Ζαχαρίας (Ζάχος) Γ. Μπέσσας, ζει μόνιμα και εργάζεται ως γιατρός στη Γερμανία.

Σταύρος Χρήστου (εγγονός του Σεραφείμ Τσιτσιά από την κόρη του Ολυ). Ζει οικογενειακά και εργάζεται στη Γερμανία (Βόννη).

Στη Ν. Αφρική πήγε η Αγγλαίτσα Μανθ. Μοσχοβίδη με τον σύζυγό της Στέλιο Αργυρίου (από Μπελοκομίτη) από δεκαετίας του '70 έως εκείνης του '90. Τώρα ζει στην Αθήνα.

Στον Καναδά πήγε ο Αριστείδης Αργυρίου και η σύζυγος του Αλεξάνδρα (Λόλα) Ντζιού. Από τη δεκαετία του '60 μέχρι σήμερα, ζουν μόνιμα στον Καναδά. Τα τελευταία χρόνια το καλοκαίρι για μερικούς μήνες περνούν στο χωριό. Έχουν στον Καναδά δύο παιδιά και έξι εγγόνια.

Στην Αυστραλία πήγε η Φωτούλα Σωκρ. Κατσιούπη, ζει μόνιμα εδώ και 40 χρόνια, με την οικογένειά της.

Ο Σεραφείμ Κασιώνης έζησε αρκετά χρόνια στην Αυστραλία, αλλά δυστυχώς όταν γύρισε σκοτώθηκε σε εργατικό ατύχημα στο χωριό, αρχές του 1980. Τα αδέρφια του Δημήτρης (Τάκης), Χαρίλαος και Λάμπρος, έζησαν στην Κύπρο. Ο Τάκης έζησε κάμποσα χρόνια στην Κύπρο, γύρισε και πέθανε, σχετικά νέος, στην Καρδίτσα. Ο Χαρίλαος ζει μόνιμα στην Κύπρο και ο Λάμπρος Κασιώνης μισό χρόνο στην Κύπρο και μισό στο χωριό, με τη σύζυγό του. Στην Κύπρο ζει τα τελευταία χρόνια μόνιμα ο Άλκης Θ. Σάββας, με την οικογένειά του .

Στην Αφρική (Νιγηρία) πήγε ο Δημ. Γιαν. Κορομπίλιας, έζησε και εργάστηκε αρκετά χρόνια, γύρισε αργότερα στη Λάρισα.

Στην Αμερική (Σινσινάτι), έζησε λίγα χρόνια η Αλεξάνδρα (Άντα) Κ. Τσιτσιά, τώρα μένει με την οικογένειά της και εργάζεται στα Τρίκαλα.

Στη Σκωτία πήγε τελευταία νέος επιστήμονας (περιβαλλοντολόγος), ο Μιχάλης Ηλ. Καραμπέρης, ζει και εργάζεται εκεί ως εκπαιδευτικός.

Τελειώνοντας ευχαριστώ τον Κώστα Αριστοτέλη Αντωνίου (κυρίως) τον Σταύρο Καραμπέρη και Αποστόλη Καραμαγκιόλα, για τις επιπλέον πληροφορίες. Πιθανόν και κάποιους άλλους Βλασδινούς, μπορεί να παρέλειψα, αλλά όποιος γνωρίζει κάτι μπορεί να συμπληρώσει το παρόν.

Υ. Γ. σημειώνω το μήνυμα που είναι στο πίσω μέρος της φωτογραφίας του Αριστείδη Τσιτσιά για την περίπτωση που είναι δυσανάγνωστη η φωτοτυπία, κρατώντας την ορθογραφία και τη στίξη του πρωτότυπου.

- ΕΡΡΩΣΟ -

Δημήτρης Γιαν. Τσιτσιάς, Δεκέμβρης 2024.

«Απάτριδες» - «απατρίδ» - του Ελληνικού Εμφυλίου και Αγραφιώτες πολιτικοί πρόσφυγες σε χώρες του Υπαρκτού Σοσιαλισμού

Παναγιώτης Νάννος

Τον Αύγουστο του 1949, έπειτα από τρία χρόνια σκληρών πολεμικών συγκρούσεων ενός Εμφυλίου πολέμου δίχως προηγούμενο, ο Εθνικός Στρατός κυριαρχεί έναντι του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ) σε όλα τα μέτωπα. Οι ηττημένοι αντάρτες υπό τον φόβο αντιποιών και διωγμών που βίωσαν μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, αρχίζουν κατά χιλιάδες να περνούν τα βόρεια σύνορα της Ελλάδας με κατεύθυνση προς τις χώρες του ανατολικού μπλοκ, κυρίως την Σοβιετική Ένωση. Μαζί τους παιδιά και οικογένειες, με τα λιγοστά υπάρχοντά τους, όσα μπορούν να μεταφέρουν στα χέρια τις πλάτες τους για τις ανάγκες του ταξιδιού.

Κρυμμένα ανταρτόπουλα του ΔΣΕ τελευταία περίοδο του Εμφυλίου, λίγο μετά θα πάρουν το δρόμο της αναγκαστικής πολιτικής ξενιτιάς. Η φωτ. δημοσιευμένη στο <https://www.facebook.com/politikoiprosgifoi>.

Υπολογίζεται ότι περί τις 60.000 άνθρωποι εγκατέλειψαν την Ελλάδα εκείνη την περίοδο, με την προσδοκία ότι η απομάκρυνση ήταν προσωρινή και ότι σύντομα θα επιστρέψουν πάλι πίσω. Ωστόσο σταδιακά διαπίστωναν ότι δεν ήταν τόσο εύκολα τα πράγματα και ότι οι γειτονικές χώρες δεν εκτιμούσαν και τόσο την κοινή ιδεολογική – κομμουνιστική αναφορά. Οι πρώτες χώρες που αρνήθηκαν να φιλοξενήσουν τους Έλληνες αντάρτες ήτοι οι γειτονικές οι οποίες διευκόλυναν την διέλευση από τα εδάφη, αλλά όχι

και την μόνιμη εγκατάσταση. Οι χώρες Αλβανία, Γιουγκοσλαβία και Βουλγαρία δεν ήθελαν Έλληνες, διότι ήταν κοινός ο φόβος ότι έτσι έμμεσα ενισχύονταν ο εθνικός χαρακτήρας του Ελληνικού σοιχείου κατά μήκος των συνόρων όπως αυτά διαμορφώθηκαν στους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913). Στις περιοχές αυτές υπήρχαν ολόκληρα Ελληνικά χωριά με συμπαγείς πληθυσμούς, τους οποίους έπρεπε να διαχειριστούν και δεν ήθελαν επιπρόσθετο Ελληνικό πληθυσμό. Η Βόρειος Ήπειρος στην Αλβανία, η πόλη του Μοναστηρίου και άλλα χωριά στα Σκόπια της Γιουγκοσλαβίας, στην Βουλγαρία η Φιλιππούπολη, το Μελένικο, και άλλα ελληνικά χωριά κατά μήκος των συνόρων συνιστούσαν ήδη πρόβλημα, πόσο δεν μάλλον η ενίσχυση με χιλιάδες πρώην ενόπλους ιδεολόγους. Ειδικότερα με την Γιουγκοσλαβία, υπήρχε και η διαφωνία Τίτο-Στάλιν που δημιούργησε προβλήματα και στις σχέσεις του ΚΚΕ που ήταν με τον Στάλιν και έπαψε η συνεργασία με το ΚΚ Γιουγκοσλαβίας.

Στην πραγματικότητα ούτε και οι άλλες σοσιαλιστικές χώρες ήθελαν πολιτικούς πρόσφυγες, διότι και αυτές είχαν να αντιμετωπίσουν τις ζημιές από τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και την οργάνωση της νέας οικονομικής και πολιτικής κομμουνιστικής πραγματικότητας, όπως τότε διαμορφώνονταν. Απόδειξη ότι η Ανατολική Γερμανία δήλωσε ότι μπορεί να φιλοξενήσει μόνο παιδιά μέχρι την εφηβεία και αρχικά δέχθηκε μόλις 1.250 παιδιά και εφήβους. Μετά από χρόνια δέχθηκε ενήλικες στο πλαίσιο επανένωσης

οικογενειών, και πάλι σε περιορισμένη κλίμακα. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ενήλικα μέλη των οικογενειών έμειναν στο Πολωνικό Πότσδαμ ενώ τα παιδιά στο Ανατολικογερμανική πλευρά και οι συναντήσεις των οικογενειών γίνονταν επάνω στη γέφυρα του ποταμού της πόλης, ούτε στο ένα μέρος, ούτε στο άλλο. (μαρτυρία του συγγραφέα Θωμά Νικολάου, παιδιού του Εμφυλίου).

Για τα χιλιάδες παιδιά του Εμφυλίου αν και έχουν γραφεί αρκετά, ένθεν κακείθεν, «παιδομάζωμα» έλεγαν οι δεξιοί, «παιδοσώσιμο» οι αριστεροί. Το θέμα δεν εξαντλείται εύκολα διότι ανεξάρτητα από τις ιδεολογικές προσεγγίσεις δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί το μέγεθος του προβλήματος. Ακόμα και σήμερα έρχονται στο φως της δημοσιότητας αθέατες πλευρές της Τραγωδίας, αναφέρει η εφημερίδα «Το Βήμα» (17.10.2024): **«Στη διάρκεια του Εμφυλίου πολέμου και αρκετά χρόνια μετά, πάνω από 3.200 ανήλικα Ελληνόπουλα, εκτιμάται ότι υιοθετήθηκαν από αμερικάνικες οικογένειες, ως επί το πλείστον με αδιαφανείς διαδικασίες [...] Εάν ανατρέξετε στα δημοσιεύματα εκείνης της εποχής, στην αρχή η αγορά ενός Ελληνόπουλου στοίχιζε 500 δολάρια, αλλά συν τω χρόνω έφτασε και τα 3.500 δολάρια. Στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα χιλιάδες παιδιά είχαν χάσει**

τον έναν ή και τους δύο γονείς τους. [...] υπήρξε τότε κερδοσκοπία εις βάρος αυτών των παιδιών και των οικογενειών τους από διάφορους δικηγόρους (και μεσάζοντες) σε Ελλάδα και Ηνωμένες Πολιτείες». Το δημοσίευμα αναφέρεται στις ενέργειες του Υπουργείου Εσωτερικών να χορηγήσει σήμερα Ελληνικό διαβατήριο στους υπερήλικες σήμερα (17/10/2024) που βρέθηκαν στις ΗΠΑ με αναγκαστική υιοθεσία, (αγοραπωλησία) στα χρόνια του Εμφυλίου, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την προσωπική τους διαδρομή αλλά και την ιστορική μας πραγματικότητα.

Κατά την διάρκεια του Εμφυλίου δεν υπήρχε οργανωμένο δίκτυο τροφοδοσίας και οργάνωση για τα παιδιά της ευθύνης των ανταρτών. Οι αντάρτες του ΔΣΕ αποφάσισαν οι ανήλικοι από τις περιοχές που βρίσκονταν στις περιοχές ελέγχου από αυτούς, να μεταφερθούν μεταξύ των άλλων και για να απαλλαγούν οι γυναίκες από τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις και να ενταχθούν στις τάξεις του. Καθώς δεν υπήρχε δυνατότητα τα παιδιά να μείνουν σε ασφαλείς τοποθεσίες στην Ελλάδα, οδηγούνταν σε γειτονικές βαλκανικές χώρες και στη συνέχεια σε άλλες λαϊκές Δημοκρατίες. Η εφημερίδα «Πρώτο Θέμα» αναφέρει: «Βέβαια ο ΔΣΕ πρόβαλε το επιχείρημα ότι οι μαζικές μετακινήσεις των παιδιών γίνονταν για να γλιτώσουν από τα πυρά των αεροπλάνων και των πυροβόλων των

«Παιδομάζωμα», ή «παιδοφύλαγμα», το βέβαιο είναι ότι στις μυλόπετρες του Εμφυλίου έπεσαν χιλιάδες παιδιά τα οποία πλήρωσαν τις επιλογές των αντιμαχομένων χωρίς να φταίνε.

κυβερνητικών δυνάμεων, τα οποία είναι αλήθεια ότι δεν έκαναν διακρίσεις σε μαχητές και αμάχους. Η πρακτική αυτή του ΔΣΕ έμεινε γνωστή στην ιστορία ως «παιδομάζωμα» παραπέμποντας ευθέως στο παιδομάζωμα (*devsirme*) στα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, κυρίως μέσα από τη συντηρητική μερίδα του Τύπου και τους φιλικά διακείμενους προς τις συντηρητικές κυβερνήσεις συγγραφείς.

Όπως γράφει ο Νίκος Μαραντζίδης, στις 7 Μαρτίου 1948 η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση ανακοίνωσε την απόφασή της για αποστολή παιδιών σε ανατολικές χώρες. Υπολογίζεται ότι 25.000-28.000 παιδιά μεταφέρθηκαν κατ' αυτόν τον τρόπο σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Κάποια παιδιά, ο αριθμός των οποίων είναι άγνωστος πέθαναν ή χάθηκαν στον δρόμο καθώς δεν άντεξαν την πείνα, το κρύο και τις ατέλειωτες πορείες. Η επιχείρηση του ΔΣΕ όμως προκάλεσε την άμεση αντίδραση της Κυβέρνησης. Με πρωτοβουλία της βασίλισσας Φρειδερίκης ιδρύθηκαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας παιδοπόλεις όπου έβρισκαν καταφύγιο αναξιοπαθούντα, ορφανά ή εγκαταλειμμένα παιδιά. Υπολογίζεται ότι στις παιδοπόλεις φιλοξενούνταν 15.000-18.000 ανήλικα παιδιά. Τα χρήματα για τη δημιουργία και τη λειτουργία των παιδοπόλεων προέρχονταν από τον λεγόμενο «έρανο της Βασίλισσας».

Χώρες που φιλοξένησαν πρόσφυγες ήταν η Πολωνία, η Ρουμανία, η Τσεχοσλοβακία, λιγότερους η Ουγγαρία με τη δημιουργία ξεχωριστού χωριού προσφύγων το οποίο ονόμασαν «Νίκος Μπελογιάννης».

Ουγγαρία: Σπάνια φωτογραφία από το αρχείο του Μιχαήλ Ακριτίδη, δημοσιευμένη στο <https://www.facebook.com/politiko.prosfigoi>. Παιδιά πολιτικοί πρόσφυγες από το χωριό Θηριόπειτρα, Πέλλης, από δεξιά η μητέρα με τον γιό της από το χωριό Δωροθέα, Πέλλης.

Κάπως έτσι ο κύριος όγκος των πολιτικών εξόριστων προωθήθηκε στην Σοβιετική Ένωση, για να καταλήξουν οι περισσότεροι (14.000 αντάρτες) στην πολυπολιτισμική Τασκένδη του Ουζμπεκιστάν. Εδώ οδηγήθηκε το στρατιωτικό τμήμα του Δημοκρατικού Στρατού, μάλιστα τα δύο πρώτα χρόνια ζούσαν με στρατιωτικό σχηματισμό.

Αντάρτισσες του ΔΣΕ σε πορεία κάπου στην Τασκένδη τους πρώτους μήνες στο Ουζμπεκιστάν.
Η φωτ. από το FB των πολιτικών προσφύγων, <https://www.facebook.com/politikoiprosgifoi>.

Πριν την Οκτωβριανή Επανάσταση ήταν μουσουλμανική πόλη, το 1918 έγινε πρωτεύουσα της Αυτόνομης Σοβιετικής Δημοκρατίας του Τουρκεστάν και από το 1930 και εντεύθεν έγινε μέλος της Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας του Ουζμπεκιστάν και άρχισε να συγκεντρώνει μετανάστες και από άλλες εθνότητες. Το 1991, λίγο πριν την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, η Τασκένδη ήταν η τέταρτη σε πληθυσμό πόλη της ΕΣΣΔ! Μια από τις μεγαλύτερες κοινότητες ήταν αυτή των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων. Ωστόσο για το Σοβιετικό καθεστώς ήταν χαρακτηρισμένοι ως «απατρίδ», ήτοι «απάτριδες», η ρωσική λέξη προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη «άπατρις», τί τραγική ειρωνεία. Οι «απατρίδ» δεν είχαν Ρωσική υπηκοότητα, ούτε κανονικό διαβατήριο, αλλά ένα ειδικό έγγραφο που τους χαρακτήριζε ως «άτομα χωρίς υπηκοότητα», με περιορισμένα δικαιώματα στις μετακινήσεις, κ.α. Ο Δημήτρης Μπακόλας επιβιβάστηκε σε Ρωσικό πλοίο και στον Πειραιά δεν έγινε εφικτό να κατεβεί να συναντήσει στενούς συγγενείς, αλλά επιτράπηκε για λίγες ώρες να τον επισκεφθούν στο καράβι οι συγγενείς!

Η τραγικότητα του κεφαλαίου των πολιτικών προσφύγων γίνεται εφιαλτική διότι έφυγαν από την χώρα τους διωγμένοι ως «ΕΑΜοβούλγαροι», ως «αντεθνικά στοιχεία» και «κομμουνιστοσυμμορίτες» και βρέθηκαν σε ξένες χώρες ως απάτριδες. Στην Ελλάδα όχι μόνο δεν τους έδωσαν την δυνατότητα να μείνουν στον τόπο τους, έστω και ηττημένοι, αλλά τους αφαίρεσαν την ιθαγένεια και δεν είχαν την

δυνατότητα να επικοινωνήσουν με τους δικούς τους. Στη χώρα αναγκαστικής υποδοχής αρχικά ήταν «απατρίδ» - «απάτριδες», σύντομα υιοθετήθηκε ο όρος πολιτικοί πρόσφυγες. Σε κάθε περίπτωση οι χώρες τους αντιμετώπιζαν ως κοινωνικό πρόβλημα προς επίλυση, στο οποίο όμως είχαν ρόλο και οι τοπικές μυστικές υπηρεσίες, οι οποίες δημιουργούσαν περισσότερα προβλήματα από όσα έπρεπε να επιλύσουν. Έτσι δημιουργήθηκαν νέες εμφύλιες εντάσεις στις κοινότητες των προσφύγων, όπως λ.χ. τα γεγονότα στην Τασκένδη και οι φυλακίσεις στελεχών, καθώς και άλλες αντιθέσεις, οι οποίες έγιναν φανερές με την διάσπαση του ΚΚΕ (1968).

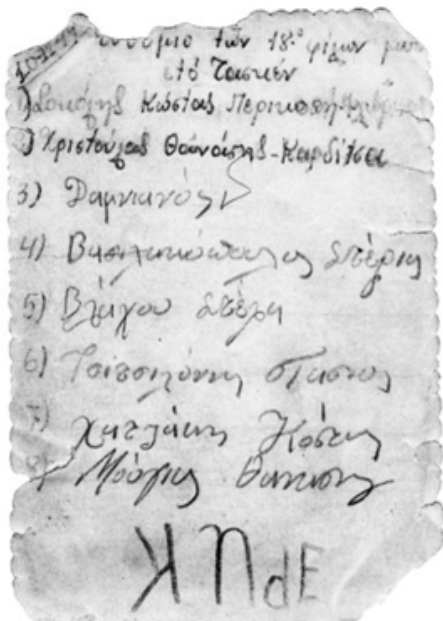
Για τις συνθήκες ζωής των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στις Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες υπάρχουν πολλά αυτοβιογραφικά βιβλία και μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν τις καταστάσεις αυτές. Ενδεικτικά αναφέρουμε μόλις δύο από αυτά, το «Καλή πατρίδα σύντροφε» της Ελένης Νικολαΐδου, (εκδ. Εταιρεία Σύγχρονης Ιστορίας) και πρόσφατα το συλλογικό έργο «Μεταξύ αφοσίωσης και καχυποψίας» εκδόσεις «Αλεξάνδρεια». Το τελευταίο έχει συλλέξει μαρτυρίες για την ζωή των Ελλήνων κομμουνιστών ως πολιτικών προσφύγων στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, αλλά και τον σκοτεινό ρόλο των μυστικών υπηρεσιών, την εμπλοκή επώνυμων στελεχών όπως λ.χ. ο Ν. Ζαχαριάδης, με «ιστορίες που προκαλούν ανατριχίλα», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Β. Τσακίρογλου. (βλ. πηγές), μεταξύ των άλλων ως εξής: «Με μια σειρά από δοκίμια αναδεικνύονται οι κατά τόπους έντονες διαφοροποιήσεις, αλλά και μια λίγο πολύ ενιαία εικόνα: οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες βρέθηκαν μετέωροι, αποδιωγμένοι μεν από την πατρίδα τους μετά την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού στην Ελλάδα, παρείσακτοι δε και ανεπιθύμητοι στην «υπερορία», άρα διπλά απάτριδες. Μέσα από πλήθος παραδειγμάτων επιβεβαιώνονται η έκκληση, το δυσάρεστο σοκ που βίωσαν οι Έλληνες κομμουνιστές στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Διότι αποδείχθηκε αφελής και εκτός πραγματικότητας η προσδοκία τους ότι θα έβρισκαν μια ζεστή και φιλόξενη αγκαλιά σε κράτη όπου ο σοσιαλισμός μπορεί να μην ήταν ακόμη εντελώς υπαρκτός, τουλάχιστον όμως τελούσε υπό ταχύρρυθμη κατασκευή.

Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες αντιμετωπίστηκαν με καχυποψία από τα κομμουνιστικά καθεστώτα και πέραν της στοιχειώδους στήριξης για τη στέγαση και την επιβίωσή τους έζησαν ως πολίτες β' κατηγορίας. Συνήθως απομονωμένοι σε ιδιότυπα γκέτο, υπό διαρκή φρούρηση και παρακολούθηση, ως στοιχεία εξ ορισμού ύποπτα και επικίνδυνα. Ωστόσο, η μίζερη καθημερινότητα των Ελλήνων κομμουνιστών στην παράδοση εξορία τους στην καρδιά του κομμουνιστικού κόσμου δεν είναι αντικείμενο του συγκεκριμένου τόμου. Το «Μεταξύ αφοσίωσης και καχυποψίας» εστιάζει στο πώς οι υπηρεσίες ασφαλείας των Λαϊκών Δημοκρατιών μεταχειρίστηκαν τους Έλληνες πρόσφυγες, τόσο ως θύματα όσο και ως πληροφοριοδότες-κοινώς, χαφιέδες- ενθαρρυνόντάς τους είτε να κατασκοπεύουν εξωτερικούς δυνάμει εχθρούς, είτε να καρφώνουν τους ίδιους τους συντρόφους τους»

Πολλά από τα προβλήματα ήταν κοινά για τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες, μερικές φορές έπαιρναν το χρώμα της χώρας φιλοξενίας, ας μην ξεχνάμε ότι και εκεί οι άνθρωποι έδιναν τον αγώνα της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης. Σε κάθε περίπτωση συνάντησαν δυσκολίες, διότι έδιναν καθημερινό αγώνα επιβίωσης σε ένα περιβάλλον τόσο διαφορετικό από την Ελλάδα και να προσαρμοστούν σε έναν τρόπο ζωής ξένο προς τον δικό τους με το νόστο να βαραίνει προς την χαμένη τους πατρίδα.

ΠΕΕΠΠ

10-11-1949 ενθύμιο των 8 φίλων στο Τασκέν (Τασκένδη), φωτ. από τον Σύλλογο των Πολιτικών εξόριστων.

Αξίζει μόνο μία μικρή αναφορά στους Έλληνες της Τασκένδης, ως ο πολυπληθέστερος και σκληρός πυρήνας των ανταρτών, περίπου 14.000 άντρες και γυναίκες, οι οποίοι τα πρώτα χρόνια διατηρούσαν τον στρατιωτικό σχηματισμό και την ψυχολογία του αντάρτη που πολέμησε αλλά έχασε τη μάχη. Τόσο στην κορυφή της πυραμίδας, όσο και στην βάση, εκτός από την καθημερινότητα, είχαν να διαχειριστούν και την ήττα του Εμφυλίου. Ο καταλογισμός ευθυνών, τα λάθη και οι παραλείψεις, προσωπικές και άλλες αντιπαραθέσεις, αλλά και εσωτερικές αντιθέσεις μιας διχασμένης Αριστεράς, ήταν οι αιτίες ενός αθέατου ενδοκομματικού εμφυλίου. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις άνθρωποι φυλακίστηκαν, βασανίστηκαν και δικάστηκαν ως «προδότες», «σπιούννοι» και «φασίστες». Οι υποστηρικτές του Ζαχαριάδη και οι αντι/Ζαχαριαδικοί, δημιούργησαν γεγονότα τα οποία αμαύρωσαν την ιστορική διαδρομή της Αριστεράς, αλλά έστρωσαν και το δρόμο της διάσπασης του ΚΚΕ, το 1968.

Ιστορική φωτογραφία στον εσωτερικό προαύλιο χώρο των φυλακών Τασκένδης (Ουζμπεκιστάν) παραμονές της σκηνοθετημένης δίκης των Ελλήνων κομμουνιστών από τους χρουτσωφικούς (1956). Μόνο μια μικρή ομάδα από τα στελέχη τα οποία καταδικάστηκαν σε φυλάκιση για τα γεγονότα στην 7η Πολιτεία κ.α.. Όρθιοι από αριστερά προς τα δεξιά: Κώστας Σκαρλάτος, Γιώργος Μακρής (ταγματάρχης), Νίκος Φράγκος (ταγματάρχης), Κώστα Νάτσικας (σχολή αξιωματικών Τσιρτσίκ), Γιώργος Καλιανέσης (στρατηγός). Καθιστοί: Φωκός (ταγματάρχης, δε πρόκειται για τον Β. Παπαδόπουλο), Παύλος, Ζώρας. (Πηγή: Posted on 04/11/2014 by Liberation)

Νεαρές Ελληνίδες εργάτριες πολιτικοί πρόσφυγες στη Ρουμανία δεκ.1960

Το αίτημα του επαναπα-
τρισμού τέθηκε έντονα αμέ-
σως μετά την μεταπολίτευση
(1974) και ιδιαίτερα κατά
την επίσκεψη του τότε πρω-
θυπουργού Κ. Καραμανλή
στη Μόσχα. Εκεί άνοιξε η
χαραμάδα ελπίδας, ελάχι-
στοι κατάφεραν να επιστρέ-
ψουν. Η πόρτα άνοιξε διά-
πλατα με την Αλλαγή (1981)
και την Κυβέρνηση του Αν-
δρέα Παπανδρέου. Ωστόσο
όταν επέστρεψαν οι περισ-
σότεροι βρήκαν κράτος και
κοινωνία να τους φέρονται

ως πολίτες β κατηγορίας και ξένους. Συνάντησαν δυσκολίες στην εύρεση εργασίας, βρήκαν καταπατημένες τις περιουσίες, τα πατρικά σπίτια κλειστά διότι οι συγγενείς θεωρούσαν δικά τους. Τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα μη αναγνωρίσιμα, πόσο μάλλον μεταφορά συντάξεων, ανυπαρξία νομοθετικής μέριμνας και γενικά δυσκολίες, προκατάληψη, υφέρποντα ρατσισμό και απαξίωση η οποία άργησε να σβήσει. Η ευχή «καλή πατρίδα σύντροφε» από προσδοκία και όνειρο, έγινε εφιάλτης διότι ο νόστος ήταν στην ψυχή τους, όμως η πραγματικότητα οδυνηρή.

Ολοκληρώνουμε την αναφορά στους πολιτικούς πρόσφυγες – εκούσιους μετανάστες του Εμφυλίου με την καταγραφή των ονομάτων από τα χωριά του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα. Είναι νέοι Αγραφιώτες οι οποίοι άφησαν υποχρεωτικά τα περήφανα και ανυπότακτα βουνά, για να βρεθούν σε χώρες ξένες, σε περιοχές άσχετες ως προς την ιδιοσυγκρασία τους. Βρέθηκαν από τύχη σε χώρες ενός Υπαρκτού Σοσιαλισμού, με καθεστώτα που αναζητούσαν και αυτά τον δρόμο τους, έτσι όπως τον έδειχνε τότε ο Στάλιν και τότε ο Χρουστώφ. Το βέβαιο είναι ότι βίωναν δύσκολες συνθήκες για τις οποίες είχαν αγωνιστεί χωρίς να γνωρίζουν την πραγματικότητα όπως ακολούθησε. Οι χώρες αν και φιλόξενες γενικά, απέιχαν από το ιδεολογικό φαντασιακό μιας εξιδανικευμένης ιδεολογίας η οποία έμελλε να δοκιμαστεί και να λάβει διαστάσεις στα χρόνια της διάσπασης του ΚΚΕ και όσων ακολούθησαν, με συνέπειες στην προσωπική τους διαδρομή και με δυσκολίες που δεν έχει νόημα να αναφερθούν εδώ.

Από τα χωριά του σημερινού Δήμου Λίμνης Πλαστήρα, συνολικά έφυγαν 87 άτομα, οι περισσότεροι άντρες, λίγες γυναίκες και κάποια παιδιά, συνολικά στις εξής χώρες:

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΤΑΣΚΕΝΔΗ	ΠΟΛΩΝΙΑ	ΟΥΓΓΑΡΙΑ	ΡΟΥΜΑΝΙΑ	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	ΑΛΛΟ	ΣΥΝ
Μορφοβούνι	7	3	5	0	1	1	17
Μεσενικόλα	6	6	3	1	1	0	17
Μοσχάτο	3	0	0	0	0	0	3
Λαμπερό	1	0	3	0	0	2	6
Κερασιά	3	0	0	0	0	1	4
Κρυονέρι	0	0	0	0	0	1	1
Πεζούλα	1	1	0	1	0	0	3
Φυλακτή	3	1	0	1	0	0	5
Νεοχώρι	6	2	0	0	0	2	10
Μπελοκομίτη	1	2	0	0	0	0	3
Καρίτσα	5	11	0	0	0	2	18
Καρβασαράς	0	0	0	0	0	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	36	26	11	3	2	9	87

Ο πίνακας με τους αριθμούς απεικονίζει την οδυνηρή πραγματικότητα, ωστόσο πέρα από τους αριθμούς υπάρχουν παράμετροι, οι οποίοι μένουν στα αζήτητα της εθνικής τραγωδίας του Εμφυλίου, στοιχεία τα οποία πρέπει να ληφθούν υπόψη για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Αναφέρουμε ενδεικτικά την τραγωδία της οικογένειας Κολοβού από το Λαμπερό, τα 5 μέλη της βρέθηκαν σε τρεις χώρες: πατέρας και κόρες στην Πολωνία, ο γιός σε ορφανοτροφείο της Γερμανίας και η μάνα στην Τσεχοσλοβακία.

Το Μορφοβούνι (Βουνέσι) και ο Μεσενικόλας έχουν τους πολλούς πολιτικούς πρόσφυγες, οι οποίοι θα ήταν πολλοί περισσότεροι... αν δεν είχαν πολλούς νεκρούς στον Εμφύλιο. Το Βουνέσι είχε 57 νεκρούς, αριθμός ιδιαίτερα μεγάλος, όχι μόνο λόγω πληθυσμού αλλά και προσώπων που πρωταγωνίστησαν στην Εθνική Αντίσταση και μετά στον Εμφύλιο. Ομοίως και ο Μεσενικόλας, κοινότητα σχεδόν ισοδύναμη, με μεγάλη συμμετοχή και στον Εμφύλιο. Μεγάλος είναι και ο αριθμός πολιτικών προσφύγων στην Καρίτσα, χωριό με λιγότερο πληθυσμό.

Μορφοβούνι (17):

Ουζμπεκιστάν – Τασκένδη (7): Κατσίκας Παναγιώτης, Κατσίκας Γιάννης, Κυρίτσης Χρήστος, Παπαγιάννης Γιώργος, Τσάβαλος Σεραφείμ, Τσατσαρώνης Δημήτρης, Χούτας Θωμάς.

Ουγγαρία (5): Βαλταδώρος Γιάννης, Μπαλτάς Βασίλης, Νάνος Βασίλης, Ξυνόγαλος Κώστας,

Πολωνία: (3) Βασιλούλης Δημήτρης, Ραχωβίτσας Θωμάς, Ρεφενές Ηλίας του Αποστόλου, Τσούλας Χριστόδουλος (Χρήστος) αρχικά Πολωνία και μετά Βουλγαρία (1).

Τσεχοσλοβακία: Κώστας Καφεντζής (Βρόντος)

*Πηγή: Ροδάνθη Νάνου,
Νασιάκος Ηλίας, Κυρίτσης
Δημήτρης (Μορφοβούνι)*

*Στη μέση της φωτ.
ο Βουνεσιώτης
Γιάννης Κατσίκας με
δύο συναγωνιστές,
άνοιξη 1950, ακόμα την
αντάρτικη στολή ως
διακριτικό στοιχείο
της ταυτότητάς του.*

Μεσενικόλας (17):

Τασκένδη (6): Καρασιώτος Χαράλαμπος, Κασιάκος Λευτέρης, Κασιάκου Ρωξάνη, Κρανιά-Ραπτοπούλου Ευαγγελία, Κρανιάς Δημοσθένης, Μανώλης Βασίλης.

Πολωνία (6): Ζαφείρης Βασίλης, Ιωακείμ Θωμάς, Καρακαντάς Άγγελος, Καρακαντάς Μιχάλης, Τσαγανός Γιάννης, Ψάρρας Παύλος.

Ουγγαρία (3): Στυλογιάννης Θωμάς, Ψημμένος Τάκης, Ψημμένος Σωκράτης.

Ρουμανία (1): Καρακαντάς Σταύρος,

Βουλγαρία (1): Κρανιάς Φαίδων.

Αντάρτες του ΔΣΕ, ο 3ος από δεξιά είναι ο Βασίλης Ζαφείρης από το Μεσενικόλα.

Η πρώτη οικογενειακή φωτογραφία του Β.Ζαφείρη στην Πολωνία, (1956/1957). Η μάνα του Ελένη κρατάει την αδερφή της Χριστίνα και τον αδερφό της Σωτήρη, ο πατέρας κρατάει την Χαρίκλεια και τον Περικλή, φωτ. Περικλή Ζαφείρη.

Μοσχάτο (3):

Ουζμπεκιστάν – Τασκένδη: Ασκητής Σόλων, αφοσιωμένο στέλεχος ΚΚΕ, με δράση σημαντική, έχει γαμπρό τον Λάκη Παπαντρέου, και σπíti στο Μοσχάτο.

Τσιάκαλος Σωτήρης, εγκαταστάθηκε αρχικά στην Τασκένδη, χωρίς να έχει δώσει σημεία ζωής στα μετέπειτα χρόνια.

Τότσικας/Ντότσικας Κωνσταντίνος.

Πηγή: Κανδύλας Ηλίας

Λαμπερό: (6)

Ουγγαρία (3): Κολοβός Γιώργος, Κολοβού Ευφροσύνη (κόρη), Κολοβού Μαίρη (κόρη),

Ανατολική Γερμανία (1): Κολοβός Ηλίας (γιος του Γιώργου),

Τσεχοσλοβακία (1): Μπίρδα Όλγα, σύζυγος Γιώργου Κολοβού,

Τασκένδη: (1) Παπαμούστος Μενέλαος,

ΥΓ: Η τραγωδία του Εμφυλίου στα πρόσωπα της οικογένειας Γιώργου Κολοβού: Ο ίδιος με τις δύο κόρες στην Ουγγαρία, ο ανήλικος γιός του στην Ανατολική Γερμανία, η γυναίκα του στην Τσεχοσλοβακία, οι μεγάλοι ηττημένοι στο περιθώριο της Ιστορίας...

Κερασιά: (4)

Τασκένδη: Αντωνάκης Γιώργος Αθ., Τσατσαρώνη – Σουλιώτη Φωτεινή, Τσατσαρώνη Ζωή.

Τασιού - Καραβίδα Σεραγούλα, Τσεχοσλοβακία

Κρουονέρι (1):

Ρωσία: Τσουκαλάς Βασίλειος, παντρεύτηκε Ρωσίδα, δεν έκαμε παιδιά, επέστρεψε στην Πιερία την δεκαετία 1980.

Πεζούλα (3)

Ρουμανία: Ζαρνάβαλος Απόστολος του Δ.

Τασκένδη: Βασιλική Ζαρνάβαλου

Πολωνία: Κουτσοκώστας Δανιήλ

Πηγή: Χρήστος Λιαπής

Φυλακτική (4)

Τασκένδη: Παπαδούλη Θεοδώρα, Παπαδούλη Περιστεέρα, Παπαδούλης Προκόπης,

Ρουμανία: Παπαδούλης Παναγιώτης, **Πολωνία:** Τσιαμαντάς Θεοφάνης

Πηγή: Χρήστος Λιαπής

Νεοχώρι (10)

Τασκένδη (6): Βασδέκης Αλέκος, Κασιούρας Μήτσος, Κασιούρας Χαρίλαος, Κρομμύδας Βασίλης, Κρομμύδας Σωκράτης, Μήτσου Παντελής,

Πολωνία (2): Μπακόλας Κώστας (δάσκαλος από Ελσιναν Ευρυτανίας, έμνε Νεοχώρι), Κασιούρα Φωτεινή (Κίτσα), κόρη του παπα-Κασιούρα

Ανατολική Γερμανία (1): Κρομμύδας Χρήστος,

Τσεχολοβακία (1): Γιαννακόπουλος Χρήστος

Μπελοκομίτη (3)

Τασκένδη: Μπακόλας Δημήτρης, ανήλικο παιδί του στελέχους του ΚΚΕ Δημήτρη Μπακόλα, πήρε το όνομα του πατέρα του ο οποίος εκτελέστηκε το 1943.

Πολωνία: Αντωνίου Σοφία (δασκάλα), Αντωνίου Νίκος (δάσκαλος)

Καρίτσα (18)

Πολωνία (11): Η οικογένεια του Χρήστου Παν. Ντζιού με τη σύζυγό του Αγορίτσα και τα τέκνα τους Νικόλαο και Φιλιππία. Η οικογένεια του Αποστόλου Κολοβού με τη σύζυγό του Ελένη και τα παιδιά τους Νικόλαο, Κων/νο και Αικατερίνη Κολοβού. Η Βιργινία Σάλτη του Γιαννακού και Η Γκόλφω Κολοβού του Γεωργίου.

Τασκένδη (5): Καραβίδας Χρήστος, Καραβίδα Δέσποινα (σύζυγος) και τα τέκνα αυτών Καραβίδα Αθηνά, Καραβίδα Ευαγγελία, Ντζιού Αικατερίνη του Χρήστου.

Ανατολική Γερμανία (2): Κολοβός Θεοχάρης, Κολοβός Ηλίας.

Καρβασαράς (0): δεν υπήρξε πολιτικός πρόσφυγας, αντίθετα είχε πολλούς νεκρούς.

Βιβλιογραφία

- Τσακίρογλου Βασίλης, παρουσίαση του βιβλίου των Νίκου Μαραντζίδη - Στράτου Ν. Δορδανά - Βάιου Καλογρηά, «Μεταξύ αφοσίωσης και καχυποψίας», εκδόσεις «Αλεξάνδρεια», στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας Πρώτο Θέμα, 25.6.2024.
- Μαγόπουλος Νίκος, Αγωνιστές Καρδιτσιώτικων Αγράφων και κάμπου 1940 – 1950, αυτοέκδοση από την «Εκτυπωτική Καρδίτσας», Καρδίτσα, 1998.
- Αγαπητός - Κυρίτσης Δημήτρης: ΤΟ ΜΟΡΦΟΒΟΥΝΙ (ΒΟΥΝΕΣΙ) ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ -Ο ΑΦΟΠΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, εκδόσεις «Βεργίνα» 2020.
- Το Βήμα, <https://www.tovima.gr/2024/10/17/stiles/vimatodotis/elliniki-ithageneia-sta-klemmena-paidia-tou-emfyliou/>

Προφορικές πηγές: Τα στοιχεία για κάθε κοινότητα εξασφαλίστηκαν από ανθρώπους που γνώριζαν τα γεγονότα και τα ονόματα των πολιτικών προσφύγων, ανά χωριό ως εξής: Μορφοβούνι: Νασιάκος Ηλίας, Κυρίτσης Δημήτρης, Νάνου Ροδάνθη, Μεσενικόλας: Γιώργος Κρανιάς, Λαμπερό: Νίκος Λυρίτσης, Μοσχάτο: Ηλίας Κανδύλας, Κερασιά: Θωμάς Στεργιόπουλος, Κρουονέρι: Κώστας Δήμου, Πεζούλα: Λιαππής Χρήστος, Φυλακτική: Λιαππής Χρήστος, Νεοχώρι: Μαρράς Χρήστος, Μπελοκομίτη: Αντωνίου Αντώνης – Δημήτρης Μπακόλας, Καρίτσα: Κώστας Παϊσης, Καρβασαράς: Καπούλας Πέτρος

Προφορικές πηγές πολιτικών προσφύγων:

Μπακόλας Δημήτρης, συγγραφέας, πολιτικός πρόσφυγας έφυγε παιδί από τα Άγραφα, μεγάλωσε και σπούδασε στο Κίεβο, επέστρεψε στην Ελλάδα.

Βασιλούλης Νίκος, γιος πολιτικού πρόσφυγα από το Μορφοβούνι, γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Ουγγαρία, επέστρεψε στην Ελλάδα.

Ζαφείρης Περικλής, γιος πολιτικού πρόσφυγα από το Μεσενικόλα, γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Ουγγαρία, επέστρεψε στην Ελλάδα.

Ελληνόπουλα - πολιτικοί πρόσφυγες και άλλοι Έλληνες «μετανάστες της Ιστορίας», στη Λαοκρατική Δημοκρατία Γερμανίας

Δημήτρης Χρ. Καλαντζής, χημικός μηχανικός - ποιητής

Μέχρι το τέλος Εμφυλίου πολέμου (Αύγουστος 1949) υπολογίζεται ότι περί τις 25.000 Ελληνόπουλα ηλικίας 3 έως 14 ετών, πέρασαν τα σύνορα της Ελλάδας και εγκαταστάθηκαν στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Αν και ο ακριβής αριθμός δεν θα διαπιστωθεί ποτέ, διότι η ιστορία τους αποτέλεσε αντικείμενο προπαγάνδας, τα παιδιά αυτά προέρχονταν κυρίως, από την Μακεδονία και άλλες βόρειες περιοχές της Ελλάδας, όπου ήταν και πιο εύκολο το πέρασμα των συνόρων. Παρ' όλα αυτά όμως βρέθηκαν στην Ανατολική Ευρώπη και παιδιά από τη Ρούμελη, τη Θεσσαλία, ακόμα και τη Νότια Ελλάδα, ακολουθώντας τους συγγενείς αντάρτες στην έξοδο από την χώρα. Μετά το τέλος του Ελληνικού Εμφυλίου πολέμου η Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας είναι η μόνη χώρα, η οποία ανέλαβε να φιλοξενήσει κυρίως παιδιά χωρίς τους κηδεμόνες τους, στην περίπτωση βέβαια που αυτοί τα ακολούθησαν, λίγο αργότερα επέτρεψε την είσοδο και στους ίδιους.

Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα και με το ότι η άφιξη των Ελληνόπουλων στη χώρα αυτή, τον καιρό που συνέβη συντελούνταν εκεί μία εκ βάθρων σύσταση ενός απόλυτα νέου κράτους, του πρώτου γερμανικού σοσιαλιστικού κράτους των εργατών και αγροτών στον κόσμο. Οι αλλαγές γινόνταν στα πλαίσια ενός πρωτόγνωρου πολιτικά και εθνικά διαμορφούμενου διεθνώς πολιτικού συστήματος, που λάμβανε χώρα σε εκείνη τη χρονική περίοδο, βασισμένο σε μια εντελώς νέα κοινωνικοοικονομική και πολιτική βάση, όχι μόνο για τους αυτόχθονες κατοίκους αυτής της χώρας, αλλά και για το σύνολο των ξένων πολιτών που βρέθηκαν για διάφορους λόγους εκεί.

Ο αριθμός των παιδιών που μεταφέρθηκαν εκεί από την μετεμφυλιακή Ελλάδα ήταν 1.240 άτομα και ήρθαν στην Ανατολική Γερμανία σε δύο χρονικές περιόδους. Κατά τη

Άφιξη των πρώτων παιδιών του Εμφυλίου, μέσω Αλβανίας, στην Ανατολική Γερμανία (8ος/1949)

διάρκεια της σοβιετικής κατοχής και αργότερα στη δεκαετία του 1950 με την επανένωση των οικογενειών τους. Την οργάνωση ανέλαβε τότε η ΕΒΟΠ (Επιτροπή Βοήθειας για το Παιδί). Ο τελικός αριθμός των Ελλήνων προσφύγων έφτασε μέχρι το 1960 τους 1.500 ανθρώπους, μεταξύ των οποίων 1.317 παιδιά και νέους.

Κάποια από αυτά τα παιδιά, ήταν από τα χωριά των Αγράφων, όπως λ.χ. ο συγγραφέας Θωμάς Νικολάου, ο Νίκος Αποστόλου, η Β. Νάνου, από το Αμπελικό Καρδίτσας, καθώς και άλλα 30 – 40 Αγραφιωτοπούλα που ακολούθησαν την μεγάλη πορεία των ανταρτών από τα Άγραφα στην Ήπειρο και την Αλβανία, έπειτα διασκορπίστηκαν στην Ανατολική Ευρώπη. Για τις περιπέτειες της συγκεκριμένης ομάδας των παιδιών έχει γράψει ο συγγραφέας Θωμάς Νικολάου. Μάλιστα χάρη στην ύπαρξη αυτών των παιδιών επιτράπηκε να απογειωθεί το αεροσκάφος με τους αντάρτες το οποίο είχαν καθηλώσει οι Γιουγκοσλάβοι στο αεροδρόμιο του Βελιγραδίου και να φθάσουν στην Βουδαπέστη, όπου διασκορπίστηκαν στις χώρες του Ανατολικού μπλοκ και τα παιδιά κατέληξαν στην Ανατολική Γερμανία.

Όπως πάντα σε τέτοιες περιπτώσεις τα πρώτα χρόνια της διαμονής των μικρών προσφύγων στην Ανατολική Γερμανία ήταν φυσικά, εξαιρετικά δύσκολα, λόγω της γλωσσικής και πολιτισμικής διαφορετικότητας σε σχέση με τους Γερμανούς κατοίκους και τους συνομήλικούς τους, των τεράστιων δυσκολιών που αντιμετώπιζε λόγω των συνεπειών του πολέμου η χώρα τούτη και την έλλειψη του οικογενειακού και φιλικού τους περιβάλλοντος. Πολλά εκ των παιδιών είχαν ήδη από τη χώρα μας, λόγω της φτώχειας και των κακουχιών του πολέμου, προσβληθεί από ασθένειες ήδη κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα και οι οποίες τους είχαν προκαλέσει ανήκεστες βλάβες στην υγεία τους. Η μεγάλη πλειο-

Υποδοχή των πρώτων παιδιών του Εμφυλίου στην Ανατολική Γερμανία (1949)

ψηφία των παιδιών, μετά από την αρχική προσωρινή διαμονή τους σε διάφορες πόλεις της χώρας, συγκεντρώθηκε στη μικρή πόλη την Ράντεμποηλ (Radebeul), κοντά στο τότε απόλυτα μετά τον πόλεμο ολοσχερώς κατεστραμμένο βιομηχανικό και πολιτιστικό κέντρο, την πόλη της Δρέσδης. Η επιλογή της πόλης αυτής έδινε καλή δυνατότητα για το εκπαιδευτικό μέλλον των νέων Ελλήνων προσφύγων. Προβλεπόταν κυρίως η τεχνολογική εκπαίδευση γι' αυτούς, η οποία θα μπορούσε να συμβάλει και στις γενικότερες ανάγκες του μελλοντικού ανατολικογερμανικού κράτους, αλλά και ενός μετέπειτα πιθανού σοσιαλιστικού ελληνικού πυρήνα, όπως φρόντιζε να διατηρεί για μερικά χρόνια ως προοπτική μεταξύ των προσφύγων το ΚΚΕ.

Στην πόλη αυτή κατασκευάστηκε και διατέθηκε από τον κρατικό γερμανικό φορέα ένα σύγχρονο συγκρότημα 10 κτιρίων, στα οποία δημιουργήθηκαν χώροι για την εκπαιδευτική, πολιτιστική, αθλητική ελεύθερου χρόνου και ιατρική φροντίδα αυτών των παιδιών. Αν και η ανατολικογερμανική κοινωνία είχε μια ιδιότυπη και σε μερικές περιπτώσεις αποστασιοποιημένη σχέση με τους ξένους, το νεοιδρυθέν ανατολικογερμανικό Κράτος, σύμφωνα με όλες τις μαρτυρίες, ανθρώπων που ο ίδιος συνάντησα, γίναμε φίλοι και μίλησα πολλές φορές μαζί τους, μερίμνησε κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο για την υλική φροντίδα, τη σχολική, την εκπαιδευτική και επαγγελματική εξέλιξη αυτών των βασανισμένων από τον Εμφύλιο πόλεμο παιδιών.

Η σχολική, η εκπαιδευτική και η επαγγελματική τους εξέλιξη ήταν κατά γενική ομολογία πολύ επιτυχής, ξεπέρασε κατά πολύ και τις προβλέψεις των ανθρώπων του ΚΚΕ. Πρέπει να πάρει κανείς υπ' όψη του ότι τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά, πριν φύγουν από την Ελλάδα, δεν είχαν επισκεφθεί ποτέ η ελάχιστα το σχολείο και δεν ήξεραν να γράφουν, ούτε καν να διαβάζουν τη γλώσσα τους. Κάτω από αυτές τις συνθήκες κα-

Κτίριο που φιλοξένησαν παιδιά του Εμφυλίου, Ζονερσκαουζεν Ανατ. Γερμανίας. (1950)

τάφεραν κι ήταν αναγκαίο να μάθουν ταυτόχρονα δύο γλώσσες, γερμανικά και ελληνικά, αλλά και παράλληλα μία τέχνη ή να λάβουν μια βιομηχανική εξειδίκευση. Το κόστος όλων αυτών των ενεργειών, που έφεραν αυτό το αίσιο αποτέλεσμα, το ανέλαβε αποκλειστικά το ανατολικογερμανικό κράτος, καθώς επίσης και την έκδοση ειδικών βιβλίων για αυτά τα Ελληνόπουλα. Στην Ανατολική Γερμανία εκδιδόταν επίσης, με έξοδα του ανατολικογερμανικού κράτους, για τους Έλληνες πρόσφυγες όχι μόνο βιβλία αλλά και έντυπα όπως το περιοδικό «Καινούργια Βάρδια».

Αν και ο ελληνικός κομματικός μηχανισμός του ΚΚΕ προσπαθούσε να διατηρεί τον έλεγχο της εκπαίδευσης και της πολιτικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών, τα περισσότερα παιδιά ανδρώθηκαν στην Ανατολική Γερμανία και δεν είχαν ζήσει συνειδητά τις εμπειρίες της Κατοχής και του Εμφυλίου, δεν το κατάφερε απόλυτα σε βάθος χρόνου. Σε αυτό συνέβαλε και το γεγονός ότι οι περισσότεροι νέοι διασκορπίστηκαν αργότερα κι εγκαταστάθηκαν λόγω επαγγελματικής, οικογενειακής ή περαιτέρω εκπαιδευτικής εξειδίκευσης, απασχόλησης, σε άλλες πόλεις της χώρας όπως το Κέμνιτς (Chemnitz), στην Καρλ Μαρξ Στάτ (Karl-Marx-Stadt), στη Λειψία (Leipzig) στην Ερφούρτη (Erfurt), στο Μπάουτzen (Bautzen), στο Νοηρουπίν (Neuruppin), στο Τσβίκου (Zwickau) και στο Μπέρνμπουργ (Bernburg).

Η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών αυτών, ιδιαίτερα τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας, απέκτησε τίτλους ειδικευμένων τεχνιτών, ενώ αρκετοί από αυτούς μεταπήδησαν αργότερα μετά από μερικά χρόνια επαγγελματικής εμπειρίας και σε πανεπιστήμια της χώρας. Τα παιδιά της μικρότερης ηλικίας ακολούθησαν μια πιο ομαλή σχολική πορεία και μπόρεσαν να διαλέξουν από την αρχή τον επαγγελματικό ή επιστημονικό κλάδο της αρεσκείας τους. Ελάχιστες από τις κοπέλες έμειναν ανεπάγγελτες και μόνο νοικοκυρές. Παρά την εξαιρετική ποιότητα της δωρεάν παρεχόμενης εκπαίδευσης στους περισσότερους τομείς, δεν απουσίαζαν τα νοσηρά φαινόμενα του υπαρκτού σοσιαλισμού στην ανατροφή των παιδιών. Όπως η προσωπολατρία, που καλλιεργούνταν τότε από το ΚΚΕ απέναντι σε κομματικές προσωπικότητες, ενώ υπήρξαν και φαινόμενα ελέγχου της προσωπικής τους ζωής, παρακολούθηση της αλληλογραφίας και των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου τους, κ.λπ.

Η κατά κάποιο τρόπο ομαλοποίηση των σχέσεων μεταξύ της Ανατολικής Γερμανίας, Βερολίνου και Αθήνας το 1973, με την άδεια φυσικά των ισχυρών του δυτικού Μπλοκ, με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, επέτρεψαν τον σταδιακό και διστακτικό στην αρχή, επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων μετά το 1974. Το ίδιο το Βερολίνο άρχισε να διευκολύνει την τάση αυτή πολλών Ελλήνων, επιτρέποντας τη μετανάστευση και ανατολικογερμανών υπηκόων του, που ήταν παντρεμένοι με Έλληνες με τη ανταλλαγή του νομίματος της χώρας του σε δραχμές. Σύμφωνα με στοιχεία της ανάλογης υπηρεσίας της Ανατολικής Γερμανίας το διάστημα 1974-1979 εγκρίθηκαν 319 αιτήσεις μεταδημότευσης, δηλαδή επιστροφής κι επαναπατρισμού στην Ελλάδα.

Στην Ανατολική Γερμανία υπήρχε, πολύ μικρότερη βέβαια σε αριθμό, μέχρι και τη δεκαετία του 1980 και μια άλλη άγνωστη στο ευρύ κοινό κατηγορία Ελλήνων, εντελώς

Συγκέντρωση όλων των εφήβων και ενηλίκων πολιτικών προσφύγων σε κεντρική εκδήλωση στην Ανατολική Γερμανία (DDR)

διαφορετικής προέλευσης. Πρόκειται για απογόνους παλαιών και ιδιαίτερα οικονομικά εύρωστων ελληνικών οικογενειών, που ζούσαν προπολεμικά στις ελληνικές παροικίες του Βερολίνου (Berlin), της Λειψίας (Leipzig), της Δρέσδης (Dresden) και του Κέμνιτς (Chemnitz). Οι Έλληνες αυτοί ήλεγχαν προπολεμικά, μεγάλες καπνοβιομηχανίες και μεγάλο αριθμό μικρότερων επιχειρήσεων, ενώ ήταν κάτοχοι αρκετών κινητών και ακινήτων περιουσιακών στοιχείων.

Έλληνες στρατιώτες του Γκέρλιτς σε πορεία στην πόλη 1917

Έλληνες στρατιώτες του Γκέρλιτς σε πορεία στην πόλη 1917

Οι περισσότεροι από αυτούς εγκατέλειψαν το έδαφος της ανατολικής Γερμανίας κατά τη διάρκεια της επέλασης των Σοβιετικών στρατευμάτων και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο μερικές εκατοντάδες παρέμειναν διασκορπισμένοι σε διάφορες πόλεις της Ανατολικής Γερμανίας. Όλων ανεξαρτήτως οι περιουσίες, στο πλαίσιο των κρατικοποιήσεων από τους Σοβιετικούς αρχικά και την Ανατολική Γερμανία στη συνέχεια, κρατικοποιήθηκαν.

Αξίζει εδώ να αναφέρουμε μια κατηγορία Ελλήνων οι οποίοι μετανάστευσαν υποχρεωτικά. Ήταν 7.000 Έλληνες στρατιώτες οι οποίοι μεταφέρθηκαν στο Görlitz (Γκερλιτς), στα χρόνια του Εθνικού Διχασμού. Την Άνοιξη του 1916, όταν η Κυβέρνηση του Βασιλιά αποφάσισε την χωρίς μάχη παράδοση της οχυρωματικής γραμμής του Ρούπελ στις Γερμανοβουλγαρικές δυνάμεις. Έτσι προέκυψε η Βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και προς το τέλος Αυγούστου του 1916, με απόφαση του διοικητή του Λ. Χατζόπουλου, το Δ Σώμα Στρατού προτίμησε να παραδοθεί εθελοντικά στους Γερμανούς, για να αποφύγουν τους Βούλγαρους. Στις 18 Αυγούστου 1916 περίπου 7.000 αξιωματικοί και οπλίτες, έφυγαν από την Δράμα με προορισμό το στρατόπεδο Γκέρλιτς της Γερμανίας.

Στην αρχή τα πράγματα ήταν φαινομενικά καλά, μάλιστα έγιναν και αρκετοί γάμοι με Γερμανίδες γυναίκες, ενώ η γερμανική πολιτική προσπάθησε αξιοποιήσει την «φιλοξενία» για επίτευξη πολιτικών και στρατιωτικών στόχων στο Μακεδονικό Μέτωπο και την Διχασμένη Ελλάδα. Όταν ηρέμησαν τα πράγματα στην Ελλάδα, οι βασιλικοί αξιωματικοί, φοβούμενοι αντίποινα, αρνούταν να επιστρέψει το Σώμα στη ενιαία πια αλλά «Βενιζελική» Ελλάδα. Η κατάσταση έφτασε στο απροχώρητο και πολλοί απελπισμένοι στρατιώτες πήραν αθρόα μέρος στη γερμανική επανάσταση των Σπαρτακιστών (Ρόζα Λούξεμπουργκ), με αίτημα την άμεση επιστροφή στην πατρίδα. Μετά την αποτυχημένη εξέγερση οι περισσότεροι Έλληνες στρατιώτες δραπέτευσαν άτακτα με κάθε μέσο και επέστρεψαν κατά ομάδες, ύστερα από αφάνταστες ταλαιπωρίες και με πολλά επί πλέον θύματα. Όσοι επέστρεψαν στην πατρίδα έζησαν στιγματισμένοι ως «προδότες του Γκέρλιτς». *(Για την επώδυνη αυτή ιστορία δεν θα αναφερθούμε, διότι έχουν ήδη γραφεί αρκετά).*

Επίσης στα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια 1949 και μετά, στο Γκέρλιτς μεταφέρθηκαν πολλοί Έλληνες αντάρτες, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην Πολωνική πλευρά (η πόλη χωρίστηκε στα δύο με σύνορο το ποτάμι) και τα παιδιά στην Ανατολικο-γερμανική πλευρά. Οι συναντήσεις των οικογενειών στην αρχή γινόταν στη γέφυρα επάνω, σύμφωνα με μαρτυρία του Θωμά Νικολάου παιδί του Εμφυλίου από το Αμπελικό Καρδίτσας, ο οποίος μεγάλωσε στην Ανατολική Γερμανία.

Η ραγδαία βελτίωση στις αρχές της δεκαετίας του 1980 των σχέσεων μεταξύ Αθήνας και του Ανατολικού Βερολίνου, σήμανε και την άρση των τελευταίων εμποδίων στην επιστροφή επαναπατρισμό των Ελλήνων που βρίσκονταν ακόμα στην Ανατολική Γερμανία. Το 1984 το Ανατολικό Βερολίνο και Αθήνα ρύθμισαν και το συνταξιοδοτικό ζήτημα, αίροντας και το τελευταίο εμπόδιο στον πιθανό επαναπατρισμό .

Σήμερα οι εναπομείναντες πολιτικοί πρόσφυγες ή οι απόγονοί τους στο ανατολικό τμήμα της ενωμένης πια Ομοσπονδιακής Γερμανίας είναι, σύμφωνα με υπολογισμούς και μαρτυρίες, λιγότεροι των 100 ατόμων. Λίγοι είναι και οι πρώην πολιτικοί πρόσφυγες που παραμένουν και σήμερα στη Δυτική Γερμανία. Ορισμένοι από αυτούς, θέλησαν να αποσυνδεθούν εντελώς από το παρελθόν τους και δεν διατήρησαν καμιά επαφή με την Ελλάδα και τις ομογενειακές οργανώσεις. Η μεγάλη πλειοψηφία τους όμως εντάχθηκαν στις οργανώσεις της ελληνικής ομογένειας, όπως ελληνικούς συλλόγους και κοινότητες, συνεχίζοντας τη ζωή τους ως Έλληνες του Εξωτερικού. Πολλοί έχουν διατηρήσει ιδιωτικές επαφές μεταξύ τους και συναντιούνται ακόμα και σήμερα σε τακτά χρονικά διαστήματα σε πόλεις της ανατολικής Γερμανίας, όπως τη Δρέσδη (Dresden), τη Λειψία (Leipzig) και αλλού. Ορισμένοι έχουν αφήσει τις εμπειρίες τους σε γραπτό λόγο, και που αξίζει οπωσδήποτε να αξιοποιηθούν σήμερα και στο μέλλον κοινωνικά κι ιστορικά. Όσοι κράτησαν στενή επαφή με το ΚΚΕ, διατήρησαν ιδιαίτερους διαύλους επικοινωνίας και δραστηριοποιούνται σε συλλόγους φιλικά προσκείμενους στο πρώην Κόμμα Δημοκρατικού Σοσιαλισμού της Γερμανίας (PDS) (Partei des Demokratischen Sozialismus), σήμερα τη Λίνκε (die Linke) την Αριστερά ή σε κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ.

Πολλοί παλινοστούντες γιορτάζουν και σήμερα μαζί τις εθνικές εορτές, την επέτειο του Πολυτεχνείου, το Πάσχα και ενίοτε συναντιούνται, ακόμα και στην Ελλάδα, σε εκδηλώσεις κοινωνικοπολιτικού χαρακτήρα. Όταν συζητάει όμως κανείς μαζί τους, φαίνεται πολύ καθαρά μέσω της πολιτικής τους σκέψης και της κοινωνικής τους τοποθέτησης η διαφορετικότητα σε σχέση με τους λοιπούς Έλληνες μετανάστες της δυτικής Γερμανίας κι είναι φυσικά λογικό. Είναι επίσης απολύτως λογικό στις προσωπικές τους μαρτυρίες να εκφράζουν την έντονη πικρία για τα όσα ακολούθησαν το τέλος του Εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα και τη άσχημη στάση του ελληνικού κράτους απέναντί τους. Παραμένουν όμως πιστοί στην πατρίδα τους την Ελλάδα. Οι προσωπικές μου συνομιλίες μαζί τους στο τωρινό Βερολίνο, όπου ορισμένοι σε περασμένη ηλικία πλέον ζουν, προδίδουν τα τραυματικά συναισθήματα, που τους άφησε στην ψυχή ένας εμφύλιος πόλεμος που, ενώ για τους περισσότερους Έλληνες τελείωσε το 1949, αυτούς συνέχισε να τους καταδιώκει τούτος μέσω του μετεμφυλιακού Κράτους της Ελλάδας. Το επίσημο Ελληνικό Κράτος συνέχισε για δεκαετίες, τιμωρώντας τους για το γεγονός, ότι κατά την περίοδο που συντελέστηκαν οι πολεμικές εξελίξεις, διότι συμμετείχαν και μόνο στο στρατόπεδο των ηττημένων. Να μην ξεχνάμε, φυσικά στο εσωτερικό της χώρας, τους φυλακισμένους ομοϊδεάτες τους στα ξερονήσια και στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τις διώξεις, τα βασανιστήρια για τα πολιτικά τους φρονήματα, που διήρκησαν σχεδόν πάνω από σχεδόν τρεις δεκαετίες καθώς τον αποκλεισμό «λόγο χρωματίσματος» και την κοινωνική, πολιτική και επαγγελματική απομόνωσή τους, για τους ίδιους και τους απογόνους τους. Καταδικάστηκαν λοιπόν οι πολιτικοί πρόσφυγες για πολλές δεκαετίες ερήμην τους, κάτι που υπερέβαινε κατά πολύ τις ανθρώπινες ανάγκες, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την αναζήτηση εργασίας, την δημιουργία οικογένειας, σταδιοδρομίας, της κανονικότητας και της

αναζήτησης της πατρίδας. Οι λόγοι προς τούτο ήταν δύο, η πατρίδα τους επίσημα τους την στερούσε, αφαιρώντας σε αυτούς και τους απογόνους τους την ιθαγένεια κι η θετή τους πατρίδα, το ανατολικογερμανικό κράτος, παρά τα όσα θετικά απλόχερα τους πρόσφερε, δεν τους αναγνώρισε ποτέ την πλήρη υπηκοότητα. Αυτό που υποδείκνυε την ταυτότητά τους, καθ' όλη τη διαμονή τους εκεί, ήταν ένα ειδικό ανατολικογερμανικό κρατικό έγγραφο το λεγόμενο Fremden Pass/Φρέμτεν Πας/ Διαβατήριο για ξένους κι η αίσθηση του ότι αποτελούσαν κομμάτι αναπόσπαστο του Ελληνισμού.

Πηγή: Στοιχεία για τη συγγραφή του άρθρου αντλήθηκαν από τον συγγραφέα κ. Ανδρέα Στεργίου, τον συγγραφέα Θωμά Νικολάου, καθώς και από προσωπικές συνομιλίες με πρόσφυγες που ζουν στο Βερολίνο.

**Συνέντευξη της κ. Ζωής Γκουτζίνα – Πούκη, πολιτική πρόσφυγας στη
Λαϊκή Δημοκρατία Γερμανίας, στον Δημήτρη Καλαντζή**

Σημ. «1»: Ο Δημήτρης Καλαντζής είναι από το Μορφοβοούνι Καρδίτσας, σπούδασε χημικός μηχανικός – περιβαλλοντολόγος στο τότε Δυτικό Βερολίνο, όπου διαμένει μόνιμα από το 1980. Ασχολήθηκε με την Εκπαίδευση, μεταξύ των άλλων δίδαξε στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Παράλληλα ασχολείται με την Ποίηση και τον Ελληνικό Πολιτισμό, ενώ διετέλεσε πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατικής Κοινότητας του Βερολίνου, είναι χοροδιδάσκαλος Ελληνικών χορών σε ομάδες από Ελληνόπουλα και ενήλικες Γερμανούς. Ζητήσαμε από τον κ. Καλαντζή να πάρει συνέντευξη από Ελληνίδα αντάρτισσα, η οποία ακολούθησε το δρόμο της πολιτικής προσφυγιάς. Είναι βαθύς γνώστης της πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας των δύο Γερμανιών, δεδομένου ότι ως φοιτητής στο Βερολίνο έζησε και τις δύο πλευρές. Τον ευχαριστούμε για την συμμετοχή στο τεύχος – αφιέρωμα.

Πως ήταν το πατρικό σου όνομα κ. Ζωή;

Γκουτζίνα Ζωή.

Όταν φύγατε οικογενειακά, φύγατε με το ζόρι επειδή σας ανάγκασαν οι αντάρτες;

Όχι, φύγαμε γιατί μας κυνηγούσανε λόγο του ότι είμασταν αριστεροί κι επειδή η αδερφή κι ένας αδερφός μου ήταν αντάρτες και δεν συμφωνούσαμε με την πολιτική τους κι ο πατέρας μου το ίδιο.

Πόσον χρόνων ήσουνα όταν έφυγες από την Ελλάδα μετά το αντάρτικο;

Τότε ήμουνα δεκαέξι χρονών.

Πόσα άτομα ήσασταν όλη η οικογένεια;

Είμασταν εφτά άτομα συνολικά.

Δηλαδή ο πατέρας σας, η μάνα σας, τρείς αδερφές κι ο αδερφός σας

Ναι ο αδερφός και μια αδερφή που ήταν στο βουνό.

Ο αδερφός σου και η μια αδερφή σου ήταν αντάρτες;

Ναι.

Ακολούθησαν κι αυτοί μαζί η σκοτώθηκε κάποιος από αυτούς;

Όχι δεν σκοτώθηκε κανείς τους, σωθήκανε και οι δύο.

Πως ξεκινήσατε, που σταθήκατε από που περάσατε, αν φυσικά θυμάστε;

Ξεκινήσαμε τη νύχτα πάνω στο γαϊδούρι τα μικρά μου τα αδέρφια κι εμείς βαδίζαμε από το χωριό προς την Πρέσπα. Μας λέγανε οι συνοδοί αντάρτες να μην φωνάξει κανένας και να μην μιλάμε δυνατά, για να μην μας βάλουνε από τη Φλώρινα με τούς όλμους, τα πολυβόλα κι με ότι άλλο ρίχνανε. Τη επόμενη νύχτα φτάσαμε στο χωριό αντάρτικο στην Πρέσπα.

Πόσο μακριά ήταν περίπου το χωριό σας από την Πρέσπα;

Αναλόγως που θα πας, θα ήταν εξήντα μέχρι ογδόντα χιλιόμετρα.

Αυτή την απόσταση την κάνατε σε μια νύχτα;

Ξεκινήσαμε τη νύχτα περπατήσαμε όλη τη νύχτα και φτάσαμε την ερχόμενη μέρα το βραδάκι σχεδόν την επόμενη νύχτα στο χωριό Αντάρτικο. Μείναμε εκεί πέρα, μας βάλανε σε ένα δωμάτιο επιταγμένο από τους άλλους. Δεν είχαμε να φάμε, μας δίνανε ένα μικρό καρβέλι ψωμί για πέντε άτομα την ημέρα. Δίχως φαγητό, δίχως τίποτες άλλο.

Αυτά τα έδινε η αντάρτικη επιμελητεία;

Ναι, μας δίνανε ότι κι αυτοί είχανε

Στην πορεία προς την Πρέσπα σας συνόδευαν οπλισμένοι αντάρτες;

Ναι πηγαίνανε μαζί μας για να μας προσφυλάξουν.

Πόσο καιρό μείνατε στο χωριό Αντάρτικο;

Τα μικρότερα αδέρφια μου μετά από περίπου έξι μήνες πήγανε μέσα στη Σερβία τη Γιουγκοσλαβία τότες. Εγώ έμεινα με τους γονείς εκεί πέρα γιατί πάνω από δεκάξι τούς παίρνανε στις λαϊκές δημοκρατίες για να πολεμήσουνε .

Και τότε φύγατε από εκεί;

Είχε μαθευτεί ότι η Λαϊκή Δημοκρατία Γερμανίας θα έπαιρνε τριακόσια παιδιά για να μάθουν εκεί γράμματα και τέχνες, με γράψαν οι γονείς μου και μετά από οχτώ δέκα μήνες μας πήρανε και μας πήγαν πρώτα στην Αλβανία. Δεν θυμάμαι πλέον το όνομα του τόπου.

Εκεί μείναμε τρεις μήνες εμείς τα παιδιά, οι Αλβανοί μας δίνανε ότι είχανε και μας βοηθούσανε αρκετά.

Μετά από τρεις μήνες μας χώρισαν για τις λαϊκές Δημοκρατίες εγώ ήμουνα στην ομάδα για την Ανατολική Γερμανία. Η χώρα αυτή είχε πάρει τριακόσια παιδιά από μας, ε, ήθελαν να μας βοηθήσουν.

Από την Αλβανία φύγατε τότε;

Από την Αλβανία φύγαμε θα πρέπει να ήταν την Άνοιξη του 1949, ναι του 49.

Φύγατε με το τραίνο;

Ναι, για τη Σερβία κι από εκεί για την Ουγγαρία αεροπορικώς. Στο αεροπλάνο δε μας είπαν να μην μιλάμε για να μην ξέρουν ότι είμαστε ξένοι κι άλλοι επιβάτες.

Με σέρβικο αεροπλάνο πήγατε την Ουγγαρία;

Ναι, γιουγκοσλάβικο

Από την Ουγγαρία πήγατε με το τραίνο στην ανατολική Γερμανία;

Ναι, με το τραίνο

Σε πια πόλη είχατε τον πρώτο σταθμό;

Μας χωρίσανε σε ομάδες και πήγαμε πρώτα όλοι στο Sanitz (Σάσνιτς) στη Βαλτική Θάλασσα. Εκεί μείναμε ένα δύο μήνες και μετά μας χωρίσανε πάλι σε ομάδες που πήγανε στη Leipzig (Λειψία), στη Δρέσδη, στην Karl Marx Staad (Καρλ Μαρξ Στάατ), δηλ. σε τρεις τέσσερες πόλεις. Στο ενδιάμεσο ήρθαν κι από τη Βουλγαρία κάπου εφτακόσια οχτακόσια παιδιά και νέοι και γινήκαμε περίπου χίλια, χίλια και κάτι άτομα.

Γύρω στα χίλια διακόσια άτομα;

Ναι, κάπου εκεί.

Αργότερα ακολούθησαν και μερικοί γονείς στην Ανατολική Γερμανία;

Οι γονείς ήταν πολλοί λίγοι που ακουούθησαν.

Οι γονείς σου που πήγανε;

Οι γονείς μου είχανε μείνει εκεί πέρα και μετά πήγανε στην Τσεχοσλοβακία και μείνανε εκεί. Τα μεγάλα μου αδέρφια πήγαν στην Σοβιετική Ένωση στην Τασκένδη.

Γνωρίζεις πόσα άτομα μείνανε στη Τσεχοσλοβακία;

Αυτό δεν το ξέρω.

Μετά το Sanitz (Σάσνιτς) Βαλτική Θάλασσα, που πήγατε;

Μετά πήγαμε στη Δρέσδη, πρώτα στο Neue Mühle (Νόηε Μιούλε) κι ύστερα στη Dresden (Δρέσδη). Το Neue Mühle (Νόηε Μιούλε) είναι κοντά στο Königs Wusterhausen (Κοενικσβουστερχάουζεν).

Εκεί ξεκινήσατε με το σχολείο;

Ναι, πηγαίναμε στο σχολείο μαθαίναμε γερμανικά και Ελληνικά, είχαμε έναν Έλληνα δάσκαλο που μας δίδασκε ελληνικά κι ιστορία, κάναμε με αυτόν και γιορτές της εθνικής επετείου της 25 του Μάρτη.

Εκτός των γλωσσών τι άλλο κάνατε τον πρώτο καιρό;

Ένα χρόνο μόνο τις δύο γλώσσες κάναμε, μετά μας χώρισαν για να μάθουμε κάποια τέχνη όσοι ήταν πάνω από δεκαεφτά δεκαοχτώ ετών.

Ο χωρισμός πως έγινε σας ρωτούσανε τι ενδιαφέροντα είχατε ή ανάλογα με την μέχρι τότε απόδοση που είχατε;

Ανάλογα με την απόδοση. Στη Δρέσδη είμασταν περίπου εκατό άτομα και κάναμε τρεις τάξεις, δύο τάξεις ηλεκτροτεχνικούς κι η άλλη για μηχανικούς κατασκευής μετασχηματιστών. Τον πρώτο καιρό μας δώσανε ένα κομμάτι σίδερο και μια λίμα κι έπρεπε να του δώσουμε κάποιο σχήμα. Εγώ είχα δυσκολίες στο λιμάρισμα γινόταν ακριβώς

όπως δεν το ήθελα μόνο στρόγγυλο κι ανυπομονούσα πότε θα περάσει αυτή η φάση της εκπαίδευσης. Τότε έπρεπε να μάθεις οπωσδήποτε να λιμάρεις πρώτα, ότι τεχνικό επάγγελμα κι αν έκανες.

Πως σας συμπεριφέρονταν οι Γερμανοί εκπαιδευτές σας εσάς τους Έλληνες;

Εμείς δεν πρέπει να έχουμε κανένα παράπονο, γιατί ότι το καλύτερο είχανε μας το δίνανε.

Είχαμε παιδαγωγούς, δασκάλους, τεχνικούς κι ότι χρειαζόταν το είχαμε. Αθλητισμό και απασχόληση στον ελεύθερο χρόνο, επίσης. Είχαμε δημιουργήσει χορωδίες, κάθε Σάββατο είχαμε ψυχαγωγική βραδιά σε μια σάλα στους χώρους που μέναμε, που ήταν μόνο για πολιτιστικές εκδηλώσεις. Στο χώρο αυτό ήταν και το μαγειρείο που, όταν ερχό-

Ελληνίδες μαθήτριες (πολιτικά προσφυγάκια) στην Ανατολική Γερμανία δεκ.1960.

μασαν από το σχολείο τρώγαμε. Κάθε Σάββατο είχαμε ψυχαγωγική βραδιά με μουσική, χορό ή θέατρο.

Είχατε εσείς σαν μαθητές κάποια οργάνωση η ήταν ο καθένας για τον εαυτό του εκεί;

Όχι, είχαμε φυσικά οργάνωση, ήταν οργανωμένο όλο αυτό από το κόμμα

Τι ιδιαίτερο γινόταν μέσω αυτής της οργάνωσης αποφάσιζαν αυτοί μόνο τι θα γίνει; η είχατε κι εσείς λόγο;

Όχι, είχαμε φυσικά κι εμείς λόγο, διότι κάθε τάξη είχε εκλέξει 5 αντιπροσώπους ο ένας ήταν υπεύθυνος για τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, ο άλλος για τις αθλητικές διοργανώσεις, ο τρίτος οργάνωνε το διαιτολόγιο, τι φαγητά θα γίνουν δηλαδή, τι τρώγαμε εμείς σαν Έλληνες καλύτερα, κ.λ.π. .

Το παίρναν αυτό οι μάγειροι υπ' όψη τους;

Ναι, ναι, πολύ.

Πόσο κράτησε η εκπαίδευσή σας εκεί;

Κράτησε τρία χρόνια και πήραμε ένα δίπλωμα τεχνικού σε ηλεκτροτεχνία, μηχανική και την τέχνη κατασκευής μετασχηματιστών, επειδή ήταν κοντά και το ανάλογο εργοστάσιο κατασκευής τους.

Μετά που πήρατε το δίπλωμα πήρατε θέσεις εργασίας μέσω κρατικής μέριμνας ή έπρεπε να κάνετε οι ίδιοι αιτήσεις;

Μερικοί πήγαν σε δουλειές σαν τεχνικοί κι άλλοι συνέχισαν τις σπουδές για ανώτεροι μηχανικοί στα πολυτεχνεία, διότι αυτό το δίπλωμα θεωρούνταν δίπλωμα τεχνολογικού πανεπιστημίου, όπως το μικρό πολυτεχνείο περίπου. Κι άλλοι συνέχισαν σε ότι αυτοί θέλανε.

Μετά την εκπαίδευση υπήρξε ακόμα αυτή η σύνδεση η πιάνοντας δουλειά απομακρυνθήκατε μεταξύ σας;

Όχι, σε εμάς υπάρχει ακόμα μέχρι τα γεράματα αυτή η σύνδεση. Συναντιόμαστε και θυμόμαστε τα παλιά. Κι αυτό γιατί όλοι τα ίδια είχαμε τραβήξει, ο ένας περισσότερο κι άλλος λιγότερο. Είμασταν όλοι σχεδόν ίδια ηλικία με πέντε χρόνια το πολύ διαφορά.

Όταν πιάσαμε δουλειά ατόνησε κάπως η σύνδεση με την κομματική οργάνωση και το κόμμα, γιατί πήγαμε για εργασία σε διαφορετικά μέρη.

Αυτά τα παιδιά που ήτανε πιο μικρά πήγαν στο σχολείο κι αργότερα όποιος ήτανε καλός μαθητής, στο γυμνάσιο. Μπορούσαν κι από μας που κάναμε τη σχολή τεχνιτών να πάνε στο πανεπιστήμιο όποιος είχε όρεξη και κότσια φυσικά.

Αυτό το δρόμο ακολούθησε ο Βαγγέλης ο σύζυγός σας.

Ναι, ακριβώς, πρώτα τέχνη και μετά στο πανεπιστήμιο.

Με τον Βαγγέλη είσαστε μαζί στην ίδια τάξη;

Όχι δεν είμασταν στην ίδια τάξη.

Που γνωριστήκατε; στο πολιτιστικό κέντρο ή μέσω της οργάνωσης;

Όχι, δεν είμασταν στην ίδια τάξη αλλά στον ίδιο κλάδο κι όταν πλησίαζαν οι εξετάσεις μαθαίναμε λίγα μαζί. Διότι δεν είχαμε την απόλυτη ελευθερία να αγαπιέσαι, να συνα-

Αναμνηστική φωτογραφία με συμμαθήτριες, δεκ. 1950

ντιέσαι όπου κι όποτε θέλεις. Στις δέκα το βράδυ έπρεπε να είμαστε στα δωμάτιά μας.

Όταν κάναμε την εξέταση στο σχέδιο, που εγώ είχα λίγο πρόβλημα, έκατσε ο Βαγγέλης μπροστά και μου έδειξε λίγο το σχέδιο για να δω αν έχω κάνει το δικό μου σωστά. Αυτό ήταν το ξεκίνημα για την μετέπειτα συζυγική ζωή.

Πόσα χρόνια μέινετε στην Λαϊκή Δημοκρατία Γερμανίας

Εικοσιπέντε χρόνια. Εγώ ήμουνα από το 49 με την ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας Γερμανίας κι ο Βαγγέλης λίγους μήνες αργότερα αφού ήρθε από τη Βουλγαρία, λόγω του ότι έφυγε από τη Θράκη ενώ εγώ από τη Μακεδονία.

Αυτά τα 300 παιδιά συν τα υπόλοιπα από τη Βουλγαρία, ήταν μόνο από την δική σου περιοχή ή από όλη την Ελλάδα;

Όχι από όλη την Ελλάδα, αλλά οι περισσότεροι ήταν από τη Μακεδονία και μετά από τη Θράκη. Υπήρχαν κι ορισμένοι που γράφανε ένα δύο χρόνια μικρότεροι για να μην στρατευθούν ο φόβος του πολέμου βλέπεις.

Εσύ τον πόλεμο το έζησες συνειδητά;

Ε ναι, βέβαια, τότε πήγαινα σχολείο. Το 40 που ήρθαν οι Γερμανοί το έζησα γιατί πεινάσαμε, δεν είχαμε τίποτα, γιατί είχανε πάρει όλα τα τρόφιμα. Φύγαμε απ το χωριό γιατί ήρθαν οι Γερμανοί κι ήθελαν να κάψουν το χωριό και πήγαμε στο βουνό μακριά σε ένα άλλο χωριό. Όλο το χωριό έφυγε. Αλλά τελικά δεν το κάψανε το χωριό. Θυμάμαι τον κόσμο που έφευγε μέσα στο δάσος και μερικούς να λένε έχουνε και σκυλιά οι Γερμανοί και θα μας βρούνε. Είμασταν μικρά παιδιά σαν ακούγαμε το βουητό των αεροπλάνων.

Από τις μάχες που γινόταν στα σύνορα θυμάστε κάτι;

Ακούγαμε, ακόμα και τη μάνα μας που σηκώνονταν την αυγή κι έλεγαν με τη γειτόνισσα „αχ που να είναι τα παιδιά μας σε αυτή τη μάχη“! Κι ο παππούς μου μου έλεγε ότι, τα κανόνια ακούγονταν ως εμάς στα Άγραφα στη Θεσσαλία.

Ναι, ναι, σφύριζαν πρώτα οι οβίδες και μετά πέφτοντας ακουγόταν το μπουμ. Νόμιζες ότι θα περνούσε πάνω απ το κεφάλι σου. Είχαμε πάρει φόβο, εγώ τουλάχιστον ήμουνα φοβητσιάρα.

Αργότερα στον εμφύλιο φοβόμασταν πολύ από τους Μπουραντάδες (Παραστρατιωτικές ομάδες πρώην γερμανοσολιάδων) ιδιαίτερα από το 45 ως το 47 και φεύγαμε τη νύχτα απ το σπίτι να κοιμηθούμε έξω στο βουνό. Αν είμασταν στο σπίτι κάθε πρωί που ξυπνούσαμε πρώτα κοιτάζαμε στους γύρω λόφους μην έρθουν αυτοί και μας περικυκλώσουν το χωριό.

Υπήρχαν στην περιοχή σας συνεργάτες των Γερμανών Αλβανοί;

Δεν είχαμε εμείς καθόλου Αλβανούς στην περιοχή μας.

Κάποτε πήρατε την απόφαση μετά από τόσα χρόνια να περάσετε νόμιμα στο δυτικό Βερολίνο. Τί σας οδήγησε σε αυτή την απόφαση;

Θέλαμε να επιστρέψουμε στην Ελλάδα, εγώ είχα χαμένη και τη ελληνική υπηκοότητα

στην Ελλάδα και χρήματα να πάρουμε μαζί μας από την ανατολική Γερμανία τότε δεν γινόταν, επομένως ήταν για μας ένας μέσος δρόμος που τον ακολουθήσαμε στο τέλος του 1974. Κι από τότε μέναμε στο δυτικό Βερολίνο και φυσικά προσπαθήσαμε να πάρουμε τα ελληνικά χαρτιά μας για να επισκεπτόμαστε τα καλοκαίρια την Ελλάδα και τους δικούς μας.

Σας ευχαριστώ πολύ κυρία Ζωή και σας εύχομαι υγεία πάνω από όλα.

Απόκριες με συμφοιτητές στη Δρέσδη δεκ. 1960

Αγραφιότες εργάτες γης και εποχιακοί μετανάστες

Παναγιώτης Νάννος

Οι εργάτες γης συνδέονται άμεσα με την εποχική μετανάστευση, η οποία αποτέλεσε σύνθετο φαινόμενο ακόμα από τα χρόνια της τουρκοκρατίας μέχρι και την δεκαετία του 1980. Ήταν η εύκολη λύση στην εξεύρεση εργασίας και άμεση απόκτηση συμπληρωματικού εισοδήματος, ιδιαίτερα πολύτιμου για τις φτωχές οικογένειες των Αγραφιωτών. Οι εργάτες γης υπήρξαν ανέκαθεν σημαντική κατηγορία απασχολούμενων στην αγροτική παραγωγή. Ο ρόλος τους ήταν ιδιαίτερα κρίσιμος στην έγκαιρη συγκομιδή των καρπών και της σοδειάς, ειδικά την εποχή που δεν είχε ακόμα εκμηχανισθεί η γεωργία. Οι ορεινές και ημιορεινές περιοχές λόγω ιδιαίτερων συνθηκών όπως τα επικλινή εδάφη, η έλλειψη δρόμων, η απουσία μηχανημάτων, παρέμειναν στην παραδοσιακή καλλιέργεια όπου η ανθρώπινη εργασία ήταν κρίσιμος συντελεστής, ιδιαίτερα όταν ήταν ο καιρός της συγκομιδής.

Ο αριθμός των εργατών γης συναρτώνταν από τις εποχιακές ανάγκες, τις συνθήκες στην παραγωγή και τις οικονομικές συνθήκες του τόπου τους. Οι εποχικά απασχολούμενοι προέρχονταν από πολυπληθείς οικογένειες ημιορεινών και ορεινών κοινοτήτων, οι οποίες είχαν μικρό αγροτικό κλήρο, φτωχή παραγωγή και λιγοστά εισοδήματα. Η αυξημένη ζήτηση εποχικής απασχόλησης στην αγροτική παραγωγή ήταν δεδομένη, οι ανάγκες σε εσωτερικό επίπεδο Κοινότητας καλύπτονταν μέσα από την θαυμαστή κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, η οποία για ιστορικούς λόγους αναπτύχθηκε στα χωριά των Αγράφων. Ειδικότερα εδώ ο λόγος για τα «δανεικά χέρια», μια ανταλλακτική διαδικασία ημερομισθίων στην οποία συμμετείχαν οι ίδιοι οι παραγωγοί και τα μέλη της οικογενείας τους. Ουσιαστικά πρόσφεραν ημερομίσθια σε όποιον είχε ανάγκη και εκείνος που τα δανείζονταν επέστρεφε ισάριθμα μεροκάματα όταν η άλλη οικογένεια είχε ανάγκη, την ίδια ή άλλη εποχή. Με την ανταλλακτική εργασία καλύπτονταν οι ανάγκες χωρίς οικονομικό κόστος και όλοι ήταν ικανοποιημένοι.

Έτσι για αιώνες στις ορεινές κοινότητες κυριάρχησε ένα κλειστό, επιβιωτικό μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, το οποίο έφτασε στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Στα μέρη αυτά οι άνθρωποι είχαν στόχο την αυτάρκεια και την ελάχιστη εξάρτηση από την αγορά, γι' αυτό παρήγαγαν «λίγο απ' όλα», καλλιεργώντας σιτάρι, αμπέλια, κηπευτικά, είχαν λιγοστά οικόσιτα ζώα, με στόχο να εξασφαλίσουν τα ετήσια βασικά αγαθά γάλα, τυρί, κρέας, για την επιβίωση. Το λιγοστό πλεόνασμα από την παραγωγή τους συνήθως ανταλλάσσονταν με άλλα προϊόντα εντός της κοινότητας, ή το πουλούσαν για να συμπληρώσουν το σχεδόν πάντα ελλειμματικό εισόδημα.

Η ενασχόληση με όλα τα είδη της καλλιέργειας τους έκαμε να έχουν μεγάλη εμπει-

ρία και μπορούσαν άνετα να ανταποκριθούν σε κάθε είδους αγροτική εργασία και ανάλογα με την εποχή. Οι εργάτες αυτοί προκειμένου να εξασφαλίσουν πρόσθετο εισόδημα, εργάζονταν περιστασιακά στον ελεύθερο διαθέσιμο χρόνο με μεροκάματο στο ίδιο το χωριό τους ή σε γειτονικά χωριά, που μπορούσαν να φθάσουν στα κτήματα σχετικά εύκολα και να επιστρέφουν στο σπίτι τους το βράδυ. Από το Μορφοβούνι εργάτες γης πήγαιναν στα αμπέλια του Μεσενικόλα με τα πόδια και μεταπολεμικά χρησιμοποιούσαν το λεωφορείο της γραμμής.

Θερσιμός με «δανεικά χέρια» στο Κρουνέρι Λίμνης Πλαστήρα, δεκαετία 1970

Αρχές της άνοιξης άντρες αλλά και γυναίκες σπανιότερα έφηβοι, έπιαναν δουλειά στους αμπελώνες. Συγκεκριμένα για το σκάψιμο των αμπελώνων προτιμούσαν τους άντρες, διότι είχαν μεγαλύτερη μυϊκή δύναμη. Πάντα το καλό σκάψιμο ήταν μία βασική προϋπόθεση για αυξημένη παραγωγή. Επίσης η εκχέρωση εγκαταλειμμένων χωραφιών με ρίζες (ξερήπιωμα) με σκοπό την φύτευση νέων αμπελιών ήταν υπόθεση αντρών περισσότερο, ή έμπειρων και δυνατών γυναικών. Σε τοπικό επίπεδο τα χωριά που είχαν έντονη ζήτηση εργατικών χεριών ήταν ο Μεσενικόλας και δευτερευόντως το Μοσχάτο, όπου ήταν παραδοσιακά η κύρια αμπελοκαλλιέργεια.

Αντίθετα αρχές Σεπτεμβρίου στον τρύγο, προσλάμβαναν περισσότερες γυναίκες αλλά και κορίτσια στην εφηβεία που μπορούσαν να σκύψουν ευκολότερα, ήταν υπάκουες, ενώ ήταν φθηνότερο το γυναικείο μεροκάματο.

Βουνεσιώτες εργάτες γης με τις σκεπαρνιές στα αμπέλια του Μοσχάτου δεκ. 1950

Τον Μάιο οι άντρες απασχολούνταν ως «κοσιατζήδες» και έκοβαν χορτάρι με την κοσιά, κυρίως σε μεγάλα αγροκτήματα του κάμπου.

Τον Θεριστή (Ιούνιο) και τον Αλωνάρη (Ιούλιο), άντρες και γυναίκες, κατέβαιναν ως θεριστάδες στα καμποχώρια της Καρδίτσας. Πολλές οικογένειες είχαν σταθερούς εργοδότες στην Καρδίτσα, τη

Ματαράγκα, την Ιτέα, το Προάστιο, τον Παλαμά, και αλλού. Την περίοδο του θερισμού και για έναν περίπου μήνα, ο σιτοβολώνας του Θεσσαλικού κάμπου μετατρέπονταν σε απέραντο κτήμα, όπου εργάζονταν αμέτρητοι εργάτες γης, κυρίως γυναίκες από τα ορεινά της δυτικής Θεσσαλίας, αλλά και την Μακεδονία.

Ο αριθμός θεριστάδων υπολογίζεται ότι ξεπερνούσε τις 20.000. Σε βιβλίο με επαγγέλματα που χάθηκαν(1) διαβάζουμε ότι «Κατά τους ειδότες πλέον των 12.000 θεριστών κατήλθον φέτος εκ της Μακεδονίας.

Έκαστος δε θεριστής, εκτός του

ημερομισθίου, όπερ αρξάμενον από 5 δην υπερέβη τας 7 δραχμάς, λαμβάνει δωρεάν και την ημερήσιαν τροφήν, καθιερωμένην κατά επικρατήσαν έθος, και αποτελουμένην...» Αν και η πηγή δεν αναφέρει χρονολογία, εκτιμούμε βάσιμα ότι αφορά απασχόληση θεριστάδων σε σιτοβολώνες της Λάρισας, στα χρόνια του Μεσοπολέμου.

Θεριστάδες στο θεσσαλικό κάμπο το έτος 1955. (1)

Ομοίως την εποχή θερίσματος του ρυζιού οι εργάτες γης, κυρίως γυναίκες συνοδευόμενες από άντρα της οικογένειας ή έμπιστο χωριανό, πήγαιναν για να εργαστούν στα βαλτοχώραφα της Λαμίας και της Βοιωτίας.

Συνεργείο από 31 θεριστάδες ρυζιού μεταξύ αυτών και Βουνεσιώτες δεκ. 1950.

Το φθινόπωρο, άντρες, γυναίκες, ακόμα και έφηβοι απασχολούνταν στον τρύγο, σε κοινότητες με αμπελουργικές ζώνες, όπως ήταν ο Μεσενικόλας στην Καρδίτσα.

Μετά τον τρυγητό, ξεκινούσε η περίοδος μαζέματος της ελιάς, εκατοντάδες εργάτες και κυρίως εργάτριες πήγαιναν για δύο και τρεις μήνες στο Βόλο και τα χωριά του για να μαζέψουν ελιές, κάποιοι έμεναν και για το κλάδεμα.

Απότομη αύξηση της μετακίνησης εργατών γης για εποχική εργασία στα χωράφια και τα περιβόλια σημειώθηκε με την ολοκλήρωση του Θεσσαλικού σιδηρόδρομου, το 1886. Το στοιχείο υπήρξε καταλυτικό στην αύξηση του αριθμού των εργατών γης, αλλά και την ευρύτερη διασπορά τους από το Θεσσαλικό κάμπο, αργότερα στη Λαμία και την Λιβαδειά. Ο σιδηρόδρομος ήταν το σημαντικότερο για την εποχή έργο, το οποίο άλλαξε ριζικά το τοπίο όχι μόνο στις μεταφορές προσώπων και αγαθών, αλλά έφερε βαθύτερες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Από το 1885 που το τρένο φθάνει στην Καρδίτσα αρχίζει η επικοινωνία με Λάρισα και Βόλο. Το γεγονός αυτό δίνει τη δυνατότητα να μετακινούνται εύκολα και γρήγορα εργάτες γης σε κτήματα της Θεσσαλικής πεδιάδας για θερισμό και για την συγκομιδή της ελιάς στη Μαγνησία. Εκτός των προσώπων υπήρξε και διακίνηση αγροτικών προϊόντων, όπως λ.χ. φασόλια ξερά της Νευρόπολης τα πουλούσαν οι ίδιοι οι παραγωγοί στο Βόλο, χωρίς διαμεσολάβηση με το κέρδος να μένει ολόκληρο στον παραγωγό. Ομοίως έφτανε στα Τρίκαλα το κρασί και το τσίπουρο από τον Μεσενικόλα.

Σταδιακά και με την επέκταση της γραμμής από το Βόλο μέχρι τα Ανω Λεχώνια (1895) και ως τις Μηλιές, το 1903, τα ελαιοπερίβολα γεμίζουν με εργάτες γης από τα χωριά της δυτικής Θεσσαλίας και ειδικότερα από τα χωριά των Αγράφων. Στη συλλογή της ελιάς μπαίνουν δυναμικά γυναίκες και έφηβες, οι οποίες για πρώτη φορά βγαίνουν οργανωμένα στην απασχόληση, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην τόνωση του οικογενειακού εισοδήματος, αλλά και την ενίσχυση της προίκας τους.

Πολλές οικογένειες έφευγαν δύο και τρεις γυναίκες, συνήθως μάνα και κόρες, για να μαζέψουν ελιές. Αρχηγοί των ομάδων ήταν άντρες, οι οποίοι απασχολούνταν ως ραβδιστές, για να ρίχνουν τον καρπό της ελιάς από τα δέντρα. Η αμοιβή των αντρών ήταν μεγαλύτερη των γυναικών, ενώ των νεαρών κοριτσιών ήταν περί του 70% του ημερομισθίου των ενήλικων γυναικών. Συνήθως η πληρωμή τους γίνονταν με λίγα χρήματα και μέρος από το προϊόν για το οποίο εργάζονταν. Οι θεριστές λ.χ. έπαιρναν σιτάρι στο μάζεμα των ελαιών λάδι και ελιές, το οποίο επιστρέφοντας κρατούσαν το λάδι της χρονιάς για την οικογένεια, ενώ το υπόλοιπο το πουλούσαν στην κοινότητα.

Οι συνθήκες εργασίας ήταν σκληρές και ήταν αποτέλεσμα συμφωνίας, το ωράριο 10 – 12 ώρες, (ήλιο με ήλιο), η εργασία «σύψωμη», για τους θεριστάδες και «ξύψωμη» για τους εργάτες στα ελαιοπερίβολα του Βόλου. «Σύψωμη» ήταν όταν στη συμφωνία το αφεντικό εξασφάλιζε ημερήσιο φαγητό: Το μεσημεριανό για τους θεριστάδες ήταν ίδιο σε όλα τα κτήματα το σκορδάρι, ήτοι νερό, ξύδι, σκόρδο, τριψάνα ψωμί, το έκαμαν σε μεγάλες γαβάθες και έτρωγαν όλοι μαζί από το ίδιο σκεύος. Το γεύμα συνόδευαν δύο ή το πολύ τρεις ελιές, ίσως και ένα μικρό κομμάτι τυρί, όταν ο εργοδότης ήταν γενναιόδωρος. Το μεσημεριανό ήταν απαραίτητα ελαφρύ, λίγο, τονωτικό και να μην δημιουργεί αίσθημα κορεσμού και υπνηλίας και να μην προκαλεί αίσθημα δίψας διότι και το νερό έπρεπε να είναι με μέτρο διότι άδειαζαν τα δοχεία. Το βραδινό ήταν πίτες συνήθως γαλατόπιτες ή ζυμαρόπιτες που δεν απαιτούσαν ιδιαίτερο κόπο. Η απόδοση των εργατών ήταν το διαβατήριο για την συνέχιση της εργασίας ή την αποπομπή, μερικές φορές και μεσούντος του θέρους όταν το αφεντικό για κάποιο λόγο θεωρούσε ότι δεν αποδίδουν και καθυστερούν. Ο ύπνος ήταν σε αγροικίες ή οβορούς (σκεπαστά υπόστεγα) ή σε καθαρισμένα γιατάκι στην ίδια την ύπαιθρο, με στρώματα τραγότσιαλα (μικρές ατομικές κουβέρτες από μαλλί τράγου) τα οποία ήταν των εργατών, έκαμαν και για αδιάβροχο σε περίπτωση βροχής. Ωστόσο περίσσευε το κέφι ειδικά το βράδι οι άντρες τραγουδούσαν και από το τίποτα γινόταν γλέντια απίστευτα, στα οποία κατά κανόνα συμμετείχαν και τα αφεντικά. Υπήρχαν όμως και συμπεριφορές αυταρχικές, ο εργάτης γης Αγγελάκης Σκούφης μου έλεγε ότι στο θερισμό το καλοκαίρι του 1938 στα Φάρσαλα το θυμωμένο αφεντικό χτύπησε δυνατά στο κεφάλι με μια γκλίτσα έναν νέο, ο οποίος μετά από λίγες ώρες πέθανε. Στην συμφωνία χωρίς φαγητό, ο ιδιοκτήτης παραχωρούσε τα αναγκαία σκεύη, τηγάνι και κατσαρόλα, ενώ για στέγη χρησιμοποιούσαν αγροικίες και αποθήκες. Το μεροκάματο την δεκαετία του

Εργάτες γης στον Άγιο Βλάση Πηλίου, 1951, από δεξιά ο ιδιοκτήτης του ελαιώνα (αφεντικό) Νίκος Τσακνάκης, δίπλα του ο ραβδιστής Σωτήρης Σταμογιώργος από το Βουνέσι Αγράφων, μετά ένας 14άχρονος ραβδιστής από την Δεσκάτη Γρεβενών. Καθήμενες οι γυναίκες Ειρήνη Τσακνάκη, (σύζυγος του ιδιοκτήτη), η Ευαγγελία Αμπελαργά από τον Πύργο Ιθώμης, η 14χρονη Ροδάνθη Μανώλη (μητέρα του γράφοντος), η Στέλλα Αμπελαργά από τον Πύργο Ιθώμης, και δύο νεαρές εργάτριες από την Δεσκάτη Γρεβενών. Οι αδελφές Αμπελαργά, η Μανώλη και ο Σταμογιώργος είναι πρώτα ξαδέλφια. Μέλη της ίδιας οικογενείας εργάζονταν παράλληλα σε άλλα περιβόλια και αυτό γινόταν σκόπιμα, διότι αν εργάζονταν στον ίδιο εργοδότη, χάνονταν μεροκάματα μέχρι να βρουν δουλειά αλλού.

1950 στο Πήλιο ήταν 12 δραχμές, ή 1 οκά λάδι προς 14 δραχμές και γινόταν συμψηφισμός στο τέλος. Συνήθως οι εργάτες έφευγαν με ένα δοχείο λάδι και όσα χρήματα αναλογούσαν στο υπόλοιπο των ημερομισθίων.

Αν και τα μεροκάματα ήταν χαμηλά, τα οικονομικά αποτελέσματα ήταν άμεσα για τις οικογένειες των εργατών γης οι οποίοι κατά κανόνα ήταν δύο άτομα από κάθε οικογένεια. Το εισόδημα αυξάνονταν δεδομένου ότι εκτός από το λάδι, έβλεπαν «ζεστό χρήμα» να ενισχύει το οικογενειακό εισόδημα. Τα χρήματα των νεαρών κοριτσιών δεσμεύονταν για την συμπλήρωση της προίκας που θα έδινε η οικογένεια όταν έφτανε η στιγμή του γάμου. Πέραν του ορατού οικονομικού οφέλους, η εποχική απασχόληση σε βάθος χρόνου επέφερε κοινωνικές αλλαγές. Με την πάροδο των ετών δημιουργήθηκε ένα έμπειρο εργατικό δυναμικό που το οποίο είχε σταθερή συνεργασία με ιδιοκτήτες περιβολιών της Μαγνησίας. Η απόκτηση εμπειρίας και εξειδίκευσης, βοήθησε στην κατανόηση της αξίας της γνώσης και του επαγγελματισμού. Σχεδόν όλοι οι εργάτες προσπάθησαν να μιμηθούν τους Βολιώτες καλλιεργητές, ενώ δεκάδες μικρά ελαιόδεντρα και άλλα σπρωροφόρα δέντρα από τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, μεταφέρονται σε κτήματα στα ριζά των Αγράφων και τις αυλές των σπιτιών. Η ελαιοκαλλιέργεια μπορεί να μην απέδωσε τα αναμενόμενα, λόγω καιρικών συνθηκών του χειμώνα, αλλά δεν παύει να αποτελεί την απόδειξη πειραματισμού και μεταφοράς γνώσεων της αγροτικής οικονομίας των χωριών της Μαγνησίας στα χωριά της Καρδίτσας. Τα πρώτα ελαιοπερίβολα στην περιοχή μας εντοπίζονται στο κτήμα της Ράζιας Μορφοβουνίου και στην περιοχή της σημερινής αμπελοργικής ζώνης Μοσχάτου – Μεσενικόλα - Μορφοβουνίου, εκτιμάται ότι φυτεύτηκαν περί τα 1840 – 50.

Η εποχική απασχόληση εκτός από άμεσα οικονομικά αποτελέσματα των εργατών γης, αποτέλεσε τον σύνδεσμο επικοινωνίας των ορεινών κοινοτήτων με τις πόλεις. Η εποχική μετανάστευση έφερνε εξοικείωση με την ιδέα της αναζήτησης μόνιμης εργασίας των ορειβίων κατοίκων στα αστικά κέντρα της εποχής, ή σε μεγάλα κτήματα που ήδη απασχολούνταν. Ειδικότερα στις γυναίκες δόθηκε η ευκαιρία και η δυνατότητα να έλθουν σε επαφή με την κοινωνική πραγματικότητα του Βόλου, ενός αστικού και βιομηχανικού κέντρου. Για τις νέες κοπέλες ο γάμος «στην ξενιτιά» από κακή αρχικά ιδέα, γίνεται πρόταση ελκυστική. Το σημαντικότερο όλων είναι ότι η συχνή επικοινωνία και εποχιακή απασχόληση, σε συνδυασμό με τις περιγραφές και το θαυμασμό για τον Βόλο που μετέφεραν οι εργάτες γης στα χωριά τους, δημιούργησαν θετικές εικόνες για την περιοχή. Αυτά, σε συνδυασμό με την ζήτηση εργατικών χεριών που ήθελε η βιομηχανική ανάπτυξη της πόλης, περί τα 1930, έκανε το Βόλο δημοφιλή προορισμό για τους Αγραφιώτες. Αργά, αλλά σταθερά, πολλοί εργάτες γης μεταπηδούν στην ακμάζουσα βιομηχανία της πόλης, ενώ λίγο μετά αρχίζει η μόνιμη εγκατάσταση των οικογενειών τους.

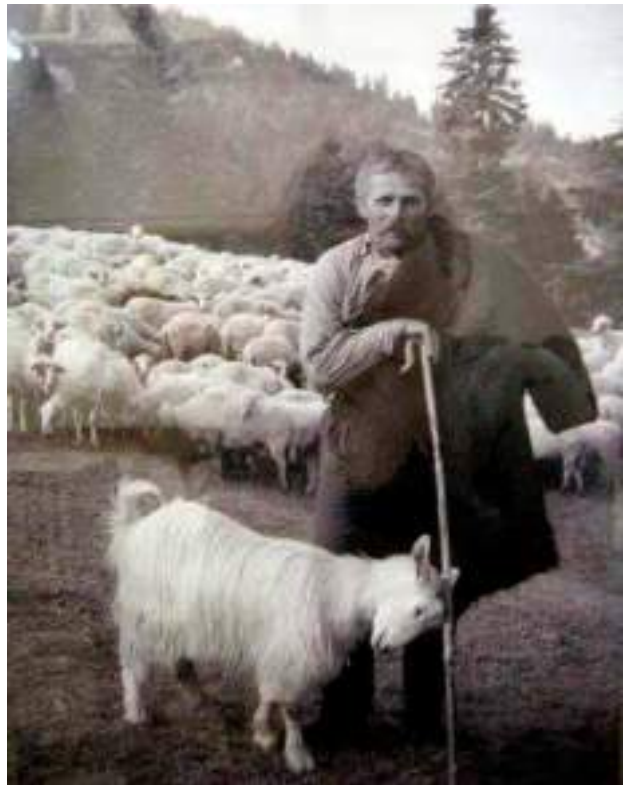
Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι την εποχή αυτή, στο Βόλο κατευθύνονται εκατοντάδες καπνεργάτες της Καρδίτσας. Υπολογίζονται ότι την δεκαετία 1930/39,

«υπερχίλιοι καπνεργάται εντόπιοι έχουν εκπατρισθή κατά μέγαν μέρος «...» δια να εργάζονται εις καπνεμπορικά κέντρα», σύμφωνα με την εφημερίδα «Θεσσαλική Φωνή» (1937). Η μετακίνηση των ειδικευμένων εργατών σχετίζεται με την γενικότερη πορεία του καπνεργατικού κινήματος, την διάλυση των κλαδικών σωματείων, τις διώξεις των συνδικαλιστών που κορυφώθηκαν με τη δικτατορία Μεταξά. Κυρίως όμως σχετίζεται με την μαζική είσοδο των γυναικών στον κλάδο αυτό, εργατικό δυναμικό φθινό και απόλυτα ελεγχόμενο.

Η εποχικότητα εργασίας στην κτηνοτροφία

Μία ιδιαίτερη κατηγορία εποχικών μεταναστών απασχολούνταν στον κλάδο της κτηνοτροφίας, οι οποίοι διέφεραν κάπως από τους εργάτες γης. Πρώτα απ' όλα «ήταν ροιάσμενοι» τσοπάνηδες, δηλαδή δεσμευμένοι χρονικά συνήθως εξάμηνης διάρκειας «Απ' τ' ΑηΓιωργιού ως τ' ΑηΔημητριού» στο κοπάδι. Η αμοιβή ήταν εξατομικευμένη για τον κάθε τσοπάνη και όχι ίδια για όλους, καθώς η ηλικία, η ικανότητα, η εργατικότητα, ο χαρακτήρας και το φιλότιμο, ήταν στοιχεία που συνεκτιμούνται στην εφ' άπαξ αμοιβή στο τέλος της περιόδου όταν τα κοπάδια επέστρεφαν στα χειμαδιά. Οι γιδοβίτσες ήταν βραχύβια συνεταιριστικά κοπάδια στα χωριά, τα οποία σχηματίζονταν από οικοσυστα γαλακτοφόρα ζώα, συνήθως γίδια ή αγελάδες, τα οποία αναλάμβαναν εποχικά από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο να φυλάξουν τσοπάνηδες επ' αμοιβή.

Τα Άγραφα αποτέλεσαν κοιτίδα των σαρακατσάνων, κτηνοτρόφων νομάδων που μοίραζαν τον χρόνο σε δύο περιόδους διαβίωσης: Το καλοκαίρι στα βουνά με τα τσελιγκάτα τους, το χειμώνα στα ριζά του κάμπου, στα χειμαδιά. Πρώτα απ' όλα ήταν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους νομάδες, δηλαδή μετακινούμενοι σαρακατσάνοι - κτηνοτρόφοι που το χειμώνα έπιαναν τα χει-

Τσοπάνης με την κάπα του, το νεαρό κατοίκι με παιγνιώδη διάθεση «ξύνεται στην γκλίτσα του τσοπάνη», η φωτ. είναι δεκ. 1960, από το Διαδίκτυο

μαδιά, ήτοι λιβάδια στα ριζά του κάμπου, ενώ το καλοκαίρι στα βουνά των Αγράφων αλλά και σε όλες τις ορεινές περιοχές, ανά την χώρα. Πλημμύριζαν οι πλαγιές των βουνών με χιλιάδες γιδοπρόβατα τα οποία ανέβαιναν πεζή, κάθε διάβαση τσελιγκάτου αποτελούσε για τα χωριά από όπου πέρναγαν γεγονός αξιοπρόσεκτο. Δεκάδες άνθρωποι της ίδιας οικογένειας συνόδευαν αμέτρητα γιδοπρόβατα, μουλάρια φορτωμένα με όλο το βιος, αγελάδες ορεινές βραχύσωμες, σκυλιά εκπαιδευμένα για να αντιμετωπίζουν τους λύκους, αμέτρητα κυπροκούδουνα, σαλαϊσμοί, φωνές, ένα πανηγύρι που όποιος δεν το βιώσει δεν μπορεί να καταλάβει την δυναμική.

Οι Σαρακατσάνοι είχαν την μεγαλύτερη μερίδα της εκτατικής κτηνοτροφίας της χώρας με «καθετοποιημένη» μάλιστα την παραγωγή. Όλα τα άλλα τοπικά κοπάδια είχαν καθαρά συμπληρωματικό χαρακτήρα στην οικογενειακή οικονομία, οι τσελιγκάδες ήταν οι απόλυτοι άρχοντες και οι ουσιαστικοί ρυθμιστές της παραγωγής κρέατος, γάλακτος, λοιπών τυροκομικών προϊόντων. Οικογενειακά κοπάδια έρχονταν μέσα από την κτηνοτροφική παράδοση γενεών ολόκληρων, το ζωϊκό κεφάλαιο περνούσε από τον πατέρα, στους γιούς και εγγονούς που όταν ήταν πολλά τα παιδιά τα κοπάδια γιγαντώνονταν, στην πραγματικότητα κανένας δεν ήξερε τον πραγματικό αριθμό, ειδικά όταν ξεπέρναγαν τις 12.000 ή 15.000 αιγοπρόβατα.

Εποχική απασχόληση και οικοδομή

Ένα μέρος των εργατών γης πέρασε περιστασιακά ως ανειδίκευτοι εργάτες με εποχική απασχόληση και έπειτα έμειναν μόνιμα στον τομέα των οικοδομικών εργασιών. Με τον καιρό στην οικοδομή αποκτούσαν διάφορες εξειδικεύσεις, όπως καλουπαντζήδες, σοβατζήδες, πλακάδες, στα μωσαϊκά, μπוגιατζήδες, κ.α. και πέρναγαν στη μόνιμη απασχόληση, ορισμένοι μάλιστα εξελίχθηκαν σε εργολάβοι.

Στα χρόνια του Εμφυλίου, (1945 – 49), το μεταναστευτικό ρεύμα οφείλεται στις αναγκαστικές μετακινήσεις των κατοίκων από τα ορεινά χωριά στα καμποχώρια. Οι κάτοικοι ορεινών χωριών μετακινούνται από το Στρατό στον κάμπο, για να μην βρίσκουν τροφή οι αντάρτες. Ωστόσο οι συνθήκες διαβίωσης στους προσφυγικούς καταυλισμούς της Καρδίτσας ήταν δύσκολες και αρκετοί έφυγαν για το Βόλο. Σε αυτούς που φεύγουν αυτή την εποχή είναι κυρίως μέλη αριστερών οικογενειών που είχαν ενόπλους στην Εμφύλια διαμάχη και κινδύνευαν οι ίδιοι με αντίποινα. Η μετανάστευση για περιστασιακή απασχόληση αρχικά σημειώθηκε τις πρώτες μετεμφυλιοπολεμικές δεκαετίες. Την τριετία 1955 – 1957, όταν ο Βόλος δοκιμάστηκε σκληρά από φυσικές καταστροφές, όπως οι ισχυροί σεισμοί και οι πλημμύρες. Η ανάγκη αποκατάστασης χιλιάδων αστέγων προκάλεσε απότομη ζήτηση εργατικών χεριών για την ανοικοδόμηση της κατεστραμμένης πόλης. Από τα Άγραφα φεύγουν μαστόροι και ανειδίκευτοι εργάτες οι οποίοι μετακινούνται με το τραίνο φθάνουν στο Βόλο. Οι οικοδομικές εργασίες γίνονταν χειρονακτικά, ακόμα και η μεταφορά του μπετόν επάνω σε σκαλωσιές, μεταφέροντας στον ώμο τον τενεκέδες.

Το κράτος επέλεξε το σύστημα της δανειοδοτημένης αυτοστέγασης, γεγονός που επέφερε αύξηση της ζήτησης μαστόρων και εργατών από διάφορα μέρη της Θεσσαλίας, ενώ απασχολήθηκαν ως εργάτες ακόμα και έφηβοι 12 ετών οι οποίοι με την αποφοίτηση από το Δημοτικό Σχολείο έμπαιναν στην αγορά εργασίας, αρχικά εποχικής και αμέσως μετά μόνιμης, ιδιαίτερα αν ήταν αποδοτικοί.

Αναμνηστική φωτογραφία εφήβων εργατών, από το Μορφοβούνι Καρδίτσας στο λιμάνι του Βόλου, 1956, πρωινό Κυριακής. Ο νεαρός με το κασκέτο (δεξ.) είναι ο 13χρονος εργάτης Ηλίας Παλαπέλας με 15χρονο Βουνεσιώτη Κυριαζή.

Μεγάλος αριθμός των απασχολούμενων στην ανοικοδόμηση του Βόλου εγκαταστάθηκε μόνιμα, ενώ λίγο μετά έφεραν και τις οικογένειές τους. Στο μεταξύ, λίγα χρόνια αργότερα η μετανάστευση σε χώρες της Ευρώπης, κυρίως τη Γερμανία, έλαβε μορφή επιδημίας, γεγονός που συνέβαλε στην εγκατάλειψη των ορεινών χωριών. Όσοι Καρδισιώτες φοβήθηκαν τις δυσκολίες στις ξένες χώρες, επιβιβάστηκαν στο τραίνο και αναζήτησαν ένα καλύτερο αύριο στην φιλόξενη πόλη του Βόλου, αλλά και στα προσφυγικά της Νέας Ιωνίας όπου οι τιμές ήταν προσιτές.

Μορφοβουνιώτες μετανάστες οικοδόμοι στην Αθήνα, δεκ. 1970.

Οι εσωτερικοί μετανάστες εντάχθηκαν εξ αρχής στη νέα οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, αναπτύσσοντας επιχειρηματικές και άλλες δραστηριότητες με θετικά αποτελέσματα για τους ίδιους και την πόλη. Ανάμεσά τους ορισμένοι ξεχώρισαν στα Γράμματα, τη δημοσιογραφία, τον Πολιτισμό. Ειδικότερα για την πολιτιστική ανάπτυξη σημαντικό ρόλο παίζουν οι Σύλλογοι που ίδρυσαν οι καταγόμενοι από τα χωριά της Καρδίτσας, όπως είναι οι Αργιθεάτες του Βόλου, οι Σοφαδίτες, οι Μορφοβουνιώτες οι Κερασιώτες, κ.ά. Μέσα από εκδόσεις, χορευτικά συγκροτήματα και ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις, συνεισφέρουν και στην πολιτιστική και πνευματική κίνηση της Μαγνησίας, ενώ παράλληλα στηρίζουν ενεργά τα χωριά καταγωγής. Σήμερα, σύμφωνα με εκτιμήσεις, οι Καρδισιώτες που διαμένουν στην ευρύτερη περιοχή του Βόλου φθάνουν τις 30.000. Κάπως έτσι πρέπει να ερμηνευτεί ο μεγάλος όγκος των χιλιάδων δυτικοθεσσαλών στη Μαγνησία, την Λάρισα και τα άλλα τοπικά αστικά κέντρα, Λάρισα, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Θεσσαλονίκη, κ.α.

Οι τελευταίοι εργάτες γης: Ολοκληρώνουμε την αναφορά στην εποχική απασχόληση με τις τελευταίες εργάτριες που μάζευαν βαμβάκι με τα χέρια, πριν την ολοκληρωτική επικράτηση των συλλεκτικών μηχανών. Από το Μορφοβούνι, την Κερασιά, το Κρυονέρι, ξεκινούσαν το πρωί στις 6 πμ., ξημερώματα στις καρότσες αγροτικών αυτοκινήτων συνεργεία 10-12 γυναίκες, για να κατέβουν στις 6.30 στα χωράφια περιφέρειας Καρδίτσας, Μητρόπολης, Παλαιοκλησίου, να μαζέψουν βαμβάκι και αυθημερόν να επιστρέψουν νύχτα στο σπίτι τους. Η αμοιβή των εργατών γινόταν ανάλογα

Μικρή ανάπαυλα για τις έφηβες εργάτριες γης (συλλογή βαμβακιού) από Μεσενικόλα και Μορφοβούνι, δεκ. 1970, η φωτ. μπροστά στο πρώτο φορτηγό του Τάκη Κατοίκου (Μεσενικόλα)

με τα κιλά βαμβάκι που μάζευαν οι εργάτες, η συνηθισμένη ποσότητα την ημέρα ήταν κατά μέσο όρο 75 κιλά για κάθε εργάτη, 35 κιλά για τα παιδιά, ενώ υπήρχαν λιγότερες εργάτριες που μάζευαν μέχρι 120 κιλά όταν τα χωράφια ήταν σωστά καλλιεργημένα και το βαμβάκι πλούσιο. Το μεροκάματο τηρουμένων των αναλογιών με σημερινούς όρους ήταν περίπου 20 – 25 ευρώ για κάθε έναν.

Την δεκαετία του 1980 με την γιγάντωση των συνεταιρισμών και την αγορά βαμβακοσυλλεκτικών μηχανών, εγκαταλείφθηκε η συλλογή βαμβακιού με τα χέρια και έτσι πέρασε οριστικά στην ιστορία το επάγγελμα των εργατών γης για τους Έλληνες. Πέραν όμως της εκμηχάνησης της αγροτικής παραγωγής, οι ανάγκες για εργατικά χέρια ουδέποτε έπαψαν να υπάρχουν. Την δεκαετία του 1990 με την αθρόα είσοδο Αλβανών και άλλων μεταναστών στην χώρα μας, η απασχόληση αυτή πέρασε στους ξένους εργάτες, κάποιοι (λίγοι) συνεχίζουν μέχρι σήμερα.

Τί έκαμε τους Αγραφιώτες και Έλληνες εργάτες να απομακρυνθούν από την αγροτική παραγωγή; Οι εργάτες γης που ήταν εξοικειωμένοι γέρασαν και πήραν σύνταξη, οι νέοι αναζητούν εργασίες άλλες κυρίως στον τριτογενή τομέα και δεν έχουν εμπειρία αγροτικών εργασιών, τις οποίες θεωρούν μη ελκυστικές. Ωστόσο η βαθύτερη αιτία για την εγκατάλειψη της Υπαίθρου και την απαξίωση της αγροτικής παραγωγής κρύβεται στις συνθήκες παραγωγής, το υψηλό κόστος των Ελλήνων παραγωγών σε σχέση με των άλλων ανταγωνιστών. Έπειτα η αστικοποίηση της υπαίθρου έφερε αλλαγές στον τρόπο ζωής και απαξιώθηκε στη συνείδηση όλων η αγροτική παραγωγή, με αποτέλεσμα ακόμα και αυτοί που σήμερα παραμένουν στο επάγγελμα να μην είναι ικανοποιημένοι, μη βλέποντας την ώρα να τα εγκαταλείψουν.

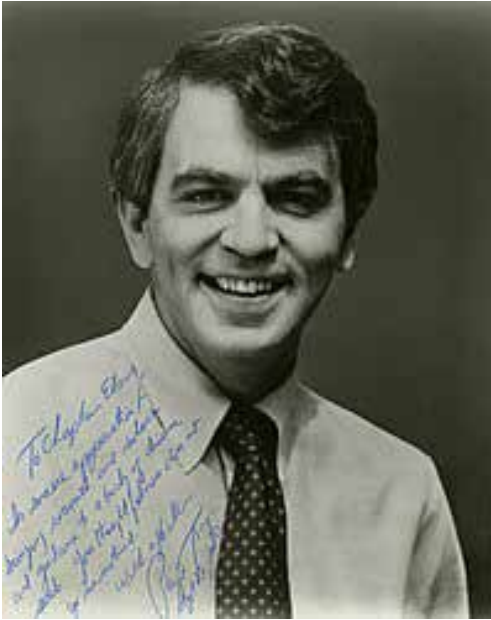
Πηγές:

- Αθανασόπουλος Κ. Θάνος, Σοφάδες ο τόπος μας, том Β, Επαγγέλματα στην αχλύ του μύθου, Αθήνα 1998.
- Νάνος Παναγιώτης, «Αγραφιώτες εργάτες γης στο Θεσσαλικό κάμπο και την Μαγνησία» τεύχ. 14 του εξαμηνιαίου περιοδικού «Μαγνησία», σελ.14 – 17, ΕΚΠΟΛ, 2010.
- Βιωματικές εμπειρίες από εργάτες γης από το Μορφοβούνι, αλλά και βραχύβια βιωματική εμπειρία περιστασιακά απασχολούμενου ως έφηβος στην αγροτική παραγωγή αλλά και την οικοδομή την δεκαετία 1977 – 1984 ως εποχικός εργάτης.
- Φωτογραφίες από την συλλογή του γράφοντα, κάποιες και από το διαδίκτυο.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΑΓΡΑΦΩΝ ΠΟΥ ΑΝΑΔΕΙΧΘΗΚΑΝ ΣΤΑ ΞΕΝΑ

Παύλος (Πολ) Τσόγκα, ένας σπουδαίος ομογενής πολιτικός

*Άρθρο του Γ. Ράλλη (τ. πρωθυπουργού) δημοσ. «Βήμα» 9/2/1997 **

Πριν από 15 ημέρες η ελληνική ομογένεια της Αμερικής, βαθιά συγκινημένη, συνόδευσε ως την τελευταία του κατοικία, στο Λόουελ της Μασαχουσέτης, τον ελληνοαμερικανό πρώην γεροϋσιαστή Παύλο (Πολ) Τσόγκα, σπουδαίο πολιτικό, θερμό πατριώτη και υπέροχο άνθρωπο. Είχε γεννηθεί στο Λόουελ της Μασαχουσέτης στις 18 Ιανουαρίου 1941. Οι γονείς του, Ευθύμιος και Κατίνα, είχαν μεταναστεύσει νέοι στη μακρινή χώρα, όπου ο Ευθύμιος, ενώ είχε αρχίσει με ευοίωνες προοπτικές τη ζωή του στη νέα πατρίδα, αναγκάστηκε να διακόψει τις σπουδές του εξαιτίας της μεγάλης οικονομικής κρίσεως της περιόδου 1929-

1930 και να «ανοίξει» καθαριστήριο ρούχων για να αντιμετωπίσει τα έξοδα συντηρήσεως της τετραμελούς οικογενείας του. Το 1947, όταν ο Παύλος ήταν μόλις έξι ετών, πεθαίνει η μητέρα του από φυματίωση. Υστερα από μερικά χρόνια, καθώς είχαν μεγαλώσει, ο Παύλος και η δίδυμη αδελφή του Θάλεια εργάζονταν μαζί με τον πατέρα τους στο καθαριστήριο, ενώ ταυτόχρονα φοιτούσαν στο σχολείο και αργότερα συνέχισαν τις σπουδές τους σε πανεπιστημιακό επίπεδο. Μιλώντας για τα σκληρά φοιτητικά του χρόνια, ο Παύλος θυμόταν πως εκείνο που τότε τον έθλιβε ήταν η αδυναμία συμμετοχής του στις αθλητικές δραστηριότητες του κολεγίου όπου φοιτούσε λόγω της βιοτικής ανάγκης που του επέβαλλε να εργάζεται στο οικογενειακό καθαριστήριο τους. Μετά την αποφοίτησή του από τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Γέιλ, εργάστηκε στις Δυτικές Ινδίες ως στέλεχος στο «Σώμα Ειρήνης» (αμερικανική οργάνωση για την ειρήνη). Με ικανοποίηση και υπερηφάνεια τόνιζε πάντοτε ότι η εργασία του στο κατάστημα του πατέρα του και η προσφορά των υπηρεσιών του στο «Σώμα Ειρήνης» τον είχαν κάνει να ωριμάσει πολύ ενωρίς και να αφοσιωθεί στην εξυπηρέτηση των πτωχών και των αναξιοπαθούντων συνανθρώπων του.

Η ενασχόλησή του με τα κοινά άρχισε με την εκλογή του ως δημοτικού συμβούλου του Λόουελ το 1968, σε ηλικία 27 ετών. Ακολούθησαν η ανάδειξή του ως μέλους της Βουλής των Αντιπροσώπων, το 1974, και η εκλογή του ως γερουσιαστή, το 1978, όταν, διεκδικώντας τη γερουσιαστική έδρα της πολιτείας της Μασαχουσέτης από τον ρεπουμπλικανό γερουσιαστή Μπρουκ, πλειοψήφησε με διαφορά 200.000 ψήφων έναντι του αντιπάλου του. Κατά τη διάρκεια της θητείας του ως γερουσιαστή διαπιστώθηκε ότι έπασχε από καρκίνο και ύστερα από αυτό δήλωσε ότι, λόγω της ασθένειάς του, δεν θα έθετε υποψηφιότητα στις επόμενες εκλογές. Μετά τη χημειοθεραπεία και τη μεταμόσχευση μυελού οστών που του είχαν γίνει, πίστευε ότι είχε πλέον θεραπευθεί· γι' αυτό επανερχόμενος στον πολιτικό στίβο εν όψει των προεδρικών εκλογών του Νοεμβρίου 1992 αποφάσισε να διεκδικήσει αυτή τη φορά το χρίσμα του υποψηφίου για την προεδρία του Δημοκρατικού κόμματος, γεγονός που αποτέλεσε ευχάριστη έκπληξη στους κύκλους των συμπολιτών του και της ελληνικής ομογένειας. Μετά την ήττα του στις προκριματικές εκλογές της πολιτείας Ιλινόις, παραιτήθηκε από τη διεκδίκηση του χρίσματος. Κατά το διάστημα όμως της προεκλογικής εκστρατείας, που είχε προηγηθεί, είχε κατορθώσει με την εύστοχη επιχειρηματολογία και την έντονη δραστηριότητα που είχε αναπτύξει να επιβάλει στο Δημοκρατικό κόμμα τις φιλελεύθερες απόψεις του, που είχαν δημοσιευθεί στο βιβλίο του «Ο δρόμος από 'δώ και πέρα».

Κατά τη διάρκεια της πολιτικής σταδιοδρομίας του ο Πολ Τσόγκας υποστήριξε πάντοτε με θερμό πατριωτικό παλμό τις ελληνικές θέσεις και κατέβαλε ιδιαίτερες προσπάθειες για την προώθηση της επιλύσεως του Κυπριακού αναπτύσσοντας έντονη σχετική δραστηριότητα. Ασφαλώς αγαπούσε τη χώρα στην οποία γεννήθηκε και εργαζόταν για το καλό των ΗΠΑ και του αμερικανικού λαού. Ποτέ όμως δεν είχε λησμονήσει την ελληνική καταγωγή του. Αντίθετα, ήταν υπερήφανος γι' αυτή, τον συγκινούσε ιδιαίτερα η προγονική του πατρίδα και αγωνίστηκε με όλη του την καρδιά για την προβολή των δικαιών της Ελλάδος από όλες τις θέσεις του αμερικανικού πολιτικού στίβου στις οποίες κατά καιρούς βρέθηκε.

Το πάντοτε ζωνρό και αποτελεσματικό ενδιαφέρον για την ελληνική ομογένεια της Αμερικής προκαλούσε τη συμπάθεια των συμπατριωτών μας απέναντί του και του είχε εξασφαλίσει την εκτίμηση και την αγάπη τους. Οι ομογενείς μας τον καμάρωναν για τους ωραίους πολιτικούς του αγώνες, για το ανώτερο ήθος, το ψυχικό σθένος και την ανθρωπιά του, προβάλλοντάς τον ως πρότυπο των αρετών αυτών στην ελληνοαμερικανική νεολαία. Η γενέτειρά του το Λόουελ τον λάτρευε και γι' αυτό σύσσωμη πέρασε μπροστά από το φέρετρό του για το ύστατο «χαίρε», ενώ χιλιάδες συμπολίτες του και ομογενείς μας τον συνόδευσαν ως την τελευταία του κατοικία. Η λατρεία των κατοίκων του Λόουελ έχει την εξήγησή της: στην πόλη αυτή υπήρχαν άλλοτε ακμάζουσες υφαντουργικές εγκαταστάσεις που εξασφάλιζαν εργασία και ευημερία στις 103.000 των κατοίκων της. Όταν όμως αυτές εγκαταλείφθηκαν, λόγω της μεταφοράς της υφαντουργίας στον Νότο, δημι-

ουρηγήθηκαν τεράστια προβλήματα εξαιτίας της ανεργίας και το Λόουελ κατάντησε μια πόλη από την οποία όλοι ήθελαν να φύγουν.

Ο Τσόγκας, είτε ως δημοτικός σύμβουλος είτε ως γερουσιαστής είτε ως απλός πολίτης, μετά την απόσυρσή του από την πολιτική, εργάστηκε με μεθοδικότητα, επιμονή και αποφασιστικότητα για την αποτροπή του ενδεχομένου εγκαταλείψεως της πόλεως μεταβάλλοντας σε άνετο και καλαίσθητο ιστορικό πάρκο την περιοχή των πρώην υφαντουργείων, το οποίο σήμερα επισκέπτονται χιλιάδες τουρίστες. Με άοκνες φροντίδες του κατασκευάστηκε στο Λόουελ σύγχρονο στάδιο μπείζμπολ (οι τελευταίες εργασίες ολοκληρώνονται φέτος) ενώ, ύστερα από συνεννοήσεις του με τους ιθύνοντες της επιχειρήσεως «Σέρατον», τους έπεισε να ανεγείρουν στην πόλη τεράστιο ξενοδοχειακό συγκρότημα. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό του ενδιαφέροντός του για τη γενέτειρά του και την πρόδοό της είναι το συγκινητικό γεγονός ότι 20 ημέρες πριν από την επέλευση του μοιραίου και ενώ νοσηλευόταν στο νοσοκομείο και δεν είχε τη σωματική δύναμη ούτε το ακουστικό του τηλεφώνου να κρατήσει, κατόρθωσε με τη βοήθεια των νοσοκόμων να επικοινωνήσει με τον δήμαρχο του Λόουελ προκειμένου να του υποδείξει να ληφθούν από τη δημοτική αρχή οι ενδεδειγμένες αποφάσεις για μεγάλα αναπτυξιακά έργα στην πόλη.

Ως την έσχατη ώρα της ζωής του δεν σταμάτησε να φροντίζει για το Λόουελ και τους συμπολίτες του. Μια πόλη την οποία οι συνεχείς προσπάθειές του την έχουν έτσι αναπλάσει ώστε σήμερα να είναι σχεδόν αγνώριστη σε σχέση με εκείνη του παρελθόντος. Με ειδικές πιστώσεις που είχε εξασφαλίσει όταν ήταν μέλος της Βουλής των Αντιπροσώπων και γερουσιαστής είχαν ιδρυθεί περισσότερα από 10 σχολεία και είχε πλήρως αναμορφωθεί το κολέγιο στο Λόουελ. Επικοινωνούσε προσωπικά και συχνά με τους κατοίκους των πόλεων και ιδιαίτερα με τους ελληνικής καταγωγής και όλοι γνώριζαν ότι ο Πολ ήταν πάντοτε στη διάθεσή τους για κάθε ζήτημα που τους απασχολούσε.

Η τελευταία του θέληση ήταν να περάσει από την αναμορφωμένη περιοχή του Λόουελ η πομπή της κηδείας του προτού καταλήξει στο κοιμητήριο ώστε οι πολιτικοί άλλων πολιτειών που θα την ακολουθούσαν να έχουν την ευκαιρία να διαπιστώσουν «ιδίους όμμασιν» ότι το ερημωμένο βιομηχανικό Λόουελ των ελλήνων, πορτογάλων και γαλλοκαναδών μεταναστών των δεκαετιών 1950-1960 έχει τώρα μεταβληθεί σε μια σύγχρονη και αναπτυγμένη πόλη, σφύζουσα από ζωή και πρόοδο, που εγγυάται ένα λαμπρό μέλλον για τους συμπολίτες τους.

Η ζωή και η δράση του Παύλου Τσόγκα ας αποτελεί παράδειγμα για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές των ομογενών και των γηγενών Ελλήνων. Αιωνία η μνήμη του.

*Ο κ. Γεώργιος Ι. Ράλλης δημοσίευσε το κείμενο στη γνωστή εφημερίδα «ΒΗΜΑ»,
09/02/1997, Σελ.: Α17.*

Προσωπικότητες των Αγράφων που αναδείχθηκαν στα ξένα. Δημήτρης Μπακόλας, επιτυχημένος επιστήμονας της ΕΣΣΔ

Μία από ξεχωριστή προσωπικότητα των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που κατάφερε να διακριθεί στις Σοσιαλιστικές δημοκρατίες είναι ο Δημήτρης Μπακόλας, ο βίος του οποίου είναι μυθιστορηματικός. Γεννήθηκε το 1945, χρονιά που εκτελέστηκε ο πατέρας του, αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης και από τον οποίο πήρε το όνομά του. Ο Δημήτρης εκτός του ότι ήταν ορφανός από πατέρα, με τον Εμφύλιο έχασε προσωρινά την μητέρα του όταν εκείνη βρέθηκε πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη.

Τελευταίο καλοκαίρι (1956) στο Μπελοκομίτη, με παιδιά του χωριού, ο Δημήτρης (το ψηλότερο παιδί της φωτογραφίας θα φύγει αρχικά για την Πολωνία και μετά για την Τασκένδη όπου θα συναντήσει την πολιτική εξόριστη μητέρα του. Εκτός από την αθωότητα των χρόνων, πίσω διακρίνεται το χωριό την εποχή αυτή. (φωτ. αρχείο του ιδίου)

Κάτω από δύσκολες συνθήκες συναντά την μητέρα του στην πολιτική εξορία, τελειώνει το σχολείο στο Ουζμπεκιστάν.

Συνέχισε τις σπουδές του (Γενική και Υπολογιστική Γλωσσολογία) στο Πανεπιστήμιο του Κιέβου, ήταν από τους πρώτους που ασχολήθηκε με τους υπολογιστές, η Πληροφορική την δεκαετία του 1970 ήταν στα αρχικά στάδια.

Απόφοιτος Λυκείου, 2ος, β σειρά (μυστακοφόρος) με συμμαθητές και καθηγητές

Ο Δ.Μ. (με το μπερεδάκι) πρόεδρος του Συλλόγου Ελλήνων Φοιτητών Κιέβου σε εκδήλωση

Υποστήριξε με επιτυχία Διδακτορική διατριβή στα Πανεπιστήμια του Κιέβου και της Αγίας Πετρούπολης. Υπήρξε καθηγητής σε θέματα πληροφορικής στο τμήμα Cybernetics του Πανεπιστημίου του Κιέβου (1975-1979) και δούλεψε για τον σχεδιασμό Συστήματος επεξεργασίας Γλωσσικών κειμένων σε ερευνητικό Ινστιτούτο του Κιέβου.

Το 1980 επαναπατρίστηκε και την περίοδο 1980-1985 εργάστηκε ως Μηχανικός συστημάτων (system engineer) στην TEXAS INSTRUMENTS και εν συνεχεία ως αναλυτής συστημάτων (Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, Υπουργείο Δικαιοσύνης, ΔΕΠ κ.α.).

Το 1985-86 εργάστηκε στην Επιτροπή Τυποποίησης της ΕΕ (CEN\CENELEC) και το 1989-90 εργάστηκε στο Λουξεμβούργο για την ανάπτυξη της Αγγλοελληνικής εκδοχής του συστήματος αυτόματης μετάφρασης SYSTRAN.

Το 1990 δημιούργησε το Ινστιτούτο Πληροφορικής του ΕΛΚΕΠΑ, αξιοποιώντας πόρους του ΜΟΠ Πληροφορικής, το οποίο αποτέλεσε έναν από τους μεγαλύ-

τερους εκπαιδευτικούς και συμβουλευτικούς οργανισμούς στην Ελλάδα. Το Ινστιτούτο αυτό υπήρξε πρωτοπόρο στην προώθηση καινοτόμων εργαλείων πληροφορικής στη χώρα (multimedia, cad/cam κ.τ.λ.). Παρέμεινε διευθυντής του ως το 1995.

Από το 1996 Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος της της European Profiles A.E. που δραστη-

ριοποιείτε στην υλοποίηση έργων τεχνικής βοήθειας για την ανασυγκρότηση των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, καθώς και των αναπτυσσόμενων χωρών Αφρικής και Ασίας. Η εταιρία του έχει υλοποιήσει έργα τεχνικής βοήθειας, χρηματοδοτούμενα από την ΕΕ η / και την Παγκόσμια Τράπεζα, σε περισσότερες από 60 χώρες. Είναι πρόεδρος του Συνδέσμου Φιλίας Ελλάδας – Ουζμπεκιστάν.

Γνωρίζει Αγγλικά, Ρωσικά, Ουκρανικά, Πολωνικά, Γαλλικά και Γερμανικά, ενώ έχει πολυάριθμες επιστημονικές δημοσιεύσεις Ελληνικές, Αγγλικές, Ρωσικές και Ουκρανικές.

Ο Δ.Μ. (1ος από δεξ.) με συναδέλφους στα «κολχόζ» των αγροτών την ημέρα της εθελοντικής εργασίας για τους αγρότες του Κιέβου

Υπογραφή συμφωνίας ΔΕΘ και Forum Πετρούπολης (2017), ο Δ.Μπακόλας 1ος από δεξ. διαμεσολαβητής της επιτυχούς συνεργασίας.

Την τελευταία τετραετία ασχολείται με τη συγγραφή και έχει ήδη εκδώσει 3 βιβλία.

Το πρώτο βιβλίο το «Δημήτρης Αθ. Μπακόλας – πρωταγωνιστής της Αντίστασης στη Ρούμελη», βιβλίο που αναφέρεται στα χρόνια της Αντίστασης μέσα από τον πρωταγωνιστή πατέρα του.

Το δεύτερο βιβλίο είναι το «Ακολουθώντας το Πεπρωμένο, Οδοιπορικό 1. Ελλάδα-Πολωνία-Ουζμπεκιστάν-Ουκρανία- Κύπρος», το οποίο αναφέρεται στην δική του διαδρομή.

Το τρίτο βιβλίο είναι ο β τόμος του προηγούμενου, με τίτλο «Ακολουθώντας το Πεπρωμένο, Οδοιπορικό 2, Ελλάδα - Βέλγιο - Λουξεμβούργο - Ρωσία - Ουκρανία - Ουζμπεκιστάν - Κεντρική Ασία - Καύκασος – Αφρική - Καραϊβική...».

Ο Δημήτρης Μπακόλας είναι δημότης του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα, (Μπελοκομίτη) κοινότητα την οποία επισκέπτεται συχνότατα. Συνεχίζει να είναι πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος της εταιρίας European Profiles A.E., εταιρία που βοηθά στην ανασυγκρότηση των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών, αλλά και χωρών της Αφρικής και γενικά του αναπτυσσόμενου κόσμου. Με τον δικό του τρόπο βοηθά στην Ανάπτυξη και προβολή της Λίμνης Πλαστήρα, φιλοξενώντας συχνά πρόσωπα του διπλωματικού σώματος και άλλες σημαντικές προσωπικότητες.

Ολοκληρώνουμε την σύντομη αναφορά στο Δ. Μπακόλα, με ορισμένες φωτογραφίες τις οποίες μας διέθεσε ο κ. Δημήτρης Μπακόλας, οι οποίες αποτελούν ιστορικά τεκμήρια της εποχής του, τον ευχαριστούμε ιδιαίτερα. **«Ιστορία»**

ΔΥΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΞΟΡΙΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΤΑΣΚΕΝΔΗ

Νεαρά ανταρτόπουλα – πολιτικοί εξόριστοι στην Τασκένδη με την στολή τους τραγουδούν επαναστατικά και άλλα τραγούδια σε γιορτή.

Συγκέντρωση πολιτικών εξόριστων της Τασκένδης, οι περισσότεροι φορούν στις αντάρτικες στολές τους. Τα πρώτα χρόνια οι εξόριστοι συνέχιζαν να εκπαιδεύονται στρατιωτικά και με «με το όπλο παρά πόδα», περίμεναν τον «4^ο γύρο» να επιστρέψουν στην Ελλάδα και συνεχίσουν τον ένοπλο αγώνα.

Αντίστροφα στην Ελλάδα οι ΜΑΥδες και η χωροφυλακή φοβούμενοι τον «4^ο γύρο» της εμφύλιας σύγκρουσης καλλιεργούσαν κλίμα τρομοκρατίας σε βάρος των αριστερών οικογενειών. Οι Έλληνες στις μυλόπετρες των σκοπιμοτήτων, με θύματα ένθεν κακείθεν...

Η φωτογραφία από Εθνική Γιορτή στην Τασκένδη. Οι νέοι φιλούν τη σημαία

Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ «ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΚΑΤΑΓΟΜΕΝΩΝ» ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

Παναγιώτης Νάννος

Τα ερείπια του Εμφυλίου στα ορεινά χωριά, το κλίμα του διχασμού, οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που ακολούθησαν, αρχίζουν μετακινήσεις πληθυσμού από την Ύπαιθρο προς τα αστικά κέντρα. Ειδικά όσοι ανήκαν στους ηττημένους, αναζητούν στις πόλεις ασφαλές περιβάλλον για να αποφύγουν αντίποινα, την ψυχική βία, την έπαρση των νικητών που ξέσπαγε με κάθε τρόπο σε βάρος τους. Μετά το 1960 αυξάνονται οι μεταναστευτικές ροές και προς το Εξωτερικό. Οι πόλεις αρχίζουν να επεκτείνονται, αυξάνει η ζήτηση εργατικών χεριών και η ανοικοδόμηση γνωρίζει άνθηση, η οποία κορυφώνεται στα χρόνια της δικτατορίας (1967-1974). Τα χωριά των Αγράφων αδειάζουν, οι περισσότεροι ανειδίκευτοι εργάτες, πηγαίνουν εκεί όπου υπάρχουν συγγενείς, φίλοι, ή απλοί χωριανοί και έτσι δημιουργούνται παροικίες.

Οι μετανάστες πρώτης γενιάς μετά την τακτοποίηση τους (στέγη, εργασία) νοιώθουν την ανάγκη της επικοινωνίας, η οποία είναι ανάλογη του μεγέθους της πόλης και της απόστασης από την γενέθλια γη. Έτσι οι συντοπίτες συναντιούνται κατά ομάδες, αρχικά πέριξ της πλατείας Ομονοίας στην Αθήνα και δημιουργούν τα πρώτα στέκια για διατηρούν την επαφή με τους χωριανούς. Διάχυτη είναι η νοσταλγία για τον τόπο τους και σε συνδυασμό με την καλύτερευση της οικονομικής τους θέσης, ενισχύουν το πατρικό σπίτι και γενικά ενδιαφέρονται για όσους έμειναν πίσω. Τα πρώτα στέκια δημιουργούνται με το άνοιγμα καφενείων και ψησταριών με σημείο αναφοράς τον ευρύτερο τόπο καταγωγής, όπως λ.χ. «Θεσσαλία», τα «Άγραφα», «Αργιθέα», «Βελούχι», «Αχελώος» κ.α., τα οποία συσπειρώνουν όλους του καταγόμενους από την ευρύτερη περιοχή αναφοράς.

Αρχικά δημιουργούνται άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης και επικοινωνίας μεταξύ των μελών που ζουν μακριά από την κοινότητα καταγωγής τους και συνήθως υπάρχουν πρόσωπα σημεία αναφοράς για αυτές τις δράσεις. Σε λίγο οι πρώτοι Σύλλογοι «απανταχού καταγόμενων» αρχίζουν να δημιουργούνται, στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι οι πρώτοι των Αγράφων ιδρύονται το 1956 στο Βόλο από τους Αργιθεάτες, το 1957 από τους Ρεντινιώτες της Αθήνας, και τον Ιούλιο του 1961 κυκλοφόρησαν την εφημερίδα «Ρεντίνα» με 1 ή 2 φύλλα το χρόνο, αργότερα έγινε 3μηνιαία. Το ιστορικό κεφαλοχώρι ακολουθούν άλλες ορεινές κοινότητες, ενώ το 1979 ιδρύεται ο «Σύλλογος απανταχού εκ του Νομού Καρδίτσας καταγόμενων» με έδρα την Αθήνα. Το 1980 οι Αργιθεάτες στη Θεσσαλονίκη ιδρύουν τον «Σύλλογο Αργιθεατών Βορείου Ελλάδος»

Από την περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα πρώτη ιδρύεται η «Ένωσις Μεσσηνολιτών Νεβρουπόλεως» (1972) με έδρα την Αθήνα και αξιοπρόσεκτη δράση η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Με το ξεκίνημα οι Μεσσηνολίτες εκδίδουν μηνιαία εφημερίδα, την «Νεβρόπολη» (1977), η οποία γρήγορα γίνεται η πρώτη τοπική εφημερίδα στην οποία γράφονται συνδρομητές και κάτοικοι άλλων χωριών. Λίγα χρόνια μετά αποκτούν ιδιότητα γραφεία και αίθουσα εκδηλώσεων στο κέντρο της Αθήνας.

Ακολουθεί το Μορφοβούνι (1976) με τον Σύνδεσμο Μορφοβουνιωτών και ιδρύει Συλλόγους παραρτήματα στο Βόλο και την Καρδίτσα, ο οποίος το 1987 εκδίδει την τριμηνιαία εφημερίδα «Βουνεσιώτικη Φωνή», η οποία εξελίχθηκε σε «Μορφοβουνιώτικη Φωνή».

Την ίδια εποχή (1978 – 1979) ιδρύουν συλλόγους το Μοσχάτο και το Κρουονέρι, οι οποίοι συσσεγάζονται στα γραφεία του Συλλόγου Μεσσηνολιτών στην Ομόνοια. Ομοίως Σύλλογο ιδρύουν οι Νεοχωρίτες, οι οποίοι εκδίδουν την εφημερίδα «Ο Μέγδοβας», οι Φυλακτιώτες οι οποίοι εκδίδουν την εφημερίδα «Φωνή της Φυλακτής» (1983), Αργότερα οι Κερασιώτες στην Αθήνα, τον Βόλο και στο χωριό και εκδίδουν την εφημερίδα «Κερασιά». Μετά το 1981 οι Λαμπεριώτες οι οποίοι εκδίδουν την εφημερίδα «Φωνή του Λαμπερού», Ο Μπελοκομίτης, η Καρίτσα, ο Καρβασαράς με έδρα την Αλίαρτο.

Μετά το 1981 με την πολιτική «Αλλαγή», την ίδρυση Υπουργείου Πολιτισμού, άνεμος δημιουργίας παντού: όλα τα χωριά αποκτούν δικό τους Σύλλογο, ιδρύονται ακόμα και σε οικισμούς κοινοτήτων. Για παράδειγμα στην Καρίτσα Δολόπων, εκτός από τον κεντρικό σύλλογο του χωριού, ιδρύονται πολιτιστικοί Σύλλογοι στους οικισμούς Μέγα Ρέμα και Ράφηνα!

Όλοι τους επιδεικνύουν αξιοζήλευτη δραστηριότητα και οι μετανάστες πρωτοστατούν στην πολιτιστική αλλά και αναπτυξιακή προοπτική του τόπου. Συχνά μπαίνουν δυναμικά

Χορευτικό συγκρότημα Μεσσηνικόλα (1986)

και στις αρμοδιότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, είτε με μορφή παρεμβάσεων στον προγραμματισμό είτε απ' ευθείας με την κατασκευή κοινωφελών έργων, εξωραϊσμού, κλπ., ακόμα και με ίδιους πόρους.

Η ίδρυση Συλλόγων «Απανταχού καταγομένων» είναι απόρροια ανάγκης των πρώτων μεταναστών να αλληλοστηριχθούν ψυχικά, ηθικά, επαγγελματικά, στο αβέβαιο νέο ξεκίνημα. Ωστόσο βαθύτερη ήταν η εσωτερική ανάγκη, να διατηρήσουν την ταυτότητά τους την οποία ένοιωθαν έντονη, την αναγνωρισιμότητά τους στους συγγενείς και φίλους, έννοιες και αξίες που κουβαλούσαν μέσα τους. Βρίσκονταν όλοι μαζί σε χοροεσπερίδες, γλέντια, εκδρομές, εκδηλώσεις που είχαν τόσο ανάγκη να γίνουν μέρος της νέας ζωής, με την ασφάλεια των δικών τους ανθρώπων. Πόθος τους να συνεισφέρουν και αυτοί στην ανάπτυξη του χωριού, ακριβώς διότι οι αξίες του εθελοντισμού και του κοινοτισμού ήταν ακόμα ζωντανές.

Οι Σύλλογοι αποτέλεσαν την έκφραση των ξενιτεμένων, την ψυχική διασύνδεση με την κοινότητα καταγωγής, τον γενέθλιο τόπο, το χωριό με το οποίο είχαν ισχυρούς δεσμούς, κοινές μνήμες, βιώματα, φιλίες που δεν ήθελαν να χάσουν στην ανωνυμία της Αθήνας. Γι' αυτό όλοι συμμετέχουν στα σωματεία, στηρίζουν οικονομικά και με την παρουσία τους τις πάσης φύσεως εκδηλώσεις. Τα γραφεία του Συλλόγου ήταν το υποκατάστατο της κοινότητας και του καφενείου που άφησαν στο χωριό.

Πέραν όμως της εσωτερικής ανάγκης των μεταναστών, ο μεγάλος κερδισμένος είναι το ελληνικό χωριό. Οι σύλλογοι αναδεικνύουν σε αξία και σύμβολο τον τόπο καταγωγής, για τον οποίο πασχίζουν να βελτιώσουν με μικρά ή και μεγάλα έργα υποδομής στα χωριά. Ένα άλλο ιδιαίτερα αναπτυσσόμενο κεφάλαιο είναι οι πολιτιστικές και άλλες εκδηλώσεις, η έκδοση βιβλίων, ετήσιων ημερολογίων, εφημερίδων, κ.α. Τα περισσότερα σωματεία περί το έτος 2000, αρχίζουν να αναστέλλουν τη δραστηριότητά τους, με την αποχώρηση λόγω ηλικίας των πρώτων μεταναστών. Περίπου την ίδια εποχή νέοι σύλλογοι στα χωριά, όπως λ.χ. ο Σύλλογος Νέων Νεοχωριού, δύο Πολιτιστικοί Σύλλογοι στην Πεζούλα και τα Καλύβια, Φυλακτή, Μεσενικόλα, Λαμπερό, Μοσχάτου, Μορφοβούνι, Κερασιά, Κρουονέρι. Στην Αθήνα εξακολουθούν να είναι ενεργοί οι Σύλλογοι Μορφοβουνιωτών και Μεσενικολιτών με τις εφημερίδες να εκδίδονται ανελλιπώς, ο Σύλλογος Κερασιωτών Βόλου. Τελευταία, από το 2020 – 2021, παρατηρείται οι σύλλογοι των Αθηνών μπαίνουν ξανά σε λειτουργία έπειτα από χρόνια αδράνειας, με πρώτο της Καρίτσας, του Μπελοκομίτη, του Κρουονερίου, του Καρβασαρά, κ.α.

Στις μέρες μας οι Σύλλογοι έχουν χάσει σε μεγάλο βαθμό την αξία που είχαν κάποτε για τους πρώτους μετανάστες που ήδη έχουν φύγει από την ζωή. Οι περισσότεροι έχουν αδρανοποιηθεί, ή έχουν περιορίσει τις δράσεις με συγκεκριμένες εκδηλώσεις, όπως κοπή πρωτοχρονιάτικης πίτας, εκδρομές, κ.α. Στην περίοδο της ακμής τους έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ενδυνάμωση της συλλογικής ταυτότητας, την καλλιέργεια σχέσεων ανάμεσα στις τοπικές κοινότητες και τους απόδημους, ενώ υπήρξαν φορείς Πολιτισμού, Ανάπτυξης και κοινωνικής συνοχής.

Η έκδοση εφημερίδων

Από τις δραστηριότητες των Συλλόγων που αξίζει να αναδειχθεί είναι η έκδοση εντύπων, εφημερίδων, ημερολογίων και βιβλίων. Τα έντυπα ειδικότερα είναι σημαντικά, δεδομένου ότι αποτελούν το μέσο επικοινωνίας των μεταναστών και σημείο αναφοράς ενημέρωσης όσων συμβαίνουν στο χωριό. Αποτελούν τον καθρέφτη της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής των κοινοτήτων και των Συλλόγων, ενώ παράλληλα λειτουργούν ως «ταμειευτήριο της ιστορικής μνήμης», καθώς διασώζουν μνήμες, βιώματα, ήθη, έθιμα, μικρές και μεγάλες ειδήσεις που αποτελούν πλούσιες πηγές της Τοπικής Ιστορίας.

Η έκδοση των εφημερίδων είναι κυριολεκτικά το από-τύπωμα της βαθύτερης ανάγκης των ξενιτεμένων να επικοινωνήσουν με την κοινότητα καταγωγής τους, να μάθουν τα νέα από το χωριό, να μάθουν για συγγενείς και φίλους, να χαρούν με τα ευχάριστα

NEBROPOLI

ΜΗΡΙΑ ΕΛΛΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΕΣΣΗΝΟΠΟΛΙΤΩΝ
 ΠΕΡΕΔΡΟΤΕΣ 22 (ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ Τ. ΔΙΑΔ. ΤΗΛ. 363.3399 - 361488)

Αίγα δόξα για τήν κατάρρευση του χωριού μας και τή δραστηριότητα του Συλλόγου μας από τον Πρόεδρο κ. Βασίλ Κατσόκ

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΜΑΣ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

ΕΥΧΟΝΤΑΙ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΜΕΣΣΗΝΟΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΘΕΤΟΙ ΠΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΟΥ

☆ Καλή Χριστούγεννα και καλή Πρωτοχρονιά ☆

ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΡΤΑ & ΕΥΥΓΙΙΑ
 ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΠΙΑ ΤΟ ΝΕΟΝ ΕΤΟΣ 1978

Αρχές του 1982 ο Σύλλογος του Νεοχωρίου εξέδωσε εφημερίδα με όνομα το οποίο δεν εντοπίσαμε ακόμα, όμως το 2ο φύλλο κυκλοφόρησε με την επωνυμία «Μέγδοβας», μηνιαίας περιοδικότητας όπως η «Νεβρόπολη» των Μεσσηνολιτών. Το ΔΣ έδωσε στην εφημερίδα το όνομα του ποταμού που διέσχιζε το οροπέδιο της Νευρόπολης, προφανώς θέλοντας να καλύψουν με την έκδοση και τα γειτονικά χωριά. Το δεύτερο φύλλο κυκλοφορεί ως «Μέγδοβας» τον Μάρτιο – Απρίλιο του 1982, με Δ/ντή τον Ηλία Γ. Κρομμύδα.

Ο ΜΕΓΔΟΒΑΣ

• ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΝΕΟΧΩΡΙΤΩΝ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ •

Διευθυντής: Ηλίας Γ. Κρομμύδας Διευθυντής Συντάκτης: Η. Α. Αρσένιος	Γραφείο: Πανεπιστημίου 42 Τηλ.: 3631823	ΜΑΡΤΙΟΣ – ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1982 ΕΤΟΣ Ιε'ν – Αρ. φύλλου 2
--	--	---

* Η πανέμορφη πεδιάδα της Νεβρόπολης που μετά την απολλογρίαση κατακλύστηκε από τα νερά του Μέγδοβα και σκαμπιότικης ή τεχνιτή λίμνη του Τευριαπού. Από τα νερά της λίμνης ποτίζονται χιλιάδες στρέμματα και υδρεύονται χιλιάδες άνθρωποι του κάμπου της Θεσσαλίας. Έτσι είναι. Πάντα υπάρχουν κερδοσένοι και κορμάνοι.

Α 25Η ΜΑΡΤΙΟΥ 1821 Σ

Φωτοθύελλα καρδιάς και αγαλλίασης συνεπαίρνει τις ψυχές και τις καρδιές των απανταχού Έλλήνων σήμερα, με τη Γιορτή της «Πίστης και της Λευτεριάς»

Με ιερή συγκίνηση και με βαθύ το συναίσθημα της Έθνικής περηφάνειας, υμνολογεί και δοξάζει σήμερα το Έλληνικό Έθνος δυό έννοιες, οι οποίες εξιδανικεύουν την αποστολή του σ' αυτή τη γη.

«Για το Χριστό την πίστη την αγία και της Πατρίδας την Έλευθερία»

Χριστιανισμός και Έλληνοσμός, όδερφεμένοι και άρρηκτα ενωμένοι σ' έναν άπροσμέτρητο ψυχικό δυναμισμό, υψώνονται σ' έναν τερπνό φωτεινό μετέωρο, καταυγάζουν ζέση και λαός και συνεορτάζουν το πανευφρόσυνο και ανεκλόλητο μίνιμα για τη λύτρωση του ανθρώπου από τα δεσμά της άπιστίας και της σπ του ανθρώπου γό οάλπισμα για την Έλευθερία.

«Άντας Λαύρας γό οάλπισμα για την Έλευθερία, σ' Εχουμε ακόμη ή Παναγία και ή Έλλάς μεγάλη ή μιά τών κρίνο δέχεται, δόνησ στεφάνι ή άλλης».

Η 25η Μαρτίου 1821 είναι ένας μεγάλος σταθμός και ένα φωτεινό όρασμα στους άγνους της τριακλιετούς ιστορίας ενός γενναίου και υπέροχου λαού ενός ένδοξου και έναρετου Έθνους. Μιάς χώρας που έχει στο ενεργητικό της Μαραθώνες, Θεσμοπόλες, Σαλαμίνας, Βυζάντιο, Εικοσιένα, 1912-1913, 28η

Όκτωβρίου 1940, και που ό λαός της άγωνίζεται πάντα για τό έθνικά του και πανανθρώπινα ίδανικά.

Η 25η Μαρτίου επιβάλλει σέ δλους μας τό ιερό χρέος και τό καθήκον, νά στρέψουμε τή σκέψη μας πρός τούς γνωστούς αλλά και τούς άφανείς ήρωες που πρόσθεσαν τό αίμα τους στό θωμό της λευτεριάς της πατρίδας μας. Πρός εκείνους που άγωνίστηκαν μέσα στή φωτιά και τούς κεινούς της μεγάλης του Έθνους μας μάχης τού '21 και χάραξαν τή Λευτέρω της Έθνικής τιμής και άξιοπρέπειας, πάνω στην όποία οφείλουμε νά βαδίζουμε περήφανα και νά διαφυλάτουμε δ,τι μεγάλο και όραίο μέσ κρίσαν.

Η. Γ. Κ.

“Ο ΜΕΓΔΟΒΑΣ,,

Εϋχεται εις όλους

τούς συγχωριανούς

ΚΑΛΟ ΠΑΣΧΑ

Η «Φωνή της Φυλακτής» εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 1983 στην Αθήνα με εκδότη τον Ηλία Παπαδούλη, και σταμάτησε να εκδίδεται τον Σεπτέμβρη του 1994. Μετά 6 χρόνια, στην Καρδίτσα αυτή τη φορά εκδίδεται η «Νέα Φωνή της Φυλακτής» τον Απρίλιο του 2000, από τον Β. Διαμαντή και τον Γ. Τσιαμαντά και τυπώνεται στην «Εκτυπωτική» του Τάσου Τσιαμαντά από την Φυλακτή, με τελευταίο φύλλο το 32, τον Οκτώβρη 2007.

η φωνή της Φυλακτής

••• ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΕΣΩΡΑΪΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΦΥΛΑΚΤΗΣ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ •••

Διευθυντής: Ηλίας Α. Παπαδούλης
Υπεύθυνος Συντάκτης: Βασίλειος Α. Τσιαμαντάς

Γραφείο: Ιεσίου 8 ΑΘΗΝΑ
Τηλέφωνο: 7224028

Ιανουάριος 1983
Έτος 1 από φύλλο 1

ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ

Ο Σύλλογός μας λαμβάνοντας υπ' όψη τον της έντονη επιθυμία και τη σύμφωνη γνώμη των μελών του ξεκινάει την έκδοση της εφημερίδας εγκαινιάζοντας έτσι μία καινούρια περίοδο στην όλη του αυλογική δραστηριότητα.

«Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΤΗΣ» θα αφηθεί στα όμορφα χωριά μας και σ' άλλους τους Φυλακτιώτες. Σκοπός της έκδοσής της, ταρμάνη να υπηρέτησι με τόληρη, εγκνήη και σθενήρη αποφοριστικότητα και να αγωνιστεί για όλα τα προβλήματα του χωριού και της ευρύτερης περιοχής του. Θα αγωνιστεί για γενικότερη οικονομική, κοινωνική και πνευματική εξύψωση της μέχρι τώρα προβληματικής και παραμελημένης περιοχής μας, συμβάλοντας έτσι ώστε το χωριό μας να γίνει υποδειγματικό.

Αλλά θα σταθεί η εφημερίδα στα παρελθόν, αλλά θα προβάλλει μερικά χωράζοντα καινούργια εκπαιδευτικά δρόμο για να φθάσει στο επιθυμητό και ποθητό αποτέλεσμα με ένα κύριο και βασικό στόχο: Το χωριό μας να γίνει το πρώτο σ' αλόκληρο το Νομό.

Για να υλοποιηθεί η γραμμή αυτή η εφημερίδα μας θα κινηθεί και θα διαλαλήσει με ευθύτητα, προς όλους τις πλευρές, τα δίκαια αιτήματα του χωριού με συντονισμένο και καταλληλά οργανωμένο και μεθοδικό αγώνα, αλλά και με αλληλογική δράση, υπαρχόντας και αντιμετωπίζοντας τα προβλήματα με το Κοινωνικό Συμβούλιο του χωριού, το Σύλλογο μας και το Συνέδριο των Φυλακτιωτών της Καρδίτσας. Όλοι μαζί, σαν ένας άνθρωπος ενώνονται, με μία αποστολή και ένα στόχο: Η ΦΥΛΑΚΤΗ, ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΑΣ και μία θα είναι η προσπάθειά μας. Η κινητοποίηση και δραστηριοποίηση όλων των συγχωριανών όλων και αν δρισκοκοντά.

Πέρα όμως απ' αυτούς τους σκοπούς και τους στόχους η εφημερίδα μας φιλοδοξεί να γίνει το ηθικό, πνευματικό και ζωντανό κέντρο και ο σπουδατικός κρίσιμος για επικουρία και πρόνοια με όλους τους Φυλακτιώτες όπου και αν βρίσκονται απομακρυσμένοι στα τόσηστα ορίζοντα, μακριά από τον τόπο μας, το χωριό μας, τη ζήνα μας. Έτσι η εφημερίδα μας θα είναι η ζωντανή φωνή του χωριού μας και διαδόχοντες την κανεία θα μαθαίνει τα νέα του χωριού, αλλά και στη μήνη του θα ξεναζωντανάζουν τα ήθη και έθιμα του τόπου μας και θα θυμνάτι στιγμές που έζησε σε δύσκολες αλλά και σε καλές εποχές.

«Η φωνή της Φυλακτής» ζητάει από τους αναγνώστες της, την επίκαιρη κρίση αφού μία μικρή ομάδα συγχωριανών επαμείβησε την έκδοσή της. Ζητάει επίσης τη συμμετοχή και συμπαράσταση όλων όσους της.

ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΑΣ ΑΣ ΔΡΩΣΕΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Τα τελευταία χρόνια, η χώρα μας μπήκε σε μία απορροιακή και η οποία το δρόμο για θεμελιώδη πολιτική, κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική μεταβολή. Αρκετά τον εξελίξουν αυτών είναι η είσοδος μας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα κι η συντηρητική αποέντρωση. Μέσα στα πλαίσια της μεγάλης ευρωπαϊκής αποκέντρωσης θα ολοκληρωθούν τον συγχωριανό της χώρας, θεμελιώδη θα πραγματοποιήσουν το όραμά μας, που είχαμε σκεφθεί, από τα πρώτα χρόνια χρώνα, ύστερα από την ένδοξη πολιτιστική του 1881. Ήδη, η Ελλάδα, η οποία έθεσε στην Ευρώπη ακόμα και το όραμά της και της αλληλοδύναμης και το κέντρο του αρχαίου κόσμου της, θα βρει, μέσα στον σημερινό κόσμο, μία θέση ανάμεσα των μακρόν παρελθόντων της. Στην αναπροσαρμογή αυτή θα βοηθήσει η κοινοτική αποέντρωση. Αν, παλιότερα, το οργανωτικό σύστημα ήταν μία ανεπαρκεία για να σπασθεί η ένωση του κράτους, σήμερα αποτελεί ένα σοβαρό εμπόδιο στην ομαλή ανάπτυξη του πολιτικού και κοινωνικού θεσμού. Γιατί, δημιουργώντας μία δυσανάλογη κι ανεπαρκή ηγεσία, αποέντρωσε τους πολίτες από κάθε αρμοδιότητα κι «απόθεσε» πλήρη γνήσια και Αντίθετα, η αποέντρωση θα συντελέσει στη δραστηριοποίηση και κινητοποίηση των του τελευταίου πολίτη, που συνέχισε στη 3η σελίδα

ΤΟ Δ.Ε. ΤΟΥ ΕΣΩΡΑΪΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΦΥΛΑΚΤΗΣ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ ΚΑΙ «Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΤΗΣ»

ΕΥΧΟΝΤΑΙ
Σ' όλους τους χωριανούς και φίλους του χωριού
Εντυπωμένο τον Καινούργιο Χρόνο 1983

ΠΕΡΑΙΣΜΕΝΑ ΚΙ ΑΛΗΘΕΜΟΝΗΤΑ

ΓΙΟΡΤΙΝΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Το κριό, η άνοιξη, τα χιόνια, η βροχή και τα καλοκαίρια, θα συνθέτουν το ήθος σε καμιά παιδί του χωριού μας να τραγουδάει τα κάλαντα.
Το χωριό «κακοί» από τις καμίες του απόμακροχρόνιο που ξεμείνασε από μακροστά για να φθάσει στον Αγιώδη.
Οι φωνές από τα παιδιά που κλαίουν τις «ΚΕΦΑΛΟΥΚΕΣ» γιορτινές από μετόχι για να βιάζονται να τα τραγουδάει από τα καλοκαίρια, θα θυμνάτι το χωριό. Όλα τα παιδιά της Αρζ'ται από από τα φακίλια τα.

Στα Χριστούγεννα τα κάλαντα λέγονται νύχτα, την Πρωτοχρονιά α-

νύχτα καλά χαρμόσυνα από στα Φακίλια από έρωτα για καλά.
Τραγουδώντας τα κάλαντα τα και τα έθιμα στις «ΜΑΡΟΥΔΕΣ» τα χαρμόσυνα, τις συντηρητικότερες, τα καλοκαίρια, τα καλοκαίρια και ότι άλλο είναι τα νοσοκομεία.
Ποιάς αλήθεια δεν θυμάται τις σκληρές ταπεινές και τις γριζέτες οι μαμάδες μας, ελαχίς ε από σφανάκι και τις λόγια μαρούδες; Αλλάζουν στο παιδί και οι μαμάδες όλο στο σκατάκι με ταπεινά του μαρούδα. Τα χαρμόσυνα είναι από στα.

Αλλάζουν όλοι και στη νύχτα συνέχισε στη 3η σελίδα

Η «Κερασιά μας» κυκλοφόρησε τριμηνιαίας περιοδικότητας, το 1^ο φύλο εκδόθηκε τον Μάρτιο του 2006. Εκδότης οι Σύλλογοι Κερασιωτών Καρδίτσας, Βόλου και Αθήνας, υπεύθυνος έκδοσης ο φωτογράφος Θωμάς Στεργιόπουλος, πρόεδρος για πολλά χρόνια στο Σύλλογο. Τυπώνονταν στην Καρδίτσα (Τυποεκδοτική) και σταμάτησε να κυκλοφορεί περί το 2010.

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΚΕΡΑΣΙΩΤΩΝ

Εκδότης: Διευθυντής σύμφωνα με το νόμο: ΣΠΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ ΘΩΜΑΣ Γραφείο: Μικτοβόλια 11-ΚΑΡΔΙΤΣΑ ΓΕΝΑΡΗΣ - ΦΑΙΣΙΑΔΗΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2006
 ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ Τηλ.: 6676074524, 6979195226, FAX: 2441061811 ΕΓΧΕΙΡ. 16. ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 1

ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΚΕΡΑΣΙΩΤΩΝ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Αγαπητοί Κερασιώτες,

Το Δ.Σ. του συλλόγου Κερασιωτών Καρδίτσας βρισκόμαστε στην ευχάριστη θέση να φέρει σε επίσημη μαζί σας μέσω της πρώτης έκδοσης της Εφημερίδας.

Οι λόγοι που μας οδήγησαν στην έκδοση αυτή είναι πολλοί και ποικίλοι.

- «Ο πρώτος και πιο ουσιώτικος είναι η δυνατότητα επικοινωνίας που δίνει η Εφημερίδα μεταξύ όλων μας. Θα μεταδώσει τα νέα και θα ανταλλάσσουμε απόψεις, κριτές, κρίσεις.
- Ουσιαστικά, είναι ένας συνδυαστικός κριτικός ανάφορος στο χωριό και σε όλους τους.
- Δεύτερον γίνεται η δυνατότητα να έχουμε να εμφανιστούν μέσω της Εφημερίδας για όλα τα θέματα που απασχολούν το χωριό μας.
- Τρίτον, θα αναθεωρηθεί το ενδιαφέρον όλων μας για το χωριό μας. Τέτατον, θα υπάρχει ενημέρωσά μας για τα γεγονότα του χωριού, του δήμου μας και της ευρύτερης περιοχής.
- Πέμπτον, θα σημαδεύει πολιτιστική αναβάθιση του χωριού και θα προβάλλει ο Κερασιώτικος πολιτιστικός πλούτος.
- Έκτον θα υπάρχει ενημέρωση για τα τρέχοντα προγράμματα, που συνδέονται της αναστασιακή ομάδα στο χωριό και συμβάλλουν στην ανάπτυξη του.
- Έβδομον, δίνεται η ευκαιρία στο χωριό να έχει φωνή στα προβλήματα του, με άμεση την προώθηση της επίλυσης και την ακολούθησή τους μέσω και παραχώρησης.
- Ογδοον, παρέχεται δυνατότητα να εμφανιστούν ιδέες, απόψεις και δημιουργίες.
- Ένατον, δίνεται η δυνατότητα να καλύψει να πληρώσει των τόσο καταγραφή της και να εμφανίσει τις απόψεις της για ό,τι συμβαίνει στο χωριό μας μέσω από μια μόνη πηγή, την εφημερίδα.
- Δέκατον, θα υπάρχει στην Εφημερίδα χώρος παρουσίασης των προγραμμάτων των Συλλόγων του χωριού καθώς και του Τοπικού και Δημοτικού Συμβουλίου.
- Για όλους αυτούς τους λόγους κρίνουμε αναγκαία την έκδοση της Εφημερίδας και ευελπιστούμε να βοηθήσετε στην ανάπτυξη του χωριού μας.
- Αν δεσμευόμαστε να αλλάξουμε και για το λόγο αυτό περιμένουμε τις υποδείξεις σας, τις απόψεις και τη συνδρομή σας, για να ανταρχεί η νέα αυτή προσπάθεια.

Με ιδιαίτερη εκτίμηση
Το Διοικητικό Συμβούλιο

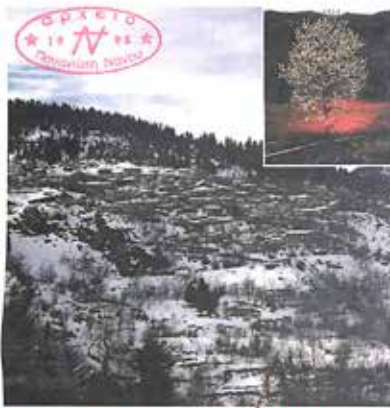
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Η απόφαση σας να προχωρήσει στην έκδοση εφημερίδας με γενική αφοσίωση χωριό και κοινωνία. Ολοφροσύνητες των συλλόγων του χωριού μας είναι πολλή και με μεγάλη υπήκοη στους χωριωτικούς μας (και όχι μόνο) τα τελευταία χρόνια.

Η έκδοση της εφημερίδας έρχεται να επιστρέψει όλους αυτούς τις δραστηριότητες. Χωρίζεται μεγάλη προσπάθεια από τους κώδικα και βοηθία από τους συγχωριωτικούς μας, έτσι ώστε η προσπάθεια αυτή να σταθεί με επιτυχία.

Στην προσπάθεια αυτή σας ευχόμεθα να υποστηρίξετε την δυνατότητα που θα είναι συμπαραστάτης σας και πρόεδρος να βοηθήσει όπως χρειάζεται.

Με την
 Ο Πρόεδρος του Τοπικού Συμβουλίου
ΜΠΟΥΡΖΑΣ ΠΕΤΡΟΣ

Χαιρετισμός του Δημάρχου Πλαστήρα Δημήτρη Τσιαντή

Αγαπητοί μου Συνδημότες της Κερασίας

Με μια ακόμη θάλαρα δράση τους, την έκδοση εφημερίδας, οι πολιτιστικά φορείς της Κερασίας αποδεικνύουν γιατί είναι τόσο φημί στην εκτίμηση του συνόλου των χωριωτών αλλά και της Δημότιας Αρχής.

Η έκδοση εφημερίδας για το ενιαίο βόρειο, αποτελεί εγγύημα φιλόδοξο, έσοδα με συνόλου ανακαταστά και αειδιάρκεια.

Αποτελεί στήριξη της τοπικής κοινωνίας, αλληλεγγύη, μεγάλη προσπάθεια και δουλειά.

Ομως, γιορτάζοντας προσπάθεια το μέλλον των χωριωτών, το ζήλο για την ημερίδα και την πρόοδη του χωριού, την αγάπη τους γι' αυτό με κερία γιορτάζοντας την αναγκασιότητα και την αλληλεγγύη που αυτές αναπτύσσουν κάθε φορά, είμαι σίγουρος για την επιτυχή έκδοση της εφημερίδας αυτής προσπάθειας.

Πιστεύω λοιπόν αναμένεται ότι η εφημερίδα έχει την δυνατότητα να αποτελέσει τον «Ενωτικό κριτικό» των Κερασιωτών όλης της της εφημερίδας και πληροφορίες τους, για να εκπαιδευθούν στον τόπο τους.

Ο Δήμος Πλαστήρα και εγώ προσωπικά, έχουμε απόλυτη ανακήρυξη της προσπάθειας και του ρόλου των πολιτιστικών μας φορέων στο πολιτιστικό και κοινωνικό γίγνησιν του Δήμου μας, θα σταθούμε με περιεργία, αλληλεγγύη αυτής της προσπάθειας με κάθε κόστος.

Σας ευχαρίζω το θάρρος που συγχωριωτών και τις θερμάς ευχές μου για απόλυτη επιτυχία.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΙΑΝΤΗΣ
 Δήμαρχος Πλαστήρα
 Δήμος Δ.Ε. ΚΕΑΣΣΑ

Τελευταία εκδοτική προσπάθεια ήταν η «Επικοινωνία», βραχύβια έκδοση του Δασικού Αγροτουριστικού Αναπτυξιακού Συνεταιρισμού Μορφοβουνίου (2013), με πρόεδρο τον Σεραφείμ Κοντοστέργιο και υπεύθυνο σύνταξης τον Παναγιώτη Ι. Νάνο.

Δίμηνης κυκλοφορίας, 8σέλιδη, έγχρωμη, κυκλοφορούσε περισσότερο σε ψηφιακή μορφή, (περιορισμένα και σε έντυπη), διακινούνταν με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο σε διάφορες πόλεις της Ελλάδος και σε κάποιες περιπτώσεις στη Γερμανία, ΗΠΑ, Αυστραλία, όπου διέμεναν τα 160 μέλη του Συνεταιρισμού. Τα θέματα ήταν σχετικά με την οικονομική και κοινωνική Ανάπτυξη του Μορφοβουνίου. Κεντρικός στόχος η εκμετάλλευση του δασικού πλεονάσματος η δημιουργία εκτροφείου θηραμάτων, η μετατροπή των

άγριων καστανόδεντρων σε ήμερους καστανεώνες που θα μοιράζονταν σε όλους τους χωριανούς, το αρδευτικό Αγίου Γεωργίου, αγροτικοί δρόμοι, κ.α. Κυκλοφόρησαν μόλις 3 τεύχη σταμάτησε διότι λίγο μετά διαλύθηκε ο Συνεταιρισμός, διότι υπήρχε άρνηση συνεργασίας εκ μέρους του Δήμου, ο οποίος έβλεπε ότι αυτά τα θέματα ήταν δικής του αρμοδιότητας και όχι φορέων. (περισσότερα φ.55/2013 «Μορφοβουνιώτικη Φωνή».

Κάθε χρόνο περί τις 6/12 στην Αθήνα γίνεται μόνιμα εκδήλωση τιμής και μνήμης με ομιλίες και καταθέσεις στεφανιών στους τάφους του Νικολάου Πλαστήρα και του Μακαριστού Αρχιεπισκόπου Σεραφείμ, δύο σποδαίων τέκνων της Καρδίτσας.

Η εκδήλωση διοργανώνεται από τον Σύλλογο των Απανταχού εκ του νομού Καρδίτσας καταγομένων

Από το 1999 οι Απανταχού Αργιθεάτες με τους Συλλόγους ανταμώνουν στον Άγιο Νικόλα Βλασίου και με πλήθος εκδηλώσεων αναδεικνύουν θέματα ανάπτυξης και πολιτισμού της Αργιθέας σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Β' ΜΕΡΟΣ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

Έτσι, για την Ιστορία...
Ληξιμνημένες λέξεις και εκφράσεις
με ιστορικό περιεχόμενο
Τοπικές ΒΙΒΛΙΟ-παρουσίες

Έτσι ...για την Ιστορία!

ειδήσεις και γεγονότα με τοπικό & ευρύτερο ιστορικό ενδιαφέρον

ΑΠΟΛΥΤΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΤΟΥ Α' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΥΜΣΤ ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ

Με την αξιολόγηση του Α' Διεθνούς Συμποσίου Γλυπτικής και την παρουσίαση έργων και καλλιτεχνών ολοκληρώθηκε η εικαστική ανάπτυξη του Υπαίθριου Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης Λίμνης Πλαστήρα, για το έτος 2024, με την οικονομική συνδρομή της Γερμανικής Πρεσβείας. Σε ειδική εκδήλωση η οποία πραγματοποιήθηκε στο Πολιτιστικό Κέντρο «Αντ.Σαμαράκης» Μορφοβουνίου, με συντονίστρια την αντιδήμαρχο Πολιτισμού κ. Γιάννα Ποδηματά.

Η κ. Μαριάννα Δώδου, (Δρ. Πολιτικός Μηχανικός – Δρ. Φιλοσοφίας) παρουσίασε την φιλοσοφία του Υπαίθριου Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, μέσα από την «λογική του Οικο-Τόπου του Έργου Τέχνης στο ΥΜΣΤ «Χωρο-Χρόνου άγραφον»: μία νέα Οικοφιλοσοφική προσέγγιση. Ταυτόχρονα με την ομιλία παρουσιάστηκαν όλα τα έργα των καλλιτεχνών και της Φύσης, με πρωτότυπο τρόπο, εναρμονισμένο λόγο και φωτογραφίες, αγγλικούς υπότιτλους. «Ο τρόπος της εικαστικής ανάπτυξης δημιουργεί ένα «νέο Οικό – Τοπο Τέχνης, ο οποίος μόλις γεννήθηκε στη λίμνη Πλαστήρα και είναι μοναδικός στο είδος του», ανέφερε χαρακτηριστικά.

Ο δήμαρχος λίμνης Πλαστήρα κ. Παναγιώτης Νάνος ευχαρίστησε ονομαστικά όλους όσοι συμβάλλουν στην ανάπτυξη του ΥΜΣΤ λέγοντας ότι αποτελεί έργο καινοτομίας Περιβάλλοντος στη Λίμνη Πλαστήρα, με στοιχεία μοναδικά, τα οποία εισάγουν την περιοχή στον διεθνή χάρτη Τέχνης και Πολιτισμού. Ο δήμαρχος ανέφερε χαρακτηριστικά τα οποία καθιστούν το ΥΜΣΤ μοναδικό στον κόσμο: Εδώ η Φύση αναδεικνύεται ως καλλιτέχνης, μέσα από έργα που βρίσκονται διάσπαρτα στο χώρο, ενώ στην πλήρη ανάπτυξη θα υπάρχει Συλλογή Μικρογλυπτικής της Φύσης. Σχεδιάστηκε με βάση μια νέα φιλοσοφική πρόταση (κ. Μ. Δώδου) ως Οικό – Τόπος Τέχνης, όπου οι έννοιες οίκος και τόπος εδώ αναδεικνύονται με την αρχαιοελληνική σημασία, ενώ η τέχνη είναι το μέσο για το «Οίκαδε» όπως το αντιλαμβάνεται ο κάθε επισκέπτης. Το ΥΜΣΤ είναι χώρος εκπαίδευσης για την «θέαση του αθέατου που βρίσκεται πέρα από το προφανές». Τέλος, με εικαστικό τρόπο παρουσιάζεται η Ιστορία της περιοχής, από τα Πελασγικά και αρχαιοελληνικά σύμβολα, μέχρι την Εθνική Αντίσταση.

Ακολούθως η κ. **Θέη Κανδήλα**, πολεοδόμος μηχανικός, υπεύθυνη μελέτης ΥΜΣΤ, παρουσίασε το θέμα «*Σχεδιάζοντας το Υπαίθριο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, ένα έργο που έρχεται από Μέλλον: προκλήσεις και προοπτικές*». Η κ. Κανδήλα αναφέρθηκε στη μελέτη και μεταξύ των άλλων ανέφερε ότι «είναι ένα έργο με ειδικές απαιτήσεις και δυσκολίες,

ωστόσο με την ολοκλήρωση προορίζεται να γίνει διεθνές τοπόσημο, με υψηλή προστιθέμενη αξία για την περιοχή μας, δεδομένου ότι θα έχει σημαντική επιρροή στην ανάπτυξη του θεματικού Πολιτιστικού Τουρισμού»

Ακολούθησε η παρουσίαση των καλλιτεχνών του Ά Συμποσίου από την κ. **Χριστίνα Τσιαμαντά**, η οποία έκαμε και την μετάφραση όσων είπαν οι ξένοι καλλιτέχνες από την Αγγλική γλώσσα στην Ελληνική. Η κ. Τσιαμαντά ανέφερε ότι όλοι είναι διεθνείς καλλιτέχνες εγνωσμένης αξίας με σημαντική διαδρομή στα εικαστικά και εμπειρία σε ανάλογα συμπόσια.

Ο ομότιμος καθηγητής της ΑΣΚΤ του ΕΜΠ κ. Θόδωρος Παπαγιάννης ανέφερε ότι στηρίζει την προσπάθεια του Δήμου από το 2020 όταν για πρώτη φορά επισκέφθηκε το χώρο. Ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση διότι πιστεύει ότι ο τόπος έχει όλες τις προϋποθέσεις εικαστικής ανάπτυξης και μπορεί γρήγορα να εξελιχθεί σε ένα σπουδαίο χώρο τέχνης και πολιτισμού. Σε ότι αφορά τα έργα που φιλοτέχνησε, είπε ότι επέλεξε τα θέ-

ματα για να υποστηρίξει εικαστικά την Τοπική Ιστορία. Το πρώτο έργο έχει θέμα «Ο αντάρτης και η σκιά του» στοχεύει στην ανάδειξη της Εθνικής Αντίστασης στα Άγραφα. Το έργο είναι από μέταλλο, και βρίσκεται ανάμεσα σε δύο δυναμικά ιστορικά σημεία, ένα πολυβολείο ανταρτών και όρυγμα οβίδας των κατακτητών. Με το δεύτερο έργο θέλησε να τιμήσει τις «Γυναίκες των Αγράφων», μέσα δύο γυναικείες μορφές που χάραξε σε τοπική πέτρα, ως ελάχιστη αναγνώριση της μεγάλης προσφοράς των γυναικών στην οικογένεια και την κοινωνία.

Ο Γερμανός γλύπτης κ. Rainer Fest εξέφρασε την χαρά του διότι επισκέπτεται δεύτερη φορά το Μορφοβούνι για να δημιουργήσει το δεύτερο γλυπτό και είναι απόρροια της πετυχημένης συνεργασίας του 2023 όταν φιλοτέχνησε μνημείο για το κάψιμο των χωριών από τους Ιταλούς και Γερμανούς κατακτητές το 1943. Φέτος επέλεξε να δημιουργήσει μία εγκατάσταση, το κεντρικό έργο είναι από ξύλο καστανιάς και το πλαίσιο τοποθέτησης από πέτρα. Στόχος είναι η ανάδειξη του διαλόγου ως μέσο επίλυσης των διαφορών, η ειρήνη στον κόσμο, αλλά και η ειρηνική συνύπαρξη σε συλλογικό και ατομικό επίπεδο.

Ο Ολλανδός γλύπτης Ton Kalle ανέφερε ότι συνηθίζει να επιλέγει ως υλικό για την καλλιτεχνική δημιουργία τοπικές πέτρες διότι πιστεύει ότι αυτές εναρμονίζονται πλήρως με το φυσικό περιβάλλον. Το έργο του έχει ως θέμα τα «μονοπάτια του Ωρίωνα», θέμα δανεισμένο από την Αρχαία Ελληνική Μυθολογία και εναρμονισμένο με την φιλοσοφία του ΥΜΣΤ. Αποτελείται από 4 γλυπτά τα οποία έχουν τοποθετηθεί μελετημένα στο χώρο, με προσανατολισμό το σύμπαν.

Ο Ιταλός καλλιτέχνης κ. Francesco Moretti είπε ότι δημιουργεί ένα μεγάλων διαστάσεων έργο από μέταλλο, το οποίο έχει ως θέμα «αναμένοντας την ειρήνη». Το έργο αυτό, κατόπιν επιθυμίας της δημοτικής αρχής, είναι αφιερωμένο στην Κύπρο, που φέτος συμπληρώνει 50 χρόνια Κατοχής από τους Τούρκους με την τραγωδία του 1974.

Ο ομογενής καλλιτέχνης **Vasili Vasili**, από τον Καναδά, ανέφερε ότι παίρνει μέρος στο Συμπόσιο διότι θέλει να στηρίξει την ανάπτυξη του υπαίθριου μουσείου στη Λίμνη

Πλαστήρα, το οποίο δείχνει ότι έχει δυναμική. Επέλεξε ως υλικό το λευκό μάρμαρο και το έργο του έχει τίτλο και θέμα το «Φάος», έτσι όπως ακτινοβολεί στο φως του ήλιου αλλά και του φεγγαριού. Το έργο «επιτρέπει» στον επισκέπτη να δει μέσα από ένα παράθυρο την «άλλη πλευρά» της ζωής. Επιπλέον ως έργο αποκτά ιδιαίτερη συμβολική αξία, καθώς εστιάζει στην κορυφή του Ολύμπου, τόπο υψηλής μυθολογικής συνεισφοράς.

Στο διάλογο που ακολούθησε μεταξύ κοινού και καλλιτεχνών, μεταξύ των άλλων πήρε το λόγο ο κ. Απόστολος Πίτσας, ο οποίος πριν 20 χρόνια είχε οργανώσει στην Καρδίτσα ανάλογο συμπόσιο και εξήρε την προσπάθεια διότι ο τόπος μας αποκτά ένα μοναδικό θεματικό πάρκο τέχνης και ζήτησε από τον δήμαρχο να επαναληφθεί το συμπόσιο.

Ο δήμαρχος απαντώντας στα θέματα που έθιξαν καλλιτέχνες και κοινό είπε ότι το Διεθνές Συμπόσιο Γλυπτικής είναι από τις προτεραιότητες και θα προταθεί για ένταξη στην ΟΧΕ Πολιτισμού της Περιφέρειας Θεσσαλίας. Επίσης ανέφερε

ότι ως έργο έχει προταθεί από το Δήμο στο Εθνικό Πρόγραμμα Εξωστρέφειας. Τέλος ανέφερε ότι η επίσημη απόδοση των γλυπτών στο κοινό θα γίνει το πρώτο δεκαήμερο του Δεκεμβρίου, με την παρουσία του Γερμανού πρόξενου της Θεσσαλονίκης, σε ανοιχτή εκδήλωση στο χώρο.

ΠΛΗΜΜΥΡΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΝ 16ο αι. μέχρι το 2023

Τα πλημμυρικά φαινόμενα του 2023, τα οποία κατέστρεψαν τον παραγωγικό, οικονομικό ιστό και έπληξαν σε μεγάλο βαθμό, με συνέπεια να διαμορφωθεί μια νέα κοινωνική πραγματικότητα, δεν είναι κάτι καινούριο. Το αντίθετο μάλιστα, οι καταστροφές που είχαν συμβεί τους παλαιότερους αιώνες ήταν μεγάλες. Ο Θόδωρος Νημάς, δρ Ιστορίας, συγγραφέας, πρόεδρος του Φιλολογικού, Ιστορικού, Λογοτεχνικού Συνδέσμου Τρικάλων σε έρευνα που δημοσιεύτηκε στον 13ο τόμο του επιστημονικού περιοδικού «Θεσσαλικά Μελετήματα», αναδεικνύει το ιστορικό παρελθόν. Πλημμυρικά φαινόμενα, σύμφωνα με τον ίδιο, προκαλούνταν και θα προκαλούνται, όταν τα νερά των βροχοπτώσεων είναι πάρα πολλά και οι κοίτες των ποταμών δεν τα χωρούν, είτε λόγω της διαμορφώσεως του εδάφους, είτε λόγω άστοχων ανθρωπίνων επεμβάσεων με τις οποίες αυτές περιορίζονται είτε παραλείψει καθαρισμού της κοίτης αυτών.

Ήδη, ο αρχαίος γεωγράφος Στράβων (64 π.Χ.-24 μ.Χ.) αναφέρει ότι ο Πηνειός υπερχειλίζει και τα νερά του λίμναζαν: «ὁ γὰρ Πηνειὸς διὰ μέσης ῥέων καὶ πολλοὺς δεχόμενος ποταμοὺς ὑπερχεῖται πολλάκις· τὸ δὲ παλαιὸν καὶ ἐλιμνάζετο, ὡς λόγος». Στη μελέτη του Θ. Νημά, παρατίθενται χρονολογικά οι γνωστές μεγάλες πλημμύρες στη Θεσσαλία, ως εξής:

1) **Οκτώβριος 1540.** Συνεχής βροχοπτώση επί 30 ημέρες «έπνιξε» το Δαμάσι Λαρίσης.

2) **27 Δεκεμβρίου 1647.** Έπειτα από 24ωρη βροχοπτώση στα Τρίκαλα και στη Λάρισα πλημμύρισε η δεύτερη όπου το νερό έφτασε επάνω από τις θύρες 1500 περίπου σπιτιών και υπήρξαν πάνω από 800 νεκροί.

3) **1673.** Πλημμύρισε ο «μαχαλάς» του Αγίου Αθανασίου στην Ελασσόνα.

4) **1684.** Λόγω πολλών βροχών ξεχείλισε ο Πηνειός και «έπνιξε» τη μισή Λάρισα.

5) **8 Φεβρουαρίου 1729.** Πλημμύρισε ο Πηνειός και σημειώθηκαν μεγάλες καταστροφές στη Λάρισα (συνοικίες Αρναούτ, Πέρα και Ταμπάκικα), στα Τρίκαλα, καθώς και στο Μοσχολούρι από εκχείλιση του ποταμού Ονόχωνου (Σοφαδίτικου).

6) **2 Φεβρουαρίου 1777.** Από υπερχείλιση του Πηνειού πλημμύρισε η Λάρισα και «πνίγηκαν» όλα τα σπίτια του Πέρα μαχαλά, όλα τα Καλύβια, η περιοχή της Αγίας Μαρίας, το Κιόσκι «όλον» και δύο μικροί οικισμοί πλησίον αυτής.

7) **26 Μαρτίου 1784,** Μεγάλη Τρίτη. Έβρεξε πολύ στην περιοχή της Καλαμπάκας και πλημμύρισαν οι ποταμοί.

8) **17 Απριλίου 1796.** «Βροχή κακιά» στα Μετέωρα.

9) **1 Νοεμβρίου 1804.** Σύμφωνα με ενθύμηση σε εκκλησιαστικό βιβλίο του Φλαμουλίου, ξεχείλισε ο Πηνειός με συνέπεια να καταπέσουν σπίτια και να «χαλάσουν» τα νεόσπαρτα σιτάρια από το νερό που τα κατέκλυσε από το ύψος της Μεγάρχης έως το

Φλαμούλι. Τότε οι κάτοικοι του Πυργετού, της Αγίας Μονής και των Στεφανοσαίων (Δροσερού) περνούσαν τα ποτάμια με καρούτες, ενώ οι Καλυβιώτες «έφκιασαν» το «καράβι».

10) 4-5 Αυγούστου 1811. Μεγάλη βροχόπτωση διάρκειας 40 ωρών είχε ως συνέπεια να πλημμυρίσουν χείμαρροι νοτιώς της Λάρισας και να πλήξουν συνοικίες της. Ύστερα από τις καταστροφές αυτές έγιναν στη Λάρισα κάποια αντιπλημμυρικά έργα (χαντάκια στα νότια της πόλεως), για τη διοχέτευση των ομβρίων υδάτων στον Πηνειό ποταμό. Το κόστος ανήλθε στο ποσό των 16.748,10 γροσίων που το κατέβαλαν οι Χριστιανοί.

11) 1826. Από υπερχειλίση του Πηνειού προκλήθηκε πλημμύρα, η οποία προξένησε πολλές καταστροφές στη Λάρισα και στα πέριξ αυτής.

12) 8 Δεκεμβρίου 1836. Σύμφωνα με ενθύμηση σε εκκλησιαστικό βιβλίο του χωριού Καρυές Τρικάλων, από υπερχειλίση ποταμών «πνίγηκαν» χωριά του κάμπου των Τρικάλων. Καταστράφηκαν σπίτια και πνίγηκαν πολλά ζώα (πρόβατα, άλογα, αγελάδες).

13) 23 Σεπτεμβρίου 1840. Πλημμύρα στην περιοχή Μετεώρων Καλαμπάκας.

14) Καλοκαίρι 1842. Έβρεχε όλο το καλοκαίρι στην περιοχή δυτικά του Κόζικα.

15) Αρχές 1882. Από υπερχειλίση του Πηνειού πλημμύρισε η Λάρισα και προκλήθηκαν μεγάλες καταστροφές.

16) 14-15 Οκτωβρίου 1883. Σφοδρή βροχόπτωση διάρκειας 48 ωρών προκάλεσε πλημμύρα στη Λάρισα με συνέπεια να χάσουν τη ζωή τους 20 άνθρωποι, να καταστραφούν 300 περίπου σπίτια και άλλες υποδομές. Στις 20 Οκτωβρίου «ιδιαίτερος» ανταποκριτής της «Εφημερίδος» στη Λάρισα απέστειλε αναλυτική περιγραφή των πλημμυρών που έπληξαν την Λάρισα κυρίως αλλά και άλλες πόλεις και χωριά της Θεσσαλίας· αυτή δημοσιεύθηκε στις 26 Οκτωβρίου 1883 με πρωτοσέλιδο τίτλο: «ΑΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΠΛΗΜΜΥΡΑΙ».

17) Κατά το διάστημα μεταξύ 1883 και 1886 ο Ληθαίος ποταμός πλημμύριζε πολύ συχνά εξ αιτίας ενός φράγματος που υπήρχε στη θέση Καραμαλή και προκαλούσε καταστροφές στην πόλη των Τρικάλων.

18) 16 Νοεμβρίου 1901. Μεγάλη πλημμύρα στη Λάρισα και υπερχειλίση του Πηνειού, τα νερά του οποίου κάλυψαν πλήρως τα πέντε πρώτα ανοίγματα της μεγάλης πέτρινης τοξωτής γέφυρας και πλημμύρισαν μεγάλες εκτάσεις στην περιοχή του Αλκαζάρ και του Πέρα Μαχαλά που είχαν μεταβληθεί σε νησιά.

19) 4-5 Ιουνίου 1907. Η πιο μεγάλη πλημμύρα, που σημειώθηκε παλαιότερα στα Τρίκαλα, είναι αυτή του 1907. Η περιγραφή από την εργασία του Θ. Νημά:

«Τις απογευματινές ώρες της Δευτέρας 4ης Ιουνίου άρχισε να σκοτεινιάζει από μαύρα σύννεφα και σε μικρό διάστημα εκδηλώθηκε σφοδρή κακοκαιρία, η οποία συνεχίστηκε όλη τη νύχτα με αποτέλεσμα να ξεχειλίσει ο Ληθαίος ποταμός ιδίως στην περιοχή των Κουτσομυλίων. Αλλά και μέσα στην πόλη τα νερά πέρασαν πάνω από την κεντρική μεταλλική γέφυρα και πλημμύρισαν όλη σχεδόν την πόλη λόγω ενός άλλου φράγματος, κάποιου υδρομύλου, που υπήρχε κοντά στα Σφαγεία.

Από τη γέφυρα Πίχτου κατέρρευσε ένα τόξο. Οι κάτοικοι των Τρικάλων έντρομοι έτρεχαν να ανεβούν σε ψηλά σπίτια ή σε δέντρα, καθώς και κυρίως στα σπίτια των Πατικαίων, του Μάνια και του Σουλιώτη. Όσοι κατέφυγαν στο τελευταίο (48 άτομα) πνίγηκαν όλοι. Συνολικά τα θύματα της πλημμύρας αυτής υπολογίζονται από διακόσια (200) έως τριακόσια (300), ενώ τα σπίτια που κατέρρευσαν ήταν πάνω από χίλια διακόσια».

20) Σεπτεμβρίου 1908. Μεγάλη πλημμύρα κατέκλυσε πάλι τη Λάρισα.

21) 13 Οκτωβρίου 1955. Έπειτα από μεγάλη καταιγίδα πλημμύρισε η πόλη του Βόλου από υπερχειλίση των ποταμού (χειμάρρου) Άναυρου με συνέπεια 27 άνθρωποι να χάσουν τη ζωή τους, διότι πολλοί κάτοικοι της πόλης διέμεναν σε σκηνές λόγω του ισχυρού σεισμού 6,2 Ρίχτερ της 19ης Απριλίου του ίδιου έτους που κατέστρεψε πολλά σπίτια και έμειναν άστεγοι 3.500 περίπου άνθρωποι.

22) 5 Νοεμβρίου 1986. Πλημμύρα στη Ζαγορά Μαγνησίας προκάλεσε καταστροφές σε σπίτια.

23) 21 Οκτωβρίου 1994. Μεγάλη πλημμύρα προκάλεσε καταστροφές στην Καρδίτσα, ενώ το χωριό Μεταμόρφωση βυθίστηκε ολόκληρο στο νερό και στη λάσπη. Η πόλη των Σοφάδων πλημμύρισε και εκατοντάδες σπίτια έπαθαν μεγάλες ζημιές. Ομοίως κινδύνευσε η πόλη της Καρδίτσας, οι ζημιές περιορίστηκαν σε σημεία με χαμηλό υψόμετρο, κυρίως στην περιοχή εργατικά μέχρι 5ο Δημ. Σχολείο, οδό Κουμουνδούρου, Καράμπαλη, Παπαράντζα, κ.α.

24) Οκτώβριος 2006. Μεγάλη πλημμύρα έπληξε πάλι τον Βόλο. Η πόλη έμοιαζε με απέραντη λίμνη και ο Ν. Μαγνησίας κηρύχτηκε σε κατάσταση «εκτάκτου ανάγκης». Μεγάλες ζημιές υπέστησαν ο Βόλος, η Αγριά και το Χόρτο. Η πόλη του Βόλου παρέμεινε αποκλεισμένη για μακρύ διάστημα, διότι δεν μπορούσαν να μετακινηθούν τα λεωφορεία του ΚΤΕΛ και τα τρένα.

25) 10 Δεκεμβρίου 2009. Ο Βόλος ξαναπλημμύρισε λόγω ελλείψεως αντιπλημμυρικών έργων.

26) 19 Σεπτεμβρίου 2020. Πρωτοφανής κακοκαιρία «Ιανός» έπληξε ολόκληρη τη Θεσσαλία και περισσότερο τον Νομό Καρδίτσας όπου προκάλεσε βιβλικές καταστροφές. Η πόλη της Καρδίτσας κατακλύστηκε από νερά, ενώ το χωριό Μεταμόρφωση βυθίστηκε ολόκληρο στα νερά και στις λάσπες. Και άλλα χωριά στην περιοχή Παλαμά και Φαρσάλων πλημμύρισαν. Στο Μουζάκι λόγω της υπερχειλίσεως του ποταμού Πάμισου (Μπλιούρη) κατέρρευσε το Κέντρο Υγείας που ήταν κτισμένο πάνω σε μπαζωμένο τμήμα του ποταμού. Στον Αλμυρό πλημμύρισε ο ποταμός Ξεριάς και καταστράφηκε η επ' αυτού γέφυρα. Στα ορεινά μεγάλες οι καταστροφές σε υποδομές, ενώ πολλά φερτά υλικά μπάζωσαν την λίμνη. Η μελέτη του γραφείου του καθηγητή Ε. Λέκκα προσδιορίζει 4 εκατ. κυβικά μέτρα.

27) 6 Σεπτεμβρίου 2023. Μεγάλη πλημμύρα έπληξε την πόλη του Βόλου και χωριά του νοτίου Πηλίου, ιδίως τη Μηλίνα και τον Πλατανιά. Από την υπερχειλίση του ποταμού (χείμαρρου) Κραυσίδωνα πλημμύρισαν ή καταστράφηκαν σπίτια και καταστήματα, πολλά αυ-

τοκίνητα θάφτηκαν στις λάσπες και αρκετά παρασύρθηκαν στη θάλασσα. Ιδιαίτερα η περιοχή πίσω από τη συνοικία Παλιά του Βόλου και οι κάθετες παρόχθιοι οδοί Καραμπατζάκη και Ζάχου, καθώς και η οδός Βυζαντίου είχαν μετατραπεί σε μια απέραντη λίμνη.

28) 5-7 Σεπτεμβρίου 2023. Καταρρακτώδης βροχή επί δύο συνεχείς ημέρες (Τρίτη και Τετάρτη 5-6 Σεπ.) είχε ως αποτέλεσμα να πλημμυρίσει ο Πηνεϊός ποταμός και οι παραπόταμοί του στη Δυτική Θεσσαλία. Κάποια αντιπλημμυρικά φράγματα έσπασαν και τα χωριά του Ν. Καρδίτσας που βρίσκονται κοντά στη συμβολή του Ενιπέα με τον Πηνεϊό, ήτοι ο Παλαμάς, ο Βλοχός, η Μεταμόρφωση, ο Κοσκινάς και η Μαραθέα, να καταστούν μια απέραντη λίμνη.

Το ίδιο και το γειτονικό χωριό Κεραμίδι, καθώς και η κωμόπολη Φαρκαδόνα του Ν. Τρικάλων. Ιδιαίτερα το Κεραμίδι και η Μεταμόρφωση θάφτηκαν κάτω από το νερό και τη λάσπη και έχουν καταστεί ακατοίκητα. Από τις πλημμύρες πνίγηκαν 11 άνθρωποι. Μεγάλες καταστροφές υπέστησαν και χωριά των Φαρσάλων, ενώ τα χωριά Μεγάλα Καλύβια και Αγία Κυριακή του Ν. Τρικάλων πλημμύρισαν από υπερχειλίση του ποταμού Πάμισου (Μπλιούρη) που κατέρχεται από το Μουζάκι και συμβάλλει στον Πηνεϊό πριν από την γέφυρα του Καραβόπορου επί της οδού Τρικάλων - Καρδίτσας. Τα περισσότερα εκτρεφόμενα ζώα (πρόβατα, χοίροι κ.ά.), καθώς και πουλερικά, πνίγηκαν ενώ οι αγροί για μερικά χρόνια δεν θα μπορούν να καλλιεργηθούν λόγω της λάσπης και της μόλυνσης του εδάφους. Από την υπερχειλίση του Πηνεϊού στο ύψος της Λάρισας πλημμύρισε η αριστερά αυτού συνοικία Γιάννουλη και προκλήθηκαν μεγάλες καταστροφές.

Αλλά και πολλά χωριά νοτίως της Λάρισας, ιδίως στην παρακάρλια περιοχή, επλήγησαν από πλημμύρες και υπέστησαν μεγάλες καταστροφές. Χαρακτηριστικό του μεγέθους της πλημμύρας είναι το πρωτοφανές γεγονός να κατακλυστεί από τα νερά η Εθνική Οδός Αθηνών - Θεσσαλονίκης στο ύψος του Ν. Λαρίσης και να διακοπεί η συγκοινωνία. Το ίδιο συνέβη και σε τμήμα της Εθνικής Οδού Λαρίσης - Τρικάλων. Στα χωριά του κάμπου των Νομών Καρδίτσας και Τρικάλων μερικά σπίτια κατέρρευσαν, ενώ όλα τα υπόλοιπα σχεδόν κατέστησαν ακατοίκητα, οι δε οικοσκευές τους καταστράφηκαν εντελώς.

29) Στην πόλη των Τρικάλων το βράδυ 6/7 Σεπτεμβρίου 2023 υπερχείλιζε ο Ληθαίος ποταμός στην περιοχή Γούρνα, κάτω από την εκκλησία του Αγίου Στεφάνου, με συνέπεια να καλυφθούν οι παρακείμενες οδοί Αμαλίας (αριστερά) και Κανούτα - Καλαμάτα (δεξιά)· υπερχείλιζε επίσης και στις συνοικίες Αγίου Κωνσταντίνου και Κουτσομυλιών. Στις συνοικίες Μπάρα, Καραμαλή, Τρίκκη και στην πέριξ της οδού Πατουλιάς, ανατολικά του Σταδίου Τρικάλων, λόγω του όγκου των υδάτων της βροχής και της αναβλύσεως του εδάφους, πλημμύρισαν τα υπόγεια και ημιυπόγεια με αποτέλεσμα να καταστραφούν όλες οι οικοσκευές και όποια άλλα πράγματα υπήρχαν σ' αυτά, ενώ καταστράφηκαν και τα βιβλία που φυλάσσονταν εκεί. Πρόβλημα ηλεκτροδοτήσεως και υδρεύσεως με πόσιμο νερό υπήρξε τόσο στην πόλη των Τρικάλων όσο και σε πολλά χωριά.

νέα μεγάλη βροχόπτωση πλημμύρισαν τα χωριά του Δήμου Κιλελέρ του Ν. Λαρίσης. Αυτά ήταν: Το Αρμένιο, από το οποίο οι κάτοικοι αποχώρησαν εγκαίρως για να μην πνι-

γούν. Το ίδιο συνέβη και στο χωριό Σωτήριο, όπου το νερό ξεπέρασε το ένα μέτρο. Κάτι παρόμοιο έγινε και στο χωριό Νίκη. Το χωριό Αχίλλειο κινδύνευσε από τα νερά της λίμνης Κάρλας. Στα χωριά Νάματα και Χάλκη το νερό πέρασε έξω από τους οικισμούς. Η υπερχειλίση του Ενιπέα ποταμού προκάλεσε ζημιές στα χωριά των Φαρσάλων Μικρό και Μεγάλο Ευύδριο, Πυργάκια και Υπέρεια. Οι καλλιέργειες στα πεδινά χωριά των περιοχών αυτών καταστράφηκαν ολοσχερώς.

31) Τις ίδιες ημέρες (τέλος Σεπτεμβρίου) νέα θεομηνία έπληξε και πάλι την πόλη του Βόλου με ιδιαίτερη σφοδρότητα, καθώς υπερχείλισε ο ποταμός Κραυσίδων. Πολλές περιοχές, εκτός από τις ζημιές σε σπίτια και άλλες εγκαταστάσεις, έμειναν χωρίς νερό και ρεύμα. Στην Νέα Ιωνία και στα κοντινά χωριά Αγριά και Αλυκές αρκετοί κάτοικοι αποκλείστηκαν σε σπίτια ή αυτοκίνητα. Η συγκοινωνία από τον Βόλο προς Λάρισα και Νότιο Πήλιο διεκόπη.

Σημείωση: τα ιστορικά στοιχεία του κειμένου λήφθηκαν από δημοσίευση του πρακτορείου ειδήσεων ΑΠΕ-ΜΠΕ, όπως εξασφαλίστηκαν από τον συγγραφέα κ. Θόδωρο Νημά και αποτελούν μέρος μιας ευρύτερης έρευνας η οποία δημοσιεύτηκε στα «Θεσσαλικά Μελετήματα», τόμ. 13/2023. Επίσης προστέθηκαν ορισμένα στοιχεία από τον επιμελητή (ΠΝ) της παρούσης, κυρίως σε ότι αφορά από το 1994 και εντεύθεν.

Επιμέλεια Π.Ν.

ΔΕΚΑ (10) ΑΞΟΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Μετά τις καταστροφές των φαινομένων “Daniel” 2023

*Προτάσεις του Παναγιώτη Νάνου, δημάρχου Λίμνης Πλαστήρα**

Οι αλληπάλληλες α-φύσικες σε ένταξη και μέγεθος καταστροφές στη Θεσσαλία, (Ιανός, Daniel, Elias) ανέδειξαν με τον πλέον τραγικό τρόπο παθογένειες και στρεβλώσεις του παρελθόντος, τόσο της Δημόσιας Διοίκησης – Αυτοδιοίκησης, όσο και βαθύτερα προβληματικού παραγωγικού - οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο δομήθηκε από τα χρόνια της Μεταπολίτευσης και εντεύθεν. Τα λασπόνερα του βιβλικού κατακλυσμού δημιούργησαν μια νέα πραγματικότητα, η οποία ξεπερνά κατά πολύ το πρόβλημα των «αποζημιώσεων» και το αίτημα της «αποκατάστασης» των πληγέντων. Στην πραγματικότητα όλα πρέπει πλέον να ιδωθούν από νέα αναθεωρημένη σκοπιά, με ευφυείς επιλογές και όχι επιστροφή στο παρελθόν.

Επειδή «κάθε κρίση γεννά ευκαιρίες», είναι η στιγμή για μία ολική επανεκκίνηση, της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, η οποία περνά μέσα από την ευφυή ανασυγκρότηση της Θεσσαλίας. Αν μείνουμε στις αποκαταστάσεις και τις αποζημιώσεις, έχουμε χάσει το Μέλλον. Αν επανα-σχεδιάσουμε σήμερα την επόμενη μέρα από μηδενική βάση και με γνώμονα την διεθνή εμπειρία, αν θέσουμε αναπτυξιακούς στόχους τότε, ναι, έχουμε εξασφαλίσει τους όρους και τις προϋποθέσεις για μία Θεσσαλία που θα αξιοποιήσει όλες τις δυνατότητές αλλά και τις ευκαιρίες που δίνονται.

Το Σχέδιο Ανασυγκρότησης οφείλει να γίνει κτήμα και υπόθεση όλων, και όχι μόνο ευθύνη της Κυβέρνησης και στην πρόκληση αυτή η Περιφερειακή και Τοπική Αυτοδιοίκηση οφείλει να έχει ουσιαστικό ρόλο. Η Κυβέρνηση να εξασφαλίσει όρους και προϋποθέσεις, η Αυτοδιοίκηση να μεριμνήσει για την υλοποίηση του Αναπτυξιακού Σχεδίου στο έπακρο και όπως οι ευθύνες της αναλογούν.

1. Άμεση αποκατάσταση των καταστραμμένων υποδομών με έμφαση στα έργα υποδομής Πολιτικής Προστασίας, με στόχο την πρόληψη νέων καταστροφών και ουσιαστικής προστασίας του αστικού, οικονομικού και Φυσικού Περιβάλλοντος.

2. Ορθολογική Διαχείριση των Υδάτινων Αποθεμάτων από μηδενική βάση, δημιουργία νέων υποδομών με σαφή αναπτυξιακό χαρακτήρα και διασφάλιση της άρδευσης του Θεσσαλικού κάμπου, έργα ζωτικής σημασίας για την επιβίωσή του. Επιπλέον για την αντιπλημμυρική θωράκιση της Θεσσαλίας, είναι επιβεβλημένη η δημιουργία νέων φραγμάτων, καναλιών αποθήκευσης νερών, εκτόνωσης πίεσης σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, αλλά και εμπλουτισμού του υδροφόρου ορίζοντα στο Θεσσαλικό κάμπο. Ο Ενιαίος Φορέας Οργανισμού Διαχείρισης Υδάτων Θεσσαλίας οφείλει να συσταθεί με κεντρική στρατηγική επιλογή ότι το νερό είναι υψηλής αξίας εθνικό αγαθό σε ανεπάρκεια, με σαφή κοινωνικό χαρακτήρα ως δημόσιο κοινωνικό αγαθό και κάθε άλλη προσέγγιση θα δημιουργήσει ίσο ή και μεγαλύτερο πρόβλημα από το ενεργειακό κόστος στην παραγωγή.

3. Δημιουργία Περιφερειακού Χωρικού Σχεδίου Ανάπτυξης Θεσσαλίας, με στοχευμένες προτάσεις που θα υπηρετούν την Αειφορική οικονομική και κοινωνική Ανάπτυξη, με παράλληλη προστασία του Περιβάλλοντος.

4. Ανάδειξη του Αγροδιατροφικού Τομέα της Θεσσαλίας ως εθνικό σημείο αναφοράς, με στοχευμένες επενδύσεις σε υποδομές για την παραγωγή και μεταποίηση ποιτικών αγροτικών προϊόντων Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης, ή Προϊόντων Ονομασίας Προέλευσης. Πρώτος στόχος η μείωση των εισαγωγών αγροτικών προϊόντων, δευτερευόντως οι αύξηση των εξαγωγών προϊόντων αγροδιατροφικού τομέα. Ενδεικτικά μέτρα, σταδιακή εγκατάλειψη της βαμβακοκαλλιέργειας, καθορισμός καλλιεργητικών ζωνών με πρόβλεψη για νέες καλλιέργειες με λιγότερες απαιτήσεις άρδευσης και υψηλότερες στρεμματικές αποδόσεις, δημιουργία πρότυπων αγροκτημάτων και κτηνοτροφικών πάρκων, επανένταξη ανενεργών γεωργικών εκτάσεων στην παραγωγή.

5. Κίνητρα για δημιουργία μεταποιητικών επιχειρήσεων από τους ίδιους τους αγρότες με στόχο την καθετοποίηση της παραγωγής, την τυποποίηση και εμπορία αγαθών από τους ίδιους που παράγουν την πρώτη ύλη, για να κερδίζουν οι αγρότες την διαφορά «από το χωράφι στο ράφι».

6. Επενδυτικά κίνητρα για εγκατάσταση νέων επιχειρήσεων σε περιοχές όπου απουσιάζει η βιομηχανική δραστηριότητα, όπως λ.χ. η Καρδίτσα είναι ο φτωχός συγγενής της Θεσσαλίας, αλλά και ο τελευταίος νομός της χώρας σε οικονομικούς δείκτες και ρυθμούς ανάπτυξης.

7. Σχέδιο ανασυγκρότησης του Τουριστικού προϊόντος της Θεσσαλίας και μετατροπή

σε ένα Πολυκεντρικό Προορισμό των 4 εποχών και όλων των ημερών, με ισότιμη μεταχείριση και ρόλο για την ξεχασμένη ορεινή Καρδίτσα, λίμνη Πλαστήρα και Αργιθέα. (Θλιβερό το αφιέρωμα ευθύνης της Περιφέρειας Θεσσαλίας στο περιοδικό National Geographic της Ρουμανίας, στο οποίο παρουσιάζεται η Θεσσαλία... με 3 νομούς, εκτός (και πάλι) η Καρδίτσα. Τραγικά χαρακτηριστικό παράδειγμα ανεύθυνης διαχείρισης και τοπικιστικής αντίληψης.)

8. Επένδυση στην Καινοτομία, τον 4γενή τομέα και την ψηφιακή εποχή, ένταξη της Θεσσαλίας κατά προτεραιότητα σε κρατικά και άλλα προγράμματα, όπως λ.χ. το Smart City, κ.α. προγράμματα Καινοτομίας.

9. Επενδύσεις στον τομέα της παραγωγής εναλλακτικής Ενέργειας, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά κάθε τόπου και τις προτεραιότητες κάθε Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με σεβασμό στις αποφάσεις Δημοτικών Συμβουλίων και όχι καταπάτηση της τοπικής βούλησης, όπως συμβαίνει με την εγκατάσταση ανεμογεννητριών, με την καταστροφική απόφαση για την Λίμνη Πλαστήρα. Δημιουργία Ενεργειακών Κοινοτήτων στους Δήμους με ειδικούς όρους διάθεσης της παραγόμενης συνεταιριστικής ενέργειας.

10. Δημιουργία συνθηκών επανακατοίκησης της Υπαιθρου και των χωριών, διότι αν συνεχιστεί η αδιαφορία και η αστικοποίηση, σε λίγες δεκαετίες θα εγκαταλειφθεί και ο Θεσσαλικό κάμπος, όπως τα ορεινά. Τέλος, ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να ληφθεί για την γυναικεία απασχόληση και επιχειρηματικότητα, ώστε η Γυναίκα να καταστεί οικονομικά ανεξάρτητη για να μπορεί να παραμείνει στην ύπαιθρο.

Ο κ. Παναγιώτης Νάνος - Δήμαρχος Λίμνης Πλαστήρα, τον Μάρτιο του 2024, κατέθεσε στον πρωθυπουργό και την Περιφέρεια Θεσσαλίας υπόμνημα με προτάσεις για την ανασυγκρότηση της Θεσσαλίας, καθώς και υπόμνημα για την ορθολογική διαχείριση των υδάτων και τον Ενιαίο Φορέα Διαχείρισης Υδάτων Θεσσαλίας.

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ

για την διάσωση της Λίμνης από την υπεράντληση υδάτινων αποθεμάτων για αρδευτική χρήση - Σημαντικές προτάσεις για έργα ανακούφισης του Θεσσαλικού κάμπου και την προστασία της Λίμνης

(από ρεπορτάζ της εφημερίδας «Νέος Αγών», 30/7/2024)

Τον κώδωνα του κινδύνου για την στάθμη της Λίμνης Πλαστήρα κρούει ο δήμαρχος Παναγιώτης Νάνος, κάνοντας λόγο για παροχέτευση υπέρμετρα μεγάλων ποσοτήτων, με σκοπό την άρδευση του Θεσσαλικού κάμπου. Με επιστολή του προς τον υπουργό Περιβάλλοντος Θ. Σκυλακάκη, τον υπουργό Υποδομών κ. Σταϊκούρα, τον ΓΓ της Αποκεντρωμένης Διοίκησης κ. Τζανακούλη, τον Περιφερειάρχη Θεσσαλίας κ. Κουρέτα, την οποία κοινοποιεί στο Γραφείο Πρωθυπουργού, τον Υπουργό ΥΠΑΑΤ κ. Τσιάρα, βουλευτές Νο-

μού, ΠΕΔ και άλλους φορείς αναφέρει ότι «οι διαχειριστές αντιμετωπίζουν την λίμνη ως τσιφλίκι», ενώ μιλά για καταστροφικές συνέπειες με οικολογική και περιβαλλοντική διάσταση με τις επιπτώσεις να αποτυπώνονται στην τοπική οικονομία και κοινωνία. Ο κ. Νάνος θέτει ένα πλαίσιο δέκα άμεσων και μεσοπρόθεσμων μέτρων μεταξύ των οποίων είναι η μείωση της παροχέτευσης ποσοτήτων νερού από την Λίμνη Πλαστήρα και η τήρηση του οικολογικού ορίου.

Η επιστολή του δημάρχου:

«Με διάχυτη ανησυχία και απογοήτευση παρακολουθούμε καθημερινά να αδειάζει η λίμνη Πλαστήρα από υπεράντληση υδάτινων αποθεμάτων για αρδευτικούς λόγους.

Η ανησυχία πηγάζει από το γεγονός της παροχέτευσης υπέρμετρα μεγάλων ποσοτήτων για την άρδευση του Θεσσαλικού κάμπου, σύντομα θα επιφέρει περιβαλλοντικά προβλήματα, τα οποία θέτουν σε κίνδυνο την ίδια την ύπαρξη και υπόσταση της Λίμνης Πλαστήρα.

Η απογοήτευση έρχεται από το γεγονός ότι οι διαχειριστές αυτής της κατασπατάλησης πόρων, έχουν άγνοια κινδύνου διότι δεν γνωρίζουν την πραγματικότητα. Νομίζουν ότι η λίμνη Πλαστήρα είναι Αιγαίο Πέλαγος με απεριόριστες δυνατότητες άρδευσης. Και το χειρότερο; Αντιμετωπίζουν ως τσιφλίκι τη λίμνη. Ενδεικτικό της νοστοροπίας τους είναι ότι συνεδρίασαν προχθές (27/07/2024) στη Λάρισα για τα νερά της Λίμνης Πλαστήρα και δεν είχαν την ευθιξία να προσκαλέσουν τον δήμαρχο Λίμνης Πλαστήρα! Τα συμπεράσματα δικά σας...

Με την συμπεριφορά τους αυτή υπονομεύουν ευθέως τη Λίμνη Πλαστήρα, αλλά και την αγροτική παραγωγή του Θεσσαλικού κάμπου, την οποία δεν μπορούν να υποστηρίξουν και δεν φταίει γι' αυτό μόνο η κλιματική αλλαγή και η ανομβρία η οποία θα λάβει εφεξής μόνιμα χαρακτηριστικά όπως οι επιστήμονες επισημαίνουν.

Πριν απ' όλα θεωρώ ηθική υποχρέωση να θέσω υπόψη όλων των εμπλεκομένων τις εξής παραμέτρους τις οποίες ίσως αγνοούν, ή κάποιιο σκοπίμως κάνουν ότι δεν γνωρίζουν:

Α) Η λίμνη Πλαστήρα όταν δημιουργήθηκε είχε πρωτίτως ενεργειακό χαρακτήρα και δευτερευόντως αρδευτικό σκοπό, μάλιστα προοριζονταν να αρδεύσει 115.000 στρέμματα της περιοχής ΤΟΕΒ Ταυρωπού. Σταδιακά αναδείχθηκε σε έργο αρδευτικού σκοπού και μέσα από ανεξέλεγκτες επεκτάσεις και χωρίς υποδομές, έφτασε να παροχετεύει για 500.000 – 600.000 στρέμματα καλλιεργείων στο Θεσσαλικό κάμπο, κάνοντας χρήση ποταμών, με διαρκή διάθεση επεκτάσεων, συχνά με παράνομα φράγματα και κανάλια, με παροχέτευση που φθάνει ακόμα και τα 2.000.000 κυβικά μέτρα ημερησίως!

Ο πενταπλασιασμός της αρδεύσιμης έκτασης συνιστά ιδιαίτερο πρόβλημα, διότι ξεπερνά τα όρια, τις αντοχές και τις δυνατότητες της Λίμνης Πλαστήρα.

Β) Η Λίμνη Πλαστήρα όταν δημιουργήθηκε είχε συγκεκριμένη χωρητικότητα, την οποία απώλεσε στα 65 χρόνια λειτουργία της. Ειδικότερα από τον Σεπτέμβριο του 2020, μετά τους καταστροφικούς κυκλώνες «Ιανός» (2020) και «Daniel» (2023) στον πυθμένα της λίμνης υπήρξε εναπόθεση ανυπολόγιστης ποσότητας φερτών υλικών και αυτό δημιούργησε μια νέα πραγματικότητα, την οποία ουδείς γνωρίζει. Από μακροσκοπική παρατήρηση φαίνεται ότι

έχει μπαζωθεί η λίμνη σε μεγάλο βαθμό, η επιχωμάτωση για τον «Ιανό» σύμφωνα με πληροφορίες υπολογίστηκε σε 4 εκατ. κυβ. μέτρα, ωστόσο μετά τον «Daniel» η πραγματικότητα άλλαξε στο χειρότερο.

Επιβάλλεται να γίνει νέα αξιόπιστη αποτύπωση του πυθμένα με πιο συστηματικό τρόπο, οι μετρήσεις να γίνουν από το Πολεμικό Ναυτικό και στην κατάλληλη πυκνότητα και με την ακρίβεια μηχανημάτων που μόνο αυτό διαθέτει.

Οι διαχειριστές της παροχέτευσης οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους ότι οι κλίμακες και τα στοιχεία που έχουν πλέον δεν ισχύουν και ότι οφείλουν άμεσα να προβούν στις κατάλληλες ενέργειες για να γνωρίζουν την πραγματικότητα και να ενεργούν με ασφάλεια για το περιβάλλον, την αγροτική παραγωγή και τις τοπικές κοινωνίες.

Γ) Οι ήπιοι χειμώνες έχουν ως αποτέλεσμα την αισθητή μείωση των υδάτινων εισροών από τα ποτάμια στη Λίμνη. Ο ποταμός Μέγας της Πεζούλας στην πραγματικότητα υποβαθμίστηκε σε χείμαρρο και οι ποσότητες του νερού είναι ελάχιστες, το καλοκαίρι δεν καλύπτουν ούτε τις αρδευτικές τοπικές ανάγκες. Ομοίως και ο Καριτσιώτης ποταμός είναι περιορισμένης δυνατότητας.

Το ότι η λίμνη το 2024 δείχνει γεμάτη, είναι διότι έχει ακόμα τα νερά από τον κυκλώνα «Daniel», στο τέλος της αρδευτικής περιόδου η λίμνη θα αδειάσει και δύσκολα πλέον θα επανέλθει στην αρχική της θέση και θα έχει την ίδια εικόνα με αυτή της άδειας λίμνης Σμοκόβου. Αν δεν ληφθούν μέτρα τώρα, η Λίμνη Πλαστήρα δύσκολα θα επανέλθει στην φυσική της θέση.

Οι συνέπειες από όσα αναφέρθηκαν είναι καταστροφικές τόσο για την οικολογική και περιβαλλοντική διάσταση. Επιπλέον η υποβάθμιση του τοπίου από τον άδειο πυθμένα της λίμνης συνεπάγεται την ακύρωση του τουριστικού προϊόντος, την δοκιμασία των αντοχών της χειμαζόμενης Τοπικής Οικονομίας και την επιβίωση των τοπικών κοινωνιών. Έμμεσα πλήττεται και η οικονομία της Καρδίτσας, δεν είναι τυχαίο ότι είμαστε ο τελευταίος νομός στην οικονομική ανάπτυξη.

ZHTAME AMESA:

1ον Μείωση της παροχέτευσης ποσοτήτων νερού από την λίμνη Πλαστήρα και τήρηση του οικολογικού ορίου.

2ον Ορθολογική διαχείριση των υφιστάμενων υδάτινων πόρων της Θεσσαλίας και όχι κατασπατάληση από κακό συντονισμό, από πολιτικές και άλλες ελλείψεις των φορέων διαχείρισης. Τεχνικά και άλλα έργα αποκαταστάσεων στο ανατολικό τμήμα της Λάρισας οφείλουν άμεσα να ολοκληρωθούν, έτσι ώστε να μειωθεί η εξάρτηση από την Λίμνη Πλαστήρα. Οι Θεσσαλοί αγρότες έχουν δικαίωμα στην παραγωγή και οι αρμόδιες υπηρεσίες οφείλουν να εξοικονομήσουν τους υδάτινους πόρους.

Είναι ανεπίτρεπτο το φράγμα της Γυρτώνης να είναι ανοιχτό και να στέλνει στο Αιγαίο πολύτιμες ποσότητες νερού, μάλιστα αρχές αρδευτικής περιόδου, ενώ την ίδια στιγμή να ζητούν τις ποσότητες που έχασαν από δική τους ευθύνη να τις πάρουν από την Λίμνη Πλαστήρα...

3ον Άμεση και ακριβής αποτύπωση του πυθμένα της λιμνοδεξαμενής από το Πολεμικό Ναυτικό, το οποίο διαθέτει αξιόπιστο εξοπλισμό, όχι ιδιωτικές μετρήσεις και κατά προσέγγιση εκτιμήσεις.

4ον Επικαιροποίηση της μελέτης του Ε.Μ. Πολυτεχνείου για το οικολογικό όριο της λίμνης, το οποίο πρέπει να αναγνωριστεί και να γίνεται σεβαστό από όλους. Ο επαναπροσδιορισμός του Οικολογικού Ορίου της Λίμνης Πλαστήρα με βάση τα σύγχρονα υδρολογικά και άλλα επιστημονικά δεδομένα, με στόχο την διασφάλιση της ύπαρξης της ίδιας της λίμνης.

5ον Θέσπιση ανταποδοτικού τέλους Περιβάλλοντος σε όσους υδρεύονται και αρδεύονται από τη Λίμνη Πλαστήρα, με στόχο την εξεύρεση πόρων που θα διατίθενται αποκλειστικά για την προστασία της λίμνης, τη βελτίωση της ποιότητας των νερών της και της αισθητικής αναβάθμισης του παραλίμνιου Περιβάλλοντος.

ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΑ ΖΗΤΑΜΕ:

Α) ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΡΓΩΝ ΟΡΕΙΝΗΣ ΥΔΡΟΝΟΜΙΑΣ με στόχο την συγκράτηση των όμβριων υδάτων σε λιμνοδεξαμενές, με στόχο να μην ξαναπλημμυρίσει ο Θεσσαλικός κάμπος, να ενισχυθεί ο υπόγειος υδροφόρος ορίζοντας, να εξασφαλιστούν βοηθητικές αρδευτικές δεξαμενές για ανακούφιση των αναγκών της αγροτικής παραγωγής.

Β) ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΤΗΣΙΟΥ ΥΔΑΤΙΝΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ, πρώτα του Πηλίου ποταμού και διάχυση στην πεδιάδα της Θεσσαλίας μέσα από ένα δίκτυο καναλιών τύπου Πάδου της Ιταλίας, (συγκράτηση νερών, εμπλουτισμός υδροφόρου ορίζοντα, αρδευτική χρήση, κ. α.

Γ) ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΩΝ ΑΡΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ, με στόχο την ελαχιστοποίηση της απώλειας υδάτινων αποθεμάτων και μεγιστοποίηση των αποτελεσμάτων.

Δ) ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΩΝ ΦΡΑΓΜΑΤΩΝ στο Μουζάκι, την Πύλη Τρικάλων, τον Ενιέα και όπου αλλού κριθεί απαραίτητο.

Ε) ΜΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΝΕΡΟΥ από τον άνω ρου του Αχελώου, για περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς λόγους. Η εκτροπή του Άνω ρου του Αχελώου, έργο υψίστης σημασίας για την Εθνική Οικονομία, για την παραγωγή εναλλακτικής (πράσινης) ενέργειας, την άρδευση του Θεσσαλικού κάμπου, την αξιοποίηση δισεκατομμυρίων ευρώ, επενδύσεις που παραμένουν ανενεργές.

Ολοκληρώνουμε την παρέμβασή μας και ζητάμε να λυθεί το πρόβλημα με όρους πολιτικής ευαισθησίας και ευθύνης. Γι' αυτό σήμερα καταθέτουμε προτάσεις έργων που έχει ανάγκη η Θεσσαλία του Μέλλοντος σε εποχές κλιματικής κρίσης με παρατεταμένη ανομβρία. Ο καθένας μας κρίνεται από τις πράξεις ή τις παραλείψεις. Πρώτα από τους πολίτες. Σε κάθε περίπτωση από την Ιστορία.

Σε αντίθεση περίπτωση, επισημαίνουμε θα αντιδράσουμε δυναμικά ως Δήμος και κοινότητα, ζητώντας από τους παράγοντες της Καρδίτσας την πολιτική στήριξη.»

Αληθινές ιστορίες ανώνυμων μεταναστών

Παναγιώτης Νάννος

Ο Παλαβογιάννος

Η μετανάστευση είναι τόσο παλαιά, όσο ο άνθρωπος ο οποίος αναζητούσε κάτι περισσότερο και καλύτερο. Αμέτρητοι αιώνες και άπειρες οι μετοικεσίες, ίδια μυρμήγκια οι άνθρωποι μετακινούνταν ανέκαθεν στο χωρο – χρόνο, οι περισσότεροι σήμερα σκεπασμένοι από τη συλλογική λήθη. Δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα για του μετανάστες προ του 1900 και λιγοστά ονόματα διασώζονται από τις ιστορικές πηγές. Στο Βουνέσι των Θεσσαλικών Αγράφων, ένα μόνο όνομα μετανάστη του 19^{ου} αιώνα διέσωσε η συλλογική μνήμη: του Παλαβογιάννου! Διασώθηκε χάρη στις «παλαβομάρες» που έλεγε, δηλαδή πράγματα έξω και πέρα από κάθε «λογική» της κλειστής επιβιωτικής ορεινής κοινότητας που είχε την δική της τάξη πραγμάτων.

Ο παλαβο-Γιάννος έφυγε νέος από το Βουνέσι περί το 1860 και εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη, Γιάννης Βασιλούλης ήταν το όνομά του. Εργάστηκε αρκετά χρόνια ως υπάλληλος στη Πόλη, έζησε την ζωή της κοσμοπολίτικης Βασιλεύουσας, αλλά και την πνευματικότητα της εποχής, κάποια στιγμή ένοιωσε την ανάγκη να επιστρέψει στο πατρικό. Δεν ήταν άνθρωπος των υλικών αγαθών, μαζί του έφερε κυρίως βιβλία. Ανάμεσα σε αυτά ήταν και οι προφητείες του Πατρο-Κοσμά του Αιτωλού και άλλα παρόμοια.

Στο χωριό που ήλθε φρόντιζε να ενημερώσει τους αδαείς χωριανούς του για τα μελλούμενα και όλα όσα επρόκειτο να συμβούν. Οι παραδοξολογίες του έφτασαν μέχρι τις ημέρες μας μέσα από τις διηγήσεις των γιαγιάδων. Η δικαίωση για τον Παλαβογιάννο ήλθε στις μέρες μας, αν υποθέσουμε ότι «όλος ο κόσμος θα δεθεί με σκοινιά» και πράγματι όταν μπήκαν τα σύρματα του τηλεγράφου, της ΔΕΗ και του ΟΤΕ. Δικαιώθηκε στην πρόβλεψη ότι «στον αέρα θα πετάνε σιδερένια πουλιά με μεγάλες σιδερένιες μύτες», τα αεροπλάνα. Έλεγε ότι «θα έλθει καιρός ο αδελφός θα σκοτώνει τον αδελφό», λίγες δεκαετίες μετά έγινε ο Εμφύλιος. Αναμένεται βέβαια να επιβεβαιωθεί η προφητεία ότι «ο άνθρωπος θα είναι τόσο μικρός που θα ανεβαίνει στη φτέρη όπως σήμερα στα δέντρα», με την κλιματική κρίση και τις περιβαλλοντικές μεταβολές όλα είναι πιθανά. Τα μελλούμενα επαναλάμβανε συχνά και με ευκολία σε όποιον το ζητούσε, με αποτέλεσμα να γίνει γραφικός, χωρίς ωστόσο να έχει κάποιο πρόβλημα νοητικό. Οι προφητείες του έφτασαν ως εδώ, όπως ακριβώς «μολογούσε η μανιά», η Ευδοκία Μανώλη, η οποία έζησε σχεδόν ένα αιώνα, (1901/1994), μικρό παιδί ο ίδιος, αυτήκοος μάρτυς στα νυχτέρια του χειμώνα.

Αιωνία η μνήμη προφητών και αχθοφόρων της προφορικής μνήμης, ανά τους αιώνες...

**Μνήμη «Παναή του πρόσφυγα»,
από την κοσμοπολίτικη Σμύρνη στο Βουνέσι των Αγράφων**

Ο Παναγιώτης Γιολβάνης, ή «Παναής ο πρόσφυγας», είναι ίσως ο μοναδικός πρόσφυγας της Μικρασιατικής Καταστροφής που εγκαταστάθηκε στα Άγραφα. Σύμφωνα με το Μητρώο Αρρένων του Δήμου Πλαστήρα, γεννήθηκε το 1900 στη Δράμα. Στην πραγματικότητα όμως γεννήθηκε στη Σμύρνη, γονείς του ο Γεώργιος και η Σιμέλλα Γιολβανίδη. Η οικογένεια κατάγονταν απ' τον Πόντο και συγκεκριμένα από χωριό της Κερασούντας. Ο παππούς του Παναγιώτη ήταν δερματέμπορας, κατά μία άλλη πληροφορία ασχολήθηκε (παράλληλα ίσως) με τη συσκευασία και το εμπόριο φουντουκιών. Πιθανότατα τη δεύτερη δραστηριότητα την ανέπτυξε στη Σμύρνη όπου εγκαταστάθηκε και δημιούργησε μεγάλη οικογένεια, αφού έκανε δώδεκα παιδιά!. Με τη Μικρασιατική Καταστροφή βρέθηκε στην ανατολική Μακεδονία, και συγκεκριμένα κατέληξε στη Δράμα. Εκεί, περί το 1931 ο Παναγιώτης παντρεύτηκε, αλλά η γυναίκα του ένα χρόνο μετά τη γέννα, πέθανε αφήνοντας τη μικρή Σοφία ενός έτους περίπου.

Ο Παναγιώτης Γιολβάνης γέννημα – θρέμμα της κοσμοπολίτικης Σμύρνης, είχε λάβει μόρφωση σημερινού Λυκείου, όμως την εποχή εκείνη όποιος έβγαζε Γυμνάσιο θεωρούνταν ότι σήμερα απόφοιτος Πανεπιστημίου και μάλιστα....χωρίς χαμένα εξάμηνα από καταλήψεις. Με τις δυσκολίες της προσφυγιάς και της ζωής επέλεξε το επάγγελμα του ναυτικού, κάνοντας ταξίδια σε Μεσόγειο και Μαύρη Θάλασσα.

Στη Δράμα βρέθηκε η Ευαγγελία Γάτου, φιλοξενούμενη του ενωματάρχη αδελφού της Δ. Γάτου, κι εκεί έγινε το προξενιό. Έτσι το 1940 παντρεύονται, ο Παναής εγκαταλείπει οριστικά τους θαλάσσιους δρόμους και εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Βουνέσι για να μοιραστεί με τους υπόλοιπους κατοίκους τη φτώχεια των Αγράφων. Με την Ευαγγελία έκανε 4 παιδιά, το Γιώργο, τη Σιμέλα, το Δημήτρη και την Κωνσταντίνα, ενώ για 5-6 χρόνια έζησε στο χωριό και η μητέρα του με την κόρη από τον πρώτο γάμο.

Ήταν ευφυής άνθρωπος με μεγάλη κοινωνική μόρφωση, μιλούσε πολλές γλώσσες. Πρώτα απ' όλα μιλούσε θαυμάσια τα ελληνικά, *(με ολοκληρωμένες τις λέξεις και ορθοφωνία που ξάφνιαζε τον συνομιλητή)*, μιλούσε την απλή καθαρεύουσα. Έπειτα ήξερε καλά, λόγω οικογένειας, την Ποντιακή διάλεκτο. Μιλούσε την τουρκική, επαρκώς την αγγλική και γαλλική γλώσσα, ενώ ως ναυτικός έμαθε ιταλικά αλλά και σκόρπιες λέξεις και εκφράσεις από άλλες γλώσσες, όπως Σλάβικα – Ρώσικα. Προπαντός όμως είχε όσο κανείς άλλος την αίσθηση του χιούμορ.

Στο χωριό ο κοσμοπολίτης Παναής, άνοιξε τσαγκάρικο για να ζήσει την οικογένειά του κι έραβε δερμάτινα παπούτσια, μπότες, κλπ. τα οποία άφησαν εποχή για την αντοχή τους. Εξωστρεφής τύπος, ανοιχτόκαρδος άνθρωπος και κοσμογυρισμένος, ήξερε να ζει τη ζωή. Τραγουδούσε συχνά, ενώ παράλληλα με το πνεύμα... τιμούσε και το οινόπνευμα. Οι πιτσιρικάδες της εποχής (δεκαετία 1950 – 60) κάθονταν έξω απ' το τσαγκάρικο για ν'

ακούσουν «ξένα» τραγούδια: Ποντιακά, τούρκικους αναμανέδες, αλλά και ευρωπαϊκά, βεβαίως ρεμπέτικα της Σμύρνης και άλλα ελληνικά, συμπλήρωναν το «ρεπερτόριο». Αρκετές φορές και για να μην ξεχάσει τα γαλλικά τουμίλαγε μόνος του... ή στους χωριανούς που είχε θάρρος απαντούσε γαλλικά!

Πάντα με τα αστεία του και τα πειράγματά του, έδινε μια ξεχωριστή ευχάριστη νότα στην κλειστή αγραφιώτικη κοινότητα. Αρκετές ευτράπελες και άλλες ιστορίες θα μπορούσε να διηγηθεί κάποιος για τον συμπαθέστατο «Παναή». Θα αναφέρουμε ενδεικτικά μια ιστορία και τούτο διότι έχει σχέση με την κοινωνική ζωή του χωριού, όπως θα δούμε ευθύς αμέσως:

Είναι γνωστό πως οι Γαταίοι ήταν εξαιρετικοί τσαμπάσηδες (ζωέμποροι) και ένας (μάλλον αδελφός της γυναίκας του), επιστρέφοντας απ' τα παζάρια δώρισε στο γαμπρό δύο «προέδρους» (έτσι αποκαλούσαν οι τα συμπαθή γαϊδουράκια), με σκοπό να τα συντηρήσει την κατάλληλη στιγμή να τα πουλήσει στο παζάρι των Τρικάλων. Όταν ήρθε ο καιρός του παζαριού, ο Παναής ξεκίνησε για τα Τρίκαλα. Μέχρι να φτάσει όμως, λόγω καταπόνησης, το ένα γαϊδουράκι ψόφησε στο δρόμο. Το άλλο το πούλησε και επέστρεψε στο Βουνέσι. Γυρίζοντας η γυναίκα του στο σπίτι την έζωσαν τα φίδια, καθώς άκουγε περίεργες μελωδίες να βγαίνουν απ' το παράθυρο του σπιτιού τους.

«Παναή τι τσ' έκανες τς προέδρους;» ρώτησε γεμάτη περιέργεια και απορία.

«Ευαγγελία, ο είς εψόφησε καθ' οδόν. Ο έτερος ευρίσκεται εις το παράθυρό μας και άδει!» απάντησε εκείνος γελώντας. Το ολοκαίνουργο γραμμόφωνο έπαιζε μελωδίες – επιλογές του κοσμοπολίτη Παναγή, το οποίο δεν άργησε να περάσει στην κοινοκτημοσύνη των χωριανών, αφού ανέλαβε εργολαβικά την «εξυπηρέτηση» αρραβώνων και γάμων του χωριού κι ο Παναής μετατράπηκε σε ... πρόδρομο «ντίσκ τζόκευ» της εποχής, εννοείται αμισθί! Λίγο καιρό μετά και κάτω από ανάλογες συνθήκες, προστέθηκε άλλο ένα γραμμόφωνο, αυτό του Βαΐου Νάνου στον πέρα μαχαλά, όπου στην αυλή του σπιτιού μαζεύονταν οι νέοι και γινόταν γλέντια αξέχαστα.

Ο Παναής πέθανε το 1968, αφήνοντας μια γλυκιά ανάμνηση σε όλους και φυσικά την ωραία οικογένειά του, ο γιος του Δημήτρης μάλιστα συνεχίζει την παράδοση του τραγουδιού.

Είναι μεγάλη χώρα η Αμερική;

Ο Πέτρος άκουγε ιστορίες για τους αμερικάνους μετανάστες, έβλεπε τα «τσέκια» να έρχονται από την Αμερική στα χωριά, μάθαινε για την «Γη της Επαγγελίας» και ονειρεύονταν να την κατακτήσει. Πήρε όσα χρήματα του επέτρεπε ο οικογενειακός προϋπολογισμός, φόρεσε τα καλά του ρούχα και ξεκίνησε για την Αμερική των ονείρων του. Κάποτε έφτασε εκεί, έκανε διάφορες δουλειές του ποδαριού, τίμησε όλα τα μπαρ, κατανάλωσε όσα ουίσκι μπόρεσε, τα περισσότερα κερασμένα ή όπως η περίπτωση ευνοούσε, ψηλός και ωραίος ο Πέτρος δεν χάλαγε χατίρια. Η Αμερική του φέρθηκε γενναιόδωρα ωστόσο με τα δολάρια δεν τα πήγαινε καθόλου καλά.

Κάποια στιγμή έκαμε ταμείο και είδε ότι δεν τον σηκώνει άλλο το υγρό κλίμα της Αμερικής, οι σχέσεις με τους πολιτάρχους δεν ήταν στις επιλογές του, ήταν και από τους πρώτους που διέγνωσαν το «κράχ του 29», είπε να την κάνει πριν συμβεί κάτι «μοιραίο». Καιρός για επιστροφή στα πάτρια με τον ωραίο αέρα των Αγράφων, σκέφθηκε.

Μάζεψε τα λιγοστά υπάρχοντα σε μία δερμάτινη βαλίτσα, έβαλε τις δερμάτινες μπότες του, το ρολόι και τα αξεσουάρ, εξασφάλισε δανεικά από φίλους και γνωστούς για το εισιτήριο και «οίκαδε». Όμως το ταξίδι πολυήμερο και η 3^η θέση δεν είχε παροχές. Στο καράβι πούλησε το χρυσό ρολόι για να εξασφαλίσει φαγητό, πούλησε ό,τι μπόρεσε, στον Πειραιά πούλησε τις δερμάτινες μπότες, την καπαρντίνα, την βαλίτσα. Επέστρεψε ξυπόλυτος, ρακένδυτος, φανερά αδύνατος στο χωριό.

Ο πατέρας του έκαμε υποδοχή ασώτου που επιστρέφει στο πατρικό. Σιωπηλός παρατηρούσε το γιό του να καταβροχθίζει με λαιμαργία ότι του έφερναν μπροστά του. Ως γνωστόν όταν τρώμε δεν μιλάμε, ο γέρος τράβαγε τον καπνό με μάτια μισόκλειστα.

Κάποια στιγμή όταν ήλθε ο κορεσμός και ο Πέτρος καλμάρισε, τον ρώτησε για την Αμερική, αν είναι μεγάλη χώρα.

«Τεράστια πατέρα, αληθινά δεν έχει τέλος, εβδομάδες με το τραίνο να ταξιδεύει δεν βρίσκεις άκρη»

«Για να το λες, θα περπάτησες πολύ...» συμπέρανε ο γέρος.

«Δεν μπορείς να φανταστείς! Πέρασα από πολλές πόλεις και χωριά, είναι αληθεια», απάντησε με υπερηφάνεια ο Πέτρος.

«Ποτάμια πέρασες;» Ρώτησε ο γέρος αργά

Άπειρα πατέρα, άπειρα.

«Μεγάλα;»

«Είναι τόσο πλατιά που θέλεις ποταμόπλοιο για να περάσεις απέναντι!» είπε ενθουσιασμένο ο Πέτρος.

«Βαθιά είναι;»

«Πάρα πολύ πατέρα, μοιάζουν με λίμνες»

«Λίμνες έχει πολλές;»

«Άπειρες πατέρα, άπειρες»

«Είναι μεγάλες και βαθιές;»

«Είναι τόσο μεγάλες που θέλεις μέρες με το ποταμόπλοιο για περάσεις απέναντι»

«Αφού έχει τόσες πολλές λίμνες και τόσα ποτάμια, ένα δεν βρήκες να πέςεις μέσα να πιγείς; Δεν ντράπηκες να γυρίσεις ξυπόλυτος στο χωριό;» είπε οργισμένος ο γέρος στο γιό του που τον ντρόπιασε, καθώς όλοι έστελναν λεφτά από την Αμερική, ο γιός του ούτε σέντς δεν αξιώθηκε να στείλει για να δούμε πως είναι τα δολάρια.

Ο Πέτρος, ευφυής άνθρωπος, δεν έμεινε με σταυρωμένα χέρια, είδε την ευκαιρία της ζωής του στο σώμα των κυνηγών κεφαλών των «ωραίων των ορέων», εποχή βλέπεις της εξολόθρευσης της ληστοκρατίας στα χρόνια του Μεσοπολέμου. Ντύθηκε με στολή χωροφύλακα, πήρε πιστόλι, έχοντας τον αέρα της Αμερικής αλλά και του γνήσιου

καουμπό την ψυχολογία, άφησε εποχή πυροβολώντας τα γεμάτα βαρέλια στις ταβέρνες, βάζοντας το στόμα κάτω από την τρύπα που έρρεε κόκκινο κρασί, αλλά αυτά... είναι ιστορίες μιας άλλης θεματικής ενότητας!

«Ο ταχυδρόμος χτυπάει πάντα δυο φορές»;

Ο Ιωάννης Νάνος ήταν γιος του Μήτρου Νάνου, του πρώτου πρόεδρου του Βουνεσί-ου. Γεννήθηκε στις 30/5/1895. Το 1912 έφυγε για την Αμερική με το πλοίο Λάουρα από την Πάτρα μετά από πρόσκληση του θείου του Κώστα Πλαστήρα. Τα πρώτα χρόνια έμεινε στο Manchester της Αμερικής. Από τα λιγοστά στοιχεία που υπάρχουν γι' αυτόν, φαίνεται ότι απασχολήθηκε ως ξενοδοχουπάλληλος (Roomer). Αργότερα, από το 1930 κι έπειτα έζησε στο New Jersey μέχρι το θάνατό του. Τελευταία φορά στο χωριό ήλθε το 1933, όταν ζούσε ακόμα ο πατέρας του.

Από το πέρασμα του Ι.Ν. στη ζωή σε δύο χώρες, το μόνο που σώζεται είναι τα λιγοστά στοιχεία του ταξιδιού στην Αμερική, όπως καταγράφηκαν στα κατάστιχα του Ellis Island όπου τώρα είναι το National Museum of Immigration, τα οποία και δημοσιεύουμε στη μνήμη του...

Μεταπολεμικά, όταν ο αδελφός του Στέφος του έγραψε γράμμα ότι προτίθεται να κτίσει καινούριο σπίτι, ο Αμερικάνος έστειλε χρήματα για την ανέγερση, λέγοντας ότι ήθελε ένα δωμάτιο μέχρι το θάνατό του, διότι επέλεξε να επιστρέψει μόνιμα στο χωριό. Αν και δεν εμφανίζεται παντρεμένος, πρέπει να είχε δημιουργήσει οικογένεια. Έκαμε παρέα με συμπατριώτες και συγγενείς που είχε στην Αμερική και αφού μάζεψε τα πράγματά του και όλες τις οικονομίες. Αποχαιρέτισε γνωστούς και φίλους χαρούμενος για την επιστροφή. Ωστόσο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ το όνειρό του. Απεβίωσε αιφνίδια λίγο πριν αναχωρήσει, τον Φεβρουάριο του 1963 σε ηλικία 68 ετών. Έφυγε λίγες ημέρες πριν την οριστική επιστροφή στην πατρίδα και ποτέ κανείς δεν έμαθε την πραγματική αιτία του αιφνίδιου θανάτου και τί αλήθεια έγινε.

Λόγος Ν. Κατοίκου στην τιμητική εκδήλωση Γ. Κούτρα (Μουζάκι, 27-10-2024)

Την Κυριακή 27/10/2024, στο Μουζάκι, έγινε σεμνή τελετή ονοματοδοσίας μιας μικρής παρόδου, μπροστά στο πατρικό σπίτι του εκπαιδευτικού Γιώργου Κούτρα, ο οποίος είχε για δεκαετίες πολυσχιδή δράση, εκπαιδευτική, πολιτιστική, κοινωνική προσφορά την οποία τίμησε ο Δήμος Μουζακίου.

Ο δήμαρχος Λίμνης Πλαστήρα παραβρέθηκε και χαιρέτισε την εκδήλωση ονοματοδοσίας, για το σπουδαίο κοινωνικό και πολιτιστικό έργο του συγγραφέα, εκπαιδευτικού και κοινωνικού αγωνιστή Γιώργου Κούτρα, ο οποίος άφησε παρακαταθήκες στις επόμενες γενιές. Αν δεν ήταν ο Κούτρας δεν θα είχαμε το περιοδικό «Γνώση και Γνώμη», πολύτιμη τοπική επιθεώρηση Λόγου στην Καρδίτσα με εκατοντάδες άρθρα και εργασίες τοπικής Ιστορίας. Ούτε θα είχε η Καρδίτσα τον έφιππο ανδριάντα του Νικόλαου Πλαστήρα, μάλιστα δια χειρός του μεγάλου γλύπτη Τριάντη, ο οποίος απέδωσε την μορφή και την ψυχή του Πλαστήρα σε ένα λιτό και σπουδαίο μνημείο, υψηλής ιστορικής και αισθητικής αξίας. Το έργο την εποχή που έγινε ξεπερνούσε τις δυνατότητες της Καρδίτσας, αλλά ο Κούτρας πέτυχε άθλο αληθινό. Επειδή τυγχάνει να γνωρίζουμε τις δυσκολίες συλλογής χρημάτων και πόσα πέρασε ο Κούτρας διενεργώντας έρανο σε πόλεις με προσφυγικό πληθυσμό, και μόνο για αυτή του την προσφορά αξίζει κάθε τιμή. Εμείς, έτσι

για την Ιστορία, συμβολικά καταχωρούμε τον σύντομο λόγο του φιλόλογου κ. Νικολάου Κατοίκου στην «Ιστορία» διότι αληθινά αξίζει να αναδειχθεί έστω και περιληπτικά η προσφορά του και να διασωθεί από τις σελίδες η μνήμη του.

Λόγος Ν. Κατοίκου στην τιμητική εκδήλωση Γ. Κούτρα (Μουζάκι, 27-10-2024)

Αγαπητοί Μουζακιώτες, λοιποί συγγενείς και φίλοι του αείμνηστου Καθηγητή Γεωργίου Κούτρα,

Η σημερινή ημέρα μαζί με εκείνη της 19 Μαρτίου 2023 είναι οι πιο τιμητικές για τη μνήμη του Κούτρα, καθώς οι τιμές αποδίδονται εκθύμως από την αγαπημένη του γενέτειρα. Πέρυσι τον Μάρτη, στο Πνευματικό Κέντρο Μουζακίου, σύμπασα η Θεσσαλία και οι ξενιτεμένοι Μουζακιώτες, αποτελώντας ένα ασυνήθιστα πυκνό ακροατήριο, τίμησαν επαξίως τον Κούτρα με εγκάρδιες ομιλίες. Όσοι πήραν μέρος, έλαβαν δωρεάν τότε το πολυσέλιδο βιβλίο των γραπτών καταλοίπων του Κούτρα, έκδοση και προσφορά του Δήμου Μουζακίου.

Σήμερα, εδώ στο πατρικό σπίτι του Κούτρα εορτάζουμε την ονοματοδοσία της παράπλευρης οδού ως οδού Γεωργίου Κούτρα. Είναι η δεύτερη ευκαιρία τιμής, οργανωμένη από τον δραστήριο Δήμαρχο Μουζακίου κ. Φάνη Στάθη, ο οποίος είναι από τους λίγους Δημάρχους που σπεύδουν να υλοποιούν σημαντικές προτάσεις πολιτών. Με την ευκαιρία οφείλω να αναφέρω ότι το όνομα του Γεωργίου Κούτρα δόθηκε και σε οδό της Λάρισας το 2006, καθώς και σε οδό της Καρδίτσας το 2010.

Επειδή ανήκα στην εκπαιδευτική και πολιτιστική ομάδα του Κούτρα για τριάντα συναπτά έτη, μπορώ να δώσω αδιάσειστη μαρτυρία ότι στα κοινά δεν γνώρισα ως τώρα άλλον υπηρέτη τους πιο αφοσιωμένον, **πιο αποτελεσματικόν, πιο πολυσχιδή, πιο ανιδιοτελή, πιο αγωνιστικόν και πιο δοτικόν.** Η προσφορά του είναι σημαντική και πολύπλευρη. Μπορεί να χαρακτηριστεί ως εκπαιδευτική, συνδικαλιστική, κοινωνική, ιστορική, φιλανθρωπική, και κυρίως πολιτιστική· γι' αυτό δικαίως ο Κούτρας αποκαλείται «Πατριάρχης των Πολιτιστικών».

Ο τόπος μας οφείλει πολλά στον Γιώργο Κούτρα. Το 1978 μια εκλεκτή ομάδα Εκπαιδευτικών πλαισιώνει τον αγώνα του και οδηγεί την ΕΛΜΕ Καρδίτσας σε υψηλά επίπεδα αγωνιστικότητας. Ταυτόχρονα, ξεκινά και η πολιτιστική άνοδος της Καρδίτσας με όργανα την ΕΛΜΕ, τη «Λαϊκή Βιβλιοθήκη» (που επί Κούτρα δραστηριοποιήθηκε), την «Ένωση Επιστημόνων» (που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία της συντροφιάς του Κούτρα το 1982) και την «Ένωση Πολιτιστικών Συλλόγων» λίγο αργότερα (που και αυτή είναι έργο δικό του).

Ακόμη, τα «Πλαστήρεια 1983» και ο **έφιππος ανδριάντας του θρυλικού «Μαύρου Καβαλάρη»**, που κοσμεύει την ομώνυμη Πλατεία της πόλης και δείχνει την καρδιτσιώτικη ευαισθησία απέναντι στο άξιο τέκνο της Πατρίδας μας, είναι έργα δικά του. Τέλος, πολλά πρόσωπα που ρυθμίζουν σήμερα στην Καρδίτσα τα πράγματα της Αυτοδιοίκησης και της Πολιτικής, είναι αναστήματα δικά του. Αυτός έφερε στην Καρδίτσα τον Παπανούτσο, τον Κακριδή, τον Αστρονόμο Κων. Μακρή και άλλες προσωπικότητες πανελληνίου και παγκόσμιου κύρους.

Αν δεν είχε η Καρδίτσα τον Κούτρα, δεν θα υπήρχαν σημαντικοί και πρωτοποριακοί πολιτιστικοί Φορείς, όπως η Ένωση Επιστημόνων Νομού Καρδίτσας και η Ένωση Πολιτιστικών Συλλόγων Νομού Καρδίτσας με το Πανελλήνιο Φεστιβάλ Ερασιτεχνικών Θιάσων. Ούτε βέβαια θα υπήρχε και ο έφιππος ανδριάντας τού Νικολάου Πλαστήρα. Γενικώς, δεν θα μιλούσαμε για την Πολιτιστική Άνοιξη του Νομού Καρδίτσας, που άρχισε στη δεκαετία τού 1980 και διαρκεί μέχρι σήμερα.

Ωστόσο, η αδόκητη εκδημία τού Κούτρα το θλιβερό εκείνο βράδυ τής Παρασκευής 17-3-2006 προκάλεσε προβλήματα και στη λειτουργία των πολιτιστικών Φορέων: Η Ένωση Επιστημόνων περιέπεσε σε αδράνεια και έπαυσε να εκδίδει το διάσημο περιοδικό «Γνώση και Γνώμη». Η Ένωση Πολιτιστικών Συλλόγων εμφάνισε δείγματα αναξιοπιστίας. Και οι δύο Ενώσεις, αν και προκλήθηκαν κιάλας πολλάκις από τον ομιλούντα, περιέπεσαν στο αμάρτημα της αχαριστίας, καθώς δεν τίμησαν τον ιδρυτή τους Γεώργιο Κούτρα, ούτε εν ζωή ούτε μετά τον θάνατό του.

Είχα χρέος να αληθεύσω αναφορικά με το θέμα Κούτρα. Η ζωή διορθώνει τα λάθη των ανθρώπων: Σήμερα ο Κούτρας είναι τριπλά τιμημένος. Η Λάρισα (όπου ο Κούτρας δημιούργησε πολιτιστικές δομές), η Καρδίτσα και το Μουζάκι, με τις οδούς Κούτρα, προσέφεραν στις επερχόμενες γενιές αιώνια τη μνήμη τού Γεωργίου Κούτρα.

Συγχαρητήρια στον Δήμο Μουζακίου. «Αθάνατος» ας είναι ο εκλιπών φίλος μας Γιώργος Στεφάνου Κούτρας!

ΜΕ ΣΕΒΑΣΜΟ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ ΚΤΙΖΟΥΜΕ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΠΟΥ ΑΞΙΖΕΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ

Στο φύλλο 95/Μάρτιος 2024 σελ.1, της εφημερίδας «Μορφοβουνιώτικη Φωνή», δημοσιεύτηκε πρωτοσέλιδο άρθρο του Γιώργου Βασιλούλη, αρθρογράφου με πολλές θητείες και εκδοτική εμπειρία μεγάλη, με τίτλο «Ωδινεν όρος και έτεκεν μυν», ενώ σε άλλη σελίδα καταλογίζουν στο δήμαρχο ευθύνες για την διαχείριση του τραγικού κεφαλαίου του Εμφυλίου Πολέμου (1944 – 1949) και «προσβολή μνήμης νεκρών». Ο δήμαρχος κ. Παναγιώτης Νάνος επιδιώκοντας την μέγιστη δυνατή συναίνεση, χωρίς διάθεση αντιπαράθεσης, απλά παραπέμπει κάθε αναγνώστη στα κείμενα κοινωνικής διαβούλευσης, καθώς και στις αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου για το θέμα του Εμφυλίου, κείμενα τα οποία δημοσιεύσαμε σε προηγούμενα τεύχη της «Ιστορίας», προκειμένου ο αναγνώστης να βγάλει αβίαστα τα δικά του συμπεράσματα. Από το γραφείο τύπου του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα εκδόθηκε η εξής ανακοίνωση, την οποία καταχωρούμε εδώ... έτσι για την Ιστορία!

«Αντί άλλης απάντησης παραθέτουμε τα έργα του δημάρχου Παναγιώτη Νάνου για την διατήρηση της ιστορικής μνήμης, τον Πολιτισμό και το Μέλλον που μας αξίζει, ο καθένας ας βγάλει τα συμπεράσματά του:

Από την αρχή της θητείας 1/9/2019, έγιναν εκδηλώσεις με αφορμή την συμπλήρωση **60 χρόνων από την κατασκευή της Λίμνης Πλαστήρα**. Έγινε Ημερίδα για την Ιστορία της Λίμνης, Έκθεση Φωτογραφίας με σπάνιο υλικό, εκδήλωση για τους 20 πνιγέντες, κ.α.

Τον Αύγουστο του 2020 τιμήσαμε τον πιλότο Γιώργο Μπαλταδώρο: σχεδιάσαμε, υλοποιήσαμε και αποδώσαμε την ομώνυμη πλατεία, με το μαρμάρινο μνημείο, αεροσκάφος σε διπλή κλίση, πλατεία με υψηλή αισθητική, ειδική έκδοση - λεύκωμα για τον σύγχρονο ήρωα, έκθεση με τα προσωπικά αντικείμενα στο Μουσείο Πλαστήρα, για να τιμηθεί πολύπλευρα η μνήμη του.

Τον Μάιο του 2021 τιμήσαμε την επέτειο των 200 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, υψώνοντας συμβολικά την σημαία των αυτόνομων Αγράφων, στη θέση «Στεφάνι» Μορφοβουνίου, την αρχαιότερη επαναστατική σημαία της χώρας. Την ίδια χρονιά εντάξαμε το Υπαίθριο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στο Πρόγραμμα «Ελλάδα '21», ο μόνος Δήμος στη Θεσσαλία που εντάχθηκε στο πρόγραμμα με 240.000 ευρώ προϋπολογισμό.

Από το 2021 κυκλοφορεί η βμηνιαία επιθεώρηση «Ιστορήση», με θέματα Τοπικής Ιστορίας, σήμερα ο μοναδικός Δήμος στην Ελλάδα που τολμά τέτοιο εγχείρημα, παραβλέπουμε εκδηλώσεις μνήμης, ημερίδες, τιμητικά αφιερώματα, κλπ. Η Ιστορήση διατίθεται ελεύθερα από το Διαδίκτυο.

Τον Αύγουστο του 2022, με αφορμή τα 100 χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή, τιμήσαμε την μνήμη του Νικολάου Πλαστήρα, των νεκρών Βουνεσιωτών της Μικρασίας, όλων των πεσόντων ονομαστικά από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι τον Γ. Μπαλταδώρο το 2018. Δημιουργήσαμε μνημείο, ανακατασκευάσαμε την πλατεία Μορφοβουνίου, αποκαταστήσαμε την ιστορική αλήθεια στην προτομή Πλαστήρα.

Μετά από πολλά χρόνια εγκατάλειψης ανακαινίσαμε το Μουσείο Πλαστήρα στο Μορφοβούνι και αποδώσαμε νέους χώρους και το μετατρέψαμε σε Δημοτικό Μουσείο Ιστορίας.

Το 2023, με αφορμή τα 80 χρόνια από το κάψιμο των χωριών από τους Ιταλούς και Γερμανούς κατακτητές, αναγνωρίσαμε Μαρτυρικό τον Δήμο Λίμνης Πλαστήρα. Τιμήσαμε με εκδηλώσεις τα θύματα της θηριωδίας, εκδώσαμε συλλεκτικό τεύχος της «Ιστορήσης», (4/2023) φέροντας για πρώτη φορά στη δημοσιότητα σπάνιες φωτογραφίες και άγνωστα ντοκουμέντα. Δημιουργήσαμε μνημείο εις ανάμνηση του καψίματος του χωριού μας το 1943 από Ιταλούς και Γερμανούς κατακτητές, το οποίο φιλοτέχνησε ο κ. Ράινερ Φεστ, επώνυμος Γερμανός γλύπτης, εμφανής ο συμβολισμός.

Το 2023 με αφορμή τα 80 χρόνια από την έναρξη του Κατοχικού Εμφυλίου στο Βουνέσι, το 1943, επιχειρήσαμε να αποδώσουμε τα 61 ονόματα των νεκρών του Εμφυλίου, από το 1943 μέχρι και το τραγικό 1967, μέσα από ένα Μνημείο Εθνικής Συμφιλίωσης, Δυστυχώς όμως, εκλογικές σκοπιμότητες, αντιπολιτευτικοί τακτικισμοί, κομματικές αντιπαλότητες, εμπάθειες προσωπικές (εννοείται έξω από εμάς), δεν μας επέτρεψαν να ολοκληρώσουμε την τοποθέτηση των ονομάτων, τα οποία είναι έτοιμα και θα γίνουν σε εύθετο χρόνο. Άλλοι ευθύνονται για τον «μυν» άλλος χρεώνεται το αποτέλεσμα...

Το 2024, με αφορμή τα 50 χρόνια από την εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο και την συνεχιζόμενη Κατοχή σημαντικού τμήματος της πατρίδας μας, ετοιμάζουμε εκδηλώσεις, περισσότερα προσεχώς.

Υπάρχουν άλλες σπουδαίες δράσεις, όπως οι δωρεές **Βιβλιοθηκών στο Δήμο**. Σε τρία χρόνια ο Δήμος εξασφάλισε τρεις οργανωμένες βιβλιοθήκες, α) του Ελευθερίου με 1250 βιβλία, β) του Ν. Βαρδιάμπαση με 3.500 βιβλία, γ) άλλων δωρητών που θέλουν την ανωνυμία πλέον των 1.000 βιβλίων, όπως και 27 εικαστικά έργα του ζωγράφου Άρη Σαμαράκη, ο οποίος κατάγεται από το Βουνέσι. Μόνο τυχαίες δεν είναι οι δωρεές από μη Βουνεσιώτες στο Δήμο μας.

Πρόσφατα δημιουργήθηκε το Ψηφιακό Ελληνομουσείο του Μέλλοντος, όπου ήδη υπάρχουν εφημερίδες των Συλλόγων (Νεβρόπολη, Μορφοβουνιώτικη Φωνή, κ.α.) καθώς και βιβλία τα οποία διατίθενται ελεύθερα στο αναγνωστικό κοινό.

Τέλος, ως συγγραφέας ο δήμαρχος Παναγιώτης Νάνος, έχει αποδώσει στις επόμενες γενιές βιβλία με σπουδαία θέματα, από τον Ν. Πλαστήρα, βιβλίο με CD για τα κάλαντα του Βουνεσίου, βιβλίο και 2πλό CD για τον Διπλό Χορό, βιβλίο και 3πλό CD με ήθη έθιμα, τραγούδια του αρραβώνα και του γάμου, άλλα 10 CD με δημοτικά τραγούδια, βιβλίο για το μοναστήρι της Αγίας Τριάδας Βουνεσίου, παραλείπουμε ποιητικές συλλογές και βραβευμένα μυθιστορήματα, ανακοινώσεις σε συνέδρια και ημερίδες, τον σχεδιασμό του Αναπτυξιακού Σχεδίου Αγράφων, το Υπαίθριο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, θεματικά και άλλα πάρκα που αλλάζουν την περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα.

Ενδεχομένως κάποιος να πει ότι αυτά είναι «λίγα» και ισοδυναμούν με «μυνη», αλλά αν αναγνωριστεί ότι διοικήσαμε κάτω από αντίξοες συνθήκες, με κορονοϊούς και «Ιανούς», με «Ντάνιελ», με καθιζήσεις χωριών και οικισμών, με καταστροφές απίστευτες. Ποτέ ο τόπος μας δεν γνώρισε τόσες καταστροφές σε ειρηνική περίοδο, μόνο σε πολεμικές καταστάσεις. Αυτά... για την Ιστορία!

(Γραφείο Τύπου Δήμου Λίμνης Πλαστήρα).

Θεατρική Ομάδα «ΟΜ» του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα: 4 χρόνια – 12 παραγωγές, αθέατος πολιτιστικός άθλος & προσφορά στα Πολιτιστικά

Η Θεατρική Ομάδα «ΟΜ» του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα ιδρύθηκε την άνοιξη του 2021, εν μέσω covid 19, οι πρώτες συναντήσεις γίνονταν σε υπαίθριους χώρους, όπως το ανοιχτό θέατρο της Μητρόπολης, η αναρρυθμιστική Λίμνη στο Μοσχάτο, αργότερα στο σπίτι του σκηνοθέτη κ. Β.Ντούλια. Αποτελείται από ερασιτέχνες ηθοποιούς, δραστηριοποιείται κυρίως το καλοκαίρι στα χωριά της Λίμνης Πλαστήρα, με την οικονομική στήριξη του Δήμου κ.α. βοήθεια. Στόχος, η προώθηση του Θεάτρου, του Λόγου, της Τέχνης, μέσα από ποιητικές εκδηλώσεις που υπηρετούν την τοπική ιστορική μνήμη, το Πνεύμα, τον Πολιτισμό. Συντονίστρια και βασικό μέλος της Ομάδας και διοικητική μέριμνα, η Γιάννα Ποδηματά, (σήμερα αντιδήμαρχος Πολιτισμού – Τουρισμού - Αθλητισμού), σκηνοθέτης και ψυχή της ομάδας ο Βασίλης Ντούλιας και πολλοί ερασιτέχνες ηθοποιοί οι οποίοι θα αναφερθούν ονομαστικά πιο κάτω.

Αν και έχει μόλις 4 χρόνια στο ενεργητικό της, έχει παρουσιάσει σπουδαίο καλλιτεχνικό έργο, που ξεπέρασε κάθε προσδοκία. Η θεατρική ομάδα «ΟΜ» με δώδεκα (12!) παραγωγές, υποστήριξε όλες τις πρωτοβουλίες του Δήμου στα αφιερώματα Τιμής και Μνήμης που οργανώνει κάθε έτος. Στα 4 χρόνια έχει παρουσιάσει σημαντικές θεατρικές παραστάσεις, κωμωδίες και δράματα, μονόπρακτα με ιστορικά και άλλα θέματα μουσικο-ποιητικές performances, δεν αναφέρουμε παρουσιάσεις βιβλίων, κ.α. Συνοπτικά:

Το καλοκαίρι του 2021

έτος εθνικού ιωβηλαίου 200 ετών από την Επανάσταση του 1821, ο Δήμος Λίμνης Πλαστήρα οργάνωσε πολλές εκδηλώσεις, η «ΟΜ» παρουσίασε τις εξής παραστάσεις:

Α) Ποιητικό αναλόγιο για την «Ελευθερία», με ποιήματα επωνύμων ποιητών για το 1821.

Β) Το γνωστό θεατρικό μονόπρακτο ο «Ματρόζος», έχει ως θέμα την μοίρα των λαϊκών αγωνιστών του 1821, όπως ο Σπετσιώτης Αλέξανδρος ή Λέκκας, γνωστότερος ως Ματρόζος, μαχητής σε ναυμαχίες και παράτολμος πυρπολητής, πέθανε το 1868 φτωχός και αγνοημένος.

Ε) Συμμετείχε σε μουσικοποιητική παράσταση διάρκειας 2,5 ωρών, με Λόγο, Ποιήματα, δημοτικά και λαϊκά τραγούδια, με θέμα τους εθνικούς αγώνες και τους ήρωες του 1821.

Γ) Η «Κοιμωμένη των Αγράφων», διασκευή σε θεατρικό μονόπρακτο του Βαγγέλη Ντελή με θέμα τοπικό μύθο.

Δ) απαγγελίες ποιημάτων την «2η Συνάντηση Ποιητών Λίμνης Πλαστήρα», πλαζ Πεζούλας Ιουνίου 2021.

Το καλοκαίρι του 2022,

Στο πλαίσιο εκδηλώσεων τιμής και μνήμης της Μικρασίας, της προσφυγιάς και όσων χάθηκαν σ' εκείνη την ασύλληπτη καταστροφή, παρουσιάστηκε επετειακό έργο «Το Κορίτσι της Σμύρνης». Συλλογικό μυθιστόρημα από μαθητές του 1ου Πειραματικού ΓΕΛ Καρδίτσας, σε θεατρική διασκευή του φιλολόγου και συγγραφέα κ. Βαγγέλη Ντελή και σκηνοθεσία του Βασίλη Ντούλια.

Μέσα από τις θύμησες δύο ηλικιωμένων συμπολεμιστών, (τους οποίους υποδύθηκαν ο Β. Ντούλιας και ο Γ. Κουτής), ξετυλίγεται η ερωτική ιστορία ενός Έλληνα φαντάρου από το Μεσσηνικόλα (Κ.Μπαλιάς) και του «κοριτσιού της Σμύρνης» (Νικολέτα Βασταρούχα). Έμμεσα έρχονται ιστορικά στοιχεία και γεγονότα της εποχής, ενώ η κορύφωση του δράματος έρχεται μέσα από το θάνατο του κοριτσιού, το οποίο ταυτίζεται με την καμένη Σμύρνη.

Κατά τη διάρκεια και στο τέλος της παράστασης ακούγονται τραγούδια σχετικά με την Μικρασία, με πρόγραμμα λαϊκό – ρεμπέτικο πρόγραμμα με τους καλλιτέχνες Άρη Φαλιάγκα, Ρίτσα Πέτσα και Ηλία Κοντοστέργιο στο

τραγούδι, συνοδευόμενοι από τους μουσικούς Ναπολέοντα Μουλιάκο (μπουζούκι), Δημήτρη Μιαρίτη (πλήκτρα), κ.ά. Θεατρικοί διάλογοι, αφήγηση, εικόνες, ζωντανή μουσική, το πάθος των ερασιτεχνών, ήταν στοιχεία μιας ζωντανής θεατρικής παράστασης που δεν υστερούσε σε τίποτα από τις επαγγελματικές σκηνές.

Το καλοκαίρι του 2023,

η «ΟΜ» παρουσίασε δύο κωμωδίες - μονόπρακτα με θέμα τις σχέσεις ζευγαριών και τους εξωσυζυγικούς έρωτες:

Α) Ο «Λυχνοστάτης» του Ιωάννη Αικατερίνη, μονόπρακτη κωμωδία σε έμμετρο λόγο, που παρουσιάστηκε για πρώτη φορά κυριολεκτικά σε πανελλήνιο και παγκόσμιο επίπεδο, εύρημα και επιλογή του σκηνοθέτη Βασίλη Ντούλια. Κωμωδία σε έμμετρο λόγο, γεγονός που κάμει την παράσταση ακόμη πιο ενδιαφέρουσα, το έργο αν και γράφτηκε πριν από 100 χρόνια δεν παρουσιάστηκε ποτέ! Για πρώτη φορά το έργο παίχθηκε (7/8/2023) βράδυ στην πλατεία του Μεσενικόλα, μετά στο υπαίθριο θέατρο Πεζούλας και το Μοσχάτο. Στους ρόλους των ζευγαριών ο κ. Βασίλης Ντούλιας με την κ. Ευανθία Γκαραγκούνη και ο κ. Γιάννης Κουτής με την κ. Νικολέτα Βασταρούχα.

Β) Το δεύτερο έργο ήταν τα «Θρύψαλα», μονόπρακτη κωμωδία του Γιώργου Σκούρτη με ζευγάρι τον κ. Βασίλη Σταύρου και την κ. Ιωάννα Ποδηματά, αντιδήμαρχος Πολιτισμού – Τουρισμού, υπεύθυνη της Θεατρικής Ομάδας. Οι ηθοποιοί αν και ερασιτέχνες, δεν είχαν να ζηλέψουν σε τίποτα από τις επαγγελματικές παραστάσεις και απέδωσαν τους ρόλους τους με εξαιρετική επιτυχία, σκορπίζοντας άφθονο γέλιο στους θεατές, ενώ όσοι γνωρίζουν τα πρόσωπα γελούν και μόνο στην ιδέα του ζευγαριού!

Γ) Η 3η παραγωγή ήταν ποιητικό αναλόγιο με θέμα την αξία της έννοιας «ειρήνη», ποιήματα και σχολιασμός, αφιερωμένη η παραγωγή για τα 80 χρόνια από το διπλό κάψιμο των χωριών του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα από Ιταλούς (Ιούνιος 1943) και Γερμανούς κατακτητές (Νοέμβριος 1943) και τις εκτελέσεις αμάχων.

Το καλοκαίρι του 2024 η «ΟΜ» παρουσίασε:

Α) Την Μουσικο - Ποιητική σπονδυλωτή παράσταση (performance) με τίτλο «Αν δεν μου 'δινες την Ποίηση Κύριε», (στίχος του Νικηφόρου Βρεττάκου) για πολλούς λόγους εξαιρετική δουλειά με υψηλή ποιότητα. Η μουσικοποιητική παράσταση δόθηκε στο Θέατρο Πλαζ Πεζούλας, στην πλατεία του Μεσενικόλα, στο Κρυονέρι και το Μορφοβούνι.

Β) Συμμετείχε σε μουσικο-ποιητική παράσταση την πρώτη Θερινή πανσέληνο (22/6/2024) διαβάζοντας ποιήματα εμβόλιμα στη συναυλία Jazz του διεθνούς καλλιτέχνη σαξοφωνίστα μουσικού, καθηγητή ΕΚΠΑ και ποιητή Δημήτρη Βασιλάκη, στον χώρο εκδηλώσεων «Παντελής Σαμπαλιώτης» του Υπαίθριου Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, στη θέση «Στεφάνι» Μορφοβουνίου.

Γ) Η 3η παραγωγή ήταν ποιητικό αναλόγιο στις εκδηλώσεις του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα «Μνησιπήμων Πόνος», αφιερωμένες στην Κυπριακή Τραγωδία. Επιλέχθηκαν ποιήματα από Κύπριους ποιητές που αναφέρονται στην εισβολή (1974) των Τούρκων στη μεγαλόνησο, την συνεχιζόμενη κατοχή και τον αγώνα για δίκαιη λύση του Κυπριακού Προβλήματος.

Οι παραστάσεις πραγματοποιήθηκαν σε διάφορα χωριά του Δήμου, όπως ο Μεσενικόλας, η Πεζούλα και το Μοσχάτο, και έτυχαν θερμής υποδοχής από το κοινό.

Η Θεατρική Ομάδα «ΟΜ» αποτελείται από ερασιτέχνες ηθοποιούς, οι οποίοι με το πάθος και την αφοσίωσή τους προσφέρουν υψηλής ποιότητας παραστάσεις, συμβάλλοντας σημαντικά στην πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής.

Τα πρόσωπα της Θεατρικής Ομάδας «ΟΜ» 2021 - 2024:

Στα 4 χρόνια πραγματικής δημιουργίας, ο θίασος υποστηρίχθηκε από ερασιτέχνες ηθοποιούς και πνευματικούς δημιουργούς από τα παραλίμνια χωριά και την πόλη της Καρδίτσας. Κάποιοι συμμετείχαν σε περισσότερες από μία παραγωγές, άλλοι αποχώρησαν κάποια στιγμή, οι περισσότεροι συνεχίζουν με κέφι! Οι εραστές της Τέχνης του Θεάτρου που συμμετείχαν στην Θεατρική Ομάδα «ΟΜ» το διάστημα 2021 – 2024 έχουν ως εξής:

Βασίλης Ντούλιας, ο εμπυχωτής της ομάδας, σκηνοθέτης και ηθοποιός, αν και ερασιτέχνης, εργάζεται με επαγγελματικό ζήλο, αφοσίωση, προσπαθώντας για το καλύτερο! Στο ρόλο του βοηθού σκηνοθέτη, η κ. Γιούλη Τριανταφύλλου.

Σε μεγάλους και μικρούς ρόλους οι ηθοποιοί:

Βασίλης Σταύρου, Ουρανία Ποδηματά, Γιάννα Ποδηματά, (Μεσενικόλας).

Μπαλτά Ισμήνη, Μπαλτάς Κώστας, Κοντοστέργιος Σεραφείμ (Μορφοβούνι).

Γιάννης Κουτής και Κώστας Κουτής (Λαμπερό).

Ευανθία Γκαραγκούνη, (Μοσχάτο), Βάσω Τσούλα (Κρυονέρι)

Νικολέτα Βασταρούχα, Γιούλη Μπατζιά, Μαρία Κουτσικάκη, Παναγιώτου Γιώργος

Κείμενα – Θεατρική προσαρμογή: Βαγγέλη Ντελής, φιλόλογος & συγγραφέας

Μουσική: Γιούλη Αγιώτη (Καρδίτσα), Διαμαντής Χρίστος (Φυλακτική),

Τραγουδισαν: Στέφανος Κατσακιώρης (Δημοτικά) και Ηλίας Κοντοστέργιος (Λαϊκά)
(Μορφοβούνι), Ντάλης Ιάσων (Καρδίτσα).

Τεχνική υποστήριξη: Γιώργος Γκαραγκούνης και Δημήτρης Κουτσόπουλος.

2021

2022

2023

2024

Σας ευχαριστούμε!
Θερμά συγχαρητήρια σε όλους! Πολλές ευχές για καλή και δημιουργική συνέχεια!

«Ιστορία»

Λησμονημένες λέξεις & εκφράσεις με ιστορικό περιεχόμενο

γράφει ο Παναγιώτης Νάννος

«Μας αλαμάνσι για τα καλά, θα μας αλαμανίσει»

Στα Αγραφιώτικα χωριά και την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας, στη Δυτική Μακεδονία και την Δυτική Ελλάδα, υπάρχει η φράση «Μας αλαμάνσι για τα καλά», ήτοι μας έκανε άνω κάτω, μας αναστάτωσε για τα καλά. Ομοίως οι Σαρακατσάνοι έλεγαν με φόβο ότι «Θα ρθει να μας αλαμανίζει θα μας ανακατέψει, θα κάνει φασαρία».

Αλαμανιά είναι εικόνα καταστροφής που αφήνει πίσω του κάποιος και το ρήμα **αλαμανάω** σημαίνει ανακατεύω, κάνω φασαρία, αναστατώνω, κάνω άνω κάτω έναν τόπο. Στην κοινότητα Λαμπερού Λίμνης Πλαστήρα, στα σύνορα με την κοινότητα Καστανιάς, υπάρχει το τοπωνύμιο **αλαμανιά**, όπου σήμερα υπάρχει βρύση μικρή.

Η φράση ανάγεται στα χρόνια των Σταυροφοριών και τις ζημιές που προξένησαν οι σταυροφόροι οι οποίοι περνώντας από τα χωριά, αναστάτωσαν τις κοινότητες αρπάζοντας με την βία όσα είχαν ανάγκη και ετυμολογικά συνδέεται με το φράγκικο *alleman*, που σημαίνει Γερμανός, ήτοι οι Γότθοι σταυροφόροι.

Σύμφωνα με το Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης, αλαμανιά σημαίνει κλοπή, βίαιη αρπαγή πραγμάτων, συμπεριφορά αλαμάνου: "Τούρκοι κι Αλαμάνοι" (Γερμανική φυλή).

Πηγή: Λεξικό Λευκάδας, <https://lexikolefkadas.gr>

Γνωριμία με ποιητές του τόπου μας

Γράφει ο Παναγιώτης Νάννος

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΟΙΗΤΕΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ:

Δ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑΣ και Ε. ΠΡΑΝΤΖΟΥ

Ένα από τα αθέατα ελλείμματα στη μικρή και μεγάλη μας Πατρίδα, είναι ότι δεν αφήσαμε περιθώρια στους πνευματικούς ανθρώπους να ακουστεί δημόσια ο λόγος τους. Με εξαίρεση ίσως ορισμένους επωνύμους πνευματικούς δημιουργούς, οι άλλοι διαβιούν στη χώρα της ιδιωτέουσας, αναγκαστικά. Ιδιαίτερα δε η Ποίηση έχει περιορισμένο αναγνωστικό κοινό και η ποιητική δημιουργία των ανωνύμων είναι γνωστή σε περιορισμένο κύκλο ανθρώπων. Ως «Ιστορία» θεωρούμε καθήκον μας να προβάλλουμε την τοπική Γραμματεία σε όλα τα επίπεδα, συνεισφέροντας στην ανάδειξη της «πνευματικής βιοποικιλότητας» σε όλα τα επί-

πεδα. Στο παρόν τεύχος παρουσιάζουμε δύο ποιητές από την Καρδίτσα, τον ιατρό **Δημήτρη Κουντουρά** και την κ. **Ελένη Πράντζου**, η οποία συχνά διαμένει στη Νεράϊδα Λίμνης Πλαστήρα:

Ο Δημήτρης Κουντουράς γεννήθηκε το 1968 στην Καρδίτσα. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και είναι παθολόγος ηπατολόγος, με σημαντικές μεταπτυχιακές σπουδές, καθώς και με ερευνητική και εκπαιδευτική δραστηριότητα.

Ζει και εργάζεται στην Αθήνα, συνεργαζόμενος με μεγάλες Ιατρικές Μονάδες, με έμφαση στην Κλινική Ιατρική και την Τριτοβάθμια Διάγνωση και Θεραπεία. Έχει επίσης σημαντική εργασιακή εμπειρία στα αντικείμενα της Ψυχιατρικής και της Ασφαλίστικης Ιατρικής. Διαβάζει και γράφει ποίηση από πολύ νεαρή ηλικία, αλλά είναι η πρώτη φορά που δημοσιεύει ποιήματά του, μετά από σαράντα τέσσερα χρόνια εσωστρέφειας ή προπαρασκευής.

Χαιρετισμός για ανάγνωση πριν το ποίημα: «Να πας»,

Κώστας Παπαϊωάννου Φιλολόγος

"Ο Τσέχωφ, γιατρός και αυτός και βέβαια, μεγάλος Ρώσος συγγραφέας, έλεγε με χιούμορ ότι η Ιατρική ήταν η νόμιμη γυναίκα του και η Λογοτεχνία η ερωμένη του. Όταν τον κούραζε η πρώτη, εύρισκε παρηγοριά κι αγάπη στην άλλη! Έχουν, φαίνεται αυτήν την πετριά κάποιοι ευαίσθητοι γιατροί, όπου γης, και κάνουν τέτοια άλματα, βασανιστικά ίσως γι' αυτούς, ευφρόσυνα όμως για μας που γευόμαστε και απολαμβάνουμε την ανθρώπινη ουσία τους και στην άσκηση του λειτουργημάτων τους αλλά και σε πιο μοναχικές ώρες, όταν με τα γραπτά τους ταράζουν τα έγκατά μας χαρίζοντάς μας παρηγοριά και βάλαμο στην ψυχή με την Τέχνη τους.

Ο Κουντουράς άργησε λιγάκι να μας δείξει αυτήν την ευαίσθητη πλευρά του απευθυνόμενος (ζηλότυπα;) εις εαυτόν. Παλεύοντας όμως χρόνια με τα φαντάσματά του, όπλισε τον λόγο του με το απόσταγμα της πείρας μια ζωής, χαρίζοντάς μας σίχους φαινομενικά ανάλαφρους και ουσιαστικά βραδυφλεγείς. Μετά ακολουθεί η έκρηξη. Ακούστε το "Να πας".

Όταν τελειώσει η εκδήλωση και μείνετε μόνοι, ίσως νιώσετε τι θέλω να πω..."

**Κριτικό σημείωμα: Δημήτρης Κουντουράς, Προσωπική επιστολή,
Εκδόσεις Περισωμένη, Σύγχρονη ελληνική ποίηση, αρ. 57**

Γράφει ο φιλόλογος Γιάννης Τσισιόπουλος.

Να μια ποιητική συλλογή που δοκιμάζει τη λογοτεχνική θεωρία και κριτική, ανοίγοντας ζητήματα που ως πρώτη αντίδραση προκαλούν την περιγραφή της ως «ιδιάζουσας». Στην περίπτωση του νέου αυτού ποιητή, πέφτεις —με ασυνήθιστη συχνότητα— σε ποιητικές συνθέσεις περίεργες, που δεν τις αντιλαμβάνεσαι όμως σαν τέτοιες· γιατί, όπως επισημαίνει Μπόρχες, τα σπουδαία πράγματα στην ποίηση δεν φαίνονται περιέργα, φαίνονται αναπόφευκτα. Κι αυτό το αίσθημα του αναπόφευκτου ο Κουντουράς το καταφέρνουμε έναν γλωσσικό κρατυλισμό, όπου μορφή και νόημα, σημαίνουν και σημααινόμενο συγχωνεύονται με τρόπο απόλυτο και οριστικό.

Να μια ποιητική συλλογή ελεύθερη από «ποιητισμούς», από προσποίηση, μανιέρα ή φτιασίδι, που καμώνονται την ποιητικότητα. Ο Κουντουράς φαίνεται να έχει ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς του με τα δικαιώματα της Μορφής, και ξέρει να της δώσει εκείνη τη φόρμα που υπηρετεί κάθε φορά κατάλληλα την ποιητική του αφήγηση.

Να μια ποιητική συλλογή, από την οποία απουσιάζει η επιτηδευμένη σκοτεινότητα, η δυσκολία για τη... δυσκολία, που σε άλλες περιπτώσεις ποιητών ταλανίζει συχνότατα, ως παραποίηση, τόσο τον ίδιο τον (ανασφαλή) συγγραφέα, όσο και τον καλόβουλο αναγνώστη...

Διαβάζοντας την «Προσωπική Επιστολή», ξεδιπλώνονται μπροστά μας η περιπέτεια της ανθρώπινης αδυναμίας («Ένα ελάχιστο σημάδι χρόνου είσαι»), η ειρωνεία της ανθρώπινης κατάστασης («Άν θές νά ζήσεις/ πρέπει νά θές νά ξοδευτείς»), η αβάσταχτη έκπληξη της ζωής («Ζωή χαμένη, αν τή μετρήσεις στην αρχή/ ζωή γραμμένη, αν τή ζήσεις απ' τὸ τέλος.»). Τα ποιήματά του αποκαλύπτουν πτυχές και αλήθειες της ποικίλης ανθρώπινης ψυχικής μορφολογίας και της συμπεριφορικής εκδήλωσής της.

Στο ποιητικό οικοσύστημα της Προσωπικής Επιστολής, η πείρα και η άποψη ζωής που διαχέεται διακριτικά, σου επιτρέπει να αναγνωρίζεις εύκολα τα ανθρώπινα πάθη, μπορεί να σε βοηθήσει στην κατανόηση των ανθρωπίνων και να σου υποδείξει ότι τίποτα δεν μπορεί να συγκριθεί με την Αγάπη και την έκφρασή της: με ένα χάδι τρυφε-

ρό, μια αγκαλιά κι ένα βλέμμα. Αυτή είναι η γλώσσα που καταλαβαίνει ο ποιητής: η γλώσσα της αγάπης, το χάδι, η τρυφερότητα, το καθάριο βλέμμα· τα πιο φυσικά, τα πιο πρωτόγονα, δηλαδή, εργαλεία της ανθρώπινης επικοινωνίας και συνάφειας. («Νοσταλγώ τα χρόνια που καταλάβαινα μόνο τα χάρδια και τα βλέμματα»).

Έπειτα, αναφύεται επίμονο το αίτημα της επικοινωνίας («Βρήκα χρόνο για να σου γράψω /δὲ βρήκα ὅμως χρόνο για να σε ζήσω.») Είναι πολύ κρίσιμο στα πρώτα αυτά ποιήματα, το αίτημα για επικοινωνία, για συνάντηση, αληθινή μετοχή και κοινωνία.

Επιλέγω –δύσκολα είναι αλήθεια– δύο στιγμές της συλλογής μας:

Πρώτη: το «ΣΠΟΥΔΑΙΟΣ ΛΟΓΟΣ» («Έλα, σου έβαλα να φας/ σου έστρωσα να κοιμηθείς») Σε πόση ποίηση μετέχουν αυτές οι δύο κυριολεξίες. Πόση μεταφορικότητα απελευθερώνουν!

Δεύτερη: το «ΟΝΕΙΡΑ ΓΛΥΚΑ», στο οποίο απαντά η ειρωνική γραφή, που πλέκει αριστοτεχνικά τη δραματική ειρωνεία με τον σαρκασμό και τον αυτοσαρκασμό, για να ακούσουμε τελικά καθαρά τον λόγο της μάνας, στο μεταίχμιο της ζωής και του θανάτου, στον μέγα αποχωρισμό, ως πράξη ζωής, με μια ευφάνταστη συναισθησία της θείας κοινωνίας ως ήχου: «Η αγάπη μόνη ομόλογος φωνή της κύκλιας φύσης μας/ ζώσα εμπειρία ύπαρξης/ η άμεση συνάφεια, ως Φύση/ ως μητέρα που υπόσχεται: Όνειρα γλυκά!»

Να μια ποιητική συλλογή, λοιπόν, τα ποιήματα της οποίας μετατρέπονται σε αλληπάλληλες προκλήσεις για τον αναγνώστη της: τον ξέρουν, τον ελέγχουν, τον δοκιμάζουν, του μιλάνε για τον άνθρωπο που έχει μέσα του, για τη ζωή που ζει και για τη ζωή που δεν ζει («Χαμένος χρόνος είναι ο χρόνος που δεν έγινε δικός σου»), τον καλούν να πει έστω και με δικά του λόγια, «Τι όμορφη που είναι η ζωή!», να απαντήσει θετικά στο μεγαλύτερο δικαίωμά του, να μην προστατευθεί, να εκτεθεί, μήπως καταφέρει, τελικά, να νιώσει ζωή που θα έχει σοβαρούς λόγους να εκτιμά.

Δημητρίου Κουντουρά «Προσωπική Επιστολή», ποιητική συλλογή.

Παρουσιάζει ο Φιλολόγος Νικόλαος Κατοίκος

Πριν από λίγον καιρό έλαβα ένα ανέλπιστο δώρο, την πρώτη τυπωμένη ποιητική συλλογή τού παλαιού μου μαθητή στο 4ο Λύκειο Καρδίτσας Δημήτρη Κουντουρά, με τα παραπάνω στοιχεία. Γράφω «ανέλπιστο» δώρο, διότι γνωρίζαμε βέβαια ότι ο Δημήτρης ήταν άριστος μαθητής, ότι σπούδασε Ιατρική και ότι διαπρέπει ως Γιατρός και Ερευνητής στην Ηπατολογία στην Αθήνα. Δεν γνωρίζαμε όμως ότι «διαβάζει και γράφει Ποίηση από πολύ νεαρή ηλικία». Γι' αυτό, η διάκρισή του και στην Τέχνη τού λόγου μάς συγκινεί ιδιαίτερα. Όλες λοιπόν οι διακρίσεις έχουν μια προΐστορία. Μόνο που αυτή γίνεται γνωστή αργότερα.

Η εν λόγω κομψή έκδοση των 87 σελίδων (σε σχεδιασμό τού εκδότη Σωτήρη Ζ. Φασούλα) περιλαμβάνει 54 ποιήματα. Από αυτά τα περισσότερα ακολουθούν «νεωτερική» (μοντέρνα) γραφή, και μόνο λίγα είναι γραμμένα σε «παραδοσιακή» γραφή (όπως εκείνα των σελίδων 19, 35, 66, 67), με ωραίους ομοιοκατάληκτους στίχους.

Όλα τα ποιήματα εκφράζουν οράματα υψηλής ηθικής. Η ποιητική σκέψη τού Δημήτρη προβληματίζει βαθιά τον αναγνώστη. Είναι σε αυτά διάχυτες: η υπαρξιακή αγωνία, η αδημονία για τη διάπραξη του αγαθού, ακόμη και η δηκτική ειρωνεία (όπως σε εκείνα των σελίδων 26 και 35), η οποία αποσκοπεί προς το καλύτερο.

Οι συλλήψεις τών θεμάτων είναι πρωτότυπες και οι τίτλοι τών ποιημάτων είναι πετυχημένοι, όντας σύντομοι, περιεκτικοί και ανταποκρινόμενοι στο νόημα των ποιημάτων. Τα μυθολογικά και άλλα σύμβολα, καθώς και η γνώριμη πολυσημία τού μοντέρνου ποιητικού λόγου δίνουν νέες διαστάσεις στην αισθητική απόλαυση του αναγνώστη. Ο προϊδεασμένος αναγνώστης περιμένει από την Ποίηση καλλιεργημένη γλώσσα (με ακρίβεια και εντέλεια), και αυτή τη γλώσσα τη βρίσκει με πρόσθετη ευχαρίστηση στα ποιήματα του Δημήτρη Κουντουρά.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΙ ΣΤΙΧΟΙ ΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

1. Αντιστέκομαι στη σύμπτωση που φιλοδοξεί να γίνει μοίρα· / στο λάθος που θέλει να λέγεται δικαίωμα·/ στο λίγο που μισεί το πολύ·/στο πολύ που περιφρονεί το άπειρο (σ.7).

2. Μεγάλη βλάβη είν' η ζωή και μακροχρόνια./Το πιο καλό σου εργαλείο, η υπομονή./Το δυνατότερο, η αγάπη (σ.29).

3. Πέτρες ταΐσαν τα παιδιά τους/ και τά 'βαλαν να κοιμηθούνε./ Κι είναι ανάλαφρη η καρδιά τους που πια δεν κλαίνει, δεν μιλούνε (σ.35).

4. Πώς μπόρεσα να ζήσω τόσα χρόνια/ χωρίς ούτε ένα λουλούδι; (σ.49).

5. Η δόξα μνήματα γεμίζει/ κι αδειάζει αγκαλιές (σ.50).

6. Μην πας για ύπνο με καημό./Αλλιώς, αυτόν θα βρεις και πάλι, όταν ξυπνήσεις (σ.52).

7. Εμένα δεν με τρώει σαράκι για το πού βρίσκομαι./Σαράκι έχω για το εκεί απ' όπου λείπω (σ.55).

8. Να υπηρετείς, αυτό είναι νιότη./Να υπηρετείσαι, είναι γεράματα (σ. 61).

9. Κι αν τίποτε δεν έχεις, για να δώσεις,/ολόκληρος να μάθεις να προσφέρεις:/στη δουλειά, στα παιδιά, στο δίκιο, στην αγάπη, στη χαρά (σελ. 61)

10. Μπορείς να φανταστείς/ τί πάει να πει ο κόσμος άδειος;/Σε τέτοιο κόσμο μ' άφησες (σελ. 71).

11. Τί θ' απογίνει ο φθόνος/ ανάμεσα σ' αυτούς που έχουν/και σ' αυτούς που τίποτα δεν έχουν; (σελ. 74).

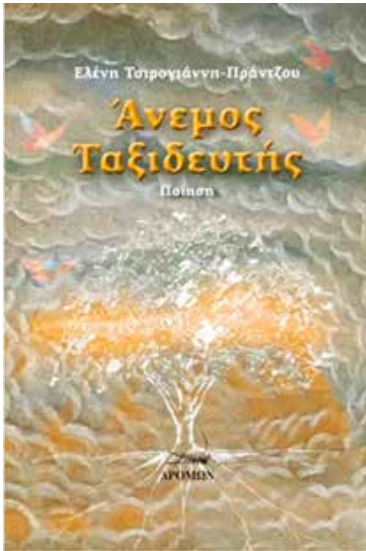

Η **Ελένη Τσιρογιάννη Πράντζου** είναι ποιήτρια, στιχουργός, συγγραφέας και εικαστικός. Γεννήθηκε, ζει και εργάζεται στην Καρδίτσα. Δημοσιεύει στον τοπικό Τύπο της Καρδίτσας, όπως και σε Αθηναϊκές εφημερίδες, διάφορα άρθρα της. Απέσπασε το βραβείο ΦΕΙΔΩΝ για το ποίημά της ΦΥΣΑΕΙ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ από την ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΑ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ. Είναι εκπρόσωπος στη ΔΙΕΘΝΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΙΛΩΝ

ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ (ΔΕΦΝΚ) στην ΚΑΡΔΙΤΣΑ. Επίσης, είναι μέλος της Πανελλήνιας Ένωσης Λογοτεχνών (ΠΕΛ). Το πρώτο βιβλίο της έχει τίτλο: ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΜΟΥ (εκδόσεις Λύχνος), εμπεριέχει στίχους τραγουδιών και το μελοποιημένο ποίημα «Νεράιδα», που μιλά για το μαγεμένο θέρετρο που βρίσκεται στη Λίμνη Πλαστήρα του νομού Καρδίτσας. Συμμετείχε με ποιήματά της σε 20 Ανθολογίες Σύγχρονης Ποίησης. (Πηγή: "Εκδόσεις Δρόμων", 2023).

«Άνεμος Ταξιδευτής», Ελένη Τσιρογιάννη – Πράντζου,

γράφει η Όλγα Καλύβα, στο Βιβλιο – net, 8.11.2024

Κάθε φορά που λυσομανάει ο αγέρας και βαριανασαίνει σιμά στα παραθυρόφυλλα του νου και της καρδιάς των ανθρώπων, συλλογίζομαι πως δε γίνεται παρά να είναι ο «ΑΝΕΜΟΣ ΤΑΞΙΔΕΥΤΗΣ», ο άνεμος που αντί να ξεσηκώνει τα χαμόκλαδα και να ανταριάζει τη ζήση, μάς επιτρέπει να παρασυρθούμε στον τρυφερό και ελπιδοφόρο «Χορό του δρόμου». Ως οι πραγματικοί χορευτές έτσι κι «Εμείς οι χορευτές του δρόμου θα συνεχίσουμε με ελπίδα να σας καλούμε... χορεύοντας» γράφει η ποιήτρια Ελένη Τσιρογιάννη – Πράντζου στέλνοντας στους αναγνώστες της μια συνειδητή κατάθεση ψυχής, μια διττή εξομολόγηση για το κοινωνικό γίνεσθαι μα και για του έρωτα την όψη.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου της: «Κοινωνίας όψη» η ποιήτρια διαβαίνει τα «Μονοπάτια της ζωής» της και εκφράζει απερίφραστα την επιθυμία και τη βούλησή της να μιλήσει με ανοιχτή καρδιά και καθαρό μυαλό για ανθρώπους ιδιαίτερους, για ανθρώπους με μεράκι, για «όλους αυτούς τους εκλεκτούς, χαρισματικούς, μοναδικούς κι ευαίσθητους που επιμένουν να εκρήγνυνται σαν κρατήρες ηφαιστείων, αλλάζοντας τους μικρόκοσμούς στον ωκεανό της παγκόσμιας αδελφότητας», να μιλήσει για αυτούς που με την ενεργή τους θέση και στάση, με όραμα και δύναμη θα κατορθώσουν να μεταβάλλουν τις μικρογραφίες του κόσμου μας και αναγεννώντας τον από τις στάχτες του, από την αρχή θα δημιουργήσουν τη νέα του καλύτερη δομή.

Με μια ποίηση καθαρά υπαρξιακή, με έναν έκδηλο λυρισμό και μια βαθιά συναισθηματική πινελιά ανελλιπώς σε κάθε στίχο των ποιημάτων της παιδεύει τους αναγνώστες της, καθώς κι εκείνη παιδεύεται με έντονους προβληματισμούς πάνω σε ανυπέριθτες πανανθρώπινες αξίες που τείνουν να αλλοιωθούν, να παραποιηθούν και να χαθούν ανεπιστρεπτή μέσα στην πολυπολιτισμική κοινωνία και την παγκοσμιοποιημένη εποχή που έχουμε κληθεί όλοι μας να ζήσουμε και να επιβιώσουμε.

Ιδιαίτερα αυθεντική και υπέρ το δέον ειλικρινής η κ. Τσιρογιάννη – Πράντζου μέσα από τη γλαφυρότητα των στίχων της αποκρυσταλλώνει με διαύγεια την προσωπική θέαση της για τη ζωή και την αναζήτηση ενός καινού κόσμου. Καθιστά τον εαυτό της πολέμιο της απατηλότητας και αλληλεπιδρά με τους αναγνώστες της στο τεντωμένο σχοινί που καλείται και... αποκρυπτογράφημα ψυχής: αυτή είναι η ποίησή της! Μια «Μάνα» που χάθηκε για πάντα κι ο θρήνος της κόρης της γλυκύς της αντάμωσης καημός και διακαής πόθος, σε μια έστω και ανεπαίσθητη στιγμή, για μια έστω και στερνή ζεστή αγκάλη μα συνάμα και παντοτινή γιομάτη «με μύρα και θυμίαμα, γιασεμιά, κρίνα και ρόδα ολάνθιστα...», το ξερό το χέρι το ροζιασμένο μιας γιαγιάκας, μοναδικός καθοδηγητής και αλάνθαστος βοηθός, παρηγοριά στην «Εκ βαθέων επαφή» της με ένα παραμύθι ατέλειωτο και νεραϊδίσιο. Είναι ακόμη μια «Έκθεση ζωής»!

Με μια καθηλωτική στα στιχουργήματά της απλότητα και λιτότητα ουχί στα συναισθήματα ουχί στην έμπνευση μα στο ατελές κι άνευ ποιότητας, με μια δυνατή και ανυπέρβλη μεστότητα καθώς και με μια συνειδητή εναπόθεση καίριων μηνυμάτων που προκύπτουν μέσα από την ατέρμονη πάλη της ενάντια στο σαθρό, το κενό, το δόλιο κι όχι γιατί «Φυσάει αδιαφορία... στους έρημους δρόμους ...», όταν γίνονται... «κούφιεσ οι πράξεις των ανθρώπων...» των χαμένων στο απατηλό «που άρωμα και χρώμα δεν κρατεί... », μα διότι με ενσυναίσθηση βαθιά πρεσβεύει ξεκάθαρα η ποιήτρια πως τις δικές της «τις τελείες θα τις βάλει όπου θέλει κι όταν θέλει» αυτή, αφού αυτή είναι που «κρατά το Α σαν αγάπη», αφυπνίζοντας αξιοπρεπείς και έντιμες προσωπικότητες δίχως «Παραίτηση» και χωρίς εξευτελισμό. Άλλωστε, με μια διάθεση τολμηρή κι επαναστατική και κραυγάζοντας «Ζητείται συνείδηση», μας προτρέπει όλους μας λέγοντας: «Ανοίξτε τα παράθυρα του σκότους, η λιακάδα να φανεί. Πάρτε θέση, δώστε πάλι την πνοή. Η αποκοιμισμένη συνείδηση δεν έχει θέση σ' αυτή τη ζωή». Με την εξαιρετική δύναμη των προστακτικών και υποτακτικών εγκλίσεων, με τα ονοματικά σύνολα που ντύνει ωραία το λεξιλόγιό της, με τα καυτά ρητορικά της ερωτήματα και με την υπέροχη εικονοπλαστική και συνυποδηλωτική χρήση της γλώσσας στη γραφή της, με ύφος άμεσο και οικείο μετατρέπει τόσο απλά μα και τόσο ουσιαστικά τη μετάβαση από το εγώ στο εμείς και από το εσύ στο εσείς σε μια κατακλυσμιαία κι αδήριτη ανάγκη που ξεχειλίζει μέσα από τα ποιήματά της στην «Κλεψύδρα του χρόνου». Αντιστάσου, κραυγάζει η ποιήτρια στον εαυτό της και σε όσους την αφουγκράζονται, μα και σε όσους στέκουν μακριά της «να αντιστέκεσαι» σθεναρά, περήφανα, αγέρωχα! Σε ένα κάλεσμα οι αλυσίδες να κοπούν, να θρυμματιστούν, σε μια αναζήτηση δικαίωσης κοινωνικής μόνο η αγία αγάπη σμίγει τους φίλους και φιλώνει τους εχθρούς κι έτσι ο θάνατος γίνεται ζωή ατόφια, αληθινή και πολύτιμη. Μονάχα εφόσον η οφειλή προς τον εαυτό μας μετουσιώνεται σε τόλμη με καλοσύνη και φως ελευθερίας πέρα από τις «Διαπεραστικές γραμμές» του καθενός και μονάχα με το ιδανικό ζεύγος «Θέλω και Μπορώ» επέρχεται ο λυτρωμός της ψυχής και η αλλαγή στον κόσμο. Μονάχα τότε ακόμη και «τα καμένα ανθίζουν» στον «Επόμενο τόνο» με αέναη δημιουργία έστω και των ολίγων, παρά το βαθύ λήθαργο και

παρά τη συλλογική σιωπή των διανοούμενων, που τόσο ξεκάθαρα και εύστοχα επισημαίνεται από την ποίηση της κ. Τσιρογιάννη. Μονάχα τότε η τελειότητα της ελπιδοφόρας άνοιξης στέκεται ευθαρσώς μπροστά μας αναγεννημένη, διαμηνύει η ονειροπόλα κι επαναστάτρια ποιήτρια και αντιτάσσοντας στους «άδειους τενεκέδες» που «κάνουν σεργιάνι όλη νύχτα μέσα στα χιονιά» το δικό της «Ένα όνειρο»: το θαύμα που ποιεί στις ψυχές των ανθρώπων η ελπίδα, η αγάπη και η ανθρωπιά, στέκει με την πένα της για όπλο κι αγωνίζεται να μας πείσει για το αυτόνοτο.

Μα μήπως στο αυτόνοτο δε συγκαταλέγεται και του «Έρωτος» η «όψη» που κυριαρχεί στο δεύτερο μέρος της ποιητικής συλλογής της κ. Τσιρογιάννη; Εδώ ανταμώνουμε μια ποίηση ερωτική, στην οποία ο «Άνεμος Ταξιδευτής» φυσάει για μια ακόμη φορά με τέτοια σφοδρότητα συναισθημάτων και ερωτισμού που δε γίνεται να μην εγείρει για τον καθένα μας ενθύμησης στο διάβα του. Ενθυμήσεις έντονου πάθους στις μεθυσμένες νύχτες και στους τρεμάμενους ερωτισμούς αναπολήσεις, θύμησης υπερβάσεων στη μοιραία ένωση πάθους και λάθους, φρούδων υποσχέσεων, ανελέητης προδοσίας, σβησμένων πόθων, μικρόψυχων και μάταιων διαδρομών, πίστωσης σε ψεύτικες ιδεολογίες, αναπόφευκτων αρνήσεων που πονάνε, απωλειών στους χαμένους εσπερινούς και αγρύπνιας των μνημών που έχουν ξεθωριάσει, εφηβικών κι όχι μόνο δυνατών καρδιοχτυπιών, αιμορραγουσών πληγών απ' του έρωτα τα βέλη, προσμονής βλέμματος και χαδιού αναζήτησης, γλυκιάς αναμονής και ατέλειωτων ωρών παντοτινής επιμονής στο ανεξήγητο, ονειροπόλων μεταναστεύσεων, ευτυχίας και θαλπωρής στιγμών μα και χαμόγελων αθώων ή και θλιβερών μειδιημάτων που σαν τρένα «Ο παλιός σταθμός» τα έχει με τη σκουριά του υπερκαλύψει μα δεν τα έχει εξαφανίσει και που σαν επιβάτες προσδοκούν ακόμα ένα «Εισιτήριο αγάπης», το οποίο βαθιά κι απόλυτα στενάζει «σιωπηλό επιφώνημα στην τέφρα των χαμένων συναισθημάτων»... Άλλωστε, ο πολέμαρχος έρωτας ως ένας άλλος «Δούρειος ίππος» κατακτά την ποιήτρια και «μπαίνει... και λεηλατεί όλο το χρυσό» των караβιών των αναγνωστών. Τι κι αν σε μια «Ιστορία σιωπής» χάθηκε «το μουσικό κλειδί του έρωτα»;... στη χρονική κλεψύδρα στροβιλίζονται όλα, όλα στο ταξίδι της ζωής, όλα σε έναν απολογισμό καρδιάς γύρω από τον έρωτα, έστω κι αν ο κόσμος τούτος δεν του πρέπει, έως ότου η αγάπη σταθεί ως αρωγός κι απαλύνει τις εγκλωβισμένες ψυχές, πλάθοντας έναν αλλιώτικο κόσμο αμόλυτο κι άφθαρτο, γιομάτο φως! Ένα κάλεσμα της ποιήτριας στον αναγνώστη, με μια γλυκιά προστακτική, ένα μοναδικό «Άφησε την ψυχή σου να κλέψει χρώματα απ' το δειλινό». Σε ένα «Άφησε την αγάπη να γίνει διάφανη και καθαρή», ώστε «τα πικραμένα χείλη σου να γελάσουν πάλι σαν παιδί» οριοθετείται μήνυμα αισιοδοξίας και αναγεννητικής ελπίδας τόσο για την ίδια την ποιήτρια όσο και για τον αναγνώστη, καθώς η οδός για «Το ταξίδι» του νόστου κυριεύεται από τις πτυχές του μυαλού και από την καρδιά της ποιήτριας και υποκλίνεται «σε μεθυσμένες πατημασιές... μέχρι η ευτυχία να ξεκλειδώσει όλα τα διάφανα πέπλα της αγάπης».

Ένας έρωτας είναι, ελευθερωτής της ψυχής της ποιήτριας, και η τέχνη της. Άλω-

ση καρδιάς και τα ερωτικά πονήματα της κ. Τσιρογιάννη, έρωτας κι η ποίηση νοείται και τέτοιου είδους την ποίηση επιθυμεί, την καθαρή και την πλέρια συναισθήματος, την υπερβατική του εγώ και την απελευθερωτική της αυτογνωσίας, να υπηρετεί με την ξεχωριστή πένα της, την άλλοτε σκληρή και καταγγελτική και την άλλοτε μελιστάλαχτη, η ποιήτρια έχοντας ως μοναδικό κι απώτερο σκοπό της ποιητικής γραφής της την ιαξία μοιρασιά σκέψεων, λόγων κι ευρύτερης συναισθηματικής συμπόρευσης με όλους τους αναγνώστες της, με όλους τους ανθρώπους. «Μίλησε μου», μίλησε στην καρδιά μας ως «Ένα μαύρο τριαντάφυλλο πάνω στο τραπέζι» που «δεν έχει ύπνο, πίνει κόκκινο κρασί και κλαίει σαν μικρό παιδί, τ' όνομά σου φωνάζει... Ελένη...», αγαπητή Ελένη, να εναποθέσω «στην αγκαλιά του ανέλπιστου όλα τα όνειρά μου»! και να συνεχίσω πιστή στην παρότρυνσή σου, «να επιμένω να υπογράφω με το χαμόγελό μου...».

ΦΥΣΑΕΙ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ (απόσπασμα ποιήματος από τον «Άνεμο Ταξιδευτή»)

Φυσάει στους έρημους δρόμους αδιαφορία. Οι μέρες και οι ώρες αιμορραγούν. Τα χρόνια κυλούν στη βιοπάλη, ψάχνοντας σανίδα για να μην πνιγούν. Χιλιάδες φώτα αναμμένα, μα οι καρδιές ρημαγμένες από τις σιωπές του φόβου δεν τολμούν. Κούφιος οι πράξεις των ανθρώπων, σ' αυτούς τους αλλόκοτους καιρούς. [...]

Άσχημες ειδήσεις, σίγασε η αγάπη στα στήθη. Άσαρκα στόματα, δεν γελούν. Ακυβέρνητο το σκοτάδι ψάχνει του ονείρου το σεντόνι να κρατηθεί. Ανοίξτε τα παράθυρα του σκότους, η λιακάδα να φανεί. Πάρτε θέση, δώστε πάλι την πνοή. Η αποκοιμισμένη συνείδηση δεν έχει θέση σ' αυτή τη ζωή.

Αλέκος Ζούκας, «Το κρώξιμο του Γκιώνη»

Γράφει ο Σωτήρης Γεραλής

Γνωριστήκαμε νέοι. Λίγο πριν, λίγο μετά, τα τριάντα. Ανάμεσα σε 'κβαντικές συζητήσεις', αμπελοφιλοσοφίες, κρασιά, κι ερασιτεχνικές κιθάρες και μπουζούκια με παθιασμένες αγριοφωνάρες. Άνθιζε σε κόσμο. Δεν βαριόταν να εξιστορεί (με διαφορετικό κάθε φορά τρόπο), γνωριμίες με πρόσωπα και πράγματα. Γνωστά κι άγνωστα. Με άφθονο γέλιο. Όλα, κάποια στιγμή τελειώνουν, φθείρονται, κι αρχίζουν άλλα. Χάθηκε στη Λάρισα: Δ/ντής Δημοτικού Ραδιοφώνου, εκδότης (ΕΛΛΑ), δημοσιογράφος, λαογράφος, κειμενογράφος- ερευνητής σε σειρές ντοκιμαντέρ, παραγωγός στην ΕΡΑ κλπ.: πληροφορίες στον ιστό. Πότε-πότε, μάθαινα νέα

του-όλα σε ομίχλη. Ξαναβρεθήκαμε-μετά από χρόνια, όταν υποτροπίασε η αρρώστια. Πρώτα στο σπίτι που τον φιλοξενούσε, έπειτα καπνίζοντας "παράνομα", σε μια "κουκέτα" του Μεταξά. «Βλέπω απ' το φινιστρίνι μου κατάρτια», έλεγε. Μας άφησε. Τον ξαναβρήκα ολοζώντανο στα δυο ντοκιμαντέρ, του ακριβού του φίλου Σ. Ψυλλάκη ("Μεταξά. Ακούγοντας τον χρόνο" και "Οφειλή").

Κακά τα ψέματα: γράφοντας, βυθίζεσαι εμπειρέχεις τον αντίλογο. Απεναντίας, μιλώντας, τον περιμένεις — εκ του προχείρου, απέναντι. Εκτός εξαιρέσεων: όταν γεινιάζεις με το εκείθεν, και βρίσκεις κλειστό στόμα και πρόθυμα αυτιά. Μετά το «Στη Χίο με τον Anatol de Meibohm», που είδε τυπωμένο εν ζωή-το νομίζαμε κύκνειο άσμα του, διαβάσαμε πρόσφατα «Το κρώξιμο του Γκιώνη»(Εστία, 2023), γραμμένο απ' το 1985 μέχρι το 2010-με συνεχείς "αναθεωρητικούς πειρασμούς". Σαν να τον έμαθα, επιτέλους. Όλο μου διέφευγε, και διέφευγε γενικώς.

Ο Ζούκας, όργωσε βουνά, ποτάμια, ξεχασμένα χωριά κι ανθρώπους. Έγινε ένα με την πέτρα, τις ομίχλες, τα κακοτράχαλα μονοπάτια, τα ζωντανά, τα ερείπια, τις μουσικές, τους ναΐσκους. Πέρασαν στη γλώσσα του με την τραχύτητα, την δυσκολία και την ζωτικότητα της "πρώτης άρθρωσης" των πραγμάτων. Στις παλαιότερες γραφές του, ίσως βρούμε κάποια ίχνη "επιδίωξης της φιλοκαλίας", όπως διατυπώνει ο ίδιος την έκφραση· εδώ, "στο κρώξιμο", τα έχει απεμπολήσει. Γι αυτό και γαντζώνεται σ' αυτιά μας, αυτή "η μελωδία της αγριάδας"· σβαρνίζοντας την στουρνάροπετρα σ' Άγραφα, οι λέξεις έγιναν μέσα του χαλίκια:

«Άλλοι παραπονιόνταν για τα γκερένια, τ' άγονα χώματα, κι άλλοι για τον αυχηρό τον τόπο, παραπονιόταν κι η Ουρανία για την αφράτη και γκαστρωμένη γη που δεν προλάβαινε να ξεχορταριάζει, να κυνηγάει την αγριάδα, την αντράκλα και το σκυλοκρόμμυδο με τη σκεπαρνιά, να ξεπατώνει τα βάτα και την αγράμπελη που χυμούσαν να καταβροχθίσουν τα κλήματα, ν' αφανίσουν το βιος της. Στέκονταν με την άσπρη μαντίλα κατεβασμένη κι έφτυνε στις παλάμες, να σφίξουν τα χέρια στο στείλιάρι της σκεπαρνιάς, να μη γλιστρήσει στο ανέβασμα ή στο κατέβασμα, να πέσει βαθιά το ασάλι στη γη να τη γυρίσει ανάποδα, να ψηθεί το χώμα στον αέρα και στον ήλιο, ναι, στον ήλιο που θα σκοτώσει τους μύκητες, τα ζωύφια και τ' αυγά τους, και θα φρυγανίσει τις ρίζες των ζιζανίων να ξεραθούν, να λείψουν, κι ας ήξερε πως πάλι εκεί θα είναι σε λίγο καιρό, επειδή το ήμερο δεν ζει χωρίς το άγριο κι η υγεία δεν υπάρχει χωρίς την αρρώστια, όπως η ζωή χωρίς το θάνατο. Και ξανάφτυνε τις παλάμες μ' ένα σάλιο άσπρο και πηχτό κι άφηνε τη σκεπαρνιά όρθια, με το στείλιάρι να γυαλίζει στον ήλιο σαν έπαθλο στον άτυτο αγώνα να μερέψει τον τόπο κι άρπαζε τη βουτσέλα να πιει νερό να πάρει δύναμη, να τελειώσει.»

Κι έτσι, με τη γλώσσα που βρήκε τον εαυτό της, με τον άνθρωπο που βρήκε τη γλώσσα του, όλη η πολύχρονη γνωριμιά, διυλίζεται, πυκνώνει, νοηματοδοτείται εκ νέου· ακεραιώνεται, του φίλου το πρόσωπο. Βυθισμένο σε μνήμες συλλογικές-με τραύματα, προσωπικές, ρωγμές, "απ' όπου θα μπορούσα να διαφύγω με κάθε αφορμή, να ξεγλιστρήσω μαζί με το κείμενο σε χώρους παραμυθίας".

Αφτιασίδωτο τέλος:

«Πάλευα με σκιές, κάποια τρένα δεν ήρθαν ποτέ, δεν θα 'ρχονταν μάλλον ποτέ.»

«Ήθελα να πέσω να κοιμηθώ, γιατί μόνον εκεί κλείνω σφιχτά μέσα στην αγκαλιά μου όλα όσα αγάπησα σ' αυτή τη ζωή.» (Α. Ζούκας, «Το κρώξιμο του Γκιώνης», Εστία 2023)

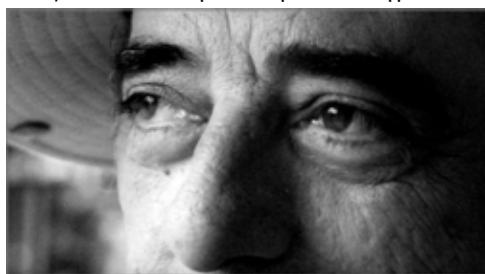
«Το Κρώξιμο του Γκιώνης»

Ελένη Καραμήτρου, φιλόλογος

Γκιώνης ή νυχτοπούλι, ο μονότονος τραγουδιστής της νύχτας. Από τον ήχο του λάληματος δόθηκε το όνομα στο πουλί. Ο γκιώνης έχει συνδεθεί με έναν αδιόρατο φόβο που γεννούσε η θλιμμένη του φωνούλα, μέσα στη σιγαλιά της νύχτας. Στο συγκεκριμένο μυθιστόρημα ο ήρωάς μας έχει συντροφιά τον γκιώνη στην περιήγησή του σε βουνά, λαγκάδια και σε ερημότοπους. Άλλοτε πάλι ο γκιώνης, το χαροπούλι λειτουργεί ως μάρτυρας και σύμβολο απελπισίας των ανθρώπων που έζησαν πέτρινα χρόνια. Έτσι στις αναφορές του ο συγγραφέας λέει: «Ο γκιώνης από τα κλωνάρια του πλατάνου με το συνηθισμένο πένθιμο κρώξιμο πάνω από τα κεφάλια της παρέας που καληνυχτίζονταν αφήνοντας το καφενείο» ή «Ο γκιώνης το καταραμένο νυχτοπούλι, να κρώζει κάπου μακριά και να ακούγεται πάνω από όλους κι από όλα», ή «Αισθανόμουν το άρωμα από τις μυρτιές, άκουγα τον γκιώνη να κλαίει στο φύλλωμα του πλατάνου.

Το εξώφυλλο του βιβλίου. Μια φωτογραφία που αποτυπώνει μέσω ενός ισορροπιστή μεταξύ του γήινου και του ιδεατού κόσμου την ανάγκη του ανθρώπου να ανοίξει τα φτερά του και να πετάξει. Ποιου ανθρώπου; Αυτού που θέλγεται από τις προκλήσεις που απλόχερα χαρίζει η φύση με τους ορεινούς όγκους και το υγρό της στοιχείο. Εξάλλου σε όλο το βιβλίο ο ήρωας ακούραστα ταξιδεύει στον ορεινό όγκο των Αγράφων και στα άδυτα της ψυχής του.

Υπόθεση: Ένας δημοσιογράφος-ερευνητής ξεκινά ένα ταξίδι για να εκπληρώσει την υπόσχεση που έδωσε στη γιαγιά Ουρανία να βρει τον βαφτισιμό της που τον έδωσαν ψυχοπαίδι στον Αμερικάνο με τα λεφτά. «Θα πάω, θα πάω να τον βρω και θα σου φέρω την απόκρισή του». Οι πιθανότητες λιγοστεύουν να βρει τον βαφτισιμό, καθώς το μόνο σημείο αναγνώρισης είναι ο υιοθετημένος γιος του Αμερικάνου.

Όμως η ελπίδα της Ουρανίας γίνεται για τον αφηγητή δική του εμμονή. Εγκαταλείπει τον μακάριο λήθαργο της Αθήνας και φεύγει για τα βουνά. Τα μόνα του εφόδια στην τσάντα του η φωτογραφική μηχανή, το κασσετόφωνο, η γραφομηχανή και οι κόλλες λευκό χαρτί, γιατί «οι αποστάσεις δε μετριοούνται σε ώρες ή χιλιόμετρα, ο τόπος είναι

άχρονος και τα βουνά έξω από κάθε μετρικό σύστημα». Ο αφηγητής θα ψηλαφίσει την απέραντη γεωγραφία της μνήμης μέσα από περιγραφές τοπίων φορτισμένων με ιστορία και μέσω συναντήσεων με πρόσωπα « σαν λιθάρια γεμάτα μνήμη». Ο ήρωας του βιβλίου θα αναγκαστεί να κάνει και τη δική του υπαρξιακή διαδρομή για το νόημα της ζωής, καθώς οι ιστορίες των ανθρώπων και το φυσικό τοπίο των αγραφιωτικών βουνών θα εγείρουν συνεχώς ερωτήματα.

Ευθύς εξαρχής ο αφηγητής αναφέρει: «Αναγκασμένος πολλές φορές να περιγράψω εκείνα τα βουνά και τις ιστορίες τους κατέφευγα σε έννοιες που είχαν να κάνουν περισσότερο με τις αισθήσεις παρά με τη λογική, δηλαδή το πνεύμα». Έτσι στα γραπτά του κυριαρχούν τα χρώματα, οι ήχοι, οι γεύσεις και οι μυρωδιές.

Ποιες ιστορίες για ποιους τόπους και για ποια πρόσωπα θα γράψει ο αφηγητής; Ο ίδιος αναφέρει: «Τέτοιοι τόποι και άνθρωποι υπήρξαν παντού στον κόσμο. Μαχητές αδίστακτοι αξιοπρεπείς, βίωναν τη σύντομη ζωή και το θάνατό τους σαν την έσχατη επιβεβαίωση της αξιοπρέπειας» και «τα βουνά αυτοί οι τεράστιοι και ανυπότακτοι όγκοι ήταν τα μόνα σημεία που ανάδιναν μια αίσθηση σιγουριάς». Αυτή η αίσθηση της οικουμενικότητας με τις πανανθρώπινες αξίες της αξιοπρέπειας, του τίμιου μόχθου, του ανιδιοτελούς αγώνα, της θυσίας και της εξιλέωσης μέσα σε ένα φυσικό τοπίο που αποκαθιστά συνεχώς την ισορροπία, αποτυπώνεται στον μεγάλο καμβά της αφήγησης.

Στη μυθοπλασία του βιβλίου ο αναγνώστης, από τις πρώτες κιόλας σελίδες, θα αντιληφθεί ότι ο συγγραφέας με τις βιωματικές του εμπειρίες από την άριστη γνώση κάθε σπιθαμής των Αγράφων θα καταφέρει να αναδείξει αυτά τα βουνά σε πρωταγωνιστές του έργου του. Άλλοτε ως τοπία φυσικού κάλλους ή ως φορείς ιστορικής μνήμης και άλλοτε ως έναυσμα για την υπαρξιακή του διάθεση.

«Βάδιζα στον δρόμο του Αμερικάνου, σταμάτησα στο ξωκλήσι στο διάσελο στον Άγιο Νικόλαο το Χιονιά οι κορφές στραφτάλιζαν στον απογευματινό ήλιο σαν κηροπήγια, ή άλλοτε τα γυμνά βουνά και τα βράχια και οι χείμαρροι βαθιές τομές που αιμοραγούσαν... Ή έφυγα νότια, ανάβαση στα δυο χιλιάδες μέτρα, οι πλαγιές γυμνές σαν τις εύθραυστες ισορροπίες που κράτησα στα χρόνια μου και τώρα καταρρέουν χωρίς ισχύ, ασήμαντες για το βάρος που κουβαλούσαν».

Στη συνέχεια φαράγγια, ποτάμια με στενά γεφύρια, αγριεμένοι χείμαρροι, δάση και ξωκλήσια. Ποτάμια με βότσαλα σμιλεμένα με την υπομονή του νερού, το άρωμα της ανθισμένης λυγαριάς, μυρτιές και μικρά πλατάνια συνθέτουν μια μονότονη γαλήνη σε ερημικό τοπίο.

Και κάπου εκεί αριστοτεχνικά με λυρικές περιγραφές ή με λόγο φυσικό και ανεπιτήδευτο ξεπροβάλλουν οι ήρωες του έργου, τα πρόσωπα.

Εκτός από την παραστατικότητα, τη δύναμη και τη ζωντάνια της γλώσσας, ο συγγραφέας γνωρίζει τον λαϊκό ψυχισμό, όπως αυτός εκδηλώνεται στην καθημερινή ζωή αλλά και στις συναισθηματικές καταστάσεις μιας κοινότητας.

Συγκεκριμένα οι ήρωες του έργου του δέχονται το προσκλητήριο για τον καινούργιο αγώνα της ζωής. « Να χορέψεις, να πιεις, να γευτείς, να σταθείς ακόμα μια φορά όρθιος όπως πάντα. Να επιζήσεις».

Έτσι οι απλοί άνθρωποι, αυτούς υμνεί ο συγγραφέας, στον αγώνα της επιβίωσης, Άλλοτε βρίσκουν κάτι να ξεγελάσουν τον χρόνο, να κοροϊδέψουν τη φτώχεια με ξερά σύκα, κάστανα, καρύδια και άλλοτε να διασφαλίσουν την ελεύθερη ζωή τους.

Ο συγγραφέας με απόλυτο σεβασμό και διεισδυτική ματιά ως τα εσώψυχα, ηθογραφεί κάθε λογοτεχνικό χαρακτήρα και η γραφή του καθοδηγείται αβίαστα από τις ενέργειές τους.

Γράφει «Έτσι, οι ηλικιωμένες γυναίκες απόμαχοι της ζωής πλέον, αφού έζησαν μία και δύο ζωές, έχοντας τα λευκά μαλλιά με μνήμες αναμετρούν με τα δαχτυλίδια τους το χρόνο και τους απόντες» .Εξίσου ωραία η περιγραφή και πολλή οικεία η παρακάτω εικόνα: «Κι η Ουρανία μέτραγε το χρόνο τα απογεύματα καθισμένη στο πεζούλι δίπλα στο χαμόσπιτο.

Μέτραγε ασυναίσθητα τα σπυριά του καλαμποκιού που είχε για τα ορνίθια στην ποδιά της και χάνονταν στις σκέψεις, στο λήθαργο του χρόνου και της απουσίας, περιμένοντας, όπως εξάλλου όλοι ζουμε, περιμένοντας κάτι που δεν θα έρθει ποτέ. Επίσης αυτές οι γριές με το μαντίλι στα μαλλιά , τώρα όλο απαιτήσεις και χούγια». Άλλοτε ο συγγραφέας παρουσιάζει την ανέμελη και ειρηνική ζωή των απλών ανθρώπων με λυρικότατο και νοσταλγικό τρόπο. Χαρακτηριστικές οι παρακάτω περιγραφικές εικόνες:

Τα κεντημένα κουρτινάκια, τα μπακίρια της κουζίνας, οι ασπρόμαυρες οικογενειακές φωτογραφίες, οι κεντημένες πάντες στους τοίχους με τοπία γεμάτα ελάφια και πηγές, πουλιά και λουλούδια ευωδιαστά Οι ήχοι της ζωής ξεπηδούν μέσα από τον αχό του χρόνου ολοζώντανοι ακόμη και σε δύσκολες καταστάσεις.

Ο συγγραφέας κατέχει και χρωματίζει μοναδικά την πολυκύμαντη ζωή των λαϊκών ανθρώπων. Χαρακτηριστικά αναφέρεται σε έναν γάμο καταδικασμένο στην αποτυχία από το ξεκίνημα του και στο τυπικό που τον διέπει.

«Το λαμπρό τυπικό που απαιτούσε η παράδοση και του καθενός που σέβονταν τη γενιά του να το ακολουθεί κατά γράμμα . Τα προικιά της νύμφης Αγγελικής ,ωραία ολοκέντητα μαξιλάρια για το παραγώνι μπατανιές με πλουμιστά σχέδια, καρπέτες και φλοκάτες με τα χρώματα της άνοιξης των βουνών»

Όπως φαίνεται και στην πορεία της ανάγνωσης του βιβλίου ,το στοιχείο της αντίθεσης ανάμεσα στη λύπη και στη χαρά, στη διτονία του άσπρου και του μαύρου είναι ένα δυνατό στοιχείο της αφηγηματικής γραφής του συγγραφέα.

Ακολούθως ο συγγραφέας σκιαγραφεί και αναπαριστά μια κοινωνία γκαστρωμένη με μίσος, που όσο δίκαια και πλούσια, και αν είναι, θα γεννήσει συμφορές. Αντίσταση και Εμφύλιος. Με αφορμή το μνημείο στη Νιάλα και τα γεγονότα στις 12 Απριλίου του 1947, όπου σταμάτησε ο χρόνος και η νύχτα διαδέχονταν νύχτα και το σκοτάδι ακίνητο, ο συγγραφέας αναρωτιέται.

Ποια είναι η μοίρα του κόσμου; Καθόριζαν οι ίδιοι τις επιλογές τους και τις πράξεις τους ή ήταν αποτέλεσμα των συνθηκών που έζησαν; «Άλλοι διωκόμενοι βρήκαν καταφύγιο στα αντίσκηνα των διωκτών τους, του Κυβερνητικού Στρατού, αγκαλιασμένοι μοιράστηκαν τις λίγες σταφίδες αφήνοντας απέξω το μίσος και τον λυσσασμένο χιονιά. Έτσι αγκαλιά τους βρήκε ο θάνατος».

Αιτιολογεί με νηφάλια ματιά τις επιλογές των ηρώων του. «Ένας κόσμος παραλοϊσμένος μπροστά στο φονικό μεθύσι των νικητών, πήρε τα βουνά να γλιτώσει, μη γίνει επιδόρπιο στο τραπέζι του θριάμβου». Ετούτος ο θάνατος ήταν προτιμότερος από έναν ατιμασμένο. Αναφέρει και την άλλη ακούσια επιλογή δίνοντας μια άλλη οπτική εκείνου του ανθρώπου με το τουφέκι που του το φόρεσαν τα Τάγματα Εθνικής Ασφάλειας με το στανιό. Ο μονόλογος του λογοτεχνικού ήρωα αφοπλιστικός. «Δέχτηκα

δεν μπορούσα να κάνω αλλιώς, η ζωή μου ήταν στο τρίστρατο, από δυο πέρναγαν όλοι, δε ζούσες, αν δεν τα 'χες καλά με όλους. Σάμπως και τι θέλαμε, Να ζήσουμε να ζήσουμε ήσυχχα».

Πιο κάτω ο συγγραφέας συνεχίζει τον ύμνο του για τους φιλήσυχους και έντιμους ανθρώπους των βουνών. "Όχι ότι περιμένεις να δεις μοχθηρούς ή δύστροπους ανθρώπους Αντίθετα, τη φέτα το ψωμί την κόβουν στα δυο ή στα τρία, αν χρειαστεί για τον αναγκασμένο άνθρωπο με την ίδια σιγουριά που θα έκοβαν και τα κεφάλια, όσων θα αμφισβητούσαν τον πατρώα γη, να ξιπαστούν εκεί στα τίμια γκρεμνά τους».

Μιλάει με ευλάβεια για τους ανθρώπους εκείνους που έμειναν για πάντα βορά στα όρνια των κορυφών, αφού αντιτάχτηκαν σε έναν πανίσχυρο κατακτητή, για τους ανθρώπους που έλαβαν μέρος στην Αντίσταση που οργάνωσε η αριστερά. «Σκληρωγυγημένοι άντρες, ψημένοι στις παγωνιές κάποιοι είχαν γνωρίσει το μαστίγιο, τη φωτιά, το σίδερο. Μυστικές μαζώσεις, λαϊκές συνελεύσεις. Ο αγώνας ήταν ιερός νικάμε ή πεθαίνουμε».

Το δίλημμα το έβαλε η ίδια η ζωή.

Στον αντίποδα αυτής της αφήγησης κινείται η σκληρή ζωή των κτηνοτρόφων με τις χαρές, τις ασχολίες τους και την προσήλωση στην παράδοση.

Πολύ οικεία, η περιγραφή που ακολουθεί από τις αφηγήσεις παλαιότερων κατοίκων του χωριού μας για το Παζαράκι. «Ανηφόριζε τον Κουκουρούτζο με ελαφρύ φορτίο, συνήθως τυριά, βούτυρο και μαλλιά, πάντα τυλιγμένα με πολύχρωμες φλοκάτες, έπιανε τον αυχένα της Νιάλας και από κει στη Νεβρόπολη. Στην Καρδίτσα ξεφόρτωνε και επέστρεφε με καρπό για τα κοπάδια και χίλια καλούδια και από τα ριζά των βουνών δροσερά σταφύλια που με τυρί και ψωμί γινόταν το ευλογημένο προσφάγι των βοσκών».

Από διάφορες εγκιβωτισμένες ιστορίες ξετυλίγεται το νήμα της ζωής, όπως αυτή με την πειραγμένη νύφη και τα εγκλήματα τιμής λόγω εθιμικού δικαίου. Η στολισμένη νυφούλα που είδε πρώτη φορά τον άντρα της τη μέρα του γάμου, για τα μικρά κορίτσια που τα έσερναν από το σκοινί, σαν πράματα, σαν να μην υπήρχαν. Αλλά και για

τις μαυροφορεμένες καλιακούδες που γέμιζαν τις εκκλησίες, όταν ο Χάρος ήρθε και άρπαξε έναν έναν τους άντρες.

Από τους τυραγνισμένους της ζωής που αναρωτιούνται αν όλα όσα γίνονταν για το σύνολο, για την κοινωνία στο τέλος άφηναν τα άτομα να υποφέρουν.

Ο συγγραφέας μέσω του αφηγητή λέει: « Με ενδιέφερε η κάθε λεπτομέρεια ακόμα και για την ίδια την ύπαρξη, για το πώς αυτά τα ταπεινά και ασήμαντα στιγμιότυπα θα μπορούσαν να φωτίσουν τις μοναχικές πορείες ανθρώπων που ποτέ καμία ιστορία δε θα τους αφιέρωνε ούτε μία αράδα. Γνήσια ανθρωποκεντρική η ματιά του συγγραφέα και ο λόγος του γεμάτος αγάπη για τη ζωή, τη φύση, τα κατορθώματα και τους αγώνες του λαού. Ο εύστοχος και συνάμα ανεπιτήδευτος λόγος του παραπέμπει σε συναισθηματικές καταστάσεις της κοινότητας, όπως αποτυπώνονται στο δημοτικό τραγούδι. Σαν ένα δημοτικό τραγούδι, το βιβλίο που σήμερα παρουσιάζουμε.

Ανάμεσα στα πολλά λαογραφικά στοιχεία που διέσωσε ο συγγραφέας στο βιβλίο του, όπως αυτό με τον γκιώνη, το χαροπούλι που όλοι θυμόμαστε, τους γεροντότερους να αναφωνούν στο νυχτερινό του κρώξιμο « να γίνει για το κεφάλι σου», μπορεί να προστεθεί και το ιδιαίτερο λεξιλόγιο του ταξιδευτή του χώρου και του χρόνου συγγραφέα. Λέξεις που ζουν στην κοινωνία των ηρώων του βιβλίου και δημιουργούν συνειρμούς στους αναγνώστες ,ανασύροντας εικόνες από παλιότερες μορφές κοινωνικής συνύπαρξης. Αξίζει να γίνει μια μικρή αναφορά στο λεξιλόγιο. Τα κεπέγκια, το πρόσθετο παραθυρόφυλλο.

Οι μουσιές, τα ανοιχτά βαγένια, οι κλισιάδες, πόρτες που αναδιπλώνουν, το ρεφούλι, ανοιξιάτικο δρολάπι, η κούρβα η ζωή, οι δειράδες, κορυφογραμμές, τα λούκια, που τίνιζαν νερά στις αστρέχες, οι μπουχαρήδες, η αλισίβα, ο μουσαφίρης, μην τον συνερίζεσαι, τα επιπλέοντα σκύβαλα, η πείνα του που χόρταινε με κουσιάφι ,η κομπόστα των φτωχών με ξερά κορόμηλα. Έμνεσκε η σάρκα, έμνε ασυντρόφευτη, η Χούνη των Αγράφων, ο μάστακας ,είδος ακρίδας, μιλέτια, οι φυλές, ο σεϊτάνης, ο πονηρός, τα γρέκια, καλύβα βοσκού, χουχούτιζε ασταμάτητα ,έπεφτα στον άφανο, δεν είχε ανάκαρα, ψυχική δύναμη, γκερένια, τα άγονα χώματα, γκωνάρια, βουτσέλα, σαϊτάρια και πολλές άλλες λέξεις που ταξιδεύουν ατόφιες στον χρόνο.

Είναι αυτονόητο και κοινότοπο να αναφερθεί ότι η αισθητική απόλαυση και η συγκίνηση που προκαλεί η ανάγνωση ενός λογοτεχνικού βιβλίου κατοχυρώνονται όχι μόνο από τι λέει ο συγγραφέας, αλλά και από το πώς το λέει. Πρωτοπρόσωπη αφήγηση, διάλογος και εσωτερικός μονόλογος, περιγραφή, σχόλια και εγκιβωτισμένη αφήγηση έχουν επιστρατευτεί ως αφηγηματικές τεχνικές από τον συγγραφέα, για να διευκολύνουν την περιήγηση του αναγνώστη στα δύσβατα μονοπάτια της ιστορίας (Αντίσταση ,Εμφύλιος), αλλά και να δοθεί χώρος στα υπαρξιακά, φιλοσοφικά ερωτήματα του σύγχρονου βίου.

Τέλος η γλώσσα του ζωντανή και εύστοχη, γεμάτη σαφήνεια και μελωδία. Οι λέξεις του αχάλαγες, καθάρεις και ευδιάκριτες. Ή όπως αναφέρεται σε μια πλατιά παρομοίω-

ση: «Τα γεμάτα παράπονο λόγια που ανάβλυζαν ,όπως η υγρασία στο ραϊδίό του βράχου που καταλήγει σε ένα ράμμα νεράκι με μόνιμη επωδό τη λυγμική τους κατάληξη».

«Να προσέχεις και να τραγουδάς, οι κορφές ημερεύουν με το τραγούδι», είναι η προτροπή ενός αφηγηματικού ήρωα. Το βιβλίο άνοιξε ρωγμές που μπορούμε να ξεγλιστρήσουμε σε χώρους παραμυθίας, αφού τα αδιέξοδα της ζωής είναι πάντα πιο δραματικά από κείνα της γραφής. Ο Αλέκος Ζούκας χωρίς να κρύβει την οπτική του γωνία, μέσα από την οποία αποτυπώνει με το λόγο του την εποχή, δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να αξιολογήσει με ποικίλους τρόπους καταστάσεις, γεγονότα και στάσεις ζωής που σημάδεψαν μια τόσο συγκλονιστική ιστορική περίοδο.

Διαμαντής Ηλιάς, «17 Θραύσματα Ψυχής»

εκδόσεις «Θράκα», 2024

Με επιτυχία και μέσα σε κλίμα συγκίνησης πραγματοποιήθηκε (22/9/2024) η παρουσίαση του βιβλίου «17 θραύσματα ψυχής», του Ηλία Διαμαντή στην Εστία Πολιτισμού που φέρει το όνομα του αδικοχαμένου γιού του «Χρήστος Διαμαντής» στο Δημοτικό Σχολείο Φυλακτής.

Πρόκειται για την πρώτη συλλογή διηγημάτων του συγγραφέα που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Θράκα. Το συντονισμό της εκδήλωσης είχε η κ. Χριστίνα Τσιαμαντά και την παρουσίαση ο κ. Δημήτριος Ντανόπουλος. Σύντομες αλλά ουσιαστικές τοποθετήσεις για το έργο έκαναν μέσω βίντεο οι κ.κ Θανάσης Τριαρίδης (συγγραφέας) και Γιώργος Σουξές (ηθοποιός). Χαιρέτησαν ο δήμαρχος Λίμνης Πλαστήρα κ. Παναγιώτης Νάνος και ο πρόεδρος της κοινότητας κ.

Γιάννης Αλεξίου.

Ο κ. Νάνος αναφερόμενος στο έργο του Η. Διαμαντή, είπε ότι «είναι σημαντικό για κάθε τόπο να έχει πνευματική παραγωγή και ο συγγραφέας τιμά το χωριό του και την Λίμνη Πλαστήρα. Το σημαντικότερο είναι ότι μέσα από το έργο του, πέρα από τις προσωπικές στιγμές και τα βιώματα, διασώζει λογοτεχνικά μνήμες και ήθη μιας εποχής που χάθηκαν οριστικά. Προσωπικά εκτιμώ ιδιαίτερα τον σύγχρονο τρόπο γραφής του φίλου Ηλία, δεν διαβάζοντας την συλλογή καταλαβαίνω ότι δεν είναι τυχαίο που τα περισσότερα διηγήματα είναι βραβευμένα σε διαγωνισμούς. Αν διάλεγα ένα διήγημα αντιπροσωπευτικό το οποίο είναι ο «Βρουκόλακας», μία γλυκόπικρη ιστορία τρόμου η οποία χάρη στον Διαμαντή έφθασε στις μέρες μας δοσμένη μάλιστα με υποδόριο χιούμορ».

Ας αφήσουμε τον ίδιο τον συγγραφέα να μιλήσει για το έργο του, μεταφέρουμε από το οπισθόφυλλο αυτούσιο το κείμενο: «Η συλλογή διηγημάτων, που αυτή τη στιγμή κρατάς στα χέρια σου, στην ουσία είναι μερικά κομμάτια της ψυχής μου, έτσι όπως αναδύονται ανεξέλεγκτα, άτσαλα, θρυμματισμένα από τα βάθη της. Κυρίως, όμως, αποτελεί προϊόν μυθοπλασίας που κτίζεται πάνω σε αυτά τα σκορπισμένα θραύσματα. Προσπάθησα να τα τοποθετήσω σε κάποια σειρά, ξεκινώντας από την γέννηση και καταλήγοντας στον θάνατο, έχοντας ως ενδιάμεσους σταθμούς την παιδική περίοδο, την εφηβεία, την μετέπειτα πορεία. Μέσα σε αυτό το οδοιπορικό, μεγάλο μέρος καταλαμβάνει η δεκαετία του 60 με τα ήθη, τα έθιμα, τις δεισιδαιμονίες, τις αγωνίες και τα όνειρά της. Από εκεί και πέρα συνωσιζονται αποτμήματα από τη φυσική, κοινωνική και πολιτική ενηλικίωσή μου, την κρίση, τη μετανάστευση, την καραντίνα. Προσδοκώ τα θρύψαλα αυτά να κάνουν τους παλαιότερους να θυμηθούν, τους νεότερους να γνωρίσουν και όλους μαζί να μας προβληματίσουν».

Ο Ηλίας Διαμαντής, γεννήθηκε το 1959 στη Φυλακλή Καρδίτσας και διαμένει στην Καρδίτσα. Μετά από 35 χρόνια υπηρεσίας σαν τεχνικός της ΔΕΗ συνταξιοδοτήθηκε. Είναι παντρεμένος με την Μαργαρίτα Καρυπίδου και έχει δύο παιδιά. Τον αδικοχάμενο Χρήστο, ποιητή, συνθέτη, μουσικολόγο και σολίστ κιθάρας, (ο οποίος χάθηκε σε ηλικία μόλις 33 ετών) και την Νίκη (δασκάλα και σολίστ φλάουτου).

Το 2010 αποφοίτησε από το τμήμα Ελληνικού Πολιτισμού του ΕΑΠ και έκτοτε ασχολείται με την διηγηματογραφία. Αποστέλλει συνήθως τα διηγήματα σε διάφορους διαγωνισμούς και έχει διακριθεί σε πολλούς, αποσπώντας βραβεία και επαίνους. Εκδοτικά, το διήγημα του "ΧΙΜΑΙΡΑ" συμπεριλαμβάνεται στο συλλογικό βιβλίο που εκδόθηκε το 2016, από τις εκδόσεις "ΑΝΑΤΥΠΟ" με τίτλο "ΤΟ ΑΓΝΩΣΤΟ" και το διήγημα του "ΚΙΤΣΑΙΝΑ" συμπεριλαμβάνεται στο συλλογικό βιβλίο που εκδόθηκε το 2015, από τις εκδόσεις iwrite με τίτλο "ΟΙ ΜΑΓΙΣΣΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ".

Δείγμα γραφής: «Ο βρουκόλακας»

Επιλέξαμε το διήγημα διότι απεικονίζει την κοινωνική πραγματικότητα της προπολεμικής Υπαίθρου, η οποία έφτασε ζωντανή μέχρι και την δεκαετία του 1970 στον τόπο μας. Οι δοξασίες χάθηκαν μαζί με τη γενιά των ηλικιωμένων που έφυγε με το γύρισμα του 20ού αιώνα. Το διήγημα διακρίθηκε σε διαγωνισμό των εκδόσεων iwriteπου (2016) με θέμα ZOMBIE στην Ελλάδα, κυκλοφόρησε το 2017 σε ομώνυμο συλλογικό έργο του εκδοτικού οίκου.

ΒΡΟΥΚΟΛΑΚΑΣ

Ωρυόταν ως σύγχρονη μαινάδα. Στεκότανε ευθυτενής, ορθή μπροστά στο αναμμένο τζάκι κρατώντας στο χέρι της αναμμένο δαυλό που μόλις άρπαξε από την καυτή εστία. Τα μάτια της που φωτίζονταν από την δάδα προσέδιδαν στο οργισμένο πρόσωπο μια υποχθόνια χροιά, ενώ οι άσπρες τούφες μαλλιών που πετάγονταν άναρχα από το σφι-

χτοδεμένο μαύρο τσεμπέρι ενίσχυναν την απόκοσμη εικόνα. Η ολόλευκη της σάρκα, που ερχόταν σε αντίθεση με τα κατάμαυρα μακριά ρούχα, παλλόταν, όταν τείνοντας προς την πόρτα τον δαυλό άρχισε να εκστομίζει βαριές κατάρες:

—Να μην σε βρει χρόνος..., Να μην ακούσεις κούκο..., Άμα σε πιάσω στα χέρια μου, λυσσασμένη Στεργιά!

Αυτός ήμουν εγώ. Ένα εννιάχρονο παιδί που κρυμμένο πίσω από την μισόκλειστη πόρτα παρακολουθούσα την κλιμακωτά αυξανόμενη εκτόνωση της οργής της μειδιώντας. Η αιτία αυτής της φοβερής έκρηξης ασήμαντη. Ένα φελί πλαστού που άρπαξα ζεστό την ώρα που τον έκοβε, χωρίς την συγκατάθεσή της, (φελί στην τοπική διάλεκτο αυτής της Αγραφιώτικης γωνιάς είναι το κομμάτι, ενώ πλαστός είναι μια Θεσσαλική πίτα με καλαμποκάλευρο, ή και αλλιώς μπομπότα, και χόρτα). Όσο για το όνομα δεν ήταν το δικό μου, αλλά το πατρικό επώνυμο της μητέρας μου. Συνήθιζε ό,τι κακό γονίδιο, σύμφωνα με την εκτίμηση της, διέκρινε επάνω μου να το αποδίδει στο άλλο σόι. Και η λαιμαργία ήταν ένα από αυτά, όπως ήταν και η σαδιστική ροπή μου να τσιγκλάω τις ευαίσθητες χορδές της.

Μια από αυτές ήταν και η τάξη, ειδικά στην διανομή του φαγητού στην οποία είχε αποκλειστικότητα. Η αρχέγονη φοβία για επερχόμενη πείνα που ενισχύθηκε εντός της κατά την διάρκεια τη κατοχής, κι εδραιώθηκε στα είκοσι σκληρά μετεμφυλιακά χρόνια που κύλησαν έως σήμερα, απαιτούσε δίκαιη κατανομή, οικονομία και κυρίως σεβασμό και υπακοή στις αποφάσεις τού διανομέα. Αυτήν την βασική αρχή έσπασα και προκάλεσα την μήνιν της που συνέχιζε σταδιακά μειούμενη.

—Φύγε από εδώ... Να μη σε βλέπω... Βρουκόλακα μαύρε! συνέχισε πιο μαλακά.

Άνοιξα την πόρτα και την κοίταξα στα μάτια.

—Τι είναι βρουκόλακας, γιαγιά;

Ξαφνιάστηκε, χαλάρωσε. Πέταξε τον δαυλό στην φωτιά, σήκωσε το χέρι της και άρχισε να ξύνει το κεφάλι της, για την ακρίβεια το τσεμπέρι της.

—Ο βρουκόλακας είναι... βρουκόλακας!!! είτε με αρκετά λεπτά καθυστέρηση.

Πλησίασα διστακτικά.

—Ναι, αλλά τι είναι; Επέμενα με πάθος.

Σιγή απλώθηκε στο δωμάτιο. Ήταν φανερό πως ξαφνιασμένη προσπαθούσε να συνθέσει μια αξιόπιστη απάντηση. Περίμενα υπομονετικά.

—Ο βρουκόλακας είναι ένας πεθαμένος άνθρωπος, άρχισε δειλά, ένας πεθαμένος που γύρω στα μεσάνυχτα βγαίνει από τον τάφο του και περιδιαβαίνει σε δρόμους και σπίτια. Αρχίζει από το δικό του, ακολουθούν τα συγγενικά, και μετά αλωνίζει όλο το χωριό.

—Και τι κάνει; Μεταμεσονύκτια βίζιτα; ρώτησα ειρωνικά.

Σταυροκοπήθηκε.

—Μην γελάς με αυτά τα πράγματα, μ' επέπληξε. Είναι ή του θεού ή του εξαποδό, δεν ξέρω και δεν έχει σημασία. Ό,τι και να είναι μάς υπερβαίνουν και γι' αυτό πρέπει να τα σεβόμαστε. Όσο για το τι κάνει δεν θα ήθελες να δεις, είπε κι έκανε μια κίνηση με το χέρι της μπροστά στο πρόσωπο σαν να ήθελε να διώξει μια θλιβερή εικόνα.

—Γιατί είδες εσύ; Συνέχισα στο ίδιο ύφος.

—Ναι... Ναι, είδα τις ζημιές! ψέλλισε αφηρημένα.

Ήταν φανερό πως στο μυαλό της γινόταν πάλη. Σκονισμένες αναμνήσεις συνωστίζονταν στα στενά περάσματα. Διαγκωνίζονταν ποια θα πρωτοβγεί στην επιφάνεια, ποια θα αναπνεύσει πρώτη καθαρό αέρα.

Σοβάρεψα.

—Είδες... είδες και τον βρουκόλακα; αναρωτήθηκα με πραγματικό ενδιαφέρον αυτήν την φορά.

—Ένα λεπτό... Ένα λεπτό. Σταμάτα... σταμάτα τις ερωτήσεις, ανυπόμονε Στεργιά. Ένα λεπτό να βάλω σε τάξη τη μνήμη μου και θα στα διηγηθώ όλα για να πάψεις να κοροϊδεύεις.

Η περιέργεια μου χτύπησε κόκκινο, αλλά ανέμενα καρτερικά. Όχι για πολύ. Μετά από μερικά λεπτά αυτοσυγκέντρωσης, άνοιξε τα μπλαβιά της χείλη κι άρχισε να με οδηγεί μέσα από σκοτεινές στοές, στις εσχατιές τούείναι της. Η μεταφορά της εβδομήντα χρόνια πριν, στο τέλος του προ-προηγούμενου αιώνα, όταν ήταν μικρό κορίτσι, σχεδόν στην ηλικία μου, και η αναμόχλευση των συνταρακτικών γεγονότων ήταν επώδυνη, όπως μαρτυρούσε το κατέβασμα των φρυδιών της και το σφίξιμο του στόματος όταν άρχισε να διηγείται:

—Ήταν Πέμπτη, πρωί Πέμπτης, πολύ πρωί, αξημέρωτα, Πέμπτη πριν το Σάββατο του Λαζάρου, όταν οι καμπάνες και από τις τρεις εκκλησιές τού χωριού άρχισαν να κτυπούν δαιμονισμένα. Έντρομοι οι κάτοικοι πετάχτηκαν αγουροξυπνημένοι στις εξώπορτες, στις αυλές, τους δρόμους και τα σοκάκια, και αλλόφρονες ρωτούσαν να μάθουν τι συμβαίνει. Γνώριζαν, από τον τρόπο της καμpanοκρουσίας πως δεν είναι ούτε κάλεσμα για εκκλησιασμό, ούτε αναγγελία θανάτου. Έτρεχα κι εγώ ξυπόλητη στο καλντερίμι ακολουθώντας την μητέρα μου που πανικόβλητη ρωτούσε όποιον συναντούσε:

—Τι έγινε; Τι συμβαίνει;

—Επιστράτευση! έλεγαν μερικοί.

—Πόλεμος! απαντούσαν άλλοι.

—Τούρκοι! ούρλιαξε η γριά Κώσταινα, η ξεμωραμένη γειτόνισσά μας. Έρχονται Τούρκοι! Και αν έλθουν από την δημοσιά, πρόσθεσε, θα προλάβουμε να κρυφτούμε στο βουνό. Αν έλθουν, όμως, από το βουνό; Καήκαμε!!!

Αυτό ήταν. Το νέο διαδόθηκε από στόμα σε στόμα σαν τον κυματισμό που κάνει το βότσαλο στα ήσυχα νερά της λίμνης, κι έφερε αναταραχή. Πανικός επικράτησε προς στιγμήν. Φωνές, κραυγές, διαπεραστικές κραυγές ακούγονταν από κάθε δρόμο, κάθε σπίτι, κάθε αυλή. Και ξαφνικά, άρχισαν οι φωνές να σιγούν, οι κραυγές να δίνουν τη θέση τους σε ψιθύρους, καθώς μια καινούρια εκδοχή κάλυπτε το κενό της πληροφόρησης ακολουθώντας αντίθετη ροή.

—Βρουκόλακας!!! ψιθύρισε στο αφτί τού πατέρα μου ο Λιάκος της Κώσταινας.

—Τι είναι αυτό; ρώτησα την μητέρα μου σιγανά συμμετέχοντας στο σιωπητήριο που επικράτησε, χωρίς να γνωρίζω τον λόγο.

Δε μου έδωσε καμία σημασία. Αντίθετα άρπαξε τον κομιστή της είδησης από τα πέτα, τον κοίταξε με βλέμμα που πέταγε φωτιές, και παρατηρώντας ανήσυχα γύρω της άρχισε να του υποβάλλει απανωτές ερωτήσεις:

—Ξέρεις τι λες; Έχει να φανεί τέτοιο πράγμα χρόνια και ζαμάνια στην περιοχή μας. Και αν είναι έτσι, τότε ποιόςβρουκολάκιασε; Γιατί βρουκολάκιασε; Ποιος το είδε; Πότε τον είδε; Πώς ήταν; Και κυρίως, τι κάνουμε τώρα;

—Ένα-ένα, Κυρά Παναγιώταινα. Θα σας πω τι άκουσα, απάντησε σχεδόν ενοχικά μην πιστεύοντας και αυτός πλήρως αυτά που του μετέφεραν. Λοιπόν, ακούστε...

Έσκυψε το κεφάλι του, ήλεγξε με το βλέμμα του το ακροατήριο, και με τρεμάμενη φωνή άρχισε να διηγείται τα πρωτοφανή γεγονότα:

—Σήμερα, ο Μήτρος, ο καντηλανάφτης, σηκώθηκε αχάραγα και κατά την συνήθεια του, πριν ξεκινήσει τις αγροτικές του ασχολίες, πέρασε από το νεκροταφείο να πει δυο κουβέντες τήςΜήτραινας. Το είχε συνήθειο ο καημένος από τότε που την έχασε να την ενημερώνει καθημερινά για το ημερήσιο πρόγραμμα, όπως άλλωστε έκανε και τα σαράντα χρόνια του κοινού τους βίου. Εκεί που ήταν σκυμμένος και άναβε το καντήλι, μονολογώντας ταυτόχρονα, μια αδρή, σκληρή φωνή, μια φωνή που λες κι έβγαινε από τα έγκατα του Άδη, του πάγωσε το αίμα.

—Τι κάνεις εκεί, καψο-Μήτρο;

Προς στιγμήν σάστισε, αλλά ανακτώντας γρήγορα την ψυχραιμία του, γύρισε αργά προς το μέρος που ακούστηκε η φωνή κι έμεινε άγαλμα, στήλη του άλατος.

—Πάνω στο φρεσκοσκαμμένο μνήμα του Στάθη της Βασίλαινας καθόταν κατάχαμα σταυροπόδι, ποιος λέτε;

Έκανε μια παύση για να πάρει και ανάσα και θάρρος για να μολογήσει το ανομολόγητο.

—Ο ίδιος ο Στάθης... Ο Στάθης που μόλις πριν μερικές ημέρες είχαμε κηδέψει, συνέχισε ενώ ένας κόμπος ανέβηκε στο λαιμό του και άρχισε να ξεροβήξει.

Έτρεξα κι έφερα ένα ποτήρι νερό. Το άρπαξε με λαχτάρα, το κατέβασε μονορούφι και πριν προλάβει κανείς να ανοίξει το στόμα του, συνέχισε από το σημείο που σπαμάτησε:

—Ήταν μαύρος, κατάμαυρος. Μαύρος και γυαλιστερός. Το πρησμένο του πρόσωπο ήταν αυλακωμένο από πολλαπλά σκασίματα. Υγρό και πύον ανέβλυζαν από τις βαθιές χαραματιές, ενώνονταν με τα χρώματα που ήταν πασπαλισμένος και δημιουργούσαν μια τρομακτική μάσκα. Τα χωρίς τσίνορα και ματόκλαδα μάτια του είχαν μια περιέργη λάμψη που μετέδιδαν μίσος και πάθος για εκδίκηση. Στα σκασμένα χείλια του διαγραφόταν ένα σαρόνιο χαμόγελο που άφηνε να διαφανούν η επάνω σειρά από τα κατακίτρινα δόντια του. Σήκωσε το χέρι του για να τραβήξει μια ρουφηξιά από το τσιγάρο, που μόνιμα κρατούσε στα χέρια του, και στην αναλαμπή της κάφτρας διαγράφηκαν κάτι νύχια μεγάλα, γαμψά, γερακίσια. Αφού απόλαυσε την τζούρα του γέλασε αργά, δυνατά, και απευθυνόμενος προς τον, έτοιμο να καταρρεύσει, νεωκόρο, παρήγγειλε σαδιστικά:

—Να πας στο χωριό και σε όποιον βρεις να το πεις, και σε όποιον δεν βρεις να το μηνύσεις πως από σήμερα κανείς δεν θα κοιμάται ήσυχος. Εγώ ο Στάθης της Βασιλαινάς γύρισα και θα τους κάνω την ζωή κόλαση, όπως κάναν' και αυτοί τη δική μου.

Ανατρίχιασα από την περιγραφή. Αρπάχτηκα για σιγουριά από το φουστάνι της μάνας μου, αλλά ταυτόχρονα αναλογίστηκα πως κάποιο δίκαιο το είχε. Η αλήθεια είναι πως το χωριό δεν του φέρθηκε καλά. Ήταν το εξιλαστήριο θύμα μικρών και μεγάλων. Άνθρωπος απόμακρος, περίεργος, κλεισμένος στον εαυτό του. Ζούσε μόνος του στην άκρη του χωριού. Δεν πείραζε κανέναν, αλλά δεν πλησίαζε και κανέναν. Αυτή η διαφορετικότητα, όμως, τον έκανε δακτυλοδεικτούμενο και αντικείμενο χλευασμού που πολλές φορές ξεπερνούσε τα όρια. Είναι επίσης αλήθεια ότι του αποδόθηκαν, αυθαίρετα, διάφορες ιδιότητες όπως κλέφτης, τεμπέλης, ανεπρόκοπος, βλαμμένος, ηλίθιος, μάγος, και του καταλογίστηκαν ευθύνες για πράξεις που δεν είχε καμία συμμετοχή. Οι μικρές κοινωνίες συνήθως είναι αμείλικτες σε ό,τι δεν εντάσσεται σε αυτές.

—Και τι απέγινε; ρώτησαν μαζί δεκάδες ζευγάρια χείλη.

—Εκείνη ακριβώς την ώρα, την ώρα που ο έρημος ο Μήτρος ήταν έτοιμος να λιποθυμήσει, άρχισαν να ξεπροβάλλουν από την Ανατολή οι πρώτες ακτίνες του Ήλιου. Δίνει μια που λέτε ο βρουκόλακας και χώνεται στο κιβούρι του, ενώ ο εκκλησάρης σε παράνοια άρχισε να κτυπά δαιμονισμένα την καμπάνα. Το νέο διαδόθηκε γρήγορα και δεν άργησαν να ηχήσουν και οι καμπάνες των άλλων εκκλησιών.

—Και τώρα; Τι κάνουμε τώρα; αναρωτήθηκαν όλοι μαζί.

—Λείπει και ο παπάς, μονολόγησε ο Λιάκος, γι' αυτό καλό είναι απόψε να μην κοιμηθούμε στο χωριό, ούτε εμείς, ούτε τα ζωντανά. Πρέπει να περάσουμε πέρα από το ποτάμι, γιατί ο βρουκόλακας δεν μπορεί να περάσει νερό. Ήδη ο πάνω μαχαλάς ξεκίνησε. Και αύριο με το καλό που είναι Παρασκευή επιστρέφουμε. Μέχρι να πάει μεσάνυχτα δεν βγαίνει ο βρουκόλακας. Μετά ακολουθεί Σάββατο, και μάλιστα Σάββατο του Λαζάρου (οι βρουκόλακες κρύβονται τα Σάββατα και τις Κυριακές). Τότε, λοιπόν, που θα έλθει και ο παπάς να λειτουργήσει, θα αποφασίσουμε τι θα κάνουμε.

Δεν απόσωσε την κουβέντα του και όλοι εξαφανιστήκαμε. Ορμήσαμε στο σπίτι και μαζεύαμε ό,τι μπορούσαμε. Αδειάσαμε άρον-άρον τις αποθήκες. Αλεύρια, σιτάρια, φασόλια, καλαμπόκια, τυριά, βούτυρα, ζυμαρικά και ό,τι άλλο φαγώσιμο υπήρχε στοιβάχτηκε σε μεγάλους κάδους, φορτώθηκε στ' άλογα και τα μουλάρια, και οδηγήθηκαν πέρα από το ποτάμι.

Ως το απόγευμα πηγαиноέρχονταν τα καματερά κουβαλώντας οτιδήποτε μπορούσε να μετακινηθεί, ακόμη και τις προίκες των κοριτσιών, γιατί ο βρουκόλακας δεν μπορούσε βέβαια να τα φάει όλα, άλλα είχε τέτοιο μένος που μπορούσε να τα καταστρέψει όλα. Και αν αυτό δεν το κατόρθωνε, σίγουρα δεν θα άφηνε τίποτα αμαγάριστο. Κόντευε να σουρουπώσει, όταν μαζέψαμε όλα τα οικίσια (πρόβατα, γίδια, αγελάδες, γουρούνια, ακόμη και τις κότες) και τρέξαμε απέναντι να γλυτώσουμε. Περνώντας από το γεφύρι αφήσαμε την εικόνα τής Παναγίας που κατεβάσαμε από το εικονοστάσι, και δυο κεφά-

λια σκόρδο για να αποτρέψουν την διέλευση του κακού από επάνω της. Όλο το γεφύρι ήταν γεμάτο από αποτρεπτικά αναθήματα: Εικόνες, χαίμαλιά, κομποσκοίνια, σταυροί, αρμαθιές από σκόρδα και αναμμένα θυμιατά που κρέμονταν από παντού. Όταν πέρασαν και οι τε-λευταίοι, έκλεισαν το πέρασμα με μεγάλα δοκάρια τοποθετημένα σταυρωτά.

—Και κοιμηθήκατε όλη νύχτα έξω; Δεν ξεπαγιάσατε; αναρωτήθηκα φωναχτά.

—Κοιμηθήκαμε; Ποιος να κοιμηθεί, παιδί μου; Στριμωχτήκαμε όλοι γύρω από το ξωκλήσι του Άι-Θανάση για να μην μας κόψει το αγιάζι, αλλά κανείς δεν έκλεισε μάτι. Ολονών τα βλέμματα ήταν καρφωμένα απέναντι στο νεκροταφείο. Όταν έφτασε δώδεκα, άφωνοι αντικρίσαμε ένα φως ν' ανάβει στη μέση του κοιμητηρίου, εκεί ακριβώς που ήταν το μνήμα του Στάθη. Το μυαλό όλων πήγε στο τσιγάρο που πάντα τον συντρόφευε, που πάντα ήταν κολλημένο στο χέρι του. Σε λίγο άρχισε η λάμψη να κινείται, να βγαίνει από το νεκροταφείο, να προχωράει προς το χωριό και να ανοίγει τα σπίτια. Αργά στη αρχή, πιο γρήγορα αργότερα, όλη την νύκτα γυρνούσε, έψαχνε. Τα σκυλιά, που πάντα αλυχτούσαν, απόψε σιώπησαν φοβισμένα. Δεν ακουγόταν τίποτα, μηδέ νυχτοπούλι, μηδέ άγριο ζουλάπι, μηδέ άνθρωποι, μηδέ κουκουβάγιες, ως και οι νυκτερίδες έπαψαν να πετούν. Την απόκοσμη σιγαλιά της τρομερής αυτής νύχτας έσκιζαν τα τριξίματα από τις πόρτες που άνοιγαν, οι κρότοι από σπασίματα και τα ουρλιαχτά απελπισίας του βρουκόλακα, όταν διαπίστωνε την διαφυγή των ανθρώπων και την εκκένωση των σπιτιών. Την οργή του πλήρωσαν τα ελάχιστα εναπομείναντα ζώα που στη κυριολεξία κατακρεούργησε. Όλη τη νύκτα παρακολουθούσαμε τον βρουκόλακα κάτω από το ολόγιομο φεγγάρι να καταστρέφει, ανήμποροι να αντιδράσουμε. Και πριν χαράξει, έτρεξε γρήγορα και κρύφτηκε στη φωλιά του. Ανασάναμε ανακουφισμένοι, και μόλις οι πρώτες ακτίνες άρχισαν να μας ζεσταίνουν, τρέξαμε προς το χωριό για να μετρήσουμε τις ζημιές.

Η γιαγιά σηκώθηκε και άρχισε να πηγαिनοέρχεται στο δωμάτιο προσπαθώντας να χαλαρώσει από την ένταση που την έφεραν οι θύμησες. Δε την άφησα. Τρελός από περιέργεια απαιτήσα τη συνέχεια της ιστορίας.

—Τι άλλο να μολογήσω, αγόρι μου; Καταστροφή! Τζάμια σπασμένα, ζώα σφαγμένα, σπίτια πασπαλισμένα με το αίμα τους, φαγώσιμα πεταμένα στους δρόμους μαγαρισμένα και σάλια, σάλια και υγρά παντού. Άσε δεν θέλω άλλο να θυμάμαι.

—Και ο βρουκόλακας; Τι απέγινε ο βρουκόλακας;

—Αα!!! Την άλλη μέρα, του Λαζάρου, ψάλθηκε η θεία λειτουργία εκείμμεσα στο νεκροταφείο. Πάνω στο μνήμα του Στάθη έβαλε ο παπάς ένα τραπέζι κι εκεί εναπόθεσε το Ευαγγέλιο, τα Άγια Δισκοπότηρα και ό,τι άλλο χρειαζόταν για τη τελετουργία. Και μόλις είπε το «Δι' ευχών», αναμέρισε το τραπέζι, πήρε ένα μυτερό παλούκι που το ετοίμασε ο Γιώτης, ο ξυλουργός, και με μια βαριοπούλα άρχισε να το μπηγεί στο μνήμα, στη θέση που υπολόγιζε πως ήταν η καρδιά του βρουκόλακα. Αφού στερέωσε το ξύλο στη θέση που έπρεπε, άρχισε να ψέλνει το «Τη Υπερμάχω» συνεπικουρούμενος απ' όλο το εκκλησίασμα, ενώ οι άντρες του χωριού έπαιρναν εναλλάξ τη βαριοπούλα και κάρφωναν το παλούκι στο βέβηλο μνήμα. Πολλοί που ήταν κοντά άκουσαν το φέ-

ρετρο να σπάξει αλλά μόνο ένας, δεν θυμάμαι ποιος, ορκίζόταν πως άκουσε βογγητά την ώρα που το αιχμηρό ξύλο διαπερνούσε την βρουκολακιασμένη καρδιά. Και όταν το μεγάλο παλούκι εξαφανίστηκε κάτω από το χώμα, ένας αναστεναγμός ανακούφισης βγήκε από τα χείλη όλων. Σιωπηλοί γυρίσαμε όλοι στα σπίτι μας προσπαθώντας να συμμαζέψουμε τις ζημιές και κυρίως να συνειδητοποιήσουμε τις εξωκοσμικές βιωματικές εμπειρίες που τις τελευταίες μέρες αποκομίσαμε.

—Ο βρουκόλακας δε ξαναφάνηκε;

—Όχι, όχι ούτε ξαναφάνηκε, ούτε ξανακούστηκε. Μερικές μέρες μετά την ιεροτελεστία ο παπάς με τρεις νέους τον ξέθαψαν, πήραν το παλουκωμένο σώμα και το έθαψαν μακριά.

—Πού, πού είναι αυτό το μέρος; ρώτησα ξαναμμένος.

—Αυτό δεν το έμαθε κανείς ποτέ. Ούτε και πρέπει να το μάθει, γιατί αν κάποιος τραβήξει το παλούκι, έστω και κατά λάθος, ο βρουκόλακας θα επιστρέψει πιο άγριος μετά από αναμονή εβδομήντα χρόνων.

Ταράχτηκα! Μια σταγόνα παγωμένου ιδρώτα άρχισε να κυλάει στην πλάτη μου. Ένας νέος φόβος πήρε θέση δίπλα στους υπόλοιπους που έχω καταχωνιάσει στο πιο σκοτεινό κελί της ύπαρξης μου. Έκτοτε, όταν αναλογίζομαι την υπαρκτή πιθανότητα να βρεθώ πρόσωπο με πρόσωπο με τον Στάθη τον βρουκόλακα, σπάει τα δεσμά του, μεγαλώνει, θεριεύει, γιγαντώνεται και με κυριεύει.

Μιχαηλίδου Χριστίνα: Συλλογή διηγημάτων «γαλότσες νούμερο 44»,

εκδόσεις Ιωλκός

Η Χριστίνα Μιχαηλίδου αν γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αθήνα, συνδέεται με την Κοινότητα Μοσχάτου του Δήμου μας. Τα περισσότερα καλοκαίρια ως παιδί τα πέρασε με την γιαγιά και τον παππού στο Μοσχάτο, συνεπώς τα παιδικά της βιώματα είναι συνδεδεμένα με την περιοχή μας, κάτι που φαίνεται και από το περιεχόμενο του βιβλίου.

Σπούδασε Διοίκηση Επιχειρήσεων με μεταπτυχιακό στο ίδιο αντικείμενο. Το 2021 ίδρυσε την εταιρεία « Ένδον» Συμβουλευτική Εκπαίδευσης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Σπουδάζει Δημιουργική Γραφή και Λογοτεχνική Συγγραφή στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Δυτ. Μακεδονίας

(Φλώρινα). Διηγήματά της έχουν δημοσιευτεί σε λογοτεχνικά περιοδικά κι έχουν συμπεριληφθεί σε συλλογικά βιβλία. Είναι αρχισυντάκτρια στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Μαχmag*. Το παραμύθι της *Ο Σκοταδούλης* και ο *μανδύας της νύχτας* κυκλοφορεί από τις εκδόσεις *Οσελότος*. Οι *Γαλότσες* νούμερο 44 είναι η πρώτη της συλλογή διηγημάτων.

Κατατοπιστική η παρουσίαση στο οπισθόφυλλο τού βιβλίου: «Γυναίκες του χθες και του σήμερα, γυναίκες της επαρχίας και της πόλης, γυναίκες που συγκρούονται με τα κοινωνικά στερεότυπα ή υποτάσσονται, διεκδικούν και παραιτούνται, θυσιάζονται και προδίδουν, αγαπούν και μισούν. Ανάμεσά τους, βρίσκονται και οι άλλες, οι γυναίκες που δε χωρούν πουθενά, ούτε καν σε γαλότσες νούμερο 44. Άνθρωποι που ματώνουν, προσπαθώντας να στριμώξουν τις ζωές τους μέσα σε προαιώνια καλούπια. Αλήθεια και μύθος ανακατεύονται και γεννούν ιστορίες που έχεις ακούσει ή έχεις βιώσει, γιατί, τελικά, η ζωή τροφοδοτεί και την πιο παράδοση φαντασία...»

Ευγενική γραφή, σύγχρονη, περιεκτική, αναδεικνύει τα θέματα με ευφυΐα και κρατά ζωηρό το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Αντί άλλης παρουσίας προτιμούμε να παραθέσουμε ολόκληρο το ομότιτλο διήγημα, θεωρώντας ότι είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα γραφής, με εξαιρετικό ύφος και ήθος, με θεματολογία η οποία θα μπορούσε να είναι από το *Μοσχάτο*. Εκτιμούμε ότι αντιπροσωπεύει την συνολική αισθητική του λόγου της και γι' αυτό το επιλέξαμε.

Για την ιστορία αξίζει να αναφέρουμε ότι η ηρωίδα ανήκει σε μία σπάνια και άγνωστη κατηγορία γυναικών, στις «πουτσαρίνες» όπως λέμε στα Άγραφα, ήτοι δυναμικές γυναίκες που μπορούσαν να σταθούν ισότιμα με τους άντρες, ακόμα και στο πεδίο της μάχης. Ο τύπος αυτός των γυναικών έφτασε λεκτικά στις μέρες μας, αν και η Γυναίκα ως έννοια και φύλο ουδέποτε υστέρησε από τους άντρες, το αντίθετο. Η «I» εύχεται καλή δημιουργική συνέχεια!

ΓΑΛΟΤΣΕΣ ΝΟΥΜΕΡΟ 44

ΟΤΑΝ ΤΗΝ ΑΝΤΙΚΡΙΣΑΝ στο χωριό με ρούχα κουρελιασμένα και βρόμικα, να σέρνει κάτι τεράστιες στρατιωτικές γαλότσες για παπούτσια, δεν τη γνώρισαν. Τι πλάσμα αλλόκοτο ήταν ετούτο; Ούτε άνδρας ούτε γυναίκα.

Η Λαμπρινή του Αβράμη ήταν. Πάνε χρόνια πολλά που ανέβηκε στα βουνά, στο αντάρτικο κι ούτε ξαναρώτησαν γι' αυτήν. Λέγανε τότε ότι την πήρε στον λαιμό του κάποιος αγαπητικός και την ξεσήκωσε. Μετά ξεχάστηκαν ο καθείς με τα δικά του, δύσκολες εποχές, ποιος να ενδιαφερθεί για την τύχη της; Πέρασαν τα χρόνια, Κατοχή, εμφύλιος, πείνα και στέρση και μια μέρα η Λαμπρινή επέστρεψε. Στ' αλήθεια, όμως, επέστρεψε; Έφαγε τόσο ξύλο στην εξορία, λέγανε, στο ξερνήσι, που έχασε τα λογικά της. Αρσενικοθήλυκο τη φώναζαν στο χωριό, αλλά στα κρυφά, γιατί φοβόντουσαν τον θυμό της.

Άδικα φοβόντουσαν. Ένας απελπισμένος άνθρωπος ήταν όπως όλοι οι μονάχοι σε τούτο τον κόσμο που δε βρίσκουν όμοιο να σμίξουν τα χνότα τους.

Όλα της τα σουσούμια έδειχναν αντρικά. Το περπάτημα βαρύ και αργό, η φωνή μπά-

σα και κοφτή. Μονάχα τα ρούχα της θύμιζαν κάτι από τη θηλυκιά της φύση. Φορούσε χειμώνα καλοκαίρι μία γκρι χασεδένια φούστα και ίδια σκούρα μπλούζα. Φκιασίδια γυναικεία δεν καταδεχόταν, αλλά για να κόψει τα μαλλιά της αγορίστικα ούτε λόγος. Καρέ τα είχε μέχρι που ασπρίσανε, να της γαργαλάνε τον λαιμό, ούτε πιο κοντά, ούτε πιο μακριά και στα ποδάρια της, οι παράταιρες γαλότσες νούμερο σαράντα τέσσερα κάποιου σκοτωμένου αντάρτη, που πάσχιζε να τις ταιριάξει με τα βήματά της. Στην τσέπη της κουβαλούσε τα βαριά άφιλτρα τσιγάρα της, ένα τσακμάκι και μια καφέ χτένα κοκάλινη, που φύλαγε σαν κόρη οφθαλμού για να ξεμπερδεύει τα λυτά μαλλιά της.

Δε βρήκε κανέναν να την περιμένει πίσω, όλοι οι δικόι της σκοτώθηκαν στον πόλεμο. Αντίκρισε μονάχα μισογκρεμισμένους τοίχους, ό,τι είχε απομείνει από το πατρικό της και χώθηκε εκεί μέσα, όπως το αγρίμι στο λαγούμι του — της έφτανε. Μόνη της περιουσία η ψωροσύνταξη που της έβγαλε το κράτος ως άπορη, ίσα ίσα για να μην πεθάνει από την πείνα.

Η Λαμπρινή είχε συνήθειο να πηγαίνει κάθε Κυριακή στην εκκλησιά. Την πρώτη φορά που πέρασε το κατώφλι κοίταξε δεξιά, κοίταξε αριστερά, πουθενά δε χωρούσε, ούτε στην ανδρική πτέρυγα ούτε στη γυναικεία, τράβηξε ίσια και στριμώχτηκε στο αναλόγιο δίπλα στον ψάλτη για να του κρατά το ίσο. Μονάχα τη Μεγάλη Παρασκευή πάτησε πόδι. Αυτή και τρεις άνδρες σήκωναν τον Επιτάφιο, παπάς και χωριό έκαναν πίσω και ας έγερνε το Μνήμα του Χριστού από τη δική της κοντύτερη πλευρά.

Την παρατηρούσα να αργοπίνει τον καφέ, με το ένα πόδι πάνω στο άλλο σταυρωτά κι έτσι όπως ρουφούσε το τσιγάρο της, μάρτυς μου ο Θεός, τίποτα δεν της έλειπε από τη θωριά την αντρική, όλα τα είχε ξεπατικώσει και όταν άναβαν οι συζητήσεις για τα πολιτικά, ξεσπάθωνε και έπαιρνε τον λόγο, όμως, στις κουβέντες για γυναικοδουλειές λούφαζε στη γωνιά της. Αργότερα σαν πήρε θάρρος, καμάρωνε πως επισκέφθηκε τα κορίτσια στα μπουρδέλα της πόλης όπως αυτοί. Οι άνδρες δεν της απαντούσαν, μονάχα κοιτάζονταν συνωμοτικά και γελούσαν κοροϊδευτικά κάτω από τα μουστάκια τους.

Όλα τα αδέσποτα του χωριού που την είχαν μάθει για όμοιά τους, έτρεχαν ξοπίσω της μόλις σηκωνόταν από τον καφενέ και τη συνόδευαν μέχρι το σπίτι της. Φύλαγε από την μπουκιά της ένα ξεροκόμματο για το καθένα και για να ξεδιψάνε, μάζευε βρόχινο νερό σε ντενεκέδια γύρω γύρω από την αυλή της.

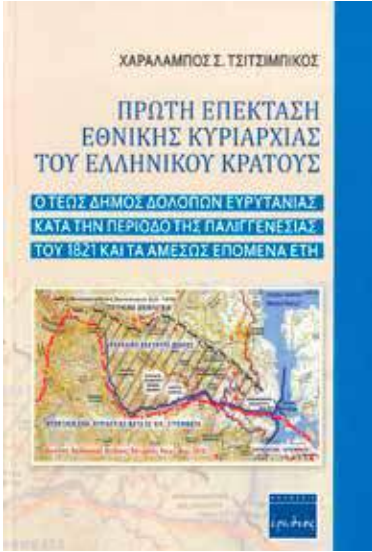
Και ένα βράδυ, η Λένω, η ετοιμόγεννη σκύλα που μάζεψε πριν μέρες, γριά η κακομοίρα, αγκομαχούσε και ζοριζόταν, ήταν έτοιμη να γεννήσει, δε θα άντεχε. Δύο κουτάβια έβγαλε. Το ένα πεθαμένο, το άλλο ίσα που ανέπνεε. Δεν πρόλαβε ούτε τον λώρο να μασήσει και έκλεισε τα μάτια της. Γρήγορα η Λαμπρινή έπιασε το μαχαίρι, έκοψε επιδέξια τον λώρο και τον κομπόδιασε. Το κουτάβι ακούνητο, με τα μάτια κλειστά έδειχνε πως δε θα τα καταφέρει. Το χουχούλιασε με το χνότο της, το τύλιξε στα ζεστά, αλλά του κάκου. Τότε το 'χωσε βιαστικά μέσα στα ρούχα της, το κούρνιασε στον γυμνό της κόρφο κι άρχισε το κούνημα πέρα δώθε σαν ένα άλαλο νανούρισμα. Και το ορφανό, που μύρισε το νοιάξιμο, άρχισε να αργοσαλεύει, πήρε τις ανάσες του κι έβγαλε τη

γλωσσίτσα του φάχνοντας στα τυφλά το βυζί της μάνας του για να κρατηθεί στη ζωή.

Εκεί στα σκοτεινά, το νεογέννητο, κολλημένο στο σώμα της, άρπαξε τη στέρφα ρώγα που βρήκε και άρχισε να τη ρουφάει λαίμαργα. Τα 'χασε η Λαμπρινή αλλά συνέχισε το κανάκεμα, μέχρι που το κουτάβι ξεδίψασε την πείνα του, βολεύτηκε στην αγκαλιά της και αποκοιμήθηκαν και οι δυο χορτάτες και ήρεμες.

Η «Ιστορία» της εύχεται Καλοτάξιδο!

ΔΥΟ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΤΣΙΤΣΙΜΠΙΚΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΡΥΤΣΑ ΔΟΛΟΠΩΝ

Με ιδιαίτερη χαρά παραλάβαμε δύο βιβλία με αποστολέα τον δημότη μας κ. Χαράλαμπο Τσιτσιμπικό, αντιστράτηγος ε.α.-Επίτιμος Υ' /ΓΕΣ , Πολιτικός Μηχανικός του ΑΠΘ, από την Καρύτσα Δολόπων.

Το πρώτο βιβλίο έχει ως τίτλο και θέμα την «Πρώτη Επέκταση Εθνικής Κυριαρχίας του Ελληνικού Κράτους» με επεξηγηματικό υπότιτλο «Ο τέως Δήμος Δολόπων Ευρυτανίας κατά την περίοδο της Παλιγγενεσίας του 1821 και τα αμέσως επόμενα έτη», σελ. 118, εκδόσεις «ερωδιός», Θεσσαλονίκη, 2024.

Το πρώτο μέρος (σελ. 15-69) αφορά τα σύνορα όπως χαράχθηκαν (1832) από την διεθνή επιτροπή (εκπρόσωποι Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας) και εκπροσώπους Ελλάδας και Τουρκίας, η

οποία αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Ελλάδας.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου ο συγγραφέας αναφέρεται αρχικά στην συνοριακή γραμμή μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, όπως την οριοθέτησε η επιτροπή και αναγνωρίζονταν τα σύνορα της μεθορίου, τα οποία εκτεινόταν απ' τον Αμβρακικό ως τον Παγασητικό κόλπο. Ακολούθως αναφέρεται στην πρωτοβουλία των κατοίκων της Καρίτσας και του

Μπελοκομίτη... να επαναχαράξουν τα σύνορα μετατοπίζοντας αυτά προς την πλευρά του Νεοχωρίου, απελευθερώνοντας με ένα μοναδικό στα χρονικά τρόπο τα δύο χωριά! Με την μετατόπιση της οριογραμμής από τους κατοίκους, έγινε επέκταση της εθνικής κυριαρχίας κατά 25.000 στρέμματα και το 1832 η Καρίτσα και ο Μπελοκομίτης πέρασαν στην ελεύθερη Ελλάδα, στο Νομό Ευρυτανίας. Πρόκειται για ένα θέμα γνωστό τοπικά, αλλά άγνωστο συνολικά και φυσικά έχει ενδιαφέρον.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου (σελ.70 – 116) είναι αφιερωμένο στους αγωνιστές του τ. Δήμου Λολόπων Ευρυτανίας, εννοείται και της Καρίτσας, όπως προκύπτουν από έρευνα που έκαμε ο συγγραφέας σε αρχειακές πηγές. Έρχονται στην επιφάνεια ονόματα λησμονημένων αγωνιστών που έκαμαν αίτηση να αναγνωριστεί η συμμετοχή τους στην επανάσταση του 1821.

Γ. Καλαβέσιος: «Ο Μοριάς υπο τους Οθωμανούς»

Δικαιολογημένα ίσως οι αναγνώστες μας αναρωτηθούν πως η «Ιστορήση» ως επιθεώρηση τοπικής Ιστορίας ασχολείται με εκδόσεις για άλλους τόπους και δη τον Μοριά. Το θέμα των Οθωμανικών φορολογικών κατάστιχων είναι σημαντικό και αποτελεί δυσέυρετη πηγή ιστορίας, πόσο μάλλον όταν αφορά τις τελευταίες ημέρες και εικόνες του τόπου μας ως Βυζάντιο. Δυστυχώς δεν έχουμε άλλες πηγές και τα κατάστιχα των Οθωμανών είναι πολύτιμα.

Όταν οι Οθωμανοί κατελάμβαναν μία νέα επαρχία και την ενσωμάτωναν στην Αυτοκρατορία τους ένα από τα πρώτα πράγματα που ακολουθούσαν ήταν η καταγραφή του πληθυσμού, των πλουτοπαραγωγικών πηγών και των οικονομικών δυνατοτήτων αυτής, ούτως ώστε μέσα από αυτή την καταγραφή να μπορέσουν να μισθοδοτήσουν νέους σπαχήδες (sirâhî), πλήρως εξοπλισμένους υπεείς δηλαδή, οι οποίοι ήταν και η βάση του Οθωμανικού στρατού έως περίπου το τέλος του 16ου αιώνα. Αυτή η καταγραφή γινόταν σε φορολογικά κατάστιχα (taru tahrir defterleri) στα οποία αναφερόταν το όνομα του τιμαριούχου σπαχή, το χωριό ή χωριά τα οποία ήταν εντεταλμένα από τον Σουλτάνο να τον μισθοδοτούν, τα ονοματεπώνυμα των κατοίκων, και τέλος μια συνήθως αναλυτική κατάσταση της αγροτικής παραγωγής και της φορολογίας που προέκυπτε από αυτή.

Στην περίπτωση της Πελοποννήσου αυτή η κατάκτηση – και μετά από πολλά χρόνια επιδρομών και δηώσεων της χερσονήσου – έλαβε χώρα το έτος 1460 όταν και το μεγαλύτερο μέρος της πέρασε στα χέρια των Οθωμανών. Από το πρώτο αυτό φορολογικό κατάστιχο βρέθηκαν μετά από αιώνες ένα κομμάτι στην Σόφια της Βουλγαρίας (1/14662) και ακολούθως ένα αργότερα στην Κωνσταντινούπολη (ΤΤ 10), χωρίς αρχικά να γίνει αντιληπτό πως αποτελούσαν τμήματα του ίδιου εγγράφου. Αυτός που πρώτος το συνειδητοποίησε και τα χρονολόγησε ήταν ο John Alexander (Ιωάννης Αλεξανδρόπουλος) ο οποίος και έκανε μια πρώτη παρουσίαση χωρίς όμως μετάφραση το 1980. Αργότερα αμφότερα μεταφράστηκαν και αναλύθηκαν το 2019 στο βιβλίο του Δρ. Γ. Λιακόπουλου «The early Ottoman Peloponnese». Αυτά τα δύο τμήματα κάλυπταν περίπου τα 2/5 της Πελοποννήσου με τα υπόλοιπα όμως να θεωρούνται χαμένα στην αχλύ της Ιστορίας.

Πριν μερικά χρόνια όμως ψηφιοποιήθηκε ένα έγγραφο από τα Οθωμανικά Αρχεία (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri) το οποίο, όπως στην πορεία αποδείχθηκε, αποτελούσε ένα τρίτο κομμάτι του αρχικού φορολογικού καταστίχου για την Πελοπόννησο. Πρόκειται για το κατάστιχο ΤΤ 1163 στο οποίο καταγράφονται οι ναχιγέδες (επαρχίες) Κορίνθου,

Μουχλίου (σημ. Ανατολική Αρκαδία), Καλαβρύτων, Αρκαδιάς (σημ. Τριφυλλία) και Βούμερου (σημ. Ηλεία). Το συγκεκριμένο έγγραφο μεταφράστηκε και παρουσιάστηκε στο βιβλίο «Ο Μοριάς υπό τους Οθωμανούς. Παρουσίαση και μετάφραση του ανέκδοτου οθωμανικού φορολογικού καταστίχου ΤΤ 1163 του Μωάμεθ του Πορθητή» τον Νοέμβριο 2024 από τις εκδόσεις Ηρόδοτος. Σε αυτό καταγράφονται 213 χωριά και άνω των 3700 ονοματεπωνύμων κατοίκων οι οποίοι ζούσαν στις προαναφερθείσες περιοχές της Πελοποννήσου το έτος 1460.

Ο αναγνώστης μπορεί να διαπιστώσει την ταύτιση πολλών ονοματεπωνύμων με σημερινά αν και όχι απαραίτητως του Μοριά - δεδομένου πως υπάρχουν κάποια τα οποία απαντώνται και στη σημερινή Ρούμελη ή τη Θεσσαλία - αλλά ταυτοχρόνως να λάβει και μια πολύ καλή εικόνα του λυκόφωτος της Βυζαντινής παρουσίας στην Πελοπόννησο. Είναι επίσης χρήσιμο για κάθε γνώστη αλλά και οιονδήποτε ενδιαφέρεται για τον ύστερο μεσαίωνα στον Ελλαδικό χώρο, αλλά και κάθε λάτρη της ιστορίας.

Αυτά για την Πελοπόννησο και ελπίζουμε να έχουμε ανάλογες πηγές για την Θεσσαλία και την περιοχή των Αγράφων, ευχόμαστε καλοτάξιδο το βιβλίο!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα του εκδότη	
Μετοικεσίες Αγραφιωτών	3
Το οροπέδιο της Λίμνης Πλαστήρα ως τόπος προϊστορικής μετοικεσίας <i>Ορέστης Αποστολίκας</i>	7
Από τον Τούρκικο εποικισμό, στις μετακινήσεις πληθυσμών Ελλήνων στ' Άγραφα και άλλα ορεινά, μέχρι την μετανάστευση σε ξένες χώρες <i>Δημήτρης Κ. Αγγελής</i>	15
Αποδημίες και διασπορά Αγραφιωτών επί Τουρκοκρατίας (τέλη 16ου αι. - 1881) <i>Χρήστος Λιαπής</i>	41
Μετοικήσεις πληθυσμών στα Άγραφα κατά την ύστερη τουρκοκρατία <i>Λάμπρος Γριβέλλας</i>	134
Αγραφιώτες και άλλοι μέτοικοι στην Κωνσταντινούπολη μέσα από Κατάλογο Συνδρομητών της Ακολουθίας Αγίου Σεραφείμ, 1849. <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	142
Αγραφιώτες συνδρομητές βιβλίων <i>Κώστας Σπανός</i>	155
ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΤΟΥΣ ΠΟΡΕΙΑ <i>Νικόλαος Γ. Ζυγογιάννης</i>	158
Οι Σαρακατσάνοι του Δήμου Νευρόπολης Αγράφων <i>Αθανάσιος Γ. Μόσχος</i>	164
Ιστορικό Σαρακατσάνικου Οικισμού Κέδρος "Ζυγογιανναίικα" <i>Γιώργος Ζυγογιάννης</i>	172
Καρβασαράς, μία ξεχωριστή κοινότητα μετακινούμενης κτηνοτροφίας. <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	174
«Τα τέσσερα τα ζύγιασαν, βαρύτερα είν' τα ξένα» <i>Παντελής Μπουκάλας</i>	180
Παλαιοί και νεότεροι μετανάστες της Φυλακτής <i>Τσιαμαντάς Αθανάσιος</i>	183
Τεκμήρια Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στα Άγραφα, μέσα από άτυπες Συνεργατικές μορφές και Ήθη. <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	187

Μετανάστευση Αγραφιωτών στην Αμερική <i>Λάμπρος Γριβέλλας</i>	202
Μετανάστες από την Νευρόπολη στην Αμερική στις αρχές του 20ου αιώνα <i>Αθανάσιος Απ. Μπρέντας</i>	208
Καρυσιώτες μετανάστες στην Αμερική και σ' όλο τον κόσμο <i>Κώστας Αθ. Παΐσης</i>	221
Βουνεσιώτες Μετανάστες στο Εξωτερικό Η συμβολή στην Ανάπτυξη της Κοινότητας των Βουνεσιωτών «Αμερικάνων» <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	241
Μετανάστες από τον Μεσενικόλα σε ΗΠΑ και Ευρώπη <i>Γιώργος Κρανιάς</i>	251
Μετανάστες κάτοικοι Νεοχωρίου, του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα Καρδίτσας <i>Ευαγγελία Κατσιγιάννη</i>	253
Βλασδινοί ανά τον Κόσμο (Μοσχάτο) <i>Δημήτρης Τσιτσιάς</i>	255
«Απάτριδες» - «απατρίδ» - του Ελληνικού Εμφυλίου και Αγραφιώτες πολιτικοί πρόσφυγες σε χώρες του Υπαρκτού Σοσιαλισμού <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	261
Ελληνόπουλα - πολιτικοί πρόσφυγες και άλλοι Έλληνες «μετανάστες της Ιστορίας», στη Λαοκρατική Δημοκρατία Γερμανίας <i>Δημήτρης Χρ. Καλαντζής</i>	274
Αγραφιώτες εργάτες γης και εποχιακοί μετανάστες <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	288
Προσωπικότητες των Αγράφων που αναδείχθηκαν στα ξένα Παύλος (Πολ) Τσόγκας, ένας σπουδαίος ομογενής πολιτικός <i>Άρθρο του Γ. Ράλλη</i>	302
Προσωπικότητες των Αγράφων που αναδείχθηκαν στις ΗΠΑ και την Ρωσία <i>Δημήτρης Μπακόλας</i>	305
Η Συλλογική Έκφραση των μεταναστών και ο ρόλος των «Απανταχού Καταγωγμένων» στην Ανάπτυξη των Κοινοτήτων προέλευσης <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	310

Μόνιμες στήλες

Έτσι ... για την Ιστορία! Ειδήσεις και γεγονότα με τοπικό & ευρύτερο ιστορικό ενδιαφέρον

ΑΠΟΛΥΤΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΤΟΥ Α' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΥΜΣΤ ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ	323
ΠΛΗΜΜΥΡΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 16ο αι. μέχρι το 2023	327
ΔΕΚΑ (10) ΑΞΙΟΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ Μετά τις καταστροφές των φαινομένων "Daniel" 2023 <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	331
ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ για την διάσωση της Λίμνης από την υπεράντληση υδάτινων αποθεμάτων για αρδευτική χρήση - Σημαντικές προτάσεις για έργα ανακούφισης του Θεσσαλικού κάμπου και την προστασία της Λίμνης	333
Αληθινές ιστορίες ανώνυμων μεταναστών <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	337
Λόγος Ν. Κατόικου στην τιμητική εκδήλωση Γ. Κούτρα (Μουζάκι, 27-10-2024)	342
ΜΕ ΣΕΒΑΣΜΟ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ ΚΤΙΖΟΥΜΕ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΠΟΥ ΑΞΙΖΕΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ	344
Θεατρική Ομάδα «ΟΜ» του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα: 4 χρόνια – 12 παραγωγές, αθέατος πολιτιστικός άθλος & προσφορά στα Πολιτιστικά	347
Λησμονημένες λέξεις & εκφράσεις με ιστορικό περιεχόμενο <i>Παναγιώτης Νάννος</i>	353
Γνωριμία με ποιητές του τόπου μας	354

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΠΟΜΕΝΩΝ ΤΕΥΧΩΝ ΤΗΣ «ΙΣΤΟΡΗΣΗΣ»

Το επόμενο τεύχος (8/2025)

θα εκδοθεί τον Ιούνιο του 2025, αφιερωμένο σε δύο ενότητες που καθόρισαν την ταυτότητα των κατοίκων και την Ιστορία του Τόπου μας:

Θρησκεία και Παιδεία.

Οι ενότητες αυτές αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία, καθώς οι εκκλησίες ήταν και σχολεία, όπου τα παιδιά μάθαιναν τα πρώτα «κολλυβογράμματα». Είναι καιρός να συλλέξουμε ιστορικά στοιχεία για μονές και μετόχια, εκκλησίες και ξωκλήσια, αγίους και οσιομάρτυρες, προσωπικότητες της Εκκλησίας και των Γραμμάτων.

Είναι καιρός να αναδείξουμε άγνωστες πτυχές των Σχολείων μας και των συνθηκών Εκπαίδευσης στα χωριά της Λίμνης Πλαστήρα, δημοσίευτα στοιχεία και φωτογραφίες παλιές, μνήμες, τεκμήρια που φωτίζουν τις δύο ενότητες, πολύτιμες μαρτυρίες με ιστορική, πολιτιστική, εκπαιδευτική και κοινωνική σημασία και αξία στο Μέλλον.

Το μεθεπόμενο τεύχος (9/2025)

προγραμματίζεται για τον Δεκέμβριο του 2025, αφιερωμένο στις πληθυσμιακές μεταβολές των Κοινοτήτων μας, από την πτώση του Βυζαντίου (1453) μέχρι σήμερα, με τίτλο:

"Προγόνων Ιχνηλασίες"

Όψεις οικονομικής & κοινωνικής ζωής Κοινοτήτων Λίμνης Πλαστήρα, μέσα από Οθωμανικά Κιτάπια και απογραφές του Ελληνικού Κράτους (1454/5 – 1881 2021)

Στόχος μας να καταγράψουμε την δυναμική των κοινοτήτων μας ανά τους αιώνες, τον πληθυσμό, την απασχόληση, την παραγωγή, τα επώνυμα, μέσα από φορολογικά Οθωμανικά κατάστιχα, περιγραφές ξένων περιηγητών, «οδηγούς» στις πρώτα χρόνια του ελεύθερου Βίου, απογραφές πληθυσμού από το 1881 μέχρι το 2021 και ό, τι άλλο συνεισφέρει στην κατανόηση της ιστορικής μας διαδρομής, την αξιοποίηση της συλλογικής εμπειρίας και μνήμης, για την Πρόοδο των τοπικών μας κοινωνιών.

Η «Ιστορία» είναι ανοιχτή σε συνεργασίες, ως εξής: Οι εργασίες κατατίθενται σε ψηφιακή μορφή και καλό είναι να μην ξεπερνούν τις 3.500 λέξεις συνολικά. Εννοείται ότι πρέπει να υπάρχει επαρκής τεκμηρίωση με αναφορά στην προφορική ή γραπτή μαρτυρία πηγή, πρόσωπα, βιβλιογραφία, κ.α. Με την δημοσίευση φωτογραφιών παραχωρούνται και τα πνευματικά δικαιώματα των εργασιών στην έκδοση.

Το περιοδικό διατίθεται δωρεάν στην ψηφιακή του μορφή από την Ιστοσελίδα του Δήμου Λίμνης Πλαστήρα. *Στην έντυπη μορφή του διατίθεται από τις εκδόσεις «Φάος» της Καρδίτσας και τον Ηλία Καρκαλέτσο, οδός Μεγάλου Αλεξάνδρου 34, έναντι κτιρίου Δημοτικής Αγοράς Καρδίτσας.*

Χαρά στον Έλληνα που ελληνοξεχνά
και στο Σικάγο μέσα ζει στη λευτεριά

Εκείνος που δεν ξέρει και δεν αγαπά
-- σάμπως φταις και συ καημένη --
και στην Αθήνα μέσα ζει στη ξενιτιά.

Αχ Ελλάδα σ' αγαπώ και βαθιά σ' ευχαριστώ
γιατί μ' έμαθες και ξέρω
ν' ανασαίνω όπου βρεθώ να πεθαίνω όπου πατώ
και να μη σε υποφέρω [...]

στίχοι Μανώλη Ρασούλη